

ISSN: 1303-5495
E-ISSN: 2717-7483

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

YIL: 21 KASIM 2022 (ÖZEL SAYI)
TÜRKİYE'NİN GÖÇ SİYASETİ ÖZEL SAYISI

Istanbul Commerce University
Journal of Social Sciences

ISSN: 1303-5495
E-ISSN: 2717-7483

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 21 Kasım 2022 (Özel Sayı)
Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı

Istanbul Commerce University
Journal of Social Science

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISTANBUL COMMERCE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl: 21 Kasım 2022 (Özel Sayı)

Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı

Sahibi

İstanbul Ticaret Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Yücel OĞURLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kayıhan İÇEL	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Münevver TURANLI	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Murat YALÇINTAŞ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Başak ERDEM	İstanbul Ticaret Üniversitesi

Editör: Doç. Dr. Hanifi PARLAR

Özel Sayı Editörü: Dr. Öğr. Üyesi Ayşem Biriz KARAÇAY

Editör Yardımcısı: Dr. Mefule FINDIKÇI ERDOĞAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Yasin DEMİRBAŞ

Mizanpaj ve Teknik Sorumlu: Onur Yaşar KARAKOL

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi hakemli bir dergidir, yılda üç kez; Bahar, Yaz ve Güz aylarında yayımlanır.

Bu dergide yayımlanan makalelerin telif hakları İstanbul Ticaret Üniversitesi'ne aittir. Bu yayımla ilgili olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan her türlü hak saklıdır. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında Üniversitenin yazılı izni olmadan çoğaltılamaz. Bu dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Üniversite bu görüşler nedeniyle herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

ISSN: 1303-5495

E-ISSN: 2717-7483

Elektronik ortamda erişim:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe>

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Örnektepe Mah. İmrahor Cad. No: 88/2 Z-42 Beyoğlu/ 34445, İstanbul

Tel: 444 0 413

e-posta: sosyaldergi@ticaret.edu.tr

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TR-DİZİN tarafından indekslenmektedir.

HAKEM LİSTESİ

Ünvan	Adı Soyadı	Kurum
Prof. Dr.	DENİZ SERT	ÖZYEGİN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	DENİZ YÜKSEKER	İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	FARUK KAYA	AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	MEHMET NURİ GÜLTEKİN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	ORHAN DENİZ	VAN YÜZÜNCÜYIL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	DİDEM DANIŞ	GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	ELİF ÖZGÖREN	9 EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	GÖKAY ÖZERİM	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	İLHAN OĞUZ AKDEMİR	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	İLKAY SUDAŞ	EGE ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	MERAL TİMURTURKAN	MEHMET AKİF ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	NEŞE ŞAHİN TAŞGIN	MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	BEKİR GEÇİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	BESİM CAN ZIRH	ORTADOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	DAMLA AKSEL	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	DİLAVER ARIKAN AÇAR	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	FATİH EROL	YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	GÖKÇE YOĞURTÇU	KIRGIZİSTAN TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	HATİCE ŞAHİN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	KADİR ONUR UNUTULMAZ	ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	SEMİRAY YÜCEBAŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğretim Üyesi	UĞUR YILDIZ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
Dr.	BİRCE ALTIK	KOÇ ÜNİVERSİTESİ
Dr.	DERYA ÖZKUL	OXFORD UNIVERSITY
Dr.	EZGİ ELÇİ	ÖZYEGİN ÜNİVERSİTESİ
Dr.	ÖMER FARUK İNCİLİ	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
Doktorant	EZGİ ÖZEY	ÇANAKKALE 18 MART ÜNİVERSİTESİ

EDİTÖRDEN

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin "Türkiye'nin Göç Siyaseti" konulu özel sayısı 16 Aralık 2017 yılında İstanbul'da Koç Üniversitesi ANAMED Binası'nda gerçekleştirilen "Türkiye'nin Göç Siyaseti: Sınırlar ve Uyum" konulu konferansa katılan değerli bilim insanlarının çalışmalarını bir araya getirmek ve yeni tartışma alanları açmak için oluşturuldu. İstanbul Ticaret Üniversitesi ve Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (MiReKoc) ortaklığıyla gerçekleştirilen konferansın panellerinde Türkiye'nin göç siyaseti, sınır ve uyum konuları nicel/nitel araştırmalara dayalı bilimsel araştırma bulguları bağlamında farklı yönleriyle ele alındı. Konferansın ardından Türkiye'nin farklı bölgelerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarla özel sayımıza katkıda bulunmak isteyen bilim insanlarının başvuruları titizlikle değerlendirildi. Değerlendirmeler sonrasında, özel sayımız Türkiye'nin göç siyasetini sınır ve uyum konuları ekseninde ele alan bir birinden değerli araştırmayla daha da zenginleşti. Farklı bölge ve sahalarda gerçekleştirilen çalışmaların bir araya getirilmesi, göç, sınır ve uyum konularının giderek artan önemini açıkça ortaya koymuş, bununla birlikte, bilimsel araştırmaların nitelik ve nicelik olarak daha da derinleştiğini göstermiştir. Bu bağlamda, dergimizin bu sayısında değerli araştırmacılarımızın yazdıkları makaleleri ve araştırmalarının sonuçlarını yayınlamaya sizlerin beğenisine sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

İlk olarak, Dr. Öğretim Üyesi K. Onur Unutulmaz, çalışmasında Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algıları analiz ederek, Suriyelilerin uyumu konusunda mevcut durumu ortaya koymuş, toplumsal algılar ile uyum süreçleri arasındaki ilişkiyi analiz ederek, gelecekle ilgili öngörüler üzerinden çeşitli önerilerde bulunmuştur. Doç. Dr. Didem Danış ve Hilal Dikmen Türkiye'de uygulanan entegrasyon politikalarını, Suriye'den kitlesel zorunlu göçün yaşandığı 2011 yılı sonrasında odaklanarak, başta çalışma, eğitim, istihdam ve sağlık olmak üzere sosyal uyum için yapılan uygulamalar bağlamında değerlendirmiştir. Dr. Ezgi Elçi ise Türkiye'de göçmenlere karşı tutumların parti tercihine olan etkisini nicel yöntemleri kullanarak analiz etmiştir.

Doç. Dr. Mahmut Kaya geri dönüş konusunun Suriyelilerin perspektifinden nasıl algılandığını Şanlıurfa örneğinde formel ve informel dini kurum ve ağlardaki Suriyeli katılımcılarla gerçekleştirilen nitel araştırma bulguları ile ortaya koymuştur. Dr. Öğretim Üyesi Şenay Leyla Kuzu Gaziantep'de gerçekleştirdiği araştırmasında Suriyelilerin, kendi işyerlerini açma motivasyonlarını ve oranlarını toplumsal cinsiyet faktörünü de dikkate alarak incelemiştir. Dr. Öğretim Üyesi Semiray Yücebaş Gaziantep yerel basın haberlerinde Suriyeli mültecilerin hangi tema, tanımlama ve sözcük tercihleri ile sunulduklarını irdeleyerek, alana katkıda bulunmuştur. Dr. Esra Kaya Erdoğan, Prof. Dr. Hatice Kurtuluş ve Prof. Deniz Yüksek'in özgün ve nitel veri analizine dayalı araştırmaları, İstanbul'un Beyoğlu ilçesi örneğinden yola çıkarak farklı göçmen gruplarının mekânda yerleşme/tutunma dinamiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca, kentsel mekândaki ihtiyaç, sorun ve beklentilere dair göçmenlere yönelik üretilebilecek yerel sosyal politika ve uygulamalarına katkıda bulunmuşlardır. Dr. Öğretim Üyesi Damla Aksel ve Dr. Öğretim Üyesi Büke Boşnak Türkiye'de uluslararası göç alanında faaliyet gösteren sivil toplum alanına dair akademik çalışmaların haritalandırılmasından faydalanarak, üç tematik alan üzerinden –entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel yönetim– sivil toplumun, göç süreçlerine etkisini analiz ettiler. Doktorant Ezgi Özey ve Prof. Dr. Selver Özözen Kahraman

Türkiye'deki artan ama oldukça az araştırmaya konu olan Erasmus hareketliliğini Brexit süreci ve bu sürecin eğitim hareketliliği üzerinde yaratacağı tehditler ve fırsatları bağlamında incelemiştir.

Doç. Dr. Ayselin Yıldız ve Doç. Dr. Ebru Turhan araştırmalarında Türkiye'nin sınır yönetimini harici farklılaştırılmış entegrasyon kavramı ve onun belirleyici faktörleri çerçevesinde çeşitli politika aktarımı modelleri ve literatür haritalandırılması üzerinden kavramsallaştırmışlardır. Dr. Öğretim Üyesi Uğur Yıldız ve Prof. Dr. Deniz Sert Türkiye-İran Göç Sistemi'nde öne çıkan yeni gelişmeleri ve eğilimleri incelemiştir; çalışmalarında Türkiye-İran sınırında ve iki ülke arasında gelişen göç sisteminde yıllardır süregelen uluslararası korumaya tabi kişilerin; sayıları gittikçe artan uluslararası öğrencilerin ve yatırım yoluyla vatandaşlık hareketliliklerinin ortaya koymuşlardır. Prof. Dr. Orhan Deniz ise Güney Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelip, İran üzerinden Türkiye'ye giren, özellikle Afganistan, Pakistan, İran, Bangladeş ve Somalili düzensiz göçmenlerin göç süreçlerini ve sınır geçme pratiklerini incelemiştir. Doç. Dr. İlhan Oğuz Akdemir ve Doktorant Emine Akman, bu araştırma kapsamında, sınır güvenliği/güvenikleştirmesi ekseninde alınan her türlü güvenlik önleminin eksik olduğunu vurgulamış ve sınırların oluşturulması ve güvenliği aşamasında "sınır insanlarını" ve onların yaşamlarını kesintiye uğratmayacak "çok boyutlu sınır modelini" Türkiye-İran sınır duvarı örneklemini üzerinden açıklamışlardır. Dr. Öğretim üyesi Sibel Karadağ da çalışmasında Ege Denizi'ndeki düzensiz göçle ilişkin sınır yönetimi uygulamalarını "ıslak ontoloji" kavramını kullanarak irdelemiş ve bu bağlamda Ege Denizi'nin siyasal alanını oluşturan söylemler ağını, fiili pratikleri ve teknolojileri analiz etmiştir. Prof. Dr. Ahmet İçduygu ve Dr. Birce Demiryontar çalışmalarında Türkiye'nin Suriyelilere yönelik iç ve dış politikalarını devletin "araçsal rasyonellik"lerinden kaynaklanan politika tutarsızlıkları bağlamında kurguladıkları kuramsal bir çerçeve üzerinden yeniden tartışmaya açmaktadırlar. Prof. Dr. Ayhan Kaya ise çalışmasında kitlesel Suriyeli göçü ile birlikte ortaya çıkan entegrasyon tartışmalarını teorik, tarihsel, hukuksal ve kurumsal yanlarıyla tartışarak, entegrasyon süreçlerinde rol oynayan aktörlerin rollerini yeniden değerlendirmiştir.

Özel Sayımız hazırlanırken sayıya katılan değerli bilim insanları ve araştırmacılara gösterdikleri özen, titizlik ve destek için çok teşekkür ederiz. Şüphesiz, bu süreçlerin kendine has zorlu virajları sizlerin çabası olmadan aşılamazdı. Elbette, Özel Sayı fikrinin ilk kez ortaya çıktığı andan itibaren değerli desteğini esirgemeyen İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yardımcı Editör sayın Dr. Mefule Fıdıkçı'nın özverili çalışmalarını da ifade etmeden geçemeyeceğiz. Hakemlik yapmayı gönüllü olarak kabul eden ve değerli zamanlarını ayırıp bu özel sayının çıkmasında hızlıca ve titizlikle değerlendirme yapan hakem kurulu üyelerine ve makalelerin toplanarak yayına hazır hale gelmesinde teknik desteği sağlayan sayın Onur Karakol ve sayın Yasin Demirbaş'a da ayrıca teşekkür etmek isteriz. En önemli teşekkürümüz ise göç çalışmalarının öznesi olan göçmenler, mülteciler ve sığınmacılardır...

Doç. Dr. Hanifi Parlar (Editör)

Dr. Öğretim Üyesi Ayşem Biriz Karaçay (Özel Sayı Editörü)

DOÇ. DR. SEÇİL PAÇACI ELİTOK ANISINA...

Değerli ekonomist Doç. Dr. Seçil Paçacı Elitok'un ani vefatı "Türkiye'nin Göç Siyaseti" Özel Sayısı ile ilgili çalışmalarını sürdürürken aldığımız ve göç alanında çalışan birçok bilim insanını sarsan bir haber oldu. Seçil ekonomistti. Marmara Üniversitesi Ekonomi Bölümünde lisans eğitimini aldıktan sonra 2002-2007 yılları arasında Utah Üniversitesinde tam burslu olarak doktorasını tamamlamıştı. Türkiye'ye döndükten sonra, kısa bir süre Maltepe Üniversitesinde Yardımcı Doçent olarak çalıştı. Daha sonra ailesiyle birlikte Hamburg'a taşınmışlardı. Hamburg'da yaşadıkları yıllarda Hamburg Uluslararası Ekonomi Enstitüsü'nde (HWWI) Marie Curie Fellow olarak, 2012 yılında ise İstanbul Politikalar Merkezinde (İPM) Mercator-İPM Fellow olarak çalıştı. Doçentlik derecesini aldıktan sonra, hem Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (MiReKoc) doktora sonrası araştırma görevlisi oldu, hem de Dünya Bankası'nın bir dizi uluslararası hareketlilik araştırma projesinde danışman olarak yer aldı. Türkiye ekonomisi, göç ve ilgili sosyal, ekonomik etkiler üzerine birçok makale, rapor, kitap bölümü yayınladı. Amerika'ya taşındıklarında Seçil Michigan State Üniversitesi ile bazı araştırma projeleri yapmaya ve aynı zamanda Oakland Üniversitesinde ekonomi ve göç konularında özel öğretim görevlisi olarak ders vermeye başlamıştı. Ne araştırmaktan ne ders vermekten vazgeçti. Akademiden hiç kopmadı. En son Duvar gazetesinde Trump dönemi göç, sınır güvenliği, Müslüman yasağı, nitelikli göç, öğrenci göçü ve Biden'ın 2021 vatandaşlık yasasının getirdiklerini anlatmıştı. Göç çalışmalarının disiplinler arası doğasında Türkiye akademisindeki belki de en büyük eksiklik ekonomi dalından katkıların azlığı ya da diğer disiplinler ile çok az etkileşime geçmesidir. Seçil bu boşluğu dolduran değerli bir akademisyendi. Bu Özel Sayı'yı onun anısına ona özlemle hazırladık. Eksikliğini her zaman hissedeceğiz.

Dr. Öğretim Üyesi Ayşem Biriz Karaçay

Prof. Dr. Deniz Sert

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

1. Kadir Onur UNUTULMAZ

SURİYELİLERİN UYUMUNDA BUGÜN VE YARIN: TOPLUMSAL ALGILARIN
DÖNÜŞÜMÜ VE YÖNETİMİ
*TODAY AND TOMORROW OF SYRIANS' INTEGRATION: TRANSFORMATION AND
MANAGEMENT OF SOCIAL PERCEPTIONS.....01-23*

2. Didem DANIS / Hilal DİKMEN

TÜRKİYE'DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ENTEGRASYONU: POLİTİKALAR,
UYGULAMALAR VE ZORLUKLAR
*MIGRANT AND REFUGEE INTEGRATION IN TURKEY: POLICIES, PRACTICES,
AND CHALLENGES.....24-45*

3. Ezgi ELÇİ

GÖÇMENLERE KARŞI TUTUMLARIN PARTİ TERCİHLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ
*THE EFFECTS OF ATTITUDES TOWARDS IMMIGRANTS ON PARTY PREFERENCE:
THE CASE OF TURKEY.....46-73*

4. Mahmut KAYA

İNANÇ TEMELLİ SURİYELİ MÜLTECİ TOPLULUKLAR'DA GERİ DÖNÜŞ
EĞİLİMLERİ
RETURN TRENDS IN FAITH-BASED SYRIAN REFUGEE COMMUNITIES.....74-89

5. Senay LEYLA KUZU

GÖÇ GİRİŞİMCİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: GAZİANTEP'TEKİ
SURİYELİLERİN İŞYERİ AÇMA MOTİVASYONLARI
*MIGRATION, ENTREPRENEURSHIP AND GENDER: THE MOTIVATION OF
SYRIANS TO START A BUSINESS IN GAZİANTEP.....90-106*

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

6. Semiray YÜCEBAS

YEREL BASINDA SURİYELİ MÜLTECİLERE İLİŞKİN TEMALAR,
TANIMLAMALAR VE METAFORLAR: GAZİANTEP ÖRNEĞİ
*THEMES, DEFINITIONS, AND METAPHORS ABOUT SYRIAN REFUGEES IN
THE LOCAL PRESS: THE CASE OF GAZİANTEP*.....107-134

7. Esra KAYA ERDOĞAN / Hatice KURTULUS / Deniz YÜKSEKER

İSTANBUL'DA GÖÇMENLERİN MEKÂNA YERLEŞME VE TUTUNMA
DİNAMİKLERİ: BEYOĞLU ÖRNEĞİ
*THE DYNAMICS OF MIGRANT SETTLEMENT IN ISTANBUL: THE CASE OF
BEYOĞLU*.....135-158

8. Damla AKSEL / Büke BOŞNAK

SİVİL TOPLUM VE GÖÇ ÇALIŞMALARINDA KÖPRÜLER KURMAK:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ
*BUILDING BRIDGES BETWEEN CIVIL SOCIETY AND MIGRATION STUDIES:
THE CASE OF TURKEY*..... 159-182

9. Ezgi ÖZEY / Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN

BREXİT SÜRECİNİN EĞİTİM HAREKETLİLİĞİNE ETKİLERİ: ERASMUS'TAN
TURING'E YENİ FIRSATLAR VE TEHDİTLER
*EFFECTS OF THE BREXIT PROCESS ON EDUCATIONAL MOBILITY:
NEW OPPORTUNITIES AND THREATS FROM ERASMUS TO TURING*.....183-210

10. Ayselin YILDIZ / Ebru TURHAN

ENTEĞRE SINIR YÖNETİMİ VE FRONTEx İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'NİN AB İLE HARİCİ FARKLILAŞTIRILMIŞ ENTEGRASYONU
*TURKEY'S EXTERNAL DIFFERENTIATED INTEGRATION WITH THE EU IN
THE CONTEXT OF INTEGRATED BORDER MANAGEMENT AND ITS RELATIONS
WITH FRONTEx*.....211-231

11. Uğur YILDIZ / Deniz SERT

TÜRKİYE-İRAN GÖÇ SİSTEMİ: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER
TURKISH-IRANIAN MIGRATION SYSTEM: CONTINUITY AND CHANGES.....232-253

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

12. Orhan DENİZ

TÜRKİYE İRAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN SINIR
GEÇME PRATİKLERİ
*IRREGULAR MIGRATION AT THE TURKIYE-IRAN BORDER AND THE BORDER
CROSSING PRACTICES OF IMMIGRANTS.....254-273*

13. İlhan Oğuz AKDEMİR / Emine AKMAN

SINIRIN İKİ YÜZÜ: TÜRKİYE-İRAN SINIR DUVARI VE HAYATA ETKİSİ
*TWO FACES OF THE BORDER: TURKEY-IRAN BORDER WALL AND ITS
IMPACT ON LIFE.....274-292*

14. Sibel KARADAĞ

EGE DENİZİ'NİN DALGALARINDA SINIR YÖNETİMİ: AKTÖRLER,
SÖYLEMLER VE PRATİKLER
*BORDER GOVERNANCE ON THE WAVES OF THE AEGEAN SEA: ACTORS,
DISCOURSES AND PRACTICES.....293-315*

15. Ahmet İÇDUYGU / Birce DEMİRYONTAR

TÜRKİYE'DE DEVLET VE SURİYELİ MÜLTECİLER: ÇELİŞKİLİ POLİTİKALAR
VE ARAÇSAL RASYONELLİK
*TURKISH STATE AND SYRIAN REFUGEES: CONFLICTING POLICIES
AND INSTRUMENTAL RATIONALITY.....316-334*

16. Ayhan KAYA

TÜRKİYE'DE ENTEGRASYON TARTIŞMALARI: AKTÖRLER VE ROLLERİ
DEBATES ON INTEGRATION IN TURKEY: MAJOR ACTORS AND THEIR ROLES.....335-359

Geliş Tarihi:
07.04.2022
Kabul Tarihi:
26.08.2022
Yayımlanma Tarihi:
25.10.2022

Kaynakça Gösterimi: Unutulmaz, K. O. (2022). Suriyelilerin uyumunda bugün ve yarın: Toplumsal algıların dönüşümü ve yönetimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), 01-23. doi:10.46928/iticusbe.1100192

SURİYELİLERİN UYUMUNDA BUGÜN VE YARIN: TOPLUMSAL ALGILARIN DÖNÜŞÜMÜ VE YÖNETİMİ

Araştırma

K. Onur Unutulmaz

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

onur.unutulmaz@asbu.edu.tr

K. Onur Unutulmaz lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ile Sosyoloji bölümlerinde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini ise Koç Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler (MA) ve Oxford Üniversitesi'nde Göç Çalışmaları (MPhil) yüksek lisans programlarında tamamlayan Unutulmaz doktora derecesini de yine Oxford Üniversitesi'nde Antropoloji doktora programında tamamlamıştır.

SURİYELİLERİN UYUMUNDA BUGÜN VE YARIN: TOPLUMSAL ALGILARIN DÖNÜŞÜMÜ VE YÖNETİMİ

Kadir Onur Unutulmaz
onur.unutulmaz@asbu.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışma Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algıları analiz ederek öncelikle Suriyelilerin uyumu konusunda mevcut durumu ortaya koymayı, ardından toplumsal algılar ile uyum süreçleri arasındaki ilişkiyi analiz ederek, gelecekle ilgili öngörüler üzerinden önerilerde bulunmayı hedeflemektedir.

Yöntem: Araştırma Suriyeliler Barometresi (SB) araştırmaları kapsamında toplanan nicel ve nitel verileri analiz etmektedir. Periyodik olarak tekrarlanan bir araştırma olan SB kapsamında nicel veriler ulusal ölçekte temsil kabiliyeti olan geniş kapsamlı bir örneklem üzerinde uygulanan kamuoyu anketlerinden; nitel veriler ise Odak Grup Görüşmelerinden elde edilmiştir. Bu çalışmanın temelini oluşturan nitel veriler MAXQDA yazılımı ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Suriyeli mülteciler 2011 yılından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlamış ve sürecin ilk yıllarında hem devlet hem de toplum tarafından Türkiye'deki varlıklarının 'geçici' olması beklenmişse de bugün Türk toplumunun büyük bir çoğunluğu Suriyelilerin ülkede kalıcı olacaklarını düşünmektedir. Bu bağlamda sürecin ilk yıllarında gündemde olmayan 'uyum' konusu önem kazanmıştır. Ayrıca, yine ilk yıllarda Suriyelilere yönelik baskın olan 'mağdur' algısı sürecin uzaması ve sayıların artmasıyla yerini olumsuz nitelermeler ile Türkiye'ye zarar veren ve gelecekte daha çok verecek olan 'güvenlik tehdidi' algısına bırakmıştır. Türk toplumu Suriyelileri ağırlıklı olarak 'içine kapanık', 'muhafazakâr' ve 'uyum niyet ve gayreti olmayan' bir topluluk olarak algılamaktadır. Ek olarak, Türk toplumunda Suriyelilerle güven ve uyum içerisinde bir ortak yaşam ihtimali çok güçlü görülmemektedir. Son olarak, yükselmekte olan ayrımcı dil ve güvenlikleştirme ortamı Suriyelilerin uyumunu bugün zorlaştırmaktayken, gerekli adımlar atılmaz ise kısır bir döngü içerisinde kendilerini güçlendirerek gelecekte daha da fazla zorlaştıracaktır.

Özgünlük: Literatürde toplumsal algılar ile uyum süreçleri arasındaki ilişki yaygın bir biçimde ele alınmakta iken bu çalışmada sunulmuş olan yükselen ayrımcı dil ve güvenlikleştirme ortamının Suriyelilerin uyum süreçlerine olumsuz etkileri ve bunlara yönelik atılması gereken adımlar analizinin özgün bir katkı oluşturduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyelilerin Uyumu, Toplumsal Algılar, Alttan Güvenlikleştirme, Algı Yönetimi, Göç

JEL Sınıflandırması: R23

TODAY AND TOMORROW OF SYRIANS' INTEGRATION: TRANSFORMATION AND MANAGEMENT OF SOCIAL PERCEPTIONS

Abstract

Purpose: This study aims, first, to reveal the current situation regarding the integration of Syrians by analyzing the social perceptions towards Syrians in Turkish society, and then to make suggestions based on future projections informed by an analysis of the relationship between social perceptions and integration processes.

Methodology: The research analyzes the quantitative and qualitative data collected within the scope of the Syrians Barometer (SB) research. Within the scope of the SB, which is a periodically repeated research, quantitative data is obtained from public opinion surveys conducted on a large sample that is representative on a national scale; while qualitative data is obtained from Focus Group Discussions. Qualitative data, which forms the backbone of this study, is analyzed using MAXQDA software.

Findings: Syrian refugees have started to arrive in Turkey in 2011, and although their presence in Turkey was expected to be 'temporary' by both the state and the society in the initial years, a majority of the Turkish society today thinks that the Syrians will stay permanently in the country. In this context, the issue of 'integration', which was not on the agenda in the first years of the process, gained importance. In addition, the perception of 'victims' in defining Syrians which was dominant in the first years was replaced by the perception of 'security threats', who harmed Turkey and will cause more harm in the future, with the prolongation of the process and the increase in numbers. Turkish society perceives Syrians predominantly as a 'closed' and 'conservative' community with 'no intention to integrate'. In addition, the possibility of a common life in harmony with Syrians does not seem very strong within Turkish society. Finally, while the rising discriminatory language and securitizing environment make it difficult for Syrians to adapt today, they will strengthen themselves in a vicious circle and make it even more difficult in the future unless the necessary steps are taken.

Originality: While the relationship between social perceptions and integration processes is widely discussed in the literature, the analysis presented in this study on the negative effects of the rising discriminatory discourses and securitization on the integration processes of Syrians and the steps to be taken to eliminate these effects is considered to be an original contribution.

Keywords: Integration of Syrians, Social Perceptions, Securitization from Below, Perception Management, Migration

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Göçmen ve mültecilerin topluma uyumları konusu son yıllarda çeşitli sosyal bilim disiplinlerinde büyük ilgi uyandırmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası insan hareketliliğinin artması ve pek çok toplumun tarihte görülmemiş seviyelerde etnik ve kültürel çeşitliliği barındırmaya başlamalarıyla, göçmenlerin ve etnik azınlıkların toplumsal uyum süreçleri konuları hem siyasileşmiş hem de güvenlikleştirme pratiklerine maruz kalmıştır. Bu çalışma Türk toplumunun Suriyeli mülteciler¹, ve özellikle de Suriyelilerin topluma uyumu, hakkındaki algılarını irdelerken bu toplumsal algıların uyum süreçleri üzerindeki olası etkilerini tartışmayı hedeflemektedir.

Toplumsal algılar uyum süreçleri açısından büyük önem taşımaktadır. Olumlu algıların baskın ve toplumsal kabul düzeyinin yüksek olduğu bağlamlarda siyaset yapıcılar açısından uyum politikalarını tasarlamak ve uygulamak daha kolay olacağı gibi gerek yerli toplum gerekse göçmen topluluklar açısından daha yoğun bir etkileşim ve iletişim ortamı olacaktır. Öte yandan, aşağıda detaylı bir biçimde tartışılacağı gibi, nefret dilinin ve güvenlikleştirmenin yükselmekte olduğu bağlamlar hem uyum süreçlerinin yönetimini güçleştirecek hem de toplumsal ayrışma ve çatışma ortamını pekiştirecektir.

Bu bağlamda bu çalışma Suriyeliler Barometresi araştırması ile toplanan nicel ve nitel verileri kullanarak, Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algılar arasından uyum süreçleri açısından önemli olan bazıları irdelenmektedir. Bu giriş bölümünü izleyen bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve faydalanılan literatürlerle ilişkili bir biçimde çizilmektedir. Ardından, analizde kullanılan verilerin nasıl elde edildiği ayrıntılı bir biçimde açıklanarak ana bulguların tartışmasına geçilmektedir. Bu bölümde ortaya çıkan olumsuz tablo, son bölümde uyum süreçlerine mevcut ve olası etkileri bağlamında detaylı biçimde tartışılmış, ve nihayet toplumsal algıların daha etkin yönetilebilmesi ve uyum süreçleri açısından daha elverişli bir toplumsal bağlamın oluşturulması yolunda atılabilecek temel adımlar sıralanmıştır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Türkçe literatürde 'uyum' kavramı daha yaygın kullanılsa da özellikle İngilizce sosyal bilim literatüründe hâkim konumda olan kavram çok sık ve yaygın kullanılan 'entegrasyon' kavramıdır. Hal böyle iken, entegrasyonun herkes tarafından kabul gören net bir tanımı yoktur. Üstelik bu tespit yalnızca farklı ulusal bağlamlarla ilgili olarak değil aynı ulusal bağlam içindeki farklı aktörlerle ilgili olarak da geçerli görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, entegrasyon kavramının yalnızca iki farklı ülkedeki tanımları değil, bu ülkeler içindeki farklı siyasi ve sosyal aktörler tarafından nasıl anlaşıldığı

¹ Sosyal Bilimler bağlamında kendilerinden mülteci olarak bahsedilse de Türkiye'deki Suriyelilerin resmi hukuksal statüsü mülteci değildir. 2014 yılında Resmi Gazete yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği gereği, 2011 yılından itibaren ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye toplu olarak sığınan Suriyelilerin resmi statüsü "Geçici Koruma altındaki kişi" statüsüdür. 17 Mart 2022 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeli sayısı 3.751.889 (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>).

ve kullanıldığı da çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında bu kavramın nasıl anlaşıldığını ifade ederek başlamak yerinde olacaktır. Ayrıca, bu çalışmanın bu kavramları nasıl ele aldığı ve kullandığı ile bu çalışmaya konu olmuş kişilerin bu kavramlardan ne anladıklarının da aynı olmayabileceğinin en baştan altı çizilmelidir. Aslında bu durumun bir tesadüf olmadığı bilinmelidir. Nitekim, Batı dünyasında entegrasyon kavramının bu bağlamda baskın kavram haline gelmesinin nedenlerinden biri de kavramın bir yandan kulağa olumlu gelen bir tınıya sahipken, bir yandan anlamının muğlak olmasıdır (Favell, 2001). İlgili literatürün incelenmesiyle görülen “göçmen entegrasyonunun objektif ya da ampirik olarak tanımlanabilecek statik bir kavram değil, anlamı ve erişilme yolları sürekli evrilen, içinde bulunduğu tarihsel-siyasi-sosyal-hukuksal bağlama son derece bağlı ve bağımlı, ‘siyasi içerikli bir toplumsal proje’ olduğudur. Entegrasyon siyasi bir vizyondur.” (Unutulmaz, 2012, s. 144).

Türkiye’de bu konu yakın bir tarihe kadar Avrupa’daki Türkiye kökenlilerin yaşadıkları ülke toplumlarına entegrasyonu bağlamında tartışılırken², 2011’de başlayan Suriye iç savaşını izleyen süreçte milyonlarca Suriyelinin göç etmesiyle artık Türkiye’de yaşayan göçmen ve mültecilerin topluma uyumu bağlamında da ele alınmaya başlamıştır. Yine tesadüf olmayan bir biçimde, Türkiye’de hem siyaset yapıcılar, hem de konu üzerine araştırma yapanların kullanmayı tercih ettikleri kavram ise ‘uyum’ olmuştur. Bu kavramın tercih edilmesinde iki temel unsur etkili olmuştur. Bunlardan ilki entegrasyon kavramına karşı ortaya konan eleştirilerdir. Bazı araştırmacılara göre entegrasyon kavramı ‘asimilasyon’ kavramının farklı bir ifadesinden başka bir şey değildir (Abadan Unat, 2002; M. M. Erdoğan, 2021, s. 38). Nitekim, politika yapıcılar da entegrasyon kavramının asimilasyoncu imalarından dolayı tercih edilmediğini her fırsatta dile getirmektedir. Politika yapıcı ve uygulayıcılar tarafından ifade edilmeyen ikinci temel unsur ise entegrasyon kavramının ima ettiği ‘kalicılık’ ve ‘uyum’ kavramının bu anlamda daha yüzeysel bir süreci ifade edebilmesidir (Unutulmaz, 2017). Türkiye’ye geldikleri günden itibaren geçici olacakları ifade edilen Suriyeliler için de haliyle Türk toplumunun kalıcı bir parçasına dönüşme anlamına gelecek ‘entegrasyon’ kavramından ziyade, bu geçici bir arada yaşama sürecini sorun ve çatışmaların olmayacağı ‘uyumlu’ bir şekilde geçirmeyi ifade edecek uyum kavramının tercih edilmiş olması anlaşılabilir. Elbette ki devletin bu kavramı benimsemesiyle Türkçe literatürde de çok daha fazla tercih edilen kavramın uyum olmuş olması doğaldır (Tablo 1).

² Bu konuda Avrupa’nın çeşitli ülkelerindeki Türk göçmenlerin entegrasyonlarını konu alan ve literatürü detaylı biçimde tarayan çalışmalara yer veren *Turkish Studies* dergisinin “Avrupa Birliği’ndeki Türk Göçmenlerin Göç ve Entegrasyonunun Belirleyicileri” (*Determinants of Immigration and Integration of Turkish Immigrants in the European Union*) başlıklı özel sayısı önemli bir örnektir. Özellikle bkz. Erzan ve Kirişçi (2006), Behar (2006) ve Avcı (2006).

Tablo 1. Türkçe ve İngilizce Kaynaklarda Kullanılan Kavramlar

Türkçe Kaynaklar	%	İngilizce Kaynaklar	%
Uyum	82,1	Integration	69,8
Entegrasyon	11,7	Social Cohesion	11,3
Bütünleşme	3,4	Adaptation	7
Adaptasyon	1,6	Inclusion	6,2
Kaynaşma	1	Harmonization	5,6

Kaynak . Özçürümez ve İçduygu (2020, s. 27)

Suriyelilerin nasıl algılandıkları, onlara yönelik toplumsal tavırların nasıl olduğu ve bunların uyum süreçleri üzerine nasıl etki ettiği üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Gökgez vd. (2017) Ankara ve Hatay’da Suriyeli mültecilere yönelik halkın tutumunu karşılaştırmalı biçimde ele alırken; Saraçoğlu ve Belagner (2019) İzmir’de sığınmacılara karşı büyümekte olan yabancı düşmanlığını irdelemiştir; Çömez Polat ve Kaya (2017) Mersin’de Suriyelilere yönelik halkın tutumuna bakmış; Aydın ve Durgun (2018) Kahramanmaraş’ta yerel halkın Suriyelileri sosyo-ekonomik ve politik açıdan nasıl algıladığını incelemiştir; ve Taşdemir (2017) de Eskişehir’deki Suriyeli mültecilerin şehirdeki üniversite öğrencileri tarafından nasıl algılandıkları ve onlara yönelik ne tür tutumların oluştuğunu araştırmıştır. Bu çalışmaların temel ön kabulü, uyum süreçleri açısından toplumsal algı ve tutumların çok önemli olduğu yönündedir. Buna göre, olumlu algılar ve toplumsal kabulün yüksek olması, ayrımcı ve dışlayıcı tavırların bulunmaması, toplumsal etkileşimin yoğunluğu ve iletişim kanallarının açık olması gibi unsurlar uyumun daha kolay gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Bu bağlamda en fazla öne çıkan araştırma serisi ise Murat Erdoğan (2015, 2018, 2020a; 2021) tarafından gerçekleştirilmiş olan Suriyeliler Barometresi çalışmasıdır. Yöntem kısmında detaylı biçimde ele alındığı gibi, bu çalışma periyodik olarak tekrarlanan geniş çaplı ve temsil kabiliyeti olan ulusal örneklem üzerinde uygulanan bir kamuoyu anketinin yanı sıra, niteliksel veri de toplayarak hem Türk toplumunun, hem de Türkiye’deki Suriyelilerin karşılıklı olarak toplumsal algılarını ve tutumlarını ölçmeyi ve anlamayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın da temel argümanı uyum ve huzur içinde bir arada yaşayabilmek için olumlu toplumsal algıların ve toplumsal kabulün en önemli belirleyici olduğudur.

Son yıllarda, mevcut çalışmanın da katkı yapmayı hedeflediği bir literatür Suriyelilere yönelik yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve ayrımcı, hatta ırkçı, tavır ve tutumların yükselmekte olduğunu belgelemektedir. Erken örnekler arasında Emre Erdoğan (2014) ve Kirişçi ve Karaca’nın (2015) sayılabileceği bu literatür son yıllarda hızla büyümektedir (örneğin, bkz. Terzioğlu (2017) ve Küçükşen (2017)). Bu alanda öne çıkan kuramsal bir argüman, Türkiye’de özellikle Suriyeliler bağlamında göç ve uyum konularının artık yalnızca sosyal veya demografik özellikleriyle değil, çok daha fazla siyasal ve güvenlik etkileri kapsamında tartışılmaya başladığıdır. ‘Göçün siyasileşmesi’ ve ‘güvenleştirilmesi’ kavramlarıyla tanımlanabilecek bu süreci Türkiye’deki Suriyeliler bağlamında ele alan çalışmalar Suriyelilerin artan bir şekilde birer ‘güvenlik tehdidi’ ve ‘siyasi sorun’ olarak

görülme süreçlerini irdelerken, toplumsal algıların bir yandan ‘yukarıdan’ yani siyaset ve medyadan gelen söylem ve mesajlarla şekillendiğini (Bayır & Aksu, 2020; Kabacıoğlu & Memişoğlu, 2021), bir yandan ise bu algıların dönüşerek ‘aşağıdan’ yukarıya doğru bir güvenlikleştirme sürecine neden olabildiklerini ortaya koymaktadır (M. M. Erdoğan, 2020b; Unutulmaz, 2017).

Çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi açısından önemli olan son bir konu da ‘algıların yönetilmesi’ konusudur. Bu anlamda, karar alıcıların ve politika yapıcıların ellerinde bulunan en güçlü araçlar ana akım medya organlarıdır. Suriyeli mülteciler konusunun medyada yer alma şekli toplum algılarını yönlendirme konusunda kritik öneme sahiptir. Bu konu üzerinde, yani Suriyelilerin ve diğer bazı mülteci/göçmen grupların medyada nasıl resmedildiği ve bunun toplumsal algılar üzerindeki etkileri konularında yapılmış önemli sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu büyüyen literatürün iki temel bulgusu mevcut çalışma açısından önemlidir. İlk olarak, ana akım ulusal medya platformları Suriyelilerle ilgili “çoğunlukla olumlu ve yansız” bir dil kullanmaktadır (Paksoy & Şentöregil, 2018; Pandır, 2020; Pandır et al., 2015 s. 1; Sunata & Yıldız, 2018). Sert ve Danış (2021) da benzer bir biçimde ulusal medyada Suriyelilerle ilgili ‘kriz’ söyleminden özellikle kaçınıldığını ve konu üzerinde devletin kontrol sahibi olduğunu vurgulayan bir dilin stratejik olarak kullanıldığını tespit etmişlerdir. Bu durum, hükümet ve kamu kurum yöneticilerinin konunun bir güvenlik tehdidi olarak görülmemesi için bilinçli bir hamlesi olarak değerlendirilebilir (Unutulmaz, 2017, s. 230). Diğer bir deyişle, medya üzerinde önemli derecede kontrol sahibi olan devlet, konunun (yukarıdan) güvenlikleştirilmemesi için gayret sarf etmektedir.

Öte yandan, bu çalışmanın bulgularıyla da destekleneceği gibi, toplumun tavır ve tutumlarında yaşanan büyük değişimlerin bir etkisi olarak, Suriyelilere karşı yükselen ayrımcılık ve nefret dili kendisine ana akım medyada olmasa da ‘yeni medya’ ya da ‘dijital medya’ denilen platformlarda bolca yer bulabilmektedir. Bu literatürde ‘Twitter’ ve ‘Facebook’ gibi sosyal medya platformlarını (Bayram, 2020; Özdüzen vd., 2021; Özerim & Tolay, 2021), ‘Ekşi Sözlük’ ve ‘Uludağ Sözlük’ gibi katılımcı sözlük platformlarını (Yıldırım & Tekdemir Yurtdaş, 2015), dijital gazete ve internet haber sitelerini (Koçak & Küçük, 2020; Şen, 2017) ve hatta bu tür dijital medya ve haber platformlarında yapılan okuyucu yorumlarını (Bolgün & Uçan, 2020) inceleyen ve genellikle içerik analizi yöntemini kullanan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Belirtildiği gibi, bu literatürün temel bulgusu ana akım medyada Suriyelilerle ilgili fazla haber çıkmaması ve çıkanların da genellikle olumlu veya objektif bir söylem benimsediği bir ortamda, internet üzerinden çok sayıda insana erişebilen dijital yeni medya platformlarında, Suriyelilere yönelik kışkırtıcı ve yalan haberlere sıkça başvuran ötekileştirici ve ayrımcı bir nefret dilinin yeşermekte olduğudur.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu yazıda, çalışmanın yazarının da yer almış olduğu Suriyeliler Barometresi (SB) çalışmalarının hem nicel, hem de nitel veri toplama araçlarıyla toplanan bilgi ve bulgular değerlendirilmiştir. SB çalışması nitel ve nicel veri toplama yöntemlerini birlikte kullanan ve belirli aralıklarla tekrarlanan bir kamuoyu araştırmasıdır. Böylece, çalışmanın gerçekleştiği yıllar boyunca toplumda ve Suriyeli nüfusta yaşanan dönüşüm ve değişimleri tespit ederek ortaya çıkan eğilimler üzerinden hem mevcut durum hem de gelecekle ilgili analizler yapılmasına olanak sağlanması amaçlanmıştır.

Nicel veri toplamak için hem Türk toplumu, hem de Suriyeli nüfus içerisinde ulusal ölçekte temsil kabiliyeti olan büyük örneklemelere anket uygulanmıştır. Bu çalışma kapsamında Türk toplumunun Suriyelilerle ilgili algı ve görüşleri ele alındığından yalnızca T.C. vatandaşı katılımcılara uygulanan anketlerde toplanan bilgiler analiz edilmiştir.

Anket çalışmasında toplanan nicel verinin daha derinlikli biçimde anlaşılabilmesi için nitel veri toplama yöntemlerinden Odak Grup Görüşmesi (OGG) yöntemi de kullanılmıştır. OGGlerde amaçlanan araştırma temaları üzerine katılımcıların bireysel olarak görüş ve deneyimlerini öğrenirken grup dinamiklerinden de faydalanarak daha derinlemesine bilgi toplayabilmektir. Böylece, bir yandan bireylerin tek başlarına mülakat ortamında paylaşmayı düşünmeyecekleri bilgileri toplarken bir yandan da diğer katılımcıların paylaşımlarına verdikleri tepkileri ve grubun kendi arasındaki tartışma ve görüş alışverişlerini de derinlemesine gözlemleyebilmektir (Bryman, 2012, s. 200). Bu çalışma kapsamında, bu yazının yazarının koordinatörlüğünde 2019 ve 2020 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı katılımcılarla gerçekleştirilmiş olan toplam 22 OGGnin sonuçları incelenmiştir.

Araştırma Evreni, Örneklem ve Veri Toplama Araçları

Önceki bölümde ifade edildiği gibi bu çalışma iki farklı veri grubunun analizine dayanmaktadır. Genel algıların ve dönüşüm trendlerinin tespit edilmesi için SB anketleriyle toplanan ve sonuç raporlarında paylaşılan nicel anket verileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda SB-2017, SB-2019 ve SB-2020 çalışmalarında gerçekleştirilmiş olan 3 anketten elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu 3 çalışmada da %95 güven düzeyi ve $\pm 2,06$ güven aralığında Türk toplumunu temsil edebilir olması için NUTS-2 düzeyinde 26 il kent merkezinde yaşayan 2000'den fazla bireyi içeren örneklemeler kullanılmıştır (SB-2020: 2271; SB-2019: 2271; SB-2017: 2000). Anketler belirlenen illerde rasgele seçilen hanelerdeki 18 yaş üstü bireylerle gerçekleştirilmiştir.

Odak Grup Görüşmeleri ise yalnızca son iki SB çalışmasında gerçekleştirilmiştir. SB-2019 ve SB-2020 çalışmaları kapsamında Türk toplumuyla SB-2019'da 12 ve SB-2020'de 10 olmak üzere toplam 22 OGG gerçekleştirilmiştir. Katılımcı sayıları 6 ile 10 arasında değişen görüşmeler metropol iller ve Suriye sınırına yakın bölgelerde daha yoğun Suriyeli nüfus barındıran illerde yaşayanların görüş farklılıklarını tespit edebilmek için çeşitli şehirlerde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, farklı toplumsal

grupların farklı deneyimlerinden doğabilecek algı ve görüş farklılıklarının da araştırmaya yansıtılabilmesi için farklı meslek gruplarından katılımcılarla görüşülmüştür. Cinsiyete bağlı farklılıkların da gözden kaçmaması amacıyla sadece kadın katılımcıların bulunduğu OGGler de tasarlanmıştır. Gerçekleştirilen OGGler tamamıyla ilgili daha detaylı bilgi aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. SB 2019 ve SB 2020 Çalışmalarında Gerçekleştirilen Odak Grup Görüşmeleri

	SB 2019	SB 2020
İstanbul	Kadın (5)	Esnaf/Çalışan (8)
	Esnaf/Çalışan (6)	İşsiz (9)
	STK Çalışanı (6)	Kadın (8)
Ankara	Kadın (6)	Öğrenci (8)
	Öğrenci (9)	Memur (12)
	Akademisyen (6)	
Hatay	Kadın (9)	Esnaf/Çalışan (8)
	Esnaf/Çalışan (7)	Öğrenci (9)
	Öğretmen (5)	Öğretmen (8)
Gaziantep	Kadın (5)	Kadın (6)
	Öğrenci (8)	İşsiz (5)
	STK Çalışanı (6)	
SB 2019’da toplam 78 katılımcının yer aldığı 12 OGG , SB 2020’de ise toplam 80 katılımcının yer aldığı 10 OGG gerçekleştirilmiştir.		

Kaynak. SB 2020, s. 86 ve SB 2019, s. 53

Verilerin Analizi

Anketlerle toplanan veriler toplumsal algıların genel bağlamda nasıl değişmekte olduğunu göstermesi amacıyla betimleyici bir biçimde yüzdeler oranlarla sunulmuştur. OGGlerde toplanan veriler ise niteliksel veri analizi yazılımı olan MAXQDA programı yardımıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın konusunu içeren temalara göre oluşturulan kodlar ve alt kodlar, tamamı katılımcıların izniyle deşifre edilmiş olan görüşme kayıtlarına uygulanmıştır. Böylece her bir kod kullanılarak yapılan aramalarda yapılan bütün görüşmelerin ilgili birimlerini bir araya getirmek, çeşitli kodların kullanımında OGG türünü veya şehrine göre kıyaslamalar yapmak ve metninin tamamında çeşitli arama ve analiz araçları kullanma imkânı olmuştur.

BULGULAR

Geçicilik Algısı Yerine Kalıcılık Beklentisine Bırakılmaktadır

Suriyelilerin uyum süreçleriyle ilgili toplumsal algıları önemli ölçüde şekillendiren konulardan biri Suriyelilerin Türkiye’deki gelecekleri ile ilgili görüş ve beklentilerdir. Bu bağlamda, 2011 yılında ülkelerinde beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkan ve hızla bir iç savaşa dönen ortamdan kaçarak Türkiye’ye gelmeye başlayan Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki varlıklarının geçici olmasının beklendiği bilinmektedir (Erdoğan, 2015; İçduygu, 2015; Kirişçi, 2014). Nitekim, Suriyelilerin

Türkiye’de bulunduğu ilk birkaç yılda kendilerine herhangi bir yasal statü dahi verilmemiş; 2014 yılının sonlarında kendilerine nihayet tanınmış olan yasal statü de bu anlayışı yansıtan “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile verilmiştir (M. M. Erdoğan, 2016; Unutulmaz, 2017, 2019). Diğer bir deyişle, bugün hala yürürlükte olan bu yönetmeliğe göre Suriyelilerin Türkiye’de geçici olmaları beklenmektedir.

Karar alıcıların sahip oldukları bu geçicilik beklentisinin, ilk yıllarda büyük ölçüde Türk toplumu içinde de mevcut olduğu görülmektedir. Özellikle devam eden iç savaş ortamında, Suriyelilere yönelik olumsuz algı ve söylemlerin dikkat çekici seviyede yükselmediği, savaş bittiğinde ülkelerine geri dönecekleri beklentisinin sürdüğü pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir (Erdogan, 2015; İçduygu, 2015; Kirişçi, 2014). Ancak sayıların artmaya devam etmesi, iç savaşın beklenenden çok daha uzun sürmesi ve mevcut rejimin iktidarını sürdürmeye devam etmesi, 2014 sonrasında eğitim ve sağlık başta olmak üzere çeşitli önemli kamu sektörlerinde Suriyelilere önemli haklar tanınmaya başlanmasıyla bu durumun hızla değiştiği gözlenmiştir. 2017, 2019 ve 2020 yıllarında yapılan SB anketleri bu noktada çok net bir resim ortaya koymaktadır. Anket verilerinde görüldüğü üzere Türk toplumunun çok büyük çoğunluğu savaş tamamen bitse dahi, Suriyelilerin çok büyük kısmının ülkelerine geri dönmeyeceğini düşünmektedir. 2017’de “hiçbiri geri dönmez” ve “bir kısmı dönse bile büyük bölümü Türkiye’de kalır” diyenlerin oranı toplamı %70.5 iken; bu oran 2019 anketinde %78.4’e, 2020’de ise %80.3’e yükselmiştir (SB 2020, s. 135).

OGGlerde de gelen yorumların çoğunluğu Türk toplumunun genel olarak Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalıcı olacağını düşündüklerini göstermektedir:

Yarisından fazlasının kalacağını düşünüyorum. İki milyondan fazla insan burada kalacak. Çünkü insanlar artık tekrar bir düzen oluşturdular, burayı yurt edindiler, orada dönüp tekrar yine baştan başlamak yerine daha olumlu şartlarda yaşamak isteyeceklerini düşünüyorum. (SB 2019 Ankara Kadın)

Türkiye’nin imkanları ve refah düzeyi daha yüksek görülüyor. Bundan dolayı bence %70’i kalacak. Peki %30’u neden dönmek istiyor, çünkü orda evleri ve akrabaları var bir kısmının (SB 2020 Ankara Memur).

Büyük bölümü dönmeyecek. Savaş sonrası yapılanma zaten uzun zaman alacak ve o zamana kadar da zaten Türkiye’de bir düzen kurmuş olacaklar (SB 2020 İstanbul İşsiz).

Bence yüzde 70’i dönmek istemeyecek. Özellikle çoğunun burada rahat hayatı var, oy kullanan ve vatandaş olanlar da var. Dönmezler. Ayrıca bıraktıkları Suriye aynı değil, enkaza gidip yeniden hayat kurmak istemezler. Bu da aslında anlaşılabilir bir gerekçe. (SB 2020 İstanbul Kadın).

Her türlü yardımı alıyorlar, bayramda ülkelerine gidip ziyaret ediyorlar, bağı bahçesi orada olan gidip işini görüyor sonra burada yaşamaya devam ediyor. Rahatları yerinde neden dönsünler ki. (SB 2020 Antep İşsiz)

Bunların geri dönme düşüncesi asla olmayacak. Burada onlar daha ayrıcalıklı ve öncelikli. Avrupa’yı burada yaşıyorlar. Neden gitsinler? Ayrıca nankörler. Bu kadar

imkân verdik ama onlar arkalarına bakmadan Avrupa'ya gittiler (SB 2020 Hatay Esnaf)

OGGlerdeki tartışmaların büyük çoğunluğu bir yandan Suriyelilerin büyük oranda Türkiye'de kalacaklarını düşündüklerini belirtirken, görüldüğü gibi bu durumdan memnun olmadıklarını da ifade etmektedir. Bu da sıradaki bölümde ele alınacak olan çalışmanın ikinci temel bulgusuna işaret etmektedir: Türk toplumu içinde Suriyelilere bakış giderek olumsuz bir noktaya doğru evirilmekte, hatta Suriyelileri hedef alan bir nefret dili büyümektedir.

Suriyelilere Yönelik Olumsuz Görüşler ve Kaygılar Güçlenmektedir

Türk toplumundaki Suriyeli algısını anlamayı ve ölçmeyi planlayan SB anketlerinde bu konuda pek çok soru bulunmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı ve hedefleri doğrultusunda bu bağlamda bazı örnekler vermek yeterli olacaktır. İlk olarak, yapılan anketler düzenli olarak Suriyelilere yönelik “savaştan/zulümden kaçan mağdur” algısının azaldığını göstermekte; bunun yerine “tehdit algılarının, ‘ötekileştirme’ ve yaygın endişeleri öne çıkaran tanımlamaların” arttığını tespit etmektedir (SB 2020, s. 94). Nitekim, OGGlerdeki katılımcılar bu giderek mağduriyet algısından uzaklaşan ve olumsuz unsurların baskınlaştığı algıları net şekilde dile getirmişlerdir:

Ben mağdur olduklarını düşünmüyorum. Mağdur olan insanın yaşam tarzı bu şekilde olmaz. Kendi sokağında kendi evime girip çıkarken rahat değilim. (SB 2019 Hatay Esnaf/Çalışan)

Ben tembel ve zevk düşkününü olarak görüyorum, çünkü tembel olmasalardı ülkelerinde vatanlarında kalıp vatanlarını kendileri savunabilirdi. Şu an kendi mahalleimde yaşayanlara baktığımda kafeteryalarda nargile içen sefa yapan bir grup görüyorum. (SB 2019 Hatay Kadın)

Hiçbir şeyden memnun değilim. Ne ekonomik, sosyal açıdan ne de yardımlardan. Sanki Türkiye'ye değil de Kanada'ya göç etmişler gibi davranıyorlar, onları kırmızı halı ile çağırımız gibi beklentileri var. (SB 2019 Hatay Öğretmen)

Önceleri mağdur olduklarını düşünüyordum. Ama şimdi bizden daha avantajlılar. Artık mağ- dur olduklarını düşünmüyorum. (SB 2020 Hatay Öğrenci)

Hâlâ mağdur falan diyen var bu insanlara ama kaç yıl geçti, devlet millet yaptı yapacağını, bu saatten sonra mağdursa kendisinden dolayıdır. Çoluk çocuk çalışıyorlar, bizden iyi yaşıyorlar. (SB 2020 Gaziantep Kadın)

İkinci olarak, Türk toplumu Suriyelilerle arasına büyük bir “sosyal mesafe” koymaktadır. İki toplumsal grubun aralarındaki etkileşim ve sosyal ilişkiler üzerinden birbirlerini ne kadar yakın gördüklerini tespit etmek için ilk olarak Bogardus (1925) tarafından geliştirilen bu kavram, çeşitli sorulara verilen cevaplarla hesaplanan bir ölçek olarak kullanılmıştır. Sosyal mesafe skorunun hesaplanmasında katılımcılara “Suriyeli çocukların benim çocuğumun okulunda eğitim görmesinden rahatsız olmam”, “bir Suriyeli ile aynı apartmanda yaşamaktan rahatsız olmam”, “erkek ya da kız kardeşimin bir Suriyeli ile evlenmesinden rahatsız olmam” ve “bir Suriyeli ile evlenebilirim” gibi önermeler sunulmuş ve bunlara ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Buna göre, yapılan bütün SB

çalışmalarında istikrarlı bir şekilde Türk toplumu kendisini Suriyelilerden “çok mesafeli” olarak konumlandırmaktadır (SB 2020, s. 115).

OGGlerde ise katılımcıların bu önermelere neden katılıp katılmadıklarını öğrenme şansı elde edilmiştir. Aşağıda bazı örnekler sunulan cevaplardan görülebileceği gibi, katılımcıların büyük çoğunluğu Suriyeliler ile yakın sosyal ilişkiler kurmaktan imtina edeceklerini ifade etmiştir. Bu görüşlerini gerekçelendirirken Suriyelilerle ilgili olumsuz olarak nitelendirilebilecek görüş ve algılarını sıralamışlardır:

(Komşu olmak) İstemem. Ben başına bir şey gelir korkusuyla torunumu binanın altındaki bakkala bile yollayamıyorum. Suriyeliler şehirlere değil de daha çok kamplara yerleştirilmeli. (SB 2019 Hatay Kadın)

(Evlenmek) Ben istemezdim. Çok farklı insanlarız onlarla. Sağlıklı bir ilişki olacağını sanmıyorum. Yakınımın da evlenmesini istemem açıkçası. (SB 2019 Gaziantep Öğrenci)

Ben Arap biriyle evlenmek istemem. Toplum olarak çok farklılar ve İslamiyet’i çok abartı yaşıyorlar. Ailem de istemez Arapları. Avrupalı olsa sorun etmezler. (SB 2020 İstanbul İşsiz)

Ben izin vermem evlenmesine çocuğumun. Onların kadın erkek ilişkileri bizden farklı, kadınlarını kapatıyorlar, iki üç kadınla evleniyorlar. (SB 2020 Gaziantep İşsiz)

Belki yan yana çalışmak olabilir ama ortak olmak, birlikte bir iş yürütmek olmaz. Bu kadar farklılıklar varken o şekilde anlaşabileceğimizi düşünmüyorum. Kültürel farklar fikir farklılığını da getirir. (SB 2020 Hatay Öğrenci)

(Suriyelilerle iş yapmak) Bana teklif de edildi. Suriyeli bul böylece vergiden muaf olursun ucuz olur denmişti. Onların bizim esnafa bu kadar zararı dokunmuşken, onlarla benim iş yapmam ne kadar doğru diye düşündüm ve girmedim o işe. (SB 2020 Hatay Esnaf)

Üçüncü ve belki de en önemli olarak ise, Suriyelilerin Türkiye’ye toplumsal, ekonomik ve güvenlik açılarından önemli zararlar veren, gelecekte de daha fazla zarar verecek kişiler olarak algılanmaları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Suriyelilere yönelik toplumsal kaygılar çok önemli derecede büyümüş görünmektedir. Anketlerle toplanan niceliksel veriler bu bağlamda öne çıkan kaygılar arasında ilk üç sırayı Suriyelilerin “vatandaş olmaları” (%74.2), “Türkiye ekonomisine zarar vermeleri” (%72.3) ve “Türkiye’nin sosyal ve kültürel yapısına zarar vermeleri” (%68.1) almıştır (SB 2020, s. 124). Anket katılımcılarının büyük çoğunluğunun Suriyelileri Türkiye’nin en önemli üç sorunundan biri olarak gördükleri de dikkat çekici diğer bir bulgudur (SB 2020, s. 150).

Türk toplumunun bu alanlarda Suriyelilerin nasıl zararlar verdiklerini ve vereceklerini düşündüklerini anlamak için OGGler ile toplanan niteliksel verilere bakıldığında, dile getirilen konuların başında Suriyelilerin Türkiye ekonomisine verdikleri zararlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda, özellikle kamu bütçesine getirdikleri düşünülen külfet, başta kiralar olmak üzere hayat pahalılığındaki artış, kayıtsız ve ucuza çalıştıkları için işverenler tarafından tercih edilmeleriyle neden oldukları düşünülen işsizlik

ve yine kayıtsız olarak çalıştırdıkları işyerleri ile vergi ödemeyerek neden oldukları düşünülen haksız rekabet öne çıkan şikayetler olmuştur:

Kayıt dışı işçi çok fazla oluyor Suriyelilerde özellikle inşaat sektöründe O zaman Türk işçisine çalışma alanı kalmıyor. (SB 2019 Hatay Kadın)

Suriyelilerin gelmesiyle her şey pahalandı. Yani sadece kiralık ev değil. Yiyecek içecek arz talep meselesi oldu yani. Kılık kıyafet öyle yani. Antep birçok ilden daha uygunken şu an ben diğer şehirlerle kıyaslandığında fiyatları daha yüksek olarak görüyorum. (SB 2019Antep Kadın)

Vatandaşlara yapılan onlara yapılmıyor bütçeden harcanan para söz konusu hastaneye falan ücretsiz işte bunun gibi devlet tarafından maaş bağlanmış gidip bizim gibi bankadan para çekiyorlar. (SB 2019 Hatay Kadın)

Hesaplanandan fazla göç geldi. Bizim ülkemizin bütçesine büyük külfet oluştu ve hala devam ediyor. Ayrıca işsizlik zaten ülkemizde sorundu. Mülteciler daha düşük maaşa ve zor şartlarda çalışmaya hazır bu da bizim vatandaşların iş bulmasına engel oluşturdu. (SB 2020 Ankara Öğrenci)

Ucuz çalışıyorlar ve kayıtlı değil bir çoğu haliyle vergi de ödemiyorlar. Ucuza çalıştıkları için bizim işsizimiz yerine onlar çalıştırılıyor. (SB 2020 İstanbul Esnaf)

Suriyeliler yüzünden genç işsizlik çok fazla. Neden Türkler işsizken, Suriyeliler işe girsin. Mezun olduğumdan beri onlarca yere başvurduğum mesela geri dönüş olmadı. (SB 2020 İstanbul İşsiz)

Ekonomik sorunların ötesinde, Türk toplumundan katılımcıların Suriyelilerin Türkiye'ye hem yerel hem de ulusal ölçekte toplumsal açıdan da zarar verdikleri düşünülmektedir. Bu bağlamda öne çıkan şikayetler arasında toplumsal dokuya ve aile yapısına verdikleri düşünülen zararlar, güvenlik sorunu oluşturdukları ve çeşitli suçlara karıştıkları, Türkiye'de zaten var olan toplumsal kutuplaşma sorununu artırdıkları ve ulusal kimliğe zarar verdikleri düşünceleri öne çıkarılmıştır:

Huzur ortamımız bozuldu biz 30 sene Narlıca'da yaşadık, komşuluk ilişkilerimiz çok güzeldi ama bir on sene önce Suriyelilerin gelmesi ile birlikte ne komşuluk bıraktı ne bir şey bıraktılar. Hepimiz taşındık Suriyeliler yüzünden. (SB 2019 Hatay Öğretmen)

Erkeklerin hepsinin ağzında şöyle bir şey var Suriyeli kadınları, eşlerine bir tehdit olarak gösteriyorlar. Erkekler eşlerine böyle psikolojik baskı yapıyorlar. (SB 2019 Antep Kadın)

Suç oranındaki artış özellikle uyuşturucu ticareti ayrıca kaçakçılık çok arttı. Yani bu konuda çok sıkıntı yaşıyor. Ve Suriyeli suçluları hapiste falan değil de sınır dışı ediyorlar. (SB 2019 Hatay Esnaf/Çalışan)

Bizim toplumun kendi içinde bile kutuplaşmalar var ve biz bize entegre zaten değiliz. Suriyeliler bu kutuplaşmayı daha da artırdı. O nedenle entegrasyonun çok mümkün olmadığını düşünüyorum artık. TV'lerde bile rahatlıkla Suriyeliler hedef alınıyor ve kimse ırkçılık bile demiyor buna. (SB 2020 Ankara Öğrenci)

Her yerde Arapça tabela görmek bir yerde beni de rahatsız ediyor. Bir de çocuk dilenciler vs. arttı. Çocukları istismar eden çeteler arttı. Bunun ileride topluma büyük zararı olacağını düşünüyorum. (SB 2020 İstanbul İşsiz)

Eskiden Antakya’da güven havası vardı, insanlar dükkanını açık bırakır camiye giderdi. Artık o yok. (SB 2020 Hatay Esnaf)

Suriyelilerin Uyum ile İlgili Olumsuz Algılar Pekişmektedir

Önceki bölümlerde aktarılan katılımcı yorumlarından bazılarında Suriyelilerle ilgili “değişime kapalı”, “muhafazakâr” ve “Türkiye’nin dilini ve kültürünü öğrenmeye gönülsüz” şeklinde ifadeler yer almaktaydı. Bu bölümde bu konuda elde edilen bulgular daha derinlemesine sunulacaktır. Nitekim, Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağlayıp sağlamadıkları ve bu yönde bir gayret içinde olup olmadıkları algısı karşılıklı ilişkilerin geleceğini şekillendirmede önemli olabilecektir. Yine önce nicel verilerin ortaya koyduğu genel resme bakılacak olursa, SB anketlerinde Türk toplumun önemli bir çoğunluğunun “Suriyeliler Türk toplumuna/Türkiye’ye ne ölçüde uyum sağladı” sorusuna “hiç sağlamadı” ve “çok az sağladı” cevaplarını verdiği görülmektedir. Bu iki cevabı verenlerin toplam oranı 2019’da %64.4, 2020’de ise %69.9’dur. Öte yandan, Suriyelilerin Türk toplumuna/Türkiye’ye “büyük ölçüde” ya da “bütünüyle” uyum sağladıklarını düşünenlerin toplam oranları ise 2019’da %13.2 ve 2020’de %16.4’tür (SB 2020, s.144).

OGGlerde de katılımcıların çoğunluğu benzer bir biçimde Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağlayamadıkları yönünde görüş bildirmiştir. Bu bulguyu daha anlaşılabilir kılmak için katılımcılara önce uyumdan ne anladıkları, sonra da neden Suriyelilerin uyum sağlayamadığını düşündükleri sorulmuştur. Uyumdan ne anladıkları sorulduğunda, bazı katılımcılar uyumu yerel dili konuşabilme ve günlük yaşam normlarına hâkim olmak gibi oldukça pratik ve işlevsel bir şekilde tanımlarken bazı katılımcılar ise daha derin bir aidiyet duygusu beslemeyi içeren önemli bir kişisel dönüşümün gerekli olduğunu ifade etmiştir:

Davranışları bizimkilere benzerse, giyim-kuşamları bize benzerse (uyum sağlanmış demektir). Mesela biz siyah. Çarşafılları görmezdik Hatay’da ama artık onlar öyle giyiniyor. (SB 2019 Hatay Öğrenci)

Buldukları yerdekiler gibi giyinip, yerli halkın dilini öğrenmeye çalıştıklarında, oranın sosyal- kültürel yapısına uymaya çalıştıklarında uyum sağlanmış olur. Dışarıdan gelen onlar neticede, onların uyması lazım. Buldukları yerin insanına uymaları lazım, çoğunluk neyse ona uymaları gerekir, yoksa çekip gitsinler. (SB 2020 Hatay Esnaf)

Güven hissi varsa uyumda vardır, yok uyum da yoktur. Aynı mahallede yaşayanlar o mahallede kendini güven içinde görüyorsa uyum var demektir. (SB 2020 Gaziantep Kadın)

Suriyelilerin uyum sağlamadıklarını neye dayanarak düşündükleri sorulduğunda çeşitli cevaplar verilmiştir. Bunlar arasında öne çıkanlar devletin bir uyum/entegrasyon politikası geliştirmemiş olması ve Suriyelileri sürecin başından itibaren kontrolsüz bir şekilde kendi hallerine bıraktıkları; dil bariyerinin getirdiği zorluklar ve Suriyelilerin dil öğren(e)memeleri; özellikle kadınların evlerinden çıkmamaları ve genel olarak Suriyelilerin Türk toplumuyla fazla etkileşime girmemesi, yani sosyal

izolasyon; ve ilişkili olarak, Suriyelilerin bir arada yaşama istekleri nedeniyle gettolaşmaya yol açmaları, bu gettolarda kendi etnik ekonomilerini de kurarak uyum ihtiyacı duymamalarıdır.

Uyum sağlamadılar. Süreç başından beri işte kendi haline bırakılmış bir biçimde ilerliyor. Uyum devletin yönlendirip şekillendirebileceği bir şey. O yüzden herkes kendi kabuğunda yaşıyor. (SB 2019 Gaziantep STK)

Göç politikası oluşturmadan paldır küldür geldiler. İnsanlar kültür şoku yaşadılar, gelişmiş ülkelerde bunun için entegrasyon politikası uygulanır. Bu konuştuğumuz konular ve bu sorular, göçmenler gelmeden önce sorulur insanlara. Halk bilinçlendirilir 'bakın böyle bir grup gelecek, böyle olacak'. Muhtarlıklara, esnaflara duyurursun ama öyle bir şey olmadı, paldır küldür geldiler Suriyeliler, bize ayak uyduramadılar. (SB 2019 İstanbul Esnaf)

Böyle belli bir kesim hep birlikte yaşadıkları için entegre olabileceklerini zannetmiyorum. Türkiye'ye entegre olamadıklarını düşünüyorum. (SB 2019 Ankara Öğrenci)

Bunların böyle gelişigüzel alınması bizim toplumsal yapımıza zarar verdi. Alınırken bunun 3 yıl 5 yıl sonrası öngörülmedi. İlerisi için de herhangi bir projeleri olduğunu düşünmüyorum. Şu an insanların kamplardan salınması da bir öngörüsüzlük. Bu insanlar nasıl adapte olacak? Büyük toplumsal sonuçlara yol açacak Suriyeliler. (SB 2020 Hatay Öğretmen)

Bence başıboş bırakıldı Suriyeliler. Kendi mahallelerini oluşturdular ve halka iletişimleri yok. Kendi dükkanlarını açtılar ve içlerine döndüler. Bizim toplumun tepkisi de onların içlerine dönmelerine sebep oldu tabi. (SB 2020 İstanbul İşsiz)

İfade edilen önemli görüşlerden biri ise, yukarıdaki bazı yorumlarda da görülebilen, Suriyelilerin uyum konusunda istekli olmadıklarıdır. Yani, katılımcılardan pek çoğu Suriyelilerin uyum sağlayamadığını ifade etse de önemli sayıdaki katılımcıya göre Suriyelilerde böyle bir niyet ya da ihtiyaç hissi bulunmamaktadır:

Birçok Suriyeli aile çocuğunu okula bile göndermiyor. Türkçe eğitim alacakları için biliyorsunuz geçici eğitim merkezleri de kapatıldı. 'Biz birkaç yıl sonra geri dönersek eğer Suriye'ye Arapçayı tekrar etmek zorunda kalacağız' vesaire gibi bir uyuma gitmeme çabası oluyor. (SB 2019 Gaziantep STK)

Ben Suriyelilerde uyum çabası görmüyorum. Mesela bizim Avrupa'ya giden milletimiz orada bir çaba gösteriyordu. Ama Suriyeliler göstermiyor. (SB 2020 İstanbul İşsiz)

Bence de Suriyelilerin niyeti yok uyumlaşmaya. Türkiye'yi transit ülke olarak görüyorlar bence ve o yüzden uyumlaşma çabaları yok. Tabi hükümetin yaptığı geçicilik vurgusu da önemli. O nedenle de bence Suriyeliler uyum sağlama çabasına girmiyor. (SB 2020 İstanbul Esnaf)

İki taraf da bu konuda çaba sarf etmiyor. Uyum sağlama çabası olmadığı için çok farklılar. 'Bu insanlar bize kapılarını açtılar biz zor durumdayken ve bunu düşünerek burada hırsızlık, taciz gibi şeyler yapmamız lazım' demeliler. Bunları yapanlar kendi halklarına karşı olumsuz bir imaj oluşmasını sağlıyorlar ve bu da uyumu zorlaştıran bir şey. Ki biz zaten antipatik, olumsuz düşünmeye yatkınız bizim ülkemize geldiler, haklarımızı alıyorlar diye. Bu tür davranışlar da bunu körüklüyor. (SB 2020 Hatay Öğrenci)

Ortak Yaşam İhtimali ve Gelecekle İlgili Algılar

Son olarak, Türk toplumunun artık büyük çoğunluğunun ülkede kalıcı olacağını düşündüğü Suriyelilerle ortak bir yaşama ve geleceğe nasıl baktıklarını irdelemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda SB anketlerinde sorulmuş olan “Suriyeli sığınmacılarla huzur içinde bir arada yaşayabiliriz” önermesine verilen cevaplar çok iyimser bir tabloya işaret etmemektedir. Nitekim, bu önermeye katılmayanların toplam oranı 2017’de %75, 2019’da %82.5 ve 2020’de %77.9 olarak tespit edilmiştir (SB 2020, s.142).

Peki, Türk toplumu bu konuda neden bu kadar karamsar görünmektedir? OGG katılımcılarının yorumları bu konuda ipuçları vermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de Suriyelilerle huzur içinde bir arada yaşayamayacağımıza inanların sunduğu gerekçeler yukarıda “kaygılar” başlığında aktarılanlara büyük yakınlık göstermektedir. En fazla dile getirilen karamsar beklentiler arasında öne çıkanlar gelecekte Suriyelilerin vatandaşlık ve siyasi haklar kazanmaları halinde yaşanacağı düşünülen siyasal sorunlar; zaten var olduğu düşünülen Suriyelilerin ekonomik zararlarının artarak devam etmesi; yüksek doğum oranları nedeniyle Suriyeli nüfusun giderek büyümesi ve böylece bozulacağı düşünülen demografik ve sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanacak sıkıntılar; ayrımcılık ve nefret dilinin yükselmesiyle yaşanmasının kaçınılmaz olduğu düşünülen toplumsal çatışmalar; ve son olarak, ulusal güvenliğe yönelebileceği düşünülen tehdit ve tehlikelerdir.

Bence siyasi hakları olmamalı vatandaşlık da verilmemeli. Geçenlerde benim amcamın dükkânın oraya gittiğimde Suriyeli işçi var orada diyordu ki bizim partimiz olsaydı Türkler bizi ezemezdi. Şimdi Suriyelilere bu hakkı verirsek mecliste 40 tane vekilleri olur bu olumsuz bir şey bana göre Mecliste aşırı karmaşa yaşanır. (SB 2019 Ankara Öğrenci)

Çok yüksek doğum oranları var ki bu sayılarının ve nüfus içindeki paylarının artacağını gösteriyor. Bu da zaten var olan kaygıları artıracaktır. Ayrıca, Suriyeliler ayrımcılığın henüz farkında değil ama olacaklar. Bu da toplumsal uzaklaşma ve ayrışmayı beraberinde getirecek. Bence huzursuz bir gelecek olasılığı daha yüksek. (SB 2020 Ankara Öğrenci)

Bence nüfusun artmasıyla büyük sıkıntılar yaşayacağız. Ulusal güvenlik sorunları teşkil edebilirler. Mesela, onların varlıkları nedeniyle dışarıdan Türkiye’ye müdahale riski olabilir. Ayrıca terör örgütleri buralarda daha aktif olma şansı yakalayabilir. (SB 2020 Ankara Memur)

Suriyelilere karşı gelişen tepkiler, aslında diğer azınlık grupların da görünürlüğünü ve onlara yönelik tepkileri ve hatta çatışmaları da artıracak. (SB 2020 İstanbul İşsiz)

Bizim toplumun kurallarına uymadıkları sürece huzur olmaz. Kendi düzenlerini kurmuşlar. Şu anda da zaten huzur yok, daha kötüye gidecek. (SB 2020 Hatay Esnaf/Çalışan)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'deki Suriyelilerin Türk toplumu tarafından nasıl algılandığı ve algılarda son yıllarda yaşanmakta olan değişim ve dönüşümler ele alınmıştır. Çalışmanın hareket noktası toplumsal algıların ve toplumsal kabulün Suriyelilerin uyum süreçleri açısından kritik öneme sahip oldukları, ayrımcılık ve nefret dilinin ise uyumu engelleyecek önemli sosyal bariyerler oluşturduğu gibi toplumsal huzursuzluk ve çatışma ortamının hazırlayıcıları olduğudur. Bu bağlamda bu çalışma periyodik olarak tekrarlanan ve çalışmanın yazarının da yer aldığı en geniş çaplı algı ölçümü araştırmalarından olan Suriyeliler Barometresi çalışmasının verilerini kullanarak Türk toplumunun Suriyeli mültecilere yönelik algısını değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken de özellikle SB çalışmalarının nitel veri toplama araçlarından Odak Grup Görüşmeleriyle toplanan zengin görüş ve yorumları değerlendirmiştir.

Çalışmanın aşağıdaki son bölümünde önce yukarıda sunulan bulguların Suriyelilerin uyum süreçleri üzerindeki olası etkileri tartışılacak, ardından toplumsal algıların yönetimi konusunda çalışma bulgularında öne çıkan eksikliklerin altı çizilecek, son olarak da toplumsal algılar ve uyum konusunda atılması faydalı olabilecek adımlarla ilgili öneriler sunulacaktır.

Yükselen Nefret Dili ve Güvenlikleştirmenin Uyum Süreçlerine Etkilerindeki Kısır Döngüler

Bu çalışmanın en temel bulgularının başında, yukarıda değerlendirilen literatürde de açıkça ortaya konan bir olgu olan Türk toplumun geniş kesimleri arasında Suriyelilere yönelik hızla yükselen bir nefret dili ve, merkezi yönetim tarafından ciddi biçimde engellenmeye çalışılsa da, konunun hızlı bir biçimde bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlanmış olması gelmektedir. Literatürde alttan (toplumdan) güvenikleştirme olarak adlandırılan bu bağlamın Suriyelilerin uyum süreçlerine üç başlık altında çok olumsuz şekilde etki yaratması ve bu üç sürecin de daha fazla nefret dili ve güvenikleştirmeye yol açacak kısır döngüleri tetiklemesi beklenebilir.

İlk olarak, güvenikleştirme süreçleri yani Suriyelilerin Türkiye'ye yönelik ekonomik, toplumsal, kültürel vb. alanlarda ulusal güvenlik tehdidi olarak görülmeleri doğal biçimde konunun hızlı bir biçimde daha da fazla siyasileşmesine yol açacaktır. Bugün halihazırda başlamış olan çeşitli siyasi hareketlerin toplumda karşılık bulan nefret dilini kullanarak siyasi kazanç elde etme çalışmaları her bir seçim döneminde artacaktır. Bu siyasetçilerin her vesileyle kullandığı nefret dili toplumda var olan ve yukarıda sıralanan kaygıları daha da büyütecek, nefret dili ve güvenlik tehdidi algısını geliştirecektir. Böyle durumlarda, göçmen ve yabancı karşıtı dili benimsemeyen siyasi yönetimlerin bile, demokratik seçimlerde siyasi riskleri göze alarak adım atmalarının zorlaştığı görülmektedir. Türkiye'de de bir yandan toplumda giderek baskın hale gelen nefret dili ve güvenlik kaygılarının öbür yandan güçlenen popülist, yabancı düşmanı siyasi hareketlerin kısırcasında kalacak politika yapıcılarının ve uygulayıcılarının sağlıklı analizlerle uzun vadeli politikalar üretmeleri ve uygulamaları her geçen gün zorlaşacaktır. Bu durum, orta ve uzun vadede güvenikleştirme süreçlerinin kendi kendilerini güçlendirecekleri birinci kısır döngüyü oluşturacaktır.

İkinci olarak, özellikle internet bazlı yeni medya araçlarında yükselen nefret dili ve güvenikleştirmenin Türk toplumunun genelini etkilemesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda Türk toplumu ile Suriyeli mülteciler arasında sağlıklı etkileşim ve iletişim kanallarının giderek kapanması, Suriyelilerin toplumun merkezinden hızla itildiği izolasyon ve ayrışma ortamını pekiştirmesi beklenmelidir. Yukarıda tartışılan siyasi tartışmalar ve içinde bulunulan ekonomik sıkıntılar da göz önünde bulundurulduğunda, yerel düzeyde çeşitli sosyal çatışmaların da artması kuvvetle muhtemeldir. Doğal olarak, böyle bir ortamda, daha önce bu çalışmanın bulgularında aktarılan olumsuz algı ve güvenlik kaygılarını paylaşmayan toplumsal kesimlerin de olumsuz biçimde etkileneceği öngörülebilir. Dolayısıyla, yükselen nefret dili ve güvenikleştirmenin kendisini daha fazla ateşleyeceği ve besleyeceği ikinci bir kısır döngü ortaya çıkacaktır.

Üçüncü ve son olarak ise bu çalışmanın bulguları kapsamında ele alınmamış olsa da mevcut bağlamın Suriyeli mültecileri de etkilemesi kaçınılmazdır. Yukarıda tartışılan süreçler dahilinde sosyal izolasyon ve ayrışmaya mahkûm bırakılacak olan Suriyelilerin topluma katılma, Türk toplumuyla sağlıklı bağlar ve iletişim kurma şansının giderek azalacağı açıktır. Zaten yaşanmakta olan içine kapanma ve gettolaşma eğilimlerinin bu bağlamda artacağı tahmin edilebilir. Böylesi bir ortamda, ülkelerindeki savaştan kaçarak yabancı bir ülkeye sığınan ve burada da ayrımcılık ve nefret diline maruz kalan Suriyelilerin giderek daha içe kapalı bir kolektif kimlik inşa edeceği öngörülebilir. Böylelikle, Suriyeliler arasında da uyum sağlama, toplumun bir parçası olma ve toplumsal değerleri benimseme konusunda hem motivasyon hem de bunları yapabilme becerisi azalacaktır. Bütün bu süreçler de yine Suriyelilerin ana akım toplumdan uzaklaştığı, içine kapandığı ve uyum sağlama niyetinde olmadığı algılarını yükselterek nefret dili ve güvenikleştirmenin kendi kendisini yoğunlaştıracağı üçüncü bir kısır döngü oluşturacaktır.

Toplumsal Alguların Yönetimi Konusundaki Eksiklikler

Çalışmanın bulguları oldukça karamsar bir tablo ortaya koymaktadır. Şüphesiz ki 2011 yılında başlayan sürecin bu noktaya gelmesinde etki ve katkısı bulunan çok sayıda önemli faktörden bahsedilebilir. Bu çalışma kapsamında özellikle toplumsal alguların yönetilmesi konusundaki bazı eksikliklerin altını çizmek gereklidir.

Öncelikle, Suriye'den Türkiye'ye kitlesel göç hareketlerinin başlamasının üzerinden 11 yıl geçmesine rağmen siyaset yapımcıların bu konunun geleceği ile ilgili nasıl bir vizyon ve tasarruflarının olduğunun net biçimde bilinmiyor olmasının mevcut toplumsal kaygı ve korkuların oluşmasındaki başat nedenlerden olduğu belirtilmelidir. Yukarıda detaylı biçimde bahsedildiği gibi Suriyelilerin Türkiye'deki yasal statüsü halen 'geçici koruma' kavramıyla belirlenmektedir. Yedinci yılını doldurmak üzere olan bu 'geçiciliğin' kapsamı ve sınırları ise ne yasal mevzuat içerisinde ne de siyaset yapımcılar tarafından belirlenmemiştir. Zaman zaman vatandaşlık tartışmaları, zaman zaman 'Avrupa'ya gönderilme' ifadeleri, zaman zaman Suriye içindeki 'güvenli bölgelerde' yaşama planları, zaman zaman ise ülkelerine geri dönmeleri tasavvurları gündeme gelmektedir. Öte yandan, Türk

toplumunun çoğunluğunun nazarında Suriyelilerin ülkedeki varlıklarının geçici olacağı algısı artık yerini belirsiz bir kalıcılık beklentisine bırakmış görünmektedir. Bu belirsizlik ortamı ise, özellikle toplumdaki yaygın kaygı ve korkulardan faydalanan siyasi odakların varlığı da göz önüne alındığında, mevcut yükselen nefret dili ve güvenikleştirme bağlamına verimli bir alan sağlamaktadır.

Mevcut durumun oluşmasına kolaylık sağlayan diğer bir nokta da toplumun yeterince bilgilendirilmemesidir. Nitekim gerek yöneticilerin ifade ve açıklamalarında gerekse ana akım medya platformlarında toplumun bu kadar gündeminde olmasına rağmen bu konuya çok nadir değinilmektedir. Toplumun düzenli bir biçimde bilgilendirilmediği böylesi bir bağlam ise çeşitli marjinal siyasi hareketlerin ve provokatörlerin, özellikle de internet bazlı yeni medya platformlarını kullanarak, yanlış bilgilendirici, kışkırtıcı ve ayrımcı paylaşımlarla kendilerine siyasi hedefleri doğrultusunda nefret dilini yaygınlaştıran ve normalleştiren bir alan bulmalarına yol açmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı ve bazı sivil toplum kuruluşlarının sınırlı biçimde yaptıkları ‘doğru bilinen yanlışlar’ türünden bilgilendirmeleri bu anlamda yeterli olmamaktadır. Toplumun doğru ve hızlı bilgilendirilmesinde ana akım medya platformlarının ve üst düzey karar alıcıların açıklamalarının daha yoğun biçimde kullanılması gereklidir.

Yukarıda tartışılan bulgular arasında sıkça ifade edilen bir algı devletin Suriyelileri ‘kendi haline bırakmış olduğudur’. Diğer bir deyişle, ifade edilen belirsizlik ortamında doğru bilgiye erişimi sınırlı olan toplum kesimleri arasında Suriyeliler konusunda ‘kontrolün kaybedilmiş’ olduğu algısı yaygınlaşmaktadır. Devletin bu noktada bu konunun kontrolü altında olduğunu ve kendi politika ve inisiyatifleri doğrultusunda sürecin yönetilmekte olduğunu topluma hissettirmesi mevcut kaygıların azalmasında ve güvenlik tehdidi algısının dağıtılmasında faydalı olacaktır.

Toplumsal Algular ve Uyum Konusunda Atılabilecek Adımlar

Toplumsal alguların daha etkin yönetilmesi ve böylece uyum süreçleri açısından daha elverişli toplumsal koşulların oluşturulabilmesi için atılabilecek bazı adımlar sıralanabilir. Bu bağlamda, daha detaylı pek çok gereklilikten bahsedilebilecekken, en fazla öne çıkan dört adımın altı çizilmelidir.

İlk olarak, devletin yetkili organlarının Suriyeli mülteciler konusunda uzun vadeli bir vizyon ve politika planlaması içine girmesi en öncül gereklilik olarak görünmektedir. Türk toplumuna bu konuyla ilgili geniş bir çerçeve çizilmeli, yaygın kaygı ve korkularla ilgili alınacak önlemler izah edilmeli, belirlenecek vizyon dahilinde toplumun devlete desteği talep edilmelidir. Mevcut belirsizlik ortamında, çok farklı kaynaklardan kimisi felaket senaryoları olan çok farklı gelecek tasvirleri duymakta olan toplumun ikna edilmesi mümkün değildir. Böylesi bir vizyonun belirlenmesi, sıkça ‘tehlikenin farkında mısınız?’ başlıklarıyla güvenikleştirme süreçlerinden nemalanan siyasi odak ve aktörlerin de ellerindeki kozların alınması anlamına gelecektir.

İkinci olarak, yukarıda bahsedilen vizyonun belirlenme şekli çok önemlidir. Toplumun tamamını ilgilendiren ve ciddi kaygılara konu olan böylesi bir konunun geleceği kapalı kapılar ardında, dar

katılımlı toplantılarla belirlenmemelidir. Aksine, toplumun görüş ve taleplerinin yakından dinleneceği, vatandaşların kaygılarının farkında olduğunun hissettirileceği ve endişelerinin giderileceği bir süreç toplumsal algıların sağlıklı bir biçimde dönüşmesi açısından çok faydalı olacaktır. Böylesi bir süreç, yine, nefret dilinin ve ayrışmanın artmasını hedefleyen çevrelerin toplumu kışkırtmasının önüne de geçecektir. Ayrıca, geniş katılımlı demokratik diyalog süreçleri toplumsal kutuplaşmanın giderilmesi açısından da faydalı olacaktır. Mevcut durumda, bu çalışmanın bulgularında görüldüğü üzere toplumun bazı kesimlerinde Suriyelilerin geleceği üzerindeki farklı vizyonlarla ilgili çeşitli ön yargılar bulunmaktadır. İfade edilen toplumsal katkı mekanizmalarının oluşturulması bu konunun herkesi ilgilendiren önemli bir konu olduğu ve bu nedenle de hep beraber karar alınacağı algısını güçlendirecektir.

Üçüncü olarak, Suriyelilerin geleceği ile ilgili belirlenecek vizyon ve politikalar konusunda topluma net, şeffaf ve düzenli bir şekilde bilgi akışının sağlanması faydalı olacaktır. Mevcut durumda ana akım medya platformlarının konu üzerinde sınırlı bilgilendirme yapması, alternatif medya kanalları üzerinden yanlış, kışkırtıcı ve ayrıştırmacı haber ve bilgilerin yayılmasına imkân sağlamaktadır. Bunun engellenmesinin en kolay yolu halkı doğru şekilde bilgilendirmektir. Bunu yapması halinde devlet algıların şekillenmesinde ve hâkim söylemin belirlenmesinde daha merkezi bir konum olarak, süreci yönetme konusunda güçlenecektir.

Dördüncü ve son olarak, Suriyelilerin geleceği ile ilgili belirlenecek olan nihai vizyon ve politika ne olursa olsun, uyum konusunda çalışmaların gecikmeden yoğunlaştırılmasıdır. Türk toplumunun büyük çoğunluğunun da artık kabul ettiği, tarihin ve göç çalışmaları alanındaki pek çok çalışmanın da açıkça ortaya koyduğu üzere, Suriyelilerin önemli bir kısmının her ne olursa olsun Türkiye’de kalıcı olacağı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın bulgularında görülen artan toplumsal mesafe, büyüyen Suriyeli nüfusla aynı oranda artmayan sosyal etkileşim ve iletişim ve yükselen nefret dili ile güvenlikleştirmenin karşısındaki en güçlü silahlardan biri toplumun ön yargılarını aşmasına vesile olacak uyum çalışmaları olacaktır. Bu çalışmanın kapsamında olmamakla birlikte, bu bağlamda uyum vizyonunun ve politikalarının yalnızca Suriyeli nüfusu hedef almak yerine, uyumu çift yönlü bir süreç olarak tanımlayarak Türk toplumu ve Suriyelileri birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımla tasarlanmalarının gerekli olduğu da belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Avcı, G. (2006). Comparing Integration Policies and Outcomes: Turks in the Netherlands and Germany. *Turkish Studies*, 7(1), 67-84.
- Aydın, A. H., & Durgun, S. (2018). Kahramanmaraş'taki Suriyeli sığınmacıların yerel halk tarafından sosyo-ekonomik ve politik açıdan değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 501-525.
- Bayır, D., & Aksu, F. (2020). Açık kapı politikasından güvenlik tehdidine Türkiye'de Suriyeli sığınmacılar olgusu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 8(2), 324-356
- Bayram, P. (2020). Sosyal medyada Suriyeli mülteci krizine ilişkin konum alımlar: Türkiye'deki politik gençlik üzerinden bir analiz. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1213-1251.
- Behar, C. (2006). Demographic developments and “complementarities”: Ageing, labor and migration. *Turkish Studies*, 7(1), 17-31.
- Bogardus, E. S. (1925). Social distance and its origins. *Journal of Applied Sociology*, 9, 216-226.
- Bolgun, C., & Uçan, G. (2020). Birlikte yaşamak mümkün mü?: Okur yorumlarında “Suriyeli sığınmacı” söyleminin inşası. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 250-269.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Çömez Polat, F., & Kaya, E. (2017). Bir ötekileştirme pratiği: Türkiye'de yaşayan Suriyelilere yönelik tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-Dergi*, 1(1), 38-48.
- Erdoğan, E. (2014). *Unwanted, unwelcome: Anti-immigration attitudes in Turkey*. The German Marshall Fund Of The United States Publication Series On Turkey. <https://www.gmfus.org/news/unwanted-unwelcome-anti-immigration-attitudes-turkey>
- Erdoğan, M. M. (2015). *Suriyeliler barometresi-2014: Türkiye'deki Suriyeliler, toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2016). Syrians in Turkey: From emergency aid policies to integration policies. *Foreign Policy*, 42(2), 25-56.
- Erdoğan, M. M. (2020a). *Syrians barometer-2019: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Erdoğan, M. M. (2020b). “Toplumdan güvenikleştirme” ve “toplumsal kabul”: Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yönelik siyasi parti temelli yaklaşımlar. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. (17)68, 73-92.
- Erzan, R. & Kirişçi, K. (2006). Introduction. *Turkish Studies*, 7(1), 1-11.
- Favell, A. (2001). Integration policy and integration research in Europe: A review and critique. İçinde T. A. Aleinikoff & D. Klusmeyer (der.), *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*. (s. 69-254), Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Gökgöz, G., Arena, A., & Aydın, C. (2017). Comparative analysis of public attitudes towards Syrian refugees in Turkish cities of Ankara and Hatay. İçinde D. Eroğlu Utku, K. O. Unutulmaz, & İ. Sirkeci (der), *Turkey's Syrians: Today and Tomorrow* (s. 131-144). Londra: Transnational Press.

- İçduygu, A. (2015). *Syrian refugees in Turkey: The long road ahead*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Kabacıoğlu, S., & Memişoğlu, F. (2021). Siyasal liderlerin söylemleri ve göçün güvenlikleştirilmesi: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Karşılaştırması. *İnsan & Toplum*, 11(3), 1–38.
- Kirişçi, K. (2014). *Syrian refugees and Turkey's challenges: going beyond hospitality*. Washington, DC: Brookings Institute.
- Kirişçi, K., & Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye yönelen kitlesel mülteci akınları. İçinde M. M. Erdoğan & A. Kaya (der.), *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* (s. 295–314). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koçak, M. C., & Küçük, O. (2020). İnternet ve sosyal medya haberlerinde ötekinin (Suriyeli sığınmacılar) konumlandırılışı: Konya örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research (Online)*, 10(10–2), 275–288.
- Küçükşen, K. (2017). Suriyeli sığınmacı kadınlarda sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2399–2413.
- Özçürümez, S., & İçduygu, A. (2020). *Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdüzen, O., Korkut, U., & Özdüzen, C. (2021). 'Refugees are not welcome': Digital racism, online place-making and the evolving categorization of Syrians in Turkey. *New Media & Society*, 23(11), 3349–3369.
- Özerim, M. G., & Tolay, J. (2021). Discussing the populist features of anti-refugee discourses on social media: an anti-Syrian hashtag in Turkish twitter. *Journal of Refugee Studies*, 34(1), 204–218.
- Paksoy, A. F., & Şentöregil, M. (2018). Türk basınında Suriyeli sığınmacılar: ilk beş yılın analizi (2011-2015). *Selçuk İletişim*, 11(1), 237–256.
- Pandır, M. (2020). Media portrayals of refugees and their effects on social conflict and social cohesion. *Perceptions*, XXV(1), 99–120.
- Pandır, M., Efe, İ., & Paksoy, A. F. (2015). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili üzerine bir içerik analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 1–26.
- SB 2017 - Erdoğan, M. M. (2018). *Suriyeliler barometresi-2017: Suriyelilerle uyum içinde yaşamının çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SB 2019 - Erdoğan, M. M. (2020). *Syrians barometer-2019: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey*. Ankara: Orion Kitabevi.
- SB 2020 - Erdoğan, M. M. (2021). *Suriyeliler barometresi 2020- Suriyelilerle uyum içinde yaşamının çerçevesi*. Ankara: Eğitimci Kitap Yayıncılık.
- Saraçoğlu, C., & Bélanger, D. (2019). Loss and xenophobia in the city: contextualizing anti-Syrian sentiments in Izmir, Turkey. *Patterns of Prejudice*, 53(4), 363-383.
- Şen, F. (2017). Bir 'öteki' olarak mülteciler: Suriyeli mültecilerin anaakim ve alternatif medyada temsili. *Atatürk İletişim Dergisi*, 12, 27-41.
- Sert, D. Ş., & Damış, D. (2021). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197–214.

- Sunata, U., & Yıldız, E. (2018). Representation of Syrian refugees in the Turkish media. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 7(1), 129–151.
- Taşdemir, N. (2017). Social identity motives, boundary definitions, and attitudes towards Syrian refugees in Turkey. İçinde D. Eroğlu Utku, K. O. Unutulmaz, & İ. Sirkeci (der.), *Turkey's Syrians: Today and Tomorrow* (s. 157–184). Londra: Transnational Press.
- Terzioğlu, A. (2017). The banality of evil and the normalization of the discriminatory discourses against Syrians in Turkey. *Anthropology of the Contemporary Middle East and Central Eurasia*, 4(2), 34–47.
- Unutulmaz, K. O. (2012). Gündemdeki kavram: “göçmen entegrasyonu”- Avrupa’daki gelişimi ve Britanya örneği. İnde S. G. İhlamur-Öner & N. A. Şirin Öner (der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 135–160). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Unutulmaz, K. O. (2017). Integration of Syrians: politics of integration in Turkey in the face of a closing window of opportunity. İçinde D. Eroğlu-Utku, K. O. Unutulmaz, & I. Sirkeci (der.), *Turkey's Syrians: Today and Tomorrow* (s. 213–236). Londra: Transnational Press.
- Unutulmaz, K. O. (2019). Turkey’s education policies towards Syrian refugees: A macro-level analysis. *International Migration*, 57(2), 235-252.
- Yıldırım, S., & Tekdemir Yurtdaş, G. (2015). Türkiye’deki katılımcı sözlüklerde Suriyeli sığınmacıların sosyal inşası: sosyal medya ve açıklayıcı repertuarlar. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(1), 77–122.

Geliş Tarihi:
20.04.2022
Kabul Tarihi:
19.09.2022
Yayımlanma Tarihi:
25.10.2022

Kaynakça Gösterimi: Danış, D., & Dikmen, H. (2022). Türkiye’de göçmen ve mülteci entegrasyonu: politikalar, uygulamalar ve zorluklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye’nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 24-45. doi:10.46928/iticusbe.1106715

TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ENTEGRASYONU: POLİTİKALAR, UYGULAMALAR VE ZORLUKLAR

Araştırma

Didem Danış

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Galatasaray Üniversitesi

ddanis@gsu.edu.tr

Hilal Dikmen

hilaldikmen@gmail.com

Didem Danış, Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR) başkanıdır. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ile Sosyoloji bölümlerinde tamamlamıştır. Sosyoloji yüksek lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden; doktora derecesini ise Fransa’da EHESS’ten (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) almıştır. Çalışma alanları göç, kent ve nüfus sosyolojisidir.

Hilal Dikmen lisans derecesini İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat ile Sahne ve Gösteri Sanatları Yönetimi bölümlerinden almıştır. Yüksek lisans eğitimini ise Koç Üniversitesi Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Çalışmaları programında tamamlamıştır.

TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ENTEGRASYONU: POLİTİKALAR, UYGULAMALAR VE ZORLUKLAR

Didem Danış
ddanis@gsu.edu.tr
Hilal Dikmen
hilaldikmen@gmail.com

Özet

Amaç: Bu makale, Türkiye’de uygulanan entegrasyon politikalarının genel bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır. Tarihsel bir değerlendirmenin ardından, Suriye’den kitlesel zorunlu göçün yaşandığı 2011 yılı sonrasında başta çalışma, eğitim, istihdam ve sağlık olmak üzere sosyal uyum için yapılan uygulamaları incelemektedir.

Yöntem: Bu çalışma ikincil kaynaklara dayanarak, Türkiye’de göçmen ve mültecilere yönelik uygulanan entegrasyon politikalarının tarihsel ve eleştirel bir perspektifle incelenmesini içermektedir. Bu amaçla hem konuyla ilgili akademik literatür taranmış, hem de kamu kurumları, çeşitli kuruluşlar ve STK’lar tarafından üretilen raporlardaki veriler kullanılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular: Türkiye 19. yüzyılın sonlarından bu yana tarihsel, kültürel ve coğrafi bağı olan geniş bir coğrafyadan göç almaktadır. Bu uzun göç tarihi boyunca hem gelen gruplar değişmiş hem de uygulanan göç ve entegrasyon politikaları farklılık göstermiştir. 2011 yılından itibaren Suriyeli mültecilerin gelişiyle, Türkiye dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir. Bugün resmi verilere göre, dört milyona yakın Suriyelinin ve farklı kategorilerde kayıtlı iki milyona yakın göçmen ve sığınmacının varlığı, entegrasyon ve sosyal uyum politikalarına duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. 1980’ler ve 2010’lar arası dönemde göçmen ve mültecilere yönelik sistematik bir entegrasyon politikası yokken, son dönemde Suriyeliler için, Avrupa Birliği fonlarının da desteğiyle, “yukarıdan aşağıya” ve “çekingen entegrasyon” diyebileceğimiz bazı çabalar ortaya konmaktadır. Ancak Türkiye’nin son dönemde içinden geçtiği siyasi kutuplaşma ve ekonomik krizle beraber yükselen ayrımcılık ve ırkçılık, kabul ve entegrasyon kapasitesini azaltmaktadır. Gelişlerinin üstünden on yıl geçmişken, Türkiye toplumunda Suriyeli mültecilerin “geçici” olduğu, yani bir gün kendi ülkelerine geri dönecekleri fikri hâlâ yaygındır. Bu geçicilik ve belirsizlik algısı, sağlık ve eğitim gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, entegrasyon politikalarının etkisini zayıflatmaktadır.

Özgünlük: Bu makale, Türkiye’de göçmen ve mültecilere yönelik entegrasyon politika ve uygulamaları önce tarihsel bir perspektifle ele alıp, daha sonra, son on yılda kitlesel zorunlu göçle gelen Suriyelilerin entegrasyonuna yönelik durumu hizmet alanlarına odaklanarak değerlendirmesiyle göç çalışmalarına alanına özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sosyal Uyum, Entegrasyon Politikaları, Avrupa Birliği, Suriyeli Mülteciler

JEL Sınıflandırması: R23

MIGRANT AND REFUGEE INTEGRATION IN TURKEY: POLICIES, PRACTICES, AND CHALLENGES

Abstract

Purpose: This study aims to provide a general assessment of the integration policies put into practice in Turkey. Following a historical evaluation, it examines the practices towards education, labor force participation, healthcare, and social cohesion after 2011, when a mass forced migration from Syria arrived.

Methodology: Based on secondary resources, this study covers a historical and critical analysis of the integration policies towards migrants and refugees in Turkey. To that end, it has scrutinized the relevant academic literature as well as it has drawn upon the data in the reports provided by the public institutions, various organizations, and NGOs.

Findings: Turkey has been receiving immigration from a wide range of areas with historical, cultural, and geographical ties in common since the late 19th century. Throughout this long history of immigration in the country, both arriving groups and immigration and integrations policies of the state have varied. With the arrival of Syrian refugees in 2011, Turkey hosts the largest number of refugees in the world. According to the official data, today, almost four million Syrians and almost two million registered migrants and asylum seeker in different categories live in Turkey and their presence increases the need for local integration and social cohesion policies. During the period between 1980s and 2010s, there was not any integration policies that were systematically applied, but, recently, with the support of European Union funds, there has been some efforts that might be called as “top-down” or “reserved” integration. However, in recent years, the political polarization and economic crisis that Turkey has been going through as well as the increasing discrimination and racism reduces its reception and integration capacities. The idea that refugees are “temporary”, that is, they would return to their home countries one day, is still prevalent in the Turkish society after ten years since their first arrival. This perception of temporariness and uncertainty weakens the integration policies and practices.

Originality: This study aims to make a distinctive contribution to the field of migration studies through providing a discussion on the integration policies and practices towards migrants and refugees in Turkey from a historical perspective in the first place, then, an evaluation of the overall situation regarding the integration of Syrians who have arrived with mass forced migration in the last ten years with a special focus on service areas.

Keywords: Migration, Social Cohesion, Integration Policies, European Union, Syrian Refugees

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılından bu yana göç alan bir ülke olan Türkiye tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlarının olduğu Suriye, Afganistan, İran ve Irak başta olmak üzere çeşitli ülkelere gelen insanların uğrak yeri haline geldi. 20. yüzyılın son çeyreğinde, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve çift kutuplu dünyanın çöküşüyle Türkiye'nin komşu bölgelerinde meydana gelen ekonomik ve siyasi çalkantılar göç hareketlerinde artışa ve çeşitliliğe yol açtı. Daha önce soydaşlık bağı üzerinden "Türk soyu ve kültüründen olanları" göçmen olarak kabul eden Türkiye'de, 80'lerden itibaren daha çeşitli grupların gelişi (Kirişçi, 2007) göç yönetimi ve entegrasyon bakımından yeni zorlukları beraberinde getirdi.

2015 yılından bu yana Türkiye, dünyanın en çok sayıda mülteci ağırlayan ülkesi durumunda ve bu mültecilerin büyük kısmını Suriyeliler oluşturmaktadır.¹ Bugün ülke nüfusunun %6'sı mülteci ve göçmenlerden oluşmaktadır.² Toplam Suriyeli nüfusunun yaklaşık üçte biri Türkiye'de doğup büyümüş 10 yaş ve altı çocuklardan meydana gelmektedir. Üstelik Suriyeliler arasında önemli bir oranda (yaklaşık %25) 10-20 yaş arası gençler bulunmaktadır. Yani Suriyeli mülteci nüfusunun neredeyse %60'ı ya Türkiye'de doğdu ya da çocukluğunun önemli bir bölümünü Türkiye'de geçirdi; dolayısıyla Türkiye'de yaşamaya Suriye'deki yaşamdan daha aşinalar (WFP, 2020). Nitekim, araştırmalar da Suriyeli mülteci nüfusun çoğunluğunun memleketlerine dönmeye daha az eğilimli olduğunu ve yıllar geçtikçe dönme düşüncesinin azaldığını göstermektedir (Erdoğan, 2018; Kayaoğlu, Şahin-Mencütek & Erdoğan, 2021). Ayrıca Avrupa Birliği'nin (AB) güvenlik politikası ve göçü dışsallaştırma stratejisinin yanı sıra, Suriye'deki savaşa ilişkin koşulların belirsizliği, üçüncü ülkelere yerleştirilme veya geri dönme olasılığını ortadan kaldırmaktadır (İçduygu & Nimer, 2020). Tam da bu nedenlerden ötürü, yerel entegrasyon ve toplumsal uyum Türkiye'nin mülteci gündemindeki temel meselelerden birisi haline gelmektedir.

Türkiye'de uygulanan göçmen entegrasyonu pratiklerini, göçmen grupların özellikleri ve devlet politikaları bakımından üç ayrı döneme ayırabiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonları ile

¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 11 Kasım 2021 tarihi itibarıyla geçici koruma sağlanan toplam Suriyeli sayısı 3.731.028'dir. Ayrıca geçici/uluslararası koruma sağlanan yaklaşık yarım milyon Afganistan, Irak, İran ve Somali uyruklu kişi bulunmaktadır. 2020 yılında Afganistan (22.606), Irak (5.875), İran (1.425) ve diğer ülkelere (1.428) gelen göçmenlerin yaptığı uluslararası koruma başvurusunun toplam sayısı 31.334'tür. 2021 yılında ise toplam başvuru sayısı 29.256'yı bulmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>

² Bu makalede entegrasyon ve uyum konusu tartışılırken "mülteci" ve "göçmen" terimleri birbirinin yerine geçecek biçimde kullanıldı. "Mülteci" terimini, geçici koruma altındaki Suriyelilerin yanı sıra uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş diğer milletlerden bireyleri ifade etmek için kullandık. Türkiye hükümeti, Cenevre Sözleşmesi olarak bilinen "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi" ve 1967 Protokolü'nü "coğrafi kısıtlama" ile imzaladığı için geçici veya şartlı koruma altındaki kişileri mülteci olarak tanımlamamaktadır. Coğrafi kısıtlama nedeniyle Türkiye devleti yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen kişilere mülteci statüsü vermektedir. Avrupa dışı ülkelere gelip üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere Türkiye'de bekleyen yarım milyona yakın sığınmacıya ek olarak, 2021 yılı verilerine göre 1,3 milyon resmi ikamet izniyle yabancı bulunmaktadır. Bu kişilerin önemli bir kısmı Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinden gelip kısa dönem ikametle Türkiye'de bulunan kişilerdir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde entegrasyon politikaları dini ve kültürel yakınlığa dayanıyordu (Danış ve Parla, 2009). Devletin amacı nüfusu arttırmak ve millileştirmektir, dolayısıyla Balkanlarda kaybedilen Osmanlı topraklarından göç eden “soydaşlar” kısa süre içinde vatandaşlığa alınıp entegre edildi. Lakin göç 1990'lardan bu yana değişip küreselleşirken, bu entegrasyon modeli yetersiz kaldı. Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde, göç hareketlerinde üç başlıca değişiklik oldu: “Soydaş” ya da “uzaktaki akrabalar” kategorilerinin dışında kalan göçmenlerin giderek artan sayılarda gelişile göçmen profilinde çeşitlilik arttı; pek çok açıdan “yabancı” görülen bu yeni gelen göçmenlerin önemli bir kısmı yasal süreçlere eriş(e)mediği için düzensiz göçmen olarak kabul edildi. Köken itibarıyla çeşitlenen ve kayıtsız göçmen durumunda kalan göçmenler karşısında yetkililer “kasten görmezden gelme politikası” olarak adlandırabileceğimiz bir tutum benimsedi. 1990'lı yıllar ve 2000'lerin başı, devlet kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının ilgisinin ve etkisinin çok az olduğu; göçmenlerin yaşam koşullarını bir “belirsizlik” ve “geçicilik” halinin şekillendirdiği; kendi sosyal ağlarını mobilize ederek istihdam ve barınma gibi temel sorunlarını kendi başlarına çözmeye çalıştıkları “de facto entegrasyon” dönemi idi (Danış, vd. 2009).

2011'de milyonlarca Suriyelinin gelişile üçüncü dönem başladı. Bu kitlesel göç karşısında “açık kapı politikası” izlendi ve gelenlere kucak açıldı (Koca, 2016). 2014'te yürürlüğe konan Geçici Koruma Yönetmeliği'nin akabinde Suriyelilere geçici koruma statüsü verildi.³ Bu düzenleme, Suriye'den kitlesel olarak gelip Türkiye'ye sığınan kişilerin geri gönderilmeme (*non refoulement*) hakkını ve temel insan haklarına erişimlerini güvence altına alıyordu. 2016'daki AB-Türkiye Mutabakatı pek çok açıdan bir dönüm noktası oldu. Devlet yetkilileri başta olmak üzere tüm kesimlerin geçici olarak gördükleri Suriyeli sığınmacıların entegrasyonu için somut politikalar geliştirilmeye başlandı. 2016'dan bu yana eğitim, emek piyasasına katılım, sağlık ve toplumsal uyum alanlarında geçici koruma altındaki Suriyelilerin entegrasyonu için politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu politikaların çoğu, AB'nin finanse ettiği çeşitli projelerle sağlanmakta ve sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli mültecilere yönelik yürüttüğü çeşitli hizmet ve faaliyetlerle desteklenmektedir.

“Devlet eliyle entegrasyon” olarak adlandırabileceğimiz bu çabalar, Türk halkının mültecilere karşı artan tepkisi ve düşen toplumsal kabul düzeyinden (Morgül & Savaşkan, 2021) ve mülteci meselesinin son yıllarda iç ve dış siyaset için araçsallaştırılmasından dolayı kırılğan bir yukarıdan aşağıya entegrasyon modeli olarak tanımlanabilir. 2015 yazında Avrupa Birliği ülkelerinde çeşitli yurttaş girişimleri olarak hayata geçen “hoş geldin kültürü”nden (Bontemps, vd., 2018) farklı olarak Türkiye'de mültecilere yönelik kucak açma siyasi iktidarın tercihleri ve kamu kurumlarının buna uygun attığı adımlarla şekillendi ve Türkiye'de sivil oluşumların mültecilere yönelik girişimleri sınırlı kaldı. İktidar

³ 2013'te kabul edilen, 2014'te yürürlüğe konulan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 91'inci maddesine göre hazırlanan geçici koruma düzenlemesi, kitlesel olarak Türkiye'ye gelen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınmayan yabancıların uluslararası koruma ihtiyacının sağlanması için geliştirilmiştir. Bu düzenleme, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin bireysel olarak uluslararası koruma başvurusunda bulunmasını engellemektedir (Cığır, 2016).

bir yandan entegrasyon için önemli adımlar atarken, bir yandan da bu politikaların iç siyasette yaratacağı seçmen tepkisinden çekinerek görünür kılmaktan kaçındığı için, bu politikaların “çekingen entegrasyon” olarak adlandırılabilceğini düşünüyörüz. Göç İdaresi tarafından hazırlanan ama çok uzun süre kamuoyuyla paylaşılmayan Uyum Strateji Belgesinin mülteci karşıtlığı ile bilinen bir siyasetçi tarafından Kasım 2019’da sosyal medya üzerinden gündeme getirildikten sonra biliniş olması⁴ bu “çekingen” tavrın tipik örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

YÖNTEM

Bu çalışma ikincil kaynakları tarayarak, Türkiye’nin uzun göç tarihi boyunca uygulanan entegrasyon politikalarının incelenmesine dayanmaktadır. Bu amaçla öncelikle konuyla ilgili akademik literatür taranmış, aynı zamanda kamu kurumları, çeşitli kuruluşlar ve STK’lar tarafından üretilen raporlardaki veriler kullanılmıştır. Böylece hem Türkiye’ye yüzyıldan uzun bir süredir devam eden farklı göç hareketleriyle gelen kişilerin entegrasyon ve uyumuna yönelik uygulamalar tarihsel bir perspektifle değerlendirilmiş, hem de son on senede Suriye’den kitlesel zorunlu göçle gelenlere yönelik Türk hükümetinin, bir kısmı Avrupa Birliği fonlarının desteğiyle, hayata geçirdiği entegrasyon ve uyum politikaları ele alınmıştır. 2011 sonrası gelişmeler özellikle eğitim, sağlık ve istihdam alanlarına odaklanarak incelenmiştir. Ayrıca ötekileştirme, ayrımcılık ve ırkçılık deneyimlerinin göçmen ve mültecilerin entegrasyon sürecini nasıl etkilediğini ele almak üzere konuyla ilgili medyaya da yansıyan bazı örnek olaylar üzerinde durulmuştur.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: ENTEGRASYONUN TANIMI

Entegrasyon pek çok boyutu olan, karmaşık ve sürece yayılan bir olgudur. Göçmenlerin yeni geldikleri ülkelerdeki toplumsal yapıya hukuki statüden, eğitime, istihdam piyasasından kültürel hayata, çok çeşitli biçimlerde uyumunu ifade etmektedir (Kaya, 2014; Şimşek, 2019)). Farklı disiplinlerin ayrı tanımları ve yaklaşımları olsa da, bu makalenin konusu olan politikalar açısından baktığımızda, entegrasyon “tüm göçmen ve üye ülkelerin sakinlerinin karşılıklı uzlaşmasına dayalı dinamik, çift yönlü bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2004, 17). Eğitim, temel hizmetlere (barınma, sağlık, vs.) eşit erişim, emek piyasasına katılım, (demokratik sürece ve entegrasyon politikaları ile ölçütlerinin belirlenmesine) aktif katılım ve toplumsal uyum da başlıca entegrasyon alanları olarak belirlenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2016). AB 2010 yılında entegrasyona ilişkin “temel göstergeler” yaklaşımını başlatmış, o zamandan beri de bu göstergeler AB ve üye ülkeler ile alt birimler (ör. devletler ve belediyeler) düzeyinde “entegrasyon izleme” göstergeleri olarak kullanılmaktadır. Temel göstergelerin dört başlıca alanını istihdam, eğitim, sosyal uyum ve etkin yurttaşlık oluşturmaktadır.

⁴ “Ümit Özdağ Göç İdaresinin yok dediği planı açıkladı” Yeni Çağ Gazetesi, 8.11.2019.
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-255470h.htm>

Entegrasyon politikalarını değerlendirmenin yanı sıra entegrasyon çıktılarını ve halkın görüşlerini de ölçen, önemli bir girişim, *Göç ve Entegrasyon Politikaları Endeksi* (MIPEX) adıyla bilinen çalışmadır. Beşincisi 2020 yılında yapılan MIPEX, entegrasyonun sekiz politika alanında üç boyutunu tanımlamaktadır: Temel haklar (istihdam, eğitim, sağlık ve ayrımcılığa uğramama); fırsat eşitliği (eğitim, sağlık, siyasi katılım); ve gelecek güvencesi (aile birleşimi, daimi ikametgâh ve vatandaşlığa erişim). MIPEX kapsamında değerlendirilen ülkeler, göçmenlerin entegrasyon süreçlerini ölçmek için geliştirilmiş kriterlere göre değerlendirilmektedir. 2010 yılında yapılan MIPEX’te, değerlendirilen tüm ülkeler arasında Türkiye, entegrasyon yaklaşımı açısından son sırada yer almış ve 100 puanlık MIPEX ölçeğinde sadece 22 puan elde etmiştir. 2014’te çok sınırlı bir iyileşmenin ardından, 2019’da Türkiye, +17 puanla entegrasyon politikalarında ciddi bir iyileştirme yapmış ve böylece listenin en sonundaki 10 ülke arasından çıkmayı başarmıştır.⁵

Türkiye’nin imzacısı olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde korumaya devam ettiği coğrafi kısıtlama uygulamasından dolayı uluslararası koruma başvurusu sonucu Türkiye’de mülteci statüsü alan kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Bu yüzden, 2011 öncesinde Türkiye’de bir “mülteci entegrasyonu deneyiminden” bahsetmek mümkün değildir: Şimşek’in de ifade ettiği üzere, “entegrasyon, Türkiye’de koruma ve usule ilişkin meselelere ve sorunlara odaklanan bir iltica söyleminin dışında boş bir kavram olarak kalmıştır.” (Şimşek, 2019, 174). Mülteci entegrasyonu meselesinin gündeme gelmesi ancak 2011 sonrası olmuştur. Artık Göç İdaresi Başkanlığı olarak faaliyet gösteren Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) Suriyelilerin gelişiyile, asimilasyoncu çağrışımları olduğuna inanılan entegrasyon yerine “sosyal uyum” terimini tercih etmiştir.⁶ GİGM’nin internet sitesinde uyum “Hem yabancının hem de ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlanmasını ve yabancıların kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dahil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır”⁷ olarak tanımlanmaktadır. GİGM, Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü’nü “yabancılar ve toplum arasındaki karşılıklı uyuma yönelik görev ve prosedürleri yerine getirmekle” görevlendirmiştir.

BULGULAR: TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİLERE YÖNELİK ENTEGRASYON POLİTİKALARI

Geçmişteki ve günümüzdeki göçlerin temel farkı, göçmen kategorilerindeki ve devletin kabul politikalarındaki değişimdir. Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet’in erken dönemlerinde, göçmenler

⁵ Türkiye’de de yapılan MIPEX çalışması ile ilgili veriler için bkz. <https://www.mipex.eu/turkey>.

⁶ GİGM (2020, Temmuz 23). Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>.

⁷ GİGM (t.y.). *Uyum Hakkında*. <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>.

(muhacirler) tarihsel, kültürel ve dini bağlardan ötürü “akraba” ve “soydaş” olarak görülüyor ve gelenler hızlıca vatandaşlığa alınıp entegre ediliyordu (Kirişçi, 2006; Parla, 2011). 1990’lardan itibaren Türkiye’ye göç eden grupların kimlik, köken ve yasal statü açısından çeşitlenmesi, göçmenlere yönelik belirsizlik ve geçicilik fikrine dayanan politikalara yol açtı (Danış & Parla, 2009). Göçmenlerin geçici olduğu, bir gün muhakkak geri döneceği veya Batı’ya gideceği varsayımına dayanan bu Soğuk Savaş sonrası yaklaşım, Suriye’den kitlesel zorunlu göç hususunda uygulanan politikalarda da kendini gösterdi. 2011’de Türkiye’ye geldiklerinde, hükümet yetkilileri ve medya milyonlarca Suriyeliden “misafir” olarak söz ediyordu (Sert & Danış, 2021). Bunun nedenlerinden biri hukuki açıdan mülteci olamamalarıydı: Türkiye’nin 1951’de imzaladığı Cenevre Sözleşmesi’nde koruduğu “coğrafi kısıtlama”dan dolayı, yalnızca Avrupa’dan gelenler “mülteci” kabul edilirken, Suriye gibi Avrupa dışı ülkelerden kaçan sığınmacıların Türkiye’de mülteci statüsü elde etme hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’deki Suriyeliler için kullanılan “sığınmacı” veya “mülteci” ifadelerinin sosyolojik açıdan (zorunlu göç deneyimine dayandığı için) bir anlamı olsa da resmi prosedürler açısından yasal karşılığı yoktur. Üstelik tüm göçmenleri tanımlamak için kullanılan etiketlerin gitgide çeşitlenmesi de yasal muğlaklığı arttırmaktadır. Göç ile iltica arasındaki ilişkinin muğlaklaşması ve mülteci statüsünün geçici koruma, ikincil koruma ya da insani koruma gibi yeni alt kategorilerle atomizasyonu “yasalarla üretilen bir göçmen yasadışılığı”na zemin hazırlamaktadır (De Genova, 2002).

Türkiye’nin göç alanındaki ilk yasası olan 6543 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 2013 yılında onaylanmıştır. Daha sonra, 2014’te YUKK’un 91. Maddesine dayanarak Geçici Koruma Yönetmeliği’nin düzenlenmesiyle, Suriyeliler geçici koruma altına alınmıştır. Bu düzenleme 2011 sonrası Türkiye’ye sığınan Suriye vatandaşlarına ve Suriye’den gelen diğer kişilere geri gönderilmeme güvencesi ve temel insan haklarına erişim sağlamaktadır. Düzenlemenin ana fikri toplu sığınma durumunda ülkesini terk etmek zorunda kalanlara acil destek sunmaktır (İçduygu & Şimşek, 2016). GİGM’ye göre, 2021 sonunda, 3,7 milyon Suriyeli geçici koruma statüsüne (GKS) sahiptir. Türkiye’deki Suriyeliler arasında sosyoekonomik statüsü daha yüksek olan çok küçük bir grup ise - toplam Suriyeli nüfusunun yalnızca %2’si, 2021 sonunda 108 bin Suriyeli- GKS’ye başvurmak yerine ülkede ikamet izniyle bulunuyordu.

GKS, mülteciler için kurulmuş kabul merkezlerinde ve kamplarda yaşayanlara barınma, beslenme, eğitim, sağlık ve temiz suya erişim gibi hizmetleri kapsamaktadır. Başta çok sayıda insan kamplarda yaşasa da şu anda mültecilerin büyük çoğunluğu (%98’i aşkını) kamp dışında ikamet etmektedir. GKS, mültecilerin kayıtlı oldukları illerde ikamet etmeleri koşuluyla geçerlidir ve onları uluslararası mülteci haklarına erişimin dışında bırakmaktadır; daha da önemlisi bu korumanın ne zaman ve ne şekilde biteceğine dair bir yol haritası mevcut değildir (Danış, 2019). “Türk usulü mültecilik” olarak kabul edilebilecek uzun süreli geçici koruma Ürdün ve Lübnan’a kıyasla olumlu bir yasal durum gibi görünse de Suriyelileri belirsiz bir geçiciliğe hapsedmektedir (İlcan vd., 2018). Geçici koruma statüsünden kaynaklı geçicilik ve belirsizlik durumuna dair kapsamlı bir eleştirel literatür bulunmaktadır (Koca,

2016; Baban vd., 2017; Abdelaaty, 2019). 2019 yazında İstanbul Valiliği'nin başlattığı geri gönderme kampanyası gibi olaylar da geçici koruma statüsünün ne kadar kırılgan olduğunu ve nasıl kolayca geçersiz kılınabileceğini çarpıcı biçimde göstermiştir.⁸

YUKK yerel yönetimlerin, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından faydalanarak uyum etkinliklerini planlama yükümlülüğünü GİGM'ye vermektedir. Yasada tanımlandığı haliyle, bu etkinlikler halihazırda uluslararası koruma statüsüne (UKS) sahip ya da başvurusunu yapmış kişilerle ev sahibi toplum arasında karşılıklı uyum sağlanmasına yardımcı olmayı; mültecileri Türkiye'nin siyasi yapısı, dili, hukuk sistemi, kültürü ve tarihinin yanı sıra hakları ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirmeyi; Türkiye'de, yerleştirildikleri ülkelerde ve daha sonra anavatanlarına döndüklerinde bağımsız biçimde hareket edebilmelerini sağlayacak temel bilgi ve becerileri edindirmeyi amaçlamaktadır. Daha önce de söz edildiği üzere, GİGM, internet sitesinde uyum vurgusu yapmakta ve bu etkinliklerden de “ne asimilasyon ne de entegrasyon” ancak “toplum ve göçmenler arasındaki karşılıklı anlayıştan doğan gönüllü uyum” olarak söz etmektedir (GİGM, t.y.). Lakin 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'na dek Türkiye, göçmenlerin ve mültecilerin entegrasyonuna (Türk hükümetinin tercih ettiği haliyle *uyumuna*) yönelik hiçbir somut politika izlememiştir.

AB-Türkiye Mutabakatı Türkiye göç tarihi açısından önemli bir andır. 2015 yazındaki “mülteci krizi”nin ardından AB Türkiye'den, yoğun mülteci akışını yavaşlatmasını istemiş ve karşılığında çeşitli vaatlerde bulunmuştur: AB, Suriyeli mültecilerin kabulüne harcanmak üzere 3+3 Milyar Avro vermeyi; Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde yeni müzakereler başlatmayı; ayrıca 72 maddelik listenin tamamlanması –özellikle Türkiye'nin 2013'te imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nı uygulamaya koyması– koşuluyla Türk vatandaşlarının Avrupa'ya girişte “vize serbestisi”nden faydalanacağını kabul etmiştir. Bu Mutabakat, uluslararası iltica hukuku ve mülteci hakları başta olmak üzere, pek çok bakımdan sorunludur. Mülteci ve göçmen hakları alanında çalışan, Af Örgütü gibi STK'ların sertçe eleştirdiği bu “kirli pazarlık” mülteciler için çok daha zor, pahalı ve tehlikeli bir yolculuk anlamına gelirken, Türkiye'nin “tampon bölge” konumunu da iyice güçlendirmiştir (Kaya, 2022). Söz konusu Mutabakat, Türkiye ile AB'nin göçmen ve mültecilerin yaşamlarını riske atan bu kararların etkilerini göz ardı edebildiğini, iki tarafın da uluslararası hukuku görmezden gelerek, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermiştir.

2017'den bu yana “yüksek vasıflı ve Türkiye'ye katkı sunan Suriyelilerin” vatandaşlığa alınmasına yönelik yeni bir politika izlenmektedir. Vatandaşlığa kabul için seçim kriterleri hakkında bilgilendirme veya vatandaşlığa alınanların sayısına dair hiçbir resmi beyan bulunmasa da İçişleri Bakanının

⁸ Hauswedell, C. (2019, Temmuz 23). Turkey to expel Syrians living illegally in Istanbul. *InfoMigrants*. <https://www.infomigrants.net/en/post/18336/turkey-to-expel-syrians-living-illegally-in-istanbul>.

gazetecilere yaptığı açıklamalara göre 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 150.000 Suriyelinin⁹, Mayıs 2022 itibarıyla da 200.950 Suriyelinin¹⁰ Türk vatandaşlığına kabul edildiği ifade edilmiştir.

Söz konusu Suriyeliler, Türk Vatandaşlığı Kanunu'ndaki "istisnai vatandaşlık" maddesi vasıtasıyla vatandaşlık almıştır. Aslen bilim insanları, sporcular, sanatçılar ve benzeri üstün ya da istisnai başarıları olan kişileri kapsayan bu maddenin iki yüz bin Suriyeli için kullanılmış olması toplumda ciddi bir tepki yaratmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2019). Ayrıca, bu istisnai vatandaşlığa geçiş yolu, kişinin vatandaşlık başvurusunda bulunmaya yetkililer tarafından davet edilmesini gerektirmektedir (Akçapar & Şimşek, 2018). Bu davetlerin hangi kriterlere göre yapıldığı belirsizliğini korumaktadır. Vatandaşlığa geçişin diğer yolu ise Vatandaşlık Kanunu'nda 2016'da yapılan değişikliğe göre, Türkiye'de yatırım yapan veya taşınmaz mal edinen yabancı uyruklu kimselerin vatandaşlık başvurusunda bulunabilmesidir (Nurdoğan ve Öztürk, 2018; Serdar, 2021). Ancak bu kategoride vatandaşlık alan Suriyelilerin de bilgisi paylaşılmamaktadır. Özetle, Suriyelilerin çok büyük bir kısmı sekizinci yılını tamamlayan geçici koruma statüsünde bulunmakta, bu da Türkiye'deki yasal statüleri açısından ciddi bir belirsizlik yaratmaktadır.

Bu belirsizliklere rağmen, 2016'daki AB-Türkiye Mutabakatı sonrasında, Suriyeli GKS sahiplerine yönelik eğitim, sağlık, emek piyasasına katılım ve sosyal uyum alanlarında entegrasyona yönelik bazı politikalar uygulamaya konmuştur. Aşağıda bu alanlardaki gelişmeler incelenecektir.

Eğitimde Entegrasyon Politikaları

Mültecilerin entegrasyonundaki başlıca alanlardan biri eğitimidir ancak en başta söz konusu grubun büyüklüğü çok sayıda zorluğu beraberinde getirmektedir: Suriyeli mülteci nüfusunun 1,5 milyonu 15 yaş altı ve eğitime ihtiyaç duyan çocuklardan oluşmaktadır.¹¹ 2016 öncesinde Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) Suriyeli çocukların eğitim ihtiyacını karşılıyordu. Ana fikir, çocukların Arapça yazıp okuyabilmelerini sağlayacak ve onları yakın zamanda gerçekleşeceği düşünülen Suriye'ye dönüşlerine hazırlayacak, bu ara dönemde de Arapça eğitim almalarına olanak tanıyacak "kendi okullarını" kurmaları için imkân ve destek sağlamaktı. Ancak Mutabakat'ın imzalanmasıyla Türkiye'deki Suriyeli mevcudiyetinin kalıcı olduğu görüldü ve Milli Eğitim Bakanlığı 2016'da bir politika değişikliğine giderek, Suriyeli çocukların kademeli olarak Türk eğitim sistemine entegre edilmesine ve Arapça öğreten geçici eğitim merkezlerinin kapatılmasına karar verdi (Erdoğan, 2020). Bu karar, AB-Türkiye

⁹ Öz, M. (2021, Ağustos 28). Kaç Suriyeli Türk vatandaşı yapıldı? *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/kac-suriyeli-turk-vatandasi-yapildi-6618302/>.

¹⁰ Boztepe, A.Ş. (2022, Mayıs 10). "Bakan Soylu'dan Türk vatandaşlığının kazanılması süreçlerine ilişkin açıklama" <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-soyludan-turk-vatandasliginin-kazanilmasi-sureclerine-iliskin-aciklama/2583717#>

¹¹ GİGM. (t.y.). *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

Mutabakatı'nın kabul edildiği yıl olan 2016'da, devlet yetkililerinin, Suriyelileri nihayet Türkiye'de toplumun "geçici" değil, "kalıcı" bir parçası olarak kabul ettiğinin en önemli göstergelerinden biri oldu.

Fiziksel kapasite sorununu çözmek ve okullaşma oranlarını artırmak için Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Mülteciler için Mali Yardım Programı'nın (FRIT) finanse ettiği 129 yeni okul inşa etti.¹² 2020 itibarıyla Suriyeli çocukların okullaşma oranının ilköğretim düzeyinde %90, ortaokul düzeyinde %71 ve lise düzeyinde %32 civarında olduğu bildirildi (Hürriyet, 2020). 2021 yılında Eğitim Bakanı GKS sahibi 432.956 çocuğun Türk devlet okullarına kaydolacağını duyurdu (Cumhuriyet, 2021). Yüksek eğitimde, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında 48.000'i aşkın Suriyeli, Türk üniversitelerine kaydoldu. Ancak diğer göçmen gruplarından çocukların okullaşma oranları hayli düşük kaldı; Suriyeli olmayan çocuklar arasında okula katılım uluslararası korumaya başvurmuş çocuklardan oluşmaktadır (Yükseker, 2021). Kayıtsız göçmenlerin çocuklarının ise okullara erişimi bulunmamaktadır.

Genel olarak, Türk okullarına kaydolmuş Suriyelilerin sayısı hayli yüksektir. Ancak okullaşmadaki bu görece yüksek oranlar, devamsızlık ve okulu bırakma oranlarına dair herhangi bir fikir vermemektedir. UNESCO'nun raporuna göre, okul çağındaki Suriyeli çocukların eğitim ihtiyacını karşılayacak ek öğretmen sayısı yetersizdir. UNICEF (2019) okula gitmeyen Suriyeli çocukların tahmini sayısının 400.000'i bulunduğunu belirtmektedir. Okullarda Suriyeli çocukların hem öğretmenlerden hem akranlarından gördükleri ayrımcılık, zorbalık ve önyargı hâlâ çok yaygındır¹³. Yüksek düzeyde çocuk işçiliği, çocuk yaşta evlendirmeler, ayrımcılık ve sınır dışı edilme korkusu, Suriyeli çocukların hem okula erişimlerini hem de okul başarılarını ciddi ölçüde kısıtlayan temel etkenler olmayı sürdürmektedir (AIDA, 2021).

Türkiye'de Suriyeli çocukların okula gitmesinin desteklenmesinde ve okula devamlılığın sağlanmasında AB'nin önemli bir rolü vardır. Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları'nın (ECHO) finanse ettiği ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), Türk Kızılayı ve UNICEF'in yürüttüğü Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY), çocukların eğitim sistemine erişimini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. ŞEY kapsamında, zor durumdaki mülteci ailelere çocuklarını okula gönderebilmeleri için iki ayda bir nakdi yardım verilmektedir. Bir ailenin düzenli ödeme almasının koşulu ise çocuklarını okula göndermeyi sürdürmeleridir; bir çocuğun bir ay içindeki azami devamsızlık hakkı dört günle sınırlıdır. Ayrıca AB 2018 yılında PIKTES projesini (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun

¹² Bu AB projesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. "Kriz Zamanlarında Herkes İçin Eğitim." <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/kriz-zamanlarinda-herkes-icin-egitim-ii-7083>.

¹³ Bu konudaki çok sayıda haberden biri de Nisan 2022'de Küçükçekmece'de bir devlet okulunda akranları tarafından dövülerek burnu kırılan 11 yaşındaki Suriyeli çocuk oldu. Kızıllarlan, S. (2022, Nisan 6). Medyascope özel haber – Sınıf arkadaşları tarafından darp edilen 11 yaşındaki Suriyeli çocuğun burnu kırıldı. *Medyascope*. <https://bit.ly/3NZNoGd>.

Desteklenmesi Projesi)¹⁴ başlatmıştır. Bu proje de okullaşma ve devamlılık için destek sağlamayı, Suriyeli çocukların entegrasyonunu ve nitelikli eğitime erişimini artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca 2019 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, öğrencilere Türkiye’de günlük yaşam ve farklı kültürlerin öğretildiği “sosyal uyum dersleri”ni başlatmıştır.

Ancak terk ve devamsızlık oranı, bilhassa lise düzeyinde, oldukça yüksektir. Özellikle COVID-19 dönemi yüz yüze eğitimde kesintilere neden olmuş; pandeminin neticeleri mülteci çocukları ve özellikle de kız çocuklarını derinden etkilemiştir (AIDA, 2021). Öğrencilerin okullardaki ihtiyaçları için ayrılmış öğrenci destek paketleri, tablet veya dizüstü bilgisayar gibi elektronik cihazlar vasıtasıyla internet üzerinden işleyen uzaktan eğitime (EBA) erişimdeki eşitsizlikleri hafifletmek için yeniden tasarlanmıştır. Fakat pandemi sürecinin mülteci çocukların eğitimi üstünde çok ciddi olumsuz etkileri olduğu çeşitli çalışmalarla tespit edilmiştir (Beyazova, vd, 2020). Bu dönemin etkilerini ancak gelecekte bütünüyle anlayabileceğiz.

Sağlıkta Entegrasyon Politikaları

Pandemi dönemindeki küresel deneyimimizin bize inkâr edilemez biçimde gösterdiği üzere, herkesin yasal statüsüne bakılmaksızın sağlık hizmetlerine eşit erişimi olması gerekmektedir. Ancak dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de göçmenler ve mülteciler sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikler ve engellerle karşılaşmaktadır. YUKK 2014’te yürürlüğe girene dek göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak hususi hiçbir yasal hakları yoktu. Sağlık giderlerini kendilerinin karşılaması gerekiyor ve sağlık hizmetlerini karşılayamadıkları durumlarda gönüllü sağlık çalışanları, STK’lar ve diğer sosyal ağlar yardıma koşuyordu (GAR, 2020). YUKK ile beraber, uluslararası koruma statüsü (UKS) sahibi olanların yanı sıra UKS başvurusunda bulunmuş olanların da sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıran birtakım haklar tanındı. Benzer biçimde, GKS kapsamındaki Suriyelilerin kayıtlı oldukları ilde olmaları koşuluyla sağlık hizmetlerine ve ilaçlara ücretsiz erişim hakkı tanındı (Yaman, 2017).

Ancak kayıtsız göçmenler düzensiz statüleri nedeniyle kamusal sağlık hizmetlerine erişimde hâlâ engellerle karşılaşmaktadır. Kısaca “Sağlık Turizmi Yönetmeliği” olarak da bilinen, UKS ya da GKS sahibi olmayan yabancıların sağlık hizmeti maliyetini belirleyen “Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik” kapsamında kendi sağlık giderlerini karşılamaları beklenmektedir. Türkiye’de kayıtsız olanlar ya da kayıtdışı çalışanlar (çoğu Afgan örneğinde olduğu gibi) sağlık hizmetine erişimin alternatif yolları olarak özel kliniklere ve eczanelere gitmek veya tıp dışı alternatif çözümler bulmak zorunda kalmaktadır. Üstelik kayıtsız göçmenler sınır dışı edilme riskinden ötürü genelde resmi sağlık kuruluşlarına başvurmaktan da kaçınılmaktadır (GAR, 2020).

¹⁴ PIKTES hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/suriyeli-cocuklarin-egitim-sistemine-entegrasyonunun-desteklenmesi-piktes-ii-10396>.

2015 yılında Türkiye hükümetinin sağlık hizmetlerini merkezileştirme çabaları özellikle GKS sahibi kişiler için tasarlanmış Göçmen Sağlığı Merkezleri'nin (GSM) kurulmasının önünü açmıştır. Aralık 2016'da Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), AB, Sağlık Bakanlığı'nın yürüttüğü ve ECHO'nun finanse ettiği, kısaca SIHHAT projesi olarak bilinen, 36 aylık “Türk yetkilileri tarafından geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun sağlık durumunun iyileştirilmesi ve ek hizmetlerin sağlanması” projesi başlatılmıştır. SIHHAT projesi kapsamında GKS sahibi Suriyeliler için 29 ilde 178 GSM, birinci basamak sağlık kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. GSM'ler Suriyelilerin en azından birinci basamak sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştığı en önemli zorluklardan biri olan dil bariyerini ortadan kaldırmıştır. Ancak mültecilerin kısıtlı Türkçe bilgisi, düşük sosyoekonomik statüleri ve zorlu çalışma koşullarından dolayı, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılıkla karşılaştıkları bildirilmektedir (GAR, 2020).

2020'nin Aralık ayında Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası (AKKB) Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'yla ortaklaşa, 90 Milyon Avro destekle, SHIFA projesi¹⁵ olarak da bilinen “Herkes için Sağlık Hizmetleri Altyapısının Güçlendirilmesi” projesini başlatmıştır. Bu proje yeni Göçmen Sağlığı Merkezleri kurmayı, tıbbi ekipman, doğum ve sağlık kitleri sağlamayı ve bakanlığın kapasitesinin artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. İkinci ve üçüncü basamak hastanelere erişimde hâlâ birtakım engeller olsa da Suriyeli mültecilere yönelik bu çabalar olumlu sonuçlar doğurmuş görünmektedir: Yapılan çalışmaların çoğunda, Suriyeli mültecilere verilen temel hizmetler arasında en başarılı alan kamusal sağlık hizmetleri olarak ifade edilmektedir.¹⁶

Emek Piyasasına Katılımda Entegrasyon Politikaları

Türkiye ekonomisinde işgücü piyasası işçilerin milliyeti fark etmeksizin yaygın olarak kayıtdışı istihdama dayanmaktadır. Türk vatandaşlarının istihdamının yaklaşık %30'u kayıtdışıdır. Göçmen ve mülteci istihdamında bu oranın %90'ı aştığı tahmin edilmektedir (Erdoğan, 2020; MİPEX, 2020).

Geçici koruma statüsündeki insanların kayıtlı emek piyasasına ulaşması için Türkiye'de çalışma iznine başvurması gerekmektedir. GKS sahibi kişilere çalışma izni verilmesine ilişkin prosedürler 2016'da yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik'e göre düzenlenmektedir. Pek çok başka alanda olduğu gibi, 2016 AB-Türkiye Mutabakatı, GKS sahibi kişilere verilen çalışma izinlerinin sayısının artmasında etkili olmuştur. Ancak yine de bu etki oldukça sınırlı kalmıştır. 2019 yılında yabancı göçmenlere verilen toplam çalışma izni sayısı 145.232'di. Çalışma izni alan Suriyelilerin sayısı 63.789'du; Suriyelilerin çalışma izinlerinin %93'ü erkeklere, %7'si kadınlara

¹⁵ Final contracts arranged for €6 billion EU-Turkey deal. (2020). *Statewatch*. <https://bit.ly/3rVwiB5>.

¹⁶ Main Findings (Ana Bulgular). (2020). *Göç ve Entegrasyon Politikaları Endeksi (MİPEX)*. <https://bit.ly/3Do6IGM>.

verilmişti. 2020 yılında toplamda 123.574 göçmen çalışma izni aldı; bunların 62.369'u Suriyeliydi.¹⁷ Yabancı çalışma izinlerinin neredeyse yarısını Suriyeliler oluştursa da Suriyelilerin çok büyük kısmının hâlâ kayıtdışı çalıştığı bilinmektedir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin emek piyasasına erişiminde pek çok zorluk bulunmaktadır. Çalışma izinlerine ilişkin düzenleme oldukça kısıtlayıcıdır. Çalışma izni başvuruları GKS alındıktan altı ay sonra, işverenin e-Devlet Kapısı üzerinden veya kişinin bağımsız çalışması durumunda kendi adına başvurmasıyla yapılabilir. Geçici koruma altındaki Suriyeliler yalnızca ikamet ettikleri illerde çalışma izni alabilmektedirler. Mevsimlik işçi olarak çalışan GKS sahibi Suriyeliler çalışma izninden muaf tutulmaktadır. Üstelik Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sektörlerin ve illerin ihtiyaçlarına göre geçici koruma statüsündeki çalışanlara kota da getirebilmektedir. Buna göre, bir işyerinde faaliyet gösteren GKS sahibi çalışanların sayısı, toplam çalışan sayısının %10'unu geçemez. Çalışma izni sistemine ilişkin fırsatlar hakkında bilgi sağlayan toplum merkezlerinin sınırlı sayıda olması¹⁸ yararlanıcıların sistem hakkında ya çok az bilgisi olduğu ya da hiç bilgisi olmadığı anlamına gelmektedir.

Suriyeliler Barometresi 2019'da (Erdoğan, 2020) standartların altındaki çalışma koşulları, düşük maaşlar ve işsizlik başlıca sorunlar olarak gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye'deki emek piyasası çocukların sömürülmesine dair yüksek riskler barındırmaktadır. Örneğin tekstil sektöründe toplam işgücünün yaklaşık %19'u reşit değildir ve Suriyeliler söz konusu olduğunda bu sayı %29'u bulmaktadır. Suriyeliler arasında kadınların istihdama katılımı da çok sınırlı kalmaktadır (Körükmez, vd. 2022). Emek piyasasına fiili erişimde Suriyeli kadınlar ciddi zorluklar yaşamaktadır. Çocuk bakımı hizmetleri ile bilgi ve eğitim imkânlarının eksikliği kadınların emek piyasasına katılımına daha en başından engel olmaktadır. Üstelik kadınlara bakım veren rolünü yükleyen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri erkeklere kıyasla kadınların kamusal alana erişimini kısıtlamakta, eğitim imkânları da çoğu zaman dikiş ve kuaförlük gibi geleneksel mesleklerle sınırlı kalmaktadır (AIDA, 2021). Ayrıca kadınlar evlerinin dışında iş bulmayı başarsalar da genelde ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Dünya Gıda Programı'nın raporuna göre (WFP, 2020), ekonomik zorluklar emek piyasasında mülteciler ve ev sahibi toplum arasındaki sosyal uyuma zarar vermektedir. İşsizlik oranlarındaki ve iş rekabetindeki artış işçi-işveren ilişkilerini kötüleştirmekte, mültecilerin eşit ücret ile adil çalışma koşullarına yönelik taleplerini zayıflatmaktadır.

¹⁷ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019). *Yabancıların Çalışma İzinleri 2011-2019*. <https://www.csgb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>.

¹⁸ 2020 itibarıyla Türk Kızılayı'nın idaresinde yalnızca 16 merkez bulunuyordu. Daha detaylı bilgi için bkz. Göç Hizmetleri Direktörlüğü (2021). *Suriye İnsani Yardım Operasyonu*. <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/temmuz-2021-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-01-09-2021-57299541.pdf>.

BULGULAR: ÖTEKİLEŞTİRME, AYRIMCILIK VE IRKÇILIĞIN GÖÇMEN ENTEGRASYONU SÜRECİNE ETKİSİ

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde göçmenler ve mülteciler ev sahibi ülkelerin toplumsal, kültürel ve ekonomik normlarına tehdit olarak algılanmaktalar (Rumelili ve Karadağ, 2017). Bu algı, özellikle Avrupa ülkelerinde hem siyasetçiler hem de halk nezdinde mülteci karşıtlığının artmasına neden olmaktadır. Türkiye’de ve AB’ye komşu Fas, Libya gibi ülkelerde ise, hükümetler Avrupa toplumlarının korkularını kendi politikaları için kullanışlı birer araca dönüştürmekte, göçmen ve mültecileri siyasi pazarlık kozu haline getirmektedirler (Danış, 2019). Mültecilerin siyasi çıkarlar uğruna araçsallaştırılması ve göçmenler ile mültecilere yönelik açık ve net politikaların olmayışı Türkiye’de yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı yeniden üretmektedir. Hem Avrupa’da hem Türkiye’de, siyasetçilerin yoksulluğa, gelir eşitsizliğine, refah sisteminin çöküşüne ve benzeri başka sorunlara karşı kalıcı ve makul çözümler getirememesi mülteci karşıtı söylemleri yaygınlaştırmaktadır.

Kitlesel göçün ilk yıllarında Türk toplumu Suriyeli mültecilere karşı misafirperverliğinden ötürü takdir edilmiştir. Ancak geçtiğimiz on yılda mültecilere yönelik tutumlarda çarpıcı değişimler yaşanmıştır. Başlangıçta Suriyeli mültecilere “misafir” olarak kucak açıldığı dönemde, üstü kapalı beklenti, Suriye’deki kargaşanın kısa sürede sona ermesi ve mültecilerin anavatanlarına geri dönmesiydi. Gelgelelim, Suriyelilerin Türkiye’deki mevcudiyetinin onuncu yılında, mültecilere yönelik önyargılı algılar ve olumsuz, hatta düşmanca tutumlar Türk toplumunda gitgide daha baskın hale gelmiştir (Genç ve Özdemirkıran-Embel, 2019; Kırmızıgül, 2019; Erdoğan, 2020; Morgül ve Savaşkan, 2021). Dünya Gıda Programı raporuna göre bu dönüşün altında iki neden yatmaktadır: 1) 2018 ortasında başlayan, yerli halk ve mülteciler arasında sınırlı istihdam olanakları için rekabete yol açan ekonomik kriz; 2) Mart 2019’daki seçim döneminden beri mültecilerin aleyhine dönen siyasi söylem (WFP, 2020).

Mart 2020’de Türk hükümetinin Türkiye-Yunanistan sınırında “sınırların açılması” ile ilgili açıklamaları söz konusu “misafirperverliğin” nasıl pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve göçmenlerin yaşamlarının siyasetçiler için birer kozdan ibaret olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ağustos 2021’de mülteci karşıtlığı Altındağ, Ankara’da kalabalık grupların Suriyelilerin evlerine ve işyerlerine saldırdığı bir noktaya varmıştır.¹⁹ Bu olaydan yalnızca birkaç ay sonra, Ekim 2021’de, TikTok’ta muz yedikleri videolar paylaşan birçok Suriyeli, hükümet yetkililerinin “halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme veya aşağılama” suçlamasının ardından gözaltına alınmış ve sınır dışı edilmekle burun buruna gelmiştir.²⁰ Bu

¹⁹ Öztürk, F. (2021, Ağustos 13). Altındağ olayları: ‘Battalgazi’de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan’. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>.

²⁰ Muz yeme videolarının çıkış noktası, Türkiye’deki ekonomik krize ilişkin Türkler ve Suriyeliler arasında geçen hararetleli bir tartışmanın yaşandığı bir sokak röportajıydı. Viral olan videoda, bir Türk Suriyelileri markette kilolarca muz alırken gördüğünü ancak kendisinin muza parasının yetmediğini söylemişti. Göç İdaresi: ‘Muz yeme’ videosu paylaşan Suriyeliler sınır dışı edilecek. (2021, Ekim 27). *BirGün*. <https://www.birgun.net/haber/goc-idaresi-muz-yeme-videosu-paylasan-suriyeliler-sinir-disi-edilecek-363595>.

gelişmeler, Suriyeli mülteciler arasında ciddi bir tedirginlik ve korku yaratarak içe kapanmalarına neden olurken, entegrasyon sürecinde bugüne kadar atılan adımlara da zarar vermiştir.

Bugün Türkiye’de Suriyelilerin yalnızca %1,5’i kamplarda yaşamaktadır; geri kalanı şehirlerde ikamet etmekte ve barınma sorunlarını kendi başlarına çözmeleri gerekmektedir. Ancak çeşitli araştırmalar Suriyelilerin ev bulmakta ayrımcılığa uğradığını göstermektedir; genelde çok kötü durumda olan evleri fahiş fiyatlara kiralamak zorunda kalmaktadırlar (Güngördü, 2018; Güngördü & Kahraman, 2021). Suriyeli aileler genelde düşük standartlı dairelerde kalabalık halde yaşamaya mecbur bırakılmakta ve şehrin periferisinde bulunan, diğer mültecilerin yaşadığı mahalleleri tercih etmektedirler. Mültecilerin şehrin belirli bölgelerinde toplaşması nihayetinde mekânsal bir yoğunlaşma ve içe kapanmaya yol açabileceğinden sosyal uyuma risk teşkil etmektedir (Kavas ve Kadkoy, 2018).

Türk toplumundaki öfkenin bir diğer nedeni de Suriyeli mültecilerin geçim sıkıntılarını hafifletmeye yönelik AB fonlarının sağladığı nakdi yardımlardır. Kasım 2016’da Dünya Gıda Programı, Türk Kızılayı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, AFAD’ın koordinasyonunda AB’nin finanse ettiği Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN) programını yürürlüğe koymuştur. Buna göre, UKS veya GKS sahibi ve uygunluk kriterlerini karşılayan kişiler ESSN kapsamında *Kızılaykart* vasıtasıyla mali destek almaktadır; bu yardım kişi başı aylık 155 TL (yaklaşık 10€) ödenekten oluşmaktadır.²¹ Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY) ise GKS sahibi Suriyelilere, UKS sahibi kişilere ve sığınma başvurusunda bulunanlara nakdi yardım sunan, ECHO’nun finanse ettiği bir başka programdır.²² Devlet yetkilileri bu nakdi yardımlara ilişkin halkı yeterince bilgilendirmediği için toplumun önemli bir bölümü bu nakdi yardımları Türkiye’nin sağladığına inanmaktadır. Türkiye’de son dönemde yaşanan ekonomik kriz bağlamında, sınırlı kaynakların mülteci ve göçmenlere harcandığına ilişkin bu yaygın yanlış inanıştan kaynaklanan öfke daha şiddetli yabancı düşmanı tepkilere dönüşmektedir.²³

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye 19. yüzyılın sonlarından beri göç alan bir ülkedir. Şu anda, Türkiye’nin göç tarihinin son dönemine Suriyeli mültecilerin gelişi damga vurmuştur. Bu kitlesel zorunlu göç Türkiye’de devlet ve toplum için çok ciddi bir imtihana dönüşmüştür. “Geçici misafirler” olarak görülen mültecilere yönelik misafirperver tutum sayesinde ilk yıllar nispeten sakin geçse de aynı aktörler bu kalışın kalıcı olacağına

²¹ Türk Kızılayı (2019). *Kızılay Kart, nakit temelli destek programları*. <https://platform.kizilaykart.org/tr/index.html>.

²² ECHO (2020). The Emergency Social Safety Net (ESSN): Offering a life to vulnerable refugees in Turkey. https://ec.europa.eu/echo/essn_en.

²³ Bunun açık bir örneği olarak, Bolu Belediye Başkanı önce belediye bütçesinden mültecilere yapılan ayni ve nakdi yardımları kesti. Ardından Bolu’da yaşayan mültecilerin su faturası ve katı atık vergi harçlarınının 10 katına çıkarılacağını duyurdu. Ancak bu ırkçı teklif “yeterli bilgi olmadığı” gerekçesiyle oylamaya sunulmadı. Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan’ın mültecilere yönelik ırkçı teklifi oylanmadı. (2021, Ağustos 06). *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/439706/bolu-belediye-baskani-tanju-ozcanin-multecilere-yonelik-irkci-teklifi-oylanmadi>.

farkına vardıkça birlikte yaşam gitgide sorunlu hale gelmiştir. 2016'daki Türkiye-AB Mutabakatı bu süreçte bir dönüm noktası olmuştur: Mültecilerin Türkiye'deki mevcudiyetinin kalıcılaştığını teyit eden bu anlaşma ile beraber, AB bu durumdan kaynaklı entegrasyon sorunlarını hafifletmek için çeşitli mali destekler sunmuştur. Ancak söz konusu Mutabakat, Türk toplumunda AB karşıtı tepkilerin artışına neden olurken bir yandan da AB-Türkiye ilişkisini basit bir dışsallaştırma-araçsallaştırma bağına indirgemıştır.

Ürdün ve Lübnan gibi diğer komşu ülkelere kıyasla, Türkiye devlet kapasitesinin ve göç deneyiminin gelişmişliğinden dolayı, Suriyelilerin entegrasyonu konusunda, sağlık ve eğitim başta olmak üzere bazı alanlarda önemli adımlar atabilmiştir. “Devlet eliyle entegrasyon” olarak adlandırabileceğimiz bu yukarıdan aşağı çabalarda, yukarıda aktardığımız üzere AB fonlarının da olumlu bir etkisi vardır. Ancak hükümet entegrasyon için bu önemli adımları atarken, Türkiye toplumunda oldukça yüksek seyreden mülteci-karşıtlığından dolayı bu uygulamaları görünür kılmaktan imtina etmiş ve şeffaflıktan uzak bir politika izlemiştir. Tam da bu yüzden, bu politikaları “çekingen entegrasyon” olarak adlandırmak mümkündür.

Son dönemde, Türkiye'nin içinden geçtiği siyasi ve ekonomik kriz kabul ve entegrasyon kapasitesini azaltmaktadır. Entegrasyon sürecinde sayısız ve ciddi zorlukların bulunduğu aşikârdır. Başlıca engellerden biri açık ve şeffaf bir politikanın eksikliğidir. GİGM bir uyum stratejisi dosyası hazırlamış olsa da bunu kamuoyuyla paylaşmakta geç kalmış, toplumu bu konuda bilgilendirmemiştir. Daha önce, soydaşlık bağı üstünden tanımlanan eski göçmenler (Balkanlardan gelen muhacirler) vatandaşlık verilerek kolayca topluma dahil edilirken, bugün Türkiye'de yaşayan yeni göçmen ve mültecilerin entegrasyonu için açık bir yol haritası bulunmamaktadır. Dahası, göç yönetimi AB'nin güvenlik yaklaşımı ve dışsallaştırma politikası ile Türkiye'nin göçmenleri diplomatik bir koz olarak kullanması arasında sıkışıp kalmış durumdadır. AB'nin 2016 Mutabakatı kapsamında sağladığı fonlar mültecilerin özellikle eğitim ve sağlık alanlarında entegrasyonunda karşılaşılan sorunların giderilmesinde önemli olsa da bu fonların ne kadar devam edeceği hakkındaki belirsizlik bir sürdürülebilirlik sorununu beraberinde getirmektedir.

Gelişlerinin üstünden on yıl geçmişken, Türkiye toplumunda Suriyeli mültecilerin “geçici” olduğu, yani bir gün kendi ülkelerine geri dönecekleri fikri hâlâ yaygındır. Bu geçicilik ve belirsizlik algısı entegrasyon politikalarını ve pratiklerini zayıflatmaktadır. Orta ve uzun vadeli, kapsamlı ve ihtiyaç odaklı stratejilerin geliştirilmesi toplumsal barışın ve uyumun sağlanıp sürdürülmesi açısından bilhassa önemlidir. Mülteci ve göçmenlere yönelik ayrımcılık ve dışlama ile gitgide yaygınlaşan nefret söylemi entegrasyon sürecinin önünde en büyük engelleri oluşturmaktadır. Bu bakımdan ev sahibi toplumu mülteci ve göçmenlerle uzun vadede birlikte yaşama durumuna hazırlayacak açık, şeffaf ve sürdürülebilir politika ve stratejiler sosyal uyumun olmazsa olmazıdır.

KAYNAKÇA

- Akçapar, S.K. & Şimşek, D. (2018). The politics of Syrian refugees in Turkey: A question of inclusion and exclusion through citizenship. *Social Inclusion*, 6(1), 176-187.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Media discussion on the naturalization policy for Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 283-297.
- Avrupa Komisyonu (2004). EU common basic principles for immigration integration. *Basın Bildirisi*, 14615/04, Presse 321, 15-25.
- Avrupa Komisyonu (2016). Action Plan of the Integration of third country nationals. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM(2016) 377final. <https://bit.ly/3EwoeKd>. (Erişim Tarihi: 20.03.2022)
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41-57. 8
- Bakan açıkladı: Suriyeli 432 bin 956 çocuk daha okullu olacak, (2021, 12 Haziran). *Cumhuriyet*. <https://bit.ly/31C76V2>. (Erişim Tarihi : 10.03.2022)
- Beyazova A., Nimer M., & Sabbagh, L. (2020). *Covid-19 sürecinde İstanbul'un farklı yerleşimlerinde çocukların haklarına erişimi araştırması: Mülteci çocuklardan deneyimler*. İstanbul (SPI): Small Projects.
- Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan'ın mültecilere yönelik ırkçı teklifi oylanmadı. (2021, 06 Ağustos). *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/439706/bolu-belediye-baskani-tanju-ozcanin-multecilere-yonelik-irkci-teklifi-oylanmadi>. (Erişim Tarihi: 15.03.2022)
- Bontemps, V. Makaremi, C., & Mazouz, S. (2018). Entre accueil et rejet: Ce que les villes font aux migrants (introduction). *Bibliothèque des frontières*, 978-2-36935-089- 7,
- Boztepe, A. Ş. (2022, 10 Mayıs). Bakan Soylu'dan Türk vatandaşlığının kazanılması süreçlerine ilişkin açıklama. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-soyludan-turk-vatandasliginin-kazanilmasi-sureclerine-iliskin-aciklama/2583717#>. (Erişim Tarihi: 01.03.2022)
- Ciğer, M. İ. (2016). Uluslararası hukuka uygun geçici koruma rejiminin unsurları üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 62-92.
- Danış, D. (2019). De la «porte ouverte» aux menaces d'expulsion: la présence syrienne en Turquie. *Migrations société*, (3), 35-52.
- Danış, D. (yayımlanacak, 2022). Migrants in Turkey suspended between uncertainty and temporariness. İçinde G. Ledegen (der.), *Flare of Distress*, Presses Universitaires de Rennes.

- Danış, D. & A. Parla, (2009). Nafile soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek, devlet. *Toplum ve Bilim*, 114, 131-158.
- Danış, D., Pérouse, J. F., & Taraghi, C. (2009). Integration in Limbo: İraçı, Afghan and Maghrebi Migrants in İstanbul. İçinde A. İçduygu & K. Kirişci (der.), *Land of Diverse Migrations*, (s. 443-636), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- De Genova, N. P. (2002). Migrant “illegality” and deportability in everyday life. *Annual review of anthropology*, 31(1), 419-447.
- Erdoğan, M. M. (2018). Syrians in Turkey: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey. *Anatoli*, 9, 13-30.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Syrians barometer 2019: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Final contracts arranged for €6 billion EU-Turkey deal. (2020, 22 Aralık). *Statewatch*. <https://bit.ly/3rVwiB5>. (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- Genç, H. D., & Özdemirkıran-Embel, M. (2019). Paradoxical perceptions on Syrians’ forced migration to Turkey: a case study of İstanbul Muhtars. *Alternatif Politika*, 11(1), 168-191.
- Göç Hizmetleri Direktörlüğü (2021). *Suriye İnsani Yardım Operasyonu*. <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/temmuz-2021-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-01-09-2021-57299541.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.02.2022)
- Göç İdaresi: ‘Muz yeme’ videosu paylaşan Suriyeliler sınır dışı edilecek. (2021, Ekim 27). *BirGün*. <https://www.birgun.net/haber/goc-idaresi-muz-yeme-videosu-paylasan-suriyeliler-sinir-disi-edilecek-363595>. (Erişim Tarihi: 17.02.2022)
- Göçmenlerin İstanbul’daki Sağlık Hizmetlerine Erişimlerinin Önündeki Engeller ve Kolaylaştırıcılar Saha Raporu. (2020). *Göç Araştırmaları Derneği (GAR)*. İstanbul.
- Güngördü, F. N. (2018). Processes and factors of social exclusion in arrival cities: Attitudes towards Syrians under temporary protection in Tarlabası, İstanbul. *GRID-Architecture Planning and Design Journal*, 1(2), 177-198.
- Güngördü, F. N., & Kahraman, Z. E. (2021). Investigating Syrian refugees’ choice of location in urban areas as a subjective process: A cross-case comparison in the neighbourhoods of Önder (Ankara) and Yunusemre (İzmir). *International Journal of Islamic Architecture*, 10(2), 387-412.
- Hauswedell, C. (2019, Temmuz 23). Turkey to expel Syrians living illegally in İstanbul. *InfoMigrants*. <https://www.infomigrants.net/en/post/18336/turkey-to-expel-syrians-living-illegally-in-istanbul>. (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

- Ilcan, S., Rygiel, K., & Baban, F. (2018). The ambiguous architecture of precarity: temporary protection, everyday living and migrant journeys of Syrian refugees. *International Journal of Migration and Border Studies*, 4(1-2), 51-70.
- İçduygu, A., & Nimer, M. (2020). The politics of return: exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. *Third World Quarterly*, 41(3), 415-433.
- İçduygu, A., & Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 59-69.
- Kavas, A., & Kadkoy, O. (2018). *Syrians and post-war ghetto in Turkey* [Değerlendirme Yazısı]. TEPAV. <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4362>
- Kaya, A. (2014). Türkiye’de göç ve uyum tartışmaları: Geçmişe dönük bir bakış. *İdealkent*, 5(14), 11-28.
- Kaya, A. (2022). AB-Türkiye mülteci mutabakatı: Tampon ülke?. *TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Makale Dizisi*, No-2, 5-18.
- Kayaoğlu, A., Şahin-Mencütek, Z., & Erdoğan, M. M. (2021). Return aspirations of Syrian refugees in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1-23.
- Key findings (2020). *MIPEX*. <https://www.mipex.eu/key-findings>.
- Kırmızıgül, Ç. M. (2019). Komşudan yabancıya, misafirden mülteciye: Yerel halkın gözünden Türkiye’de mülteciler. *Nüfusbilim Dergisi*, 41(1), 84-102.
- Kızıllarslan, S. (2022, Nisan 6). Medyascope özel haber – Sınıf arkadaşları tarafından darp edilen 11 yaşındaki Suriyeli çocuğun burnu kırıldı. *Medyascope*. <https://bit.ly/3NZNoGd>. (Erişim Tarihi: 05.03.2022)
- Kızılay Kart, nakit temelli destek programları. (2019). *Türk Kızılayı*. <https://platform.kizilaykart.org/tr/index.html>. (Erişim Tarihi: 05.03.2022)
- Kirişçi K. (2006). National identity, asylum and immigration: the EU as a vehicle for post-national transformation in Turkey. İçinde H.L. Kieser (Der.), *Turkey Beyond Nationalism. Toward Post-Nationalist Identities*, (s. 183-199), Londra: I.B. Tauris.
- Kirişçi, K. (2007). Turkey: A country of transition from emigration to immigration. *Mediterranean politics*, 12(1): 91-97.
- Koca, B. T. (2016). Syrian refugees in Turkey: From “guests” to “enemies”? *New Perspectives on Turkey*, 54, 55-75.
- Abdelaaty, L. (2021). Refugees and Guesthood in Turkey, *Journal of Refugee Studies*, 34(3): 2827–2848.
- Körükmez, L., Danış, D. & Karakılıç, İ. Z. (2022). Toplumsal cinsiyet tartışmalarında Suriyeli kadınlar ve emek. *Alternatif Politika*, 14(2), 201-228.

- Morgül, K., & Savaşkan, O. (2021). Identity or interests? Religious conservatives' attitudes toward Syrian refugees in Turkey. *Migration Studies*.
- Nurdoğan, A. K., & Öztürk, M. (2018). Geçici koruma statüsü ile Türkiye'de bulunan Suriyelilerin vatandaşlık hakkı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3): 1163-1172.
- Öz, M. (2021, Ağustos 28). Kaç Suriyeli Türk vatandaşı yapıldı? *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/kac-suriyeli-turk-vatandasi-yapildi-6618302/>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- Öztürk, F. (2021, Ağustos 13). Altındağ olayları: 'Battalgazi'de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan'. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- Öztürk, F. (2021, Ağustos 13). Altındağ olayları: 'Battalgazi'de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan'. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- Parla A. (2011) Labor migration, ethnic kinship, and the conundrum of citizenship in Turkey. *Citizenship Studies*, 15(3-4) 457-470.
- Rumelili, B., & Karadağ, S. (2017). Göç ve güvenlik: Eleştirel yaklaşımlar. *Toplum ve Bilim*, 140, 69-92.
- Serdar, A. (2021). Türkiye'nin değişen vatandaşlık rejimini okumak: İstisnalaşma, piyasalaşma ve etniksizleşme eğilimleri. *Mülkiye Dergisi*, 45(1), 155-190.
- Sert, D. Ş., & Daniş, D. (2021). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 172-187.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019). *Yabancıların Çalışma İzinleri 2011-2019*. <https://www.csgeb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2020, Temmuz 23). *Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023*, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Geçici koruma istatistikleri*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Uluslararası koruma istatistikleri*. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Uyum Hakkında*. <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- The Emergency Social Safety Net (ESSN): Offering a life to vulnerable refugees in Turkey. (2020). *ECHO*. https://ec.europa.eu/echo/essn_en. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- Turkey Humanitarian Situation Report (2019, Ocak-Mart), *UNICEF*, <https://uni.cf/3dq8qwJ>. (Erişim Tarihi: 20.02.2022)
- Türkiye’de Suriyeli çocukların okullaşma oranı yüzde 63 oldu. (2021, 4 Mart). *Hürriyet*. <https://bit.ly/3DufGm3>. (Erişim Tarihi: 20.02.2022)
- WFP (2020). Social cohesion in Turkey: refugees and the host community online survey findings, round 1–5. *World Food Programme [Dünya Gıda Programı]*. Ankara, Türkiye: Birleşmiş Milletler Gıda Programı Türkiye Ofisi.
- Yaman, F. (2017). Uyum ve ötekileşme ayrımında Suriyeli sığınmacılar. *KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği*, 3(1), 91-109.
- Yükseker, D. (2021). *Migrant and refugee integration in Turkey: Conceptual and methodological challenges* [Sunum]. Heinrich Böll Stiftung İstanbul.

Geliş Tarihi:
25.04.2022
Kabul Tarihi:
19.09.2022
Yayımlanma Tarihi:
25.10.2022

Kaynakça Gösterimi: Elçi, E. (2022). Göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine etkisi: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), 46-73. doi:10.46928/iticusbe.1108622

GÖÇMENLERE KARŞI TUTUMLARIN PARTİ TERCİHLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Araştırma

Ezgi Elçi

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Özyeğin Üniversitesi

ezgi.elci@ozyegin.edu.tr

Ezgi Elçi, Özyeğin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Doktora derecesini Koç Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldı. Daha önce, Fulbright bursuyla Georgia Üniversitesi'nde misafir öğrenci araştırmacı olarak bulundu. İlgi alanları siyasal davranış ve siyasal iletişim üzerinedir.

GÖÇMENLERE KARŞI TUTUMLARIN PARTİ TERCİHLERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ezgi Elçi
ezgi.elci@ozyegin.edu.tr

Özet

2011’de Suriye İç Savaşı’nın başlamasıyla bugüne kadar Türkiye’ye göç eden 3 milyon 750 bin civarındaki mülteci ile birlikte Türkiye siyasetinde göçmenlere karşı tutumlar da araştırılmaya başlanmıştır. Önceki çalışmalar göçmenlere karşı tutumların çeşitli boyutlarını analiz etmiş olsa da bu tutumların parti tercihlerine etkisi diğer ülkelere kıyasla Türkiye’de daha az çalışılmış bir konudur.

Amaç: Bu çalışma 2018 yılında toplanan Comparative Study of Electoral Systems (2019) verisini kullanarak Türkiye’de göçmenlere karşı tutumların parti tercihine olan etkisini nicel yöntemler ile analiz etmektedir.

Yöntem: Göçmenlere karşı tutumların parti tercihine etkisi farklı lojistik regresyon modelleri ile yapılan analizlerle ölçülmüştür. Kontrol değişkenleri olarak Türkiye siyasetinde daha önceden çalışılmış dindarlık ve sol-sağ düzlemindeki konum gibi merkez-çevre teorisine dayanan ve ekonomik oy verme davranışını ölçen değişkenler ile demografik değişkenler kullanılmıştır.

Bulgular: Sonuçlar göstermektedir ki göçmenlere karşı olumsuz tutumlar arttıkça İyi Parti’ye oy verme olasılığı artarken, AK Parti’ye oy verme olasılığı azalmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi’ne oy verme tercihi ile göçmenlere karşı tutumlar arasında sadece demografik değişkenlerle kontrol edildiğinde olumlu bir ilişki varken, dindarlık ve seçmenin sol-sağ düzlemindeki konumu ile birlikte kontrol edildiğinde ise bu etki istatistiksel olarak anlamsızlaşmaktadır. Son olarak ekonomik değerlendirmeler de regresyona eklendiğinde göçmenlere karşı tutumların parti tercihine etkisi tüm modellerde istatistiksel olarak anlamsız hale gelmektedir.

Özgünlük: Veri setindeki diğer ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye’de göçmenlere karşı olumsuz tutumlar oldukça yüksekken bu tutumların parti tercihini belirlemede zayıf kalması yanıtlanması önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Karşıtı Tutumlar, Parti Tercihi, Oy Verme Davranışı, Türkiye, İyi Parti

JEL Sınıflandırması: R23

THE EFFECTS OF ATTITUDES TOWARDS IMMIGRANTS ON PARTY PREFERENCE: THE CASE OF TURKEY

Abstract

The immigration of around 3.750 million refugees to Turkey since 2011 due to the Syrian Civil War has raised questions about the attitudes toward immigrants in Turkey. Although previous studies have analyzed various dimensions of attitudes towards immigrants, the effect of these attitudes on party preference is relatively understudied in Turkey compared to other countries.

Purpose: This study analyzes the effect of attitudes towards immigrants on party preference in Turkey using the Comparative Study of Electoral Systems (2019) dataset collected in 2018 using quantitative methods.

Methodology: Different logistic regression models were established to test the impact of attitudes towards immigrants on party preference. Based on the previous studies on Turkish politics that measure party preference, the center-periphery cleavage (religiosity and self-positioning on the left-right spectrum), economic voting, and demographic variables are included as control variables in the regression models.

Findings: The results illustrate that as negative attitudes toward immigrants increase, the probability of voting for the Good Party increases while voting for the AK Party decreases. While there is a positive relationship between the voting for the Republican People's Party and anti-immigration after controlling for demographic variables, this effect becomes statistically insignificant when controlled for religiosity and self-positioning on the left-right spectrum. Finally, when economic evaluations are included in the regression, the effect of attitudes towards immigrants on party preference becomes statistically insignificant in all models.

Originality: In Turkey, negative attitudes towards immigrants are pretty high compared to other countries in the dataset. However, the weak effect of anti-immigration on party preference emerges as an essential question to be analyzed.

Keywords: Anti-Immigration Attitudes, Party Preference, Voting Behavior, Turkey, Good Party

JEL Classification: R23

GİRİŞ

2011'de başlayan Suriye İç Savaşı ardından Türkiye'ye göç eden Suriyeli mültecilerin sayısı bugün 3 milyon 750 bini aşmış durumdadır. Türkiye konuk ettiği geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ile bugün dünyada en çok mülteciyi ağırlayan ülke durumundadır. Bu sayıdaki bir göç dalgası elbette ki yeni gelenlere karşı yerel nüfusun tutumların sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu makale 2018 yılında toplanan Comparative Study of Electoral Systems'in (CSES, 2019) beşinci modülündeki veri setini kullanarak Türkiye'de göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine etkisini analiz etmektedir. Yaşanan göç dalgası her ne kadar sayısal olarak en çok Türkiye'yi etkilemiş olarak gözüke de, özellikle 2015 yılında "mülteci krizi" olarak nitelendirilen Suriye ve diğer çatışma bölgelerinden Avrupa'ya ulaşmak isteyen 1.3 milyondan fazla mülteci ile birlikte göçmen karşıtı partilerin yükselişine şahit olunmuştur. Bu göçmen grupları etnik ve dinsel temelde Avrupalı yerel nüfustan farklı olduğu için akademik çalışmalar pek çok kez özellikle popülist aşırı sağ partilerin yükselişini bu göç dalgası ile açıklamışlardır.

Ancak Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğunun yerel halk ile aynı dini inanışları paylaşması ve etnik olarak da benzerliği bugüne kadar bir popülist aşırı sağ partinin yükselişine sebep olmamıştır. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) açık kapı politikası ve kardeşlik söylemi sağ popülist bir parti olmasına rağmen seçmenini göçmen karşıtlığından bir ölçüde uzak tutabilmiştir. Muhalefet partilerinin ise Suriyeli mülteciler konusunda farklı politika ve tutumları mevcuttur. Ancak göçmen karşıtı bir partinin Türkiye siyasetinde uzun süredir olmaması seçmen nezdinde göçmen karşıtı tutumların olmadığı anlamına gelmemektedir.

Bu çalışma da göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine etkisini test etmektedir. Farklı lojistik regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yükseldikçe İyi Parti'ye verilen destek artarken, AK Parti'ye verilen destek azalmaktadır. Göçmenlere karşı olumsuz tutumlar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) seçmeninde de bulunsa da, diğer değişkenler ile beraber kontrol edildiğinde istatistiksel olarak etkisi kalmamaktadır. Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) seçmeni nezdinde ise göçmenlere karşı tutumların parti tercihleri ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi yoktur. Son olarak ekonomik değerlendirmelerin parti tercihine etkisi ile birlikte kontrol edildiğinde ise göçmenlere karşı tutumların istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi kalmamaktadır.

Bir sonraki bölümde teorik olarak göçmenlere karşı tutumlar ve bu tutumların parti tercihine etkisi tartışılacaktır. Sonraki bölümde Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin durumlarına değinilecektir. Daha sonra Türkiye'de oy verme davranışı tartışılacaktır. Ardından gelen bölümde çalışmanın verisi ve değişkenleri anlatılacaktır. Bir sonraki bölümde analiz ve bulgular ortaya konacaktır. Son olarak sonuç bölümünde bulgular tartışılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇMENLERE KARŞI TUTUMLAR

Göçmen karşıtlığı ve göçmen karşıtı partilerin yükselişi yakın zamanda siyasi ve akademik çevrelerin dikkatini bu yöne çekmesine neden olmuştur. Göçmen karşıtlığı, en basit olarak göçün kısıtlanmasını savunmak olarak tanımlanabilir (Van Spanje, 2011). Göçmen karşıtlığını savunan partiler genelde tek siyasetli (*single-issue*) partiler olarak görülse de yakın zamanda bu partilerin farklı alanlarda da siyaset yaptıkları görülmüştür (Mudde, 2010). Genel olarak göçmen karşıtı ya da yerlici (*nativist*) partiler göçü düzenli, ento-kültürel olarak uyumlu toplumlarına, kurulu liberal demokratik değerlere ve belki de en önemlisi kitlesel göçten önceki dönemden miras aldıkları refah devletinin sürdürülebilirliğine bir tehdit olarak gördüklerinden yeni gelen topluluklara karşı çıkmaktadırlar (Pappas, 2016, s. 27). Göçmen karşıtlığının yükselişi yerli halk ve göçmenler arasındaki gruplar arası ilişkideki düşmanlığı arttırmaktadır. Yerlilik, otoktoniyi yani “bu ülkenin yerlisi olanlar tüm hakların sahibidir” anlayışını kuvvetlendirmektedir. Bunun sonucunda göçmen karşıtı partiler ve bunların destekçileri sonradan gelen ve yerli olmayan göçmenlerin toplum, ekonomi ve siyasetten dışlanması hakkını kendinde bulmaktadır (Smeeke ve Verkuyten, 2015). Göçmen karşıtlığının yükselmesi yerli olmayanların ötekileştirilmesine ve çoğulculuğun zarar görmesine neden olmaktadır (Hervik, 2012).

Kişileri veya toplumları göçmen karşıtlığına iten nedenler sosyal kimlik teorisi ile açıklanabilir. Sosyal Kimlik Teorisine göre kimlikler bireylerin benlik algısının bir parçasıdır. Bu benlik algısı ise üyesi olduğu grup ya da gruplar ile bu üyeliğe bağlanan değer ve duygusal öneme göre oluşur (Tajfel, 1982, s. 2). Buna göre “biz ve onlar” benlik kategorizasyonu, sosyal kimlik teorisinin temelini oluşturur. Gruplar arası farklılıkların belirginleştiği ölçüde bu gruplardaki insanlar, grup içindeki bireylerin ne kadar birbirine benzer olduğunu iddia ederken diğer yandan kendi gruplarının, dışarıdaki gruplara kıyasla da olduğundan daha farklı olduğunu iddia ederler (Hornsey, 2008). Bu sebeple göçmenler gibi dış grupların marjinalleştirilmesi ve grup içi kimliklerin yüceltilmesi gruplar arası çatışmalara yol açmaktadır. Bunun sonucunda artan hoşgörüsüzlük, dışlayıcı tutumları ve politikaları ve en sonunda da sözlü ve fiziksel saldırıları beraberinde getirmektedir.

Göçe bağlı olarak kültürel çeşitliliğin yükseldiği durumlarda yerlici görüş temel olarak beş argüman öne sürmektedir. İlk olarak göçmen karşıtlığı belirli bir grubun ülkeye gelmesini ya da göçü topyekûn sınırlandırmayı öne sürer. İkinci olarak, diğer yandan, yerel kültürel ve dini değerlerin ve ulusal kompozisyonun korunması gerektiğini ifade eder. Üçüncü olarak kültürü sıfır toplamı bir kavram olarak düşünür. Buna göre korunması gereken sadece yerli kültürdür. Yerli olmayan kültürlerin kamusal alanda varlığı ve yerli olmayan azınlıkların kültürel hakları kısıtlanmalı ve çok kültürlülüğün kaçınılmalıdır. Dördüncü olarak bir yandan refah şovenizmi ile sosyal hakların sadece yerli nüfusa tanınmasını talep ederken diğer yandan yerli ve yerli olmayan gruplar arasında eşitliği tanıyan politikaların sürdürülmemesi gerektiğini savunur. Son olarak yerlilik gerçek ulusu temsil ettiğini ve kültürel çoğulculuğun ulusa zarar verdiğini öne sürerken çok kültürlülüğü savunanların da ülkeye zarar verdiklerini iddia eder (Guia, 2016, p. 12).

Mudde'ye (2010) göre göçmen karşıtlığının yükselmesi dört farklı temele bağlıdır: kültürel, güvenlik, ekonomik ve politik. Kültürel görüşe göre göçmenler, yerli grup içi değerleri zayıflatan yerli olmayan hayat tarzı ve fikirleri getirdiği için tehlikeli gruplardır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası Batılı ülkelerde göçmenlerin dini inanç farklılıkları bu görüşün daha da kuvvetlenmesine neden olmuştur. Göçmenlerin güvenliğe karşı tehdit olduğunu savunan görüş ise suç oranları ve terörizm argümanları üzerinden göç konusunun güvenlikleştirilmesini içerir. Ekonomik görüşe göre yukarıda bahsedildiği gibi göçmenler refah devletine sosyal hakları sömürdüğü için yük oluştururken diğer yandan da yerli halkın iş olanaklarını elinden almaktadırlar. Son olarak göçmenler, yerli halkı sömüren elitlerin işbirlikçiliğini yaparken elitler de yerli halkın taleplerinin aksine göçmenleri ülkeye kabul ederek kendilerine çıkar sağlamaktadırlar.

Avrupa ve Kuzey Amerika'daki göçmen karşıtı popülist sağ partilerin veya liderlerin yükselişi ise genel olarak iki teori ile açıklanmaktadır: ekonomik kaygı ve kültürel geri tepme (Mudde ve Rovira Kaltwasser, 2018). Ekonomik kaygı teorisine göre küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan "kaybedenler" grubu 2008 finansal krizi ile birlikte göçmen karşıtı popülist aşırı sağ partilere yöneldiler (Kriesi vd. 2008). Ekonomik kaygı tezine göre düşük gelirli, işsiz ve ekonomik olarak geri kalmış toplumsal kesimler daha popülist ve yerlici eğilimler taşımaktadır. Çünkü bu gruplara göre göçmenler iş piyasasında kendilerinin rakibidir. Yine refah şovenizmine göre yoksul kesimlere yerel kaynaklardan sağlanıp dağıtılan yardımlar sadece yerli halka ait olmalıdır. Kültürel geri tepme teorisine göre ise hızla sayısı artan göçmenler toplum içinde gruplar arası çatışmayı beraberinde getirmiştir (Norris ve Inglehart, 2019). Bu teoriye göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan ekonomik gelişme ve eğitim olanakları ile yaşanan değişim ile birlikte kadın hakları, çevreye duyarlılık, cinsiyet eşitliği, çok kültürlülük gibi konuların materyal konulardan daha öne çıkmasını beraberinde getirmişti. Ancak bu değişimin karşısında bulunan geçmişe özlem duyan ve ilerici değerlerin kendi muhafazakâr değerlerini tehdit ettiğini düşünen özellikle daha yaşlı, beyaz ve daha düşük eğitilmiş grupların yakın zamanda göçmen karşıtı popülist aşırı sağ partilere yöneldiğini iddia etmektedir.

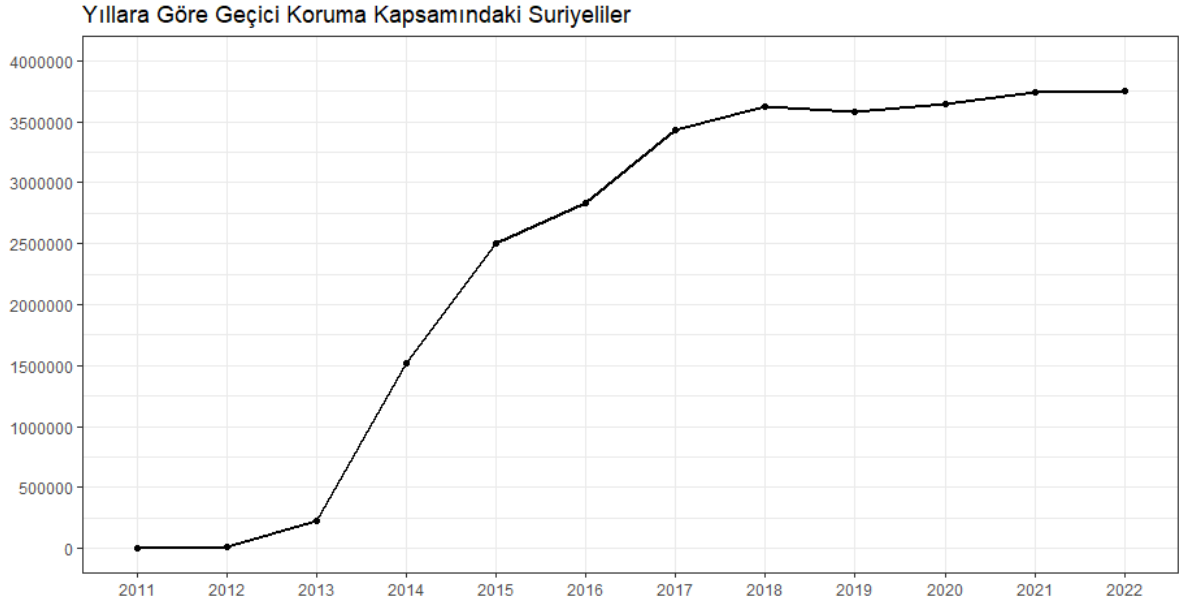
Bu konu üzerine yapılan ampirik çalışmalar göçmen karşıtlığı yükseldikçe popülist aşırı sağ partilere oy verme olasılığının arttığını ortaya koymuştur. Örneğin Rooduijn (2018) 11 Batı Avrupa ülkesinde bulunan 15 popülist partiyi karşılaştırdığı çalışmasında göçmen karşıtlığının ana akım partiler yerine popülist sağ partilere oy vermede olumlu etki yaptığını öne sürerken sol popülist partilere oy verme davranışını istatistiksel olarak etkilememektedir. Arzheimer ve Berning'in (2019) Almanya özelinde yaptığı çalışmada ise göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yükseldikçe popülist sağ parti Almanya İçin Alternatif'e (*Alternative für Deutschland*-AfD) oy verme olasılığının arttığı görülmüştür. Hooghe ve Dassonneville'in (2018) çalışmasında ise göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yükseldikçe Donald Trump'a oy verme olasılığı artmaktadır. Buna göre göçmen karşıtı tutumlar en düşük seviyedeysen Trump'a oy verme olasılığı %40'ın hemen altındayken bu tutumlar en yüksek seviyeye çıktığında Trump'a oy verme olasılığı %60'ın üzerine çıkmaktadır.

TÜRKİYE'DE SURİYELİ MÜLTECİLER

Türkiye yakın dönemde özellikle savaştan zarar görmüş ülkelerden büyük oranda göçmen nüfusuna ev sahipliği yapmaya başlamıştır.¹ Örneğin, Göç İdaresi Başkanlığı'nın verilerine göre 2005 yılında 178,964 yabancı Türkiye'de ikamet izni ile bulunurken bu sayı 2022 yılının Haziran ayında 1,427,076'ya ulaşmıştır. İkamet izni ile ülkemizde bulunan uyrukların başında Irak, Türkmenistan, İran, Suriye ve Rusya gelmektedir.² Bu ikamet izni bulunan göçmen nüfusunun yanında geçici koruma kapsamında Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteciler yakın dönemde daha çok tartışma konusu olduğu ve daha kalabalık nüfusa sahip olduğu için sonraki bölümde özellikle Suriyeli mültecilere değinilmiştir. Türkiye'ye Suriyeli göçü Suriye İç Savaşı'nın başlamasıyla 2011 yılında yaşanan insani krizin ardından yönetilen açık kapı politikası ile başladı. Bu politika 2016 yılında sona ermiş olsa da bugün dahi yasadışı veya başka şekillerde çok sayıda Suriyeli Türkiye'ye gelmektedir. Şekil 1'de de görüldüğü gibi 2011'de başlayan göç özellikle 2013'te hızlanmış, 2018'de ivmesi azalmış olsa da bugün hala devam etmektedir. Göç İdaresi Başkanlığı'nın resmi istatistiklerine göre Türkiye'de 3,7 milyon Suriyeli geçici koruma statüsünde bulunsa da bu sayı yasadışı yollarla Türkiye'ye gelen mültecileri kapsamamaktadır. Yine Göç İdaresi Başkanlığının verilerine göre Suriyeli mülteciler yoğun olarak sınır illerinde ikamet etmektedirler. Buna göre Suriyeli sayısının il nüfusuna oranı Kilis'te %73, Hatay'da %25.9, Gaziantep'te %21.7, Şanlıurfa'da %20 ve Mardin'de %10.6'dır. Suriyeliler yine sınıra yakın olan Akdeniz illerinde de yoğunlukla yaşamaktadırlar. Buna göre oranlar Mersin'de %12.7, Adana'da %11.3, Kahramanmaraş'ta %8.2 ve Osmaniye'de %7.7'dir. Suriyeli mülteciler sınırdan uzak büyükşehirlerde de ikamet etmektedirler. Buna göre Bursa'daki Suriyeli nüfusu toplam nüfusun %5.8'i iken bu oranlar İstanbul ve İzmir'de %3.4, Ankara'da ise %1.7'dir.

¹ Göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları bazı durumlarda birbirlerinin yerine kullanılsalar da aslında farklı kategorileri tanımlamaktadır. Mülteci, şiddet, ayrımcılık veya zulüm gördüğü için kendi ülkesinden kaçan kişidir. Sığınmacı, ülkesinden insan hakları ihlalleri ve baskı sebebiyle kaçıp başka bir ülkede mülteci statüsüne başvuran ancak henüz mülteci olarak tanınmamış kişidir. Göçmen ise kendi doğduğu ülke ya da şehir dışında yaşayan kişidir (De Haas vd., 2020).

² İlgili istatistiklere <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> adresinden erişilebilir.

Şekil 1: Yıllara göre Geçici Koruma kapsamındaki Suriyeliler.

Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Suriyeli mülteciler bugün Türkiye’deki en geniş göçmen grubuyken bu sayı Türkiye nüfusunun beşte birine denk gelmektedir. Ancak entegrasyon politikalarındaki sorunlar sebebiyle bugün hala çalışma iznine, eğitime ve sağlığa erişimde büyük sorunlar yaşamaktadır (Üstübcü vd., 2021). Bu konuda yakın dönemde bazı siyasilerin de Suriyeli mültecilerin bazı hizmetlere erişimini engelleme adımları attığını görmekteyiz. Örneğin CHP’li Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan, 2021 yılında Suriyeli mültecilerin kullandıkları suya 10 kat zam yapılması ve yabancılardan nikâh ücreti olarak 100 bin TL alınması önerilerini sunmuştur. Bu öneriler Belediye Plan ve Bütçe Komisyonu’ndan CHP’li ve İyi Partili üyelerin lehte ve AKP’li ve MHP’li üyelerin aleyhte kullandıkları oylarla oy çokluğu ile geçmiştir (Bolu Belediye Meclisi’nden karar: Yabancılara su dolarla, nikah 100 bin TL, 2021). Ancak Özcan’a parti üst kademelerinden itiraz da gelmiştir. CHP Yerel Yönetimlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Seyit Torun, suya erişimin temel bir hak olduğunu ifade ederken Bolu Belediyesi’nin kararının CHP’nin politikalarına taban tabana zıt olduğunu belirtmiştir. Torun, CHP iktidarında Suriyeli “misafirleri” güven içinde ülkelerine uğurlayacaklarını belirtirken bu zaman içinde hiç kimsenin ayrımcılığa maruz kalmaması gerektiğini ifade etmiştir (Bolu Belediye Başkanı Özcan hakkında soruşturma başlatıldı, CHP 'Özcan'ın açıklamaları parti politikamız ile zıt' dedi, 2021).

Bu dönemde Suriyeli mültecilere fiziksel saldırılar da görülmüştür. Örneğin Ağustos 2021’de Ankara’nın Altındağ ilçesinde çıkan bıçaklı kavga sonucunda bir kişinin hayatını kaybetmesinin ardından taziyeye için toplanan halk olayın meydana geldiği mahallede Suriyelileri istemediklerini belirterek Suriyelilere ait dükkânları ve evleri taşlarken bazıları da yağmalamıştır (ESHİD, 2021). Ağustos 2020’de İstanbul Küçükçekmece’de Suriyeli mülteci işçi bir grup tarafından bıçaklı saldırıya uğrayıp yaralanmıştır (Akdeniz, 2020). Bu gibi örnekler medyada yer alsa da Suriyeli mültecilere yönelik saldırıların sistematik bir verisi henüz bulunmamaktadır.

Türkiye’de Suriyeli mültecilere karşı tutumlar ile ilgili çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Çarkoğlu ve Elçi’ye göre (2021) Suriye İç Savaşı’nın ardından başlayan göç dalgası göçmen karşıtı tutumların artmasına neden olurken Suriyeli mültecilerin Türkiye nüfusunun çoğunluğu gibi Müslüman olması bu karşıtlığı bir ölçüde dengelemiştir. Lazarev ve Sharma’nın (2017) çalışması da Suriyelilerin Sünni Müslüman kimliğinin göçmenlere karşı daha olumlu tutumlara yol açtığını iddia etmektedir.

Diğer çalışmalar ise genel olarak temas teorileri ve algılanan tehdit üzerine eğilmiştir. Buna göre Suriyeliler ile temas halinde olmak tehdit algısını etkilerken önyargıyı da azaltmaktadır (Çırakoğlu vd., 2021; Bağcı vd., 2020). Düşük siyasi güven ve ekonomik tatmin Suriyelilere olumsuz tutumlar alınmasına sebep olmaktadır (Pak & Elitsoy, 2020). Diğer bir çalışmada Yitmen ve Verkuyten (2020), öfke ve korku gibi olumsuz duyguların göçmen karşıtlığını yükselttiğini ortaya koymuştur. Yine temasın Suriyelilere verilen hakların onayı üzerinde olumlu etkisi vardır (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020). Tehdit algısı ise milli benlik algısını dengelerken (Yitmen ve Verkuyten, 2018) diğer yandan önyargı üzerinde de farklı etkileri bulunmaktadır (Uysal ve Aydın-Çakır, 2020).

Türkiye’deki siyasi partiler ve göç konusu üzerine de farklı çalışmalar yapılmıştır. Çarkoğlu ve Elçi’nin (2021) çalışmasında MHP ve CHP seçmeni göçmenlere karşı daha olumsuz yaklaşırken HDP seçmeni daha olumlu tutumlar içindedir. AK Parti seçmeni ise diğer seçmenlerden istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. İyi Parti ise veri toplama aşamasında henüz kurulmadığı için çalışmaya dâhil edilememiştir. Erdoğan’ın çalışmasında (2020) Cumhur İttifakı seçmeni devletin Suriyeli mülteci politikalarını Millet İttifakı ve HDP seçmenine göre daha uygun bulurken Suriyeli mültecilere kendini en uzak hisseden seçmen Millet İttifakı seçmenleri olmuştur. Suriyeli mültecileri kendine en yakın hisseden grup ise Cumhur İttifakı ve HDP seçmeni olmuştur. Suriyelilerin Suriye’ye güvenli bölge kurularak ya da kurulmadan geri gönderilmesini en az savunanlar HDP seçmeni olurken Cumhur İttifakı seçmeni genel olarak güvenli bölgelere gönderilmelerini desteklemektedir. Millet İttifakı seçmeni ise Suriyeli mültecilerin geri dönmesine büyük oranda destek vermektedir.

Yanaşmayan, Üstübcü ve Kaşlı (2019) ise lider konuşmaları analizinde göç konusunun muhalefet partilerince Avrupa’dakine benzer şekilde “tehdit” ve AK Parti’nin ise Suriyeli mültecilere “ümme” bakışıyla daha olumlu yaklaşımlar düzleminde değiştiğini ortaya koymuştur. MHP’nin tutumu ise zaman içinde değişmiştir. MHP 2015 seçimlerinde göçmen karşıtı bir parti olarak görülürken 2018 seçim bildirgesinde göç konusundan bahsetmemeyi tercih etmiştir. İyi Parti ise göç konusunda daha katı politikaları savunmaktadır. Kurtoğlu-Eskisar ve Durmuşlar (2019) MHP’yi analiz ettikleri makalelerinde MHP’nin göç konusunda diğer aşırı sağ partilere göre daha muğlak bir tutum aldığını belirtmişlerdir. Ancak MHP’nin Suriyeli mülteciler karşısındaki şüpheli tutumunun AK Parti’nin güncel mülteci politikalarını da değiştirmeye yönlendirdiğini ifade etmişlerdir. Erçetin’in (2020) 2018 seçim sürecinde İyi Parti ve Meral Akşener’in konuşmalarını analiz ettiği çalışmasında sosyal kimlik teorisine atıfla Akşener’in Suriyeli mülteciler ile biz ve onlar ikiliğini kurduğunu öne sürerken İyi Parti’nin göç konusundaki olumsuz tutumunu da ortaya koymuştur. Sert ve Danış (2020) ise Suriyeli mülteciler üzerine yapılan konuşmalarda özellikle AK Parti ve AK Parti’ye yakın medya kuruluşlarının

“kriz” söyleminden kaçındığını aksine durumun “kontrol” altında olduğunu belirten söylemin olduğunu bulmuşlardır. Suriyeli mültecilerin “misafir” olarak tanımlanması Türkiye’deki ikametlerinin “geçici” olduğunu vurgulamaktadır. Bazı medya kuruluşlarında mülteciler olumsuz yönde değerlendirilse de “kriz” söyleminden genel olarak kaçınıldığı görülmektedir.

Toparlayacak olursak her ne kadar AK Parti hükümetleri önce misafir daha sonra da dini benzerliklerden ötürü kardeşlik söylemini kabul etmiş olsa da muhalefet partilerinin Suriyelilerin ülkelerine geri dönüşü ile ilgili farklı politikaları vardır. Örneğin iktidar bloğundaki AK Parti ve MHP’nin göçmenlere daha olumlu tutumları varken muhalefet bloğundaki CHP ve İyi Parti mültecilerin geri dönüşü ile ilgili politikalar öne sürmektedir.

TÜRKİYE’DE OY VERME DAVRANIŞI

Türkiye’de oy verme davranışı üzerine çok zengin diyebileceğimiz bir literatür bulunmaktadır. Geçmiş çalışmalar özellikle iki teorik arka planın üzerinde dururken Fisunoğlu ve Sert’in (2018) de belirttiği gibi göç (Altındağ ve Kaushal, 2021) ve terör saldırıları (Kıbrıs, 2011) gibi etmenlerin oy verme davranışı üzerine etkisi hakkında da çalışmalar mevcuttur. Çarkoğlu’na (2012) göre Türkiye’de seçmen davranışı iki ana sebepten kaynaklanmaktadır. Bunlardan biri Mardin’in (1973) öne sürdüğü merkez-çevre ikilemine dayanan muhafazakâr ve dindar seçmenin sağ, daha eğitilmiş ve seküler seçmenin ise solda kaldığı ideolojik bir çekişmeden gelmektedir. İkincisi ise ekonomik oy verme davranışı olarak bilinen seçmenin ekonominin geçmiş ve gelecek dönemde nasıl şekilleneceğine dair fikirleri üzerinden iktidar ve muhalefet partilerini değerlendirmesine dayanan açıklamadır (Aytaç, 2021).

Şerif Mardin’e göre (1973) modern Türkiye’nin sosyokültürel yapısı Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden miras kalan bir tarafta daha organize sivil-asker bürokrasinin oluşturduğu merkez ile kültürel olarak heterojen, karmaşık ve merkezin karşısına konumlanmış çevrenin arasındaki rekabet üzerinden açıklanabilir (Kalaycıoğlu, 2014: 403). Merkezdeki grupların daha çok Türk milliyetçiliği, merkezîyetçilik, üniter devlet, laiklik ve karma ekonomiyi savunduğu, çevrenin ise dindarlık, muhafazakârlık, âdem-i merkezîyetçilik ve piyasa ekonomisini desteklediği bu ikilik (Kalaycıoğlu, 1994) 1980’lerden başlayarak gerçekleştirilen anket çalışmalarında (örneğin Ergüder, 1980) ortaya konmuştur. Merkezin savunduğu ilkelere yakın gruplar sol-sağ düzleminde solda kalırken, çevrenin benimsediği ilkelere yakın seçmenler sağda kalmaktadır. Yine Çarkoğlu ve Hinich’in (2006) 2001 yılında toplanan veri setini kullanarak öne sürdüğü gibi sosyokültürel ikilem içinde tartışılması gereken diğer konu ise Türk milliyetçiliği ve Kürtlerin hak talepleri ile birlikte yükselen milliyetçilik kırılımıdır. Bu çalışmada seçmenlerin dindarlık ekseninde merkez-çevre teorisine dayanan sol-sağ ayrışmasını görsek de milliyetçilik ekseninde MHP ve merkez soldaki Demokratik Sol Parti (DSP) seçmeninin aynı tarafta kalıp diğer tarafta da daha çok Kürt seçmenin tercih ettiği Halkın Demokrasi Partisi’nin (HADEP) bulunduğu görülmektedir.

Ekonomik oy verme davranışı da Türkiye siyasetinde önemli bir bağımsız değişkendir (Aytaç, 2021). Ekonomik göstergeler ile oy verme davranışı arasındaki ilişki hem makro (örneğin Akarca ve Tansel,

2006; Akarca, 2015; 2019) hem de mikro düzeydeki (örneğin Başlevent, Kirmanoğlu, ve Şenatalar, 2004; 2005; 2009; Başlevent ve Kirmanoğlu, 2016; Yağcı ve Oyvat, 2018) farklı çalışmalarda test edilmiştir. Çarkoğlu'na (2012) göre 2002, 2007 ve 2011 seçimlerindeki ekonomiyi olumsuz değerlendirme ile iktidardaki partiye oy verme arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Aytac'ın (2021) çalışmasında ise 2007, 2011, 2015, 2018 ve 2019 seçimlerinde ekonomiyi olumlu değerlendiren seçmenler ile AK Parti tercihi arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

Son olarak çalışmamızla da ilişkili olarak göç alanında da oy verme tercihlerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Fisunoğlu ve Sert'in (2018) seçim sonuçları ile Suriyeli mülteci nüfusu arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada ise nüfusa oranlı mülteci nüfusu arttıkça AK Parti'nin oy oranı az da olsa azalırken bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Makro ve mikro düzeydeki değişkenler ile yaptıkları çalışmada ise Altındağ ve Kaushal (2021) AK Parti ve muhalefet seçmenleri arasında farklılıklar olduğunu ortaya koyarken aylık anket verisi göç akımı ile AK Parti'ye oy verme arasında seçim sonuçları üzerinde etkisi olmayan ancak negatif bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Bu teorik arka plan ışığında göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine etkisi üzerine şu hipotezler öne sürülmektedir:

- 1) Göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yükseldikçe AK Parti, MHP ve HDP'ye oy verme olasılığı azalmaktadır.
- 2) Göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yükseldikçe CHP ve İyi Parti'ye oy verme olasılığı artmaktadır.

YÖNTEM: VERİ VE DEĞİŞKENLER

Türkiye'de göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine olan etkisi CSES'in beşinci modülündeki temsili Türkiye verisi ile ölçülmüştür (CSES, 2019). Veri toplama 23 Haziran-9 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplam katılımcı sayısı 1069'dur.³

Bu çalışmanın bağımlı değişkeni katılımcıların parti tercihleridir. Ankette "24 Haziran 2018 milletvekili seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?" sorusuna verilen yanıtlardan mecliste grubu bulunan beş partinin seçmenlerinden ayrı ayrı değişkenler oluşturulmuştur. Partilere oy verdiğini ifade eden katılımcılar 1 diğerleri ise 0 olarak kodlanmıştır.

Makalemizin ana bağımsız değişkeni göçmenlere karşı tutumlar ise katılımcıların 1 (Tamamen katılıyorum) ve 5 (hiç katılmıyorum) arasında değişen Likert ölçeğine göre yanıtladığı üç ifadenin ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Bu ifadeler şu şekildedir: "Göçmenler genel olarak Türkiye ekonomisine fayda sağlamaktadır," "Göçmenler genel olarak Türkiye'nin kültürüne zarar vermektedir" ve "Göçmenler Türkiye'deki suç oranını arttırmaktadır." Son iki soruya verilen yanıtlar ortalama hesabından önce ters kodlanmıştır. Buna göre yüksek skorlar göçmenlere karşı olumsuz tutumları ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.69'dur. Bu değer istenilen düzeyde olmasa da veriden

³ Örneklem ve veri toplama ile ilgili detaylara https://cses.org/wp-content/uploads/2020/05/TUR_2018_Design.pdf adresinden erişim sağlanabilir.

oluşturulabilecek ve genel geçer olarak diğer ülkelerde de kullanılan ifadeler olduğu için çalışmamızda kullanılmıştır.

Merkez-çevre teorisi iki değişken ile ölçülmüştür. Türkiye siyasetine yön veren en önemli değişkenlerden olan dindarlık haftada birden fazla kez namaz kılan katılımcıların 1 ve diğerlerinin 0'ı ifade ettiği bir kukla değişken ile ölçülmüştür. Ankette katılımcıların kendilerini 0'ın en sol 10'un ise en sağı temsil ettiği bir cetvelde yerleştirmeler istenmiştir. Katılımcıların bu düzlemdeki yeri de kontrol değişkeni olarak analiz edilmiştir.⁴

Ekonomik oy verme teorisi ise katılımcıların ekonomiyi değerlendirdikleri “Sizce geçtiğimiz 12 ay içinde Türkiye’de ekonomik durum çok daha iyiye mi gitmiştir, biraz da olsa iyiye mi gitmiştir, aynı mı kalmıştır, biraz da olsa kötüye mi gitmiştir, yoksa çok daha kötüye mi gitmiştir?” sorusuyla ölçülmüştür. Yanıtlar 1 (Çok daha iyiye gitti) ve 5 (Çok daha kötüye gitti) arasındaki beşli Likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine olan etkisi ise çeşitli demografik değişkenler ile kontrol edilmiştir. Katılımcıların yaşı sürekli değişken olarak 18 ile 81 arasında değişmektedir. Kadın katılımcıları 1 ve erkek katılımcıları 0'ın ifade ettiği bir kukla değişken oluşturularak cinsiyetin etkisi test edilmiştir. Katılımcıların gelirleri ankette açık uçlu olarak sorulduktan sonra beşte birlik kesimlere göre gruplandırılmıştır. Katılımcıların eğitim seviyesi hiç eğitimi olmayan (0), ilkokul mezunu (1), ortaokul mezunu (2), lise mezunu (3) ve üniversite mezunu (4) olanlar arasında değişmektedir. Son olarak katılımcıların yaşadığı yerin büyüklüğü de regresyon analizine eklenmiştir. Tüm değişkenlerin açıklayıcı istatistikleri Tablo 1’de belirtilmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Göçmenlere karşı tutumları test etmek için bir dizi lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 2’de her bir parti tercihi bağımlı değişken olarak alınıp farklı modellerin sonucu ortalama marjinal etki (*average marginal effects*) ile belirtilmiştir. Buna göre değerler, bağımsız değişkenlerdeki değişime göre bağımlı değişkenin aldığı yüzdelik değişimi ifade etmektedir.

⁴ Kürt kimliği de yukarıda belirtildiği gibi oy verme davranışında önemli bir değişkendir. Ancak veri setinde İyi Parti ve MHP’ye oy vermiş Kürt kimlikli seçmen bulunmamaktadır. CHP’ye oy vermiş sadece 3 Kürt kimlikli seçmen bulunmaktadır. Bu sebeple AK Parti ve HDP tercihini Kürt kimliği ile analiz eden regresyon modelleri EK-3’te sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. Açıklayıcı istatistikler

Değişkenler	N	Ortalama	Standart		
			Sapma	En düşük	En yüksek
Bağımlı Değişkenler					
AK Parti	1,069	0.442	0.497	0	1
CHP	1,069	0.199	0.400	0	1
HDP	1,069	0.051	0.219	0	1
İYİ Parti	1,069	0.054	0.227	0	1
MHP	1,069	0.056	0.230	0	1
Bağımsız değişkenler					
Göçmenlere karşı tutumlar	1,034	3.774	0.980	1	5
Dindarlık	1,069	0.616	0.487	0	1
Sol-sağ konumu	909	6.046	2.943	0	10
Ekonomik değerlendirme	1,023	3.532	1.258	1	5
Demografik değişkenler					
Yaş	1,049	39.856	14.356	18	81
Kadın (cinsiyet)	1,069	0.558	0.497	0	1
Gelir					
1-En yoksul 5'te 1'lik kesim	948	0.242	0.428	0	1
2-İkinci 5'te 1'lik kesim	948	0.248	0.432	0	1
3-Üçüncü 5'te 1'lik kesim	948	0.159	0.366	0	1
4-Dördüncü 5'te 1'lik kesim	948	0.171	0.377	0	1
5-En zengin 5'te 1'lik kesim	948	0.180	0.385	0	1
Eğitim	1067	2.27	1.26	0	4
Yaşanılan yer					
1-Kırsal alan veya köy	1,069	0.095	0.294	0	1
2-Küçük veya orta büyüklükte şehir	1,069	0.234	0.423	0	1
3-Büyükşehirin kenar mahallesi	1,069	0.231	0.422	0	1
4-Büyükşehir	1,069	0.440	0.497	0	1

Göçmenlere karşı tutumların parti tercihleri ile ilişkisi farklı modellerle ölçülmüştür. Buna göre beş parti (AK Parti, CHP, HDP, MHP ve İyi Parti) tercihi bağımlı değişken olduğunda göçmenlere karşı tutumlar ile ilişkisi öncelikle demografik değişkenler ile lojistik regresyon analizine alınmıştır. İkinci modellerde göçmenlere karşı tutumlar merkez-çevre teorisi üzerine kullanılan değişkenler olan dindarlık ve sol-sağ düzleminde konumlandırma gibi değişkenler ile analiz edilmiştir. Son olarak ekonomik oy verme tercihini belirten ekonomik değerlendirme değişkeni de eklenerek üçüncü modeller yaratılmıştır. Tablo 2 sonuçları göstermektedir. Tekrarlayacak olursak, tüm modellerde demografik değişkenler kullanılmış ancak tablonun daha iyi anlaşılması için raporlanmamıştır. Tüm değişkenlerin olduğu tablo EK-1'de bulunabilir.

Tablo 2’de de görüldüğü gibi sadece demografik kontrollerle analiz edildiğinde beklentilerin ışığında göçmenlere karşılık arttıkça AK Parti’ye oy verme olasılığı %5 oranında azalırken, CHP’ye oy verme %3 ve İyi Parti’ye oy verme olasılığı ise %2 artmaktadır. Göçmenlere karşı tutumların HDP veya MHP’ye oy verme tercihi ile anlamlı bir ilişkisi ise bulunmamaktadır (Modeller 1, 4, 7, 10, 13).

Dindarlık ve sol-sağ konumunun olduğu modeller göstermektedir ki göçmenlere karşılık arttıkça yine AK Parti’ye oy verme olasılığı yaklaşık %3 oranında azalırken İyi Parti’ye oy verme olasılığı %2 oranında artmaktadır. Diğer değişkenler ile birlikte kontrol edildiğinde ise göçmenlere karşı tutumların CHP tercihi ile anlamlı ilişkisi kalmamıştır. Önceki modellerdeki gibi göçmenlere karşı tutumlar HDP veya MHP’ye oy verme tercihini etkilememektedir. Yine beklendiği üzere dindar seçmen AK Parti’yi tercih ederken sol-sağ ölçeğinde sağa doğru gittikçe AK Parti’ye oy verme olasılığı artmaktadır. Sol-sağ ölçeğinde sola doğru gittikçe CHP’ye oy verme olasılığı artarken dindarlık ile CHP’ye oy verme arasında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır. Sol-sağ düzleminde sola gittikçe HDP’yi tercih etme olasılığı artarken HDP seçmeninin daha dindar bir kitleden oluştuğu görülmüştür. MHP ve İyi Parti tercihi ile dindarlığın anlamlı bir ilişkisi görülmezken iki partinin seçmeni de kendini sol-sağ düzleminin sağında konumlamaktadır (Modeller 2, 5, 8, 11, 14).

Ekonomik değerlendirmelerin bulunduğu modellere baktığımızda ise göçmenlere karşı tutumların istatistiksel olarak anlamlı olmadığını görmekteyiz. Yani diğer değişkenler ile birlikte kontrol edildiğinde göçmenlere karşı tutumların parti tercihi ile ilişkisi azalmaktadır. Ekonomik değerlendirmelerin etkisi en çok İyi Parti seçmeninde görülmektedir: ekonomiyi olumsuz olarak değerlendirme arttıkça İyi Parti’ye oy verme olasılığı %8 oranında artmaktadır. Yine ekonomiyi olumsuz olarak değerlendirme arttıkça CHP ve HDP’ye oy verme olasılığı yükselmektedir. Beklendiği gibi ekonomiyi olumsuz olarak değerlendirme yükseldikçe AK Parti’ye oy verme olasılığı %11 oranında azalmaktadır. MHP’ye oy verme ile ekonomik değerlendirmelerin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi yoktur (Modeller 3, 6, 9, 12, 15).

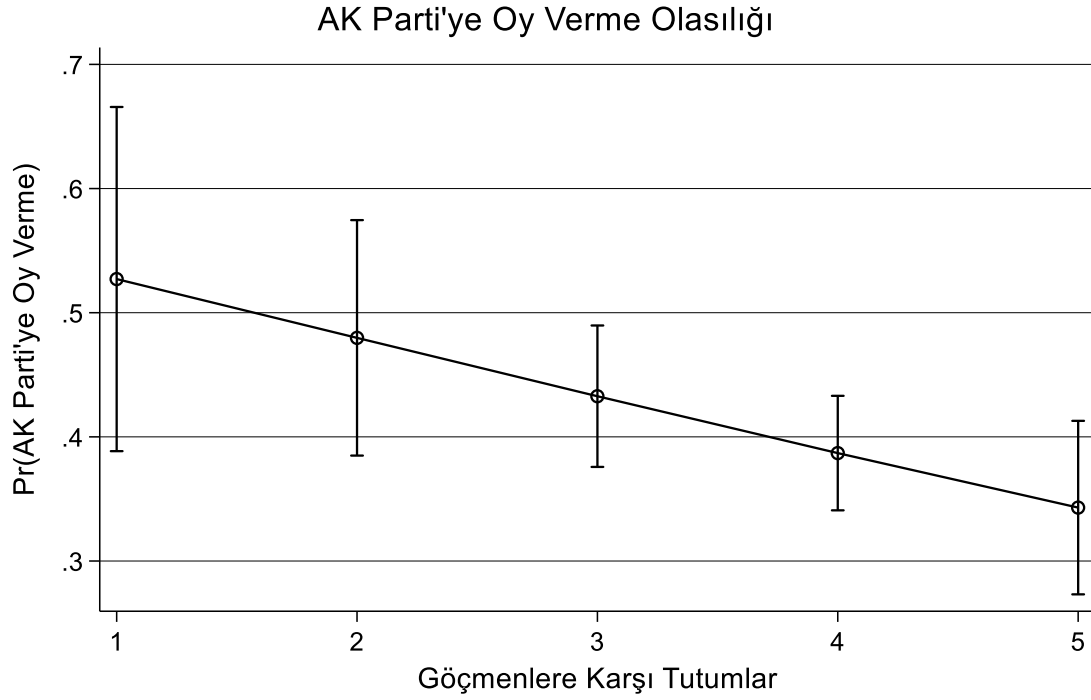
Demografik değişkenlere baktığımızda ise CHP ve İyi Parti seçmeninin daha yaşlı, HDP seçmeninin ise daha genç bir seçmen kitlesinden oluştuğunu görmekteyiz. Kadınlar MHP’yi ve İyi Parti’yi erkeklere göre daha az tercih ederken AK Parti’yi daha çok tercih etmektedirler. Ancak cinsiyet değişkeni ile CHP ve HDP parti tercihinin anlamlı bir ilişkisi görülmemektedir. HDP’liler daha yoksul bir seçmen kitlesine sahipken daha varlıklı seçmenin İyi Parti’yi tercih ettiğini görmekteyiz. Eğitim seviyesi arttıkça AK Parti’ye oy verme olasılığı azalırken CHP’ye oy verme olasılığı artmaktadır. Son olarak büyükşehirlerde yaşayan seçmenlerin kırsal alanlarda yaşayanlara göre MHP ve İyi Partiye oy verme olasılığı daha düşüktür.

Tablo 2. Lojistik regresyon analizi sonuçları

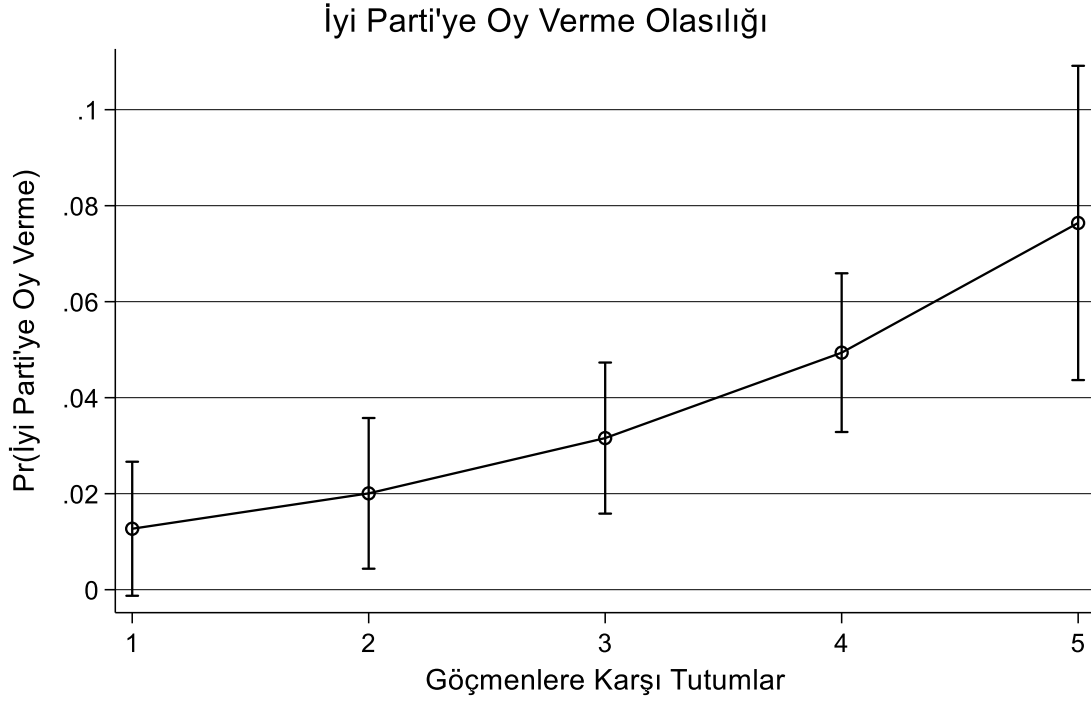
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14	Model 15
	AKP	AKP	AKP	CHP	CHP	CHP	HDP	HDP	HDP	MHP	MHP	MHP	İYİ	İYİ	İYİ
Dindarlık		0.106*** (0.030)	0.069** (0.028)		-0.126*** (0.022)	-0.115*** (0.023)		0.031* (0.016)	0.036** (0.016)		-0.003 (0.019)	-0.001 (0.019)		-0.011 (0.019)	0.001 (0.017)
Sol-sağ düz.		0.083*** (0.004)	0.058*** (0.004)		-0.060*** (0.003)	-0.056*** (0.003)		-0.020*** (0.003)	-0.017*** (0.003)		0.019*** (0.004)	0.020*** (0.004)		0.004 (0.003)	0.012*** (0.003)
Göç	-0.048*** (0.016)	-0.029* (0.015)	-0.006 (0.014)	0.035*** (0.014)	0.013 (0.012)	0.012 (0.012)	-0.003 (0.007)	-0.008 (0.007)	-0.009 (0.007)	-0.004 (0.008)	-0.002 (0.008)	-0.005 (0.009)	0.022** (0.009)	0.025*** (0.010)	0.009 (0.008)
Ekon. Değ.			-0.110*** (0.010)			0.023** (0.011)			0.021** (0.008)			0.010 (0.007)			0.078*** (0.014)
N	909	808	783	909	808	783	909	808	783	909	808	783	909	808	783
Pseudo R ²	0.05	0.33	0.42	0.07	0.43	0.44	0.06	0.28	0.31	0.06	0.15	0.16	0.08	0.09	0.28
Hassasiyet	42.07%	78.36%	82.82%	0.52%	62.03%	66.30%	0.00%	7.32%	12.20%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	14.89%
Özgüllük	75.00%	79.23%	82.71%	99.58%	91.95%	91.20%	100.00%	99.35%	99.46%	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%	99.59%
Doğru sınıflandırılmış	60.62%	78.84%	82.76%	78.77%	85.02%	85.44%	95.05%	94.68%	94.89%	94.06%	93.69%	93.61%	94.28%	93.94%	94.51%

Not: Ortalama Marjinal Etkiler raporlanmıştır. Parantezler delta standart hataları belirtmektedir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1. Tüm modellerde demografik değişkenler kullanılmış ancak raporlanmamıştır. Modeldeki tüm değişkenlerin sonucu EK-1'de sunulmuştur.

Regresyon analizinin ardından göçmenlere karşı tutumları istatistiksel olarak anlamlı olan iki parti seçmeninin (AK Parti ve İyi Parti) göçmenlere karşı tutumları harici diğer değişkenler ortalamada tutulurken bu değişkenin parti tercihi ile olan ilişkisi analiz edilmiştir. Model 2'den türetilen Şekil 2'ye göre göçmenlere karşı tutumlar olumsuz doğru yükseldikçe AK Parti'ye oy verme olasılığı %53 seviyesinden %34'e kadar düşmektedir. Model 14'ten türetilen Şekil 3'te ise göçmenlere karşı tutumlar olumsuz doğru yükseldikçe İyi Parti'ye oy verme olasılığı %1'den neredeyse %8'e yükselmektedir.

Şekil 2. Model 2'ye göre göçmenlere karşı tutumlar için tahmin edilen AK Parti'ye oy verme olasılığı. Dikey çizgiler %95 güven aralığını belirtmektedir. Kontrast testine göre en düşük göçmenlere karşı tutum ile diğer seviyeler arasındaki fark $p < 0.1$ 'dir.

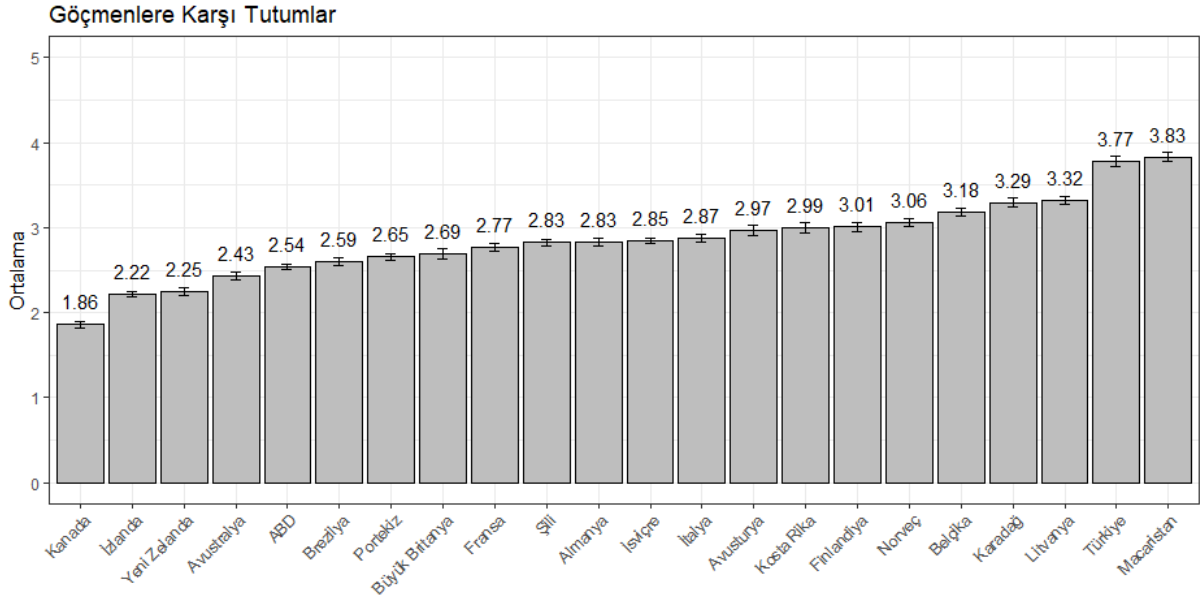

Şekil 3. Model 14'e göre göçmenlere karşı tutumlar için tahmin edilen İyi Parti'ye oy verme olasılığı. Dikey çizgiler %95 güven aralığını belirtmektedir.

Tablo 2'den çıkarılacak bir diğer sonuç ise R-kare değerlerindeki anlamlı yükseliştir. Buna göre göçmenlere karşı tutumlar demografik değişkenler ile birlikte partilere oy vermenin çok düşük bir oranını açıklarken diğer değişkenlerin etkisi çok yüksektir. Örneğin göçmenlere karşı tutumlar ve demografik değişkenler AK Parti'ye oy verme değişkenindeki varyansın %5'ini açıklarken bu oran diğer modellerde sırasıyla %33 ve %42'ye yükselmiştir. Yine göçmenlere karşı tutumlar ve demografik değişkenler İyi Parti'ye oy verme değişkenindeki varyansın %8'ini açıklarken bu oran diğer modellerde sırasıyla %9 ve %28'e yükselmiştir.

Peki, Türkiye'deki göçmen karşıtı tutumlar diğer ülkelerle kıyaslandığında ne durumdadır? Şekil 4'e göre Türkiye CSES verisindeki ülkelerle kıyaslandığında aslında göçmen karşıtlığının en yüksek düzeyde olduğu ülkelerden biridir. Anketteki 22 ülke⁵ arasından Türkiye, Macaristan'ın ardından ikinci sıradadır. İlk beş sırada Doğu Avrupa'dan iki (Macaristan ve Karadağ), Baltık ülkesi Litvanya ve Batı Avrupa ülkesi Belçika bulunmaktadır. Ancak Türkiye ve Macaristan, diğer ülkelere kıyasla istatistiksel olarak daha anlamlı şekilde daha yüksek göçmen karşıtlığına sahiptir. En düşük ortalamaya sahip ülkeler arasında ise Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi göçmen nüfusun oldukça yüksek olduğu ülkeler bulunmaktadır.

⁵ "Göçmenler Türkiye'deki suç oranını arttırmaktadır" sorusu altı ülkede (Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, Güney Kore, İsveç ve Tayvan) sorulmadığı için Şekil 4'ün analizine dâhil edilmemiştir.

Şekil 4: Göçmenlere karşı tutumların karşılaştırmalı grafiği. 22 ülke ortalaması 2.75 (Standart Sapma = 1.1), Cronbach Alfa değeri 0.77’dir. Dikey çizgiler %95 güven aralığını ifade etmektedir.

İYİ PARTİ VE GÖÇ POLİTİKALARI

Peki, göçmen karşıtlığı ile İyi Parti’ye oy verme arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu bölümde analizde göçmen karşıtı seçmenin diğer partilere göre daha çok tercih ettiği İyi Parti’nin göç politikaları, parti dokümanları ve Genel Başkan Meral Akşener’in konuşmaları üzerinden kısaca değerlendirilecektir. İyi Parti 2017 yılının Ekim ayında MHP’den parti içi tartışmalar sonucunda kopan siyasetçiler tarafından kurulmuştur. Kurulduktan hemen sonra Haziran 2018’de ilk kez genel seçimlerde Millet İttifakı bünyesinde CHP ve Saadet Partisi ile birlikte yarışmıştır. Bu seçimlerde parti olarak %9.96 oy almış ve mecliste 43 milletvekili ile temsil edilmeye hak kazanmıştır. Genel Başkan Meral Akşener ise yine aynı seçimde cumhurbaşkanı adayı olarak yarışmış ve %7.29 oy almıştır. Bu sebeple unutulmamalıdır ki bu çalışmada kullanılan veri yine Haziran 2018 seçimlerinden sonra toplandığı için İyi Parti’nin henüz kemikleşmemiş seçmen kitlesi ankette kendine yer bulamamış olabilir. Sonuç olarak diğer değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması İyi Parti’nin veri toplanması sürecinde yeni kurulmuş bir parti olmasından kaynaklanıyor olması muhtemeldir.

İyi Parti 2018 seçim bildirgesinde göç konusunu iç güvenlik başlığı altında ele almış, burada Suriyeli mültecilere karşı politikalarını “‘Herkes kendi vatanında mutludur’ ilkesinden hareketle, Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatanlarına dönmesi için Suriye Devleti ile işbirliği yapacağız” şeklinde özetlemiştir. Diğer yandan göç ve mülteci sorununu uluslararası işbirliği ve ortak mücadele ile güvenli alanların sağlanması ile çözülmesi ve bu politikaların maliyetini de göçe neden olan ve kolaylaştıran ülkelerin katılımı ile çözmeyi vaat etmiştir. Diğer yandan Türkiye vatandaşı olmayan ve kayıt dışı ticari faaliyet gösterenler göçmenlerin engellenmesi yine bildirmede yer alırken Türkiye’de doğan çocukların ebeveynlerine vatandaşlık değil geçici ikamet vereceğini beyan etmiştir. Akşener yine 2018 seçimi öncesinde Karabük’te düzenlediği mitingde şunları söylemiştir: “Suriyeli arkadaşlarımızı

hemen sağlıklı, sıhhatli, düzgün bir şekilde ülkelerine göndereceğiz ve seneye 2019'da inşallah Sayın Erdoğan Şam camisinde namaz kılamadı ama 81 ilimizden 81 temsilci ile beraber ben Halep'te, Türkiye'den memleketine, vatanına gitmiş Suriyeli mültecilerle iftar edeceğim” (Küçük ve Diktepe, 2018).

Akşener, Aralık 2019'ta düzenlenen Suriyeli Sığınmacıların Ülkelerine Dönüş Çalıştayı'nda ise Suriyelilerin evlerine geri dönüşlerini sağlayacak üç aşamalı planı kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu planın ilk aşamasını sorunun kalıcı çözümüne dair hazırlık süreci oluşturmaktadır. Bu aşamada hükümetin yürüttüğü açık kapı politikasının sona erdirilmesi ve geçici koruma statüsündeki Suriyelilere vatandaşlık verilmemesi gibi politikaların yürütülmesi gerektiğini anlatmıştır. İkinci aşamada ise Suriye hükümeti ile işbirliği içinde Türkiye'de bulunan mültecilerin önceden yaşadıkları yerlere geri dönüşü gerçekleştirilecektir. Planın son aşamasında ise yerel yönetimler ile birlikte geri dönüşün kalıcı ve sürdürülebilir hale getirilmesi planlanmıştır. Bunun için bir Geri Dönüş Eylem Planı hazırlanacaktır. Aynı toplantıda Akşener, haksız rekabeti önlemek için geçici koruma altındaki yabancı işletmeleri kapsayan bir geçici mükellefiyet kanunu çıkarılarak bu işletmelerin vergi sistemi içine alınacağını belirtmiştir. Yine kayıtsız olarak Türkiye'de bulunan Suriyelilerin tespit edilip sınır dışı edilmesi de bu politikaların içinde yer almaktadır (Taşdemir, 2019).

Ancak yakın dönemde İyi Parti'de özellikle mültecilere karşı daha olumsuz bir tutum içinde olan grubun ayrılışı ile birlikte sığınmacılara karşı söylemlerde bir değişiklik gözlemlenmiştir. 2021 yılında parti içi anlaşmazlıklardan dolayı İyi Parti'den istifa eden Ümit Özdağ, Zafer Partisi'ni (ZP) kurmuş ve partinin siyaseti özellikle Türkiye'deki göçmenlerin geri gönderilmesi üzerine inşa edilmiştir. Özdağ, Suriyelilerin geri gönderilmesi için yürüttükleri imza kampanyası hakkında yaptığı konuşmada batılı devletlere “Siz alın, siz besleyin” diyeceğiz. Kimse Anadolu'yu, Türk milletinin vatanını bütün dünyadan göçmenlerin merkezi haline getiremez. Kimse Türk milletinin cebindeki parayla bu göçleri finanse etmesini ve Türkiye'nin bir yıkıma doğru sürüklenmesine destek olmamızı beklemesin” şeklinde seslenmiştir (Ümit Özdağ: 10 milyon imzayı TBMM'ye teslim edeceğiz, 2021).

Mart 2022'ye gelindiğinde ise Akşener, hem Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hem de Özdağ'ın politikalarını eleştiren bir konuşma yapmıştır. Akşener, sığınmacıların Türkiye'de bulunmasından Erdoğan'ı sorumlu tutarken Özdağ'ı ise düşmanca söylemler ve ırkçı eylemler geliştirmekle eleştirmiştir. Akşener'e göre bu iki zihniyet arasında sıkışan göç politikalarından kurtulmak gerekmektedir. Buna göre vicdanın arkasına sığınıp beklemek veya sığınmacı düşmanlığı üzerinden siyasi rant devşirmek sorunu çözmeyecektir (Akşener ile Özdağ arasında sığınmacı kavgası, 2022). Akşener'in söylemindeki bu değişikliğin gelecekte İyi Parti'nin göç politikasına nasıl etki edeceği ise merakla beklenmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda yükselişe geçen göçmen karşıtlığı özellikle Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde akademik çalışmaların artmasına neden olmuştur. Yükselen göçmen karşıtlığı pek çok ülkede siyaset yapımını etkilemiş ve göçmenlerin güvenleştirilerek bir problem teşkil ettikleri hatta olduğundan daha da ciddi bir durum haline geldiğini sıklıkla dile getiren siyasetçiler daha görünür hale

gelmiştir. Özellikle popülist aşırı sağ partilerin savunduğu görüşlerin ana akımda daha çok yer bulması bu durumu daha da kuvvetlendirmiştir (Mudde, 2019).

Bu çalışmada Türkiye’de göçmenlere karşı tutumların parti tercihi ile ilişkisi test edilmiştir. Sonuçlar, demografik değişkenler ile birlikte kontrol edildiğinde göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yükseldikçe CHP ve İyi Parti’ye oy verme olasılığının arttığını gösterirken AK Parti’ye oy verme olasılığının da azaldığını ortaya koymuştur. Parti tercihini etkileyen merkez-çevre değişkenleri ile kontrol edildiğinde çok değişkenli lojistik regresyon sonuçları yine İyi Parti seçmeninin göçmen karşıtı tutumlara sahip olduğunu gösterirken CHP tercihi ile göçmenlere karşı tutumlar istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde değildir. Son olarak ekonomik değerlendirmeler ile birlikte kontrol edildiğinde ise göçmen karşıtı tutumların istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi kalmamaktadır.

Göçmenlere karşı tutumlar Türkiye’de seçmenin en çok tercih ettiği partide daha olumlu ve seçmenin sadece %9.9’unun oyunu almış bir partide daha olumsuzken Şekil 4’te bahsedilen karşılaştırmalı analiz ne anlama gelmektedir? Türkiye’de göçmen karşıtlığı genel olarak çok yüksekken 2018 yılındaki bu ölçümde sadece bir partide daha yoğunlaşmış görünmektedir. Ancak diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu durum aslında göçmen karşıtlığının Türkiye geneline de dağıldığına işaret etmektedir. 2011 yılından bugüne kadar artan Suriyeli mülteci nüfusu yukarıda da bahsedildiği gibi yerli halk ile zaman zaman karşı gelmiş ve mültecilere karşı saldırılar yaşanmıştır. Ancak göçmen karşıtlığının bu kadar yüksek olduğu bir ülkede göçmenlere karşı tutumların parti tercihlerine etkisinin az olması ilginç bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç ayrıca göçmenlere karşı tutumların sadece talep yönlü (popüler tutumlar) değil arz yönlü (parti politikaları ve söylemleri) analizler üzerinden geniş kapsamlı çalışmalarla anlaşılabilirliğini göstermektedir. Diğer bir deyişle kardeşlik ve misafirlik söylemlerinin (Danış ve Sert, 2020) göçmenlere karşı tutumların etkisini azaltmış olması mümkündür (Çarkoğlu ve Elçi, 2021).

Çalışmamızda eksik kalan diğer kısım 2018’den bugüne yaşanan değişimlerdir. İyi Parti içinde yaşanan ayrılıklar ve ZP’nin kurulması ile birlikte göçmenlere karşı en karşıt tutumlar gösteren kitlenin İyi Parti’den ayrılıp ayrılmadığını şu an için ampirik olarak test edemiyoruz. Ancak Akşener’in yaşadığı söylemsel değişimin bu ayrılık ile bir bağlantısı olması mümkündür. Yine bundan sonra İyi Parti’nin göç konusunda nasıl bir siyaset izleyeceği ise merak konusudur.

Diğer yandan Türkiye’de derinleşen ekonomik kriz ile birlikte göçmenlere karşı olumsuz tutumların daha fazla artması da mümkündür. 2018’ten bugüne gelindiğinde artan enflasyon, döviz kuru ve işsizlik ile birlikte alım gücünün düşmesi göçmenlere karşı özellikle ekonomik alanda bir düşmanlığın artmasını da beraberinde getirebilir. Bu dönemde özellikle göçmenlere yapılan yardımların ve sunulan hizmetlerin refah şovenizmini arttırıcı, iş piyasasındaki rekabetin de yine bu alan üzerinden çekişmeleri arttıracak bir hal alması olasıdır.

Bu çalışma ne kadar nedensellik argümanı öne sürmese de göçmen karşıtlığının parti tercihini bazı modellerde etkilediğini öne sürmektedir. Ancak bu durumun tam tersi de mümkündür. Yani belirli siyasi partilerin göç politikaları seçmenlerdeki göçmen karşıtlığını tetiklemiş ve arttırmış olabilir. Elbette ki

çalışmamızın verisi bu önermeyi kontrol etmek için yeterli değildir. Bu sebeple sonraki çalışmalar boylamsal anket verisi ile göçmen karşıtlığı ve parti tercihinin ilişkisini farklı istatistiksel modeller ile test edebilir.

Sonuç olarak Türkiye’de göçmen karşıtlığının oy verme davranışına etkisi daha geniş kapsamlı sorulara sahip veri setleri ve bu veri setlerini destekleyen nitel analizler ile beraber değerlendirilmelidir. 3.7 milyon geçici koruma kapsamındaki Suriyeli mülteci, 163 bin Iraklı ve 125 bin Afgan sığınmacı ve diğer ülkelerden gelenler ile Türkiye, dünyanın en büyük mülteci nüfusuna sahip ülkesi durumundadır (UNHCR, 2022). Bu sebeple göçmenlere karşı tutumların sosyal ve siyasal etkilerini ölçen çalışmaların sayısının artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. T. (2019). Economic voting in Turkey: single-vs. multi-party governments. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(4), 523-539.
- Akarca, A. T. (2015). Putting Turkey's June and November 2015 election outcomes in perspective. *Insight Turkey*, 17(4), 81-104.
- Akarca, A. T., & Tansel, A. (2006). Economic performance and political outcomes: An analysis of the Turkish parliamentary and local election results between 1950 and 2004. *Public Choice*, 129(1), 77-105.
- Akdeniz, E. (2020, 1 Ağustos). Irkçı saldırının adresi bu kez Küçükçekmece. *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/410688/irkci-saldirinin-adresi-bu-kez-kucukcekmece>. (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- Altındağ, O., & Kaushal, N. (2021). Do refugees impact voting behavior in the host country? Evidence from Syrian refugee inflows to Turkey. *Public Choice*, 186(1), 149-178.
- Arzheimer, K., & Berning, C. C. (2019). How the alternative for Germany (AfD) and their voters veered to the radical right, 2013–2017. *Electoral Studies*, 60, 1-10.
- Aytaç, S. E. (2020). Economic voting during the AKP era in Turkey. İçinde G. M. Tezcür (der.), *The Oxford handbook of Turkish politics*. Oxford University Press.
- Bagci, S. C., Turnuklu, A., & Tercan, M. (2020). Positive intergroup contact decreases the likelihood that prejudicial attitudes become avoidant behavioral tendencies. *European Journal of Social Psychology*, 50(3), 597-613.
- Başlevant, C., & Kirmanoğlu, H. (2016). Economic voting in Turkey: perceptions, expectations, and the party choice. *Research and Policy on Turkey*, 1(1), 88-101.
- Başlevant, C., Kirmanoğlu, H., & Şenatarlar, B. (2009). Party preferences and economic voting in Turkey (now that the crisis is over). *Party Politics*, 15(3), 377-391.
- Başlevant, C., Kirmanoğlu, H., & Şenatarlar, B. (2005). Empirical investigation of party preferences and economic voting in Turkey. *European Journal of Political Research*, 44(4), 547-562.
- Baslevant, C., Kirmanoglu, H., & Senatarlar, B. (2004). Voter profiles and fragmentation in the Turkish party system. *Party Politics*, 10(3), 307-324.
- Bolu Belediye Başkanı Özcan hakkında soruşturma başlatıldı, CHP 'Özcan'ın açıklamaları parti politikamız ile zıt' dedi. (2021, 27 Temmuz). *BBC*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57986642>. (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- Bolu Belediye Meclisi'nden karar: Yabancılara su dolarla, nikah 100 bin TL. (2021, 22 Kasım). *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bolu-belediye-meclisinden-karar-yabancilara-su-dolarla-nikah-100-bin-tl-1886893>. (Erişim Tarihi: 22.02.2022)
- CSES (2019). *The Comparative Study of Electoral Systems Module 5*. <https://cses.org/data-download/cses-module-5-2016-2021>. (Erişim Tarihi: 12.03.2022)

- Çarkoğlu, A. (2012). Economic evaluations vs. ideology: Diagnosing the sources of electoral change in Turkey, 2002–2011. *Electoral Studies*, 31(3), 513-521.
- Çarkoğlu, A., & Elçi, E. (2021). Populist attitudes towards Syrian refugees in Turkey. İçinde E. Uslaner & N. Holtug (der.), *National values and social cohesion*. Colchester: ECPR Press.
- Çarkoğlu, A., & Hinich, M. J. (2006). A spatial analysis of Turkish party preferences. *Electoral Studies*, 25(2), 369-392.
- Çirakoğlu, O. C., Demirutku, K., & Karakaya, O. (2021). The mediating role of perceived threat in the relationship between casual contact and attitudes towards Syrian refugees in Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 34(3), 2984-2999.
- De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2020). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Red Globe Press.
- Erçetin, T. (2020). Popülist Arzu: “İhtiyacınız olan tek şey sarayın ekranlarından ziyade halkın kalbi”. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 49-79.
- Erdoğan, M. M. (2020). “Securitization from society” and “social acceptance”: Political party-based approaches in Turkey to Syrian refugees. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(68), 73-92.
- Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2020). Scapegoats to Be “Served Hot”: Local Perceptions About Syrians in a Fragile Context. *JCTS*, 8(1), 28-52.
- Ergüder, Ü. (1980). Changing patterns of electoral behavior in Turkey. *Boğaziçi University Journal*, 8, 45-81.
- ESHİD (2021). Irkçı saldırılar ve nefret suçları özel bülteni. *Eşit haklar için izleme derneği*. <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/12/Irkci-Saldirilar-ve-Nefret-Suclari-Ozel-Bulteni-2021.pdf>. (Erişim Tarihi: 12.03.2022)
- Fisunoğlu, A., & Sert, D. Ş. (2019). Refugees and elections: the effects of Syrians on voting behavior in Turkey. *International Migration*, 57(2), 298-312.
- Guia, A. (2016). The concept of nativism and anti-immigrant sentiments in Europe. *EUI Working Paper MWP 2016/20*, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/43429> (Erişim Tarihi: 22.02.2022)
- Hervik, P. (2012). Ending tolerance as a solution to incompatibility: The Danish ‘crisis of multiculturalism’. *European Journal of Cultural Studies*, 15(2), 211-225.
- Hooghe, M., & Dassonneville, R. (2018). Explaining the Trump vote: The effect of racist resentment and anti-immigrant sentiments. *PS: Political Science & Politics*, 51(3), 528-534.
- Hornsey, M. J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. *Social and personality psychology compass*, 2(1), 204-222.
- Kalaycioğlu, E. (1994). Elections and party preferences in Turkey: Changes and continuities in the 1990s. *Comparative Political Studies*, 27(3), 402-424.
- Kibris, A. (2011). Funerals and elections: The effects of terrorism on voting behavior in Turkey. *Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 220-247.

- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschieer, S., & Frey, T. (2008). *West European politics in the age of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kurtoglu Eskisar, G. M., & Durmuslar, T. (2021). Responses of far right parties to refugees in hybrid regimes: the case of MHP in Turkey. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-22. DOI: 10.1080/1369183X.2021.2005557
- Küçük, M., & Diktepe, B. (2018, 16 Haziran). Meral Akşener: Suriye politikasını değiştireceğim. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/meral-aksener-suriye-politikasini-degistirecegim-40869030>. (Erişim Tarihi: 25.02.2022)
- Lazarev, E., & Sharma, K. (2017). Brother or burden: An experiment on reducing prejudice toward Syrian refugees in Turkey. *Political Science Research and Methods*, 5(2), 201-219.
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics?. *Daedalus*, 102(1), 169-190.
- Mudde, C. (2019). *The far right today*. Cambridge: Polity.
- Mudde, C. (2010). *The Relationship Between Immigration and Nativism in Europe and North America*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2018). Studying populism in comparative perspective: Reflections on the contemporary and future research agenda. *Comparative political studies*, 51(13), 1667-1693.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.
- Akşener ile Özdağ arasında sığınmacı kavgası. (2022, 23 Mart) *Odatv*. <https://odatv4.com/siyaset/aksener-ile-ozdag-arasinda-siginmaci-kavgasi-233260>. (Erişim Tarihi: 05.02.2022)
- Pak, H., & Elitsoy, Z. A. (2020). Socioeconomic conflict between host community and Syrian refugees in urban Turkey: The mediating role of political trust. *Psikoloji Çalışmaları*, 40(2), 579-597.
- Pappas, T. S. (2016). The specter haunting Europe: Distinguishing liberal democracy's challengers. *Journal of democracy*, 27(4), 22-36.
- Rooduijn, M. (2018). What unites the voter bases of populist parties? Comparing the electorates of 15 populist parties. *European Political Science Review*, 10(3), 351-368.
- Sert, D. Ş., & Danış, D. (2021). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- Smeeke, A., & Verkuyten, M. (2015). The presence of the past: Identity continuity and group dynamics. *European Review of Social Psychology*, 26(1), 162-202.
- Tajfel, H. (1982). Introduction. İçinde H. Tajfel (Ed.) *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Taşdemir, F. (2019, 16 Aralık). İYİ Parti genel başkanı Akşener, 'Suriyelilerin dönüşlerini sağlayacak üç aşamalı planı' açıkladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/iyi-parti-genel-baskani-aksener-suriyelilerin-donuslerini-saglayacak-uc-asamali-plani-acikladi/1675311>. (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- UNHCR (2022, February). The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Refugee agency fact sheet. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/UNHCR-Turkey-Factsheet-February-2022.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.02.2022)
- Üstübcü, A., Kirişcioğlu, E., & Elçi, E. (2021). Migration and development: measuring migration aspirations and the impact of refugee assistance in Turkey. *ADMIGOV Deliverable*, 6. https://admigov.eu/upload/Deliverable_61_Ustubici_Kiriscioglu_Elci_2021_Aspirations_Turkey.pdf (Erişim Tarihi: 11.02.2022)
- Ümit Özdağ: 10 milyon imzayı TBMM'ye teslim edeceğiz. (2021, 20 Kasım) *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/umit-ozdag-10-milyon-imzayi-tbmm-ye-teslim-edecegiz-1886309>. (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- Van Spanje, J. (2011). The wrong and the right: A comparative analysis of 'anti-immigration' and 'far right' parties. *Government and Opposition*, 46(3), 293-320.
- Yagci, A., & Oyvay, C. (2018). *Economic voting and media influence in a competitive authoritarian setting: Evidence from Turkey*. <https://ssrn.com/abstract=3295038> (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- Yanasmayan, Z., Üstübcü, A., & Kasli, Z. (2019). Under the shadow of civilizationist populist discourses. *New Diversities*, 21(2), 37-51.
- Yitmen, Ş., & Verkuyten, M. (2020). Support to Syrian refugees in Turkey: The roles of descriptive and injunctive norms, threat, and negative emotions. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(3), 293-301.
- Yitmen, Ş., & Verkuyten, M. (2018). Positive and negative behavioural intentions towards refugees in Turkey: The roles of national identification, threat, and humanitarian concern. *Journal of community & applied social psychology*, 28(4), 230-243.

EK-1 Tablo 2 modellerinin tüm değişkenlerinin raporlanması

	Model 1 AKP	Model 2 AKP	Model 3 AKP	Model 4 CHP	Model 5 CHP	Model 6 CHP	Model 7 HDP	Model 8 HDP	Model 9 HDP	Model 10 MHP	Model 11 MHP	Model 12 MHP	Model 13 İYİ	Model 14 İYİ	Model 15 İYİ
Yaş	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)	0.003*** (0.001)	0.003*** (0.001)	0.003*** (0.001)	-0.001* (0.001)	-0.001** (0.001)	-0.002*** (0.001)	-0.000 (0.001)	-0.000 (0.001)	-0.000 (0.001)	0.001** (0.001)	0.001** (0.001)	0.001* (0.001)
Kadın	0.062* (0.033)	0.056* (0.029)	0.042 (0.027)	0.027 (0.027)	0.007 (0.023)	0.014 (0.023)	-0.002 (0.015)	0.020 (0.015)	0.024 (0.015)	-0.048*** (0.017)	-0.049*** (0.018)	-0.048*** (0.018)	-0.033** (0.016)	-0.030* (0.017)	-0.035** (0.017)
En yoksul (ref.)															
İkinci	0.005 (0.047)	0.035 (0.040)	-0.011 (0.038)	0.037 (0.038)	0.021 (0.034)	0.020 (0.035)	0.006 (0.025)	0.019 (0.026)	0.021 (0.026)	0.029 (0.024)	0.030 (0.026)	0.042 (0.026)	0.015 (0.019)	0.020 (0.021)	0.026 (0.021)
Üçüncü	0.017 (0.053)	0.069 (0.045)	0.046 (0.043)	0.079* (0.044)	0.060 (0.037)	0.055 (0.038)	-0.018 (0.025)	-0.021 (0.025)	-0.017 (0.026)	-0.012 (0.023)	-0.010 (0.026)	-0.001 (0.026)	0.011 (0.020)	0.020 (0.023)	0.012 (0.021)
Dördüncü	0.027 (0.052)	0.061 (0.045)	0.009 (0.042)	0.045 (0.042)	0.021 (0.037)	0.023 (0.037)	-0.022 (0.024)	-0.026 (0.023)	-0.025 (0.023)	0.009 (0.025)	-0.001 (0.025)	0.009 (0.025)	0.042* (0.024)	0.034 (0.024)	0.049* (0.026)
En zengin	-0.054 (0.055)	-0.017 (0.049)	-0.018 (0.045)	0.087** (0.044)	0.053 (0.037)	0.047 (0.038)	-0.061*** (0.019)	-0.057*** (0.020)	-0.058*** (0.019)	-0.005 (0.024)	-0.010 (0.025)	-0.002 (0.025)	0.063** (0.028)	0.070** (0.030)	0.058** (0.026)
Eğitim	-0.078*** (0.015)	-0.032** (0.014)	-0.015 (0.013)	0.052*** (0.013)	0.014 (0.012)	0.013 (0.012)	-0.003 (0.007)	-0.009 (0.007)	-0.011 (0.007)	0.004 (0.008)	0.008 (0.009)	0.005 (0.009)	0.005 (0.008)	0.005 (0.009)	-0.001 (0.008)
Dindarlık		0.106*** (0.030)	0.069** (0.028)		-0.126*** (0.022)	-0.115*** (0.023)		0.031* (0.016)	0.036** (0.016)		-0.003 (0.019)	-0.001 (0.019)		-0.011 (0.019)	0.001 (0.017)
Sol-sağ düz.		0.083*** (0.004)	0.058*** (0.004)		-0.060*** (0.003)	-0.056*** (0.003)		-0.020*** (0.003)	-0.017*** (0.003)		0.019*** (0.004)	0.020*** (0.004)		0.004 (0.003)	0.012*** (0.003)
Kırsal (ref.)															
Şehir	-0.006 (0.065)	0.054 (0.057)	0.041 (0.051)	0.133*** (0.049)	0.116** (0.048)	0.103** (0.050)	-0.033 (0.031)	-0.032 (0.032)	-0.040 (0.037)	-0.016 (0.041)	-0.005 (0.044)	-0.004 (0.044)	-0.031 (0.040)	-0.039 (0.048)	-0.017 (0.039)
Kenar	0.037 (0.064)	0.113** (0.056)	0.112** (0.049)	0.011 (0.044)	-0.034 (0.047)	-0.053 (0.049)	0.000 (0.032)	0.009 (0.033)	-0.005 (0.037)	-0.039 (0.040)	-0.032 (0.041)	-0.034 (0.041)	-0.067* (0.038)	-0.087** (0.044)	-0.066* (0.036)
Büyükşehir	0.017 (0.061)	0.081 (0.054)	0.032 (0.047)	0.130*** (0.044)	0.071 (0.045)	0.063 (0.047)	-0.017 (0.030)	-0.009 (0.032)	-0.016 (0.036)	-0.076** (0.037)	-0.074** (0.038)	-0.075* (0.039)	-0.065* (0.037)	-0.085* (0.044)	-0.038 (0.038)
Göç	-0.048*** (0.016)	-0.029* (0.015)	-0.006 (0.014)	0.035*** (0.014)	0.013 (0.012)	0.012 (0.012)	-0.003 (0.007)	-0.008 (0.007)	-0.009 (0.007)	-0.004 (0.008)	-0.002 (0.008)	-0.005 (0.009)	0.022** (0.009)	0.025*** (0.010)	0.009 (0.008)
Ekon. Değ.			-0.110*** (0.010)			0.023** (0.011)			0.021** (0.008)			0.010 (0.007)			0.078*** (0.014)
N	909	808	783	909	808	783	909	808	783	909	808	783	909	808	783

Not: Ortalama Marjinal Etkiler raporlanmıştır. Parantezler delta standart hataları belirtmektedir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

EK-2 Tablo 2 modellerinin Firth lojistik regresyon ile analizi

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14	Model 15
	AKP	AKP	AKP	CHP	CHP	CHP	HDP	HDP	HDP	MHP	MHP	MHP	iyi	iyi	iyi
Yaş	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)	0.003*** (0.001)	0.003*** (0.001)	0.003*** (0.001)	-0.001* (0.001)	-0.001** (0.001)	-0.002** (0.001)	-0.000 (0.001)	-0.000 (0.001)	-0.000 (0.001)	0.001** (0.001)	0.001** (0.001)	0.001* (0.001)
Kadın	0.061* (0.032)	0.056* (0.029)	0.041 (0.027)	0.026 (0.027)	0.007 (0.023)	0.014 (0.023)	-0.002 (0.016)	0.021 (0.016)	0.025 (0.017)	-0.050*** (0.018)	-0.051*** (0.019)	-0.050** (0.020)	-0.035** (0.017)	-0.032* (0.019)	-0.036** (0.018)
En yoksul (ref)															
İkinci	0.005 (0.047)	0.035 (0.040)	-0.011 (0.038)	0.037 (0.038)	0.021 (0.035)	0.019 (0.036)	0.006 (0.026)	0.020 (0.027)	0.021 (0.028)	0.030 (0.026)	0.031 (0.027)	0.043 (0.028)	0.015 (0.020)	0.021 (0.023)	0.027 (0.022)
Üçüncü	0.017 (0.053)	0.069 (0.046)	0.046 (0.043)	0.079* (0.044)	0.060 (0.037)	0.054 (0.038)	-0.018 (0.027)	-0.021 (0.026)	-0.017 (0.028)	-0.011 (0.025)	-0.010 (0.028)	-0.000 (0.028)	0.012 (0.022)	0.021 (0.025)	0.013 (0.023)
Dördüncü	0.026 (0.052)	0.060 (0.045)	0.009 (0.042)	0.045 (0.042)	0.021 (0.037)	0.023 (0.038)	-0.022 (0.026)	-0.026 (0.025)	-0.026 (0.025)	0.010 (0.027)	-0.001 (0.027)	0.009 (0.027)	0.044* (0.026)	0.036 (0.026)	0.051* (0.028)
En zengin	-0.053 (0.054)	-0.017 (0.049)	-0.018 (0.045)	0.087* (0.044)	0.053 (0.038)	0.046 (0.038)	-0.064*** (0.020)	-0.058*** (0.022)	-0.060*** (0.022)	-0.005 (0.026)	-0.010 (0.027)	-0.002 (0.027)	0.065** (0.030)	0.072** (0.032)	0.059** (0.027)
Eğitim	-0.077*** (0.015)	-0.031** (0.014)	-0.015 (0.013)	0.051*** (0.013)	0.014 (0.012)	0.013 (0.012)	-0.004 (0.008)	-0.009 (0.008)	-0.012 (0.008)	0.004 (0.008)	0.008 (0.009)	0.005 (0.009)	0.005 (0.008)	0.006 (0.009)	-0.002 (0.009)
Dindarlık		0.106*** (0.030)	0.069** (0.028)		-0.126*** (0.023)	-0.115*** (0.023)		0.032* (0.017)	0.037** (0.018)		-0.004 (0.020)	-0.001 (0.021)		-0.012 (0.020)	0.001 (0.018)
Sol-sağ düz.		0.082*** (0.004)	0.058*** (0.004)		-0.060*** (0.003)	-0.055*** (0.003)		-0.021*** (0.003)	-0.018*** (0.003)		0.020*** (0.004)	0.021*** (0.005)		0.004 (0.003)	0.013*** (0.003)
Kırsal (ref)															
Şehir	-0.006 (0.065)	0.053 (0.058)	0.040 (0.051)	0.130*** (0.050)	0.114** (0.049)	0.100** (0.051)	-0.038 (0.033)	-0.036 (0.035)	-0.045 (0.041)	-0.020 (0.043)	-0.008 (0.046)	-0.006 (0.047)	-0.034 (0.042)	-0.044 (0.050)	-0.019 (0.041)
Kenar	0.036 (0.064)	0.112** (0.056)	0.112** (0.049)	0.008 (0.045)	-0.035 (0.047)	-0.055 (0.049)	-0.003 (0.035)	0.006 (0.036)	-0.009 (0.041)	-0.043 (0.042)	-0.036 (0.043)	-0.038 (0.043)	-0.072* (0.039)	-0.094** (0.047)	-0.070* (0.038)
Büyükşehir	0.016 (0.060)	0.080 (0.054)	0.031 (0.047)	0.126*** (0.044)	0.068 (0.045)	0.060 (0.047)	-0.022 (0.033)	-0.013 (0.035)	-0.021 (0.040)	-0.083** (0.039)	-0.081** (0.040)	-0.082** (0.041)	-0.070* (0.039)	-0.093** (0.046)	-0.042 (0.040)
Göç	-0.047*** (0.016)	-0.029* (0.015)	-0.006 (0.014)	0.035** (0.014)	0.013 (0.012)	0.012 (0.012)	-0.003 (0.008)	-0.008 (0.008)	-0.010 (0.008)	-0.005 (0.008)	-0.002 (0.009)	-0.005 (0.009)	0.023** (0.009)	0.026** (0.010)	0.009 (0.009)
Ekon. Değ.			-0.110*** (0.010)			0.023** (0.011)			0.022** (0.009)			0.010 (0.008)			0.081*** (0.014)
Observations	909	808	783	909	808	783	909	808	783	909	808	783	909	808	783

Not: Ortalama Marjinal Etkiler raporlanmıştır. Parantezler delta standart hataları belirtmektedir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

EK-3: AKP ve HDP tercihinin Kürt kimliği değişkeni ile ölçülmesi

Kürt kimliği değişkeni “Hanenizde genelde hangi dilde konuşursunuz?” sorusuna Kürtçe yanıtını veren katılımcıların 1 değerlerinin 0 olarak kodlandığı kukla değişken ile ölçülmüştür (Ortalama = 0.08, Standart Sapma = 0.28). Yukarıdaki modellere benzer şekilde modeller oluşturulup analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar göstermektedir ki Kürt kimliğinin AK Parti’ye oy verme üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Ancak Kürt kimliği HDP’ye oy vermeyi pozitif ve kuvvetli bir şekilde açıklamaktadır. Yine göçmenlere karşı tutumlara bakıldığında göçmen karşıtlığı arttıkça AK Parti’ye oy verme olasılığı azalırken bu etki ekonomik değerlendirme verisi ile birlikte kontrol edildiğinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yine göçmenlere karşı tutumların HDP’ye oy verme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur.

	Model 16 AKP	Model 17 AKP	Model 18 HDP	Model 19 HDP
Yaş	-0.002 (0.001)	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)
Kadın	0.054* (0.029)	0.042 (0.027)	0.017 (0.013)	0.020 (0.014)
En yoksul (ref)				
İkinci	0.029 (0.041)	-0.010 (0.039)	0.047** (0.021)	0.048** (0.021)
Üçüncü	0.063 (0.046)	0.047 (0.043)	0.020 (0.022)	0.025 (0.023)
Dördüncü	0.056 (0.045)	0.009 (0.042)	-0.004 (0.017)	-0.002 (0.018)
En zengin	-0.023 (0.049)	-0.017 (0.046)	-0.029* (0.016)	-0.030* (0.016)
Eğitim	-0.034** (0.014)	-0.015 (0.013)	-0.001 (0.006)	-0.003 (0.006)
Dindarlık	0.108*** (0.030)	0.069** (0.028)	0.011 (0.014)	0.015 (0.015)
Sol-sağ düz.	0.082*** (0.004)	0.058*** (0.004)	-0.013*** (0.003)	-0.012*** (0.003)
Kırsal (ref)				
Şehir	0.052 (0.058)	0.041 (0.051)	-0.009 (0.023)	-0.021 (0.029)
Kenar	0.109* (0.057)	0.113** (0.049)	0.040 (0.025)	0.024 (0.030)
Büyükşehir	0.079 (0.054)	0.032 (0.047)	0.009 (0.022)	0.000 (0.027)
Kürtçe	-0.063 (0.063)	0.006 (0.057)	0.107*** (0.016)	0.104*** (0.016)
Göç	-0.028* (0.015)	-0.006 (0.014)	-0.006 (0.006)	-0.008 (0.006)
Ekon. Değ.		-0.110*** (0.010)		0.015** (0.007)
N	808	783	808	783
P-R2	0.33	0.42	0.44	0.45
Hassasiyet	78.36%	82.82%	36.59%	39.02%
Özgüllük	79.46%	82.94%	99.22%	99.06%
Doğru sınıflandırılmış	78.96%	82.89%	96.04%	95.91%

Not: Ortalama Marjinal Etkiler raporlanmıştır. Parantezler delta standart hataları belirtmektedir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

Geliş Tarihi:
30.03.2022
Kabul Tarihi:
22.04.2022
Yayımlanma Tarihi:
25.10.2022

Kaynakça Gösterimi: Kaya, M. (2022). İnanç temelli Suriyeli mülteci topluluklar'da geri dönüş eğilimleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), 74-89. doi:10.46928/iticusbe.1096087

İNANÇ TEMELLİ SURİYELİ MÜLTECİ TOPLULUKLAR'DA GERİ DÖNÜŞ EĞİLİMLERİ

Araştırma

Mahmut Kaya

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Harran Üniversitesi

mahmutkaya@harran.edu.tr

Mahmut Kaya, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde Doç. Dr. olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir. Çalışma Alanları, sosyal değişme, modernlik/modernleşme, Türkiye modernleşmesi, evlilik, çok eşlilik, aşiret sosyolojisi, göç ve Suriyeli mülteciler olarak özetlenebilir.

İNANÇ TEMELLİ SURİYELİ MÜLTECİ TOPLULUKLAR'DA GERİ DÖNÜŞ EĞİLİMLERİ

Mahmut Kaya
mahmutkaya@harran.edu.tr

Özet

Kapsam: Bu çalışmada inanç temelli Suriyeli mülteci topluluklarda Suriye'ye geri dönüş eğilimleri sorunsallaştırılmıştır.

Amaç: Araştırmanın amacı geri dönüş konusunun Suriyelilerin perspektifinden nasıl algılandığını ortaya koymaktır.

Yöntem: Nitel yöntem yaklaşımı ile ele alınan çalışmada inanç temelli topluluklardaki topluluk üyesi ve grup liderlerini kapsayan 19 kişi ile derinlemesine bireysel görüşmeler yapılmıştır.

Bulgular: Araştırma bulgularına göre, inanç temelli Suriyeli mülteci topluluklarda geri dönüşe ilişkin iki ana yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bunlar, ilk olarak tümüyle geri dönüşü reddedenler, ikinci olarak da şartlı geri dönüşü kabul edenlerdir. Geri dönüşü tümüyle reddedenlerin gerekçeleri: rejim ve örgütler karşısında can güvenliğinin olmayışı, savaşın yıkıcı sonuçları, aile ve akrabaların kaybı, rejime muhalif olma, hakların teminat altında olmaması, rejimin halen görevde olması, vatandaşlık almış olma ve görece entegre olup Türkiye'de bir düzen kurmuş olma şeklinde sıralanmaktadır. Şartlı geri dönüşü kabul edenler ise savaşın sona ermesi, güvenlik ve alt yapı hizmetlerinin sağlanmış olması, mevcut rejiminin değişmesi, inanç özgürlüğünün sağlanması gibi gerekçeleri ileri sürmektedir.

Özgünlük: Bu çalışma inanç temelli Suriyeli mülteci topluluklardaki geri dönüş eğilimlerini göç literatürü ve Birleşmiş Milletler kriterleri bağlamında analiz etmektedir. Mevcut haliyle Türkiye'deki Suriyelilerin geri dönüşü, ülkede devam eden güvenlik problemleri, insani ihtiyaçların karşılanmaması ve Esad hükümetinin halen görevde olması nedeniyle ilgili literatür ve uluslararası kriterlerle uyumsuzdur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Suriyeli Mülteciler, İnanç Temelli Mülteci Topluluklar, Geri Dönüş, Geri Gönderme

JEL Sınıflandırması: R23

RETURN TRENDS IN FAITH-BASED SYRIAN REFUGEE COMMUNITIES

Abstract

Purpose: In this study, the tendency to return to Syria in faith-based Syrian refugee communities has been problematized. The aim of the research is to reveal how the issue of return is perceived from the perspective of Syrians.

Methodology: In the study, which was examined with the qualitative method approach, in-depth individual interviews were conducted with 19 people, including community members and group leaders in faith-based communities.

Findings: The research findings on the return to Syria in faith-based Syrian refugee communities brought up two main arguments. These are, firstly, those who reject complete return, and secondly, those who accept conditional return. The reasons for those who totally refuse to return are as follows: lack of security of life against the regime and organizations, the devastating results of the war, loss of family and relatives, opposition to the regime, rights not guaranteed, the regime still in office, having citizenship and being relatively integrated and establishing an order in Turkey. The reasons for those who accept conditional return are as follows: the end of the war, the provision of security and infrastructure services, the change of the current regime, the provision of freedom of belief.

Originality: This study analyzes return trends in faith-based Syrian refugee communities in the context of migration literature and United Nations criteria. As a result, under these conditions, the return of Syrians in Turkey does not comply with relevant criteria due to the ongoing security problems, humanitarian needs not met and the current regime still in office.

Keywords: International Migration, Syrian Refugees, Faith-Based Refugee Communities, Return, Repatriation

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Gönüllü veya zorunlu olsun uluslararası göç sürecinin önemli bir sacayağı geri dönüş konusudur. Her göç, tüm göç edenleri kuşatan bir geri dönüşle sonuçlanmasa da yurtlarını çeşitli nedenlerle terk eden insanların belirli bir kısmı geri dönüş çabasına girer. Zorunlu göçlerle gerçekleşen yer değişikliklerinde geri dönüş, çok daha sorunlu ve derin boyutlara sahiptir. Gönüllü geri dönüş, yeniden yerleşim ve yerel entegrasyon, mülteci krizlerinde yaygın olarak kabul edilen üç “kalıcı çözüm”dür. Günümüzde çoğu durumda temel çözüm olarak kabul edilen gönüllü geri dönüş, mümkün olan her yerde ve her zaman, herkesin insani olarak eve dönme hakkına tekabül eder. Geri dönüş, ana hatlarıyla bir ülkeden (transit veya varış noktası) önceki transit veya menşe ülkesine geri dönme eylemini ifade eder. Geri dönüşün nasıl gerçekleştiğine dair çok sayıda alt kategori vardır. Örneğin gönüllü, zorla, yardımlı veya kendiliğinden geri dönüş. Benzer şekilde geri dönüş kimin katıldığını tanımlayan alt kategoriler de bulunmaktadır. Gönüllü geri dönüş, bireyin özgürce aldığı bilinçli bir karara dayanır. Destekli gönüllü dönüş, geri dönüş için organizasyonel ve mali yardımı ve mümkünse bireye sunulan yeniden bütünleştirme önlemlerini içerir (IOM, 2004).

Geri dönüşle ilgili literatürü ele alırken zorunlu göç ve gönüllü göç ayrımını dikkate almakta yarar vardır. Çünkü gönüllü göç süreçlerinde geri dönüşle ilgili temel aktörler daha çok göç eden kimseler ve karar alma süreçleri daha sınırlı faktörlere bağlı iken zorunlu göç sürecinde göç edenlerin yanı sıra hedef ülke ve köken ülkedeki koşullar, yasal metinler, entegrasyon ve yeniden entegrasyon, güvenlik, alt yapı hizmetleri, uluslararası gözetim ve denetleme süreçleri gibi birçok boyut işin içine girmektedir. Konuyla ilgili bilimsel çalışmalara bakıldığında Almanya'dan Türkiye'ye gerçekleşen çeşitli grupların geriye göçü (Abadan Unat, 1972; Zeyneloğlu ve Sirkeci, 2014; Sunata, 2014), Amerika'dan Türkiye'ye geri göç (Yılmaz-Şener, ve Türgeç, 2018), savaş sonrası Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a dönüş göçünün analiz edildiği (Şirin Öner, 2013; Kenar ve Yoldaş, 2019) çalışmalar ile Çerkezlerin anavatana dönüşünü ele alan (Çiftçi, 2019) çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Mültecilerin gönüllü geri dönüşünü çeşitli boyutları ile tartışan (Buz, ve Korç, 2021) yayımlar gibi Suriyelilerin ele alındığı çalışmalarda mülteciler için geri dönüşün anlamı ve uygulanabilirliği, ulus-devlet ve vatandaşlık tartışmasıyla bağlantılı olarak tartışan (Yücel, 2019), geri dönüş eğilimlerini inceleyen (Tanrıku ve Doğan, 2020), etnik kökenin geri dönüşe etkileri (Sönmez ve Şahin, 2021) ile Suriyelileri geri göndermenin hukuksal boyutu (Çelik, 2021) ve Türkiye'deki mülteciler bağlamında ortaya çıkan geri dönüş tartışmaları, geri dönüşün koşulları ve entegrasyon konularına odaklanan çalışmaları (İçduygu ve Ayaşlı, 2019) da görmek mümkündür.

Geri dönüş aynı zamanda bir bağlam sorunudur. Geri dönüş göçüne yönelik yapısal yaklaşım, geri dönüş kararı ve göçmenin yeniden entegrasyonu için menşe ülkelere geri getirilen finansal ve ekonomik kaynakların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Cassarino, 2004). Köken “yurda” yönelik bağların ve dürtülerin yoğunluğu, mültecinin önceki siyasi ve sosyo-ekonomik durumuna göre değişmektedir (Žila, 2015). Black ve arkadaşları (2004), geri dönüş kararını belirleyen bir dizi

faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar: menşe ülkeden kaynaklı koşullar, ev sahibi ülkenin koşulları, bireysel dönüş kararı (örn. yaş, cinsiyet) sosyal ilişkiler (örn. eş, çocuklar), teşvikler ve caydırıcı unsurlardır (Black vd., 2004). Etkili göçmen dönüşü, menşe, transit ve varış ülkeleri arasındaki verimli ikili ilişkileri sürdürmek için de önemlidir (IOM, 2004). Potansiyel geri dönüş bölgelerindeki siyasi, etnik ve diğer önemli grupların dengesi ve buna bağlı mevcut güvenlik koşulları mültecilerin üzerinde en çok durduğu noktadır. Güvenlik dışında bir dizi faktörün mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin kalma veya gitme kararlarını etkilediği kabul edilmektedir. Bu faktörler şu şekilde sıralanmaktadır: Altyapının mevcudiyeti, istihdam ve ticaret olanakları ve sosyal ağların durumu dâhil olmak üzere istikrarlı geçim kaynakları ve bunları geliştirme olanakları; eğitim, sağlık ve yardım hizmetlerine erişim; hareket özgürlüğü, arazi ve mülklerin durumu ile ev sahibi ülkede kalış süresi, geri dönüş niyetlerini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Vesek, 2021, s.382).

Çeşitli araştırma sonuçları Suriyeliler için benzer durumların geçerli olduğunu desteklemektedir. Kayaoglu, ve arkadaşlarının (2021) yaptığı analizde Suriyeli mültecilerin bakış açısının Suriye'nin durumuna ilişkin korku, belirsizlik ve güven eksikliği üçgeninde şekillendiği, çoğunluk için savaşın sona ermesinin, Suriye'ye geri dönmek için temel bir koşul olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte güvenlik, geçim olanakları, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler geri dönüşü etkileyen ana unsurlar arasındadır (Kayaoglu, Şahin-Mencütek, ve Erdoğan, 2021). Almanya'daki Suriyeli mülteciler üzerinde yapılan bir çalışmada, geri dönüşle ilgili mültecilerin endişelerinin altında yatan iki alan belirlenmiştir. Bunlardan ilki demokratik bir hükümet sisteminin benimsenmesi, ikincisi gönderen ülkede istikrarın yeniden sağlanmasıdır (Kaya ve Orchard, 2020).

2017 yılında Lübnan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin geri dönüşü bakışı ile ilgili çalışmada Suriyeli mülteciler ülkelerine geri dönmeyi çok istediklerini ancak mevcut koşulların onları geri dönmekten alıkoyduğunu aktarmışlardır. Çalışmada geri dönüş için güvenlik garantisi, savaş suçlarından sorumlulara yönelik yargı mekanizmalarının oluşturulması ve ekonomik fırsatlar dahil olmak üzere bir dizi ön koşulun gerekliliği vurgulanmıştır. Hem Lübnan, hem de Ürdün'de, çoğu mülteci Suriye'de istikrar ve düzenin kısa sürede yeniden sağlanacağı konusunda şüpheli olduklarını belirtmişlerdir. Rejim yanlısı katılımcılar bile ülkenin geleceği hakkında endişe duyduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Suriyeli mülteciler ülkede güvenliğin ancak mevcut koşulların tamamen değişmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Mültecilerin çoğu için güvenlik, bombardımanlara ve kuşatmaya son verme, silahlı grupların dağılması, rastgele kontrol noktalarının kapatılması, milislerin ortadan kaldırılması ve keyfi tutuklamaların sona ermesi olarak ifade edilmiştir (Buz ve Korç, 2021, s. 217-218). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından Mısır, Irak, Lübnan ve Ürdün'de 3201 kişi ile yapılan anketler ile Suriyelerin geri dönüş eğilimleri ve gerekçeleri incelenmiştir. Katılımcılara yöneltilen “bir yıl içinde Suriye'ye geri dönmeyi planlıyor musunuz?” sorusuna %90 hayır, %2.4 evet cevabı verilmiştir. “Bir gün Suriye'ye dönmeyi ümit ediyor musunuz?” sorusuna ise katılımcılar, %75 evet, %20 hayır cevabı vermiştir. Mültecilerin

geri dönüşle ilgili düşüncelerini etkileyen temel etkenler, geçim ve iş imkânlarının olmaması, emniyet ve güvenlik eksikliği, konut eksikliği ve buna bağlı endişeler, askerlikten kaçınma ve yetersiz temel hizmetler sıralanmıştır (UNCHR, 2021). Yukarıdaki verilere rağmen Suriyelilerin yerleştiği bölgelerdeki çeşitli zorluklar da her geçen gün Suriyelilerin kendi ülkelerine dönüş eğilimlerini arttırmaktadır. Aynı çalışmada Suriyeliler arasında yıllara göre artan bir geri dönüş eğilimi görülmektedir. Bir gün Suriye'ye dönmeyi umut edenlerin oranı 2017 yılında %51 iken, 2021 yılında bu oran %70 seviyesine yükselmiştir (UNCHR, 2021).

Geri dönüş tek başına yeterli değildir aynı zamanda “başarılı” ve “sürdürülebilir” olması gerekir. Çünkü mültecilerin sürdürülemez bir şekilde geri dönüşü, yeniden çatışmaya ve/veya daha fazla yerinden edilmeye katkıda bulunabilir (Black, ve Gent, 2006, s.25). Geri dönüşün sürdürülebilir olması için özellikle ekonomik ve sosyal alanlarda yeniden uyum son derece gerekli ve önemlidir. Bu bağlamda istihdam, barınma, kamusal hizmetler ve sosyal hizmetlerden yararlanma, eğitim, kamusal olanaklar ve güvenlik gibi belirli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Geri dönenlerin karşı karşıya kaldıkları sorunlar arasında güvenlik meseleleri, barınma ve mülkiyet hakları ve ekonomik sorunlar ilk sırada yer almaktadır (Öner, 2013, s.8). Ancak Suriye rejimi, mültecilerin geri dönüşünü caydırmak için mülteci dönüşlerini teşvik etmek için resmi girişimlerde bulunmadığı; mülkiyet hakları gibi yasal önlemler; olası geri dönenleri dışlamak, demografi müdahaleler, ekonomik caydırıcılar, ve Suriye'den kaçanları karalama ve onları korkak olarak damgalamak için tasarlanmış propagandadan kaynaklanan korku ve iftira benzeri adımlar atıldığı belirtilmektedir (El-Gamal, 2019, s. 12).

2011 yılından itibaren Türkiye'ye göç eden milyonlarca Suriyeli için de son birkaç yıldır geri dönüş/geri gönderme tartışmaları yapılmaktadır. Özellikle 2021 Temmuz ayı ve sonrasında siyasi parti liderlerinin katıldığı tartışmalar¹ geri dönüşü önemli bir gündem haline getirmiştir. Böylece daha önce meseleyi manipüle eden birtakım aktör ve gruplarla beraber siyasi partiler de söz konusu tartışmaya dâhil olmuşlardır. Muhalefet partilerinin sert açıklamalarla katıldığı geri göndermeye ilişkin tartışmalara hükümet sözcüleri de siyasi kaygılara bağlı olarak farklı dozlarda katkı sunmuş ve Türkiye'nin daha fazla mülteci yükü kaldıramayacağı, göçün kaynağında kontrol edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Söz konusu durum kamuoyu açısından da gerilim kaynağıdır. *Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları* araştırması farklı siyasi partilere oy verenlerin %86,2'sinin Suriyeli

¹ Bazı demeçler için şu linklere bkz.

“Kılıçdaroğlu: Suriyeli kardeşlerimizi huzur içinde kendi ülkelerine göndereceğiz”
<https://tr.sputniknews.com/20210716/kilicdaroglu-suriyeli-kardeslerimizi-huzur-icinde-kendi-ulkelerine-gonderecegiz-1044986756.html>, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/chp-genel-baskani-kilicdaroglu-irkcilik-yapmiyorum-41886656>,

Muharrem İnce: 'Göçmenlerin Hepsini Geri Gönderirim', <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/muharrem-ince-den-soyere-kimsin-sen-de-benim-afislerimi-sokuyorsun-41878669>,

“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Yeni göç dalgalarını karşılamaya ne imkânımız ne tahammülümüz vardır.”, <https://www.hurriyet.com.tr/video/cumhurbaskani-erdogan-yeni-goc-dalgalarini-karsilamaya-ne-imkanimiz-ne-tahammulumuz-vardir-41899946>, Erişim Tarihi, 20.03.2022.

mültecilerin geri gönderilmesinden yana olduğunu saptamıştır.² Ulusal ve uluslararası hukuktan³ kaynaklı güvence ve teminatların dikkate alınmadığı tartışmalarda Suriyelilerin ülkelerine geri gönderilmesi mülteci gruplar içerisinde korku ve telaşa yol açmakta, entegrasyon çabalarını olumsuz etkilemektedir. Oysa Türkiye'nin bağlı olduğu ulusal ve uluslararası hukuki metinler gönüllü ve güvenli geri dönüşü yasal teminat altına almaktadır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Suriyeli mültecilerin konuya dâhil edilmemesi, görüşlerinin alınmaması ayrı bir handikaptır. Dolayısıyla artan geri gönderme tartışmalarına karşılık mülteci kitlesinin Suriye'ye geri dönüş ile ilgili fikirlerinin açığa çıkarılması önem arz etmektedir. Bu çalışma bir sınır şehri olan ve göç akınları boyunca göç gruplarına ev sahipliği yapan Şanlıurfa örneğinde inanç temelli organizasyonların geri dönüş eğilimlerini analiz etmektedir. Suriyeli kitle içinde birçok sosyal grup bulunmaktadır. İnanç temelli organizasyonlar da hem Suriye'deki çatışmadaki rolleri, sahip olduğu nüfuz ve ilişki ağları hem de göç süreci ve sonrasında çeşitli topluluklar üzerindeki etkileri bakımından önemli bir sosyal gruptur. Bu bağlamda geri dönüşe dair görüşlerinin incelenmesi önemlidir. Dolayısıyla geri dönüşün bu gruplarca nasıl algılandığı, geri dönüşe dair tutum ve davranışların neler olduğunun tespiti göç literatürüne ve Türkiye'deki göç ve geri dönüş politikalarına zemin oluşturması bakımından katkı sağlayabilir.

YÖNTEM

Nitel yöntem yaklaşımı ile ele alınan çalışmada inanç temelli topluluklardaki 15'i erkek 4'ü kadın olmak üzere topluluk üyesi ve grup liderlerini kapsayan 19 kişi ile derinlemesine bireysel görüşmeler yapılmıştır. Kadın ve erkek sayısındaki farklılık sahadaki dağılımdan kaynaklanmaktadır. Erkekler söz konusu organizasyonlarda kadınlara oranla daha fazladır. Görüşülen kişilerin cinsiyet, yaş ve Suriye'deki doğum yeri bilgisi çalışma içerisinde verilerek katılımcının bilgileri anonimleştirilmiştir. Araştırma Şanlıurfa örneğinde formel ve informel dini kurum ve ağlardaki Suriyeli katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Formel yapılar resmi dernek formatında örgütlenmiş dini faaliyet yapan kurumları, informel yapılar ise resmi olmayan kurs, dergâh, medrese vb. organizasyonlar etrafında örgütlenmiş dini yapılara tekabül etmektedir. Formel yapılar sayıca az olduğu için aktörlerin tümüyle görüşülmüştür informel gruplarda resmi sayı olmadığı için kartopu örnekleme tekniği ile katılımcılara ulaşılmıştır. Görüşmeler, tercüman yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular geri dönüş teması çerçevesinde araştırmacı tarafından içerik analizi yoluyla çözümlenmiş ve çalışma içerisinde

² Bkz. <https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/05/bilgi-goc-merkezi-kutuplasmanin-boyutlari-2017-sunum.pdf>, Erişim Tarihi: 25.03.2022.

³ 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13 (2).maddesi "Herkes, kendi memleketi de dahil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir." hükmü ile ülkeden ayrılma ve geri dönme hakkını yasal teminat altına almıştır.

1951 Sözleşmesi'nin 33/1. maddesi bu kuralı, "Hiç bir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir." denilmektedir. Benzer şekilde ulusal hukukta 6458 sayılı Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu zorla geri göndermeyi men ederken gönüllü geri dönüş durumunda destek olacağını zikretmektedir. Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, Erişim Tarihi: 19.03.2022.

tartışılmıştır. Böylece dini kurum ve ağlardaki geri dönüş eğilimlerinin nasıl tezahür ettiği ortaya konulmuştur. Bu çalışma 2021 yılında TÜBİTAK tarafından desteklenen 220K267 numaralı proje kapsamında yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma için Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 2019/68 no'lu kararla onay alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Geri dönüş; büyük ölçüde göç için başlangıçtaki motivasyonlardan, kalma süresinden ve özellikle dönüşün gerçekleştiği koşullardan etkilenir (Cassarino, 2004). Örneğin, Black ve Koser (1999: 9) mültecilerin, özellikle uzun süredir orada yaşıyorlarsa veya ekonomik veya sosyal fırsatların muhtemel olması durumunda, sığındıkları ülkede daha fazla “evde” olabileceklerini öne sürerler (Black, ve Gent, 2006). Literatür geri dönüş kararlarını etkileyen faktörlerin, kapsam olarak ekonomik, sosyal, kişisel ve politik olan hem 'itici' hem de 'çekici' unsurlar içerdiğini bildirmektedir (Black vd., 2004). Benzeri çalışmalar mültecilerin geri dönüş özelemlerine ilişkin menşe ülkedeki koşullardan ulus ötesi bağlara, kimlik güdümlü motivasyonlara, teşviklerin varlığına veya yokluğuna, hazırlıklı olmaya kadar uzanan mikro, mezo ve makro düzeydeki faktörlerin etkili olduğunu vurgular (Kayaoglu, Şahin-Mencütek, ve Erdoğan, 2021).

İnanç temelli dini gruplarda da geri dönüşle ilgili çeşitli gerekçelere rastlamak mümkündür. Araştırma bulgularında koşulsuz geri dönüşe dair eğilimlere rastlanmamıştır. Elde edilen bulgular dikkate alındığında, Suriyeli sığınmacıların geri dönüşü şartlı kabul edenler ve tümüyle reddedenler şeklinde iki ana kategoride eğilimlere sahip olduğu görülmektedir. Her iki eğilimin merkezinde BMMYK'nin Suriye'ye geri dönüşle ilgili kapsamlı koruma ve çözüm stratejileri olarak belirlemiş olduğu 22 eşik etkilidir. Bu eşiklerden bir kısmı şöyledir: Çatışmaların kalıcı olarak azaltılması, hükümet, ev sahibi ülkeler ve gerektiğinde diğer aktörlerle geri dönenleri kabul etmek için resmi bir anlaşmanın imzalanması, geri dönüş bölgesini kontrol eden hükümet/aktörler, geri dönenlerin, daha önce veya şu anda çatışmanın başka bir tarafının fiili kontrolü altında olan bir bölgeden geldikleri için taciz, ayrımcılık, keyfi gözaltı, fiziksel tehdit veya kovuşturma ile karşı karşıya kalmayacağına dair gerçek garantiler vermesi, her bireyin geri dönme kararının, herhangi bir zorlama olmaksızın bilinçli ve gerçekten gönüllü olması, geri dönenlerin kolluk kuvvetlerine, hukuk mahkemelerine, yetkili idari makamlara ve diğer ilgili kuruluşlara ücretsiz erişimi, mülteci ve geri dönenlerin fiziki, hukuki ve maddi güvenliğinin sağlanması (UNCHR, 2018, s.7-8).

Şartlı Geri Dönüş Eğilimleri

Şartlı geri dönüşü düşünenlerin ileri sürdükleri gerekçeler; Suriye'de güvenli ve istikrarlı ortamın oluşmaması, mevcut rejimin halen görevde olması, Türkiye'de sağlanan görece entegrasyon, muhalif kimlikler, hukuki güvencelerin olmayışı vb. nedenler olarak sıralanmaktadır. Suriye'deki göçün temel nedeninin silahlı çatışmaya dönüşen siyasal karşıtlıklar olduğu dikkate alındığında bu durumun geri dönüşte önemli bir belirleyici faktör olduğu görülmektedir.

Ben Suriye'deki devlete, rejime ve insanlara muhalif olduğum için geri dönemem çünkü hayati tehlikem var. Çocuklarım devletin karşısında yer aldıkları için biz dönemeyiz. Üç tane oğlum var ve bu savaş zamanındayken yaralandılar. Bu durum Devlet tarafından da biliniyor. Bizim geri dönebilmemiz için şu anki devletin yerine adil bir devletin gelmesi lazım (Erkek, 60, Haseke).

Kimi katılımcılar geri dönüş konusunda göç literatürü ve uluslararası metinlerde geri dönüşe dair temel bir kriter olan güvenlik koşulunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte ev sahibi ülkedeki entegrasyon düzeyi, bireylerde ikircikli kararların gelişmesine yol açmaktadır:

Biz artık Türkiye'ye alıştık. Türkiye'yi tamamen bırakmak olmaz ve bırakamayız. Ama eğer Suriye'de güvenlik sağlanırsa insanlar gidip gelmeye başlar (Erkek, 38, Rasulayn).

Şartlı geri dönüş eğilimlerinde Türkiye'de geçirilen süre ve kişilerde oluşan güven duyguları farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin aşağıdaki katılımcı Suriye ve Türkiye arasında bir karşılaştırma yaparak geri dönüşü ancak belirli teminatlar gerçekleştiğinde düşüneceğini beyan etmektedir:

Ben kesinlikle Suriye'ye dönmeyi düşünmüyorum. Eğer Suriye Türkiye gibi olursa geri dönerim ama Suriye'nin de Türkiye gibi olabilmesi için yüzyıl geçmesi gerek. Şu anda sınıra giden yani Suriye'ye gidenler geri Türkiye'ye dönüyorlar. Ama buna rağmen halen Suriye'ye geri dönüp yaşamak istiyorlar ama ben istemiyorum. Benim akrabalarımın hepsi Suriye'de ama Suriye'de güvenlik problemi söz konusu. Akrabalarımın hepsini buraya getirme imkânım da yok. Türkiye'ye giriş çıkış çok zor. Ben de dönemem güvenlik probleminden dolayı. Eğer Suriye Türkiye'nin kontrolüne girerse, problemler çözümlerse ve şu anki rejim düşerse o zaman geri dönerim (Erkek, 33, Şam).

Aşağıdaki görüşlerin geri dönüşe dair odaklandığı nokta güven, huzur ortamı, sosyal hayatın normalleşmesi ve insan haklarına saygıdır. Bu gerekçelerin arka planında rejimin değişmesi ve bölgenin farklı silahlı gruplardan arınması söz konusudur. Nitekim göç öncesinde yaşanan insan hakları ihlalleri ve travmalar halen göç edenlerin zihinlerinde etkisini sürdürmekte geri dönüş kararlarına da yön vermektedir:

Eğer Suriye'de güvenlik sağlanırsa ve huzur ortamı oluşursa geri dönerim yani güvenlik ve huzur istiyorum (Kadın, 45. Halep).

Eğer rejim düşerse, güvenlik, huzur sağlanırsa ve sosyal hayat normale dönerse dönmeyi düşünüyorum. Ben Haseki'den çıktığım zaman rejim, IŞİD ve diğer örgütler tarafından aranan birisiydim...(Erkek, 42, Humus).

Eğer insanlara saygılı davranan bir devlet reisi gelirse, insan hakları orada yürürlüğe girerse ve herkesin toplumda bir hakkı olursa o zaman dönerim. Şu anki devlet rejimi çökerse giderim ama terör örgütü şu anda Haseki'de ve orada oldukları sürece ben dönemem. Ben Kamışlı'da cami imamıydım ve onlar bütün devlet kurumlarını ele geçirdiler. Örgüt, orada yirmi imama bir isim listesi gösterdi ve bu listeyi imzalamaları gerektiğini söyledi on sekiz imam imzaladı ama ben imzalamadım ve iki gün sonra gözaltına alındık ve yirmi yıl ceza yedik. Daha sonra biz hemen Türkiye'ye geldik. Ben Türkiye'ye gelince benim yerime altmış beş yaşında olan babamı cezaevine koydular. (Erkek, 40, Haseke).

Geri Dönüşü Reddetme Eğilimleri

İnanç temelli dini gruplardaki Suriyeli kimselerin diğer bir kısmı da tamamen geri dönüşü reddedenlerdir. Bu kategorideki görüşlerin arka planında ise Türkiye’de vatandaşlık alma ve görece sağlanan ekonomik ve sosyal entegrasyon, alt yapının çökmesi, akrabalık ve sosyal bağların kaybı ve güvenlik gibi unsurlar yer almaktadır. Aşağıdaki katılımcı entegrasyonun önemli bir aşaması olan vatandaşlık hakkını elde ettiği için geri dönüş konusunda kararlı bir ret pozisyonu almaktadır:

Ben Suriye’ye kesinlikle dönmem. Bu benim tercihim. Ben vatandaşlık aldım...
(Erkek, 44, Halep).

Geri dönüşün reddine ilişkin diğer bir faktör Türkiye’de sağlanan görece sosyal ve ekonomik uyum koşullarıdır. Her iki ülkenin içinde bulunduğu durumlar dikkate alınarak varılan kararda Türkiye’deki şartlar burada kalma yönünde bir sonucu doğurmaktadır. Suriye’de yaşanan kötü deneyimler güvenlik sağlansa bile artık geri dönüşü mümkün kılmamaktadır. Aşağıdaki aktarım bu yönde bir görüşe dayanmaktadır:

Biz artık Türkiye’ye alıştık. Türkiye’yi tamamen bırakmak olmaz ve bırakamayız. Ama eğer Suriye’de güvenlik sağlanırsa insanlar gidip gelmeye başlar. Ancak ben güvenlik sağlansa bile temelli oraya geri dönmeyi düşünmüyorum çünkü burada iş yeri açtım (Erkek, 38, Rasulayn).

Savaşla birlikte gelişen maddi ve manevi kayıplar kişilerde oluşan travma ve kötü anılar geri dönüşün reddine gerekçe olan önemli bir faktördür. Aile ve akraba fertlerinde oluşan kayıplar, evler ve ibadet mekânlarının zarar görmesi ve tüm bunlara gösterilen tanıklık bireylerin ruh dünyalarında çok ağır tahribatlar oluşturmuştur. Halen güçlü olan bu duygu ve ruh hali Suriye’ye geri dönüşü imkânsız kılmaktadır:

Ben Suriye’ye geri dönmeyi düşünmüyorum çünkü Suriye kan gölüne çevrildi ve artık toprakları her tarafı kanla doldu. Bu benim dönmemem için yeterli bir sebeptir. Orada evlerimiz, camilerimiz yıkıldı, çocuklarımız öldü bu yüzden artık oraya dönemeyiz çünkü her şeyimiz yıkıldı ve her şeyimizi kaybettik. Kalbimde anlatabileceğim birçok sıkıntı var ama dil onu anlatmaktan aciz (Kadın, 47, Halep).

Ben Suriye’ye geri dönmeyi düşünmüyorum çünkü orada kimsem kalmadı. Sadece bir oğlum ve bir kızım var onlar dışında orada kimsem kalmadı, bu yüzden ben burada kalmayı düşünüyorum. . (Kadın, 48, İdlip).

Bulgulardan da anlaşıldığı üzere inanç temelli organizasyonlardaki Suriyeliler için ülkelerine geri dönüş, beklenti ve eğilimlere bağlı olarak mevcut koşullarda zor görünmektedir. Bunda Türkiye’de sağlanan görece entegrasyon ile bazı çekici unsurlar ve Suriye’deki itici koşullar etkilidir. Söz konusu durum çeşitli araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Örneğin Mardin’de 284 Suriyeli ile gerçekleştirilen saha araştırmasında kadınların %58,8’i ve erkeklerin %53,7’sinin ülkelerine dönmek istemediği, geri dönüşün reddi konusunda kalış süresi, çocuk sayısı, sosyal ve ekonomik entegrasyon seviyelerinin etkili olduğu anlaşılmıştır (Tanrıku, ve Doğan, 2020). İzmir ve Gaziantep’teki Suriyelilerin karşılaştırmalı olarak ele alındığı bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalıp burada bir hayat kurma peşinde olduğu tespit edilmiştir. Bunda sosyal ve ekonomik bağlamdaki kısmi entegrasyon ve vatandaşlık hakkı elde etme olasılığı etkilidir. Suriye’de iç savaşın

devam etmesi, siyasi belirsizlikler, Esad yönetiminin muhalif kesimlere yönelik baskıcı tavrı, kentlerin ve köylerin önemli ölçüde tahrip edilmiş olması, başta Halep olmak üzere Suriyelilerin terk ettikleri bölgelerde ekonomik ve ticari hayatın durma noktasına gelmesi, Suriye’den akrabaları ve arkadaşları aracılığıyla aldıkları olumsuz bilgiler ve geri döndüklerinde hayatlarını riske edecekleri düşüncesi Suriyelileri Türkiye’de uzun vadede kalıcı olmaya yöneltmektedir. Dönme eğiliminde olanlar ise, her şeyden önce savaşın sona ermesini, siyasi atmosferin Suriye’de yaşamaya olanak tanıyacak derecede iyileşmesini beklemektedirler. Ayrıca Suriye’nin kuzeyinde ve Türkiye’nin kontrolünde güvenli bir bölge oluşturulması durumunda geriye dönüş belirli ölçülerde mümkün görünmektedir (Vesek, 2021, s.413-414).

Geri dönüş konusunda araştırmada ortaya çıkan iki temel yaklaşım başka çalışmalarda da görülmektedir. Erdoğan’ın Türkiye genelinde uyguladığı Suriye Barometresi araştırmasına göre Suriye’ye dönmeye olumsuz bakanlar 2019 yılı itibariyle %51,8, güvenlik, yönetim değişikliği vb. gerekçelerle şartlı dönüşü düşünenlerin oranı ise %41,9’dur (Erdoğan, 2020, s.176). Harran Üniversitesindeki 326 Suriyeli öğrenci ile yapılan anket çalışmasında kesinlikle geri dönmeyi düşünmeyenler %33,1, eğitim ve savaş şartlarına bağlı olarak geri dönüşü düşünenler ise %53,4 oranında çıkmıştır. Öğrencilerin şartlı geri dönüş konusunda görece yüksek eğilim göstermesi eğitim sonrası ülkesine hizmet etme ve Suriye’nin inşa sürecinde sorumluluk alma güdüsü ile yakından ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Kaya ve Şahin, 2021). Benzer bulgu Kaya ve Orchard, (2020)’ın çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Suriye’de demokrasinin benimsenmesi durumunda daha yüksek eğitim düzeyine sahip mültecilerin geri dönme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Suriyeliler üzerine yapılan diğer bir araştırmada söz konusu durumlar açığa çıkmaktadır. 18-30 yaş kümesi içindeki Suriyeli mültecilerin “Eğer Suriye’deki durum düzelse, gelecek 5 sene içinde kendinizi nerede görüyorsunuz?” sorusuna şu cevapları verdikleri görülmektedir: %30 “Türkiye’de kalırım”, %44 “Suriye’ye dönerim”, %13 “üçüncü başka bir ülkede bulunurum” ve %13 ise “bilmiyorum” (İçduygu ve Ayaşlı, 2019). Sonuçlardan da anlaşıldığı gibi Suriyeliler için göç süreci entegrasyon, geri dönüş ve üçüncü ülkeye yerleşme üçgeninde işlemektedir. Nitekim bu sonuç, BMMYK tarafından mülteci krizine yönelik belirlenen gönüllü geri dönüş, yeniden yerleşim ve yerel entegrasyon çözümü ile uyumludur.

Bulgularda ortaya çıkan Suriyelilerin geri dönüşle ilgili tereddütleri uluslararası kriterlerle örtüşmektedir. Nitekim BMMYK, (2018), tarafından kapsamlı koruma ve çözüm stratejileri olarak belirlenmiş olan 22 eşik araştırma kapsamındaki grupların yaklaşımlarında da ortaya çıkmaktadır. Bu durum çeşitli araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Gaziantep örneğinde yapılan araştırmada geri dönüş ile ilgili kaygının temel bir sorun olduğu belirlenmiştir. Suriye’ye geri dönme durumunda katılımcıların % 32’ye yakını siyasi baskı ile karşılaşacağını, % 31’i ise yaşam koşullarının kendilerini zorlayacağını, % 15’e yakın bir kesim de sosyal baskının oluşacağı düşüncesindedir (Sönmez ve Şahin, 2021). Voices for Displaced Syrians Forum (VDSF) tarafından Suriye’deki mevcut güvenlik, emniyet ve ekonomik koşulların Suriyeli mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin güvenli

ve onurlu bir şekilde geri dönüşü hakkında Şam ve Jaramana, İdlib, Azaz, Rakka ve Kamışlı'yı kapsayan saha çalışması 26 topluluk görüşmesi ve beş uzman görüşmesi ile desteklenen, sakinler, yerinden edilmiş kişiler ve geri dönenlerle yapılan 700 anketi içeren bulgulara dayanmaktadır. Ankete katılan tüm geri dönenlerin en az %41'inin, ya Suriye'ye geri gönderilmeye zorlandıkları ya da ev sahibi bölgedeki yetkililerin baskısı nedeniyle gönüllü olarak geri dönmediklerini bildirmiştir. Geri dönenler, kötü yaşam koşulları, ev sahibi bölgelerdeki istikrarsız güvenlik ve eğitime devam edememe gibi çeşitli faktörler nedeniyle geri dönmeye zorlandığını belirtmiştir. Diğer taraftan geri dönenler çeşitli zorluklarla yüzleşmektedir. Bunlar şiddet, keyfi tutuklama ve gözaltı, güvensizlik hissi, konut, arazi veya mülklerin deformasyonu veya malların silahlı gruplar tarafından ele geçirilmesi, elektrik, sağlığa, içme suyuna düzenli ve yeterli erişiminin olmaması, zayıf satın alma gücüne bağlı olarak artan yaşam maliyetleri ve işsizlik, kıtlık ve düşük kaliteli gıda, Suriye dışında doğan çocukların kaydında ve evliliklerin kaydedilmesi ile ilgili özel zorluklar olarak ifade edilmiştir (VDSF, 2021). Benzer risk ve zorluklar, Uluslararası Af Örgütü raporunda da (Amnesty International, 2021) tespit edilmiştir.

Netice itibarıyla Suriye'de koşullar geri dönüş açısından halen güven oluşturacak düzeyde görünmemektedir. Gerek ev sahibi toplumdaki çekici ve gerekse Suriye'deki itici faktörler şu aşamada geri dönüşün uluslararası ilkeler düzleminde gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Söz konusu tespit çeşitli araştırma ve kuruluşların çalışmaları ile de örtüşmektedir. Uluslararası Af Örgütü'nün araştırması, Suriyeli yetkililerin bireylere karşı bir dizi ağır insan hakları ihlali işlemeye devam etmesiyle nedeniyle mültecilerin geri dönmelerinin güvenli olmaktan uzak olduğunu gösteriyor (Amnesty International, 2021). VDSF'nin Suriye raporuna göre, BM tarafından belirlenen 22 eşik dikkate alındığında toplam 16 eşğin şu anda karşılanmadığı, dört eşğin kısmen karşılandığı, iki eşğin ise belirsiz olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, şartlar şu anda Suriyeli mültecilerin kolaylaştırılmış dönüşlerine izin verecek kadar uygun değildir (VDSF, 2021). İçduygu ve Ayaşlı, (2019) geri dönüş için üç temel koşul olan gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik açısından bakıldığında Suriyeli mülteciler için bu üç koşulun sağlandığının çok şüpheli olduğunu belirtmektedir. Suriye'de hâlihazırdaki altyapı hizmetleri ve güvenlik koşulları gibi durumların göç ülkesinde yaşam koşulları kötüleşse dahi mültecilerin geri dönmek yerine ülkede kalmayı tercih ettiği Özkul, (2021) tarafından ifade edilmektedir. Dolayısıyla şu aşamada koşullar mültecilerin geri dönüşü için makul ve çekici değildir. Kayaoglu, Şahin-Mencütek, ve Erdoğan, (2021) tarafından yapılan çalışmada da silahlı çatışmanın kademeli olarak azalmasına rağmen, Suriye'nin hala güvenli ve yaşanabilir olmaktan çok uzak olduğu Suriye'nin bazı bölgelerindeki mevcut görece istikrar durumunun yerinden edilmiş Suriyeliler için güçlü geri dönüş isteği oluşturmadığı belirtilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada inanç temelli organizasyonlardaki geri dönüş eğilimleri tartışma konusu yapılmıştır. Araştırma bulguları, inanç temelli organizasyonlarda çeşitli gerekçelere bağlı olarak tümüyle geri

dönüşü reddedenler ve şartlı geri dönüşü düşünenler olmak üzere iki temel yaklaşımın olduğunu göstermektedir. Geri dönüşü tümüyle reddedenlerin gerekçeleri: rejim ve örgütler karşısında can güvenliğinin olmayışı, savaşın yıkıcı sonuçları, aile ve akrabaların kaybı, rejime muhalif olma, hakların teminat altında olmaması, rejimin halen görevde olması, vatandaşlık almış olma ve görece entegre olup Türkiye’de bir düzen kurmuş olma şeklinde sıralanmaktadır. Şartlı geri dönüşü kabul edenler ise savaşın sona ermesi, güvenlik ve alt yapı hizmetlerinin sağlanmış olması, mevcut rejiminin değişmesi, inanç özgürlüğünün sağlanması gibi gerekçeleri sürmektedir. Suriye’ye geri dönüşte ileri sürülen şart ve gerekçeler göç literatürü ve BM kriterlerinde vurgulanan hususlarla örtüşmektedir. Göç literatüründe geri dönüş, gönüllülük ve güvenlik şartına bağlanmıştır. Geri dönüşe yönelik bazı öneriler şöyledir:

Güvenli ve gönüllü geri dönüşün mümkün olduğu durumlarda, geri dönüş süreci daha katılımcı hale getirilmelidir.

Mümkün olduğunca, uluslararası toplum, geri dönüş koşullarının müzakere edilmesine yardımcı olmak için mültecilerin BMMYK ve menşe ve sığınma ülkelerinin yanında yer alacakları dördü komisyonların kullanımını teşvik etmelidir.

Mülteciler ayrıca güvenliğin izlenmesine ve geri dönüşün gönüllülüğünün sağlanmasına daha kapsamlı bir şekilde dahil edilmelidir.

Geri dönüş operasyonlarının değerli bir özelliği haline gelen ve mültecilerin geri dönmek için nihai bir karar vermeden önce anavatanlarında biraz zaman geçirmelerine olanak sağlayan “git ve gör” ziyaretleri, mültecilerin geri dönmeye karar verdiği “gel ve söyle” ziyaretleriyle tamamlanmalıdır (Crisp ve Long, 2016).

Mevcut haliyle Türkiye’deki Suriyelilerin geri gönderilmesi, devam eden güvenlik problemleri, insani ihtiyaçların karşılanmamış olması ve mevcut rejimin halen görevde olması nedeniyle uluslararası kriterlerle uyuşmamaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak çatışma bölgesinde uluslararası kurumların garantörlüğü ile güvenlik ve özgürlük ortamının sağlanması, temel insani ihtiyaçların karşılanması, köken ülkedeki yeniden entegrasyon programları ve yaşanabilir şehirlerin inşası önemlidir. Tüm bunlarla birlikte geri dönüş planlamalarında uluslararası hukuk metinlerinin öngördüğü gönüllülük kriterinin göz önüne alınması şarttır. Çalışmada inanç temelli organizasyonlardaki geri dönüş fikirleri incelenmiştir. Geri dönüşün diğer Suriyeli gruplarca nasıl algılandığı, geri dönüş bağlamında ev sahibi ve köken ülkedeki itici ve çekici faktörlerin neler olduğunun sistematik olarak araştırılması zorunlu göç ve geri dönüş konusunun daha kapsamlı ve bilimsel temelde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (1972).Yurtdışına göçen Türk iş gücü ve dönüş eğilimleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(2), 183-206.
- Amnesty International. (2021). “You’re going to your death”: *Violations against Syrian refugees returning to Syria*. Londra: Amnesty International
- Black, R., Koser, K., Munk, K., Atfield, G., D’Onofrio, L., & Tiemoko, R. (2004). *Understanding voluntary return*. Londra: Home Office Publications.
- Black, R., & Gent, S. (2006). Sustainable return in post-conflict contexts. *International Migration*, 44(3), 15-38.
- Buz, S. ve Korç, S. (2021). Mültecilere yönelik kalıcı çözümlerden biri olarak gönüllü geri dönüş. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(50), 195-230.
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 6(2), 253 -279.
- Crisp, J. & Long, K. (2016). Safe and voluntary refugee repatriation: from principle to practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4(3), 141–147.
- Çelik, Ş. (2021). Sending back the Syrians living in Turkey: An assessment within the context of non-refoulement principle in international law. *Middle East Journal of Refugee Studies*. 6(1) , 21-38.
- Çiftçi, S. (2019). Türkiye’deki Çerkez diasporası ve geri dönüş ikilemi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*. 4(1), 61-80.
- El-Gamal & J. M. (2019). The displacement dilemma: Should Europe help Syrian refugees return home?, *European Council on Foreign Relations*. https://ecfr.eu/archive/page/-/the_displacement_dilemma_should_europe_help_syrian_refugees_return_home.pdf. (Erişim Tarihi: 22.03.2022)
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler barometresi-2019 Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- International Crisis Group. (2020). *Easing Syrian refugees’ plight in Lebanon Report No:211*. Brüksel: International Crisis Group.
- IOM. (2004). *Return migration: Policies and practices in Europe*. Cenevre: IOM Publications.
- IOM. (2014). *Göç Terimleri Sözlüğü*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf. (Erişim Tarihi: 03.03.2022)
- İçduygu, A., & E. Ayaşlı, (2019). *Geri dönüş siyaseti: Suriyeli mültecilerin dönüş göçü ihtimali ve gelecek senaryoları* https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf. (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

- Kaya, S. & Orchard, P. (2020). Prospects of return: The case of Syrian refugees in Germany. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 18(1), 95-112.
- Kaya, M. ve Şahin H. (2021). *Göç akademik ve sosyal entegrasyon- Harran Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrenciler araştırması*. İstanbul: Hiperlink.
- Kayaoglu, A., Şahin-Mencütek, Z. & Erdoğan, M. M. (2021). Return aspirations of syrian refugees in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 1-23, DOI: 10.1080/15562948.2021.1955172.
- Kenar, N. & Yoldaş, M. (2019). Hırvatistan cumhuriyeti'ne geri dönüş göçü. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*. 4 (2), 5-14.
- Özkul, D. (2021). Suriyeli mültecilerin geri dönüşü: uluslararası camiadaki tartışmalar ve Lübnan örneği. *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü*. <https://www.istanpol.org/post/suriyeli-m%C3%BCltecilerin-geri-d%C3%B6n%C5%9F%C3%BCuluslararası-C4%B1-camiadaki-tart%C4%B1C5%9Fmalar-ve-1%C3%BCbnan-%C3%B6rne%C4%9Fi>. (Erişim Tarihi: 07.03. 2022)
- Sönmez, M. E. & Şahin, Ş. (2021). Gaziantep'teki Suriyeli sığınmacıların etnik kökenlerine göre geri dönüş eğilimleri. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 4 (1) , 37-51.
- Sunata, U. (2014). Tersine beyin göçünde sosyal ağların rolü: Türkiyeli mühendislerin Almanya'dan geriye göç deneyim ve algıları. *Türk Psikoloji Yazıları*. 17(34), 85–96.
- Şirin Öner, N. A. (2013). Barış inşa sürecinin önemli unsuru: Bosna-Hersek'te yerlerinden edilmişlerin geri dönüşü. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. 2(1), 1-22.
- Tanrıkulu, F. & Doğan, S. (2020). Syrian asylum seekers and the question of living in Turkey or returning to their home country: Mardin case. *Liberal Düşünce Dergisi*. 25(99), 105-123.
- UNCHR, (2018). *Comprehensive protection and solutions strategy: protection thresholds and parameters for refugee return to Syria*. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/63223>. (Erişim Tarihi: 09.03.2022)
- UNCHR. (2021). Sixth regional survey on Syrian refugees' perceptions & intentions on return to Syria Egypt, Iraq, Lebanon, Jordan. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/85739>. (Erişim Tarihi: 09.03.2022)
- Vesek, S. (2021). “Bizim mazi zeval oldu”:Türkiye'deki Suriyelilerin kalma ve yeniden göç ile ilgili karar verme süreçlerini etkileyen faktörler. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 24 (2), 379-421.
- Voices for Displaced Syrians Forum (VDSF) (2021). Is Syria safe for return? Returnees' perspective. <https://voicesforsyrians.org/is-syria-safe-for-return-returnees-perspectives/>. (Erişim Tarihi: 21.03.2022)
- Yücel, Z. Y. (2019). Ulus devlet, mültecilik ve menşe ülkeye geri dönüş: Türkiye'de yaşayan Suriyeli mülteciler. *(Yayımlanmamış doktora tezi)* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yılmaz-Şener, M. & Türgen, G. (2018). Kesin dönüş mü, yoksa tekrar göç etme hazırlığı mı? Nitelikli Türk göçmenlerin Almanya ve Amerika'dan geriye göçü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 311-377.
- Zeyneloğlu, S. & Sirkeci, İ. (2014). Türkiye'de Almanlar ve Almancılar. *Göç Dergisi*, 1(1), 77-118.
- Žíla, O. (2015). The myth of return: Bosnian refugees and the perception of 'home'. *Geographica Pannonica*, 19(3), 130-145.

Geliş Tarihi:
26.04.2022
Kabul Tarihi:
18.10.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Leyla Kuzu, Ş. (2022). Göç girişimcilik ve toplumsal cinsiyet: Gaziantep'teki Suriyelilerin işyeri açma motivasyonları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), 90-106. doi:10.46928/iticusbe.1109411

GÖÇ GİRİŞİMCİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: GAZİANTEP'TEKİ SURİYELİLERİN İŞYERİ AÇMA MOTİVASYONLARI

Araştırma

Şenay Leyla Kuzu

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Gaziantep Üniversitesi

leyla@gantep.edu.tr

Şenay Leyla Kuzu, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. Toplumsal cinsiyet sosyolojisi, göç sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet ve göç gibi dersler vermekte ve bu alanda çalışmalar yapmaktadır.

GÖÇ GİRİŞİMCİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: GAZİANTEP'TEKİ SURİYELİLERİN İŞYERİ AÇMA MOTİVASYONLARI

Şenay Leyla Kuzu
leyla@gantep.edu.tr

Özet

Göçmenlerin kendi işletmelerini açmaya yönelmeleri, farklı bağlamlarda tartışılmaktadır. Göçmenlerin işyeri açması, bazen uyumun veya sosyal ağların bir göstergesi olurken bazen hâkim ekonomik sisteme yeterince dâhil olamamalarının bir göstergesi olabilmektedir. Göçmenlerin işyeri açmalarının ekonomik, kültürel, sembolik ve sosyal sermayeleriyle yakından ilişkili olduğu tartışılmaktadır. Bu faktörlere, sosyo-ekonomik ve politik söylemin yeni gelenleri ne kadar içerdiği ve göçmen grubun büyüklüğü gibi unsurlar da eklenebilir. Bütün bunlar dikkate alındığında, çalışmada Bourdieu'nün *ilişkisel* perspektifi, Gaziantep'te Suriyelilerin işletme açma deneyimlerini analiz etmek için kullanılacaktır.

Amaç: Gaziantep'teki Suriyelilerin, hem kendi işyerlerini açma oranlarının hem de bu oranlarda erkeklerin payının yüksek olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Suriyelilerin işletme açma motivasyonları, toplumsal cinsiyet faktörü dikkate alınarak tartışılmaktadır.

Yöntem: Bu çalışma, 2018 yılı *Kent Kültürü ve Kentlilik Bilincinin Geliştirilmesi Mali Destek Programı* kapsamında *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri* çalışmasının verilerine dayanmaktadır. Makale, yarı-yapılandırılmış görüşme sorularından hareketle, Gaziantep'te işletme sahibi olan 16 Suriyeliyle (5 kadın ve 11 erkek) yapılan görüşmelere odaklanmaktadır.

Bulgular: Kadınların sermaye birikimlerindeki farklılık, ev ve çocuk bakımındaki geleneksel rolleri, işletme açma motivasyonlarını belirlemektedir. Erkeklerin, Suriye'de yaptıkları işleri devam ettirme isteği, ailenin geçimini sağlama yükümlülüğü ve işyerinde karşılaştıkları ayrımcılık, kendi işyerlerini açma deneyimlerini etkilemektedir. Çalışma saatlerindeki esneklik ise hem kadınlar hem de erkekler için işyeri açma deneyiminin önemli bir parçasıdır.

Özgünlük: Göçmenlerin işyeri açma tartışmalarında göz ardı edilen toplumsal cinsiyet temelli faktörlerin tartışılması, çalışmayı farklı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Girişimcilik, Toplumsal Cinsiyet, Etnik Girişimcilik, Gaziantep

JEL Sınıflandırması: R23

MIGRATION, ENTREPRENEURSHIP AND GENDER: THE MOTIVATION OF SYRIANS TO START A BUSINESS IN GAZIANTEP

Abstract

The tendency of immigrants to start their own businesses is discussed in different contexts. The fact that immigrants start a business is sometimes an indicator of cohesion or social networks, while sometimes it can be an indicator of their inability to sufficiently participate in the dominant economic system. It is argued that the starting a business by immigrants is closely related to their economic, cultural, symbolic and social capital. Factors such as the extent to which the socio-economic and political discourse includes newcomers and the size of the immigrant group can be added to these factors. Taking all these into account, Bourdieu's relational perspective will be used in the study to analyze the Syrians' experience of starting a business in Gaziantep.

Method: This study is based on the data of the *Syrians in Gaziantep Success Stories* study which was carried out within the scope of the 2018 *Financial Support Program for the Development of Urban Culture and Urban Awareness*. Based on semi-structured interview questions, the article focuses on interviews with 16 Syrians (5 women and 11 men) who own businesses in Gaziantep.

Purpose: It is known that both the rate of Syrians in Gaziantep to start their own businesses and the share of men in these rates is high. In this study, the motivation of Syrians to start a business is discussed by considering the gender factor.

Findings: The difference in women's capital accumulation and their traditional roles in housework and child care determine their motivation to start a business. The desire of men to continue their work in Syria, the obligation to provide for their families, and the discrimination they face in the workplace affect their experience of starting their own businesses. Flexibility in working hours is an important part of the business opening experience for both women and men.

Originality: Discussing the gender-based factors that are ignored in the discussion of immigrants to open a workplace makes this study different.

Keywords: Migration, Entrepreneurship, Gender, Ethnic Entrepreneurship, Gaziantep

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Suriye krizinin üzerinden geçen 11 yıllık sürenin ardından sadece Türkiye' de yaklaşık 3,7 milyon Suriyeli olmak üzere bölge ülkeler (Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır) dikkate alındığında yaklaşık 5,7 milyon Suriyeli çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır (UNHCR, 2022). Zorunlu göçle birlikte kısa vadede barınma, güvenlik ve gıda gibi meseleler gündeme gelirken, uzun vadede yasal statü, eğitim ve iş gibi çeşitli sivil haklar gündeme gelmektedir. Bu çerçevede özellikle eğitim ve iş yaşamına ait veriler, Suriyelilerin toplumsal yaşama katılma düzeylerini tartışma imkânı sağlayacak somut dayanaklar sunmaktadır. Suriyeli çocukların mevcut eğitim verilerine bakıldığında, karşımıza iki önemli husus ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; geçen süre dikkate alındığında önemli olarak kabul edilebilecek olan Suriyelilerin genel okullaşma (okul öncesinden 12 sınıfa kadar %63) oranıdır. İkinci olarak; okul öncesi (%27) ve lise kademesindeki (%33) okullaşma oranlarının düşüklüğüdür (MEB & UNICEF, 2009, s. 27). Bu veriler, Suriyelilerin iş yaşamına eklenme tartışmaları bağlamında hem mevcut kuşağı hem de daha sonraki kuşakları etkileyecek düzeydedir. Özellikle konumuz itibarıyla okul öncesi okullaşma oranı, kadınların başta iş yaşamı olmak üzere aile içi ev ve bakım işleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Lise kademesinde gözlemlenen okullaşma oranındaki düşüş ise, eğitimden kopan ve yakın zamanda iş yaşamına eklenilecek genç bir nüfus anlamına gelmektedir. ILO'nun *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler* raporuna göre düşük okullaşma oranları, kendini işgücü piyasasına geçiş şeklinde göstermektedir. Örneğin 15 yaş Suriyeli erkek çocukların istihdam oranı %61,1'dir. Suriyeli kadınların durumuna bakıldığında ise 15-65 yaş aralığındaki kadınların sadece % 11,2'si çalışmaktadır (ILO, 2020, s. 7).

Bu genel tablo içinde Gaziantep'teki Suriyelilerin durumuna bakıldığında, saha araştırması 2020 yılında yapılan ve 2280 Suriyeli haneyle görüşmelerin sonuçlarını içeren *Gaziantep Monitörü 2020 Uyum* (2021a, s. 15) araştırmasının sonuçları, özellikle iş gücü piyasaları hakkında bilgi vermektedir. Araştırmaya göre, araştırmaya dâhil edilen Suriyelilerin yaklaşık %62'si işgücü piyasasının dışındadır. Ancak bu veride belirleyici olan kadınların durumudur. Araştırmaya dâhil olanların %52'si kadın olup kadınların %87'si ücretli bir işte çalışmamaktadır. Bu oranların içinde kadınların evde yaptığı parça başı işler gibi gelir getirici işler dâhil olmamakla birlikte bu işlerin, alt gelir grubundan kadınlar arasında önemli olduğu bilinmektedir (Leyla Kuzu, 2020; Uçar, 2020). Bu verilere ek olarak, *Gaziantep Monitörü 2020 Suriyeliler* raporuna göre, Gaziantep'te yaşayan Suriyeli hanelerin yaklaşık %60'ının geliri, asgari ücretin altındadır (Gültekin vd., 2021b, s. 59). Bu oranlar hanede çalışan kişi sayısına yansımaktadır. Öyle ki hanede çalışan kişi sayıları karşılaştırıldığında iki kişinin çalıştığı Suriyeli haneler %27,5 iken, bu oran Gaziantep'te yaşayan Suriyeli hanelerde %17, 1'dir. Bununla birlikte kendi hesabına çalışan veya işverenlerin oranına (Suriye'de yaklaşık %35 iken Gaziantep'te yaklaşık %20'dir) bakıldığı zaman Suriyelilerin sınıfsal bir düşüş yaşadıkları görülmektedir (Gültekin vd., 2021a, s. 18,16).

Gaziantep, önemli ticari ve sanayi merkezlerinden biri olup hem iş arayan hem de iş kurmak isteyen Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerden¹ biridir. Gaziantep, yabancı ortakla kurulan şirketler sıralamasında ilk beşe (%23,2) girmekte ve yabancı ortak sermayeyle kurulan şirketlerin hızlı arttığı (yıllık değişim 34) ikinci il durumundadır (TEPAV, 2018, s. 4-5). Şüphesiz burada hem istihdam rakamlarının hem de sermaye miktarlarının büyüklüğü dikkat çekmektedir. Örneğin 2015 yılında, Gaziantep'te yeni kurulan şirketlerin %13,1'i Suriyeli ortaklı olurken; 2015 yılında yapılan 405 milyon dolarlık ihracatın 58 milyon dolarlık kısmı Suriyeliler tarafından gerçekleştirilmiştir (ICMPD, 2020, s. 10). Büyük ölçekli şirketlerin yanı sıra Türkiye'de Suriyelilerin kurduğu ve 5 kişiden az olan işletme sayılarına bakıldığında toplam işletmelerin %55'i geçtiği bilinmektedir (Erdoğan, 2021, s. 81).

Bu çalışma, 2018 yılı *Kent Kültürü ve Kentlilik Bilincinin Geliştirilmesi Mali Destek Programı* kapsamında TRC1/18/KBG/0013 proje sözleşme numaralı *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri*² çalışmasının verilerine dayanmaktadır. Proje kapsamında yapılan görüşmeler, Eylül 2018 ve Aralık 2019 tarihleri arasında tamamlanmış olup "başarı hikâyesi" olan 203 Suriyeliyle (59'u kadın) görüşmeler yapılmıştır. Gaziantep özelinde farklı sektörlerde hem küçük hem de büyük işletmelerin yaygınlığı dikkat çekmektedir. İşletmelerini açan Suriyelilerin hem çeşitli sermaye biçimlerinden hem de toplumsal cinsiyet rollerinden belli ölçülerde etkilendiği, buna ek olarak Gaziantep'e özgü bir takım özelliklerin (yoğun Suriyeli nüfus) işyeri açma konusunda etkili olduğu görülmektedir. İşte bu çalışma, işletme sahibi 16 Suriyeliyle (11 Suriyeli erkek ve 5 Suriyeli kadın işletme sahibi) yapılan görüşmelerden yola çıkarak işletme kurma, işletmeyi ayakta tutabilme, çeşitli sermayeleri işe dâhil edebilme ve toplumsal cinsiyet farklılıklarının bu sürece nasıl etki ettiğini tartışma imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle farklı sektörlerden çeşitli büyüklükte ve farklı zamanlarda kurulan işletmelere ulaşılmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE: ETNİK GİRİŞİMCİLİK

Göçmen girişimciliği veya daha sonraki kuşakları kapsayan etnik girişimciliği, literatürde iki temel yaklaşım çerçevesinde tartışılmaktadır. Bunlardan birincisi, dezavantajlara ya da yapısal faktörlere dayanan açıklamalardır. İkincisi ise göçmen bireye odaklanan, kültürel faktörlere dayalı açıklamalardır. Bu iki yaklaşımdan ilki, göçmenlerden çok, dezavantajlı koşullara vurgu yapmaktadır. Göçmenlerin dil, eğitim, beceri ve deneyim azlığı istikrarlı düzenli işlere ulaşmalarını engeller. Yine bu bakış açısına göre yoksulluk, ayrımcılık ve yerleşilen yerle ilgili sınırlı bilgi, göçmenleri çeşitli girişimlere yönlendirir. Bu yaklaşımda göçmenin başarısından ziyade, yerleşilen yerdeki olumsuzluklardan kaçış, örneğin işsizlikten kaçış, ön planda görünmektedir. Kültürel

¹ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Başkanlığı'nın Mart 2022 verilerine göre geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin ilk on ile dağılımı sırasıyla şöyledir: İstanbul (541,038), Gaziantep (463,140), Hatay (433,186), Şanlıurfa (429,771), Adana (256,525), Mersin (242,675), Bursa (184,331), İzmir (149,889), Konya (123,510) ve Kilis (107,365) (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 01.04.2022).

² Gültekin, M. N. ve Doğanoglu M. (2020). Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.

açıklamalar ise; sıkı çalışma, risk alabilme ve dayanışma gibi kimi kültürlerle daha çok özdeşleştirilen bazı değer kalıplarının etkilerine odaklanır. Bu yaklaşım her ne kadar kültürel faktörler üzerine yoğunlaşsa da göçmen girişimciliğinin kültürel birtakım özelliklere dayandırılarak açıklanamayacağı açıktır (Volery, 2007, s. 33-34). Bununla birlikte göçmen girişimcinin hem belli bazı stereotiplerle anılması hem de aynı göçmen gruplar arasında farklı girişimcilik oranları, farklı bakış açılarını gerekli kılmaktadır. Örneğin Waldinger ve arkadaşlarının geliştirdiği etkileşim teorisi daha kapsayıcı bir model önerir. Bu modelde, hem grup özellikleri hem de fırsatların yapısı (etnik pazar veya genel pazar) devreye girmektedir. Öyle ki burada girişimci, tüketici ve diğer girişimciler arasında arz talep ilişkileri tartışılmaya başlanır. Ancak bu modelde de ev sahibi toplumun (finansal sisteminin veya yüksek yatırımlar nedeniyle bazı sektörlerin dışında kalmaları gibi) etnik girişimcileri nasıl etkilediği hesaba katılmaz (Reis Oliveria, 2007, s. 62; Kloosterman ve Rath, 2001, s. 190).

Bu tartışmalar göçmen veya etnik girişimciliği üzerine belli bir tartışma zemini sunmakla birlikte, Türkiye'deki Suriyelilerin son dönemdeki girişimcilik faaliyetlerini anlamak için daha kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bourdieu'nün sermaye ve alan gibi kavramları, hem girişimcileri hem de sosyal ve kurumsal bağlamı analiz etme imkânı verdiği için bu yazıda kullanılacaktır. Bourdieu'nün alan-oyun analogjisinden hareketle bireylerin konumları ve bireylerin bu konumları için verdiği mücadele önemli olmaktadır. Zaten alanda olan ile alana yeni giren arasında birleştirici unsur, oyunun/alanın bu mücadeleye değer olduğu düşüncesidir. Bireylerin sahip oldukları güç veya sermaye birbirlerinden farklı olup bu farklar oyunda belirleyiciliği etkilemektedir (Kaya, 2010, s. 402). Bununla birlikte bireylerin konumlarındaki farklılık, alanı nasıl algıladıkları ve stratejilerini etkilemektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2012, s. 87). İşte bu çerçevede Gaziantep'teki Suriyelilerin işletme açma deneyimlerine bakıldığında, bireylerin bürokrasi (vatandaş olma veya çalışma izni alma), eğitim (yeni yerleşilen bölgenin dilini bilme, belli beceriler ve bu becerilerin sertifikasyonu veya tanınması) ve ekonomi alanlarında (ekonomik sermaye birikimleri) farklı biçimlerde var oldukları görülmektedir. Suriyeli işletme sahiplerinin farklı sermaye türlerine sahip oldukları düşünüldüğünde, alanla ilişkileri de mücadeleleri de farklı olmaktadır. Suriyeli işyeri sahiplerinin işyeri için mekân bulma aşamasından işini kurma, işini devam ettirme ve işyerinde hizmet sunma aşamasına kadar çeşitli sermaye biçimleri belirleyici olmaktadır. Mültecilerin işyeri açma veya esnaflaşma deneyimleri, Bourdieu'nün alan ve sermaye türleri dikkate alınarak, farklı göç biçimleri ve mekânları dikkate alınarak analiz edilmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2019; Kalaylıoğlu, 2014; Karan, Kurtarır ve Çakır, 2020). İşte bu makalede de böyle bir temelden yola çıkarak hem erkek hem de kadın işyeri sahiplerinin deneyimlerini tartışmak hedeflenmektedir.

Son olarak göçmen girişimciliği konusunda kadınların konumuna bakıldığında, genel olarak kadın girişimcilerin sayısının erkeklerin gerisinde olduğu görülmektedir. Fakat bu nicel fark kadın işletmelerin ikincil olduğu ya da daha az önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Kaldı ki

işletmeler sadece büyüme odaklı bir argümanla değil, cinsiyet eşitliği gibi bir temelle de ilişkili olarak tartışılmalıdır (Ahl, 2016, s. 7). Kadınların girişimcilik deneyimlerini etkileyen faktörler aynı zamanda mülteci kadınların durumu da belirlemekte ve tartışma birkaç izlekte yapılmaktadır. Bunlardan birincisi; kadınların ekonomik kaynaklara veya finansal kaynaklara erişiminin erkeklere kıyasla daha az olmasıdır (Brush vd., 2009). İkincisi; kadınların bir işletme açması veya girişimcilik kararının sosyo-kültürel alanla ilişkili olduğu gerçeğidir (Ahl, 2006). Bu iki faktör kadınların iş piyasasına girişinde ve işyeri açma deneyimlerinde belirleyici olmaktadır. Bizri (2016, s. 136), Lübnan’da yürüttüğü bir araştırmada, cinsiyet faktörünün Ortadoğu kültürünü ve özel olarak Lübnan kültürünü önemli ölçüde belirlediğini tartışmaktadır. Örneğin yaptığı alan araştırmasında, aile şirketlerinin halef seçiminde erkeklerin kadınlara göre ön planda olduğunu ve aile şirketlerinin halefinin çoğunun erkek olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu çerçeveden hareketle işletmelerini kuran Suriyelilere bakıldığında, erkeklerin belli bir ölçüde aile işleriyle/geçmişleriyle bağları devam ederken, kadınların daha çok yeni işler kurdukları veya belli mesleki becerilerini devam ettirmeye çalıştıkları görülmektedir (Leyla Kuzu, 2020; Leyla Kuzu, 2021).

BULGULAR

2011 yılında başlayan olaylarla birlikte Türkiye’ye yönelen Suriyeli göçünün yıllar içinde hızlandığı ve 2014-2015 yılları arasında ise katlanarak arttığı görülmektedir. Göç İdaresi Genel Başkanlığı’nın 2022 verilerine göre, Gaziantep’te kayıtlı yaklaşık 463 bin Suriyeli (yaklaşık 214 bini kadınlardan oluşmaktadır) yaşamaktadır. Yine aynı verilere göre Gaziantep, geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı ilk on il arasında ikinci sıradadır. Diğer sınır illerinde de (Hatay ve Şanlıurfa gibi) benzer bir Suriyeli nüfus yoğunluğu bulunmaktadır. Gaziantep, Suriyelilerin yoğun olarak yaşamayı tercih ettiği illerden biri olmasının yanı sıra Suriyeli işletme sayısının da yüksek olduğu illerden biridir. Bu makale, Suriyelerin Gaziantep’e yerleşme nedenleri, işyeri açma motivasyonları, işyeri açma motivasyonlarını etkileyen ekonomik ve sosyal sermayeleri, kadın ve erkeklerden beklenen geleneksel rollerin etkisi ve işyerlerini ayakta tutma ve geliştirme stratejileri gibi birçok faktöre odaklanmaktadır.

Suriyelilerin Gaziantep’e Yerleşme Ve İşyeri Açma Dinamikleri

Suriyelilerin sınır illerinde yerleşme dinamiklerine bakıldığında aile ve akrabalık ilişkileri ön plana çıkmaktadır (Gültekin, 2018; Kaya, 2017). 2018 yılında yapılan *Gaziantep’teki Suriyeliler* araştırmasına göre Suriyeli ailelerin yaklaşık dörtte üçünün en az bir akrabasının Gaziantep’te yaşadığı bilinmektedir (Gültekin vd., 2018). Suriyelilerle yapılan görüşmelerde ise Gaziantep’e yerleşme motivasyonlarında hem akrabalık ilişkilerinin hem de kültürel benzerliğin önemli ölçüde vurgulandığı görülmektedir:

“Buraya geldiğimde benden daha önce kuzenlerim gelmişti. Ev buluna kadar onların yanında bir hafta kaldım. Daha sonra yavaş yavaş temeli oluşturmaya başladım” (G7, erkek, ortaokul mezunu, market sahibi).

“Burada akrabalarım vardı ve genel olarak uzağa gidince kendi adetlerinden uzaklaşıyorsun. Burası çok yakın ve sınıra yakın. Suriyeli çoktu başta yan yana olmak gerekir” (G10, erkek, lise mezunu, tatlıcı).

Gaziantep’e yerleşme dinamiklerine bakıldığında iki toplum arasında kültürel benzerliğin yanı sıra hem sınıra yakınlık hem de daha önce buraya yerleşen tanıdık veya akrabaların varlığı önemli olmaktadır. Suriyelilerin sosyal ağları takip etmesinin yanı sıra, olası iş fırsatlarının varlığı, yerleşim kararında belirleyici olan etkenlerdendir:

“Suriye’de geçim kaynağımız kesildi. Yeni geçim kaynağı bulmak için Türkiye’ye geldik. Sonra işimiz, yavaş yavaş büyüme başladık. İlk başladığımızda işimiz çok küçüktü sonra gelişmeye başladı” (G6, erkek, üniversite mezunu, restoran sahibi).

“Çünkü dediğim gibi burada akrabamız var ve burada arkadaş edindik ve iş kurduk yani hayatımız burada istikrarlı oldu” (G5, kadın, üniversite mezunu, butik sahibi).

“Evet Halep’e çok benziyor ve aynı zamanda burada hem iş imkanı var ve hem ev vardı. Yani ondan dolayı biz burayı seçtik (G4, kadın, ortaokul mezunu, kuaför).

Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Gaziantep, hem sınıra yakınlık hem kültürel benzerlik hem de akrabalık ilişkilerinin sağladığı belli bir takım kolaylıklar (iş veya ev bulma gibi) nedeniyle tercih edilmiş görünmektedir. Fakat bu faktörlerin dışında özellikle alanın sağladığı imkânlar, Suriyeli işletme sahipleri tarafından takip edilmektedir:

“...İşten dolayı buraya taşınmaya karar verdim. Mersin’de daha fazla turizm üzerinden iş yapıyorlar. Gaziantep gibi değil. Gaziantep sanayi ve ticari bir bölge” (G15, erkek, üniversite mezunu, mağaza sahibi).

“Hem akrabalarımız vardı burada hem de Arapça bilen komşularımız. Bize destek oldular hem ev bulma konusunda hem de iş konusunda” (G4, kadın, ortaokul mezunu, kuaför).

Suriyelilerin bir kısmı Suriye’de yaptıkları işlerin aynısını Gaziantep’e taşıdıkları görülürken bir kısmı bu işleri daha küçük ölçeklerde yaptıkları görülüyor. Bazı durumlarda işletmede satılan ürünlere eklemeler yapılıyor. Katılımcıların bazıları, Suriye’deyken Türkiye ile ticari bağları olduğunu belirtmektedir. İşte zorunlu göçle birlikte daha önce kurulan bu ticari ilişkilerin yeniden canlandırıldığı görülmektedir. Bu bazen ortaklığa evrilirken bazen kiralık ev veya dükkân bulma şeklinde yardımlarla sınırlı kalmaktadır. Bir işletme sahibi, işletmesini önce Şanlıurfa’ya ardından Gaziantep’e kaydırıldığını ve bu süreçte sosyal ağların önemini ise şöyle ifade etmektedir:

“Zaten Urfa’ya geldiğimde bu müşterilerimden biri beni tanıdı bana çok yardımcı oldu. Şanlıurfa’da işim çok zordu çünkü Gaziantep’te Halepli müşteriler beni tanırdı. Ama Şanlıurfa’da sadece bu Türk müşterim beni tanıyordu. Yani o müşterilerimden biri beni gördü ve hatta bana bir dükkân verdi ve bu dükkânı sen işlet dedi. Allah ondan bin kere razı olsun o olmasaydı Allah bilir neler yaşardım. Sonra biz elimizdeki parayla yavaş yavaş kumaş alıp satmaya başladık ve bu mağazaları açtık... Burada hem iş çok hem de çalışma ortamı Halep’e çok benziyor” (G12, erkek, lise terk, mağaza sahibi).

Suriyelilerin bir kısmı Suriye’de aile veya akrabalarının işletmelerinde kısa sürelerle de olsa çalışma deneyimlerine sahiptir. Özellikle genç olanlar, Suriye’de eğitimleri nedeniyle tam gün ailelerinin

yanında çalışmasalar da belli işlere aşına oldukları görülmektedir. Bu nedenle Gaziantep'te en azından aşına oldukları sektörlerde işyeri açmayı daha rasyonel buldukları görünüyor. Görüşmelerde, iş yeri açmanın hem tecrübe hem de para gerektiren bir girişim olduğu sıkça tekrarlanmasına rağmen, tecrübenin veya işi yapmayı bilmenin ekonomik sermayeden daha önemli olduğu ifade edilmektedir. Görüşmelerde Suriyeli girişimciler, işletmelerini birikimlerini kullanarak veya bir ortakla başlatmaktadırlar. Fakat ortaklı işletmeler olsa da işi yapan/mesleği bilen ile sadece sermayesini ortak eden arasında bir ayrım açıkça ifade edilmektedir. Öyle ki işletmenin başarısı için sermayeden daha çok mesleği bilmenin önemli olduğu şöyle ifade edilmektedir:

“...İşin başında durması bu en önemli şey. Dün biriyle konuşuyordum, bir lokantada biri parayı verip gidiyor. Bu yanlış personellerin başında duracak müşterilerle görüşecek düşünceleri alacak...” (G11, erkek, lise mezunu, lokanta sahibi).

“Bu işte usta olman gerekiyor. Birileri sana bu yeri aç dediğinde açmayacaksın. O işi biliyorsan orda çalışmalısın. İş kurabileceğini ve başarılı olabileceğini düşünüyorsan açmalısın” (G1, kadın, lise mezunu, kuaför).

Suriyelilerin önemli bir kısmının işyerini ortaklarla birlikte açtığı görülmektedir. Zorunlu göçle gelen Suriyelilerin tek başlarına işyeri açmak için ekonomik sermayelerinin yeterli olmadığı bu nedenle borçlanma veya ortak arayışına girmeleri anlaşılır bir durumdur. Fakat bu süreçte kültürel sermayenin daha belirleyici olduğu veya görüşmecilerin ifadesiyle “iş bilmenin” işyerini ayakta tutma konusunda daha önemli olduğu ifade edilmektedir:

“Senti araştırmak ve açacağın bölgede araştırma yapmak gerekiyor ve aynı zamanda yaptığın işte bir tecrüben olması gerekiyor ve senin mesleğin olması gerekiyor. Yani ben gıda satan birisi olarak gidip de elbise satmam. Hâlbuki bunu çok görüyoruz insanlar bunu sürekli yapıyor” (G15, erkek, üniversite mezunu, mağaza sahibi).

“Yaptığı mesleği devam ettirmesi gerekiyor. Çoğu yer iki ay açıp kapatıyor. Yani mesleğim terziyken param yok diye başka bir iş açarsam tabi batırım” (G10, erkek, lise mezunu, tatlıcı).

Yerleşik toplumun, göçmenleri sosyal ve ekonomik hayata kabul dereceleri göçmenlerin durumlarını etkilemektedir. Suriyelilerin işgücü piyasasına dahil olmaları ve ekonomik olarak kendilerine yeterli olmaları, entegrasyon veya uyum gibi tartışmalarda önemli etkenlerden biridir (Şimşek, 2019). Göç süreciyle birlikte göçmenler, statü belirsizliği ya da sınıftan düşme olarak adlandırabileceğimiz birçok durumla karşı karşıya gelmektedir (Gültekin, 2020). Bu süreçte Suriyelilerin yeni yerleşilen mekândaki iş piyasasına dâhil olmadıkları (diploma veya sertifikalarının tanınmaması nedeniyle), hâkim iş piyasasındaki ayrımcı uygulamalara maruz kaldıkları (bazı sektörlerde yaş ayrımcılığı gibi) ve kısa sürede görece daha az sermaye ile kurulacak işlere yöneldikleri görülmektedir. Gaziantep'te asıl işini yapamayıp bakkal işleten görüşmeci bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Benim yönden hem yaşıml büyük olması hem dil sıkıntısı. O yüzden kendi alanımda çalışmak zordu. Öyle bakkalda çalışmaya karar verdim. Normalde ben sanayiciyim ...kendi alanımda iş olsaydı eğer onda daha yaratıcı düşüncelerim olabilirdi. Benim alanımda 25 yıllık iş deneyimi var bu deneyimi bırakmam zor ama savaş durumundan dolayı bırakmak zorunda kaldım” (G7, erkek, ortaokul mezunu, market sahibi).

“İlk başta Türk bir okulda ders vermeye başladım... ama maaşlar çok azdı o yüzden ticarete başladım...Parfüm şirketinde muhasebeci olarak çalıştım bu alanı sevdim... sonra kendim parfüm alanında çalıştım” (G2, kadın, üniversite mezunu, butik sahibi).

Mültecilerin geçicilik algısının değişmesi ve eğitimleri doğrultusunda iş bulamamaları onları işyeri açmaya yöneltmektedir:

“...Geçici olarak kalacağımızı düşünüyorduk, geri döneceğimizi düşünüyorduk. Ama daha uzun sürdüğünde mecbur yaşamamız gerekiyordu. Herhangi bir işte çalışmam gerekiyordu ana mesleğim [tıbbi malzemeler] olmasa bile benim ana mesleğimde çalışmam çok zor. Burada başka mesleği [mobilya mağazası] aramaya başladım” (G8, erkek, ortaokul mezunu, mobilyacı).

Topçuoğlu Atasü'nün (2019, s. 204) belirttiği gibi göç süreci, statü kaybı ve aşağı doğru bir hareketlilik içerdiğinden Suriyelilerin bundan kaçınmak için bazı stratejileri devreye soktuğu bilinmektedir. Bu stratejiler arasında hem yeni sosyal ağlar geliştirdikleri hem de var olan sosyal ağları kullanarak işler kurup kaybettikleri sermayelerini telafi ettiklerini görmek mümkündür. Sosyal sermaye, Suriyeliler için hem yeni işler kurmak konusunda hem de işi devam ettirmek konusunda önemli bir kaynak olmaktadır. Görüşmeciler bu durumu şöyle ifade etmektedirler:

“Bir arkadaşla tanıştım ve o beni başka Suriyeli arkadaşlarla tanıştırdı ve sonra yaptığım meslek üzerinde proje kurmayı düşündüm ve bu lokantayı açtım “ (G14, erkek, lokanta sahibi). “Mesela oradaki iş [Suriye’deki işinden bahsediyor] rahattı yani ve ünlü bir yerdi. Ustalar vardı bir işte zorlanırsam onu direk düzelterek birileri olurdu. Burada ilişkilerim ve tanıdıklarım azdı yani soru soracağım öğreneceğim kimse yoktu. Orda bir şeyde zorlansam direk sorardım cevap veren çoktu öğrenirdim...” (G9, erkek, pastane sahibi).

“Evet [zorluk yaşadığından bahsediyor] çünkü sıfırdan başladık ve insanların bizi tanınması ve bize gelmesi vakit aldı biraz” (G4, kadın, ortaokul mezunu, kuaför).

Görüşmelerden de anlaşıldığı gibi, hem işyerini kurmak hem de işlerini devam ettirebilmek için Suriyelilerin sık sık sosyal ağlarına referans verdiğini görmekteyiz. Bu yukarıda da görüldüğü gibi bazen belli becerileri içerirken bazen ekonomik sermayeye dönüştürülebilecek pratik bazı bilgiler olmaktadır.

Suriyeli İşletmelerin Başarı Arayışları Ve Bazı Stratejiler

Suriyelilerin küçük işletmelerini açarken ve işlerini sürdürürken işletmelerini nereye açacakları ya da hangi ürün veya hizmetleri sunacakları konusunda temel bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu tartışma “etnik kümelenme ekonomileri” şeklinde ifade edilmekte ve göçmenlerin yine göçmen yerleşim bölgelerinde yerleşmesi, hizmet veya ürünleri yine bu yerleşim yerinde karşılması olarak

ifade edilmektedir (Karan, 2019, s. 255). Suriyelilerin küçük işletme açma veya yerleşme dinamiklerine bakıldığında, bu yaklaşımın bazı izlerini bulmak mümkündür. Gaziantep'teki Suriyelilerin işyeri açma ve işyerlerini büyütme deneyimlerine bakıldığında hem daha geniş ağların varlığı söz konusu hem de belli stratejilerle müşterilerin çeşitlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Fakat kısa vadede Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler veya potansiyel Suriyeli müşterilere yakınlık gibi faktörler takip edilmektedir. Örneğin, üç ortaklı kurulan işletme, daha ilk aşamada müşteri potansiyelini dikkate alarak bir planlama yapmıştır. Öyle ki Gaziantep'te işyeri açma nedenini Suriyelilerin yoğun olarak yaşaması şeklinde ifade eden işletme sahibinin ifadeleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Suriye'ye yakın olduğu için değil ama Suriyeliler sayısı daha fazla olduğu için seçtim. Yani biz bir yatırım yaratırsak, Türklerle rekabet edemeyiz ama hedef kitlesi Suriyeli olursa daha iyi” (G6, erkek, restoran sahibi, üniversite mezunu).

Bir başka görüşmeci, müşterilerinin çoğunun Suriyeli olmasını beğeni ve tüketim tarzlarına bağlarken diğerleri, kârı arttırmak için Suriyeliler dışında müşterilere ulaşmanın, işyerini büyütmenin veya başka bir şube açmanın önemli olduğunu belirtmektedir.

“Suriyelilerden daha az [müşterilerden bahsediyor] ama yine de var...Türkler %10 diyelim kalan %90 Suriyeli. Çünkü mallar da farklı. Bazı şeyleri Türkler kullanmazlar ama Suriyeliler kullanırlar. Türkler ise sigara olabilir çay şeker bunları alabilir” (G7, erkek, ortaokul mezunu, market sahibi).

“Başka bir ilde başka bir şube açmayı düşünüyoruz. Ama bu şubede Türk müşterilere hitap etmek istiyoruz ki daha fazla kazancımız olsun” (G14, erkek, lokanta sahibi)

“Bu salonu büyütme ve daha istikrarlı bir hayatımızın olması ve işimizin düzene sokulması” (G4, kadın, ortaokul mezunu, kuaför).

Suriyelilerin bir kısmı, aile fertleri veya akrabalarıyla ortaklık geliştirirken; diğerlerinin arkadaşları veya yeni tanıştıkları Suriyeli veya yerelden tanıdıklarla ortaklıklar geliştirmektedirler. İşyeri küçükse genelde tek başlarına işyerini kurduklarını ama bazı durumlarda aile ve akrabalarından borç alındığı ifade edilmektedir. İşletme kurulurken görülen bu çeşitlilik, işyerinde çalışanlar arasında görülmemektedir. Bazı işletmeler, işyerlerinde kültüre özgü ürünler ve kültürel bir ortam sundukları için genellikle yanlarında Suriyelileri çalıştırdıklarını ifade etmiştir. Ancak bu başka yollar denenmediği anlamına gelmiyor. Örneğin işletmenin muhasebe işleri gibi Türkçe dil ve mevzuat bilgilerinin devreye girdiği durumlarda yerelden insanlar tercih edilirken, müşterilerle ilgilenen kişilerin daha çok Suriyeli olmasının tercih edilmesi tamamen stratejik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır:

“...Dükkân için muhasebeci gerekiyorsa onu Suriyeli olarak seçmeye gerek yok. Çünkü Suriyeli olarak seçersem Suriyeli Türk'ten bilgi alacak. Ben o yüzden direk onu Türk olarak seçiyorum” (G16, erkek, lokanta sahibi).

Bazı örneklerde ise işyeri açmadan belli deneyimlerin kazanılmak istendiği en azından işin Gaziantep'te nasıl yapıldığı hakkında fikir sahibi olmanın amaçlandığı görülmektedir. Bu durum işyeri sahipleri tarafından açıkça ifade edilmektedir:

“Basit bir şekilde başladık ve yavaş yavaş geliştirmeye başladı, mecbur çünkü yabancı bir ülke ve tüm sermayenizin tek bir defa bir yatırımı koyamazsın, ilk önce sonuçlara bakarsın (G6, erkek, üniversite mezunu, restoran sahibi).

Suriyelilerin, Gaziantep'te ve genel olarak Türkiye'de uzun çalışma saatlerinden şikâyetçi oldukları bilinmektedir. Araştırmalarda da Suriyelilerin mutluluk algılarını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak Türkiye'deki uzun çalışma saatleri karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2020, s. 204). Benzer şekilde Gaziantep'teki saha araştırmasının verilerine göre, işverenle yaşanan sorunlara bakıldığında; mesai saatleri ve izin günü gibi çalışma koşullarına odaklanan meseleler önemli olmaktadır (Gültekin vd., 2021b, s. 75). Uzun çalışma saatleri ve izin gününün olmaması genel olarak göçmen işletmelerinin ve özelde Suriyelilerin kendi işyerlerini açmalarını teşvik eden bir durumdur. Bununla birlikte Suriyelilerin kendi işyerlerinde de uzun çalışma saatlerine hapsedikleri bir gerçektir (Atasü-Topcuoğlu, 2019; Kavuş, 2019). Ancak kadın işyeri sahiplerinin özellikle uzun saatler çalışmak durumunda kalmayacakları sektörleri tercih ettikleri görülmektedir. Erkek işyeri sahipleri genellikle uzun çalışma saatlerini telafi etmek için aile üyeleri veya ortaklarla dönüşümlü çalışma saatlerini düzenlemektedirler. Ancak bu işletmelerde, ücretli çalışanlar için uzun çalışma saatleri geçerliliğini korumaktadır:

“Türkiye'de maalesef çalışma saatleri en az 11 saat ve bizim mesleğimizde tatil yok. Yani 30 ya da 31 günü 12 saatle çarp. Bilirsin bu bizim mesleğimiz ve biz buna Suriye'de iken bile alışmıştık. Ama oranın avantajı iş saatlerinde bazen kendine vakit ayırabiliyordum gidip akrabalarını ziyarete gidiyordum bir şeyler yapıyordum ama burada hayat çok farklı” (G13, erkek, ortaokul mezunu, lokanta sahibi).

“Benim için lokanta yöneticisi olarak değişmedi. Şam'da sabah 8'de açıyordum gece 2'de kapatıyordum. Ancak personellerin çalışma saatleri değişti. Burada Suriye'den daha fazla çalışıyorlar. Suriye'de personel 8 saat çalışıyordu. Burada 12 saat çalışıyor. Keşke sadece 8 saat olsa daha iyi olur. Yani personel için daha iyi” (G11, erkek, lise mezunu, lokanta sahibi).

Kadın işletme sahiplerinin işyeri açma ve çalışma deneyimlerine bakıldığında aile ile ilgili sorumlulukların vurgulandığı ve işyeri ile aile arasında belli bir dengenin gözetildiği görülmektedir:

“Burada daha uzun saatler çalışıyorlar ama bu işi biz kurduğumuz için çok çalışmıyoruz” (G4, kadın, ortaokul mezunu, kuaför).

“Benim de bir hayatım var ailem var her şey iş değil. Ben her gün açıyorum ama her saat değil. Mesela ben bugün saat 1'de açtım. Kendim ayarlıyorum vaktimi” (G3, kadın, lise terk, butik sahibi).

“Mağazayı ilk açtığımda çok zorluk yaşadım çünkü 2 tane çocuğum var ve onlara çok zaman ayıramadığım için hem ailem ile hem de çocuklarımla biraz sorun yaşadım” (G5, kadın, üniversite mezunu, butik sahibi).

İşyeri sahiplerinin çalışma saatlerini kendilerinin belirlemesi ve işyeri ile aile dengesinin kurulması özellikle kadınlar tarafından daha çok dile getirilmiştir. Ev ve bakım hizmetlerinin kadınlar tarafından yerine getirildiği ya da bu hizmetlerden birinci derecede sorumlu tutuldukları geleneksel cinsiyet rollerinin etkisi düşünüldüğünde kadınların bu durumu ifade etmesi anlaşılır olmaktadır. Özellikle mülteci veya göçmenlere açık olan, düşük ücretli ve uzun çalışma saatleri olan işler düşünüldüğünde kendi işyerini açmak, kadınlar açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Suriyelilerin işletmelerini büyütme ve devam ettirme konusunda bazı politikalar belirleyici olmaktadır. Genel olarak Suriyeli işletme sahipleri; kredi kullanamama, para transferinde yaşanan sorunlar, SUY yardımının kesilmesi endişesi ve seyahat izinlerinde yaşanan zorluklar gibi işlerini de doğrudan olumsuz etkileyen durumlardan sıklıkla bahsetmişlerdir. Farklı sektörlerde işyeri sahibi olan görüşmeciler bu durumu şöyle ifade etmektedirler:

“Tüm Türkiye için hatta yurtdışı için başta Irak benim Irak’ta birçok müşterim var ama kimlikle yurtdışına gidip gelmek ve para havalesi sıkıntılı oluyor” (G8, erkek, ortaokul mezunu, mobilyacı).

“Ben Türkiye’ye gelmeden önce 15 gün Halep’te kalıyordum, 15 gün Dubai’de kalıyordum. Kumaş getirmek için. Benim amcam var Dubai’de biz orada ortak ev aldık. Ama şimdi Dubai’ye ve Suudi Arabistan ülkelerine gidemiyoruz. Çünkü Suriye pasaportuna sahip olanlar için giriş çıkış işlemleri yapmıyorlar” (G12, erkek, lise terk, mağaza sahibi).

Görüşmeciler tarafından ifade edilen bu durum, işyeri sahibi Suriyelilerin ulus ötesi ağlara sahip olduklarını ve bu ağların işlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediklerini ortaya koymaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi yeni yerleşilen yerde yeni kurulan ve geliştirilen ağlar önemli olmakla birlikte ulus ötesi ağların da canlı tutulması gözetilmektedir.

SONUÇ

Göçmen veya etnik işletmelerin varlığı yeni bir olgu olmamakla birlikte hem göç alan ülkelerin hem de göçmenlerin özellikleri bu süreci derinden etkilemektedir. Göçmen işletmelerini; göçmenlerin farklı hukuki statüleri, sermayeleri, farklı toplumsal koşullar ve ülkenin göç yönetimi gibi birçok faktör etkilemektedir. Göçmenlerin hem geçmiş farklı sermaye yapıları hem de yeni yerleşilen bölgede geliştirdikleri sosyal ağlar işyeri açma deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Öyle ki erkeklerin işyeri açma oranları kadınlara göre yüksek olmakla birlikte, erkeklerin yoğunlaştıkları işler de (daha büyük sermayeli veya birkaç kişiyi yanında çalıştıracak boyutta işler gibi) farklılaşmaktadır. Suriyeli kadınlar genellikle küçük sermayelerle açılacak işletmeler (butik veya kuaför gibi) açmaktadır. Bu durum kısmen kadınların Suriye’deki çalışma geçmişlerine dayanırken kısmen Gaziantep’te geçirdikleri süre ve deneyimlerle ilgili olmaktadır. Suriyeli kadınların açtığı işletmeler erkeklerin açtığı işletmelere kıyasla sayıca az ve küçük boyutlarda olsa da kadınların işletme açmasının zorunlu göçle gelen bir toplumda kadının konumunu ve aile dinamiğini etkileyen önemli bir potansiyele sahiptir. Öyle ki Suriye’de çalışma deneyimi olmayan birçok kadın Gaziantep’te çalışmaya başlamaktadır. Gaziantep’te yoğun Suriyeli nüfusun varlığıyla birlikte hem kültürle

ilişkili özelleşmiş ürünlerin hem de bu ürünleri sunan mekânların artışına tanık olmaktadır. Buna rağmen işletmelerin müşterilerini çeşitlendirmeye çalıştıkları ve ulus ötesi sosyal ağların gözetildiği görülmektedir. Bu bağlamda göçmenlerin işyeri açma deneyimlerine etki eden faktörlerin ilişkisel bir perspektifle analiz edilmesi kaçınılmaz görünmektedir.

2011 yılından itibaren Suriye'den Türkiye'ye yönelen yoğun göç ile birlikte, Suriyelilerin işgücü piyasalarına eklenmeye başladığı görülmektedir. Suriyelilerin işgücüne dâhil olması yaş, eğitim, beceri ve sermaye gibi birçok değişkene bağlı olmaktadır. Özellikle işgücü piyasasının kayıtsızlıkla beslenmesi bir kısım Suriyeliyi kendi işyerini açmaya teşvik etmektedir. İşletmelerini açan Suriyelilerin bir kısmı, küçük sermayelerle ve kendi geçimini sağlayacak kadar kazanç elde etme motivasyonu ile hareket etmektedir. Özellikle Suriyeli erkek işyeri sahipleri, birikimlerini tüketmeden, aile geçimini sağlamanın en iyi yolu olarak küçük bir işyeri açmanın önemini ifade etmektedirler. Bu işyerlerinde çalışan sayısı, aile üyeleri ile sınırlı olup dönüşümlü şekilde çalışmak, hem işgücü piyasasındaki olumsuzluklardan kaçınmak hem de iş üzerindeki kontrolü sağlamak açısından önemlidir. Görece daha büyük işyerleri (birden fazla personel çalıştıran işyerleri) işyerlerini büyütme, kârlarını arttırma ve bunun için çeşitli stratejilerin geliştirildiği işyerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli işyeri sahipleri, işyerlerini açmak için kendi etnisitelerinin yoğunlaştıkları bölgeleri, iş merkezlerinin bulunduğu bölgeleri ve görece daha kozmopolit olan üniversite civarını tercih etmektedir. Küçük işyeri sahiplerinin çoğu, işyeri açmadan önce belli bir süre benzer bir işyerinde çalıştığı, kendi deneyimleriyle 'işlerin nasıl yürüdüğünü' öğrendiği, belli bir para biriktirildikten sonra da işyeri açtıkları görülmektedir. Bu stratejilerle birlikte genel olarak işyeri sahiplerinin uzun vadede sadece Suriyeli müşterileri hedeflemedikleri daha geniş bir müşteri profiline de hedeflendiğini belirtmek gerekir.

İşyeri açma sürecinde; işyerinin mekânı, müşteri profili, ürünlerin çeşitliliği ve ekonomik sermaye belirleyici olurken işin devam ettirilmesinde sosyal ve kültürel sermaye belirleyici olmaktadır. Görüşmelerde işyeri açma sürecinde eski tanıdıklar, yeni arkadaşlar ve aile üyelerinin katkıları ön plana çıkmaktadır. İşyeri açan Suriyeli erkeklerin hemen hepsinin ya kendisinin ya da ailesinin geçmiş iş deneyimi etkili olurken, kadınların iş tecrübesinin Gaziantep'te çeşitlendiği görülmektedir. Suriyeli kadınlar ya mesleklerini aynen devam ettirmekte ya da eğitimleriyle ilişkili meslekleri yapamadıkları durumda yeni işlere yönelmektedirler. Kadınların işyeri açma deneyimlerine bakıldığında, aile düzeninin korunması gözetilmekte ve çalışma saatleri de buna göre düzenlenmektedir. Erkek işyeri sahiplerinin durumu ise işgücü piyasasının düşük ücret ve uzun çalışma saatlerinden kaçınmayı içermektedir. Fakat bu durum işyeri sahibi olsalar da piyasada tutunmak ve işyeri masraflarını amorti etmek için daha uzun çalışma saatlerini göze almadıkları anlamına gelmemektedir.

EK-1. Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Eğitim	İş	Önceki İş/Durum	Girişim Yapısı
G1	K	Lise terk	Kuaför	Kuaför	-
G2	K	Üniversite	Butik	Öğrenci	-
G3	K	Lise terk	Butik	Kırtasiye	-
G4	K	Ortaokul	Kuaför	Kuaför	-
G5	K	Üniversite	Butik	Öğretmen	Ortaklı
G6	E	Üniversite Mezunu	Restoran	Giyim, elektrik	Ortaklı
G7	E	Ortaokul	Market	Sanayi sektörü	Ortaklı
G8	E	Ortaokul	Mobilyacı	Tıbbi malzemeler	Ortaklı
G9	E	Üniversite terk	Pastane	Öğrenci	Ortaklı
G10	E	Lise	Tatlıcı	Tatlıcı	-
G11	E	Lise	Lokanta	Lokanta	Ortaklı
G12	E	Lise terk	Giyim/Mağaza	Giyim/mağaza	-
G13	E	Ortaokul	Lokanta	Lokanta	Ortaklı
G14	E	Lise terk	Lokanta	Lokanta	Ortaklı
G15	E	Üniversite	Mağaza	Mağaza	Ortaklı
G16	E	Ortaokul terk	Lokanta	Lokanta	-

KAYNAKÇA

- Ahl, H. (2006). Why research on women entrepreneurs needs new directions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(5), 595-621.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Syrian refugee entrepreneurship in Turkey: integration and the use of immigrant capital in the informal economy. *Social Inclusion*, 7(4), 200-210.
- Bizri, R. (2016). Succession in the family business: drivers and pathways. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 22(1), 133-154.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2012). *Düşüünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brush, C. G., de Bruin A., ve Welter, F. (2009). A gender-aware framework for women's entrepreneurship. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 1(1), 8-24.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2020: "Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi"*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Gültekin, M. N. (2018). Gaziantep'teki Suriyeli mültecilerin toplumsal dayanışma ve etkileşim noktaları. *Turkish Studies*, 13(26), 673-692.
- Gültekin, M. N., Yücebaş, M., Soyudoğan, M., Atasü Topçuoğlu, R., Doğanoglu, M., Leyla Kuzu, Ş., Gülhan, S. T., Aslan, A., İncetahtacı, N., Utanır, A., Aslan, Ç., Kaya, M., Karayakupoğlu, H. C., Açıkgöz, Ü., & Özhazar, İ. (2021a). *Gaziantep Monitörü 2020 Uyum*. İstanbul: SABEV Yayınları.
- Gültekin, M. N., Yücebaş, M., Soyudoğan, M., Atasü Topçuoğlu, R., Doğanoglu, M., Leyla Kuzu, Ş., Gülhan, S. T., Aslan, A., İncetahtacı, N., Utanır, A., Aslan, Ç., Kaya, M., Karayakupoğlu, H. C., Açıkgöz, Ü., & Özhazar, İ. (2021b). *Gaziantep Monitörü 2020 Suriyeliler*. İstanbul: SABEV Yayınları
- Gültekin, M. N. ve Doğanoglu M. (2020). *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikayeleri*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.
- Gültekin, M. N., Yücebaş, M., Soyudoğan, M., Atasü Topçuoğlu, R., Doğanoglu, M., Leyla Kuzu, Ş., Gülhan, S. T., Aslan, A., İncetahtacı, N., Utanır, A., Aslan, Ç., Kaya, M., Karayakupoğlu, H. C., Açıkgöz, Ü., & Özhazar, İ. (2018). *Gaziantep'teki Suriyeliler*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.
- <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi:01.04.2022
- ILO (2020). *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler*.
- International Centre for Migration Policy Development (ICMPD) (2020). *Suriyeli Yatırımcıların Gaziantep Ekonomisine Etkileri Analizi Raporu*, Ankara.
- Karan, O. (2019). Suriyeli mültecilerin esnaflaşmasını anlamada Bourdieucu yaklaşımın olanakları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 249-276.
- Karan, O., Çakır, B., ve Kurtarı, E. (2020). Hatay'daki Suriyeli mültecilerin girişimcilik deneyimleri ve mekânsal faktörler. *Göç Dergisi*, 7(1), 77-94.

- Kalaylıoğlu, Y. A. (2014). Uluslararası gc bağlamında Bourdieu'nun kavramları: Ankara'da yaşayan İranlılar rneği. *İdeal kent Dergisi*, 5(14), 182-205.
- Kaya, A. (2010). Pierre Bourdieu'nün pratik kuramının kilidi: alan kavramı. *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletifim yayınları, 397-419.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler İ İe Geifler ve Karşılaşmalar*. İstanbul: Hiperyayın.
- Kloosterman, R. ve Rath J. (2001). Immigrant entrepreneurs in advanced economies: mixed embeddedness further explored. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(2), 189-202.
- Leyla Kuzu, ř. (2020). Başarı ve yaşama tutunma arasında Gaziantep'teki "Suriyeli Kadınlar"ın deneyimleri. *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.
- Leyla Kuzu, ř. (2021). Gaziantep'teki Suriyeli Kadınların alışma Deneyimleri, *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 366-377.
- MEB ve UNICEF (2019). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki ocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu*.
- Reis Oliveria, C. (2007) Understanding the diversity of immigrant entrepreneurial strategies. *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship A Co-evolutionary View on Resource Management*. İçinde Leo Paul Dana (der). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 61-83
- şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*. 4(2), 172-187.
- TEPAV (2018). *Yabancı Sermayeli şirketler Bülteni Suriye Sermayeli şirketler*.
- Uçar, C. (2020). Gaziantep parça başı emek piyasasının Suriyeli kadınları: emek, zorunlu gc ve şiddet. *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Gc Araştırmaları*, SU Gender ve Gc Araştırmaları Derneği, 38-55.
- Volery, T. (2007). Ethnic entrepreneurship: a theoretical framework. *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship A Co-evolutionary View on Resource Management*. İçinde Leo Paul Dana (der).Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 30-41.

Geliş Tarihi:
04.04.2022
Kabul Tarihi:
29.09.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Yücebaş, S. (2022). Yerel basında Suriyeli mültecilere ilişkin temalar, tanımlamalar ve metaforlar: Gaziantep örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 107-134. doi:10.46928/iticusbe.1098379

YEREL BASINDA SURIYELİ MÜLTECİLERE İLİŞKİN TEMALAR, TANIMLAMALAR VE METAFORLAR: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Araştırma

Semiray Yücebaş

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Gaziantep Üniversitesi

semirayyucebas@gmail.com.tr

Semiray Yücebaş, Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde Doktor Öğretim Üyesidir. Temel gazetecilik ve dal gazetecilikleri konusunda dersler vermekte ve iletişim, haber incelemeleri, gazetecilik pratikleri gibi konularda araştırmalar yapmaktadır.

YEREL BASINDA SURIYELİ MÜLTECİLERE İLİŞKİN TEMALAR, TANIMLAMALAR VE METAFORLAR: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Semiray Yücebaş
semirayyucebas@gmail.com.tr

Özet

Suriye’de savaşın başlamasının 11. yıl dönümünde Suriyeli mülteci göçü, Türkiye ve Gaziantep için etkisini halen sürdürmektedir. Suriyeli mültecilere ilişkin haberlere de Gaziantep yerel basınında sıklıkla yer verilmektedir. Bu haberlerin toplumdaki Suriyeli mültecilere ilişkin değer yargılarını yeniden üreten bir niteliği bulunmaktadır. Bu çalışmada, Gaziantep yerel basınındaki Suriyeli mülteci sunumlarının nasıl gerçekleştiği incelenmektedir.

Amaç: Çalışmanın amaçlarından ilki Gaziantep yerel basın haberlerinde Suriyeli mültecilerin hangi tema, tanımlama ve sözcük tercihleri ile sunulduklarını incelemektir. Çalışmanın bir diğer amacı da dört yıl önce yapılan bir araştırma ile güncel verileri karşılaştırmaktır.

Yöntem: Araştırmada Gaziantep yerel basınından altı gazetede ki haberler niteliksel içerik analiziyle incelenmektedir. İnceleme 2021 Mart ile 2022 Mart tarihleri arasını kapsamaktadır. Daha sonra bu sonuçlar 2017 yılında yapılan araştırmayla karşılaştırılmaktadır.

Bulgular: Gazetelerde farklı dönemlerde Suriyeli mültecilere yönelik sunumlarda olumlu bir değişim gözlemlenmemektedir. Ayrıca son dönemde, yerel basında, dışlayıcı pratiklerin yeni biçimlerine dair örnekler de tespit edilmektedir.

Özgünlük: Araştırma daha önce yapılmış bir araştırmayla karşılaştırma yapmakta ve Gaziantep yerel basınındaki Suriyeli tanımlamalarının güncel içeriğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Mülteciler, Yerel Basın, Haber, Gaziantep

JEL Sınıflandırması: R23

THEMES, DEFINITIONS, AND METAPHORS ABOUT SYRIAN REFUGEES IN THE LOCAL PRESS: THE CASE OF GAZIANTEP

Abstract

On the 11th anniversary of the start of the war in Syria, Syrian migration affects Turkey and Gaziantep. The news reports of Syrian refugees are also published in the Gaziantep local press. These news reports reproduce the value judgments about Syrian refugees in society. In this study, the presentations of Syrian refugees in the Gaziantep local press are examined.

Purpose: The study's first aim is to examine the theme, definition, and word preferences of Syrian refugees in Gaziantep local press news. The other purpose of the study is to compare the current data with a research carried out four years ago.

Method: In the research, the news in six newspapers from the Gaziantep local press is analyzed with qualitative content analysis. The study covers the period between March 2021 and March 2022. These results are then compared with the study conducted in 2017.

Findings: There is no positive change in the presentations of Syrian refugees in different periods in newspapers. In addition, recently, examples of new forms of exclusionary practices have been identified in the local press.

Originality: The research compares with a previous study and reveals the current content of the Syrian descriptions in the Gaziantep local press.

Keywords: Syrian Refugees, Local Press, News, Gaziantep

JEL Claassification: R23

GİRİŞ

Suriye'de iç savaşın başlamasıyla Türkiye, kendi tarihinin başından beri başat bir yere sahip olan göç olgusunu farklı bir içerik ve bağlamla yeniden deneyimlemek durumunda kaldı. Bu süreçte, Türkiye'de özellikle sınır kentleri ve büyük şehirler önemli bir ölçüde Suriyeli mülteci göçüyle karşılaştı. Artık savaşın 11. yıl dönümünde Türkiye'de yerleşmiş ve Türkiye'nin önemli bir gerçeğine dönüşmüş Suriyeli mülteci nüfusundan söz etmek mümkün hale geldi. Suriye'ye sınır olan Gaziantep de bu sürecin en yoğun hissedildiği kentlerden biri oldu.

Suriyeli mülteciler olgusu, Türkiye'deki kamuoyunun bir kesimi tarafından önemli bir sorun olarak görüldü. Kamuoyunun Suriyeli mültecilerin aileye, topluma, ekonomiye ve ülkenin sosyo-ekonomik yapısına zarar vereceklerine dair endişelerinin bulunduğu yapılan araştırmalarla ortaya konuldu (Erdoğan, 2018: 69). Gaziantep özelinde ise Suriyeli mülteciler ile Gaziantep'liiler arasındaki etkileşimlerin sınırlı olduğu tespit edildi (Gültekin, vd., 2021: 100-102). Oysa, göç ve göçün neden olduğu yabancılık deneyimi, yerleşikleri de kapsayan bir içeriğe sahipti. Çünkü Chambers'a (2014: 30) göre, sıklıkla, birbirinden çok farklı nedenlerimiz olsa da hepimiz, potansiyel olarak ortak kültür-gövdelerimiz ile özel miraslarımız arasındaki gerilimi taşıyan bir dünyanın ağlarında yol alıyoruz. Bu ağ olarak beliren dünyanın her birimizi ne kadar kapsadığını tam olarak bilemiyoruz ve bu bilinmezlik 'yuva' arayışlarımızın da gerekçesini oluşturuyor. Sennet'e (2014: 52) göre de yabancı olmak, memleketi dışında yaşarken bir türlü iç rahatlığına kavuşamamak ve bu yerinden-edilme deneyimi nedeniyle- insani bir şeyler yaratma irade ve becerisini gerçekleştirmemektir. Diğer bir ifadeyle yabancılık, bir yerinden edilme deneyiminin bizzat etkisiyle, farklı bir yerde insani bir kendini gerçekleştirme becerisine dahil olamamaktır. İçeridekiler için ise bu beceri ve yerleşiklik, doğrudan yabancından elde edilebilir hale geldi.

Ele aldığımız örnek bağlamında, yabancıyı kendini gerçekleştirme deneyiminin önündeki engeli, yerleşik toplumun gelenlere yönelik mesafesinde aramak gerekmektedir. Bu mesafenin oluşmasında farklı sosyolojik gerekçeler kadar, toplumsal kabullerin ve uzlaşmaların yeniden üretilmesinde rol oynayan basın da önemli etkisi bulunduğu söz edilebilir. Özellikle, yerel düzlemdeki mültecilere yönelik kabullerin yeniden üretilmesinde yerel basın haberleri kurucu bir işlev yüklenebilir. Bu çalışma da Gaziantep özelinden mültecilere yönelik yerel basın haberleri ile başat kabullerin nasıl üretildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, 2021 yılında bir yıl boyunca yayınlanan ilgili haberler örnek olarak analiz edilmekte ve daha sonra elde edilen bulgular 2017 yılını kapsayan benzer bir çalışmanın sonuçları ile karşılaştırılmaktadır. Böylece, basının Suriyeli mültecileri tanımlama biçimlerindeki dönüşüm ve süreklilikler de tespit edilebilecektir.

Araştırmada haberler, niteliksel içerik analiziyle incelenerek haberlerin içerdiği, temalar, betimlemeler, tanımlamalar ve metaforlar ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Haberlerdeki temalar Suriyeli mültecilere ilişkin yapılan haberlerin genel bağlamını ortaya koyarken, betimleme, tanımlamalar ve

metaforlar Suriyeli mültecilere ilişkin egemen anlamsal kabullerin nasıl ve ne biçimde yeniden üretildiğini göstermeyi sağlamaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GAZİANTEP’TE SURİYELİ MÜLTECİLER

Gaziantep, göç olgusunu tarihsel süreç boyunca her zaman farklı düzeylerde ve niteliklerde yakından deneyimlemiş bir şehirdir. Şehrin göçlerle şekillenmiş bir tarihinin bulunduğundan söz etmek mümkündür. Göç, Gaziantep’te kenti farklı kültürlerin, farklı insanların iş, çalışma, ticaret ve pazar ilişki ağlarında kendilerini ortaya koydukları yapıların oluşmasına neden olmuştur (Gültekin, 2018a: 677). Bu tarihsel duruma ilave olarak yaklaşık 11 yıl önce başlayan Suriye iç savaşıyla da Gaziantep’e yoğun bir Suriyeli mülteci göçü de yaşanmıştır. (Gültekin, 2018b; Lordoğlu ve Aslan, 2016). Suriyeliler günümüzde ekonomik, kültürel ve toplumsal anlamda şehrin önemli bir parçası haline gelmiş durumdadır.

1980’lerle birlikte imalat sanayindeki Türkiye’deki payı artmaya başlayan Gaziantep (Başak ve Saracoğlu, 2011: 426) günümüzde bir sanayi kenti olarak anılmaktadır. Ekonomik anlamda Suriyeli mültecilerin kente katılımı da kentin bu özelliği ile uyum içerisindedir. Suriyeliler de geldikleri bu şehirde ticari işletmeler kurmuş ve sanayi yatırımları gerçekleştirmişlerdir. İncetahtacı’ya (2020: 506) göre, 2019 itibariyle Suriyeli mülteciler, Gaziantep’te sanayi ve ticarete Türkiye’nin diğer bütün illerinden daha fazladırlar. Ayrıca, Suriyeli mültecilerin kahvehane, berber ve kuyumculuk gibi alanlarında işyerleri açtıkları görülmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2016: 792). Bir sanayi ve girişimci kenti olan Gaziantep’te İlgazi’ye (2019: 105) göre, Suriyeli mülteciler sanayinin vasıfsız işgücünü de karşılamaktadırlar. Gaziantep’teki Suriyeli mültecilerin eğitilmiş olmaması da bu durumu etkilemektedir (Gültekin, 2018b: 168). Kentteki Suriyeli mültecilerin gelir düzeyleri de düşüktür. Suriyeli hanelerin ortalama gelir düzeyi asgari ücret düzeyinde konumlanmaktadır (Gültekin, 2018a: 687). Ayrıca Suriyeliler kentte düşük ücret sorunu kadar, vasıf düzeylerinin altındaki işlerde çalışma problemiyle de karşılaşmaktadırlar (Lordoğlu ve Aslan, 2016: 797).

Gaziantep’te Suriyeli mülteciler, çoğunlukla gecekondu mahallelerinde ikamet etmektedirler (İncetahtacı, 2020; Sönmez, 2016). Buralarda Suriyeli mültecilerin açtığı küçük işletmeler ayrı birer toplumsallaşma mekanına dönüşmüştür. Bu sürecin bazı kültürel sonuçları da bulunmaktadır (Gültekin, 2018a: 686). Özellikle, yerel halkla etkileşim düzeyinde her iki taraf için bir kapalılıktan söz etmek mümkündür (Gültekin, 2018b: 172). İki toplum, kentte iş yaşamı ve eğitim gibi ana mecralar dışında birbirleriyle teması girememektedir. Komşuluk ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri, mahalle etkileşimi, birbirlerinin yeme alışkanlıklarına uyum gösterme gibi hususlarda etkileşimlerin düşük kalığı görülmektedir (Gültekin, vd., 2021: 100-102).

Yerel halkın Suriyeli mültecilere ilişkin bakışı, karşılıklı etkileşimin kurulmasını engellemektedir. Bir araştırmaya göre, Gaziantep’liler, Suriyeli mültecilerden kira artışlarına, suça ve işsizliğe neden olmaları gibi gerekçelerle rahatsız olduklarını belirtmektedir (Sönmez ve Adıgüzel, 2017: 802). Bu rahatsızlık

duyma yoğunluğunun belirli meslek gruplarında toplandığı da görülmektedir. Aynı araştırmaya göre, özellikle, esnaf, Suriyeli mültecilerden en fazla rahatsızlık duyan meslek grubu arasında yer almaktadır (Sönmez ve Adıgüzel, 2017: 801). Ayrıca ekonomik sorunların da Gaziantep'li Suriyeli mültecileri rekabet halinde oldukları gruplar olarak görmelerine de neden olabilmekte, bu durum özellikle alt kesimlerde dayanışma olanaklarının oluşmasını engellemektedir (Gültekin, 2020: 66). Gaziantep'li Suriyeli mültecileri “kendileri kadar sorun yaşamayan” kişiler olarak görmekte ve onlarla dayanışmaya girmekten kaçınmaktadırlar (Kahraman ve Kahya Nizam, 2016: 824).

Sonuçta, Gaziantep'teki Suriyeli mülteciler yeni bir toplumsal gerçeklik ortaya çıkarmakta ancak bu gerçeklik kentin yerleşikleri açısından henüz kabul görememektedir. Bu durum, aynı zamanda haberler aracılığıyla da yeniden üretilebilmektedir.

Haberlerde Suriyeli Mültecilere İlişkin Temalar Ve Betimlemeler

Medyanın toplumsal yaşamdaki kabullerin, bakış açılarının, beklentilerin veya endişelerin nasıl ifade edileceğini, çözümlerin hangi bağlamlara yerleştirilerek ele alınacağını etkileyen bir toplumsal rolünün bulunduğundan söz edilebilir. Toplumdaki egemen kalıplar, medya aracılığıyla yeniden üretilir. Kitle iletişim araçları, egemen ideolojiyi aktarır her gün yeniden üretmekte, yaşanmakta olan gerçekliği de farklı bir formda kurgulayıp topluma sunmaktadır (İnceoğlu ve Çoban, 2016: 25). Medya, toplumsal olarak kabul gören hegemonik bağlamı yeniden üretirken, bunu izleyicilerini sürece dahil ederek gerçekleştirir. Medya, bireyleri hegemonik olana bağlarken, bunu sadece belirli bir ideolojiyi empoze etmekle değil, egemen ideolojinin yeniden üretilişinde diğer toplumsal kurumlar ve etkileşim biçimleriyle üretilmiş bir oydaşıya dahil olmaya çağırarak gerçekleştirir. Yani mesajların belirli toplumsal ilişkilere entegre olması gerekir (Hall, 2005: 87). Suriyeli mültecilerin haberlerdeki konumlanışları da Suriyeli mültecilerin algılanışına ilişkin yaygın toplumsal uzlaşmayı yeniden üretmektedir. Bu uzlaşının, belirli temalar altında gerçekleştiği görülmektedir.

Suriyeli mültecilere ilişkin haberlerde ön plana çıkan temalar ve betimlemeler, kamuoyundaki zihinsel haritaları ortaya koyma niteliğine sahiptir. Bunlar, Suriyeli mültecilere ilişkin düşünme, algılama ve onlarla etkileşime geçme süreçlerinde etkili bir rol oynayabilir. Suriyeli mültecilerin haberlerdeki konumlanışını inceleyen kimi araştırmalar bu tema ve betimlemelerin nasıl şekillendiğini göstermektedir. Örneğin, Alman, İngiliz ve Amerikan medyasına yönelik bir araştırmaya göre, Suriyeli mültecilere ilişkin çeşitli betimleme çerçeveleri şu şekildedir: İnsancılık, sorumluluk, güvenlik, insanlıktan çıkarma, ekonomik yük ve entegrasyon (Mustafa-Awad ve Kirner-Ludwig, 2021: 92). Kanada'da yapılan bir araştırmada ise haberlerde mülteci taleplerinin geçerliliğine, potansiyel güvenlik tehditlerine ve mültecilerin sosyal programlardan ne ölçüde “faydalandığına” daha fazla odaklanıldığı gösterilmektedir (Lawlor ve Tolley, 2017: 967). Kısacası Batı basınının Suriyeli mültecilere ve göçmenlere ilişkin haber temalarında güvenlik, ekonomik yük, entegrasyon gibi konuların öne çıktığı görülmektedir. Türkiye basınında da benzer temalarla karşılaşmak mümkündür.

2015 yılında Türkiye’deki büyük haber ajanslarının yaptığı haberleri ele alan bir araştırmada, dört farklı tema altında tanımlanan Suriyeli mülteci imgesi tespit edilmiştir. Bunlar: İnsani yardım alan mülteciler, kurban olarak mülteciler, suçlu olarak mülteciler ve rol model olarak mülteciler şeklindedir (Sunata ve Yıldız, 2018: 145). 2014 yılında Türkiye’deki beş gazeteyi inceleyen bir çalışmada ise Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları zorluklar bağlamında ele alındığı, ikinci sırada ise “yardım” temasının geldiği vurgulanmaktadır (Pandır, Efe ve Paksoy, 2015: 7). Ancak diğer yandan Suriyeli mültecilerin sürekli yardım alanlar şeklinde haberleştirilmesi onlara yönelik bir nesneleştirme edimine de karşılık gelmektedir (Doğanay ve Çoban Keneş, 2016: 178). Dykstra (2016: 41) da mültecilerin çaresiz ve pasif olarak sunulmasının onları yardımın aktif katılımcıları yerine yardımların nesnesi olarak kurgulanması sonucunu doğurduğuna işaret etmektedir.

Temalar, olumlu-olumsuzluk kategorileri altında ele alındığında, olumlu içeriklerin Türkiye basınında daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’deki ulusal ve yerel basını kapsayan bir araştırmada, basında Suriyeli mültecilere yönelik tutumun çoğunlukla pozitif veya dengeli (%87.58) olduğu ifade edilmektedir (Paksoy ve Şentöregil, 2018: 246). Son dönemde, basında yayınlanan içerikleri farklı bağlamlarda inceleyen araştırmalara da rastlamak mümkündür. Örneğin Türkiye’deki yerel ve ulusal haberlerin incelendiği geniş bir araştırmada kadın mültecilerin temsillerinin odağa alındığı görülmektedir. Araştırmaya göre, haberlerde çoğunlukla Suriyeli mülteci kadınların toplumsal cinsiyete dayalı sorunlarına yer verildiği gözlemlenmiştir (Narlı, Özaşçılar ve Turkan İpek, 2019: 15). Sağlık konusunda yapılan içerik incelemelerinde ise daha olumsuz bir çerçeveye karşılaşılmaktadır. Hürriyet, Sabah, Birgün gazetelerinin uzun bir periyoda (2011-2019) dayanarak incelendiği bir araştırmada mülteci sağlığı haberlerinin yüzeysel olduğu tespit edilmektedir (Tılıç ve Bal, 2020: 50). Benzer sonuçlara Yücel’in (2021) araştırmasında da rastlanılmaktadır. Sert ve Danış (2021) ise Suriyeli mültecilerin Türkiye basınında bir ‘kriz’ söylemi bağlamında ele alınmadığını tespit etmişlerdir. Onlara göre bu durum misafirperverlikle şekillenen Batı’ya karşı bir üstünlük söyleminin uzantısıdır.

Yazılı basın haberlerinin tematik içeriklerinin ayrıca basın kuruluşlarının siyasi görüşlerine göre farklılık göstermekte olduğunu söylemek mümkündür. Gazeteler yayın politikası bağlamında Suriyeli mültecileri farklı tematik çerçevelerle ele alabilmektedir. Amerika medyasına yönelik olarak yapılan bir araştırmada liberal basının Suriyeli mültecileri savaşın kurbanları ve çalışkan insanlar olarak betimlerken daha muhafazakar basının Onları Amerikan yaşam tarzını tehdit eden olumsuz içeriklerle sunduğu tespit edilmektedir (Bhatia ve J Jenks, 2018: 236). Türkiye basınında da yer alan Suriyeli mülteci haberleri, yayımlandıkları basın kuruluşunun yayın politikalarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Çalış ve Baysal (2020: 258-259), farklı siyasi görüşlere sahip gazeteleri karşılaştırdıkları çalışmalarında, Birgün Gazetesi’nin Suriyeli mültecilerin mağduriyeti üzerinden hükümeti eleştiren mesajlar verdiğini ve gazetenin Suriyeli mültecilere karşı herhangi bir nefret söylemi üretmediğini tespit ederken, Sabah Gazetesi’nin hükümetin Türkiye’ye mülteci alımını olumlu bir şekilde aktardığını ve Türkiye’yi de sahiplenen ülke imajıyla sunduğunu göstermişlerdir. Hükümeti

destekleyen ve hükümete muhalif olan basın kurumları arasında yapılan bir başka karşılaştırmada da benzer farklılıklar tespit edilmiştir (Bilge, 2019). Söz konusu araştırmaya göre, hükümet destekli basında, Suriyeli mülteciler, toplumsal yapıya dahil edilmekte ve ayrıca, yeni gelenlerin ev sahibi kültüre kattığı ekonomik ve kültürel değerlere özel önem verilmektedir. Eleştirel yayınlarda ise Suriyeli mültecilerin Türk kültürüne değer kattığına dair bir argüman yerine, yapılacak en doğru şeyin yeni gelenlerin kabul edilmesi ve onlara yeni bir yuva sağlanması gerektiğine odaklanılmaktadır (Bilge, 2019: 118). Hükümete yakın basında haberler “misafir” merkezli bir kapsayıcılıkla konumlanırken, muhalif basında, rasyonel gerekçelerin ön plana çıkarılmakta olduğu görülmektedir. Cumhuriyet, Yenişafak ve Hürriyet gazetelerini kapsayan başka bir araştırmada, gazetelerin politik pozisyonlarına uygun haberler ürettiği ortaya konulmuştur (Göktuna Yaylacı ve Karakuş, 2015). Araştırmada hükümete yakın Yeni Şafak Gazetesi’nin Suriyeli mültecileri, hükümet üyelerinin ve Cumhurbaşkanı’nın kişisel ve kurumsal “cömertliğini” abartmak için bir araç olarak kullandığı, muhalefet partilerini ve gruplarını Suriyeli mültecilere ilgisizlikleri nedeniyle eleştirdiği tespit edilirken, Cumhuriyet Gazetesi’nin Suriyeli sığınmacılarla ilgili sorunları hükümeti eleştirme aracı olarak aldığı, Hürriyet Gazetesi’nin ise tarafsızlığını her iki sese de yer vererek korumaya çalıştığına işaret edilmektedir (Göktuna Yaylacı ve Karakuş, 2015: 245).

Sonuçta medyada Suriyeli mültecilerin temsillerinde, ekonomik yük, güvenlik, yardım ve insani durumları ön plana çıkaran içeriklerin üretildiğini söylemek mümkündür. Ancak Suriyeli mültecilere ilişkin basın tutumlarını anlamak, sadece içerik anlamında, temaların çerçevesini belirlemekle sınırlı kalmayabilir, aynı zamanda, söyleme dair kullanımlar, alışkanlıklar ve kabuller de Suriyeli mültecilere ilişkin perspektiflerin ortaya konulmasında açıklayıcı olmaktadır.

Suriyeli Mültecilere İlişkin Dilsel Tercihler

Suriyeli mültecilerin Türkiye basınında söylemsel kuruluşuna odaklanan araştırmalar, Suriyeli mültecilere yönelik kabullerin yeniden üretilme biçimlerini ortaya koymaktadır. Söylem, van Dijk’a (2003: 13) göre, ideolojinin yeniden üretiminde rol oynayan dilsel pratiklere karşılık gelmektedir. Haberi de bu bağlama yerleştirmek mümkündür. Haber söylemleri de egemen ideolojinin yeniden tesis edilmesinde önemli bir rol oynar (İnceoğlu ve Çoban, 2016: 48). Suriyeli mültecilere yönelik haberlerde de dilsel tercihlerin ideolojik karşılıklarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Suriyeli mültecilerin haberlerdeki konumlanışına yönelik söylem incelemelerinde Suriyeli mültecilerin misafir olarak konumlandırıldıkları görülmektedir (Gölcü ve Dağlı, 2017; Aridici, 2022). Bu tanımlama, Aridici’ya göre, Türk varlığının diğerlerine karşı büyüklüğüne ilişkin bir kabulü içermektedir (Aridici, 2022). 2011-2017 yıllarını kapsayan medyaya yönelik olarak yaptıkları araştırmada Gölcü ve Dağlı (2017: 34-35) misafir kategorisi dışında haberlerde, Suriyeli mültecilerin suçla ilişkili olarak sunulmalarının yanı sıra “aşırı görünür olma” ile “görüntü kirliliğine sebep olmaları”, gibi içeriklerle temsil edildiğini vurgulamaktadırlar. Bu tespitler, Suriyeli mültecilerin tehdit olarak kurgulandığının da göstergesidir. Sabah Gazetesi ile Sözcü Gazetesini karşılaştıran Aridici (2022) Sabah Gazetesi’nin sorunlu olarak

yorumlanabilecek kapsayıcılığına karşılık Sözcü Gazetesi'nde Suriyeli mültecileri tehdit olarak gören içeriklere rastlanıldığını vurgulamaktadır. Sözcü Gazetesi'nde mülteciler, laik yaşam tarzına bir tehdit olarak görüldüğü gibi, tembel ve sahilleri işgal eden ve eğlenen kişiler veya suç aktörleri olarak temsil edilirler (Aridici, 2022).

Yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, tehdit unsurunun iki farklı içeriğe ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, ekonomik yaşama, diğeri ise yaşam biçimine ya da güvenliğe yönelik tehditlerdir. Taş ve Taş'a (2018: 199) göre, Suriyeli mültecilerle ilgili üretilen bu haberleri iki ana temaya ayrılabilir: Birincisinde, mülteciler ekonomik ve sosyal ayrıcalıklara erişen bir grup olarak sunulurken, ikincisinde şiddet eylemleriyle ilişkilendirilerek kamu güvenliğine tehdit unsuru olarak tanımlanmaktadır. Suç haberlerinde toplumsal aidiyetin özellikle vurgulanması da söylemsel kabullerde suç ile mültecilerin örtüşmesine neden olabilmektedir. Alp'e (2018: 34) göre de Suriyeli mültecilere yönelik küçültücü ifadelerin kullanıldığı haberlerde Suriyeli mülteciler çoğunlukla suçla ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan, Man (2016: 1165) bu tür haberlerin yeterli verilere dayanmadığını da vurgulamaktadır.

Suriyeli mültecilerin ekonomik bir yük oluşturduklarına dair tanımlama ve içerikler de onlara yönelik tehdit söyleminin bir başka gerekçesini oluşturmaktadır. Kuşkusuz ki ekonomi ve güvenlik temaları birbirlerine kolaylıkla bağlanabilmektedir. Doğanay ve Çoban Keneş (2016: 177-178) analizlerinde, Suriyeli mültecilerin ekonomik yük ve güvenlik sorunu ile ilişkilendirildiklerini vurgulamaktadırlar. Onay-Coker de (2019: 383) Suriyeli mültecilerin, Türkiye ekonomisindeki ve günlük yaşamdaki olumsuz etkilerine ilişkin "yük" söylemlerinin haberlerde ön plana çıktığına ve kullanılan bazı olumsuz örneklerin tüm Suriyeli mültecileri kapsayacak şekilde haberlerde sunulurken onların bu bağlamda tehdit olarak görüldüklerine işaret etmektedir. Haberlerde Suriyeli mültecilerin ekonomik "yük" olarak sunulmaları ile toplumsal tehdit olarak betimlenmeleri arasında sıklıkla bir bağlantı kurulduğu görülmektedir. Haberlerde ekonomi bağlamında konu edinilen Suriyeli mülteciler Çoban Keneş'in (2016: 276) tespitiyle ekonomik bir "yük" olarak gösterilmekte, bir yandan da "kaçak", "sigortasız", "ucuz" gibi sıfatlarla "kullanışlı bir ürün" gibi sunulurken "işverenin yükünü azaltan" ve "ekonomiye katkı sağlayan" kişiler olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda, Suriyeli mülteciler Türkiye basınında hem yük ve birer maliyet unsuru hem de yararlı bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Bu tür kullanımlar, birbiriyle zaman zaman çelişiyor görünse de her iki retorik de Onlara yönelik nesneleştirme pratiklerinin bir uzantısıdır.

Suriyeli mültecilere yönelik haberlerde kullanılan söylemlerde, sıklıkla, metafor kullanımlarına da rastlanılmaktadır. Metaforla yapılan şey, bilinmeyen bir şeyi bilinen bir şey açısından ifade etmek, bilinmeyenlerin 'anlamı' bilinenlerin 'araçları' aracılığıyla ortaya koymaktır (Fiske, 1996: 124). Metaforlar, belirli bir konunun ya da olayın anlamının kuvvetlendirilmesini de sağlar. Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişlerinin de Türkiye basınında "akın", "sel", "dalga" gibi metaforlarla vurgulandığı görülmektedir (Çoban Keneş, 2016: 276). Ortadoğu'daki gazeteleri ele alan bir çalışmada

da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Araştırmada aralarında Türkiye’den Hürriyet Gazetesi’nin de bulunduğu “ev sahibi” ülke yayınlarında, daha fazla derecede “sel”, “akın”, “dökülmek” ve “yük” gibi metaforların kullanıldığı görülmüştür (Abid, Manan ve Rahman, 2017: 138). Bu tür kullanımlar insanların doğal afetler karşısında genellikle yaşadıkları güvensizlik ve panik duygusunu yaratmaktadır (Arcimaviciene ve Bağlama, 2018). Diğer bir ifadeyle metaforların kullanımında Suriyeli mültecilerin neden olacağı varsayılan toplumsal değişimler kaçınılmaz doğallıklara indirgenir. Böylece, Suriyeli mültecilerin tehdit olduğu bilgisi meşru bir nitelik kazanır. Söz konusu süreç aynı zamanda Suriyeli mültecilere yönelik yoğun istatistiki veri kullanımlarında ya da insani beklentileri, korkuları veya umutları olmayan nesne benzeri tanımlamalarda karşımıza çıkar. Kalabalıklar halinde göç etmeleri, sınırlara dayanmaları, çoğalmalarına ilişkin kimi içerikler bu kategoride değerlendirilebilir. Suriyeli mültecilerin nesne ve meta benzeri metafor kullanımlarla sunulması, iki yönlü bir ideolojik işleve sahip görünmektedir:

“İlki, bu durum, sayılabilen, taşınabilen, dağıtılabilen, ticareti yapılabilen, değiş tokuş edilebilen (vb.) metalaştırılmış nesne olarak insani nitelik ve tanımlamalardan mahrum bırakılan Öteki’ye yönelik herhangi bir olumlu duyguyu bastırır. İkincisi, Öteki’ni insan dışı kılan Meta ve Nesne metafor kullanımı ‘biz’i ve onlara yönelik ‘bizim’ kararlarımızı uygun ve ahlaki anlamda kabul edilebilir kılarak meşrulaştırır” (Arcimaviciene ve Bağlama, 2018).

Bu tür kullanımlarla Suriyeli mülteciler, aynı zamanda ‘biz’ bilgisinin yeniden üretilmesinde bir araca indirgenir. Söz konusu ‘biz’in tesis edilmesinde, haber öğelerinin retoriksel bir unsuru olan fotoğraflar da önemli bir rol oynar. Örneğin Birleşik Krallık’taki online gazete fotoğraflarını inceleyen bir araştırmada mültecilerin ana toplumsal etkileşimi polisle olan bir erkek kitlesi olarak resmedildiği gösterilmiştir (Wilmott, 2017). Burada “kamera, genellikle izleyicilerin mültecileri görmelerini engelleyen ve böylece sembolik olarak ‘bizi’ ‘Diğerlerinden’ koruyan polise odaklanma eğilimindedir ve mülteciler protesto ederken gösterildiğinde, bireyler olarak değil büyük gruplar halinde sunulmaktadır” (Wilmott, 2017: 77). Bu tür görsel imgelerin Suriyeli mültecileri nesneleştiren söylemsel kullanımları tamamlayan bir rolü bulunmaktadır.

Daha önce yapılan ve yukarıda özetlenen araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda Suriyeli mültecilerin haberlerleştirilmesinde söylemsel olarak ekonomik ve toplumsal anlamda tehdit oluşturma, düzen bozma ya da suçla ilintilendirme gibi kullanımların ön plana çıktığı görülmektedir. “Misafir”, “yük” gibi metaforlar da ayrıca Suriyeli mültecilerin yerleşik kimliğe ilişkin oluşturduğu olumsuzluklara atfen sıklıkla kullanılmaktadır. Yerel basın düzeyinde de benzer sonuçlara ulaşılması beklenebilir.

BULGULAR: YEREL BASINDA SURIYELİ MÜLTECİLER

Yerel basının ulusal basından farklı toplumsal işlevlere sahip olduğu iddia edilebilir. Karaduman (2007) yerel medyanın alternatif gündemler oluşturabilme potansiyeline işaret ederken, Ilgaz (2003) yerel basının kent hafızasına katkı sunduğunu belirtmektedir. Yerel basının ayrıca yerel düzeydeki toplumsal bütünleşmeye fayda sağladığından söz edilebilir (Ilgaz, 2003). Ancak Türkiye’deki yerel basının, günümüz ekonomi-politik koşullarında buna katkı sunabilme potansiyelini gerçekleştirebilmesinin güç olduğu görülmektedir. Yerel basının ekonomik ve politik bağımlılık ilişkileri içerisinde sıkışmış olması aynı zamanda Suriyeli mültecilere ilişkin sunumların şekillenmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Ancak yerel düzeyin farklı özgüllükleri, haber içeriklerinin yer yer farklılaşmasına da sebep olabilmektedir. Örneğin, Batman yerel basınına yönelik bir çalışmaya göre 2012-2018 yılları arasında çıkan haberler değerlendirildiğinde, yerel basının Suriyeli mültecilere yönelik olarak olumlu içeriklere yer verdiği görülmektedir (Türk, 2019: 2996). Ayrıca araştırmada ilk dönem haberlerinde Suriyeli mültecilerin mağduriyetleri üzerinden konu edinildikleri, son dönemde ise uyum süreci bağlamında ele alındıkları tespit edilmektedir. Malatya yerel basını için de benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Suriyeli mültecilere yönelik Malatya basınının yaklaşımının kültürel entegrasyon çerçevesinde olumlu olduğunu söylemek mümkündür (Şentürk Kaya ve Yılmaz, 2015: 68).

Trabzon yerel basınına ele alan bir araştırmadaki tespitler ise bu iki şehirle tezatlık oluşturmaktadır. Trabzon yerel gazetelerinde 2015 yılında yapılan araştırmada toplam haber başlıklarının yüzde 43,8’inde Suriyeli mülteciler olumsuzlama içeren fail söylemine tabi tutulmuşlardır (Bayram, 2016). Araştırmaya göre, bu olumsuzlamalar, daha çok, Suriyeli mültecilerin dilencilik ile suçlanması, Trabzon’un imajını zedeleyecek şekilde davranmaları ve bölge ekonomisine getirmiş oldukları iddia edilen sorunlara ilişkindir (Bayram, 2016: 1423). Araştırmacının tespit ettiği bazı başlıklar şu şekildedir: “Virüs Gibiler”, “Trabzon’da Dilenci Çetesi Var”, “Mülteci Salgını Her Yerde”, “Kurtarın Trabzon’u Bu Rezillikten”, “Suriyeli Çalıştırmayın”, “Suriyeliler Fındık Bahçesine Girecek” (Bayram, 2016: 1423).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) illerini (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) kapsayan yerel medyaya yönelik bir araştırmada da olumsuz haberlerinin daha fazla olduğu tespit edilmektedir (Yücebaş, vd., 2018). Araştırmada belirlenen örneklem doğrultusunda Suriyeli mültecileri merkeze alan 578 habere ulaşılmıştır. Bu haberlerin önemli bir bölümü (326) Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcı içeriklere sahiptir. Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcılık içeren olumsuz (Tablo 1’de “Ayrımcılık Karşıtı Uyumsuz” olarak belirtilen) haberler lehine en fazla açıklığın Gaziantep şehrinde yaşandığı görülmektedir. Gaziantep’teki 290 Suriyeli mülteci haberinden 185’i uyumsuz içeriğe sahiptir (Yücebaş, vd., 2018: 77).

Tablo 1. Mülteci Nüfuslara Yönelik Ayrımcılık Raporu

Şehir	Gazete Sayısı	Ayrımcılık Karşıtı Uyumlu	Ayrımcılık Karşıtı Uyumsuz	Toplam	Uyumsuz Değişkenlerin Tekrar Sıklığı					
					Toplumsal Gerginlik Sebebi Olarak Gösterme	Ekonomik Sorunların Sebebi Olarak Gösterme	Aşağılayıcı İfade ve Görüntü Kullanımı	Adli Vakalarda Etnik Aidiyetin Yersiz Kullanımı	Yerleşik Kimliğin Mülteciler Üzerinden Onayı	Tekrar Sıklığı
Gaziantep	6	105	185	290	21	9	66	60	42	198
Gap illeri Toplam	25	244	334	578	37	11	135	88	82	353

Kaynak: (Yücebaş, vd., 2018, s. 76).

Yapılan araştırmanın diğer incelemelerle ortak temaları ortaya çıkardığı görülmektedir. Ekonomik yük, tehdit, küçümseme, suçlama gibi kategoriler bunlar arasında yer almaktadır. Bu inceleme, aynı zamanda buradaki araştırmanın karşılaştırma yapacağı bulguları içermektedir. Yerel basın düzeyinde yapılan araştırmalar, kentlerin özgül durumlarını yansıtacak farklara sahip görünmektedir. Gaziantep'in sınır kenti olması, Suriyeli mültecilerin sık sık haberlerde ele alınmasına neden olmuştur. Ancak bu haberler, aynı zamanda, kentin göç olgusunun sonuçlarına dil anlamında da hazırlıklı olmadığını göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırma, 2021 Mart-2022 Mart tarihleri arasında bir yıllık süre boyunca Gaziantep'teki altı gazetenin Suriyeli mültecilere ilişkin haberlerini incelemektedir. Araştırmanın, içinde Gaziantep'in de bulunduğu GAP illerini kapsayan ve 2017 yılında yapılan bir incelemenin (Yücebaş, vd., 2018) Gaziantep ayağındaki gazete örneklemeyle paralellik taşımasına önem verilmiştir. Çünkü araştırmanın amaçlarından biri daha önce yapılan bu araştırma ile güncel durumu karşılaştırmaktır. Burada yapılan araştırma ile Suriyeli mültecilere yönelik Gaziantep yerel basınındaki güncel temaların, betimleme ve tanımlama biçimlerinin ve metaforların nasıl gerçekleştiğinin tespit edilmesi ve bu sunumların dört yıllık bir süreçte ne yönde değiştiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla güncel araştırmada da önceki araştırmanın metodolojisine uygun bir yöntem benimsenmiştir.

Araştırmada önceki araştırmayla benzer şekilde, haberlerin yerleştiği temaları, betimlemeleri ve tercih edilen sözcükleri analiz etmeye imkan veren nitel içerik analizi kullanılmaktadır. Araştırma kapsamında nitel içeri analizi vasıtasıyla temalar, betimlemeler, tercih edilen tanımlamalar, sözcükler ve metaforlar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Böylece Gaziantep yerel basının Suriyeli mültecileri nasıl gördükleri, onlara ilişkin kabullerinin ne yönde olduğu ve bu kabulleri ne şekilde yeniden ürettikleri görülmüş olacaktır.

Nitel içerik analizi bir metinde açık ya da gizli olabilecek anlam, tema ve kalıpları ortaya çıkarmak için sadece niceliksel verilere odaklanmanın ötesine geçerek sosyal gerçekliği anlaşılır kılmayı içerir (Güçlü, 2021: 200). Diğer bir ifadeyle, nitel bir içerik analizi, metin içerisindeki dilsel özellikleri anlam ve bağlamla ilişkisi içerisinde ele almaktadır (Tılıç ve Bal, 2020: 40). Yapılan araştırmada da belirlenen

bazı tanımlama kodlarının tekrar etme sıklıkları kadar bunların ideolojik olarak yerleştikleri anlam ve bağlamın anlaşılmasına çalışılması bu yöntemin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur.

Araştırmanın evrenini oluşturan Gaziantep’te resmi ilan alan 14 gazete bulunmaktadır (Basın İlan Kurumu, 2022). İlan almayanlarla bu rakam daha da artmaktadır. Gaziantep’teki basın kuruluşlarında güvencesiz çalışma koşullarının hakim olduğunu, ailevi ilişkilerin belirleyici bir rol oynadığını ve ekonomik ve politik ilişkilerinin önemli bir bağlayıcılığı bulunduğunu söylemek mümkündür (Uçar, 2020). Gaziantep’te tercih edilen örneklem Mart 2021-Mart 2022 tarihleri arasında Yücebaş ve diğerlerinin (2018) yaptığı incelemede ele alınan gazetelerden oluşmaktadır. Bu gazeteler, Gaziantep’te uzun süredir yayınlan Telgraf, Gaziantep27, Doğuş, Denge, Ekspres, Ayıntap gazeteleridir. Gaziantep’teki gazetelerin tirajları ilan alacak düzeyde birbirine yakındır. Gazete içeriklerinin ise yayın politikası açısından birbirleriyle örtüştüğü gözlemlenmektedir. Yerel düzeyde farklı siyasal pozisyonlara dair içeriklerin izlerini sürmek mümkün değildir. Çünkü bir taşra kentinin muhteviyatına uygun olarak belirli politik ve kültürel kabullerin bir aynılaşmaya sebep olduğundan ve bunların da gazetelerin yayın politikalarına yansdığından söz edilebilir. Bu nedenle, söz konusu altı gazetenin yeterli bir örneklem oluşturduğu iddia edilebilir. Tema ve tanımlamalara ilişkin kodlamalar da 2017’de yapılan kodlarla uyumlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak nitel içerik analizine uygun olarak kodların araştırma sürecinde şekillenmesi de sağlanmaya çalışılmıştır (Güçlü, 2021: 209). Bu sayede, olası dört yıllık süreç içerisinde ortaya çıkan anlamlı bazı değişimlere de ulaşılmıştır. Verilerin elde edilmesi için gazetelerin internet sitelerinde arşiv arama motorlarından faydalanılmıştır. Arama yaparken “Suriyeli”, “Suriyeli Mülteci” ve “Suriyeli Sığınmacı” gibi kavramlar kullanılmıştır.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

İncelenen tarih aralığında Gaziantep yerel basınında, sözü edilen organlarda, Suriyeli mültecileri konu alan toplam 165 haber tespit edilmiştir. Gaziantep yerel basınında Suriyelilerin ele alındığı haberlerin büyük bölümü uyumsuz bir içeriğe sahiptir (111 haber). Suriyeli mültecilere ilişkin haberlerin daha çok Gaziantep27 ve Ekspres gazetelerinde yayımlandığı görülmektedir. Suriyeli mültecilere ilişkin uyumsuz içeriklere sahip haberlere daha çok bu gazetelerde rastlanılmaktadır.

Tablo 2. Gazetelere Göre Haber Temaları Uyumlu/Uyumsuz

	Denge	Doğuş	Ayıntap	Gaziantep27	Ekspres	Telgraf	Toplam
Uyumlu	1	5	6	31	9	2	54
Uyumsuz	2	6	10	63	28	2	111
Toplam	3	11	16	94	37	4	165

2017 yılını kapsayan Gaziantep’teki araştırmada (Yücebaş, vd., 2018) ulaşılan haber sayısına göre bir düşüş olduğu görülmektedir. Suriyeli mültecilere ilişkin haber sayısı 290’dan 165’e düşmüştür. Bu

durum geçen dört yıllık süreçte Suriyelilere ilişkin gündemin düşüşe geçtiğini göstermektedir. 185 olan uyumsuz haber sayısı güncel çalışmada 111'dir. Suriyeli mültecilere ilişkin olumsuz haber sayısının genele oranlandığında yüzde 64'den yüzde 67'ye çıktığı görülmektedir. Kısacası dört yıllık süreçte Gaziantep basınında olumlu yönde bir değişiklik olmamıştır. Suriyeli mültecilere yönelik olumlu ve uyumlu haber sayısı oranları da buna paralel olarak azalmıştır. Bu haberlerin oranları yüzde 36'dan yüzde 32'ye düşmüştür.

Suriyeli mültecilere ilişkin haberlerde olumlu içeriklerin yardım, sağlık, eğitim, girişimcilik, başarı hikayeleri ve kültür sanatla ilgili temalarda gerçekleştiği görülmektedir. Yardımlar kadar sağlık haberleri de önemli ölçüde olumlu bir içeriğe sahiptir. Sağlık haberlerinde savaş nedeniyle protez ihtiyacının Türkiye'de karşılanmış olmasına yönelik haberler göze çarpmaktadır (Kardeşlerin Protez Bacak Mutluluğu, 2021). Ancak gazetelerde pandemi süreci ve Covid 19 salgınına ilişkin Suriyeli mültecileri ilgilendiren herhangi bir içerikle karşılaşılmamış olması da ilgi çekicidir. 2017 yılındaki araştırmada uyumlu haber temaları ayrıştırılmadığı için tema bağlamında bir karşılaştırma yapmak mümkün olamamıştır.

Tablo 3. Uyumlu Haber Temaları

Gazeteler	Uyumlu Haber Sayısı	Kültür/sanat	Eğitim	Girişimcilik	Başarı	Yardım	Sağlık
Denge	1						1
Doğuş	5	1			2	2	
Ayıntab	6	2	2	1		1	
Gaziantep27	31	6	6	5	2	8	4
Ekspres	9	2	3	2		1	1
Telgraf	2					2	
Toplam	54	11	11	8	4	14	6

Gazetelerdeki Suriyeli mültecilere ilişkin uyumlu haberlerde yardım temasının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu temayı daha sonra kültür/sanat ve eğitim temalı haberler takip etmektedir. Söz konusu temalara ait haberlerde Suriyeli mültecilere ilişkin dengeli ve uyumlu bir haber dilinin oluştuğu görülmektedir.

Suriyeli mültecilerin katılım gösterdiği veya onlara yönelik olan kültür-sanat etkinliklerine dair haberlerde Suriyeli mültecilere ilişkin genellikle olumlu bir içerik kullanılmaktadır. Kültür/sanat haberlerinde uyumlu bir içeriğin görünür olması, bu alandaki etkileşimlerin uyum ve birlikte yaşama dair öğeleri taşıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin “Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak

Gaziantep'e gelen Suriyeli çocuklar, hayalini kurdukları ülkelerini resmetmek için resim sanatını öğreniyorlar” (Hayallerinde Yaşattıkları Ülkelerini Çizecekler, 2021) ya da “Kız kardeşlik battaniyesi” başlıklı haberdeki “Türk ve Suriyeli kadınlar, ‘kız kardeşlik battaniyesi’ örerek dayanışma mesajı verdi” (Kız Kardeşlik Battaniyesi, 2021) ifadeleri bu tür kullanımlar arasında yer almaktadır. Olumlu içeriklerin görünür olduğu haber temalarından bir diğeri de eğitimidir (Sığınmacılar İçin Mesleki Eğitim Adımı, 2021). Suriyeli mültecilere girişimcilik becerilerinin kazandırılmasına yönelik etkinlikler de olumlu içeriklerin üretildiği temalar arasında yer almaktadır. “Suriyelilerin ev sahibi toplumla birlikte girişimcilik ekosistemine dahil olmasının” (Suriyeli Göçmenler İçin Çalışma, 2021) ifadeleri Suriyeli mültecilerin iş yaşamına dahil edilmesine yönelik bir etkinliğe yer vermektedir. Suriyeli mültecilerin gösterdikleri başarılar olumlu bağlamda ele alınan haberler arasındadır. Başarı hikayelerinin toplumsal etkileşime karşılık gelen içeriklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Gaziantep basınında Suriyeli mültecilere ilişkin olumsuz haberlerin ekonomi, güvenlik, yardım ve demografi temalarında toplandığı görülmektedir. Güvenlik temasının olumsuz haberlerde en çok görülen tema olduğu gözlemlenmiştir. Bunu demografik değişim ve yardım temaları izlemektedir. Belirli bir temada kategorize edilen haberlerde aynı zamanda Suriyeli mültecilere ilişkin farklı betimleme tarzları da bulunmaktadır. Bazen tek bir haberde farklı betimlemeler yapılabilmektedir. Ayrıca en fazla uyumsuz haber Gaziantep27 ve Ekspres gazeteleri tarafından üretilmektedir.

Tablo 4. Uyumsuz Haber Temaları ve Betimlemeler

Gazeteler	Uyumsuz Haber Sayısı	Güvenlik				Yardım	Demografi	Tekrar Sıklığı Toplam
		Toplumsal Tehdit	Ekonomik Tehdit	Küçümseme	Suçlu			
Denge	2		1			1	1	3
Doğuş	6	1				4	1	6
Ayıntab	10				6	3	1	10
Gaziantep27	63	15	11	5	8	10	24	73
Ekspres	28	7	9	5	2	3	8	34
Telgraf	2				1	1		2
Toplam	111	23	21	10	17	22	35	128

Güvenlik teması altında kategorize edilen haberlerde Suriyeli mültecilerin “toplumsal tehdit”, “ekonomik tehdit”, “suçlu” olarak ve “küçümseme”yle betimlendikleri görülmektedir. Suriyeli mültecilere yönelik olumsuzlukların yardım teması altında müteşekkiri kalmakla betimlendikleri, demografik temada da “çoğalıyor” olmakla nesneleştirildikleri ortaya çıkmaktadır. Suriyeli mülteciler burada demografik olumsuzluğa işaret eden bir “nesne” olarak betimlenmektedir. Bu, haberlerde en

fazla karşılaşılan betimleme türüdür. Bunu, toplumsal tehdit olarak tanımlanmaları takip etmektedir. Yerleşik kimliğe müteşekkiri olma durumlarına dair haberler de ciddiye alınır bir niceliğe sahiptir.

Güncel araştırmada haberlerin önemli oranda güvenlik teması altında toplandığı görülmektedir. Suriyeli mültecilere ilişkin olumsuz haberlerde, Onların toplumsal tehdit ve yük olarak algılanmasına yönelik betimlemlerle sıklıkla karşılaşılmaktadır (23 tekrar). Suriyeli mülteciler bu tür haberlerde Gaziantep'in toplumsal düzenine ve güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Örneğin bir haberde yer verilen ifadeler bu tehdit algısının niteliğini şu şekilde betimlemektedir: “Bugün 2,5 milyon Suriyelinin içerisinde 400 bin tane Ermenilerin 1921’de gidenlerin torunları dönmüş gelmişler ve buradan toprak talep ediyorlar. Bunlar için kitaplar yazılıyor. Ermenileri öven kitaplar çeşitli belediyeler tarafından bastırılıyor” (Atabay19 Gençlik Hız Kesmiyor, 2021). Bu tehdit sebebiyle zaman zaman Suriyeli mültecilerden entegre olmaları talep edilmektedir: “Suriyelilere de seslenen Şahin, ‘Bu şehirde büyük bir kültür var. Büyük bir yaşam var. Entegre olmaları lazım. Kendi işlerinde gettolaşma bizi radikalleşmeye götürür. Bu çok tehlikeli. Bu şehrin kuralları var uyması lazım. Eğer bunları yaparlarsa birlikte yol alırız” (Trafığın Çözümü İçin Metro Şart, 2021).

Entegre olmanın gerekçesi, aynı zamanda, dahil olunan kimliğin yüceltilmesi sonucunu da doğurur. “Büyük bir kültür”e sahip olunduğu için de uyum göstermeleri beklenir onlardan. Suriyeli mülteciler bazı durumlarda yerleşik toplumu bozan bir niteliğe de sahip olarak resmedilir: “Ama maalesef onlar bize benzeyeceğine biz onlara benzer olduk. Trafikte sosyal yaşamda, hayatın içinde tam bir kaos yaşıyoruz” (Antepli Azınlığa Düşecek, 2021). Suriyeli mültecilere yönelik genellemeler de çoğunlukla bu kategoriye girmektedir. “Suriyelilerin karıştığı birçok cinsel suç ve asayiş olayının kamuoyundan gizlendiği gerçeği...” (“Suriyelilerin Karıştığı Suçlar Gizleniyor”, 2021) gibi ifadeler genel olarak Suriyeli mültecileri bir toplumsal tehdit kaynağı olarak tanımlamaktadır. Bir başka haberdeki ifadeler de bu genellemeye rastlanarak Suriyeli mültecileri bir güvenlik ve toplumsal tehdit unsuru olarak kurgulamaktadır: “Kontrolsüz yaşamları ve sayılarındaki büyük artışlar ilerde bu bölgede Arap-Türk-Kürt sokak çatışmalarına zemin hazırlamaktadır” (Gerçek Şampiyon Gaziantep Halkı!, 2021). Bir derneğin Suriyeli mültecilere ilişkin düzenlediği bir etkinlik de güvenlik sorunu olarak görülebilmektedir: “Son derece hassas günler geçirdiğimiz bu ortamda, böyle bir organizasyonun düzenlenmesi Gaziantep gibi hassas bir konuma sahip bir kentte Suriyelilere karşı olumsuz bakış açısını tetikleyebileceği ileri sürülüyor” (Bu Nereden Çıktı Şimdi, 2021). Suriyeli mültecilerin Gaziantep'in toplumsal yaşamına yönelik bir tehdit oluşturduğu fikri gazetelerde sıklıkla tekrarlanmaktadır.

Haberlerde ayrıca Suriyeli mültecilerin ekonomik tehdit ve yük olarak görüldüğü de gözlemlenebilmektedir. Bu tehdit ve yükler esnafa, işsizliğe ya da genel olarak ekonomiye yönelik olabilmektedir. “Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin ülkemiz için oluşturduğu ekonomik ve sosyal yükün farkındayız...” (Bu Karar Yıldırım'ı Harekete Geçirdi, 2021). Suriyeli mülteciler yerleşik esnaf için de ekonomik bir tehdit olarak görülmektedirler (GATEM Esnafı İsyanda..., 2021). Ayrıca “...Büyük yük altındaki küçük esnafımız, tacirimiz, tüccarımız...” (Yıldırım: Suriyeliler Kayıtlı

Oldukları illere Değil Güvenli Bölgelere Gönderilmeli, 2021) ya da “Şehirde zaten yerli halkın ekonomik olarak sıkıntı yaşadığı ve küçük esnafın işyerlerini satmak veya kapatmak zorunda kalışının getirdiği tepkiler...” (Bu Nereden Çıktı Şimdi, 2021) gibi kullanımlar esnafın rahatsızlıklarını ifade etmektedir. Haberlerde Suriyeli mülteciler ayrıca yerleşiklerin işgücü istihdamına yönelik bir engel olarak gösterilmektedir: “Suriyelilerden çok kendi gençlerimizi iş kollarına verelim, ara elaman sıkıntısı giderelim” (Kayıt Dışı ve Ruhsatsız İşyerlerine Denetim Geliyor, 2021).

Suç haberlerinde zaman zaman Suriyeli mültecilerin toplumsal aidiyetlerinin ısrarla belirtildiği görülmektedir. “Gaziantep’ten Osmaniye’nin Bahçe ilçesine gelen Suriyeli şahıslar piyasaya sahte dolar sürmek istedi” (Kuyumcu Şüphelendi, Sahte Dolar Çetesi Çökertildi, 2021) ya da “17 Suriyeliye ‘maske takmamak’ ve ‘sosyal mesafeyi ihlal’ gibi kusurlarından dolayı” (9 Kişilik Araçtan 18 Kişi Çıktı, 2021) gibi haber ifadeleri bu tür kullanımlara örnek gösterilebilir. Bu tür haberler Suriyeli mültecilerin güvenlik sorunu olarak anlaşılmasına neden olmaktadır.

Güvenlik temalı haberlerde doğrudan küçümseme ifadelerine ve tanımlamalarına da rastlanılmaktadır: “Türkiye Cumhuriyeti’ni Suriyeli mülteciler kurdu diyecek kadar pişkin!” (“Gaziantep, Çalışkan Bir Kenttir!”, 2021) ya da bir milletvekilinin ifadelerinin habere taşınırken açıklamalara mesafe almadan verilen sunumlar da bu kategoriye işlenebilmektedir: “...bu yardıma muhtaç Suriyelileri ülkenin kurtarıcısı olarak tanımlıyor...” (“Suriyelilere Kaldıysak, Vay Halimize!”, 2021). Bu tür ifadeler, Suriyeli mültecileri kaçınılması, uzak durulması gereken küçümseyici bir tanımlamaya taşıyarak, güvenlik sorununun bir parçası haline getirmektedir.

İncelenen gazete haberlerinde konuya ilişkin araştırmalarda pek vurgulanmayan bir başka betimlemenin de ön plana çıktığı görülmektedir. Suriyeli mültecilere yapılan yardımların veya onlara yönelik olarak gösterilen ilginin yarattığı müteşekkir olma veya minnettarlık gösterme halinin yerleşik kimliği yücelten bir niteliği bulunmaktadır. Bu tür haberlere de sıklıkla rastlanılmaktadır.

“Kendilerine gönderilen yardımları teslim alan yetim çocuklar ve kuran kursu öğrencileri, İmkaner ve Milletvekili Mehmet Erdoğan’a teşekkür etti” (Suriyeli Yetimlerden Milletvekili Erdoğan’a Dua, 2021)

“Az da olsa bize yapılan iyiliklerin karşılığını iade etmemize vesile olan Allah’a hamdolsun. Güzel bir Türkiye için hep birlikteyiz” dedi (Suriyeli İşadamları Türkiye’de Okul Yapıyor, 2021).

“Suriyeli sığınmacılar, Ayasofya Cami ve 15 Temmuz hain darbe girişiminin tasvir edildiği tabloda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ayağının altındaki dolar dikkat çekiyor” (Suriyeli Ünlü Ressamdan Cumhurbaşkanı’na Anlamlı Tablo, 2021).

Ayrıca bu tür haberlerde haber sunumlarında yer alan açıklamalar da yerleşik olanın meziyetlerine dair bazı sözel vurguları içerebilmektedir.

“450 bin Suriyelilerin kente gelmesi birçok kozmopolit olay kentte mevcut. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Cumhurbaşkanımızın liderliğinde Cumhuriyetle hep birlikte bu şehirde yapılması gereken her şey yapılıyor” (Gaziantep’te Dezavantajlı 100 Aileye Ev, 2021).

“Numan Kurtulmuş, ‘Gaziantep’in takdire şayan bir performansı vardır. Gaziantep’in nüfusunun 4’te 1 nüfusu kadar mülteci geldi. Gaziantep’in bu fedakarlığına ve misafirperverliğine şapka çıkarmak gerekir’ dedi” (“Fedakarlığınıza Şapka Çıkarılır”, 2021).

Araştırma süresince Suriyeli mültecilerin demografik bir sorun olarak görüldüğü ve bu bağlamda nesneleştirildiği haberlere de sıklıkla rastlanılmıştır. Bu tür haberlerde genellikle niceliksel bilgilerin sunularak kanıtlar üretildiği de görülmektedir. Niceliksel veriler Suriyeli mültecileri nesneleştirirken, kullanılan sözcük tercihleri de dışlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Örneğin “Hayaldi Gerçek Oldu” alt başlığı ile verilen haberde Suriyeli mültecilerin Gaziantep’teki sayılarının arttığına dair niceliksel veriler kullanılmaktadır (Gaziantep’in Nüfusunun Yüzde 21.5’i Suriyeli, 2021). Suriyeli mültecilerin “çoğaldığına” dair vurgulara da haberlerde rastlanılmaktadır. Örneğin “Çoğalıyorlar” başlıklı haberde, “Türkiye’deki geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyeli sayısı Temmuz itibarıyla bir önceki aya göre 6 bin 484 kişi artarak toplam 3 milyon 690 bin 896 kişi oldu” ifadelerine yer verildiği görülmektedir (Çoğalıyorlar, 2021). Bir başka haberde ise “Habire çoğalıyorlar” başlığı kullanılmaktadır (Habire Çoğalıyorlar, 2021). Bu çoğalma vurgusu aynı zamanda bazı haberlerde kente ilişkin sorunların kaynağı olarak da gösterilebilmektedir: “Suriyeli sığınmacılar nedeniyle Gaziantep nüfusunun yüzde 30 oranında arttığını ve dolayısıyla yolların nüfusu kaldıramaz noktalara geldiğini belirten...” (Bu Yollar Nüfusu Kaldırmıyor, 2021). Kentin demografik yapısının değişeceğinden duyulan endişe, yerleşik hayata yönelik bir tehdit algısının oluşturulmasını sağlamaktadır. Örneğin şu ifadeler bu tür bir tedirginliği yansıtmaktadır: “Antepli azınlığa düşecek Suriyelilerin nüfus artış hızı çok fazla. Bu en geç 15 yıl içinde Gaziantep’in demografik yapısının Suriyeliler lehine değişebilir” (Antepli Azınlığa Düşecek, 2021). Oysa Gaziantep’teki doğurganlık oranları Suriyeli mültecilerin çocuk sahibi olma oranlarıyla birbirine yakındır (Gültekin, 2018a: 679).

Gazete haberlerinde Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönme isteği içinde olduklarına veya geri dönmeleri gerektiğine dair betimlemelerle karşılaşmaktadır. Bu tür haberler de nesneleştirme betimlemeleri altında kategorize edilmiştir. Örneğin, “Suriyelilerin yüzde 65’i ülkesine dönmek isterken...” (Suriyeli Sığınmacılar Dönmek İstiyor, 2021) ya da “Onlar bizim misafirimiz ancak misafirliğinde bir zamanı var. Bu şehre katkısı olmayan insanların ülkelerine dönmelerini gerektiğini düşünüyoruz” (Nizipliler de Suriyelilerden Muzdarip, 2021) gibi ifadeler bu tür bir nesneleştirmeyi açığa çıkarmaktadır. Suriyeli mülteciler burada kurtulmak istenen bir nüfus olarak görülmektedir. Ayrıca görüldüğü üzere misafirliğin sınırları da bu tür haberlerde belirtilebilmektedir.

Haberlerde sıklıkla karşımıza çıkan “misafir” nitelemesi, genel anlamıyla hak temelli ihlalleri görünmez kılmaktadır. “Misafir” metaforu, Suriyeli mültecilere yönelik hukuksal hak arayışlarını geçersizleştirmektedir. Misafir metaforu mülteciliği hukuksal bir statüye taşımaktan alı koyar. Dolayısıyla bu tür metaforik kullanımlar gerçekliğe ilişkin anlamların nerede sabitleneceğini belirlemektedir. Misafirlik statüsü aynı zamanda yerleşik olanlarla mülteciler arasında hiyerarşik bir ilişkinin bulunduğunu da içermektedir. “Misafir”lik iki topluluk arasındaki sınırların da net olarak

belirlenmesini sağlar. Öte yandan “Misafir” kadar farklı metaforlar da buna benzer işlevleri yüklenebilir. Yapılan araştırmada sıklıkla karşılaşılan metaforlar şunlardır:

Tablo 5. Metaforlar

	Metaforlar						
	Başıboş	İstila	Yük	Kardeş	Misafir	Akın	Emanet
Tekrar Sıklığı	2	1	5	4	7	2	1

Metaforlar dildeki olumlu veya olumsuz birçok içerikte kullanılagelse de gerçekleri gizleme işlevini zararlı bir şekilde gerçekleştiren (Lakoff, 1991) veya hegemonik olanın doğallaştırılmasını sağlayan (van Teeffelen, 1994) dilsel bir kullanım biçimidir. Haberlerde de bu tür metaforik kullanımlarla karşılaşılmaktadır. Haberlerde genel olarak “misafir”, “yük” ve “kardeş” gibi metaforlarının kullanıldığı görülmektedir. Misafir metaforu Suriyeli mültecileri hukuki olmayan ve sözel bağlantılarla taahhüt edilmiş bir haklar dizgesine bağlamaktadır. Bu metafor ayrıca yerleşik kimliğin kapsayıcılığına ve kucaklayıcılığına gönderme yaparak yerleşik kimliği yüceltme ve bunu doğallaştırma anlamı içerir. “Kardeş” metaforunun da benzer bir işleve sahip olduğundan söz etmek mümkündür. Bu metafor sayesinde Suriyeli mültecilere dindaşlık ekseninde bir yakınlık gösterilmektedir. Bu metafor aracılığıyla Suriyeli mültecilere ilişkin perspektifin hak temelli bir merkeze taşınmaması doğallaştırılmış olur. “Yük” metaforu ise Suriyeli mültecilerin toplumsal ve ekonomik anlamda bir maliyet unsuru oluşturdukları kanısını güçlendirmektedir. Bu metafor, Suriyeli mültecilere ilişkin dışlayıcı bir dilin de çoğunlukla gerekçesini oluşturur. “İstila”, “akın”, “emanet” gibi başka metaforların da az sayıda kullanıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde haberlerdeki metafor kullanım sıklığının fazla olmadığı görülmektedir. Ancak metafor kullanımına dair niceliksel bir verinin azlığı onun anlamını ve toplumsal işlevini değersizleştirmemektedir. Haberlerde ayrıca genel anlamıyla kullanılan tanımlamalar da Suriyeli mültecilerin yerel basında nasıl konumlandırıldıklarını açıklama özelliğine sahiptir:

Tablo 6. Tanımlamalar

	Suriyeli	Mülteci	Sığınmacı	Sorun	Çoğalma/Artma	Dönme
Tekrar sıklığı	1067	238	105	44	18	25

Haberlerde Suriyeli mültecilere yönelik olarak tercih edilen adlandırma daha çok “Suriyeli” şeklindedir. “Mülteci” ve “Sığınmacı” gibi adlandırmalar gazetelerin tümünde daha az tercih edilmektedir. Mülteci veya sığınmacı gibi tamlamaların daha az tercih edilmesi Suriyeli mültecilerin hak temelli bir şekilde kategorize edilemediklerini göstermektedir. “Suriyeli” adlandırmasının ayrıca mültecileri yabancı ve

bizden olmayan bir topluluk olarak kategorize eden ve belirginleştiren bir karşılığı da bulunmaktadır. Gazetelerde bu kullanıma yönelik anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Ayrıca haberlerde Suriyeli mültecilerin “Sorun”, “Çoğalıyor ve Artıyorlar” ve “Dönüyorlar/Dönecekler” gibi sözcüklerle tanımlandıkları görülmektedir. Bu adlandırma ve tanımlamaların yoğunluğu Suriyeli mültecilerin yerel basında genel anlamıyla olumsuz bir şekilde kurgulandığını göstermektedir.

2017 yılında benzer bir örnekleme dayanan araştırmayla karşılaştırıldığında Suriyeli mültecilere ilişkin sunumlarda önemli bir değişim olmadığı görülmektedir. Önceki araştırmada doğrudan aşağılayıcı ifade kullanımı (küçümseme) ve adli vakalarda aidiyetin belirtilmesi (suçlu) ilk sıraları paylaşmaktadır (Bkz: Tablo 1). Güncel araştırmada bu olumsuz kullanımlarda önemli bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu durum, Suriyeli mültecilere yönelik dolaysız bir şekilde gerçekleşen uyumsuz dilin terk edilmeye başladığını göstermektedir. Ancak diğer tema ve betimlemelerde durum bunun tam tersidir. Suriyeli mültecilerin ekonomik tehdit olarak kurgulandığı haber sayısında ciddi bir artış bulunmaktadır. Toplumsal tehdit olarak kurgulanan haberler de genele oranlandığında bir artış göstermiştir (toplam tekrar sıklığı bağlamında, yüzde 10’dan yüzde 17’ye çıkmıştır). Ekonomik ve toplumsal tehdit tanımlamasındaki bu artış, Suriyeli mültecilerin daha fazla derecede tehdit olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır. Ayrıca bununla bağlantılı olarak, güncel araştırmada, demografi teması altında Suriyeli mültecilerin nesneleştirilmesine yönelik betimlemeler yeni bir değişken olarak belirginleşmektedir. Dört yıllık süreç sonunda yerel basında Suriyeli mültecilerin “nüfuslarının artışı” belirgin bir tehdit olarak kurgulanmış gibi görünmektedir. Son olarak müteşekkir ve minnettar Suriyeli aracılığıyla yerleşik kimliğin onay gördüğü haberler ise halen önemini korumaktadır. Öte yandan bu tür içeriklerin sıradan insanların kabullerinde karşılık bulup bulmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Suriyeliler Barometresi-2019 (Erdoğan, 2020: 56-59) araştırmasının bulgularına göre sınır illerinde Suriyelileri bir yük olarak görme yönündeki olumsuz kabuller metropol ve metropol dışında kalan ve Suriyeli mültecilerin az olduğu illere göre daha azdır. Ancak Gaziantep’teki yerel haberlerde bu olumsuz içerik ve tanımlamaların son yıllarda artmakta olduğu ve bunun da yerleşik nüfus bağlamında bir karşılığının olabileceği düşünülebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Gaziantep yerel basınındaki son dönemde (Mart 2021 - Mart 2022) yayınlanan haberlerde, dışlama dilinin ve temalarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Suriyeli mültecilere ilişkin olumsuz olmayan haberler ise daha çok yardım, kültür/sanat ve eğitim temalı haberlerde yoğunlaşmaktadır. Yardım haberleri olumlu bir dile sahip olsa da bu bağlamda yapılan yoğun haber üretimi, Suriyeli mültecilerin yardımın nesnesi olarak kurgulanmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca, sağlık haberlerinde mültecilere ilişkin uyumlu bir dil ön plana çıkmaktadır. Ancak pandemi ve Covid-19 bağlamında Suriyeli mültecilerin haberleştirilmediği de görülmektedir. Kültür/sanat haberleri ise Suriyeli mültecilerle ilgili uyumlu ve olumlu bir dilin daha sorunsuz bir şekilde ortaya çıktığı haberlerdir.

Uyumsuz haberlere bakıldığında yapılan araştırmada güvenlik temasının ön plana çıktığı görölmektedir. Demografi teması ve yardım teması bunu takip etmektedir. Betimlemeler düzeyinde ise Suriyeli mültecileri Gaziantep'in demografik yapısına yönelik bir tehdit olarak gören ve onları nesneleştiren nitelermelerin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Suriyeli mültecilerin toplumsal düzene yönelik bir tehdit olarak göröldükleri ve bu yönde betimlendikleri haberler de önemli bir tekrar sıklığına sahiptir. Haberlerde ayrıca Suriyeli mülteciler üzerinden yerleşik kimliğin onaylandığı içeriklere ve betimlemelere de ciddi oranda rastlanılmaktadır.

Haberlerde Suriyeli mültecilere ilişkin metafor kullanımları da tespit edilmiştir. "Yük", "misafir" gibi metaforların Gaziantep yerel basınında kullanıldığı görölmüştür. Ancak bunlara yönelik kullanım yoğunluğu düşüktür. Yine de metaforların Suriyeli mültecilere ilişkin belirli kabulleri doğallaştıran bir işlevi olduğu söylenebilir. Diğer taraftan adlandırma ve kelime tercihlerinde de Suriyeli mültecileri dışlayan bir nitelik bulunduğu gözlemlenmiştir.

2017 yılını kapsayan ve aynı gazetelerin ele alındığı haberlerle karşılaştırıldığında güncel araştırmanın uygulandığı 2021 yılında Suriyeli mültecilere yönelik haberlerde bir düşüş bulunmaktadır. Bu durum, Suriyeli mültecilerin yerel basın gündeminden düştüğünü göstermektedir. Güncel araştırmanın gösterdiği gibi Suriyeli mültecilere yönelik uyumlu bir haber dili geçen süreçte yaygınlık kazanamamıştır. Hatta Suriyeli mültecileri nesneleştiren ve demografik anlamda bir tehdit olarak gören betimlemelerin ciddi oranda arttığı gözlemlenmiştir. Bu durum, geçen dört yıla rağmen hak temelli ve uyumlu bir haber dilinin Gaziantep yerel basınında oluşmadığını göstermektedir.

Günümüzde Suriyeli mültecilerin Türkiye toplumuyla birlikte yaşama pratiklerine odaklanan bir habercilik anlayışının merkeze alınması gerekli görölmektedir. Buna yönelik deneyim ve pratiklerin geliştirilmesi için iletişim akademisyenleri, medya çalışanları, mülteciler ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu kamusal tartışma ve eylemlere ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan konuya ilişkin özellikle yerel düzeydeki araştırmaların artırılmasının ve ayrıca yerel, ulusal ve küresel yayın içerikleriyle karşılaştırmalı araştırmaların geliştirilmesinin söz konusu kamusal eylemlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynayabileceği iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abid, R., Manan, S., & Rahman, Z. (2017). 'A flood of Syrians has slowed to a trickle': The use of metaphors in the representation of Syrian refugees in the online media news reports of host and non-host countries. *Discourse & Communication*, 11(2), 121-140.
- Alp, H. (2018). Suriyeli sığınmacılara yönelik ayrımcı ve ötekileştirici söylemin yerel medyada yeniden üretilmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(15), 22-37.
- Arcimaviciene, L., & Bağlama, S. H. (2018). *Migration, metaphor and myth in media representations: The Ideological dichotomy of "them" and "us"*. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244018768657> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Aridici, N. (2022). *Constructing the 'National Ideal': The 'Inclusive' and 'Exclusive' representations of Syrian refugees in Turkish print media*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2022.2037859> (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Başak, Z., & Saracoğlu, Ş. (2011). Sermayenin mekân arayışı, kapitalist üretim ilişkilerinde değişim ve yeni sanayi odakları: Gaziantep, quo vadis? İçinde M. N. Gültekin, *Ta Ezelden Taşkıdır Antep* (s. 413-443). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Basın İlan Kurumu. (2022). Resmi ilan ve resmi reklam alan süreli yayımlar. <https://ilanbis.bik.gov.tr/Uygulamalar/AylikListe> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- Bayram, Y. (2016). Yerelde öteki olmak: Suriyeli sığınmacıların Trabzon yerel gazetelerinde söylemsel temsili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1416-1431.
- Bhatia, A., & J Jenks, C. (2018). Fabricating the American dream in US media portrayals of Syrian refugees: A discourse analytical study. *Discourse & Communication*, 12(3), 221-239.
- Bilge, N. (2019). Friend or foe: Cultural fusion theory and media coverage of Syrian refugees in Turkey. *Communication Culture & Critique*, 12(1), 110-127.
- Burr, V. (2012). *Sosyal İnşacılık*. (S. Arkonaç, Çev.) Ankara: Nobel.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (İ. Türkmen, & M. Beşikçi, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Çalık, M., & Baykal, K. (2020). Habertürk, Sabah ve Birgün gazetelerindeki suriyeli mülteci haberlerinin eleştirel söylem çözümlemesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5, 241-262.
- Çoban Keneş, H. (2016). Metaforun ayrımcı hegemonyanın inşasındaki rolü: Suriyelilerin haberleştirilmesinde metafor kullanımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 253-280.

- Doğanay, Ü., & Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı basında Suriyeli ‘Mülteciler’: Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası. *Mülkiye Dergisi*, 4(1), 143-184.
- Dykstra, T. (2016). Assemblages of Syrian suffering: Rhetorical formations of refugees in Western media. *Language, Discourse & Society*, 4(1-7), 31-48.
- Erdoğan, M. (2018). *Suriyeliler Barometresi 2017*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019*. Ankara: Orion.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Göktuna Yaylacı, F., & Karakuş, M. (2015). Perceptions and newspaper coverage of Syrian refugees in Turkey. *Migration Letters*, 12(3), 238-250.
- Gölcü, A., & Dağlı, A. (2017). Haber Söyleminde ‘Öteki’yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 26, 11-38.
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Gültekin, M. N. (2018a). Gaziantep’teki Suriyeli mültecilerin toplumsal dayanışma ve etkileşim noktaları. *Turkish Studies*, 13(26), 673-692.
- Gültekin, M. N. (2018b). Kent ve yeni sosyal etkileşimler: Gaziantep’teki Suriyelilerin genel örüntüsü, mevcut durumu ve muhtemel geleceği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 162-176.
- Gültekin, M. N. (2020). Türkiye'deki Suriyelileri konuşurken. İçinde Y. Ahi, M. N. Gültekin, ve M. Açıkgöz, *Göç ve kent etkileşimler* (s. 43-69). Ankara: Nika.
- Gültekin, M. N., Yücebaş, M., Soyudoğan, M., Atasü Topçuoğlu, R., Doğanoglu, M., Leyla Kuzu, Ş., . . . Özhasar, İ. (2021). *Gaziantep monitörü - uyum*. Ankara: SABEV.
- Hall, S. (2005). Kodlama, kodaçıklama. İçinde Y. Yavuz (Çev.) Ş. Yavuz, *Medya ve izleyici bitmeyen tartışma* (s. 85-98). Ankara: Vadi.
- İlgaz, C. (2003). Türkiye'de yerel gazetecilik. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (16), 177-184.
- İlgazi, A. (2019). Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına etkileri Gaziantep ve Şanlıurfa örneği. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(4), 93-123.
- İnceoğlu, Y., & Çoban, S. (2016). Şimdi haberler. İçinde Y. İnceoğlu ve S. Çoban, *Haber okumaları* (s. 17-64). İstanbul: İletişim.
- İncetahtacı, N. (2020). Gaziantep'teki Suriyeli ailelerin baş etme stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 499-525.

- Kahraman, F., & Kahya Nizam, Ö. (2016). Mültecilik hallerini mekân üzerinden okumak: Gaziantep örneğinde Türkiyelilerin gözünden Suriyeli kent mültecileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 808-825.
- Karaduman, M. (2007). Yerel medya çalışanlarının eğitim düzeyleri ve mesleki yeterlilikleri: Antalya örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi* (28), 284-301.
- Lakoff, G. (1991). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the Gulf. r: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Lakoff_Gulf_Metaphor_1.html (Erişim Tarihi: 26.03.2022).
- Lawlor, A., & Tolley, E. (2017). Deciding who's legitimate: News media framing of immigrants and refugees. *International Journal of Communication* (11), 967-991.
- Lordoğlu, K., & Aslan, M. (2016). En fazla Suriyeli göçmen alan beş kentin emek piyasalarında değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 49(2), 789-808.
- Man, F. (2016). "günah keçileri" ya da "olağan şüpheliler" olarak Suriyeliler. *Çalışma ve Toplum*(3), 1147-1170.
- Mustafa-Awad, Z., & Kirner-Ludwig, M. (2021). Syrian refugees in digital news discourse: Depictions and reflections in Germany. *Discourse & Communication*, 15(1), 74-97.
- Narlı, N., Özaşçılar, M., & Turkan İpek, I. (2019). Turkish daily press framing and representation of Syrian women refugees and gender-based problems: Implications for social integration. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 18(1), 1-21.
- Onay-Coker, D. (2019). The representation of Syrian refugees in Turkey: a critical discourse analysis of three newspapers. *Continuum Journal of Media & Cultural Studies*, 33(3), 369-385.
- Paksoy, A., & Şentöregil, M. (2018). Türk yazılı basınında Suriyeli sığınmacılar: İlk beş yılın analizi (2013-2015). *Selçuk İletişim*, 11(1), 237-256.
- Pandır, M., Efe, İ., & Paksoy, A. (2015). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili üzerine bir içerik analizi. *Marmara İletişim Dergisi* (24), 1-26.
- Sancar Üsür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge.
- Sennett, R. (2014). *Yalnızca Sürgün Üzerine İki Deneme*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis.
- Sert, D. Ş. & Danış, D. (2021). Framing Syrians in Turkey: State Control and No Crisis Discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- Sönmez, M. (2016). Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki mekânsal dağılışı ve geleceği. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, (s. 392-400). Ankara.

- Sönmez, M., & Adıgüzel, F. (2017). Türkiye’de Suriyeli Sığınmacı algısı: Gaziantep şehri örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 797-807.
- Sunata, U., & Yıldız, E. (2018). Representation of Syrian refugees in the Turkish media. *Journal of Applied Journalism & Media Studies* (1), 129-151.
- Şentürk Kaya, E., & Yılmaz, M. (2015). Malatya yerel basınında Suriyeli sığınmacılara yönelik haberlerin incelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 54-69.
- Türk, E. (2019). Batman yerel basınında göçmenlerin temsili üzerine bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 8(4), 2975-3000.
- Tılıç, L. D., & Bal, S. (2020). Suriyeli mültecilerin sağlık haberlerindeki temsili ve sağlık haberciliği bağlamında eleştirel bir değerlendirme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 18(72), 30-59.
- Taş, O., & Taş, T. (2018). Post-hakikat çağında sosyal medyada yalan haber ve Suriyeli mülteciler sorunu. *İleti-ş-im*, (29), 183-207.
- Uçar, B. (2020). Haber üretim sürecinde otosansür: Gaziantep yerel basın örneği (Yüksek Lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. (Erişim Tarihi: 24.04.2022).
- van Dijk, T. (2003). Söylem ve ideoloji çokalanlı bir yaklaşım. İçinde, B. Çoban, & Z. Özarlan, *Söylem ve ideoloji* (N. Ateş, Çev.), (s. 13-113). İstanbul: Su Yayınları.
- van Teeffelen, T. (1994). Racism and metaphor: the Palestinian- Israeli conflict in popular literature. *Discourse & Society*, 5(3), 381-405.
- Wilmott, A. (2017). The Politics of Photography: Visual depictions of Syrian refugees in U.K. online media. *Visual Communication Quarterly*, 24(2), 67-82.
- Yücebaş, M., Köksalan, E., Gökgöz, G., Yücebaş, S., Güven, O., Şahin, E., Akbaş, N. (2018). *GAP bölgesinde yerel medya sorunlar, tespitler, imkanlar*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Yücel, A. (2021). Symbolic annihilation of Syrian refugees by Turkish news media during the COVID-19 pandemic. <https://equityhealthj.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12939-021-01472-9> (Erişim Tarihi: 02.02.2022).

GAZETE HABERLERİ

- 9 Kişilik Araçtan 18 Kişi Çıktı. (2021, 01 Mart). *Gaziantep27 Gazetesi* <https://www.gaziantep27.net/9-kisilik-aractan-18-kisi-cikti-547161h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Antepli Azınlığa Düşecek. (2021, 11 Kasım). *Gaziantep27 Gazetesi*. <https://www.gaziantep27.net/antepli-azinliga-dusecek-555385h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

- Atabay19 Gençlik Hız Kesmiyor. (2021, 21 Haziran). *Gaziantep27 Gazetesi* <https://www.gaziantep27.net/atabey19-genclik-hiz-kesmiyor-550752h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Bu Karar Yıldırım'ı Harekete Geçirdi. (2021, 03 Eylül). *Gaziantep27 Gazetesi*. <https://www.gaziantep27.net/bu-karar-yildirimi-harekete-gecirdi-553049h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Bu Nereden Çıktı Şimdi. (2021, 28 Temmuz). *Gaziantep27 Gazetesi*. <https://www.gaziantep27.net/bu-nerden-cikti-simdi-551827h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Bu Yollar Nüfusu Kaldırmıyor. (2021, 14 Nisan). *Gaziantep27 Gazetesi*. <https://www.gaziantep27.net/bu-yollar-nufusu-kaldirmiyor-548711h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Çoğalıyorlar. (2021, 04 Ağustos). *Gaziantep27 Gazetesi* <https://www.gaziantep27.net/cogaliyorlar-552089h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Fedakarlığınıza Şapka Çıkarılır. (2021, 18 Şubat). *Ekspres Gazetesi*. <https://www.gazeteekspres.com/fedakarliginize-sapka-cikarilir-103255-haberi> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- GATEM Esnafı İsyanda.... (2021, 06 Haziran). *Ekspres Gazetesi*. <https://www.gazeteekspres.com/gatem-esnafi-isyanda-96394-haberi> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Gaziantep, Çalışkan Bir Kenttir!. (2021, 20 Temmuz). *Ekspres Gazetesi*. <https://www.gazeteekspres.com/gaziantep-caliskan-bir-kenttir-97728-haberi> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Gaziantep'in Nüfusunun Yüzde 21.5'i Suriyeli. (2021, 02 Haziran). *Gaziantep27 Gazetesi* <https://www.gaziantep27.net/gaziantepin-nufusunun-yuzde-215i-suriyeli-550132h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Gaziantep'te Dezavantajlı 100 Aileye Ev. (2021, 30 Ekim). *Gaziantep27 Gazetesi*. <https://www.gaziantep27.net/gaziantep-te-dezavantajli-100-aileye-ev-554992h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Gerçek Şampiyon Gaziantep Halkı! (2021, 10 Haziran). *Ekspres Gazetesi*. <https://www.gazeteekspres.com/gercek-sampiyon-gaziantep-halki-96509-haberi> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Habire Çoğalıyorlar. (2021, 05 Eylül). *Gaziantep27 Gazetesi* <https://www.gaziantep27.net/habire-cogaliyorlar-553115h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

- Hayallerinde Yaşattıkları Ülkelerini Çizecekler. (2021, 05 Nisan). *Doğuş Gazetesi*.
<https://gaziantepdogus.com/haber/9554177/hayallerinde-yasattiklari-ulkelerini-cizecekler>
(Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Kardeşlerin Protez Bacak Mutluluğu. (2021, 22 Mart). *Gaziantep27 Gazetesi*
<https://www.gaziantep27.net/kardeslerin-protez-bacak-mutlulugu-547877h.htm> (Erişim Tarihi:
20.03.2022).
- Kayıt Dışı ve Ruhsatsız İşyerlerine Denetim Geliyor. (2021, 12 Ağustos). *Gaziantep27 Gazetesi*
<https://www.gaziantep27.net/kayit-disi-ve-ruhsatsiz-isyerlerine-denetim-geliyor-552334h.htm>
(Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Kız Kardeşlik Battaniyesi. (2021, 13 Aralık). *Gaziantep27 Gazetesi*. <https://www.gaziantep27.net/kiz-kardeslik-battaniyesi-556478h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Kuyumcu Şüphelendi, Sahte Dolar Çetesi Çökertildi. (2021, 29 Nisan). *Ayıntab Gazetesi*.
<https://www.ayintabgazetesi.com/haber/-kuyumcu-suphelendi-sahte-dolar-cetesi-cokertildi-haberi-8644.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Nizipliler de Suriyelilerden Muzdarip. (2021, 17 Ağustos). *Ekspres Gazetesi*.
<https://www.gazeteekspres.com/nizipliler-de-suriyelilerden-muzdarip-98207-haberi> (Erişim
Tarihi: 20.03.2022).
- Sığınmacılar İçin Mesleki Eğitim Adımı (2021, 29 Nisan). *Gaziantep27 Gazetesi*.
<https://www.gaziantep27.net/siginmacilar-icin-mesleki-egitim-adimi-549205h.htm> (Erişim
Tarihi: 20.03.2022).
- Suriyeli Göçmenler İçin Çalışma. (2021, 03 Temmuz). *Gaziantep27 Gazetesi*
<https://www.gaziantep27.net/suriyeli-gocmenler-icin-calisma-551195h.htm> (Erişim Tarihi:
20.03.2022).
- Suriyeli İşadamları Türkiye'de Okul Yaptırıyor. (2021, 06 Aralık). *Doğuş Gazetesi*.
<https://gaziantepdogus.com/haber/9540966/suriyeli-isadamlari-turkiyede-okul-yaptiriyor>
(Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Suriyeli Sığınmacılar Dönmek İstiyor. (2021, 19 Haziran). *Ekspres Gazetesi*.
<https://www.gazeteekspres.com/suriyeli-siginmacilar-donmek-istiyor-96754-haberi> (Erişim
Tarihi: 20.03.2022).
- Suriyeli Ünlü Ressamdan Cumhurbaşkanına Anlamlı Tablo. (2021, 22 Aralık). *Ayıntab Gazetesi*.
<https://www.ayintabgazetesi.com/haber/suriyeli-unlu-ressamdan-cumhurbaskanina-anlamli-tablo-haberi-12702.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

- Suriyeli Yetimlerden Milletvekili Erdoğan'a Dua. (2021, 22 Mart)..*Doğuş Gazetesi*.
<https://gaziantepdogus.com/haber/9549130/suriyeli-yetimlerden-milletvekili-erdogana-dua>
(Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Suriyelilere Kaldıysak, Vay Halimize!. (2021, 01 Ağustos). *Ekspres Gazetesi*.
<https://www.gazeteekspres.com/suriyelilere-kaldiysak-vay-halimize-97810-haberi> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Suriyelilerin Karıştığı Suçlar Gizleniyor. (2021, 03 Temmuz). *Ekspres Gazetesi*.
<https://www.gazeteekspres.com/suriyelilerin-karistigi-suclar-gizleniyor-97275-haberi> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Trafiğin Çözümü İçin Metro Şart. (2021, 15 Haziran). *Gaziantep27 Gazetesi*.
<https://www.gaziantep27.net/trafigin-cozumu-icin-metro-sart-550572h.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Yıldırım: Suriyeliler Kayıtlı Oldukları İllere Değil Güvenli Bölgelere Gönderilmeli.. (2021, 02 Eylül).
Denge Gazetesi. <http://www.gaziantepdenge.com/haber/yildirim-suriyeliler-kayitli-olduklari-illere-degil-guvenli-bolgelere-gonderilmeli-haberi-12127> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

Geliş Tarihi:

23.09.2022

Kabul Tarihi:

20.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Kaya Erdoğan, E., Kurtuluş, H., & Yüksek, D. (2022). İstanbul'da göçmenlerin mekâna yerleşme ve tutunma dinamikleri: Beyoğlu örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 135-158. doi:10.46928/iticusbe.1179133

İSTANBUL'DA GÖÇMENLERİN MEKÂNA YERLEŞME VE TUTUNMA DİNAMİKLERİ: BEYOĞLU ÖRNEĞİ

Araştırma

Esra Kaya Erdoğan

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Yeni Yüzyıl Üniversitesi

esrakayaa@gmail.com

Hatice Kurtuluş

İstanbul Üniversitesi (Emekli)

Hat_kurtulus@yahoo.com

Deniz Yüksek

İstanbul Kent Üniversitesi

dyukseker@gmail.com

Esra Kaya Erdoğan, Yeni Yüzyıl Üniversitesi'nde Sosyolojiye Giriş dersleri vermektedir. Ayrıca bilimsel nitelikli sosyal araştırmalarda bağımsız araştırmacı olarak saha araştırmalarını sürdürmektedir.

Hatice Kurtuluş, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden emekli olmuştur. Kentsel çalışmalar alanı altında trans disiplinler araştırmalarda yer almakta ve yayın yapmaktadır.

Deniz Yüksek, İstanbul Kent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü başkanıdır. Göç alanında araştırmalar yürütmekte olan Yüksek'in bu konuda yayınlanmış makaleleri ve raporları vardır.

İSTANBUL'DA GÖÇMENLERİN MEKÂNA YERLEŞME VE TUTUNMA DİNAMİKLERİ: BEYOĞLU ÖRNEĞİ

Esra Kaya Erdoğan
esrakayaa@gmail.com
Hatice Kurtuluş
Hat_kurtulus@yahoo.com
Deniz Yüksekler
dyukseker@gmail.com

Özet

Beyoğlu, İstanbul'un en hareketli nüfusa sahip merkez ilçelerinden biridir. İlçe giderek çeşitlenen ve artan oranlarda göçmen gruplarının mekâna tutunma, yerleşme, hareketlilik dinamikleri barınma ve çalışma olanaklarının yarattığı olumsuzluklar paralelinde şekillenir. Kentsel haklara ve hizmetlere erişim düzeyleri ise göçmenlerin statülerine, göçmenlik ağlarına ve sınıfsal konumlarına göre değişkenlik göstermektedir.

Amaç: Bu çalışma Beyoğlu ilçesi örneğinden yola çıkarak farklı göçmen gruplarının mekânda yerleşme/tutunma dinamikleri ve kentsel mekandaki ihtiyaç, sorun ve beklentilerine dair özgün nitel veriye dayalı bir analizle, göçmenlere yönelik üretilebilecek yerel sosyal politika ve uygulamalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Nitel veri toplama teknikleriyle yapılan saha araştırması ilçedeki beş göçmen grup ile gerçekleştirilen altı odak grup toplantısı ile uzmanlar ve kamu kurumları temsilcilerinden oluşan 19 kişi ile yapılan mülakatlara dayanmaktadır. Bulguların analizi NVİVO nitel analiz programında araştırma ekibi tarafından yapılmıştır.

Bulgular: Beyoğlu'ndaki en büyük göçmen grubunu geçici koruma statüsündeki Suriyeliler oluşturmakla birlikte, ilçede çok sayıda düzensiz ve kayıtsız göçmen mevcuttur. İlçedeki göçmen varlığının en önemli belirleyicileri ilçenin sosyo-mekânsal özellikleridir. On yıllardır metruklaşmakta olan konut stoku, düzensiz veya yoksul göçmenler için barınabilecekleri bir alan yaratmıştır. Ancak konutlar insani barınma koşullarını çoğu kez karşılamamaktadır. Kamu kurumlarının bazı mahallelerdeki sosyo-mekânsal koşullara yönelik kayıtsızlığı da ilçede kayıtsız ve düzensiz göçmenlerin yerleşimini kolaylaştırmaktadır. Beyoğlu'nda yoğunlaşan yeme-içme ve konaklama sektörleri ile küçük imalat sektörünün varlığını sürdürmesi, göçmenlere kayıt dışı çalışma olanakları sunmaktadır. Beyoğlu'ndaki göçmenlerin birçoğunun kayıtsız veya düzensiz olması, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi temel haklara ve işgücü piyasalarına erişimlerini olumsuz etkilemektedir. Kayıtsız ve düzensiz göçmenlerin çocuklarının örgün eğitime erişimi yoktur. Kayıtsız Suriyelilerin çocukları arasında çocuk işçiliği de yaygındır. Göçmenlerin temel sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklardan korunma ve tedavi hizmetlerine erişiminin çok yetersiz olması, halk sağlığı açısından da bir risk oluşturmaktadır. Kötü ve kalabalık konutlarda yaşayan kadın ve çocuk göçmenlerin mahalle içerisindeki birkaç park haricinde sosyalleşme mekanları neredeyse yoktur.

Özgünlük: Çalışmada göçmenlerin mekâna yerleşimlerinde belirleyici olan sosyo-mekânsal örüntülerin tespiti ile farklı niteliklerdeki göçmen gruplarının mekâna yerleşme ve tutunma dinamikleri arasındaki ayrımlar ve benzerliklerin analizi göç alandaki çalışmalara özgün bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Beyoğlu, Göç, Göçmen, Kent, Konut, İstihdam, Kentsel Haklar

JEL Sınıflandırması: R23

THE DYNAMICS OF MIGRANT SETTLEMENT IN ISTANBUL: THE CASE OF BEYOĞLU

Abstract

Beyoğlu is one of the central districts of Istanbul with the most mobile population. The dynamics of settlement and mobility of increasingly diverse and larger number number of migrants , in the district, are shaped in parallel with the contingencies created by housing and working opportunities. The level of access to urban rights and services varies according to migrants' status, migration networks and class position.

Aims: This study aims to contribute to local social policies and practices targeting n migrants with an original qualitative data-based analysis of the settlement dynamics of different migrant groups in space and their needs, problems and expectations, based on the case of the Beyoğlu district.

Methodology: The field research, based on qualitative data collection techniques, is based on six focus group meetings with five migrant groups in the district and interviews with 19 people, including experts and representatives of public institutions. The findings were analyzed by the research team in NVİVO a qualitative data analysis software.

Findings: While Syrians under temporary protection status constitute the largest migrant group in Beyoğlu, there is a large irregular and unregistered migrant population in the district. The most important determinants of the migrant presence in the district are its socio-spatial characteristics. The housing stock, which has been falling into disrepair for decades, has created a space where irregular or poor migrants can find shelter. However, the dwellings often do not meet decent housing conditions. The indifference of public institutions towards the socio-spatial conditions in some neighborhoods also facilitates the settlement of undocumented and irregular migrants in the district. The catering and accommodation sectors concentrated in Beyoğlu and the continued existence of the small manufacturing sector provide migrants with opportunities for informal employment. The fact that many of the migrants in Beyoğlu are unregistered or irregular negatively affects their access to basic rights such as health services and education, as well as to labor markets. Children of unregistered and irregular migrants do not have access to formal education. Child labor is also prevalent among children of unregistered Syrians. Migrants' inadequate access to basic health care, prevention and treatment of communicable diseases also poses a public health risk. Women and children migrants living in poor and crowded housing have almost no socializing spaces other than a few parks in the neighborhood.

Originality: The identification of the socio-spatial patterns of settlement of migrants and the analysis of the differences and similarities between the settlement of different migrant groups in Beyoğlu make an original contribution to migration studies.

Keywords: İstanbul, Beyoğlu, Migration, Migrant, City, Housing, Employment, Urban Rights

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Türkiye’de en çok göçmen ve mültecinin yaşadığı il¹ olan İstanbul’u ilçe veya semtlerindeki göçmen-mülteci oranlarının ve kompozisyonunun farklı olması özgün kılar. İstanbul’daki göçmen ve mülteciler arasında en büyük grubu Suriyeliler oluştursa da düzensiz göçmen olan, kısa süreli ikamet izniyle burada bulunan, kaydı başka bir ilde olup İstanbul’da yaşayan yüzbinlerce göçmen ve mülteci var. İstanbul mültecilere ve ekonomik göçmenlere ev sahipliği yaptığı gibi Avrupa’ya geçiş için fırsat bekleyen pek çok göçmen için de transit rotalarında bir durak, bir “bekleme odası” niteliği taşımaktadır (Erder, 2020). Bir metropolitan ve geçiş kenti olan İstanbul’un her zaman ve farklı niteliklerdeki göçleri alması bu anlamda kaçınılmaz.

Bu makale, İstanbul’da göçün yoğunlaştığı mekanlardan biri olan Beyoğlu ilçesine odaklanmaktadır. Beyoğlu’nda giderek artan göçmen gruplar yasal statü,² köken ülke, cinsiyet ve yaş dağılımı ve mekânsal dağılım açısından çeşitlilik göstermektedir. Farklılaşan göçmen gruplarının kentsel ve kamusal hizmetlere olan erişimleri veya ihtiyaçları da farklılaşmaktadır. Göçmenlerin mekâna tutunma, yerleşme ve hareketlilik dinamikleriyle, temel kentsel haklara erişim düzeylerini tartışan bu makale Beyoğlu’nda Ağustos-Kasım 2021 tarihlerinde yürütülen saha araştırmasının³ bulgularının yer aldığı rapora⁴ dayanmaktadır. Çalışma genelde göç politikaları özelde de göçmen ve mültecilerin toplumsal bütünleşmesine yönelik politikalar ve stratejiler oluşturmak isteyen çabalara niteliksel bir veri ile katkı sağlama amacı taşımaktadır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Yerel yönetimlerin göç politikaları ve göçmenlerin toplumsal bütünleşmesinde nasıl bir rolü olabileceği üzerine Avrupa’da ve Türkiye’de yapılan araştırmalarda farklı ülke örneklerinde göç politikalarının giderek çoklu düzeyli hale geldiği vurgulanmaktadır⁵. Örneğin Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde, göçe

¹ Göç İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre İstanbul’da Temmuz 2022 itibarıyla 548.718 geçici koruma statüsünde Suriyeli kayıtlı iken, İstanbul’daki toplam Suriyeli sayısı 2019 yılında Uluslararası Göç Örgütü’nün yaptığı bir tahmine göre 1 milyona yakındı (IOM, 2019). Bu farkın nedeni, başka illerde kaydı olup İstanbul’da yaşayan veya geçici koruma kaydı olmayan Suriyelilerin yanı sıra, vatandaşlık alanlar ve ikamet izniyle yaşayanlar olmasıdır. Öte yandan, Temmuz 2022 itibarıyla İstanbul’da ikamet izniyle yaşayan 742.000 yabancı vardı (GİB, 2022). Kentte çok sayıda düzensiz göçmen olduğu da göz önünde bulundurulursa, İstanbul’da halihazırda 2 milyon civarında mülteci ve göçmen yaşadığı söylenebilir.

² Yasal statü (ikamet izni, çalışma izni, geçici koruma statüsü, uluslararası koruma statüsü veya başvurusu), göçmenlerin sağlıktan eğitime kadar birçok kamusal hizmete erişimi için anahtar niteliği taşıyor (Kocaoğlu, Avcı ve İnanç, 2020).

³ Gönüllü olarak araştırmaya katılan katılımcıların her birinden yazılı olarak aydınlatılmış onam alınmıştır. Ayrıca aydınlatılmış onam formu ve soru yönergelerine dair etik onay, İstanbul Kent Üniversitesi Etik Kurulu’nun 2.08.2021 tarihi ve 10 numaralı kararınca verilmiştir.

⁴ Araştırma İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Şehir Planlama Müdürlüğü, Beyoğlu İlçesi stratejik plan hazırlama çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) ve Heinrich Böll Stiftung Derneği (HBS) tarafından desteklenmiştir. Araştırma raporunun bütünü için bkz. Kurtuluş, Yüksekler ve Kaya Erdoğan (2022).

⁵ Makalenin “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” bölümünde, “Kapsayıcı Belediyecilik ve Göçmenlerin Kamu Hizmetlerine Erişimi. Yerel Yönetimler için Politika Önerileri” başlıklı rapordan yararlanılmıştır (Yükseker, 2021).

ve göçmenlere ilişkin politikaların bazıları AB düzeyinde belirlenirken, bir kısmı ulusal düzeyde, bir diğer bölümü ise eyalet veya yerel yönetim düzeylerinde şekillenerek uygulanmaktadır. Farklı düzeylerdeki politikalardan oluşan göç yönetişimi ise merkezîyetçi, yerelci, çok katmanlı veya birbirinden kopuk olabilmektedir. Merkezîyetçi göç yönetişiminde düzeyler arasında tepeden inmece bir ilişki var iken, yerelci göç yönetişiminde yerindenlik ilkesinin öne çıktığı ve yerelde uygulanabilecek göç ve mülteci politikalarının yerele bırakıldığı görülmektedir. Çok katmanlı göç yönetişiminde (*multi-level governance of migration*) ise farklı düzeylerdeki politikaların, herhangi bir düzey baskın olmadan, karşılıklı etkileşimi ve ortak koordinasyonu söz konusudur. Farklı düzeylerdeki göç politikaları ve uygulamaları arasında koordinasyon olmaması ve düzeylerin birbirinden kopuk bir göç yönetişiminin var olması da mümkündür. Çok katmanlı göç yönetişiminde yerel, ulusal ve uluslararası düzeyler arasındaki ilişkiler dikey bir boyut oluştururken, yerel düzeyde merkezî yönetimin il teşkilatlanmaları, belediyeler ve sivil toplum arasındaki ilişkiler ise yatay boyutu oluşturmaktadır.

Merkezîyetçi göç ve iltica yönetişiminin göçmen karşıtı yerel tepkilere daha çok yol açabileceği, yerel katılıma ve yerel özelliklere önem verilen politika yapım ve uygulanma süreçlerinin daha olumlu sonuçlar verebileceğini gösteren çalışmalar vardır (örneğin Glorius ve diğerleri, 2019). Bu nedenle araştırmacılar çok katmanlı göç yönetişiminin güçlendirilmesi çağrısında bulunarak, özellikle, belediyelerin AB fonlarından daha çok yararlanabilmesi ve belediyelere göç politikalarında daha çok söz hakkı tanınması üzerinde durmaktadır (Bendel ve diğerleri, 2019). Belediyeler ile AB düzeyi arasındaki iş birliğinin artırılması gerektiği de belirtilmektedir (Stürmer ve diğerleri, 2020).

AB özelinde göçmen politikaları giderek Avrupalılaştırırken, göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmelerine (ya da entegrasyonlarına veya sosyal uyuma)⁶ ilişkin politikaların ise giderek yerelleştiği vurgulanmaktadır (örneğin Barrero, Caponio ve Scholten, 2017). Diğer bir deyişle, AB düzeyinde belirli ilkeler belirlenmiş iken, aslında entegrasyon politikalarının giderek belediyeler ve bölgeler (federal eyaletler, iller) düzeyinde kendi ihtiyaçları çerçevesinde şekillendiği belirtilmektedir. Bu nedenle, göçmen entegrasyonu konusunda da merkezîyetçi olmayan çok katmanlı bir yönetişim önem kazanmış durumda (Scholten ve Penninx, 2016).

Bu bağlamda, önemli bir diğer kavram, göçmen entegrasyonu politikalarının ana akımlaşmasıdır. Yine Avrupa örneği üzerinden gidersek, AB düzeyinde veya ulusal düzeydeki göçmen entegrasyon politikaları sadece genel çerçevelerden oluşturmakta. Bölgesel veya yerel düzeyler ise kendi yerellerindeki kültürel ve toplumsal çeşitlilik (*diversity*) bağlamında ve yerindenlik ilkesi çerçevesinde entegrasyon politikalarını oluşturuyorlar. Burada önemli husus, çeşitliliğin “toplumun bütünü” üzerinden tanımlanması ve belirli göçmen toplulukları ya da azınlıklar ile sınırlanmamasıdır (Scholten,

⁶ Bu yazıda, toplumsal bütünleşme, göçmen entegrasyonu, toplumsal uyum ve sosyal uyum kavramları birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmaktadır. Göçmen entegrasyonu kısaca, “göçmenlerin toplumun kabul edilen üyeleri olma süreci” diye tanımlanabilir. Bu süreç, yeni gelenlerin bir topluma yerleşmeleri, ev sahibi toplumla etkileşimleri ve göçü takip eden toplumsal değişimi içerir (Penninx, 2019). Karmaşık bir süreç olan entegrasyonun, siyasi-hukuki, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutları analitik olarak birbirinden ayrılabilir.

Collett ve Petrovic, 2017). Bu yaklaşımın hem kültürel çeşitliliğin çok yoğun ve karmaşık olduğu kentler (*super diverse cities*) hem de kendi kültürel özgünlüklerine sahip bölgeler için entegrasyon politikalarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda ve katılımcı şekilde oluşturma imkânı verebileceği söylenmektedir. Gruplar arası sosyal temas, eşit fırsatlar ve ortaklaşılın bir aidiyet duygusunun *yerel düzeyde* ve o yerelin tarihsel, kültürel, ekonomik ve kent planlaması ile sivil topluma ilişkin öznellikleri içinde inşa edilmesi temaları öne çıkmaktadır (örneğin Zapata-Barrero, 2017). Yine AB örneğinde, belediyelerin kendi aralarında kurdukları birliklerin, dayanışma ağlarının ve ortaklıkların çok katmanlı ve çok paydaşlı göç yönetiminde önemli roller oynadıkları vurgulanmakta (Bendel ve diğerleri, 2019; Heimann ve Stürner, 2020).

Türkiye’de yerel yönetimlerin göç yönetimindeki rolüne ilişkin bir dizi alan araştırması yapılmış durumda. Bu araştırmaların bulguları arasında, yerel yönetimlerin göçmenlere hizmet konusundaki yasal ve mali kısıtlar ile yerel yönetimlerin sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği üzerinden bu kısıtları aşmak konusundaki çabaları da ele alınmakta. Örneğin, Kale ve Erdoğan, İstanbul’daki 39 ilçe belediyesinde yapılan araştırmanın bulgularına dayanarak, ulusal düzeyde entegrasyon politikaları olmamasının, “yerel düzeyde fiili entegrasyon” politikaları oluşmasına yol açtığını belirtmektedir (2019: 6). İlçe belediyelerinin faaliyetleri arasında acil insanı yardım, yerleşim ve okul kaydı destekleri yer almaktadır. Bu süreçte ilçe belediyeleri kaymakamlıklardan destek almaktadır. Yazarlar, belediyelere merkezi yönetimden ayrılan maddi kaynakların, sınırları içinde yaşayan geçici koruma statüsündeki nüfus dahil olacak şekilde hesaplanması gerektiğinin altını çizmektedir. Belediyeler ile STK’lar ve uluslararası kuruluşlar arasındaki iş birliği önemli olmakla birlikte, belediyelerin göçmenlere hizmet konusunda uzun erimli planlama yapabilmesinin önemini de vurgulamaktadırlar.

Lowndes ve Karakaya Polat (2021), Sultanbeyli Şişli ve Zeytinburnu’na odaklandıkları makalelerinde, ilçe belediyelerinin hükümetin göç politikalarını farklı şekillerde yorumlayabildiklerini belirtmektedir. İlçe belediyelerinin anlatıları üzerine yaptıkları analizde yazarlar, hükümet politikalarının muğlaklığının ve mültecilerle dini dayanışmayı vurgulayan resmi söylemin dolaylı veya doğrudan eleştirildiğini belirtmekte. İlçe belediyelerinin göçmen ve mültecilere yönelik birçok programının AB fonlarıyla gerçekleştirildiği, bu açıdan hükümetin mültecilere yardım eli uzatma konusunda kullandığı Batıyı eleştiren söylemin ilçe belediyelerince benimsenmediği de ifade edilmekte. Son olarak, Lowndes ve Karakaya Polat, hükümetin özellikle geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik politikalar uygularken, Şişli ve Zeytinburnu belediyelerinin belirli bir grubu hedefleyen politikardan ziyade göçmenlere yönelik eşit haklar üzerinden hizmet sunumundan yana olduklarını vurgulanmakta (2021: 18-19).

Karakaya Polat ve Lowndes (2021), bir başka makalelerinde ise yukarıda sözü edilen çok katmanlı göç yönetimi yaklaşımını kullanarak, yerel yönetimler, hükümet ve uluslararası kurumlar arasındaki dikey ilişkiler ile yerel yönetimlerin STK’larla yatay düzeydeki iş birliklerini incelemişlerdir. Bu bağlamda,

yerel yönetimlerin mali ve idari açıdan yetkileri sınırlı olsa da göç konusunda enformel olarak kendi politikalarını geliştirme kapasiteleri mevcuttur. Bu enformalite, belediyelerin mevzuatla ilgili sorunları aşmak için STK'larla iş birliği yapmasına olanak tanırken, uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) de belirli normların yaygınlaşması, know-how iletimi ve kaynak aktarımı konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Karakaya Polat ve Lowndes, 2021). Yazarlar, belediyelerin kaynaklar ve uygulamalar konusunda merkezi yönetimle bir müzakere alanı olduğunu, ancak ulusal politikayı etkileme kapasitelerinin ise zayıf olduğunu aktarmakta.

Betts, Memişoğlu ve Ali (2020) Türkiye'de üç kent (İzmir, Adana ve Gaziantep) ile Lübnan'da üç kentte (Qalamoun, Anjar ve Zahla) yerel yönetimlerin göç yönetişimindeki rolü üzerine yaptıkları ve çok katmanlı göç yönetişimi yaklaşımını kullandıkları araştırmaya dayanarak, iki ülkede de yerel yönetimlerin mülteci ve göç yönetişiminde önemli aktörler olduklarını iddia etmektedir. Ancak kentler arasında, belediye başkanlarının göç konusuna nasıl yaklaştıkları, önemli farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir.

Yerel yönetimlerin göç yönetişimindeki potansiyel olumlu rolünü özetlemek gerekirse, yerelde göçmenlere ve mültecilere hizmet sunumu için kaynak yaratabilmenin önemli bir yöntemi, uluslararası fonlayıcı kuruluşlar, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birlikleridir. İstanbul'da ilçe belediyeleri düzeyinde (örneğin Şişli, Zeytinburnu, Sultanbeyli) böyle iş birlikleriyle oluşturulan projeler, programlar ve merkezler, yerel düzeyde göçmen ve mültecilere hizmet kapasitesi yaratılmasına iyi örnekler oluşturmaktadır (Karakaya Polat ve Lowndes, 2021). Başka illerde de belediye başkanlarının doğrudan uluslararası fonlayıcı kurumlarla ilişki kurarak, mültecilere yönelik ulusal düzeye ek yerel bazı politikalar uygulayabildikleri belirtilmektedir (Betts, Memişoğlu ve Ali, 2020). Yerel yönetimlerin göçmenlere hizmet vermesi konusunda mevzuattaki boşluklar ve ulusal düzeydeki göçmen politikasındaki eksiklikler nedeniyle bu tür iş birliklerinin genelde hak temelli değil pragmatik düzeyde işlediği (Lowndes ve Karakaya Polat, 2021) vurgulanmaktadır. Göçmen ve mültecilere yönelik hizmetlerin sürdürülebilirliği için STK'lar ve belediyeler arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi gereği üzerinde de durulmaktadır (Doğanay ve diğerleri, 2020).

Bu çalışmalar ağırlıklı yerel yönetimlerin göç politikaları ve politika üretme kapasiteleri ile göçmenlerin kentsel hizmetlerden yararlanma biçimleri ve deneyimlerini ele almaktadır. Farklı nitelik, statü ve göç dalgalarıyla farklı yerel ölçeklere yerleşen göçmenler, yerel yönetimlerin homojen olmayan bir kitle ve durum ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Yerel yönetimlerin sorumluluk alanlarında düzenli göçmenler, kısa süreli ikamet izni olanlar, geçici koruma statüsündekiler ve düzensiz göçmenler bulunabilmektedir. Göç etme nedeni, göç etme biçimi, göçmenin kültürel ve sınıfsal konumu, sahip olduğu göçmenlik ağları gibi farklılıklar gelmektedir. Ayrıca aynı gruba dahil olan göçmen kitleler arasında da önemli niteliksel ayrışmalar bulunmaktadır. Bu çok yönlü ve katmanlı ayrışmalar, yerli sakinlerin niteliği ve mekânsal olumsuzluklar göçmenlere yönelik geliştirilebilecek sosyal politikaların ve özellikle toplumsal uyuma yönelik programların üzerinde belirleyici etkide bulunabilir. Bu nedenle

yerel yönetimlerin kendi barındırdıkları göçmen ve yerli nüfusun niteliğine dair özgün verilere dayanarak politika geliştirmeleri önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Göç çalışmalarında sayısal/yaygın (*extensive*) veri mekândaki demografik dönüşümün tespitinde önemli bir kaynaktır. Ancak bu demografik değişimin mekânda hangi dinamiklerin ve olumsuzlukların, bir başka deyişle mekânın sahip olduğu yapısal çevre, sosyal/kültürel örüntüler ve ekonomik faaliyetlerin olumsuz unsurlar olarak nasıl çalıştığını görebilmek için nitel/yoğun (*intensive*) araştırmalara gereksinim vardır. Bu makale, bu yaklaşım çerçevesinde, İstanbul'un yoğun ve heterojen bir göçmen nüfus barındıran ilçesi Beyoğlu'nda Ağustos-Kasım 2021 tarihleri arasında yapılan "Hak Temelli Yerel Politika Bağlamında: Beyoğlu'ndaki Göçmenler" isimli nitel saha araştırmasının bulgularına dayanmaktadır.

Araştırma kapsamında Beyoğlu'nda ikamet eden farklı ülkelerden gelmiş mülteci ya da düzensiz göçmen gruplarının kentsel mekânda yerleşme dinamikleri ve mekân kullanım biçimleriyle, çalışma ve gündelik yaşamları, kentsel hizmetlere erişimleri, dayanışma biçimleri gibi temalarda mülakat ve odak grup teknikleri kullanılarak nitel bir sorgulama yapılmıştır. Ayrıca araştırmacılar mahalle içinde eşlikli yürüyüşler ve alandaki çeşitli etkinliklerde yer alarak katılımcı gözlemden beslenen veriler toplamışlardır.

Araştırma Evreni, Örneklem ve Veri Toplama Araçları

İstanbul'da ve Beyoğlu'nda yaşayan göçmenlerin sayıları konusunda elimizdeki en güncel ve kapsamlı veriler, Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2019 yılında İstanbul'da gerçekleştirdiği saha araştırması verileridir. IOM verilerinin önemli özelliği, resmi verilerle IOM'nin mahalle düzeyinde sahadan topladığı rakamları karşılaştırma imkanıdır.⁷ 2019 yılı için IOM'nin Beyoğlu için resmi kurumların sayılarına dayanarak verdiği göçmen sayısı 20.000 civarındadır; kendi saha çalışmasına dayanarak verdiği toplam göçmen sayısı (Baseline 2) ise 67.363'tür. 2019'da Beyoğlu'nun ADNKS'ye göre nüfusu 233.323 olarak alındığında, Beyoğlu, kayıtlı nüfusunun yaklaşık %29'u kadar göçmen barındırmaktadır.⁸

IOM'nin Baseline 2 hesaplamasına göre, Beyoğlu'ndaki en büyük göçmen grubunu yaklaşık 40.000 kişi ile Suriyeliler oluşturmaktadır. Halbuki Baseline 1'e göre ilçedeki resmi kayıtlı Suriyeli sayısı yaklaşık

⁷ IOM, 2019'da İstanbul'da göçmen sayılarını tespit etmek için bütün ilçeler ve mahalleler düzeyinde bir saha çalışması yürütmüştür. Bu çalışma çerçevesinde Mayıs ayında resmi kurumlardan alınan veriler kapsamında bir "Baseline 1" oluşturulmuştur. Mayıs-Temmuz ayları arasında ise mahallelerde muhtarlıklar ve anahtar kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda bir "Baseline 2" oluşturulmuştur. Baseline 1, geçici koruma statüsü, uluslararası koruma statüsü ve ikamet izni sahipleri ile düzensiz göçmenlere ait resmi kurumlarca bildirilen rakamları içerirken, Baseline 2'de mahallelerden toplanan veride statü ayrımı yapılmamıştır (IOM, 2019: 9).

⁸ Burada verilen oranlardan Beyoğlu nüfusunun %29'unun göçmen sonucu çıkarılmamalıdır. ADNKS'ye kayıtlı nüfusun içinde hangi göçmen kategorilerinin ve ne oranlarda yer aldığı açıklanmadığı için, burada verilen oranlar, sadece Beyoğlu'nda göçmen nüfusun daha yoğun olduğunu vurgulama amacı taşımaktadır.

13.000 kişi civarındadır (IOM, 2019: 58). Buradan çıkarılabilecek sonuç, Beyoğlu'nda geçici koruma statüsünde kayıtlı olan Suriyelilerin yanı sıra, bu ilçede kayıtlı olmayan veya geçici koruma statüsü olmayan önemli bir Suriyeli nüfus vardır. IOM'nin topladığı verilere göre, Beyoğlu'nda çoğu düzensiz göçmen olan ve çok farklı ülkelerden gelen göçmenlerin sayısı da kayda değerdir. Baseline 2 rakamlarına göre, Beyoğlu'ndaki göçmen nüfus sıralamasında en büyük gruplar, Suriyeliler (%58,3), Nijeryalılar (%7,3), Özbekler (%6,29), Afganlar (%5,9) ve “diğer”leridir (%22,4) (IOM, 2019: 58).⁹ Ancak bu analizdeki “diğer” kategorisi içinde yer alan gruplar tanımlanmamıştır. %22'lik “diğer” kategorisinin içinde yer alan göçmenlerin en hareketli ve düzensiz gruplar olan (Nijeryalılar dışındaki) Sahra altı Afrikalılar, Kuzeypatı Afrikalılar (Fas, Tunus), Güney Asyalılar (Bangladeş, Pakistan, Hindistan, Nepal) ve İrânlılar olduğu düşünülebilir. Bu grupların 2021 yılında Suriyelilerin ardından Beyoğlu'nda ikamet eden en yoğun göçmen grupları olduğu muhtarlar ve alandaki STK'lar tarafından belirtilmiş ve sahada gözlemlenmiştir. Bu kapsamda Beyoğlu'nda araştırmaya dahil edilen göçmen grupları, Suriyeliler, Sahra altı Afrikalılar, Faslılar, Güney Asyalılar ve İrânlılardan oluşturulmuştur.¹⁰

Suriyeliler iki olmak üzere altı odak grup toplantısı düzenlenmiştir. Göçmenlerin yoğun yaşadığı mahallelerin muhatları ve sivil toplum örgütleri temsilcileri, uzmanlar, gönüllüler ve kamu kurumu çalışanlarıyla ise mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar için üç ayrı yarı yapılandırılmış soru yönergesi tasarlanmıştır¹¹. Odak grup toplantıları 6-7 kişi ile gerçekleşirken, 19 kişi ile de mülakat tekniği ile görüşülmüştür.

Verilerin Analizi

Bireysel görüşmeler ve odak grup görüşmelerinde elde edilen veriler tam deşifre yöntemiyle dikte edilmiştir. Veriler nitel veri analiz programı olan NVİVO'da açık kodlama tekniği ile araştırma ekibi tarafından kodlanmıştır. 404 açık kod, ilk aşamada 23 alt başlıkta ikinci aşamada ise yedi ana başlıkta kümelendirilmiştir. Ek olarak göçmenlere ait öznitelikler (*attributes*) işlenerek farklı göçmen gruplarının sosyal ve ekonomik pozisyonları arasındaki sınıflandırmalar ve örüntüler sorgulanmıştır.

⁹ IOM'nin araştırmasında İstanbul genelinde ise ilk beş sırada Suriyeli, Afgan, Özbek, Türkmen ve Pakistanlı göçmenler yer almaktadır.

¹⁰ IOM'nin saha çalışmasında Beyoğlu'nda üçüncü en büyük grup olarak görünen Özbeklerle görüşme yapılmamıştır. İlçedeki Özbekler, yeme-içme sektöründe çalışan ve bir kısmı muhtemelen dükkân ve mekanların depolarında konaklayan bekar erkeklerin yoğun olduğu bir grup oluşturduğundan, saha çalışması sırasında kendileriyle temas kurulamamıştır.

¹¹ Gönüllü olarak araştırmaya katılan katılımcıların her birinden yazılı olarak aydınlatılmış onam alınmıştır. Ayrıca aydınlatılmış onam formu ve soru yönergelerine dair etik onay, İstanbul Kent Üniversitesi Etik Kurulu'nun 2.08.2021 tarihi ve 10 numaralı kararınca verilmiştir.

BULGULAR

Göçmenler İçin Bir Kuvöz Olarak Beyoğlu

İstanbul'a farklı dönemlerde gelen göç dalgalarının Beyoğlu'na yönelişini oluşturan temel neden mekânın göçmenleri barındırabilecek dört olumsal unsura sahip olmasıdır¹². İlçenin tarihsel olarak aldığı ve verdiği farklı nitelikteki göçler kendilerinden sonraki göçlerin mekânda yerleşme imkânı ve biçimlerini belirleyen birinci olumsal unsurdur. İkinci olarak çöküntü alanı haline gelmiş mahallelerde süreklilik kazanan nüfus hareketliliğidir. Önceki göçmenler mahallelerde çöküntü düzeyi arttıkça ve kentte tutunma mekanizmalarını geliştirdikçe, görece daha iyi durumda olan binalara ya da alt-orta sınıf mahallelere taşınmaktadırlar. Boşalan yerler ise yeni gelenler için barınma olanağı sağlamaktadır. Üçüncü olumsal unsur yoğun göç alan çöküntü alanlarındaki “tekinsizlik” durumunun mekânsal kontrolü öne çıkarmasıdır. Mekânın kontrolü göçmenlerin orada yaşadıkları süreyi güvence altına almaları ve oradaki formel ya da enformel iş piyasasından faydalanmaları anlamına gelmektedir. Dördüncü olarak, İstanbul'da katmanlı kentsel tarihsel mirasa sahip yerleşimlerin soylulaştırma projeleri için oluşturduğu avantaj, Beyoğlu'nun farklı sınıfsal nitelikteki tüm mahallelerinde de bir emlak hareketliliğine neden olmaktadır. Soylulaştırma projeleri bir yanda kayıtsız inşaat işçilerini, diğer yandan da bu projelerle gelişen konaklama ve eğlence sektörlerinde emek yoğun işlerde çalışacak göçmen işgücünü çekmektedir. Bu olumsal unsurlarla ilçe göçmenler için yaşama tutunacakları bir kuvöz işlevi görmekte ve özellikle kırılıgan göçmen gruplarına kente yerleşirken en temel ihtiyaçlar olan barınma ve geçim imkanını sunmaktadır.

Beyoğlu'nda nüfus dokusu ve mekânsal gelişmeler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasal ve ekonomik dinamiklere paralel olarak şekillenmiştir. İlçe İmparatorluğun son dönemlerinden itibaren modernleşme hareketleri, bölgesel savaşlar, ulus-devletin inşası ve nüfus mübadeleleri gibi ulusal ve ulus aşırı düzeydeki birçok etki ile göçler almış ve göçler vermiş, nüfus hareketliliği yoğun bir ilçedir. 1950'li yıllarda İstanbul'a gelmeye başlayan Anadolu köylülerinin ilk barınma mekânlarından biri Beyoğlu olmuştur. 1960'lara kadar Türkiye'nin farklı yerlerinden gelen bu kırsal göçmenlerin mekânda tutunmalarını sağlayan bir kuvöz işlevi görür. İzleyen yıllarda Beyoğlu'nun artık çöküntü alanı haline gelmiş belli bölgeleri sürekli dolup boşalan göçmen kuvözlerine, ucuz emek depolarına dönüşmüştür. 1990'lı yıllardaki sonraki göç dalgası ise Kürt illerindeki çatışmalı dönemde, köyleri boşaltılan Kürtlerin ilçeye yönelmesini içermektedir (Yükseker, 2012).

Beyoğlu, 2000'lerden itibaren farklı nitelikteki yeni göç dalgaları ile karşılaşmıştır. Nijerya başta olmak üzere Sahra altı Afrika ülkelerinden gelenlerle başlayan bu dalga Suriye'den gelen mültecilerle büyümüştür. 2021 yılına gelindiğinde Kuzeybatı Afrikalıları, Güney Asyalıları, İranlıları, Filistinlileri, Afganları, Özbekleri ve Türkmenleri de katarak Beyoğlu'nun yeni toplumsal örüntüsünü belirleyen bu

¹² Makalenin bu bölümü, “Hak Temelli Yerel Politika Bağlamında Beyoğlu'ndaki Göçmenler: Nitel Bir Araştırma” başlıklı raporun bulgularını özetlemektedir (Kurtuluş, Yüksek ve Esra Kaya, 2022).

dalga niteliksel açıdan homojen olmayan bir göç dalgasıdır. Son 10 yılda, İstanbul’da yaşayan düzensiz göçmenlerin sayısı ve geldikleri ülkelerin çeşitliliği arttı (IOM, 2019). Düzensiz göçmen gruplarının bir kısmı AB ülkelerine geçmek üzere “transit” için Türkiye’ye gelenler iken diğerleri ise çalışmak üzere doğrudan İstanbul’a gelen ekonomik göçmenlerdir. Avrupa’ya göç edebilmek amacıyla Türkiye’ye gelen düzensiz ve transit göçmenler için Beyoğlu bir anlamıyla bekleme odasıdır. Ayrıca Suriyeliler arasında da geçici koruma kaydı başka illerde olanlar vardır.

Araştırma kapsamında görüşülen göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun ilk yerleştikleri yer Beyoğlu’dur. Bu yer seçiminde yönlendirici unsur bazı mahallelerdeki göçmenlik ağlarıdır. Göçmenlik ağları yeni göçmenlerin sadece kente girebilme kapısını değil orada işe girebilme olanaklarını ve dayanışma olanaklarını taşıyan güçlü sistemlerdir. Nitelikleri farklılaşan göçmen grupları tarafından çoklu ağ sistemi biçiminde kurulurken, göçmenlik ağlarında sürekli bir hareketlilik söz konusudur. Göçmenlik ağları, mekânda tutunma, iş bulma, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere erişim yollarının öğrenilmesinde, yeni bir ülkeyi, yeni bir kenti tanımada ve gündelik yaşamdaki dayanışmanın kaldırıcısıdır.

Mekâna Yerleşmenin Önemli Bir Unsuru Olarak Konut

Göçmenler için bir kente kendini geçici ya da kalıcı olarak yerleştirebilmenin en önemli iki unsuru barınma ve çalışabilecekleri iş olanaklarıdır. Bu iki ihtiyacı aynı zamanda karşılayan kentsel alanlarda göçmen yoğunluğunun artması her zaman rastlanan bir olgudur. Beyoğlu’nun bir göçmen mekânına dönüşmesinde bu iki unsurun varlığı önemli rol oynamaktadır. Kentsel alan, düzensiz göçmenleri barındırabilecek kayıtsızlıkta binalara ve geniş bir enformel iş piyasasına sahipse noktasal yığılmalar kaçınılmazdır.

Beyoğlu’nda bina mülkiyeti ve kullanım biçimlerindeki kayıtsızlıklar kamusal kayıtsızlığın bir yansımasıdır. Mahallelerin bir bölümünde farklı dönemlerde yaşanan zorunlu nüfus hareketleri bina mülkiyetlerinin yasal ya da yasal olmayan biçimlerde sık sık el değiştirmesine ve işgallere neden olmuştur. Zaman içinde mülkiyetleri parçalanmış ve pay sahiplerine ulaşılamadığı için satılamayan, tamir edilemeyen, metruklaşmış pek çok bina işgalciler tarafından iptidai olarak çoklu kullanıma uygun hale getirilerek yeni göçmenlere kiraya verilmekte ve iskân kayıtsızlığı yeni göç dalgası için olumsuz bir unsur olarak işlemektedir.

Göçmenlerin mekâna tutunma çabalarının yerel maddi çıkar grupları veya bazı ev sahipleri tarafından istismar edildiği katılımcılar tarafından çeşitli bağlamlarda aktarılmıştır. Yerli sakinler tarafından boşaltılan ya da mevcut koşulları nedeniyle talep edilmeyen konutlar eski rayiçlerin üzerindeki kira bedelleriyle göçmenlere kiralanmaktadır. Göçmen-ev sahibi ilişkisinde göçmenler dezavantajlı pozisyonundadır. Düzensiz göçmenler bu durumu istismar boyutlarında yaşamaktadır. Göçmenler ev sahibinin rayiçlerin üstündeki kira/kira artış talepleri karşısında hak iddia edememektedir.

El konulmuş, daha önce konut olarak kullanılmamış, kimsenin kalamayacağı nitelikteki tüm boşluklar sahipleri, aracılar ya da işgalcileri tarafından göçmenlere kiralanmaktadır. Bilhassa düzensiz göçmenlerin yoğun olarak istismar edildiği yeni bir ev sahipliği-kiracılık sisteminden bahsedilmektedir. Sözleşme gereken durumlarda düzensiz göçmenler başkaları üzerinden kontrat yapmakta ve o araçılara borçlanmaktadır.

Ev sahibi o değil. Rum bir aile. Ve burada yok yıllardır. Gasp edilmiş bir yer. Hiçbir şeyi yok. Zamanında mühürlenmiş. Kiraya vermiş adam orayı. Mühürlü bir yer yani. Türklerden bile gasp edilmiş yerler var. Türk ailelerden. Almancı diyelim, yer almış, kiraya vermek istemiş emlakçı üzerinden, birileri gelmiş, çökmüş. Şimdi orada mafyatik sistem de var, birileri göz yummuş, bina kiraya veriliyor. Mal sahibinin haberi bile yok (Dayanışma inisiyatifi temsilcisi, erkek).

Velev ki bir mahallede bir ev tutmak istedi. Ailesiyle yaşamak istiyor. Ya ev sahibine 1000 TL yerine 3000 TL teklif edip kontratsız, her an sokağa atılma durumuyla ya da tanıdığı ikameti olan biri üzerine, ona bir para vererek, ona mecbur kalarak, ona işte bir avanta ya da bir mecburiyet, minnet borçlu olarak ev kir alıyor (Dayanışma inisiyatifi temsilcisi, erkek).

Göçmenlerin yaşadığı metruk derecede yıpranmış bina stoğunun bazıları insan sağlığını tehdit eden ve onur kırıcı düzeyde kötü koşullara sahiptir. Elektrik, su, doğalgaz, banyo, mutfak gibi temel insani ihtiyaçlara yanıt veremeyen evler göçmenlerin barınma alanlarıdır. Göçmen evlerini ziyaret eden sağlık çalışanı katılımcı “banyo yapma olanağı olmayan, sadece tek musluk olan, bazı evlerde tuvaletin dahi olmadığı” barınma koşullarına tanık olduğunu aktarmıştır. Bu evlerde birden çok ailenin bir arada yaşadığını, bir oda içinde çok çocuklu ailelerin ya da bekarların yaşadığını gözlemlemiştir.

Benim filyasyon çalışması yapmam gerekiyor. Ve evlerine gidiyorum. O evlere gittikten sonra birkaç saat mesela kendime gelemiyorum. Çünkü bir, çok kötü koku var. İki, yerde halı yok, koltuk yok, evde hiçbir şey yok. Özellikle Tarlabası bölgesindeki göçmenlerden bahsediyorum. Yani ev diye bir şey yok... Temiz suya erişimlerinin bile hala ciddi anlamda sağladıklarını düşünemiyorum. En basiti su bile. Çünkü öyle kötü evlerde yaşıyorlar ki (Hemşire, kadın).

Bina çok eski, doğalgaz yok evde, binada. Elektrik kullanıyoruz ısınmak için (Suriyeli, kadın).

Göçmenler açısından ise ısınma, su, elektrik, bağımsız banyosu olmayan evlerin kira ücretleri daha iyi koşullara sahip binalara göre nispeten düşüktür. Eski binaların birimleri bölünerek, birden çok ailenin ya da kişinin birlikte barınmasına olanak sağlayabilmektedir. Ayrıca daha iyi durumda olan evlerin sahipleri göçmenlere ev kiralamak istememektedir.

Binalar zaten eski oldukları için doğalgaz binalara gelmemiş. Doğalgazlı binada oturma şansı yok bunların. Eski metruk binalarda oturuyorlar, onlarda doğalgaz yok. Yeni binalarda var. O da 1000-1500'den aşağı vermez ki kiraya (Bostan Mahallesi Muhtarı, erkek).

Biz oda arkadaşları ile yaşıyoruz ve burada ev sahipleri bizim odamızı paylaşmamıza izin veriyor. Dolayısıyla biz bir odayı ya da bir evi daha fazla insanla paylaşabiliyoruz. Bir apartman dairesini daha fazla insan burada paylaşabiliyoruz. Bizim için burada en önemli şey, burada bulunma nedenimiz para. Nasıl daha fazla tasarruf edebiliriz? Bu yer bizim için bunu yapmamızı sağlıyor. Eğer param azsa ve kendimi başka yerde güvende hissetmiyorsam o zaman tabii ki burada yaşarım (Nepalli, erkek).

Kamusal Kayıtsızlık ve Kentsel Dönüşüm Projeleri Kışkacında Beyoğlu'nda Göçmen Olmak

Kurumsal otoritenin mekâna kayıtsız kalması 1950'ler ve 1960'lar boyunca ABD kentlerinde izlenen kentsel dönüşüm stratejisine benzemektedir (Jacobs, 2017). Bu strateji; kentsel hizmetlere erişimden, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişime kadar kentlilerin temel insani ihtiyaçlarının kurumsal bir düzen içinde karşılanmasını engelleyerek, mekânın daha derin bir kentsel yoksulluk ve çöküntü alanına dönüşmesine neden olmaktadır.

Tarlabaşı'nda yaşıyor olmanın kendisi zaten bu erişimlerin hepsine engel bir yer. Belediyenin hiçbir hizmeti yok neredeyse. Çöp toplanmaz, sokaklar yıkanmaz gibi. Çalışma alanları da yapılan işlerin niteliğinden dolayı çok pis, kirli yerler. Bütün binaların alt katları midye atölyesidir... Yerel belediyeler hizmetleri azaltıyor. Oradaki insanların oradan kaybolması için (Dayanışma inisiyatifi temsilcisi, erkek).

Kentsel yoksulluk alanlarına yönelik kamusal kayıtsızlık hali; mekânsal denetimin mahalleleri kontrol eden yerel güç gruplarının eline geçmesine, yasa dışı işler için bir "güvenli alan" yaratmaktadır. Uyuşturucu ve seks ticaretinin yanı sıra insan kaçakçılığı, gasp, dolandırıcılık, turist istismarı gibi yasa dışı işler ve oluşturduğu şiddet bazı göçmen gruplarını da kapsamaktadır. Bir kentsel mekânın çöküntü alanı haline geldiği, orada kamusal kontrolün kaybolduğu ve çeşitli suçlarla bütünleştiği bütün toplum tarafından kabul edildiğinde orayı yıkıp yeniden inşa etmenin meşru zemini de oluşmaktadır. Beyoğlu'nda 1990'larda Cihangir'de başlayan kentsel dönüşüm süreci (Uzun, 2001) 2000'lerden itibaren Tophane, Galata ve Şişhane'yi içine alarak sürmektedir. Ancak daha çok bina bazında gerçekleşen bu dönüşüm devam ederken, kamu destekli ve çok sayıda mahalleyi kapsayan iki proje ile Beyoğlu'nda kentsel dönüşüm ölçek ve nitelik değiştirmiştir. Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Projelerinin uygulanmaya başlamasıyla eski sakinler ya aynı mahallede başka bir konuta ya da başka bir semte taşınmıştır. Yıkım nedeniyle iyice metruklaşan ve iskana kapatılan binalar göçmenler için tutunma alanına dönüşürken; kentsel dönüşüm projelerinin baskısı bölgede değer artışına neden olmaktadır. Birçoğu yabancı sermayeli bireysel emlak yatırımcılarını turizm yatırımları için bölgeye çekerek binaların hızla işlev değiştirmesi de söz konusudur. Göçmenlerin ucuz kiralara barındıkları metruk binalar son dönemlerde yabancı yatırımcılar tarafından satın alınarak apart otel, butik otel ya da başka ticari amaçlar için yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Mekânda yaşanan bu değişim, orada barınabilen göçmen nüfusu bir yandan iterken diğer yandan da genişleyen turizm sektörünün ucuz işgücü ihtiyacı nedeniyle göçmenleri kendisine çekmektedir. Son bir yıldır İstanbul'da artan emlak ücretleri, Beyoğlu'nda yükselen turizm sektörünün ihtiyaçları, ilçeye akan turistler ve yeni yapılan rezidansların sakinleri özellikle yoksullar ve göçmenler için kiralık konut imkanlarını daraltmaktadır.

Kira artışları çok yüksek özellikle son 3 ayda. Son 3 ayda yani aşırı derecede yükseldi. Zaten kiralık ev yok bulamıyoruz. Yani artık inşaat yapımı mı durdu, öğrenciler mi geldi bilmiyorum ki. Hiç böyle olmasa 20 yıldır bu mahallede oturuyorum ilk defa böyle bir şey görüyorum (Bülbül Mahallesi Muhtarı, erkek).

Mekâna Tutunmanın Önemli Bir Unsuru Olarak İstihdam Olanakları

Beyoğlu'na yerleşen göçmenler genelde geçici, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışırken, bir kısmı da küçük girişimcilik ve bavul ticareti ile uğraşmaktadır. İlçedeki enformel iş ve istihdam olanakları göçmenlerin ilçeye yerleşiminde etkili olmuştur. Pek çok göçmen, Beyoğlu ekonomisini şekillendiren yeme-içme, eğlence ve konaklama gibi hizmet sektörlerinde çalışmaktadır. Ayrıca, merdiven altı tekstil atölyelerinde, ışıklandırma üreten atölyelerde ve başka küçük imalat sektöründe çalışanlar olduğu görülmektedir. Diğer yandan, göçmenler arasında bavul ticareti yapanlar ve dükkanlar işleten küçük girişimciler de bulunmaktadır. Göçmenlerin geçim sorunlarını çözerken başvurdukları önemli bir unsur göçmenlik ağlarıdır. Bu nedenle katı sınırlar çizilemese de göçmen gruplarının çeşitli sektörlerde yoğunlaşarak geçimlerini sağlamaktadır.

Beyoğlu'ndaki en büyük grubu oluşturan Suriyelilerin, ikamet ettikleri mahalleler, mesleki vasıfları, çalışma hayatına katılımdaki durumları değişkenlik göstermekle birlikte, çoğu düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışmaktadırlar. Tekstil atölyelerinde işçilik, marangozluk, lokantalarda garsonluk, inşaat işçiliği, marketlerde hamallık, bulaşıkçılık dila getirilen işlerden bazılarıdır. Suriyelilerin bir kısmının geçici koruma statüsünün bulunmaması veya başka bir ilde kayıtlı olmaları güvencesiz ve geçici işlerde çalışmayı onlar için de zorunlu kılmaktadır. Özellikle Suriyeli Domlar mevsimlik tarım işçiliği, atık kâğıt toplayıcılığı ve diğer günlük işler gibi geçici işlerle geçimlerini sağlamaktadır. Suriyeli kadınlar arasında genel olarak işgücüne katılım düşüktür. Çalışan az sayıda kadın ise lokantada bulaşıkçılık, evde parça başı el işleri gibi toplumsal cinsiyet rolleri temelindeki parça başı ve güvencesiz işlerde çalışırken Türkiyeli kadınlar gibi bakım sorumluluklarını azaltacak kreş gibi kamusal destekler olması halinde çalışmak istediklerini söylemişlerdir.

Ankara'ya çok gidiyorlar. Diyarbakır'a gidiyorlar. Konya'ya gidiyorlar. Kayseri'ye. Kayseri'ye gidenler sanırım şey, daha hizmet ve temizlik işleri yapıyorlar. Soğan topluyorlar, pamuk topluyorlar falan genelde. Tütüne giden var. Çok küçük bir grup var Karadeniz'e giden. Böyle beş aile falan biliyorum. Çay toplamaya gidiyorlar. Çoğu aslında mevsimlik tarım işçisi (STK 4 temsilcisi, kadın).

2000'li yıllarda, AB'ye gitmeyi amaçlayan ve Türkiye'yi transit olarak kullanan Beyoğlu ilçesinde yaşamaya başlayan ilk yabancı grup olduğu söylenebilecek Sahra-altı Afrikalı göçmenler (Brewer ve Yüksekler, 2006) için transit süresi uzadıkça İstanbul çoğu için bir "bekleme odası"na dönüşmekteydi (Erder, 2020). Bu bekleme sürecinde hayatlarını idame ettirebilmeleri için Şişhane'deki aydınlatma imalathanelerinde, Tarlabası'nda tekstil atölyelerinde düzensiz işlerde çalışıyorlardı. Ayrıca "çabuk çabuk"¹³ olarak tabir ettikleri mağazalar için koli taşımak, temizlik yapmak gibi gündelik işler yapıyorlardı. Ek olarak, bazı gruplar sokak satıcısıydı.

Günümüzde ise Beyoğlu'nda yaşayan Sahra-altı Afrikalıların bir kısmı hala transit göçmen iken, bir bölümü ise İstanbul'a çalışmak üzere gelen göçmenlerdir. Afrikalıların Beyoğlu'nda çalıştıkları işler

¹³ Patronların işlerini hızlı yapsınlar diye "çabuk çabuk" ifadesini kullanmaları nedeniyle Afrikalılar bu işlere "çabuk çabuk işleri" diyorlardı.

geçmişteki işlerle benzerlik taşımaktadır. Odak grup katılımcısı göçmenler aydınlatma imalatçıları, tekstil atölyeleri, oto yıkama veya tamirata, iç dekorasyon gibi firmalarda çalıştıklarını aktarmışlardır. Sokaklarda işportacılık yapanlar da vardır. “Çabuk çabuk” işler devam etmekte, Afrikalı kadınlar saç kaynağı yapmak üzere kuaförlerde çalışmaktadır. Diğer Afrikalıların tüketim ihtiyaçlarına yönelik mallar satan küçük dükkanlar veya lokantalar işleten Sahra-altı Afrikalılar da vardır. Bazıları ise Türkiye’den kendi ülkelerine ihracat yaparak kendi hesaplarına çalışmaktadırlar. Bu ticaret resmi ihracat-ithalat faaliyeti olmaktan ziyade kayıt dışı bavul ticareti şeklinde örgütlenmektedir. İstanbul’da toptancılardan giyim eşyası satın alan Afrikalılar bunları kendi ülkelerine göndermektedirler. Beyoğlu’nda yaşayan Sahra-altı Afrikalılar, Aksaray veya Laleli’deki mağazalarla iş birliği veya ortaklık yaptıklarını aktarmaktadırlar.

Her zaman aynı kişiler orada değil. Her gelen yeni deneyimini kendi yaşıyor. Suriyeliler belki orada daha çok yerleşik. Suriyeli mesela altı yıldır aynı yerde oturuyor. Bir Afrikalı dört ay falan aynı yerde oturmuyor. (...) Çabuk çabuğa gidip, ilk parayı biriktirip border cross yapıp Yunan’a geçiyor. Ya da işte on defa (geçemiyor, geri) dönüyor falan. 28 kere deneyen (bir) Senegalli var mesela (Dayanışma inisiyatifi temsilcisi, erkek).

Son yıllarda Beyoğlu’nda Kuzeybatı Afrikalı özellikle Faslı genç erkek göçmenlerin sayısı artmaktadır. Çoğu Yunanistan’a geçme umuduyla İstanbul’a gelen bu göçmenler için Tarlabası adeta “mahsur” kaldıkları bir yer gibidir. Faslıların Beyoğlu’nda yapabildikleri işler de bu şartlarda şekillenmektedir. Hamallık, oto yıkamacılık, garsonluk gibi işlerde geçici ya da kısa süreli olarak günlük yevmiye ile çalışmaktadırlar. Esenler gibi ilçelerde daha iyi koşul ve ücretlerde istihdam olanakları olduğunu düşünmelerine rağmen, ikamet izinleri olmaması ve oradaki ev kiralalarının yüksek olması nedenleriyle Beyoğlu’nda kalmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir.

Esenler’de çok iş var bizim yapabileceğimiz. İşte elektrik olur, giyim olur, tekstil olur. Onları yapabiliriz, gayet güzel işler ama maalesef buradayız. Burada kaldığımızdan dolayı oraya gidip çalışmıyoruz (Faslı, erkek).

Tarlabası’nda yaşayan Güney Asya ülkelerinden gelen göçmenlerin bir kısmı Beyoğlu’nda yeme-içme, turizm ve konaklama sektörlerinde çalışmaktadırlar. Nepalli, Bangladeşli ve Hindistanlı erkeklerin birkaçı belirli bir otelde çalışmak üzere çalışma vizesiyle İstanbul’a gelmiştir. Asyalı kadınların da otellerde housekeeping’de veya ev içi hizmet sektöründe çalışmak üzere yine Beyoğlu’na geldiği ifade edilmiştir. Aktarımlara göre Asyalı göçmenler arasında ikamet veya çalışma izni olanlar olsa da bu izinlerin kısa süreli olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca Sahra-altı Afrikalılara benzer şekilde kendi hesabına çalışan, enformel olarak ithalat-ihracat yapanlar da vardır.

Import-export işim var. Buradan saraciye alıyoruz, yani deri ürünler, kemer gibi ve Fransa’da kuzenlerim ve kardeşim var oraya gönderiyorum ve orada satıyorlar. Bangladeş’e satmıyoruz. Avrupa’ya satıyoruz buradan aldığımız ürünleri (Bangladeşli, erkek).

İran ekonomisinin uluslararası yaptırımlarından son yıllarda olumsuz etkilenmesi ve siyasal nedenlerle İran’dan Türkiye’ye gelen göçmenler arasında hem yüksek eğitilmiş, nitelikli emek gücüne sahip

göçmenler hem de daha dar gelirler yer alır. Beyoğlu'nun varsıl İranlı göçmenler açısından çekici bir ikamet bölgesi olmadığı aktarılmıştır. Ancak güvenlik, emlak, turizm gibi sektörlerde faaliyet gösteren İranlılar Beyoğlu'nun kentin içerisindeki merkezi rolü ve iş olanakları nedeniyle burada konumlanmak zorunda olduklarını aktarmışlardır.

Sağlık Hizmetlerine Erişim

Beyoğlu ilçesinde yaşayan göçmenlerin ve mültecilerin kamusal hizmetlere ve temel haklara erişimi, diğer göçmenler gibi Türkiye'de sahip oldukları statüye göre sınırlanır. Suriyeliler için geçici koruma statüsünde kayıtlı oldukları ilde yaşamak, uluslararası koruma başvuruçuları ve uluslararası koruma statüsü almış olan kişiler için de yine aynı biçimde kayıtlı oldukları ilde yaşamak, İstanbul'da bazı temel kamu hizmetlerinden yararlanabilmeleri için önkoşuldur. İkamet izniyle İstanbul'da kalanların temel hizmetlere erişiminde sınırlılıklar vardır. Herhangi bir statü sahibi olmadan İstanbul'da düzensiz göçmen olarak bulunanlar için ise kamu hizmetlerine erişimi adeta imkânsızdır.

Sağlık, Beyoğlu'nda yaşayan göçmenler ve mülteciler açısından belki de kamusal hizmetlere ve temel haklara erişim açısından en sorunlu alan olarak ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin temel sağlık, anne-çocuk sağlığı, salgın hastalıklardan korunma ve tedavi, uzmanlaşmış alanlardaki sağlık hizmetlerine ulaşamamalarının temel belirleyeni sahip oldukları (ya da olamadıkları) statüdür. Ayrıca dil bariyeri ve bilgi eksikliği de diğer engeller olarak sıralanabilir. Beyoğlu ölçeğinde ise barınma koşulları, düzensiz ve güvencesiz çalışmanın getirdiği yoksulluk, bazı sağlık sorunlarının ilçede yaşayan göçmenlerde görülme riskini arttırmaktadır.

Geçici koruma statüsünde kayıtlı Suriyelilerin temel sağlık hizmetlerinden faydalanma hakları vardır. İkamet izni olanlar ise piyasa mekanizmalarına başvurarak veya yasal riskler alarak sağlık hizmetlerine erişimi mümkündür. Düzensiz göçmenler ise riskli olsa dahi sağlık sorunlarını ancak merdiven altı yerlerde "çözmeye" çalışmaktadır. Anne-çocuk sağlığı ve iş kazalarına dair anlatılar aranan çözümlerin dramatik sonuçlarını ortaya koymaktadır. Göçmen kadınlar gebelik takiplerini yaptırılmakta, doğum için ise özel hastanelere çok yüksek ücretler ödemekte ya da bir bölümü sağlıksız olan koşullardaki evlerinde doğum yapmaktadırlar. İş kazaları gibi acil veya cerrahi müdahale gerektiren vakalar veya kronik hastalıkları olan düzensiz göçmenler için de aynı durum geçerlidir. Özel sağlık sisteminin talep ettiği yüksek ücretler nedeniyle göçmenler tedavi olmadan Beyoğlu'ndaki yaşamlarına devam etmek zorunda kalmaktadır. Bunlara ek olarak mevzuatta yaşanan değişikliklerle İl Göç İdaresi hastanelere düzensiz göçmenlerin bildirilmesi yükümlülüğünü getirmiştir. Göçmenler geri gönderme merkezlerine sevk edilme olasılığı nedeniyle hayati risklerle karşılaşmadıkça hastaneye gitmekten kaçınılmaktadırlar.

Gebelik sürecinde işte gebeliği hiç takip edilmemiş. Hiçbir şekilde hiçbir kuruma gitmemiş. Haber nasıl geliyor (bize), elleri şişmeye başladı diye, işte Tarlabası'nda oturuyor. (...) Hafta sonu giriyor araya. Pazartesi gittiğinde bebek atışı yok, kalp atışı yoktu. Bu annelerde gelişebilecek şeylerden bir tanesi tansiyonla beraber ödem. (...) Burada ne oldu, peki neden

Göçmenlerin, daha önce aktarılan, yaşadıkları konutlar sağlıklı yaşam koşullarını da beraberinde getirmektedir. Konutların çoğunda rutubet ve küf gibi sorunların olduğu, bu durumun ısınma altyapısının olmamasıyla birleştiğinde özellikle kış mevsiminde solunum ve göğüs hastalıkları riskini arttırdığı söylenebilir. Birkaç ailenin ya da bekar genç erkeklerin birlikte kaldığı kalabalık hanelerde yine tüberküloz gibi solunum yolları ya da akciğer menşeli hastalıklar hızla bulaşmakta; kronik hastalıklarda iyileşme zorlukları yaşanmaktadır. Suya erişimin kısıtlı olduğu hanelerde yaşayan çocuklarda ise hijyen eksikliğine bağlı, uyuz ve saç bitinin görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca, COVID-19 salgını döneminde pozitif çıkanların kalabalık ve küçük evlerde yaşayan göçmenlerin kendilerini izole etmesinin mümkün olmadığı için vaka sayısının yüksek olduğu aktarılmıştır.

Evlerin kalitesinin düşüklüğü, ısınmanın olmaması, rutubetin çok olması, parke vs. şeylerin olmaması, direk beton zeminde oturan evler çok var... Evde hasta var, çocuğu var, astım hastası. Hekim diyor ki rutubetli bir evde yaşamaması lazım. Ama ev çok rutubetli falan gibi... (STK 3 temsilcisi, kadın).

Merdiven altı atölyelerde çalışan Beyoğlu'ndaki göçmenler iş hastalıklarına yakalanmakta ve iş kazaları geçirmektedirler. Zararlı kimyasalları solumak ve kumaş tozuna maruz kalmak akciğer ve solunum yolları hastalıklarını arttırırken; hamallık, yük taşıma gibi ağır beden işçiliği yapanlar kalıcı hastalıklarla karşılaşmaktadır.

Hamalım, altı aydır bu işi yapıyorum...Evet ama zarar gördüm ve şu an bende fitik var. Çalışmıyorum. Çok ağırlık kaldırdığım için sırtım ağrıyor (Faslı, erkek).

Çocukların Temel Haklardan Yararlanması

Beyoğlu'nda yaşayan göçmen ve mülteci çocukların temel haklarına erişiminde de bir dizi sorun vardır. Yeni doğan göçmen bebeklerin nüfus kaydının yapılabilmesi bütünüyle ebeveynlerinin statüsüne bağlıdır. Türkiye'de ikamet/çalışma izniyle bulunan yabancı ebeveynlere doğan çocuklar için öncelikle ülkelerinin diplomatik temsilciliklerinden pasaport verilmesi gerekmekte, ancak bundan sonra, ebeveynlerin ikamet izni varsa, çocuk için ikamet iznine başvurulabilmektedir. Düzensiz göçmenlerin sayısının çok olduğu düşünüldüğünde kayıtsız yani hem sağlık hem de eğitim haklarından mahrum olan çok sayıda çocuğun olduğu ortaya çıkmaktadır. Geçici koruma statüsünde olan aileler de bebeklerini hastaneden doğum belgesi alınarak kaydettirilebilmektedir. Evde doğan Suriyeli bebekler için ise önce muhtarlıktan belge alınıp, sonra ilçe sağlık müdürlüğüne başvurulup belirli prosedürler tamamlandıktan sonra geçici koruma kapsamında kayıt yaptırılabilir.

Çocuk burada doğsa dahi eğitim hakkı problem. Anne baba legal değil, çocuk burada doğmuş, anne babanın kaydı yok ve oturum verilmiyor anne babaya. (...) Yani doğmuş olmasına rağmen buradaki hiçbir şeyden faydalanamıyor. Ne sağlık sisteminden ne şeyden. Yani o da ciddi bir problem. Yani burada doğmuş bir çocuğun buradan hiçbir şeyden (hakkı) olmaması (Dayanışma inisiyatifi temsilcisi, erkek).

Geçici koruma statüsünde olan Suriyeli çocuklar Millî Eğitim Bakanlığı okullarında eğitim görebilmektedirler. Ancak Türkçeyi iyi bilmeme, akran zorbalığı, özellikle erkek çocukların çalışmak için okulu erken terk etmeleri (örneğin Yüksek vd., 2021) ve kız çocuklarının kimi zaman ergenlikten

sonra aileleri tarafından okuldan alınması gibi genel sorunlar Beyoğlu'ndaki çocuk ve gençler için de geçerlidir. Çalışmak zorunda olan çocuk ve genç sayısı pandemi ile birlikte artmış olup, bölgedeki barınma koşulları eğitime devam etme şartlarını zorlamaktadır.

Bütün aileler çok çocuklu aileler. En az beş-altı çocuk var. Ama iki odalı en büyük ev... Bu çocuklar sonra nasıl okula gitsin, nasıl ders çalışsın... Böyle birbirini hepsinin etkilediği, hangisinin hangisini sebebi sonucu karıştırdığımız bir hal alıyor aslında (STK 4 temsilcisi, kadın).

İlçede geçici koruma kaydına sahip olmayan ve kaydı başka bir ilde olan çok sayıda Suriyeli aileye üye çocuk okul kaydında şart olan bürokratik işlemi sağlayamadığı için eğitim kurumlarına dahil olamamaktadır. Düzensiz göçmen ailelerin çocuklarının ise, tıpkı sağlık alanında olduğu gibi, MEB'e bağlı formel ve örgün eğitim kurumlarına dahil olmaları mümkün değildir. Ebeveynler göçmenlik ağları aracılığıyla enformel de olsa çocuklarının bir eğitsel alana dahil olmaları için çeşitli girişimler içindedir. Sahra-altı Afrikalı göçmenlerin daha yoğun yaşadığı Şişli'de, gönüllü öğretmenlerin kilisede çocuklara Türkçe ve İngilizce ders verdiği aktarılmıştır. İkamet izniyle yaşayan göçmenlerin çocuklarını uluslararası okullara gönderme ihtimalleri olsa da bu imkânı ancak çok yüksek gelire sahip olanlar kullanabilmektedir.

Bir tane var, ben uğraştım olmadı. Mesela annesi Türkmen'di. Annesi kaçak duruma düşmüş, bir yılda mı iki yılda bir mi ne giriş çıkış yapıyorlar. Kaçak olduğu için para cezası almış gidemiyor. Kızını getirdi buraya, şimdi okula gidemiyor kızı (Bülbül Mahallesi Muhtarı, erkek).

Beyoğlu'nda eğitim sistemine dahil olamayan göçmen çocukların bir kısmı Taksim ve civarında dilencilik yapmakta; mendil veya su satmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan Dom ailelere mensup çocuklar bahar aylarıyla birlikte çalışmak üzere tarım alanlarına gitmektedir. Ayrıca kız çocukların konfeksiyon atölyelerinde ya da kuaförlerde çalıştığı erkek çocukların ise lokantalarda, getir-götür işlerinde veya atölyelerde çalıştığı aktarılmıştır. Pandemi döneminde güvencesiz ve geçici işlerde çalışan ebeveynlerin yaşadıkları işsizlik ve gelir kayıpları ile okulların kapanması okul terk terklerini arttırmış sıralanan alanlardaki çocuk işçiliği yaygınlaşmıştır.

Cami yanlarına gidiyorlar, dileniyorlar. Mesela cuma günü (Mahalle Evi'ndeki etkinliklere) katılım az oluyor. Metrobüs duraklarında bu metrobüs hattı üzerinde dilenen çocuklar bizim Örnektepe Mahalle Evi'ne gelen çocuklar. Yolda karşılaşabilirsiniz dilenirken çocuklarla (Uzman 1, kadın).

Kamusal Mekânlara Erişim

Düzensiz göçmenlerin sokakta yürürken bile geri gönderilme tedirginliği yaşadığı Beyoğlu'nda göçmenler açısından kamusal alanların kullanımı genel olarak sınırlıdır. Erkeklerin kent içi mekânsal hareketliliği, yerli sakinlerde olduğu gibi, kadınlara, çocuklara ve yaşlılara göre daha fazla ve serbesttir. Güvenli ve yeterli yeşil alanların yetersiz olduğu bölgede; konutların küçük ve kalabalık olması, sokakların ise dar ve yoğun olması mahalle içlerindeki parkları önemli kılar. Parklar, başka ilçelerde

olduğu gibi, özellikle göçmen kadınlar, yaşlılar ve çocuklar için neredeyse tek soluk alma ve sosyalleşme mekanları olarak işlev görür.

Kadınların da çocukların da hem böyle rahatlayabilecekleri, hani belki oyun oynayabilecekleri, kadınların işte mahalleye çıkıp soluklanabilecekleri herhangi bir alan kesinlikle yok. (...) Yeşil bir yer asla yok zaten. Yani Sururi Parkı var. Ama orası da uzak aslında (STK 4 Temsilcisi, kadın).

Katılımcılar semt parklarının göçmen aileler tarafından yoğun olarak kullanıldığını aktarırken, yerli sakinler ile temas imkânı sağlayabilecek bu alanlarda karşılaşmaların kimi zaman gerilimli olduğu belirtilmiştir. Göçmenler zaman zaman ön yargılı ve dışlayıcı tutumlar ile karşılaşmakta ya da yerli sakinler parklardan çekilmektedir. Mahalle nüfusunun parklar dışında farklı etkinlik ve buluşmalarda bir araya gelmesine olanak sunacak mekânlar yoktur.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Beyoğlu, farklı nitelikteki göçmen gruplarına, uzun süreli yerleşme imkânından çok bir geçiş ya da bekleme alanı olarak, barınma imkânı sağlamaktadır. Sürekli devinim halindeki göçmen nüfus, gerek makro ölçekteki stratejik planda gerekse mikro ölçekteki planlama süreçlerinde yerel otoritenin bu göç olgusunu, göçmenlerin niteliğini ve ihtiyaçlarını okumasını zorlaştıran bir unsurdur. Bu nedenle kamu otoriterleri göçmenlerin mekândaki varlığını sadece sayısal olarak değil, bu değişken ve hareketli niteliği ile okuyabilecek bir metodolojiye sahip olarak yorumlamalı ve göz önünde tutmalıdırlar.

Araştırmanın bulguları doğrultusunda göçmenlerin yaşadıkları sorunların göçmen gruplarına göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Aileleriyle göç etmiş olan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin temel sorunları eğitime, sağlığa ve diğer kamu hizmetlerine erişimde yaşadıkları dil sorunu iken, düzensiz göçmenlerin ve geçici koruma statüsünde olup ikamet kaydı İstanbul'da olmayan Suriyelilerin yaşadıkları en önemli sorun eğitime, sağlığa ve diğer temel kamusal hizmetlere erişim haklarının olmayışıdır. Burada göç konusundaki yasal mevzuat ve uygulamalar ile Türkiye'nin kabul etmiş olduğu uluslararası insan hakları hukuku bazı konularda uyuşmamaktadır. Beyoğlu'nda toplanan nitel veri, göçmenlerin köken ülkeleri ve Türkiye'de sahip oldukları statü ve yaşam koşulları ne olursa olsun bütün göçmenlerin temel insan hakları hukuku içinde ele alınması gerektiğine dair ihtiyacı açıkça ortaya çıkarmıştır.

Göçmenlerin yoğun olarak yerleştiği mahallelerde, konut stoku gerek yapı güvenliği gerekse sıhhi açılardan son derecede bakımsızdır. Bina stokundaki bu metruklaşmaya mahalle ölçeğinde yapı çevrenin yıpranmışlığı ve kamusal hizmetlerin yetersizliği de eklendiğinde bu mahalleler derin kentsel yoksulluk mekânlarına dönüşmüştür. Bu konu İstanbul'da adil bir kentsel dönüşüm için daha makro ölçekte çözümlenmesi gereken bir konu olmakla birlikte; konut olarak kullanılan yapılarda modern toplumda temel insan hakları arasında kabul edilen sağlıklı çevrede yaşama hakkına dayanarak her koşulda elektrik ve suya erişimin sağlanmalıdır. Göçmen kiracıların ev sahipleri tarafından maddi ve

başka şekilde istismar edilmesini engellemek için gerekli denetim mekanizmaları üzerinde çalışılması ve yerel düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Ulusal düzeyde yapılması gereken mevzuat değişikliklerinden bağımsız olarak, sağlık, eğitim ve barınma gibi temel haklara düzenli ve düzensiz göçmenler dahil herkesin erişimine yardımcı olmak için yerel yönetimler, sivil toplum, kamu kurumları ve gönüllü oluşumlarla iş birliği yapmalıdır. Sağlık sorunları, özellikle salgın hastalık koşullarında ve bulaşıcı hastalıklarda tedavi imkânı bulunamadığında aynı zamanda bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin halk sağlığı konusunda sorumlulukları ve yetkilerinden de gelen meşruiyeti kullanarak bazı önlemler almaları ve birinci basamak sağlık hizmetlerinde rol üstlenmeleri önemlidir.

Beyoğlu'ndaki farklı anadilleri olan göçmenlerin gerek temel insani ihtiyaçlarını karşılamada gerekse yerleşik toplumla ilişkilerinde temel engellerden biri dil bariyeridir. Beyoğlu'nda saha çalışmasında göçmenlerle yapılan odak grup toplantılarında dil bariyerinin aşılmasının ve Türkçe konuşabilmenin yaşanan zorluklarla baş etmede göçmenler arasında fark yarattığı açıkça izlenmiştir. Dil bariyerinin aşılabilmesi için yerel kamusal destek mekanizmaları çok önemlidir. Özellikle ailelerinin ikamet kaydı olmadığı için okula kaydedilemeyen çocukların örgün eğitime erişebilmeleri ve çalışmayan kadınların dil öğrenme ve mesleki beceri kazanabilmeleri için yerel yönetimlerin destek mekanizmaları yaratması önemlidir.

Beyoğlu İlçesi yeşil alan miktarının en düşük olduğu ilçelerin başında gelmektedir. Sadece yeşil alanların değil, yoksul mahalle sakinlerinin bir araya gelebileceği ve ücretsiz spor yapabileceği ya da diğer sosyalleşmelerin gerçekleşeceği açık ya da kapalı kamusal mekânların da son derecede yetersiz olduğu saha çalışmasında ortaya çıkmıştır. Beyoğlu'nda göçmenlerin yaşadığı konut stokunun sağlıksızlığı ve kalabalık aileler için son derecede sınırlı metrekareler olduğu düşünüldüğünde, göçmenlerin nefes alabildikleri kamusal alanlar özellikle kadın ve çocuklar için çok önem taşımaktadır. Saha çalışması kapsamında odak grup toplantılarında bu ihtiyaç sıkça dile getirilmiştir. Bölgede var olan birkaç parkı göçmen kadınlar ve çocuklar sıklıkla kullanmakta, ama bu sırada çeşitli ayrımcı ve dışlayıcı tutumlarla karşılaşmanın yanında bu parkların yeterince güvenli olmadığını da belirtmektedirler. Beyoğlu ilçesinde göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde yeşil alanların ve açık-kapalı tasarlanmış farklı sosyalleşme alanlarının planlanması önemlidir.

Sonuç olarak, Beyoğlu'nda yapılan nitel araştırmanın bulguları¹⁴, bu makalenin kuramsal-kavramsal çerçevesinde belirtildiği gibi, göç yönetişimi ve göçmenlerin uyumu konusunda yerel politikalar geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Göçmenlerin özniteliklerinin ve ihtiyaçlarının hem ilçeler arasında hem de Beyoğlu ilçesi içinde farklılaşması, bu farklılıkları göz önünde bulunduran, veriye dayalı politikaların oluşturulmasının önemini vurgulamaktadır. Ancak yine araştırmanın bulgularının

¹⁴ Gönüllü olarak araştırmaya katılan katılımcıların her birinden yazılı olarak aydınlatılmış onam alınmıştır. Ayrıca aydınlatılmış onam formu ve soru yönergelerine dair etik onay, İstanbul Kent Üniversitesi Etik Kurulu'nun 2.08.2021 tarihi ve 10 numaralı kararınca verilmiştir.

gösterdiği gibi, temel eğitim, temel sağlık gibi hizmetlere göçmen ve mültecilerin erişimi, merkezi yönetimin geliştireceği politikalara bağlıdır. Dolayısıyla, Türkiye’de de göç yönetimi ve göçmen uyumuna yönelik politikaların çok katmanlı olarak şekillenmesine ihtiyaç vardır

KAYNAKÇA

- Bendel, P., Schammann, H., Heimann, C. ve Stürner, J. (2019). A local turn for European refugee politics: recommendations for strengthening municipalities and local communities in refugee and asylum policy of the EU. *Heinrich-Böll Foundation Policy Paper*. https://eu.boell.org/sites/default/files/e-paper_a_local_turn_for_european_refugee_politics.pdf?dimension1=zora2020 (Erişim tarihi: 5. Ağustos 2022)
- Betts, A., Memişoğlu, F., ve Ali, A. (2020). What difference do mayors make? The role of municipal authorities in Turkey and Lebanon's response to Syrian refugees. *Journal of Refugee Studies*. 34(1), 491-519.
- Doğanay, C. ve diğerleri. (2020). Zorunlu göçmenler için sosyal eşitlik: Pandemi sürecinde yerel yönetimlerin ve STK'ların rolü. TEPAV ve Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği. [https://www.tepav.org.tr/upload/files/1617631216-\(6.Zorunlu_Gocmenler_icin_Sosyal_Esitlik_Pandemi_Surecinde_Yerel_Yonetimlerin_ve_STK_larin_Rolu.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1617631216-(6.Zorunlu_Gocmenler_icin_Sosyal_Esitlik_Pandemi_Surecinde_Yerel_Yonetimlerin_ve_STK_larin_Rolu.pdf) (Erişim tarihi: 20. Ağustos 2022)
- Erder, S. (2020). Bekleme odasında göç araştırması yapmak. İçinde Y. Ahi, M. N. Gültekin ve M. Açıkgöz. (Der.), *Göç ve kent: Etkileşimler* (ss.15-23). Nika Yayınevi.
- Glorius, B., Oesch, L. Nienaber, B., ve Doomernik, J. (2019). Refugee reception within a common European asylum system: Looking at convergences and divergences through a local-to-local comparison. *Erkunde*, 73(1), 19-29.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022). İstatistikler. Güncel Veriler. <http://goc.gov.tr> (Erişim tarihi: 3.Eylül.2022)
- Heimann, C., ve Stürner, J. (2020). Evaluation report: Urban partnership on the inclusion of migrants and refugees. European Commission. *Urban Agenda for the EU*. https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/evaluation_report_urban_partnership_on_the_inclusion_of_migrants_and_refugees.pdf (Erişim tarihi: 5.Eylül.2022)
- International Organization for Migration. (2019). *Baseline Assessment in Istanbul Province*. Ankara: IOM.
- Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan Şehrinin Ölümü ve Yaşamı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kale, B. ve Erdoğan, M. (2019). The impact of GCR on local governments and Syrian refugees in Turkey. *International Migration*. 57(6), 224-242.
- Karakaya Polat, R. ve Lowndes. V. (2021) How does multi-level governance create capacity to address refugee needs, and with what limitations? An analysis of municipal responses to Syrian refugees in Istanbul. *Journal of Refugee Studies*. 35(1), 51-73.
- Karpat, H.K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Kocaoğulları, A., Avcı, E., ve İnanç, S. B. (2020). *Kentsel hizmetlere göç perspektifinden bakmak: Pandemi dönemi İstanbul örneği – Ulusal düzeyde karar alıcılar için politika önerileri*. Yereliz ve Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği. http://yereliz.org/wp-content/uploads/2020/12/Ulusal_Duzeyde_Karar_Alicilar_son_dijital.pdf (Erişim tarihi: 3.Eylül.2022)
- Kurtuluş, H., Yüksek, D., ve Kaya Erdoğan, E. (2022). *Hak temelli yerel politika bağlamında Beyoğlu'ndaki göçmenler: Nitel bir araştırma*. Türkiye Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Vakfı ve Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-06/Beyoglu%20Raporu_V03-final.pdf. (Erişim tarihi: 3.Eylül.2022)
- Lowndes, V. ve Karakaya Polat, R. (2021). How do local actors interpret, enact and contest policy? An analysis of local government responses to meeting the needs of Syrian refugees in Turkey. *Local Government Studies*. 1-24.
- Penninx, R. (2019). Problems of and solutions for the study of immigrant integration. *Comparative Migration Studies*. 7(13), 1-11.
- Scholten, P., Collett, E. ve Petrovic, M. (2017). Mainstreaming migrant integration? A critical analysis of a new trend in integration governance, *International Review of Administrative Sciences*, 83(2), 283–302.
- Stürner, J., Heinemann, C., Bendel, P., Schammann, H. (2020). Policy Brief - When mayors make migration policy: What role for cities in EU migration and integration policymaking? European Policy Center. European Migration and Diversity Programme. https://www.epc.eu/content/PDF/2020/Mayors_make_migration.pdf (Erişim tarihi: 3.Eylül.2022)
- Uzun, N. (2001). *Gentrification in Istanbul: A diagnostic study*. Netherlands Geographical Studies, No 285. Utrecht.
- Yükseker, D. (2021). *Kapsayıcı belediyecilik ve göçmenlerin kamu hizmetlerine erişimi. Yerel yönetimler için politika önerileri*. TÜSES ve Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. <http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/kapsay%20C4%B1c%20B1%20belediyeler-yerel%20politika%20o%CC%88nerileri.pdf>. (Erişim tarihi: 8.Eylül.2022)
- Yükseker, D. (2012). Kürtler'in yerinden edilmesi ve sosyal dışlanma: 1990'lardaki Zorla göçün sonuçları. İçinde S. G. İhlamur-Ömer ve N. A. Şirin Öner (Der.) *Küreselleşme Çağında Göç. Kavramlar, Tartışmalar*. İletişim Yayınları.

- Yükseker, D. Tekin, U. ve N. Şahin Taşgın. (2021). *Türkiyeli ve Suriyeli genç erkeklerin gündelik yaşam deneyimleri: Küçükçekmece ve Sultanbeyli üzerine bir araştırma*. Anadolu Kültür ve Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. <https://www.anadolukultur.org/34-calismalarimiz/1265-turkiyeli-ve-suriyeli-gencler/> (Erişim tarihi: 10.Eylül.2022)
- Yükseker, D. ve Brewer, B. K. (2011). Astray and stranded at the gates of the European Union. African transit migrants in Istanbul. *New Perspectives on Turkey* (44), 129-60.
- Zapata-Barrero, R. (2017). Intercultural policy and multi-level governance in Barcelona: Mainstreaming comprehensive approach. *International Review of Administrative Sciences*. 83(2), 247–266.
- Zapata-Barrero, R., Caponio, T. ve Scholten, P. (2017). Theorizing the ‘local turn’ in a multi-level governance framework of analysis: a case study in immigrant policies. *International Review of Administrative Sciences*. 83(2), 241–24.

Geliş Tarihi:
21.09.2022
Kabul Tarihi:
24.10.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Aksel, D., & Boşnak, B. (2022).
Sivil toplum ve göç çalışmalarında köprüler
kurmak: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç
Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), 159-182.
doi:10.46928/iticusbe.1177764

SİVİL TOPLUM VE GÖÇ ÇALIŞMALARINDA KÖPRÜLER KURMAK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Araştırma

Damla Aksel

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Bahçeşehir Üniversitesi

damla.aksel@eas.bau.edu.tr

Büke Boşnak

İstanbul Bilgi Üniversitesi

buke.bosnak@bilgi.edu.tr

Damla Aksel, Bahçeşehir Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktor öğretim üyesidir. Uluslararası göç, göç yönetişimi, diasporalar ve uluslararası hareketler konularında araştırmalar yapmakta ve bu alanlarda dersler vermektedir.

Büke Boşnak, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktor öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Essex Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesini London School of Economics and Political Science Avrupa Enstitüsü'nden, doktora derecesini ise Almanya'daki Eberhard Karls Tübingen Üniversitesi'nden Siyaset Bilimi alanında almıştır. Sivil toplum ve Avrupa çalışmaları konularında araştırmalar yapmakta ve bu alanlarda dersler vermektedir.

SİVİL TOPLUM VE GÖÇ ÇALIŞMALARINDA KÖPRÜLER KURMAK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Damla Aksel
damla.aksel@eas.bau.edu.tr
Büke Boşnak
buke.bosnak@bilgi.edu.tr

Özet

Son otuz yılda küreselleşmenin etkisiyle yaşanan dönüşümler, uluslararası göç ve sivil toplum alanlarında yeni tartışmaların gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu iki alana dair akademik çalışmalarda farklı kuramsal yaklaşımlar görülmekle birlikte, sivil toplumun göç süreçlerinde her geçen gün daha önemli bir aktör olarak yer alması iki alan arasında köprüler kurulmasını zaruri hale getirmektedir.

Amaç: Bu makale, sivil toplum alanındaki kuramsal tartışmalardan yola çıkarak, liberal ve eleştirel yaklaşımlar üzerinden Türkiye örneğini ele almayı amaçlamaktadır. Makalede Türkiye’de uluslararası göç alanında faaliyet gösteren sivil toplum alanına dair akademik çalışmaların haritalandırılmasından faydalanılarak, üç tematik alan üzerinden –entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel yönetim– sivil toplumun, göç süreçlerine etkisi analiz edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye örneği üzerinden sivil toplum ve göç çalışmaları arasında teorik ve ampirik köprüler kurulması hedeflenmektedir.

Yöntem: Makalede ilk olarak Türkiye’de göç alanında faaliyet gösteren sivil toplum alanına dair akademik çalışmaları haritalandırabilmek amacıyla sistemli bir literatür taraması yapılmaktadır. İkinci olarak, sivil toplum kuruluşlarının birincil dokümanları üzerinden tematik analiz gerçekleştirilmektedir.

Bulgular: Türkiye’nin göç politikalarında yaşanan paradigma değişikliği, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının sayıca artması ve çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir. Ancak devletin hem göç yönetişimi hem de sivil toplum politikalarında merkezi otoritesini güçlendirmesi, sivil toplum kuruluşlarının sınırlı bir alanda ve kısa süreli stratejilere yönelik çalışabilmesine yol açmaktadır. Bu durum alandaki akademik çalışmaların da sivil toplumun hizmet sağlayıcılığı rolüne odaklanmasını beraberinde getirmektedir.

Özgünlük: Türkiye’deki göç alanında yaşanan paradigma değişikliği üzerinden sivil toplum alanını kapsamlı olarak analiz etmesi açısından bu makale özgünlük taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Uluslararası Göç, Türkiye, Hizmet Sağlayıcılık, Entegrasyon, Ulusaşırı Hareketler, Küresel Göç Yönetişimi

JEL Sınıflandırması: R23

BUILDING BRIDGES BETWEEN CIVIL SOCIETY AND MIGRATION STUDIES: THE CASE OF TURKEY

Abstract

Over the last thirty years, globalization-related developments have led to new debates on civil society and international migration. Despite the diverse theoretical approaches in civil society and migration studies, the increasing role of civil society in migration calls for building bridges between these fields of study.

Purpose: Drawing on liberal and critical approaches in civil society studies, this article analyzes the impact of civil society on migration processes through three thematic areas – integration, transnational movements, and global governance. In particular, it aims to establish theoretical and empirical bridges between civil society and migration studies through the example of Turkey.

Method: The article first employs a systematic literature review to map academic debates on civil society in Turkey's migration field. Second, a thematic analysis is carried out on the primary documents on civil society.

Findings: The paradigm shift in Turkey's migration policies has triggered civil society's proliferation and diversification. However, the centralization of the state's power in migration governance and civil society policies channeled civil society into working in a limited area and utilizing short-term strategies. Consequently, academic debates predominantly focus on the role of civil society in service provision. **Originality:** This article is original in comprehensively analyzing the civil society studies through the paradigm shift in the field of migration in Turkey.

Keywords: Civil Society, International Migration, Turkey, Service Provision, Integration, Transnational Movements, Global Migration Governance

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Son otuz yılda küreselleşmenin etkisiyle birlikte artan ve çeşitlenen uluslararası göç alanı pek çok devletin ve uluslararası örgütün temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu dönem aynı zamanda sivil toplum alanının da ulusaşırı ağlar yoluyla daha fazla canlandığı ve genişlediği bir dönem olmuştur. Göç süreçlerinde, başta göçmenlere yönelik faaliyet gösteren yerel, ulusal, uluslararası ağlar ve örgütler ile göçmen/mülteciler tarafından geliştirilen ağlar ve örgütler olmak üzere, farklı türde sivil toplum aktörleri etkili olmaktadır. Sivil toplum çalışmalarında egemen olan liberal yaklaşım sivil toplumu karşılıklı güveni ve paylaşılan değerleri besleyen ve nihayetinde demokratikleşmeyi güçlendiren önemli bir unsur olarak tanımlarken, eleştirel yaklaşım ise çıkar ve güç ilişkilerine vurgu yaparak sivil toplumun her zaman otonom ve demokratik bir alan yaratmadığını vurgular.

Yakın zamana kadar göç ve iltica alanında faaliyet gösteren sivil toplumla ilgili çalışmalar daha ziyade 20. yüzyıldan bu yana yoğun göç alan Küresel Kuzey ülkelerine odaklanmaktadır. Türkiye gibi yakın dönemde yoğun göçe maruz kalmış ve göç politikaları yeni şekillenen ülkelerde ise daha ziyade sivil toplumun hizmet sağlayıcılığı rolüne odaklanılmakta (Boşnak, 2021; Sahin Mencutek, 2021; Stock, 2022; Şenses, 2020), sivil toplumun kamu politikalarını şekillendirici rolüne ve göçe ilişkin entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel yönetim gibi meselelerdeki etkisine sınırlı olarak değinilmektedir. Bu makale Türkiye örneği üzerinden sivil toplum ve göç çalışmaları arasında teorik ve ampirik köprüler kurmayı hedeflemektedir. Makalede göç ve göçmenlik kavramları istemli ve zorunlu göçleri içeren kapsayıcı bir yaklaşımla kullanılırken, sivil toplum ise göç alanında gönüllü yerel, ulusal ve uluslararası sivil örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır. Çalışma teorik olarak, sivil toplum kuramlarını kullanarak göç tartışmalarında sivil toplumun rolünü haritalandırmakta, ampirik olarak ise hem birincil kaynakları hem de mevcut literatürü kullanarak Türkiye’de sivil toplumun göç üzerine etkilerini derinlemesine inceleyerek katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Makale Türkiye’de son yıllarda göç alanında yaşanan paradigma değişikliğiyle birlikte göçmen odaklı faaliyet gösteren sivil toplum alanında genişlemeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu süreçte devletin hem göç hem de sivil toplum politikalarında güçlendirdiği merkezi otoritesi, sivil toplum kuruluşlarının (STK) sınırlı bir alanda ve kısa süreli stratejilere yönelik çalışabilmesine yol açmakta; entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel yönetim gibi uzun vadeli ve otonomi gerektiren alanlara eğilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum alandaki akademik çalışmaların da STK’ların hizmet sağlayıcılığı rolüne odaklanmasını beraberinde getirmektedir. Makalenin ilk bölümünde, sivil toplum çalışmalarında liberal ve eleştirel yaklaşımlar ele alınacak ve göç literatüründeki temel tartışmalar üzerinden sivil toplumun işlevi üzerinde durulacaktır. İkinci bölüm, araştırmada kullanılan sistemli literatür taraması ve tematik analiz yöntemini detaylandırmaktadır. Üçüncü bölüm, kuramsal yaklaşımlar ışığında Türkiye’de sivil toplumun göç süreçlerine etkilerini incelemektedir. Sonuç kısmı ise araştırmadan elde edilen bulguları özetlemekte, çalışmanın kısıtlılıklarına işaret etmekte ve gelecekteki araştırmalar için öneriler sunmaktadır.

SİVİL TOPLUM VE ULUSLARARASI GÖÇ: KURAMSAL ÇERÇEVE

Sivil toplumun göç süreçlerindeki rolünü ele alabilmek amacıyla bu bölümde ilk olarak sivil toplum kuramlarındaki liberal ve eleştirel yaklaşımlar ele alınmakta, daha sonra bu yaklaşımlar üzerinden göç ve sivil toplum alanında öne çıkan meseleler değerlendirilmektedir.

Sivil Toplumda Kuramsal Tartışmalar: Liberal ve Eleştirel Yaklaşımlar

Sivil toplum hem geleneksel hem modern bir kavramdır (Kocka, 2006) ve birçok farklı kaynaktan beslenir. Geleneksel anlamda sivil toplumun kökleri, Aristoteles'in devletin uygarlığı (*civility*) koruduğu ve kanunla idare olunduğunu savunduğu topluma; kavramın modern anlamı ise Avrupa'nın Aydınlanma Çağı'nda kamu ve toplum yararını gözeten beşerî ilişkiler ağına dayanmaktadır (Hodgkinson ve Foley, 2003). Tarih boyunca, sivil toplum fikri değişik bağlamlara oturtulmuş, farklı anlayışlar edinmiş, türlü ideolojiler eşliğinde bambaşka şekillerde yorumlanmış ve kendisine farklı anlam ve roller yakıştırılmıştır. Bu bölüm sosyal bilimler literatüründe sivil toplum üzerine damga vuran ve birbiriyle rekabet halinde olan iki önemli kuramsal tartışma üzerinden sivil toplum yaklaşımlarını ortaya koymakta ve göç ile ilişkisini incelemektedir. Dolayısıyla, aşağıda görüleceği gibi, Tocquevilleci ve Gramscici sivil toplum kavramsallaştırmasına yönelik kapsamlı bir analiz yapmak bu çalışmanın amacını aşmaktadır. Bununla birlikte, kavramsal tartışmaların çeşitliliğini, çekişmeleri ve derin fikir ayrılıklarının olduğunu da vurgulamak gerekmektedir.

Normatif değerlere vurgu yapan ve sivil toplumu, kamu ve toplum yararını gözetir gören modern anlayış, başta de Tocqueville olmak üzere liberal teorisyenlerin sivil toplum ile demokratikleşme arasında bağlantı kurmasıyla bir adım ileriye götürülmüştür. *Amerika'da Demokrasi* (2016) isimli ufuk açıcı eserinde Tocqueville, sivil/toplumsal (*civic*) derneklerin vatandaşlara, seslerini duyurmakta ve taleplerinin yerine getirilmesi yolunda devlete baskı uygulama imkânı verdiğini savunur. Ayrıca Tocqueville'e göre derneklere katılım, demokratik olgunlaşmada payı olan "gönül bağları"ni tesis eder. Sivil topluma bu yaklaşım, liberal demokratik bakış ile ilişkilendirilir. Bu gelenek içinde, sivil toplum kuramları, devlet ve toplum ilişkilerini, birbirinden ayrı ve çatışır alanlar olarak konumlandırır ve özerkliğin önemine dikkat çeker.

Birçok çağdaş bilim insanı, sivil toplum çalışmalarını liberal demokratik yaklaşım üzerine inşa etmiştir. Robert Putnam ve diğer Yeni-Tocquevilleci teorisyenler, sivil/toplumsal ve siyaset dışı dernekleri sivil toplumun özü, demokrasinin de önkoşulu olarak görür. Putnam'ın sivil katılım ve sosyal sermaye üzerine olan eseri, ciddi şekilde eleştirilmesine rağmen en etkili çalışmalar arasında yer almaktadır.

Putnam ve diğerleri (1994), Kuzey ve Güney İtalyan devletlerindeki sivil toplum ve yönetim üzerine çalışmasında, bu devletlerin hükümetlerinde ve demokrasilerinde görülen kalite ve etkinlik farkını, "sivil katılım" derecelerindeki farka yorar. Demokratik başarı, sivil topluluk ve sosyal sermaye kavramları ile açıklanır. Putnam'a göre sivil toplumun demokratik kamu hayatına asıl katkısı,

bireylerin birbirine güvendiği, mütekabiliyet (*reciprocity*) ve işbirliği içinde yaşadığı ortamı, yani sosyal sermayeyi oluşturmasıdır. Bu doğrultuda dernekler, içinde yer alanların benlik algısını genişletip “ben”i “biz”e yükseltir/dönüştürür (Putnam, 1995, s. 67). Sivil/toplumsal katılım ağları, “yaygın hale gelmiş mütekabiliyet normlarını besler ve toplumsal güvenin oluşmasını teşvik eder” (Putnam 1995, s. 67). Bu sebepten, liberal demokratik yaklaşıma göre sivil toplum, demokrasi ve sosyal sermayenin pekişmesinde kilit aktörler olarak görülür. Sivil toplumun yararlı etkilerine dair geniş ve kapsamlı genellemelere getirilen, nedensel mekanizmaların ampirik olarak nasıl işlediğine dair kanıt yokluğu eleştirilerine rağmen (Berman, 1997), Putnam’ın fikirleri bilimsel ve siyasal tartışmaları etkilemeyi sürdürmektedir. Bu çerçevede, sivil topluma liberal demokratik bakış, Batılı kalkınma siyaseti çevrelerinde, siyasetin ve demokratikleşme tartışmalarının olmazsa olmazı haline gelmiştir.

Sivil topluma liberal demokratik bakışın yanında eleştirel teorilerin de, özellikle Batılı olmayan bağlamlarda, ampirik araştırmaların yayılması uyarınca ağırlık kazanması söz konusu olmuştur. Bunlardan en dikkat çekici olan Gramscici yaklaşım, sivil toplumu ve onun genel olarak toplumdaki rolünü eleştirel şekilde değerlendirmiştir. Gramsci de sivil toplumu, ekonomi ile devlet arasındaki saha olarak algılamış olsa da liberal bilim insanlarının aksine, sivil toplum ile devlet/ekonomi arasına koyduğu sınırlar yalnızca analitik ve teoriktir (Buttigieg, 1995). Gramsci’ye göre sivil ve siyasal toplum arasındaki ayrım muğlak olup sivil toplumun ille de proaktif ve demokratik rolü olmayabilir. Sivil toplum ve devlet, birbirinden ayrı iki arena olmayıp kendi içlerinde aynı ideolojik bölünmelerden nasibini alır. Bu ilişki içinde sivil toplum, ikici ve diyalektik bir rol oynar. Bir yanda sivil toplum, devletle etkileşimde bulunup ona muhalefet eden bir aktör (*agent*) değil; bilakis, hükümetin ve hükümeti kontrol altında tutan hegemonik güçlerin bir unsurudur (Gramsci, 1971). Sivil toplum, baskın grubun ideolojisini topluma yaymakta ve bu şekilde, “yönetici sınıfın, içinde yer aldığı arenadaki gücünü, şiddete başvurmeyen yollardan yaymakta ve pekiştirmektedir” (Buttigieg, 1995, s. 26). Bu yüzden sivil toplum, hegemonyanın inşasında ve sürdürülmesinde kilit rol oynar. Öte yanda, Gramsci’ye göre sivil toplum, reformcu süreçlerin serpilebileceği alternatif pratiklerin gelişmesi yararına hegemonya karşıtı güçlere de fırsat sunar (Adamson, 1980, s. 171). Bu anlamda sivil toplum, aynı zamanda, hegemonyayla mücadele edilebilecek bir arena olarak tanımlanmaktadır. Della Porta’nın (2020) işaret ettiği gibi, “günümüzde sivil toplum teorisyenleri hâlâ toplumsal güvene yer veren normatif bir yaklaşımı izleyenler ile bunun yerine onun karanlık tarafını özel çıkarların ve bencil tutumların egemenliğinde görenler arasında bölünmüş durumdadır” (2020, s. 942).

Sivil Toplum ve Göç Tartışmaları

Sivil toplum yazınında göç konusunda yapılan çalışmalar sivil toplumun protestolarda, ağların kurulmasında, hizmet sunumunda ve savunuculuk faaliyetlerinde kilit bir rol oynadığını göstermektedir (Ambrosini, 2013; Garkisch vd., 2017). Protestolar, toplu eylem aracılığıyla göçmen ve mültecilerin seslerini yükseltmeye ve onları görünür kılmaya fırsat sunarak kamuoyunun dikkatini

çekmelerine ve karar vericiler üzerinde baskı kurmalarına olanak tanır. Ağların kurulması hem göçmenler ve mülteciler arasındaki dayanışma kültürünün geliştirilmesinde ve dolayısıyla sosyal sermayenin inşasında, hem de yerel, ulusal ve uluslararası aktörlerle kurulan ilişkilerde ön plana çıkmaktadır. Hizmet sunumu göçmen ve mültecilerin koşullarını iyileştirmek için yapılan insani yardım, sağlık hizmeti, barınma ve eğitim gibi temel hizmetler olarak tanımlanmaktadır (Ambrosini, 2013; Garkisch vd., 2017; Şenses, 2020). Savunuculuk ise göçmen ve mültecilerin haklarının tanınması, bu haklara erişimlerinin sağlanması ve bu haklarla ilgili politika süreçlerini etkilemeye yönelik faaliyetlerin bütünüdür (Ambrosini, 2013; Garkisch vd., 2017; Şenses, 2020).

Ancak sivil toplum çalışmalarındaki eleştirel yaklaşımda da ele alındığı gibi, sivil toplumun göçün yönetişimine dair süreçlerde otonom bir yer edinmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Toğral Koca (2019) bu bağlamda 1980’lerden bu yana sivil toplumun göçmen ve mültecileri güçlendiren rolünde dönüşümler yaşandığını ifade etmektedir:

“(…) neoliberal paradigmanın yükselişiyle birlikte, refah (sağlayıcı) devletten neoliberal (etkinleştirici) bir devlete geçişte sivil toplum gruplarına iş yüklendi. Sivil toplum, Rose’un (1996) ‘topluluk aracıyla yönetme’ olarak tanımladığı şekilde, her türlü yapısal soruna yardımcı olmak için devlet tarafından görevlendirildi. Bunlar arasında işsizlik, yoksulluk ve ayrımcılığın yanı sıra artan bir şekilde mülteciler ve sığınmacılar yer alıyor”.

Bu duruma paralel olarak insani yardım ve temel hizmet sunumu konularında yerel, ulusal ve uluslararası seviyelerde faaliyet gösteren STK’ların sayısında genişleme yaşanırken, göçmen odaklı ve göçmenler/mülteciler tarafından kurulmuş sivil toplum örgütlerinin devlet ile bireyler/toplumlar arasında nasıl bir rol edindiği sorgulanmaktadır. Sivil toplum örgütleri kimi zaman göçün kontrol edilmesi ve dışsallaştırılması, sadece belli grupların hareketliliğini ve içerilmesini olumlayan seçici politikaların desteklenmesine yönelik egemen devlet politikalarını pekiştirmesi dolayısıyla eleştirilere maruz kalmaktadır. Son yıllarda eleştirel sınır araştırmaları ve insani yardım alanındaki çalışmalar da, STK’lar ve uluslararası örgütlerin özellikle Türkiye gibi Küresel Kuzey ülkelerinin çeperindeki ve transit ülkelerde göçün kontrol altına alınması ve “polislik” politikalarının birer aktörü haline geldiğini tartışmaktadır (Cuttitta, 2020). Bununla birlikte bu ülkelerde göç alanında faaliyet gösteren STK’lar, çalışmalarında uzun süreli stratejileri nadiren yürütebilmektedir (Stock, 2022). Bu durum akademik çalışmalarda da entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel yönetişim gibi uzun vadeli etkileşim ve otonomi gerektiren alanlarda sivil toplumun rolünün sınırlı olarak tartışılmasına yol açmaktadır.

Entegrasyon

Göç tartışmaları açısından önemli alanlardan biri, sivil toplumun entegrasyon üzerindeki rolüdür. Özellikle Batı merkezli uluslararası göç ve iltica literatüründe çokça tartışılan konulardan biri olan entegrasyon, 1990’lardan itibaren evrensel insan hakları perspektifinin öne çıkmasıyla ve göçmenlerin daha fazla içerilmesine paralel olarak (De Haas vd., 2019), siyasal talepte bulunma,

toplumsal hareketler ve sivil katılıma dair çalışmalarla birlikte sivil toplum bağlamında tartışılmıştır (Halm ve Sezgin, 2012). Sivil toplumun entegrasyon üzerindeki etkisine dair çalışmalar liberal yaklaşımdan yoğun olarak beslenirken, Yeni-Tocquevilleci literatürde sıkça rastlanan sosyal entegrasyon ve sosyal sermaye kuramlarından faydalanıldığı görülmektedir. Örneğin Ager ve Strang'ın (2008) *Entegrasyonu Anlamak* başlıklı makalesinde bir arada yaşam süreçlerinin sadece işgücüne katılım ve eğitim gibi alanlara erişimle anlaşılamayacağı ifade edilmektedir. Uyumlu toplumların gelişebilmesi için aile ve aynı etnisite, milliyet, dini inanç veya grupla olan toplumsal ağların, diğer topluluklarla olan toplumsal köprülerin ve devlet kurumlarıyla olan toplumsal ilişkilerin de gerekli olduğu ifade edilmektedir. Toplumsal bağlara merkezi bir rol veren bu yaklaşıma göre mülteci toplum merkezleri ve yerelde iletişim ile müzakereye olanak sağlayan devlet-dışı kurumların entegrasyonu destekleyici bir etkisi olmaktadır (Ager ve Strang, 2008). Buna karşılık, yakın zamanda yaygınlaşan eleştirel yaklaşımlar “entegrasyon” kavramını sorgulamakta, içerme ve hariç bırakma politikalarına odaklanmaktadır. Sınırlamanın sadece fiziksel sınırlar yoluyla olmadığını tartışan araştırmacılar, devletlerin entegrasyon ve vatandaşlık politikaları yoluyla görünmeyen sosyal sınırlar yarattığını ifade etmekte, göçmen ve mültecilerin bu politikalar yoluyla hiyerarşik yapılar içine koyulduğunu belirtmektedir (Rumford, 2006; Toğral Koca, 2019). Kimi zaman devlet dışı aktörler göçmenler/mülteciler ile devlet kurumları arasında ilişki ağlarının gelişmesine destek olurken, aynı zamanda devletin neoliberal söylemini ve ayrımlı içerme (*differential inclusion*) pratiklerini yeniden üreterek kalıcı entegrasyonun önüne geçebilmektedir (Toğral Koca, 2022).

Uluslararası Hareketler

Göçmen odaklı faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerine dair öne çıkan bir diğer araştırma alanı da uluslararası ağlar ve pratiklere odaklanmaktadır. Entegrasyon tartışmaları göçmen/mülteciler ile ikamet ettikleri devlet ve içinde buldukları toplum arasındaki ilişkileri ele alırken, uluslararası çalışmaları birden fazla aidiyet ve statüye sahip olabilen göçmenlerin sınır-aşan ve birden fazla coğrafyayı birbirine bağlayan ilişki ve ağlarını değerlendirmektedir. 1990’lardan önceki dönemde, göçmen sivil toplum alanının, köken ülke kültürünü ve kimliğini koruyarak uluslararası etkinliklerde bulunmasının entegrasyonu sekteye uğratacağı endişesi hakimken, daha yakın dönemdeki çalışmalarda entegrasyon ve uluslararası süreçlerinin aynı anda olabileceği ve hatta birbirini destekleyebileceği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Göçmenler ve mülteciler kurdukları örgütler yoluyla uluslararası alanda pek çok etkinlikte bulunabilmekte, göçmen dövizleri ve girişimler yoluyla köken ülke kalkınmasını destekleyebilmekte, uluslararası siyaset fırsatlarından faydalanarak köken ülkelerindeki politik süreçleri etkileyebilmekte, sosyokültürel faaliyetler yoluyla kültürel miraslarını sürdürebilmekte, “sembolik elçiler” olarak köken ülkeyle ikamet ülkesini birbirine bağlayabilmektedir (Portes ve Zhou, 2012; Vertovec, 2004). Sivil toplumun uluslararası ağlar yoluyla güçlenerek ulus-devletin egemenliğine meydan okuyabildiğini iddia eden araştırmacılar, yeni siyasi aktörler olarak temsil kabiliyeti edinebildiği fikrini savunmaktadır (Sassen, 2002). Buna karşın devlet iktidarının zayıflamadığı,

aksine yeni stratejiler yoluyla gücünü koruduğu fikrini savunan araştırmacılar, uluslararası ağlar ve devlet-dışı örgütlerin kimi zaman köken devletler tarafından yurtdışında yaşayan vatandaşlarını sürekli takip altında tutmak amacıyla kullanıldığını belirtmektedir (Brand, 2006; Collyer, 2006). Birden fazla ülkeye yönelik aidiyet gösterebilen bu gruplar devletlerle olan ilişkilerine bağlı olarak uluslararası ilişkilerde birer yumuşak güç ve kamu diplomasisi aracı olarak işlev görebilmektedir.

Küresel Göç Yönetişimi

Günümüzde göçmenlere yönelik çalışan veya göçmen/mülteciler tarafından kurulmuş örgütler, göçün yönetişimine dair ulusal ve küresel süreçlerde farklı roller edinebilmektedir. Neoliberal küreselleşmenin etkisiyle ivme kazanan göç süreçlerinin “yönetilmesi gereken”, ancak bunun ulus-devletler tarafından tek başına yapılamayacağı yaklaşımı 2000’lerden bu yana göç ve iltica yönetişimine dair çok devletli ve çok katmanlı bir müzakere ve diyalog alanı ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu alan 2007 yılından itibaren sistemli olarak düzenlenen Küresel Göç ve Kalkınma Forumu (GFMD) ile şekillenirken, 2015’te yaşanan göç “krizi” sonrası daha sistemli göç yönetişimini hedefleyerek toplanan 2016 New York Deklarasyonu ve onu takiben geliştirilen Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat ve Küresel Mülteci Mutabakatı’nın oluşum sürecinde, son olarak da BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nde kendini göstermektedir (Ferris ve Martin, 2019). Çok taraflı anlaşma ve mutabakatlarda köken, transit ve varış ülkelerinden temsilciler bir araya gelirken, göçmen odaklı çalışan ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin yanı sıra göçmen/diaspora örgütlerinin de temsilci olarak dahil edilmesi söz konusu olmaktadır. Rother (2019) bu süreçlerle göçmen odaklı sivil toplumla devlet aktörlerinin aynı masada sosyalleşmesinin mümkün hale geldiğini, sivil toplum yoluyla hak temelli, insani kalkınma ve insan güvenliğine dayalı normların yayılabildiğini ifade etmektedir. Ancak çoğu zaman güçlü devlet aktörleri karşısında farklı sivil toplum aktörlerinin sesi her zaman yeterince duyulamamakta, göçmen odaklı örgütlerin dahil edilmesine yönelik verilen vaatler uzun dönemde sürdürülememektedir (Rother ve Steinhilper, 2019; Schierup vd., 2019; Wise, 2018).

YÖNTEM

Türkiye’deki sivil toplum alanının göç süreçlerindeki rolünün incelendiği bu makalede iki temel yöntem üzerinden araştırma gerçekleştirilmektedir. İlk olarak, uluslararası göç ve sivil toplum süreçlerinin Türkiye’deki durumuna dair akademik çalışmaları haritalandırabilmek amacıyla Garkisch ve diğerleri (2017) tarafından önerilen sistemli literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması sırasında hem Türkçe hem İngilizce dillerinde çalışma yapılırken, sivil toplum alanını ifade etmek için yaygın olarak kullanılan “sivil toplum”, “üçüncü sektör”, “dernek”, “hayırseverlik” gibi ifadeler, “göç”, “göçmen”, “mülteci”, “diaspora” terimleriyle bir arada verilmiştir (Bkz. Tablo 1). Tarama sırasında özellikle Türkçe kaynaklara erişim için Dergi Park araştırma motoru kullanılırken, İngilizce hakemli dergilerde yayınlanmış akademik kaynaklara erişim için Scopus ve Web of Science, hem Türkçe hem İngilizce akademik ve yarı akademik çalışmalara

erişim için de Google Scholar arama motoru üzerinden araştırma yapılmıştır. Tarama sonucunda 88 çalışmaya erişilmiş ve bu çalışmaların analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Arama Terimleri

İlk terim	İkinci terim	Üçüncü terim
“Sivil toplum”; “üçüncü sektör”; “dernek”; “hayırseverlik”; “sivil society”; “nongovernmental”; “third sector”; “nonprofit”, “philanthropy”	Göç; göçmen; mülteci; diaspora; migrant; migration; refugee	Türkiye; Turkey

Araştırmanın ikinci temel yöntemi, STK’ların farklı alanlardaki çalışmalarına dair belirlenen kriterler üzerinden seçilen STK’ların birincil dokümanlarının tematik analizi yapılmasına dayanmaktadır. Türkiye’de göç alanını şekillendiren çok çeşitli sivil toplum oluşumları mevcuttur. Bu çalışmada sivil toplum 4 temel kriter üzerinden seçilmiştir: (1) göç alanında çalışmak (giriş kısmında ifade edildiği gibi bu çalışmada göç şemsiye tabir olarak kullanılmaktadır), (2) yapılan çalışmalarda sürekliliğin olması (faaliyetlerinde göç alanında süreklilik gösteren ve aktif olan kuruluşlara odaklanılmıştır), (3) tematik alanlarla eşleşme sağlanması (entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve/veya yönetim alanında çalışmalar yürüten kuruluşlar çalışma kapsamına dahil edilmiştir) ve (4) internet sitesi olan kuruluşlar (güncel internet sitesi olan kuruluşların çalışmaları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir) araştırma kapsamında incelenmiştir.

Ampirik kısım Yıldırım ve Şimşek’i (2021, s. 251) takiben dört aşamada analiz edilmiştir: (1) verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) tema ve kodların düzenlenmesi, (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması. Ulaşılan kaynaklar üzerinden nitel metin analizi yapılması amacıyla metin analizi programı MAXQDA2022 kullanılmıştır. Nitel veri analizini “desteklemek” amacıyla kullanılan araçlardan biri olarak değerlendirilen MAXQDA programı ile (Flick, 2013), hem önceden belirlenen tematik kategoriler üzerinden kodlama yapılması, hem de gömülü kuramlar yaklaşımına uygun olarak makalelerde yeni karşılaşılan ve tekrarlayan içeriklerin kodlanması yoluyla sistemli bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmıştır. Sistemli literatür taraması sayesinde hem göç ve sivil toplum alanında yaşanan dönüşümler, öne çıkan meseleler ve Türkiye’deki göçmen çeşitliliğini yansıtan farklılıkların incelenmesi, hem de akademik alanda bu konuya dair ilgi ve yaklaşımlara dair zamansal dönüşümlerin değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

BULGULAR

Türkiye’de göç alanında faaliyet gösteren sivil toplum alanına dair sistemli literatür analizine göre 2015 yılına kadar yayınlanan sınırlı sayıdaki çalışmanın odağında özellikle Türk soylu olarak değerlendirilen toplulukların sivil toplum pratikleri bulunurken, bu tarihten sonraki çalışmalarda

başta geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik faaliyet gösteren çalışmalara odaklanıldığı, yayın sayılarında artış olduğu ve araştırılan konularında çeşitlenme yaşandığı görülmektedir. Bu dönemden sonraki makalelerde STK'ların hizmet sağlayıcı rolüne odaklanılsa da, sivil toplumun uluslararası literatürde yoğun olarak tartışılan entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel göç yönetişimi alanlarındaki rolüne sınırlı olarak değinilmektedir. Sivil toplum dokümanları üzerinden yapılan tematik analiz, bu alanlarda genişleme olduğunu göstermekte, ancak otonom bir sivil toplum alanının gelişmesindeki zorlukları ortaya koymaktadır. Bulgular bölümünde bu tartışmalar açılırken, önce Türkiye'deki göç politikalarında yaşanan dönüşümlerin sivil toplum alanı üzerindeki izdüşümleri ele alınacak, daha sonra da ikincil kaynaklar ve ampirik verilerin ışığında sivil toplumun göç alanındaki rolü irdelenecektir.

Türkiye'de Sivil Toplum ve Uluslararası Göç Politikaları

Göç alanıyla ilişkili çalışan örgütlenmeler, sivil toplum alanında yaşanan dönüşümlerin yanı sıra ülkenin göç, iltica, entegrasyon ve vatandaşlık politikalarından da doğrudan etkilenmektedir. Göç ve ilticanın yönetiminde bir yanda egemen devletler ve uluslararası aktörlerin, diğer yanda devlet ile uluslararası örgütler gibi güçlü kurumsal yapılarla yerelde ve ulusalda çalışan sivil toplum örgütlenmelerinin arasındaki ilişki dengelerini inceleyebilmek için Türkiye'de özellikle son yirmi yılda yaşanan dönüşümler araştırmacılar için önemli bir alan yaratmaktadır. Bununla birlikte mevcut sivil toplum alanının anlaşılabilmesi için ülkenin göç politikaları tarihinde etkili olan üç dönemde öne çıkan yaklaşımların da ele alınması gerekmektedir: (1) modern ulus devletin kuruluşundan 2000'lerin başına kadarki dönem, (2) 2000'lerin başından 2015'e kadarki dönem, (3) 2015'ten günümüze kadar olan dönem.

Türkiye'de görülen uluslararası insan hareketliliğini ve istemli/istemli olarak göç etmiş kişilerin geçici veya kalıcı olma durumlarını yakın döneme kadar etkileyen politikalar modern ulus devletin kuruluş dönemlerine kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda imparatorluğun çözülmesi süreciyle başlayan ve modern ulus devletin inşa sürecinde netlik kazanan etnik homojenleştirme hedefi ülkenin göçü yönetme yaklaşımına önemli bir şekilde yansımıştır (İçduygu ve Aksel, 2013; Kirişçi, 2000). 1920 ve 1930'lardaki asimilasyonist uygulamaların bir sonucu olarak çıkarılan 1934 İskan Kanunu'nda "Türk kültürünü kuvvetlendirmek ve dil davasını çözüme ulaştırmak" amaçlarına paralel olarak Türk kültüründen olduğu düşünülen kişilerin ülkedeki nüfusunu yoğunlaştırmak ve genel olarak "Türk kültüründe eritme" yönteminin benimsenmesi söz konusu olmaktadır (Şakaci, 2020; Ülker, 2008). Bu politikanın bir sonucu olarak 1990'lara kadar büyük oranda Türk soyundan olduğu değerlendirilen göçmenlerin vatandaşlık yoluyla içerildiği görülmekte, başta Balkanlar ve Kafkaslardan olmak üzere farklı coğrafyalardan göç eden bu topluluklar tarafından sivil toplum alanında *hemşerilik* temeli üzerinden pek çok örgütlenme ortaya çıkmaktadır (Hersant ve Toumarkine, 2005). Türk soyundan olmayan kişi ve gruplar söz konusu olduğunda geçiciliğe dayanan bir yaklaşım ön plana çıkarken, bu

durum 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlamanın korunması üzerinden ülkede sadece geçici olarak ikamet hakkı tanınan mültecilere de yansımaktadır.

2000'lerden itibaren olan dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık ve uyum süreçlerinin göç ve sivil toplum alanına doğrudan etkisi görülmektedir. Sivil toplum alanında bu etkinin göstergeleri arasında 2004 yılında Dernekler Kanunu'nda yapılan düzenlemeler ve 2008 yılında getirilen Yeni Vakıflar Kanunu'yla yapılan değişiklikler görülmekte, devlet ve sivil toplum diyalogu farklı politika alanlarına dahil edilmektedir. Göç alanında 2005 yılında gündeme gelen "İltica ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı"na uygun olarak göçmen ve mültecilere yönelik hizmet sağlama ve savunuculuk faaliyetleri yürüten ulusal STK'lar ile başta 2013 yılında onaylanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yazım sürecinde olmak üzere politika yapım süreçlerinde danışma kurulları üzerinden ilişki kurulurken, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi uluslararası örgütlerle yapılan işbirlikleri dikkat çekmektedir (Üstübcü, 2018). Yine de Mackreath ve Sağınç'ın (2017) çalışmasında belirtildiği gibi, göçmen ve mültecilere yönelik faaliyetlerde bulunan çoğunluğu hak temelli ve sınırlı imkanları olan örgüt sayısının Suriye'den gelen mülteci hareketliliğine kadar yirmiden az olduğu görülmektedir.

Son on yıllık dönemde ise Türkiye'nin göç, iltica, entegrasyon ve vatandaşlık politikalarında yaşanan paradigma değişikliği görünür hale gelmiştir. Geçmişte transit ülke statüsünün ön plana çıktığı Türkiye, bir yandan çalışma ve eğitim gibi farklı nedenlerle gelen göçmenler için bir varış ülkesi haline gelmiş, diğer yandan Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında yaşanan mülteci hareketliliğinin etkisiyle dünya üzerinde en çok mülteci barındıran ülke statüsünde yer almıştır¹. Geçmişte sadece Türk soylu olarak değerlendiren toplulukların uzun süreli kalışları yasal olarak mümkünken, günümüzde göç ve vatandaşlık politikalarında yaşanan dönüşümler kalıcı olabilecek toplulukların daha fazla çeşitlilik arz ettiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Danış ve Nazlı'nın (2019) Suriyeliler konusunda ifade ettiği gibi, on yıllık sürecin sonunda Türkiye'de *de facto* bir entegrasyon süreci yaşanıyor olsa da devlet kurumlarının başta mültecilerin ülkede bulunmasını geçici bir durum olarak tanıma ve göstermesi dolayısıyla uzun vadeli süreçlere ilişkin mevcut politikalar belirsizlik içermektedir.

Bu dönemde aynı zamanda AB sürecinden uzaklaşma ve AB'nin normatif gücünün kaybolması sonucu, göç ve iltica alanındaki yeni müzakerelerle mevcut asimetric ilişkilerin sorgulanarak yeniden inşa edilmesi söz konusu olmuştur (Okyay ve Zaragoza-Cristiani, 2016). Sert ve Danış'ın (2021) ifade ettiği gibi 2015'teki göç dalgası sonrasında AB üye ülkeleri "mülteci krizi" söylemini kullanırken, Türkiye devleti İslami referansla muhacirlere yardım eden "ensar" ve "hareketliliği kontrol altında tutabilen güçlü devlet" çerçevelendirmelerini sahiplenmektedir. Bu durum hem iktidarın ülke içinde

¹ UNHCR (2022, Haziran 16), "Global Trends Report 2021", <https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021>(Erişim Tarihi: 05.09.2022).

gün geçtikçe sağlamlaştırdığı merkezi otoritesini, hem de uluslararası ilişkilerde bölgesel bir güç olma perspektifinin bir yansıması olarak insan hareketliliğini ve devlet-temelli uluslararası politikaları üzerinden yumuşak güç ve kamu diplomasisi yaklaşımlarını benimsediğini göstermektedir. Bütün bu süreçler sivil toplumun günümüzde göç alanında edindiği rolü etkileyen yapısal faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Sivil Toplumun Göç Süreçlerindeki Etkileri

Türkiye’de göçmen odaklı sivil toplum örgütlenmelerine dair çalışmalar incelendiğinde, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana görülen göç ve vatandaşlık politikalarına uygun olarak, 2010’lara kadar yayınlanmış olan sınırlı sayıdaki araştırmanın odağında “Türk soylu” göçmenler tarafından kurulmuş dernekler olduğu görülmektedir. Şenses’in (2020, s. 71) de ifade ettiği gibi bu durumun arkasında, yasal çerçevenin etkisiyle “yabancı” olarak değerlendirilen toplulukların devlet tarafından “daha belirsiz ve geçici statülerde bulunmaları ve bununla ilişkili olarak da daha güvencesiz hayatlar yaşamaları” yatmaktadır. 2014 itibariyle geçici koruma statüsü verilen Suriyelilere odaklanacak şekilde öncelikle insani yardım, sonrasında da temel hizmetlerin sunumuna yönelik çalışan yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kuruluş sayısında birkaç yıl içinde hızlı bir artış yaşanmıştır (Boşnak, 2021; Sunata ve Tosun, 2019). Bu durumun bir sonucu olarak günümüzde Türkiye üzerine yapılan araştırmaların çoğu, özellikle Suriye krizi sonrası mültecilere güvenlik, insani yardım, sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi temel hizmetlerin sağlanmasında sivil toplumun rolüne odaklanmaktadır (Boşnak, 2021; Damış ve Nazlı, 2019; Mackreath ve Sağnıç, 2017; Nimer, 2020; Sunata ve Abdulla, 2020; Sunata ve Tosun, 2019). Türkiye’de hizmet sunumu üzerine yapılan tüm bu ampirik araştırmalar ve bulgular, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiye ve devletin bu alandaki kontrolüne, dolayısıyla sivil toplum çalışmalarında eleştirel yaklaşımın önemine işaret etmektedir. Boşnak (2021) ise Türkiye’de sivil toplum ve zorunlu göç üzerine olan araştırmasında sivil toplumun hizmet sunumunda ve savunuculuk pratiklerinde “çifte ve birbirine bağlı” bir rol oynadığını (Garkisch vd., 2017) göstermiş, söylemlerini incelemiş ve sivil toplumun farklı aktörlerle (yerel, ulusal ve uluslararası) olan etkileşimini mercek altına almıştır. Göç ve mülteci alanında insani yardım kuruluşları ve hak temelli STK’lara odaklanan çalışma, bazen birbirini tamamlayıcı bazen de karşıt eylemleri ve söylemleri derinlemesine analiz etmektedir (Boşnak, 2021). Örneğin, Boşnak (2021) devletin hizmet sunumu yapan bazı insani yardım kuruluşlarına alan açtığını ve kaynaklar sağladığını, buna karşın bu kuruluşların hem devletin söylemlerini meşrulaştırdığını hem de uluslararası alanda devlet politikalarına meşruiyet sağladığını göstermektedir. Azınlıkta da olsa hak temelli STK’lar ise daha eşitlikçi, hak ve adalet söylemini benimsemiş ve yasal savunuculuk (*legal advocacy*) pratikleri üzerine yoğunlaşmıştır (Boşnak, 2021). İnsani yardım kuruluşları üzerine olan bulgular eleştirel yaklaşımın Türkiye özelinde önemine dikkat çekerken, hak temelli STK’lar ise sivil toplumun insan hakları, vatandaşlık ve demokratikleşme alanındaki potansiyelini vurgulamaktadır.

Entegrasyon

Türkiye’de göçmenlerin entegrasyon süreçlerinde farklı sosyal ağlar ve örgütlerin etkili olduğu görülmektedir. Türk soylu göçmenlerin ülkedeki entegrasyon süreçlerinin dil ve kültür benzerliği dolayısıyla sorunsuz yaşandığı kanısı yaygın olsa da, kendi içlerinde çeşitlilik arz eden, farklı sosyo-ekonomik statülerden gelen ve Türk kültürünün dışında başka kimlik unsurları da barındıran bu toplulukların kalıcılaşma süreçlerinde de zorluklar yaşanmaktadır. Türk soylu göçmenler için 1980’lerden itibaren daha aktif göçmenlerin kurduğu yereldeki sosyal ağlar ve hemşerilik dernekleri benzeri örgütlenmeler ile ulusal federasyonlar, entegrasyon süreçlerini etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Dernekler bir yandan Türkiye’de karşılaşılan zorluklar karşısında yardımlaşma ve bir arada olmayı kolaylaştırarak topluluk içinde sosyal ağları güçlendirirken, diğer yandan siyasi alana erişim açısından bir köprü olabilmekte, hatta yeri geldiğinde devlet kurumları adına kayıt alarak düzensiz konumdakilere statü sağlayabilmektedir (Bayraktar, 2014; Daniş ve Parla, 2009; Kolukırcık, 2006; Toumarkine, 2001). Bununla birlikte, Türkiye’nin ulus-devlet inşa sürecinin bir uzantısı olan asimilasyonist yaklaşımın etkisi, göçmenlerin Anadolu’da barınabilmek için büyük oranda Türkiye’deki ana akım siyasi kültürün içine dahil olmasını ve entegrasyon süreçlerinde milliyetçi bir söylem sahiplenmesini beraberinde getirmiştir (Daniş ve Parla, 2009; Kaya, 2004; Toumarkine, 2001). Ayrıca derneklerin devlet kurumları ve siyasi partilerle kurulan klientel ilişkiler bu topluluklar içerisinde yeni hiyerarşilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Kolukırcık, 2006).

Türkiye’de yakın dönemde görülen Suriyelilere yönelik entegrasyon politikaları devlet, sivil toplum (yerel, ulusal ve uluslararası) ve uluslararası kuruluşların kimi zaman işbirliği içinde kimi zaman ise çatışan ilişkilerini ortaya koymaktadır. Göç ve mülteci alanında çalışan STK’ların faaliyetlerini incelediğimizde 2018 Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı öncesinde ve 2019 “Uyum Yılı” ilan edildikten sonra STK’ların bir yanda entegrasyonu destekleyen diğer yanda ise birebir devlet politika ve söylemlerini² yansıtan faaliyetlerde bulunduğunu görmekteyiz. Sivil toplum hem devlet hem de AB, BMMYK ve IOM ile yaptığı ortaklıklarla entegrasyon politikalarında önemli bir aktör konumundadır. Türkiye’de özellikle STK’lar eğitim, sağlık ve işgücü piyasasına katılımı destekleyen faaliyetler gerçekleştirmektedir (İçduygu ve Şimşek, 2016, s. 65; Paker, 2019; Sunata ve Tosun, 2019; Zihnioğlu ve Dalkıran, 2022). Uygulamalara baktığımızda göç alanında aktif olan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD-ASAM, 2022) ve Mülteciler Derneği “sosyal uyum”u birincil çalışma alanı³ tanımlarken, İltica ve Göç Araştırma Merkezi (İGAM), Kırkayak Kültür Derneği ve Hayata Destek, çalışmalarında sosyal uyum projelerine sıkça yer vermektedir. Örneğin,

² Kaya (2020, s. 39) 2015’ten beri göçmenler ve yerel topluluklar arasındaki tırmanan gerginliğin ve 2019’da Suriyelilerin geri dönüşüne dair artan söylemlerin sadece bir söylem değişimi değil resmi düzeyde misafirlik politikalarından geri dönüş politikasına dönüşümün bir yansıması olduğunu ifade etmektedir.

³ SGDD-ASAM’ın sosyal uyum üzerine yürüttüğü kapsamlı çalışmalar için bakınız <https://sgdd.org.tr/calisma-alanlarimiz/sosyal-uyum/>, Mülteciler Derneği sosyal uyum birimi oluşturmuş ve uyum faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Detaylı etkinler için bakınız <https://mülteciler.org.tr/sosyal-uyum/>. 2020 yılında ise Sosyal Uyum Strateji Belgesi yayınlamıştır <https://mülteciler.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/mülteciler-derneği-sosyal-uyum-strateji-belgesi-2020.pdf>.

İGAM 27-28 Haziran 2019 yılında Ankara’da ilk kez her kesimin yer aldığı “Yabancıların Sosyal Uyum Çerçevesinde İstihdama Erişim İmkanları ve Çözüm Önerileri” isimli bir konferans gerçekleştirmiştir (İGAM, 2019). Gaziantep’te göçmenler üzerine etkin çalışmalar yapan Kırkayak Kültür Derneği 2020 yılında Suriyeli Dom Göçmenlerin Entegrasyonunu ve Toplumsal Uyumu Teşvik Etme isimli bir AB projesi tamamlamıştır (Kırkayak Kültür Derneği, 2020). Hayata Destek Derneği ise sosyal uyum çerçevesinde “toplumsal diyaloga katılımı önceliklendiren ve bireyi güçlendiren” çalışmalar yapmıştır (Hayata Destek, 2017, s. 1). Tüm bu örnekler sivil toplum üzerine olan liberal yaklaşımların vurguladığı gibi sivil toplumun sosyal köprüler, toplumsal bağlar ve ilişkiler (Ager ve Strang, 2008) kurarak entegrasyonun önemli unsurlarından birini nasıl oluşturduğunu göstermektedir.

Mackreath ve Sağınç’ın (2017, s. 15) belirttiği gibi, “Türk hükümeti kaynak ve imkanlarını sadece mülteci kamplarına odaklayarak, Suriyelilerin çoğunluğunun içinde yaşadığı geniş ev sahibi toplumla ‘entegrasyon’ ve intibak gibi hassas meselelerden kaçmış ve eş zamanlı olarak yardımlarını iyice kemikleşmiş güç dinamikleri uyarınca hayırseverlik çizgisinde tutmuştur”. Aslında politika ve resmi söylem düzeyinde devlet tarafından teşvik edilen ve inanç temelli yardım kuruluşları tarafından aktif bir şekilde desteklenen “hayırseverlik politikaları” hem devlet politikalarını yeniden üretmekte ve meşrulaştırmakta hem de toplumlar arasındaki güç ilişkilerini besleyerek ve hiyerarşik kategoriler doğurarak hayırseverliğin ötesine geçilmeyen süreçler yaratmaktadır. Bunun bir örneğini yerelde, Gaziantep’te oldukça etkin olan Bülbülzade Eğitim Sağlık ve Dayanışma Vakfı’nın Türk ailelerin, Suriyeli ailelerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşıladığı ve onları sosyalleşmeye teşvik ettiği “Kardeş Aile Projesi”nde görmek mümkündür (Anadolu Eğitim Platformu, 2013). Bu programda Anadolu insanının sosyal uyumdaki rolü ve misafirperverliği vurgusu dikkat çekicidir. BEKAM, *Ortak Geçmişten Ortak Geleceğe Sosyal Uyum* (2016) ve *Suriyeli Muhacirlere Sosyal Uyum Rehberi* (2018) isimli yayınlarında, sivil toplumun toplumsal dayanışmanın inşasındaki katkısına (2018, s. 16) ve “sivil toplum örgütlerinin toplumsal dayanışmasının inşasında katkıda bulunduğu” (Bülbülzade Vakfı, 2018) ve Suriyeli misafirlere yardım referanslı devlet politika ve söylemlerine, yardımsever-muhtaç ilişkisine ve sosyal uyumun uzun zamanlı değil geçici statüsüne işaret etmektedir. Tüm bu örneklerde sivil toplum, eleştirel yaklaşıma göre devletin kontrol altında tuttuğu bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası Hareketler

Türkiye’deki göçmen yardımlaşma derneklerinin tarihine bakıldığında, 1960’lardan itibaren uluslararası pratiklerin önemli bir rolü olduğu, bu durumun özellikle siyasal alana yansıdığı görülmektedir. Zira göç eden toplulukların pek çoğunda zorunlu göç geçmişi bulunmaktadır ve Toumarkine’in (2001) de ifade ettiği gibi dernekleşme hareketlerinin bayraktarlığını yapanlar arasında siyasi göçmenler olduğu dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte “Dış Türkler” olarak tanımlanan, Osmanlı’nın dağılması sonrası Türkiye dışında kalan topraklarda yaşayan toplulukların desteklenmesi Türkiye’nin bir görevi olarak görülmeye başlanırken, kamuoyunun ilgisini bu konulara

çekmek ve “milli davayı savunmak” kimi derneğin temel işlevlerinden biri haline gelmektedir. Örneğin, Batı Trakya, Bulgaristan Türkleri, Irak Türkmenleri ve Türkistanlı göçmenler tarafından kurulan bazı dernekler çok dilli yayınlar, etkinlikler ve konferanslar yaparak bir yandan köken coğrafyalarda yaşanan insan hakları ihlalleri konularında uluslararası kamuoyunda farkındalık yaratmayı, diğer yandan da Türkiye’deki göçmen camiasını meselenin sivil boyutunun temsilcisi haline getirmeyi amaçlamaktadır (Danış ve Parla, 2009; Koçar, 2020; Toumarkine, 2001). Ayrıca dil kursları, süreli yayınları, folklor gösterileri, yemek ve müzik festivalleri yoluyla geride bırakılan coğrafyaya ait kültürel öğelerin sürdürülmesi, bu yolla kimliğin yeni nesillere aktarımı, köken coğrafyayla bağların korunması ve ulusaşırı siyasi pratiklerin desteklenmesi de söz konusu olmaktadır (Bayraktar, 2014; Koçar, 2020; Kolukırık, 2006). Ancak ulusaşırı pratiklerin gerçekleştirilmesinde Türkiye’deki devlet kurumları ve farklı siyasi partilerle olan ilişkiler etkili olmakta, Türkiye’nin iç ve dış politikasında yaşanan dönüşümler derneklerin faaliyetlerini doğrudan etkileyebilmektedir (Danış ve Parla, 2009).

Türk soylu olarak değerlendirilen göçmen gruplarının dışındaki toplulukların geliştirdiği sivil toplum alanının ulusaşırı pratiklerine dair çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, bu konu araştırmacılar için zengin bir çalışma alanı vaat etmektedir. Suriyeliler tarafından kurulan STK’lar üzerine yaptığı çalışmada Sahin Mencutek (2021) dayanışma amacıyla diğer ülkelerde yaşayan Suriyelilerle ve diğer uluslararası aktörlerle ekonomik, sosyal, siyasal etkileşimler içinde olduğunu ifade etmektedir. Suriyeli İş Adamları ve Girişimciler Derneği (SIAD) örneğini veren Sahin Mencutek (2021) bu tür kuruluşların Suriyeli girişimciler arasında, Suriyeli girişimcilerle devlet yetkilileri arasında köprüler kurduğunu ve ulusaşırı diaspora ağları üzerinden diğer ülkelerdeki girişimci ve kurumlarla etkileşim içinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bazı kuruluşlar BM örgütleriyle yaptıkları ortaklıklar üzerinden Suriye’nin temsilcisi olarak barış görüşmelerine katılabilmektedir (Sahin Mencutek, 2021). 2013 yılında Almanya’da kurulan ve Türkiye’de de araştırmacıları olan IMPACT-Civil Society Research and Development isimli STK tarafından 2021 yılında yayınlanan ve Suriyeli sivil toplum alanını haritalandıran rapor da, 36 Suriyeli STK’nın faaliyet gösterdiği Gaziantep’in Suriye içindeki ve dışındaki STK’ların uluslararası örgütler ve BM kurumlarıyla çalışabilmesi açısından bir merkez görevi gördüğünü ifade etmektedir (IMPACT, 2021). Kuruluşun 2016 yılındaki raporu da siyasi bilinçlenme ve katılım amacıyla faaliyet gösteren Suriyeli örgütlerin %20’sinin başta Türkiye olmak üzere Suriye’nin dışındaki ülkelerde olduğunu ortaya koymaktadır. Suriye’de pek çok bölgede var olan otorite boşluğu, temel altyapıyla ilgili sıkıntılara yol açarken, Türkiye’den 21 kuruluş kalkınma konusunda Suriye’ye yönelik çalışmalarda bulunmaktadır (Citizens for Syria, 2016). Bununla birlikte Sahin Mencutek’in (2021) çalışmasında da ifade edildiği gibi, devlet kurumları, yerel aktörler ve uluslararası STK’lar asimetrik ilişkiler kurdukları Suriyeli STK’ları “baskın güç ilişkileri ve politika yönüne uygun olarak eylemlerini disipline etmeleri” şartıyla göç yönetişimi süreçlerine ve Suriye’yle ilgili süreçlere dahil etmektedir.

Küresel Göç Yönetişimi

Küresel göç yönetişimi göç alanında aktif olan tüm aktörlerin devlet, belediyeler, uluslararası kuruluşlar, uluslararası ve ulusal STK'ların göç politika yapım süreçlerine uluslararası düzeyde dahil olmasının ve işbirliğinin altını çizmektedir. GFMD sadece Küresel Göç Mutabakatı ve Küresel Mülteci Mutabakatı, dolayısıyla Küresel Mülteci Forumu'nun gerçekleşmesine zemin hazırlamamış, aynı zamanda uluslararası göç yönetişimine dair bir çerçeve yaratmıştır. Ayrıca sivil toplumun uluslararası süreçlere katılımı, GFMD'de 2014-2015 dönem başkanlığı yapan ve yakın dönemde de küresel göç ve mülteci mutabakatları izleme forumlarında aktif olan Türkiye'deki STK'lar aracılığıyla sivil toplumun nasıl bir rol oynadığını analiz etmemize olanak sağlamaktadır. Liberal yaklaşım devlet ve sivil toplum arasındaki etkileşime ve sosyalleşme süreçlerine, sivil toplum örgütlerinin norm yaygınlaştırıcı olarak bu süreçleri dönüştürme gücüne dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre sivil toplumun uluslararası göç yönetişime katılımı hak temelli normların yaygınlaştırmasına olanak sağlar, tüm bu süreçlere şeffaflık kazandırır ve demokratikleşmeye katkıda bulunur. Türkiye'de 2015 yılında gerçekleşen GFMD sürecinin akabinde düzenlenen "GFMD Sivil Toplum Günleri"ne ve sivil toplumun katılımına baktığımızda toplamda dünyanın her yerinden toplam 225 sivil toplum delegesini –liderler, uygulayıcılar ve savunucuların yanı sıra ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde çalışan göçmen ve diasporayı– ve 114 hükümet temsilcisi, medya, gözlemci ve diğer konukları bir araya getirdiğini görmekteyiz (GFMD, 2015, s. 1). Türkiye'den ise sadece 15 kuruluş⁴, sınırlı bir katılım ve görünürlük sağlamıştır. GFMD sürecinin Türkiye'deki STK'ları nasıl etkilediğini, sosyalleşme ve öğrenme süreçlerini liberal yaklaşımdan analiz eden araştırmalar mevcut değildir. 2015'te GFMD Sivil Toplum Günleri'ne katılan bazı STK'ların bu süreçte edindiğı bilgileri diğer STK'lara aktarması kuvvetle muhtemeldir. Ne var ki bu konuda yapılan araştırmalar son derece sınırlıdır.

Türkiye'de GFMD süreci ve sivil toplum üzerine çalışma yapan ve alana önemli bir katkı koyan eleştirel yaklaşım, sivil toplumun temsiliyet sorununu ortaya koymaktadır (Soykan ve Şenses, 2018; Şenses, 2020). Soykan ve Şenses (2018, s. 829) göçmenlerin seslerinin yeteri kadar duyurulmadığını, GFMD Sivil Toplum Günleri sürecindeki göçmenlerin "sınırlı temsiline" bir demokratik eksiklik olduğunu vurgulamakta ve göçmen temsiline göçün küresel yönetişimini otomatik olarak demokratikleşmediğini savunmaktadır. Hem GFMD hem de Küresel Mülteci Forumu'na katılım bu savı desteklemektedir.

⁴ GFMD Sivil Toplum Günleri katılım listesine göre Türkiye'den göç ve iltica alanında çalışan 4 ulusal STK (İGAM, Mülteci-Der, Mülteci Hakları Merkezi, SGDD-ASAM), 1 göçmen derneğı (İzmir Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneğı), 2 uluslararası STK (Caritas Vakfı ve Maya Vakfı), 1 uluslararası ağ (Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı), 2 sendika (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu-TİSK ve Tarım Orman İş Sendikası), 1 yarı-otonom hükümet dışı örgüt (Türk Kızılay), 1 üniversite (Başkent Üniversitesi), 2 üniversite araştırma merkezi (Ankara Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi ve Ankara Üniversitesi Sosyal Politikalar Merkezi) ve Türkiye Araştırma Merkezi isimli kuruluşun delegeleri katılımıştır (GFMD Civil Society, 2015).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sivil toplum ve göç çalışmaları birbirinden farklı çalışma alanları olarak gelişse de günümüzde uluslararası göç alanında yaşanan dönüşümler sivil toplumun göç süreçlerinde önemli bir aktör olduğunu göstermiş ve bu süreçlerdeki rolünün incelenmesini mümkün kılmıştır. Aslında birbiriyle son derece ilişkili olan ama bağımsız bir şekilde gelişen bu çalışma alanlarındaki temel tartışmalar hem teorik hem de ampirik olarak sivil toplumun göç süreçleri üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu makale, sivil toplum çalışmalarında liberal ve eleştirel yaklaşımdan yola çıkarak Türkiye örneği üzerinden akademik yazındaki tartışmaları haritalandırmış ve üç tematik alana odaklanarak –entegrasyon, ulusaşırı hareketler ve küresel yönetim– sivil toplumun göç süreçlerine etkisini analiz etmiştir. Bu bağlamda, iki önemli çalışma alanı arasında köprüler kurmuştur. Makalede sivil toplumun göç süreçlerinde göçmenler, vatandaşlar ve devlet kurumları arasında ağların yaratılmasının, toplumsal grupların sosyal ve siyasi süreçlere katılımını kolaylaştırdığı tartışılmış, ancak Türkiye gibi yakın zamanda yoğun göç alan ve merkezi otoritesini güçlendiren ülkelerde sivil toplumun genişlemesine rağmen hareket alanının sınırlı kaldığı ortaya konulmuştur.

Bu argüman üç temel bulgu ile desteklenmektedir. İlk olarak, sivil toplum alanında sunulan ampirik örnekler çeşitli konularda sivil toplumun entegrasyon politikalarını aktif olarak desteklediğini göstermektedir. Buna karşılık, devletin değişen politika ve söylemleri esas belirleyici faktör olarak bu alanı şekillendirmeye devam etmektedir. İkinci olarak, göçmenler tarafından kurulmuş dernekler hem köken coğrafyayla bağların kurulmasında hem de kültürel etkinliklerin sürdürülmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Son dönemlerde Suriyeliler tarafından kurulan derneklerin Türk yetkililer ile köprüler kurduğunu ve ulusaşırı diaspora ağları aracılığı ile ülkeleriyle etkileşimde bulunduğunu görmekteyiz. Son olarak, küresel göç yönetiminde sivil toplumun politika oluşturmadaki rolü Türkiye’de 2015’te yapılan GFMD sivil toplum günleri ve 2019’da Türkiye eş başkanlığında gerçekleşen Küresel Göç Mutabakatı örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir. Burada önceki çalışmalar ile uyumlu temsiliyet sorunu dikkat çekicidir. Tüm bu bulgular göç yazınındaki önemli tartışmalara odaklanarak Türkiye’de liberal ve eleştirel yaklaşımlar üzerinden sivil toplumun göç süreçleri üzerindeki etkisini göstermektedir.

Bu çalışma göç alanındaki tartışmaları kapsamlı bir şekilde değerlendirirken, devlet, sivil toplum, sosyal hareketler ve savunuculuk ilişkisini göç bağlamında ele alan çalışmaların sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Örneğin Türkiye’de göç alanında başlıca aktörlerden biri olan ve hükümet güdümlü/destekli STK olarak faaliyetlerini sürdüren Kızılay, devlet-sivil toplum ilişkisindeki etkileşimi anlamak açısından önemli bir vakadır. İlgili literatürlerin birleştirilmesi bu alanın ampirik veriler ışığında bilimsel olarak anlaşılması ve çalışılmasını destekleyecektir. Ayrıca bu çalışmada sivil toplum ve göç alanının çok önemli bir kesişim noktası olan toplumsal cinsiyet çalışmaları incelenmemiştir. Sivil toplum ve göç çalışmalarında son dönemlerde önemli bir odak noktası olan toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalarda önemli artış olsa da analitik olarak sivil toplum kuramları

kullanılarak göç ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin araştırılması yeni çalışmalara zemin oluşturabilir. Bu konu sadece akademik tartışmalar için değil, daha eşitlikçi politika oluşturulmasına da ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

- Adamson, W. (1980). *Hegemony and revolution: A study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. London: University of California Press.
- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of refugee studies*, 21(2), 166-191.
- Ambrosini, M. (2013). Fighting discrimination and exclusion: Civil society and immigration policies in Italy. *Migration Letters*, 10(3), 313-323.
- Anadolu Eğitim Platformu (2013, Ocak 20). *Kardeş aile projesi yayılıyor*. <https://www.anadoluplatformu.org.tr/kardes-aile-projesi-yayiliyor/> (Erişim Tarihi: 05.07.2022)
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin aktarımında ve yaşatılmasında göçmen sivil toplum kuruluşlarının rolü: İzmir Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği örneği. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 193-206.
- Berman, S. (1997). Civil society and the collapse of the Weimar Republic. *World Politics*, 49(3), 401-429.
- Boşnak, B. (2021). Politics of subsidiarity in refugee reception: The case of civil society in Turkey. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 19(3), 301-315.
- Brand, L. A. (2006). *Citizens abroad: emigration and the state in the Middle East and North Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buttigieg, J. (1995). Gramsci on civil society. *Boundary 2*, 22(3), 1-32.
- Bülbülzade Vakfı (2018, Nisan 10). *Suriyeli muhacirlere sosyal uyum rehberi çıktı*. <https://www.bulbulzade.org/egitim/item/700-suriyeli-muhacirlere-sosyal-uyum-rehberi-cikti> (Erişim Tarihi: 05.07.2022)
- Citizens for Syria (2016). *Mapping the Syrian civil society actors*. <https://citizensforsyria.org/OrgLiterature/CfS-mapping-phase1-EN.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.07.2022)
- Collyer, M. (2006). Transnational political participation of Algerians in France. Extra-territorial civil society versus transnational governmentality. *Political Geography*, 25(7), 836-849.
- Cuttitta, P. (2020). Non-governmental/civil society organisations and the European Union-externalisation of migration management in Tunisia and Egypt. *Population, Space and Place*, 26(7), 1-13.
- Danış, D. & Nazlı, D. (2019). A faithful alliance between the civil society and the state: Actors and mechanisms of accommodating Syrian refugees in Istanbul. *International Migration*, 57(2), 143-157.
- Danış, D. & Parla, A. (2009). Nafile soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek ve devlet. *Toplum ve Bilim*, 114, 131-158.

- De Haas, H., Czaika, M., Flahaux, M.-L., Mahendra, E., Natter, K., Vezzoli, S. & Villares-Varela, M. (2019). International migration: Trends, determinants, and policy effects. *Population and Development Review*, 45(4), 885-922.
- Della Porta, D. (2020). Building bridges: Social movements and civil society in times of crisis. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31(5), 938-948.
- De Tocqueville, A. (2016). *Amerika'da demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ferris, E. E. & Martin, S. F. (2019). The global compacts on refugees and for safe, orderly and regular migration: Introduction to the special issue. *International Migration*, 57(6), 5-18.
- Flick, U. (2013). *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. London: Sage.
- Garkisch, M., Heidingsfelder, J. & Beckmann, M. (2017). Third sector organizations and migration: A systematic literature review on the contribution of third sector organizations in view of flight, migration and refugee crises. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(5), 1839-1880.
- GFMD (2015). *GFMD CSD 2015 civil society delegates*. <https://gfmcivilsociety.org/wp-content/uploads/2020/02/List-of-Participants-GFMD-2015-CSD.pdf> (Erişim tarihi: 07.07.2022)
- GFMD (2015). *GFMD civil society achieving migration and development goals: Movement together on global solutions and local action. Recommendation benchmarks actions*. <http://madenetwork.org/sites/default/files/background-documents/GFMD-2015-Recommendations-booklet-EN-1.pdf> (Erişim Tarihi: 09.07.2022)
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence and Wishart.
- Halm, D. ve Sezgin, Z. (2012). *Migration and organized civil society*. London: Routledge.
- Hayata Destek (2017). *Hayata Destek 2017 faaliyet raporu*. <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2021/09/2017-faaliyet-raporu.pdf> (Erişim tarihi: 05.07.2022)
- Hersant, J. & Toumarkine, A. (2005). Hometown organisations in Turkey: An overview. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, (2).
- Hodgkinson, V., & Foley, Michael W. (2003). *The civil society reader*. Hanover [N.H.]; London: University Press of New England.
- İçduygu, A. & Aksel, D. B. (2013). Turkish migration policies: A critical historical retrospective. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(3), 167-190.
- İçduygu, A. & Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 59-69.
- IMPACT Research (2021). *Hubs and bubbles: Syrian civil society after a decade of conflict*. https://impactres.org/reports/Mapping_CSOs_Phase_4_EN.pdf. (Erişim Tarihi: 05.07.2022)

- İGAM (2019, Kasım 11). *Küresel mülteci formu ulusal hazırlık çalışmayı*. <https://igamder.org/TR/igam/ulusal-hazirlik-calistayi-raporu-yayinlandi> (Erişim Tarihi: 08.07.2022)
- Kaya, A. (2004). Political participation strategies of the Circassian diaspora in Turkey. *Mediterranean politics*, 9(2), 221-239.
- Kaya, A. (2020). Reception- Turkey research report. RESPOND-Multilevel governance of mass migration in Europe and beyond project (#770564, Horizon2020) Report series. <https://respondmigration.com/wp-blog/refugee-reception-policies-practices-responses-turkey-country-report> (Erişim Tarihi: 05.07.2022)
- Kırkayak Kültür Derneği (2020). *Suriyeli Dom göçmenlerin entegrasyonunu ve toplumsal uyumu Teşvik Etmek*. <https://www.kirkayak.org/wp-content/uploads/2020/09/Suriyeli-Dom-Gocmenlerin-Entegrasyonunu-2.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.07.2022)
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kocka, J. (2006). Civil society in historical perspective. *European Review*, 12(1), 65-79
- Koçar, Y. (2020). 20. Yüzyılda Türkistan'dan Çukurova'ya göç hareketleri ve Adana'daki Türkistanlıların faaliyetleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 35(2), 501-520.
- Kolukırık, S. (2006). Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenlerin dayanışma ve örgütlenme biçimleri: İzmir örneği. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 1-13.
- Mackreath, H. & Sağnıç, Ş. G. (2017). *Civil society and Syrian refugees in Turkey*. İstanbul: Yurttaşlık Derneği.
- Nimer, M. (2020). Transforming state-civil society relations: Centralization and externalization in refugee education. *New Perspectives on Turkey*, 63, 32-54.
- Okyay, A. & Zaragoza-Cristiani, J. (2016). The Leverage of the gatekeeper: Power and interdependence in the migration nexus between the EU and Turkey. *The International Spectator*, 51(4), 51-66.
- Paker, H. (2019). *Practicing coexistence in civil society: Syrian refugees in Turkey*. İstanbul: IPC.
- Portes, A. & Zhou, M. (2012). Transnationalism and development: Mexican and Chinese immigrant organizations in the United States. *Population and Development Review*, 38(2), 191-220.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R. D., Leonardi, R. & Nonetti R. (1994). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Rother, S. (2019). The global forum on migration and development as a venue of state socialisation: A stepping stone for multi-level migration governance? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(8), 1258-1274.

- Rother, S. & Steinhilper, E. (2019). Tokens or stakeholders in global migration governance? The role of affected communities and civil society in the global compacts on migration and refugees. *International Migration*, 57(6), 243-257.
- Rumford, C. (2006). Theorizing borders. *European journal of social theory*, 9(2), 155-169
- Sahin Mencutek, Z. (2021). Refugee community organisations: Capabilities, interactions and limitations. *Third World Quarterly*, 42(1), 181-199.
- Sassen, S. (2002). Global cities and diasporic networks: Microsites in global civil society. *Global civil society*, 2002, 217-240.
- Schierup, C.-U., Delgado Wise, R. & Toksöz, G. (2019). Migration, civil society and global governance: An introduction to the special issue. *Globalizations*, 15(6) 733-745.
- Sert, D. Ş. & Daniş, D. (2021). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- SGDD-ASAM (2022). *Sosyal uyum*. <https://sgdd.org.tr/calisma-alanlarimiz/sosyal-uyum/>. (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- Soykan, C. & Şenses, N. (2018). The problem of representation: Civil society organizations from Turkey in the GFMD process. *Globalizations*, 15(6), 824-837.
- Stock, I. (2022). The impact of migration policies on civil society actors' efforts to improve migrants' access to social and economic rights in Morocco. *The Journal of North African Studies*, 27(3), 505-526.
- Sunata, U. & Abdulla, A. (2020). Lessons from experiences of Syrian civil society in refugee education of Turkey. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 18(4), 434-447.
- Sunata, U. & Tosun, S. (2019). Assessing the civil society's role in refugee integration in Turkey: NGO-R as a new typology. *Journal of Refugee Studies*, 32(4), 683-703.
- Şakacı, B. K. (2020). Türkiye'nin göç ve iskân politikaları: 1934 tarihli 2510 sayılı iskân kanunu incelemesi, *Journal of Public Administration and Policy*, 1(3), 36-57
- Şenses, N. (2020). Göçmen odaklı sivil toplum oluşumları: Değişen eylemler ve siyasetler. *Alternatif Politika*, 12(1), 50-78.
- Toğral Koca, B. (2019). Local bordering practices, refugees, and civil society: The case of Berlin. *Geographical Review*, 109(4), 544-561.
- Toğral Koca, B. (2022). Bordering, differential inclusion/exclusion and civil society in the UK. *International Journal of Urban and Regional Research*, 46(1), 65-81.
- Toumarkine, A. (2001). Kafkas ve Balkan göçmen dernekleri: Sivil toplum ve milliyetçilik. İçinde Yerasimos, S., Seufert, G. & Vorhoff, K. (der.), *Türkiye'de sivil toplum ve milliyetçilik*, (s.425-450), İstanbul: İletişim Yayınları.
- UNHCR (2022, Haziran 16). *Global trends report 2021*. <https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021>. (Erişim Tarihi: 11.07.2022)

- Ülker, E. (2008). Assimilation, security and geographical nationalization in interwar Turkey: The settlement law of 1934. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, (7).
- Üstübcü, A. (2018). *The governance of international migration*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation . *International migration review*, 38(3), 970-1001.
- Wise, R. D. (2018). Is there a space for counterhegemonic participation? Civil society in the global governance of migration. *Globalizations*, 15(6), 746-761.
- Yıldırım, A. & H. Şimşek (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zihniöğlü, Ö. & Dalkıran, M. (2022). From social capital to social cohesion: Syrian refugees in Turkey and the role of NGOs as intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(11), 2455-2472.

Geliş Tarihi:
18.04.2022
Kabul Tarihi:
21.10.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Özey, E., & Özözen Kahraman, S. (2022). Brexit sürecinin eğitim hareketliliğine etkileri: Erasmus'tan Turing'e yeni fırsatlar ve tehditler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 183-210. doi:10.46928/iticusbe.1105435

BREXİT SÜRECİNİN EĞİTİM HAREKETLİLİĞİNE ETKİLERİ: ERASMUS'TAN TURING'E YENİ FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Araştırma

Ezgi Özey

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ezgiozey@outlook.com

Selver Özözen Kahraman

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

sozozen@comu.edu.tr

Ezgi Özey, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Coğrafya Bölümü YÖK 100/2000 Göç Çalışmaları Programı'nda doktora öğrencisidir. "Türkiye Üniversitelerinde Erasmus Hareketliliğinin Mekânsal ve Dönemsel Analizi" başlıklı bir tez çalışması yürütmektedir. Başlıca araştırma alanları arasında; uluslararası göç, nitelikli göç bulunmaktadır. Bir TÜBİTAK projesinde bursiyer olarak görev almıştır.

Prof. Dr. Selver Özözen Kahraman, lisansüstü öğrenimini DTCF, Beşerî Coğrafya alanında tamamlamıştır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Coğrafya Bölümünde öğretim üyesidir. Başlıca çalışma konuları demografi, nüfus hareketleri ve bölgesel siyasi tercihler alanında toplanmaktadır. İki TÜBİTAK projesi yürütücülüğü ile birçok BAP projesinde yürütücü ve araştırmacı olarak görev almıştır. Akademik çalışma alanı dışında çevre ve kadın sorunları konuları ile de ilgilenmektedir.

BREXİT SÜRECİNİN EĞİTİM HAREKETLİLİĞİNE ETKİLERİ: ERASMUS'TAN TURING'E YENİ FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Ezgi Özey
ezgiozey@outlook.com
Selver Özözen Kahraman
sozozen@comu.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışmada Birleşik Krallık'ın (BK) Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılma kararıyla birlikte AB'nin sınırlarını kıta sınırına çekerek ekonomik, sosyal ve politik açıdan daralma etkisi yaratan Brexit sürecinin genel olarak AB bağlantılı göçlere özeldir ise Erasmus hareketliliğine olan etkileri ele alınmıştır. Erasmus Programı'nın nitelikli aktörlerinden biri olan BK'nın süreçten çekilmesinin etkileri yanında bu sürecin başlangıçta Türkiye'nin Erasmus hareketliliğini nasıl etkilediği ve gelecekte nasıl etkileyebileceğinin araştırılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise resmi istatistiklere dayalı dokümanlardan yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında üç farklı veri grubu kullanılmaktadır. Bunlar: (i) Avrupa Komisyonu yıllık raporlarından elde edilen 2014-2019 yıllarına ait BK'nın Erasmus öğrenci ve personel hareketliliği verileri, (ii) Ulusal Ajans ve Avrupa Komisyonu yıllık raporlarından elde edilen 2004-2019 yıllarına ait Türkiye'nin Erasmus öğrenci ve personel hareketliliği verileri ve (iii) BK'nın resmi internet sayfasından (Turing Scheme) elde edilen Turing Programı'nın işleyiş şemasına yönelik istatistik verilerdir.

Bulgular: AB bağlantılı hareketliliklerde önemli bir yeri olan Erasmus Programı, Brexit süreci boyunca tartışılan konulardan biridir. BK'nın programdan çekilmiş olmasının diğer program ülkeleri ve ülkemiz için bir kayıp olacağı açıktır. Her ne kadar BK ve Türkiye arasında çok yoğun bir hareketlilik olmasa da Brexit sonrası gündeme getirilen Turing Programı'nda Türkiye'ye verilen kontenjanların Erasmus'un çok gerisinde kalmış olması, Türkiye'nin bu süreçte ihmal edildiğini ve beklentilerin ülkemiz açısından karşılanamadığını göstermektedir.

Özgünlük: Birçok ülke Erasmus hareketliliğinin hem eğitim sistemine hem de ülke ekonomisine yaptığı katkılardan yararlanabilmek için kıyasıya rekabet halindedir. Türkiye'nin de önemli aktörlerinden biri olduğu bu hareketlilikte ülkeler arasında yaşanan politik krizlerin ülkemiz üzerindeki olası sonuçlarının tartışılması oldukça kritik bir konudur. Özellikle ulusal literatür incelendiğinde Brexit sürecinin daha çok siyasi, ekonomik faktörler ve göç (sığınmacılar, serbest dolaşım) konusu üzerinden değerlendirildiği fakat sürecin eğitim hareketliliği üzerinde yaratacağı tehditlerin ve fırsatların gözden kaçırıldığı görülmektedir. Nitekim bu çalışmayla Brexit ve eğitim hareketliliği ile ilgili literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılabilir.

Anahtar Kelime: Brexit, Uluslararası Eğitim Hareketliliği, Erasmus Programı, Turing Programı

JEL Sınıflandırması: J6-I2

EFFECTS OF THE BREXIT PROCESS ON EDUCATIONAL MOBILITY: NEW OPPORTUNITIES AND THREATS FROM ERASMUS TO TURING

Abstract

Purpose: In this study, the effects of the Brexit process, which caused an economic, social, and political shrinkage effect by narrowing the Western border of the EU to the continental border together with the UK's (UK) decision to leave the European Union (EU), in general, on the EU-related migration and, in particular, on Erasmus mobility are discussed. The aim of the study is to investigate the effects of the withdrawal of the UK, one of the qualified actors of the Erasmus Program, from the process and also how this process initially affected Turkey's Erasmus mobility and how it may affect it in the future.

Method: In this study, case study design, one of the qualitative research methods, was used. The documents based on official statistics were used as a data collection tool. Three different data groups were used within the study. These are: (i) Erasmus student and staff mobility data of the UK for the years 2014-2019 obtained from the European Commission annual reports, (ii) Erasmus student and staff mobility data of Turkey for the years 2004-2019 obtained from the annual reports of the European Commission and (iii) the statistical data for the Turing Program's operating scheme obtained from the UK's official website (Turing Scheme).

Findings: Erasmus Program, which has an important place in EU-related mobility, is one of the issues discussed during the Brexit process. It is clear that UK's withdrawal from the program will be a loss for the other countries within the program and our country. Although there was not very intense mobility between the UK and Turkey, the fact that the quotas provided to Turkey in the Turing Program, which was brought to the agenda after Brexit, fell far behind Erasmus, indicates that Turkey was neglected in this process and expectations of our country were not met.

Originality: Many countries are in a cutthroat competition to have the advantages of the contributions of Erasmus mobility to both the education system and the country's economy. Discussing the possible consequences of political crises between countries in this mobility, of which Turkey is one of the important actors, is an important issue. In particular, in the review of the national literature, it is observed that the Brexit process is mostly evaluated on the basis of political, economic factors and immigration (asylum seekers, free movement), but the threats and opportunities that the process will cause about the educational mobility are overlooked. As a result, this study can provide a different perspective to the literature on Brexit and educational mobility.

Keywords: Brexit, International Education Mobility, Erasmus Programme, Turing Programme

JEL Classification: J6-I2

GİRİŞ

Birleşik Krallık'ın (BK) Avrupa Birliği'nden (AB) çekilmesi ya da ayrılması anlamına gelen Brexit süreci, Muhafazakâr Parti'nin AB ile ilişkilerinde reform talep etmesiyle 2013 yılında başlamıştır. 23 Haziran 2016 tarihinde düzenlenen referandumda AB'den ayrılma yönünde tercihte bulunulmuş ve Brexit müzakereleri AB ile BK arasında 29 Mart 2017 tarihinde resmi olarak başlatılmıştır. AB Antlaşması'nın 50. maddesi gereğince Avrupa Konseyi'ne yapılan ayrılma niyeti bildirimleriyle birlikte, BK 29 Mart 2019 tarihi itibarıyla AB'den tamamen ayrılarak AB için üçüncü ülke¹ konumuna gelmiştir (Aras ve Günar, 2018:91-92).

Söz konusu bu ayrılık, Avrupa bütünleşmesi açısından yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. AB'den daha izole bir politika anlayışı gütmeye ve bütünleşmeye daha şüpheci bir yaklaşım sunması nedeni ile BK'nın, AB üyeliği uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Dolayısıyla ayrılma kararının kendisi beklenmedik bir nitelik sergilememiştir (Çolak ve Bozkaya, 2018). Çalışmanın bu bölümünde göç politikaları üzerinden Brexit sürecini değerlendiren bir anlatım yoluna başvurulmuş olsa da AB ve BK ilişkileri için yeni bir dönemi başlatan bu referandum sürecinin analiz edilmesi ve sürece neden olan argümanların irdelenmesi oldukça önemlidir. Buna istinaden süreci birçok faktörün bir araya gelerek etkilediği de unutulmamalıdır.

Brexit sürecine yol açan temel faktörlerden birinin BK'daki ayrılma taraftarlarının, AB uluslar üstü mekanizmasına karşı olan geleneksel duruşlarından kaynaklanan egemenlik endişeleri olduğu söylenebilir (Çolak ve Bozkaya, 2018:194). 2008 krizinin ardından, ekonomik yönetişimin güçlendirilmesinden hareketle Avrupa Komisyonu'nun yetki alanının genişlemesi ve gerekli yükümlülükleri yerine getirmeyen üye devletlere yaptırım uygulama yetkisine sahip olması, borç krizinden kaynaklanan nedenlerle birliğin başvurduğu kemer sıkma önlemleri, BK'da sosyal refah ve vergi politikası düzenlemelerini etkileyecek kısıntılara gidilmesi ve AB kurumlarının ekonomi politikalarına ilişkin konumunun güçlendirilmesi ayrılmaya iten ekonomik sebepler arasında gösterilebilir. Yine AB'de demokrasi açığının arttığına dair seslerin yükselmesi ve BK'daki siyasi arenanın AB üyeliği konusunda kutuplaşan yapısı BK'yi referanduma iten diğer faktörlerdir (Çolak ve Bozkaya, 2018).

BK'nın AB'den ayrılmasıyla sonuçlanan bu süreç genel olarak değerlendirildiğinde, göç konusunun sürecin öncesinde ve sonrasında yapılan tartışmaların odak noktalarından biri olduğu görülmektedir. Bu süreçte göçmen karşıtı söylemler oldukça etkili olmuş ve kronolojik sürece bağlı göçmen karşıtlığı da artış göstermiştir. Özellikle 2011 yılında patlak veren Suriye İç Savaşı'nın yarattığı yerinden edilmişlik sorunu, Avrupa'ya yönelen Suriyelilerin birlik ve üye devletler nezdinde yeni bir güvenlik krizi olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Suriyelilerin oluşturduğu kitlesel bir akımın Avrupa güvenlik

¹ Üçüncü ülkeler AB üyesi, aday ve potansiyel aday olmayan ülkeler ile AB ile kamu tedariki alanında pazar erişim bağluluklarını içeren uluslararası herhangi bir anlaşması olmayan ülkelerdir (Öner, 2017).

yaklaşımında karşılanma şekli, üye devletler arasında farklılık göstermiş fakat bir yandan da popülist söylemlerin ivme kazanmasında itici faktör görevi görmüştür (Özerim, 2017).

Siyasal bir gündem maddesi olarak araçsallaştırılan göç konusunu ağırlıklı olarak sığınmacılara ilişkin tartışmalar ekseninde değerlendirmek konunun anlaşılabilmesi açısından yeterli olmayacaktır. Söz konusu bu sürecin etkilerinin anlaşılabilmesi için ilgili tartışmaların hali hazırda ülkede yaşayan göçmenler, çalışmakta olan AB ülkeleri vatandaşlarının durumu, AB ülkelerinde yaşayan BK vatandaşlarının durumu, göç politikalarına olan etkisi, eğitim hareketliliğine katılan öğrenci ve personelin durumu gibi konular üzerinden yürütülmesi çalışmanın bütünlüğü açısından gereklidir.

Bu bağlamda referandum süreci boyunca BK’da yaşamakta ve çalışmakta olan diğer AB vatandaşlarıyla üçüncü ülke vatandaşlarının durumunun ne olacağı ülke içi tartışmalarda dikkat çeken bir konudur. Yıldız’ın (2021:82) çalışmasında belirttiği gibi Brexit sürecinin önemli etkilerinden biri, BK’ya AB ülkelerinden gelen işçi sayısının azalması olmuştur. ONS (2020) raporuna göre, 2019 itibariyle BK’ya iş amaçlı gelen AB vatandaşlarının sayısı 2004 yılından bu yana en düşük seviyeye inmiştir.

BK’da tarım, hizmet, yaşlı bakımı, sosyal hizmetler, teknoloji ve araştırma sektörlerinin genellikle AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının istihdamına dayalı olduğu bilinmektedir. Gıda sektöründe her üç çalışandan biri, inşaat sektörünün %15’i ve bilimsel araştırma çalışanlarının %15’ini AB vatandaşı işçiler oluşturmaktadır. Bu işçiler arasında en yüksek sayı ise Polonya uyruklu çalışanlara aittir. Fakat son dönemde toplam 98.000 Polonya uyruklu kişi ülkelere geri dönmüştür. Her ne kadar bu geri dönüşler sonrası oluşabilecek işçi açığının, yerel işgücüyle doldurulabileceği önerilmiş olsa da Covid-19 salgını, BK’nın gıda, tarım ve sağlık hizmetlerinde göçmen işçilere olan kritik ihtiyacını ve bu alanlardaki işlerin yerel işgücü ile doldurulamayacağını açıkça göstermiştir (Yıldız, 2021:83).

BK’nın AB’den ayrılmasında oldukça etkili olan göçmen karşıtlığı, ülke ekonomisine göçmenlerin yük olduğu ve yerel nüfusun işini elinden aldıklarına yönelik siyasi söylemi, pandemi sırasında ülkenin özellikle sağlık sistemlerinin ve yaşlı bakım hizmetlerinin büyük ölçüde yabancı doktor, hemşire ve sağlık personeline dayandığı gerçeği ile çelişmektedir (Yıldız, 2021:83). Üstelik BK, 1 Ekim 2020’den önce çalışma vizesi bitecek olan Ulusal Sağlık Hizmeti (NHS) kapsamında çalışan 2800 yabancı doktor, hemşire, sağlık çalışanı ve ailelerinin vizelerini ücretsiz olarak bir yıl daha uzatmıştır (Birleşik Krallık Hükümeti, 2020).

Diğer taraftan Brexit sürecinin önemli söylemlerinden biri olan BK’nın ucuz ve düşük nitelikli işçi göçüne olan ihtiyacını sonlandırarak özellikle sosyo-ekonomik olarak daha geride olan AB ülkelerinden gelen göçü durduracağı ifadelerine karşın, pandemi sırasında BK’nın tarım ve gıda sektöründe göçmen işçilere olan kaçınılmaz ihtiyaç ve bağımlılığı bir kez daha açıkça görülmüştür. Tarım sektöründe göçmen işçilere duyulan ivedi ihtiyaç nedeniyle, tarla ve meyve bahçelerinde ürün hasatlarının yapılabilmesi için sınırlar kapalıyken özel uçuşlarla Doğu Avrupa ülkelerinden mevsimlik tarım işçileri

BK'ya taşınmıştır (Yıldız, 2021:84). Dolayısıyla Brexit sürecinde göçmen karşıtı söylemlere rağmen ülkenin temel ihtiyaçlarına yönelik işlerde göçmenler istihdam edilmeye devam edilmiştir.

Bu süreçte BK'ya gelen AB vatandaşlarının sayısı azalma gösterirken AB vatandaşı olmayan göçmenlerin net göç sayısı ise 2004'ten bu yana en yüksek sayıya ulaşmıştır. Burada en önemli artış eğitim amaçlı başvurulara yaşanmıştır. 2019 yılı, AB vatandaşı olmayanların BK'daki üniversitelere burslu/sponsorlu vize başvurularının rekor düzeye eriştiği yıldır (Yıldız, 2021:84). Aynı zamanda BK'nın AB'den ayrılmasının ardından Ankara Antlaşması'ndan da çekilmesi sebebiyle Türkiye'den BK'ya yapılan göçlerde bürokratik engellerin artacağı endişesiyle çok sayıda vize başvurusu yapılmıştır. İngiltere İçişleri Bakanlığı verilerine göre 2020'nin ilk dokuz ayında ülke dışından yapılan başvurular 10.000'i aşmıştır. Ankara Antlaşması'na ilk çeyrekte 1.877 kişi başvururken, ikinci çeyrekte pandeminin etkisiyle bu sayı 442'ye gerilemiş, üçüncü çeyrekte ise büyük bir artışla 6.913'e çıkmıştır. Fakat 2020'nin üçüncü çeyreğinde 1.428 kişinin başvurusunun reddedildiği ve bu retlerin son on yıldaki toplam retlerin üçte birinden daha fazlasını oluşturduğu belirtilmiştir (Erem, 2020).

Konunun bir başka boyutu ise, diğer AB ülkelerinin vatandaşları Brexit sonrası yerleşim ve çalışmaya ilişkin haklarını kaybetme tehlikesiyle yüzleşirse, İspanya, İtalya gibi ülkelere yerleşmiş olan emekli İngiliz göçmenlere ya da Almanya'ya yerleşen İngiliz mühendisler benzer kota ve sınırlamaların gelebileceği korkusudur (Özerim, 2017:90). Bu açıdan düşünüldüğünde AB ülkelerine vatandaşlık başvurusu yapan İngilizlerin sayısının olağanüstü artmış olması olası bir sonuçtur. 2018'de 16.200 İngiliz vatandaşı diğer bir AB ülkesi vatandaşlığı alırken, Brexit'in hayata geçmesiyle 2019'da bu sayı 29.800'e yükselmiştir (Altunkaya, 2021).

BK'nın AB'den ayrılması konusunda ortaya çıkan belirsizlik noktalarından bir diğeri ve serbest dolaşım anlamında daha da önemli olanı, ayrılık sonrası BK'nın AB ile ilişkilerini hangi model üzerinden şekillendireceğidir. Çünkü AB ve BK arasındaki ayrılma müzakereleri sonrasında tesis edilecek ilişkinin temelini oluşturacak bu yeni model, mal ve hizmetle birlikte kişilerin de serbest dolaşımını temin edebilme olasılığını taşımaktadır (Alkan ve Bakırcıoğlu, 2017). Bu noktada, BK serbest dolaşımın sona ermesiyle (31 Aralık 2020) hem AB vatandaşları hem de AB dışı üçüncü ülkelerden gelen kişiler için aynı başvuru koşullarını içeren 'puan tabanlı göç sistemi'ni (points based system) uygulayacağını ilan etmiştir (LexLegal, 2021).

1 Ocak 2021 yılı itibariyle yürürlüğe giren yeni göçmenlik sistemine göre, başvuru sahibinin İngilizce seviyesi, eğitim durumu, mesleği ve İngiltere'de sponsorluğa uygun bir kurumdan aldığı iş teklifi gibi unsurlar dikkate alınacaktır. Yapılacak değerlendirmede toplamda en az 70 puan alanların BK'ya göçmen olarak gelebilmesi mümkün olacaktır. Sponsorluk için gereken asgari yıllık brüt ücret ise 25.600 £'dir. Söz konusu bu sistem, BK'da çalışmak isteyen AB vatandaşlarının tıpkı diğer üçüncü ülke vatandaşları ile aynı statüde, eşit rekabet şartlarında, aynı vize ve oturma başvuru süreçlerine tabi olmasına ve bu kişileri, serbest dolaşım hakkından "AB göçmenliği" şeklinde ifade edilebilecek yeni bir

statüye getirmektedir. Bu kriterler göz önüne alındığında göçmenlik başvurularında yüksek nitelikli, beyaz yakalı meslek sahibi kişilerin tercih edildiği, düşük vasıflı işçilerinse BK'ya gelişlerinin kısıtlanması yönünde bir yaklaşım olduğu görülmektedir (Yıldız, 2021:86).

Yeni sistemin; Türkiye, Almanya, Fransa, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve dünyanın farklı bölgelerinden gelenlere aynı temelde yaklaşımla güçlü bir adalet mesajı göndereceğini aktaran BK Gelecek Sınırlar ve Göçmenlik Bakanı Kevin Foster, "*Yeni sistem, insanları becerilerine ve yeteneklerine göre değerlendirecek ve ayrıca süreçleri basitleştirecektir. En parlak ve en iyinin gelip beklentilerini BK'da gerçekleştirmesi için dünyaya açtığımız. Ve yine yeni vasıflı işçi sistemi, mevcut vasıflı işçi vizelerine göre Türkiye'den çok daha fazla kişiye açıktır.*" ifadelerini kullanmıştır (Celayir, 2020). Yeni sistem olarak adlandırılan bu yaklaşım, BK'nın beşerî sermayeyi artırma politikalarının bir aracı olarak görülmektedir.

Konuya yönelik tartışmalar ekseninde BK, AB'de demokrasi açığının arttığını gerekçe göstererek AB'den ayrılmak isterken söz konusu sınır yönetimi, sığınma, mültecilerin kabulü, aile birleşimi, göçmen ve üçüncü ülke vatandaşlarının hakları söz konusu olduğunda AB'nin diğer ülkelerinden daha katı bir tutum sergilemektedir. Dolayısıyla bu durum BK'nın 'herkes için demokrasi' bağlamının dışında bir demokrasi endişesi taşıdığını göstermektedir.

BK'nın yeni göçmenlik ve hareketlilik politikası "nitelikli ve niteliksiz yabancılar" üzerine planlanmıştır. Bu süreçte niteliksiz göçmen ve hareketlere karşı daha seçici ve kısıtlayıcı önlemler alınırken, nitelikli olanlara ılımlı bir yaklaşım sergilenmektedir. Dolayısıyla her iki grubun bu süreçte karşılaşacakları sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler de aynı olmayacaktır. Nitelikli hareketlilik olarak kabul edilen Erasmus katılımcılarının bu süreçten nasıl etkilenecekleri ve programın bu ülkedeki geleceğine ilişkin yeni senaryoların tartışılması çalışmamızın odaklandığı konulardan biridir.

Bilindiği üzere Brexit sürecinin tamamlanmasıyla birlikte BK, Erasmus'tan çekileceğini açıklamış ve bunun yerine BK merkezli öğrenciler için dünya çapında öğrenci hareketliliğini finanse edecek yeni bir hareketlilik programına (Turing Programı) geçiş yapmıştır. Birçok kesim tarafından şaşkınlıkla karşılanan bu karar beraberinde bir dizi soru ortaya çıkarmıştır: bu kararın nedenleri, yeni programın nasıl yürütüleceği, Erasmus'tan Turing'e geçerken yaşanabilecek olası sonuçların neler olabileceği bu soruların başında gelmektedir. Tüm bu sorulara yanıt aramadan önce Erasmus Programı'nın genel yapısı hakkında kısa bir bilgi verilerek program ülkeleri arasında BK ve Türkiye'nin mevcut potansiyelinin ortaya konulması ve iki ülke arasında gerçekleştirilen hareketliliğin boyutunun ve yönünün anlaşılabilmesi adına Erasmus Programı Brexit öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı boyutta incelenmiştir. İki ülke arasındaki hareketliliğe yönelik genel bir çerçeve çizildikten sonra BK'nın süreçten çekilmesiyle hem program ülkeleri hem de Türkiye açısından Erasmus'un geleceğine yönelik

tartışmaların ve eğitim hareketliliğini tehdit eden unsurların ya da fırsatların neler olabileceğine yönelik argümanların değerlendirilmesi üzerine odaklanılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni/Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseniyle yürütülmüştür. Durum çalışması, Creswell'e (2007) göre araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, dokümanlar vb.) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır; Yıldırım ve Şimşek'e (2005) göre 'niçin' ve 'nasıl' sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu veya olayın derinlemesine incelenmesine olanak veren bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, durum çalışması sınırları belirlenmiş bir araştırma konusunun belirli bir zaman ve mekân içerisinde derinlemesine incelenmesi ve betimlenmesidir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, Brexit sürecinin genel olarak AB bağlantılı göçlere özelde ise Erasmus hareketliliğine olan etkileri ele alınmıştır. AB bağlantılı Erasmus Programı'nın önemli bir aktörü olan BK'nın süreçten çekilmesinin etkileri yanında bu sürecin başlangıçta Türkiye'nin Erasmus hareketliliğini nasıl etkilediği ve gelecekte nasıl etkileyebileceği üzerine odaklanılmıştır. Bu sebeple, birden fazla kendi başına bütüncül olarak algılanabilecek durum söz konusu olduğu için durum çalışması modellerinden "çoklu durum çalışması" kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada temel veri toplama aracı olarak BK ve Türkiye'nin Erasmus hareketliliğindeki potansiyelinin ortaya konulması, iki ülke arasında gerçekleştirilen hareketliliğin boyutunun ve yönünün daha kapsamlı değerlendirilebilmesi için resmi istatistikler içeren dokümanlar (raporlar, resmî web sayfaları vb.) kullanılmıştır.

Çalışmada araştırmanın amaçlarına göre üç grup veri kullanılmaktadır. Bunlar: (i) Avrupa Komisyonu tarafından 2014-2019 yıllarına ait birer yıllık periyotlarla yayınlanan BK'nın toplam giden/gelen öğrenci, giden/gelen personel sayıları ve program ülkelerine göre gönderdiği/kabul ettiği öğrenci ve personel sayılarıdır (KA103). Erasmus+ Programı 2014 yılından itibaren başlatıldığı ve önceki yıllara ait veriler yayınlanmadığı için başlangıç yılı olarak 2014 yılı seçilmiş, komisyon verilerinde ise son yayınlanan yıl 2019 olması sebebiyle de bu yıllar arasındaki veriler kullanılmıştır.

(ii) Bir diğer veri ise Ulusal Ajans ve Avrupa Komisyonu yıllık raporlarından elde edilen 2004-2019 yıllarına ait Türkiye'nin toplam giden/gelen öğrenci, giden/gelen personel sayıları ve program ülkelerine göre gönderdiği/kabul ettiği öğrenci ve personel sayılarıdır (KA103). Yine birer yıllık periyotlar halinde yayınlanan bu veriler, Türkiye programa 2004 yılında dahil olduğu için başlangıç yılı olarak 2004 yılı seçilmiş, verilerin son yayınlandığı yıl 2019 olduğu için bu yıllar arasındaki verilere yer verilmiştir.

(iii) Son olarak BK'nın resmi internet sayfasından (Turing Scheme) elde edilen Turing Programı'nın işleyişi, hibe miktarı, katılımcı ülkeler ve bu ülkelere verilen kontenjan sayılarına ait veriler kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında her üç veri grubunda BK ve Türkiye'nin hareketlilik durumu ön plana çıkarılmış ve iki ülke arasındaki karşılıklı ilişki grafikler ve haritalarla zenginleştirilmiştir.

BİRLEŞİK KRALLIK VE TÜRKİYE'DE ERASMUS HAREKETLİLİĞİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Eğitim ve öğrenme açısından AB'nin amiral gemisi olarak kabul edilen ve 1987 yılında yürürlüğe giren Erasmus Programı, kuruluşundan bugüne kadar pek çok farklı isimle anılmaktadır. 2014 yılından itibaren **Erasmus+** olarak kabul edilen bu programda toplamda 34 ülke (partner ülkeler dışında) yer almaktadır. BK'nın 1987 yılında üye olduğu programa Türkiye, 2004 yılında dahil olmuştur. Yüksek öğrenimde Avrupa ülkeleri arasında iş birliğinin geliştirilmesi, Avrupalı kimliğinin yaygınlaştırılması, eğitimin kalitesinin artırılması ve kültürlerarası diyalogun sağlanmasını hedefleyen program, 2014-2020 yılları arasında AB'deki gençlerin %3,7'sine yurtdışında eğitim, gönüllülük veya mesleki deneyim imkânı sağlamıştır (Avrupa Komisyonu, 2020).

Program ülkeleri arasında Erasmus hareketliliğine olan katılım 2019 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artış gösterirken, 2019 yılında azalmıştır. 2019 verilerine göre yükseköğretimde hareketliliğe katılan öğrenci sayısı 627,068, personel sayısı ise 75,420'dir. **Toplam öğrenci hareketlilik payının en yüksek olduğu ülkeler** sırasıyla İspanya (%14,01), Almanya (%11,58), Fransa (%11,28) İtalya (%10,22), BK'dır (%6,13). Diğer program ülkelerinin toplam öğrenci hareketliliğindeki payı ise %5'ten daha azdır. **Personel hareketliliğinde toplam hareketlilik payının %5'ten fazla olduğu ülkeler** sırasıyla Polonya (%10,13), İspanya (%8,86), Almanya (%7,48), Çek Cumhuriyeti (%5,97) ve İtalya'dır (%5,38) (Avrupa Komisyonu, 2020).

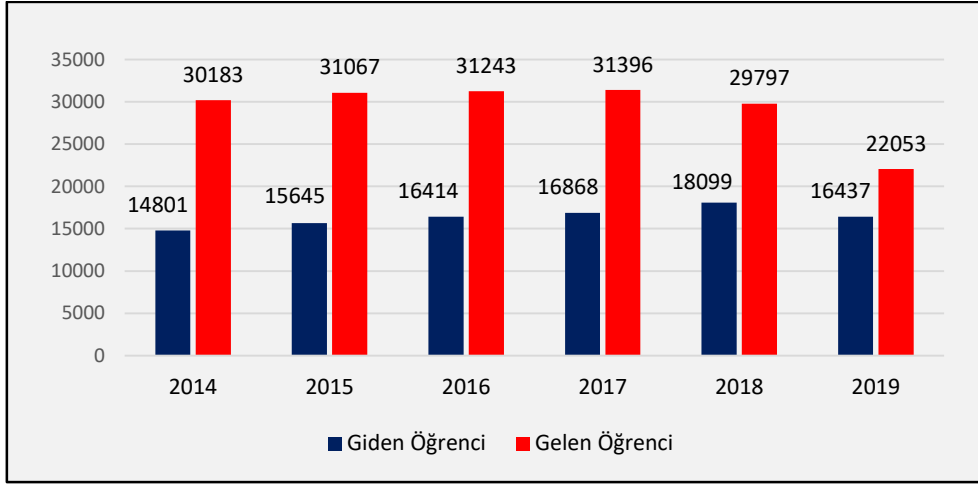
Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere Erasmus hareketliliğinde İspanya, Fransa, Almanya, İtalya, BK, Polonya gibi ülkeler ön sıralarda yer almaktadır. İngilizcenin küresel çekiciliği sebebiyle İngilizce eğitim veren ülkelerin bu hareketlilikte öne çıktığı söylenebilir. Yine İngilizce dışında yaygın kullanılan İspanyolca, Fransızca ve Almancanın resmi dil olarak kullanıldığı ülkeler hareketlilikte daha çok tercih edilmektedir.

Her iki hareketlilik türünde de en yüksek paya sahip ülkelerin sıralamalarında yıllara göre önemli bir değişim yaşanmazken bu ülkeler Erasmus hareketliliğini de en çok kendi aralarında gerçekleştirmektedir. Örneğin, 2019 yılında İspanya'nın en çok öğrenci gönderdiği ve kabul ettiği ülkeler İtalya, Polonya, Fransa, Almanya, Portekiz, BK iken, Fransa'nın en çok öğrenci gönderdiği ve kabul ettiği ülkeler İspanya, BK, Almanya, İtalya ve Belçika'dır (Avrupa Komisyonu, 2020). Bu durum ülkelerin kendilerine yakın sayıda öğrenci gönderen veya alan ülkelerle hareketlilik anlaşmaları yapma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu eğilim Avrupa içindeki alt bölgeler arasında,

Erasmus'a dahil olan ülkelerin daha geniş jeopolitik konumlarını ve pragmatik tercihlerini yansıtan bir merkez/çevre ayrımını güçlendirmektedir (British Council, 2021).

Erasmus hareketliliğini BK özelinde incelediğimizde 2019 yılında toplam hareketlilik payında %5,88'lik oranla program ülkeleri arasında 5. sırada yer almaktadır. Her ne kadar bir önceki yıla oranla hareketlilik payında azalma olsa da (2018 yılında %6,8'lik) sıralamada bir değişim yaşanmamıştır (Avrupa Komisyonu, 2020). BK, program ülkeleri arasında gönderdiğinden daha fazla öğrenci/personel kabul etmektedir. Giden ve gelen öğrenci/personel arasında bir dengesizlik söz konusudur.

Avrupa ülkeleri arasında 'uzaklaşma' geleneğinin oldukça yüksek olduğu BK'da öğrenci göçleri, genç yetişkinlerin iç hareketliliğinin önemli bir parçasıdır (King, 2002). Bu bağlamda düşünüldüğünde 2014-2019 yılları arasında giden öğrenci sayılarında 2019 yılına kadar bir artış görülürken, gelen öğrencilerde 2018 yılına kadar artış gözlenmiş, 2018 yılından sonra ise azalmıştır (Şekil 1).

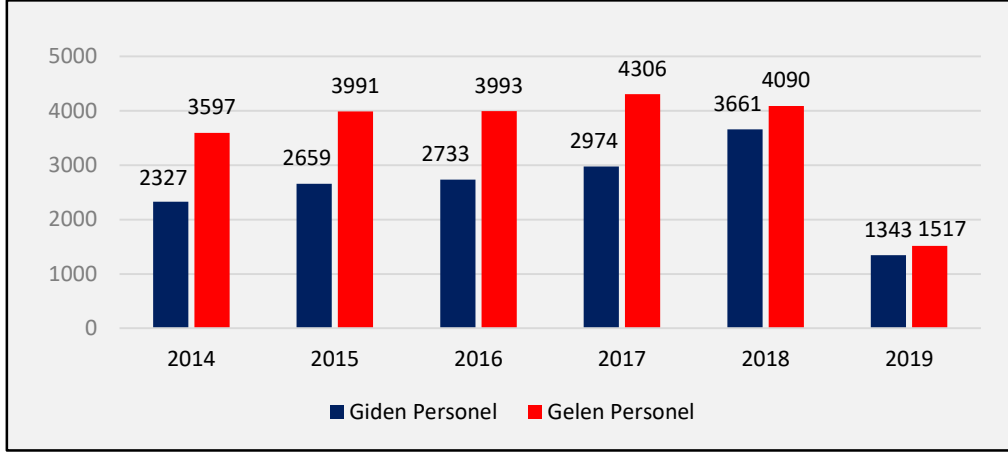
Şekil 1. BK'da Erasmus Öğrenci Hareketliliğinin Yıllara Göre Dağılımı (2014-2019)

Kaynak: Avrupa Komisyonu Raporları, 2014-2019

Erasmus hareketliliğinde giden personel sayıları, tıpkı öğrenci hareketliliğinde olduğu gibi 2019 yılına kadar artış gösterirken, gelen personel sayılarında ise 2017'den sonra (özellikle de 2019 yılında) önemli bir azalma olmuştur (Şekil 2). BK'nın bu hareketlilikteki payı %3,79'dur (2019) ve program ülkeleri arasında 10. sırada yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2020).

Yıllara göre öğrenci ve personel sayılarının gösterildiği Şekil 1 ve 2'ye bakıldığında Erasmus hareketliliğinin Brexit sürecinden etkilenmediği söylenebilir. Referandum kararının belli olduğu 2016 yılı sonu itibarıyla İngiliz üniversitelerine, AB ülkelerinden gelen başvuruların azaldığı tespit edilmiş ve bu durum büyük ölçüde AB'den ayrılış kararının ve beraberindeki sürecin getirdiği belirsizlikle ilgili olarak değerlendirilmiştir (Burns, 2016). Fakat Brexit sürecinden sonra Erasmus'a olan katılım da böyle bir azalma söz konusu olmamıştır. Üniversiteler arası Erasmus anlaşmalarının 2021 yılının sonuna kadar devam ettirilmiş olması hareketliliğin bu süreçten etkilenmemiş olmasını açıklamaktadır. Her ne kadar 2019 yılında hareketliliğe katılan öğrenci ve personel sayılarında azalma olsa da bu sadece BK'da

yaşanan bir durum değildir. Diğer program ülkeleri arasında da 2019 yılında Erasmus hareketliliğine olan katılım azalmıştır.

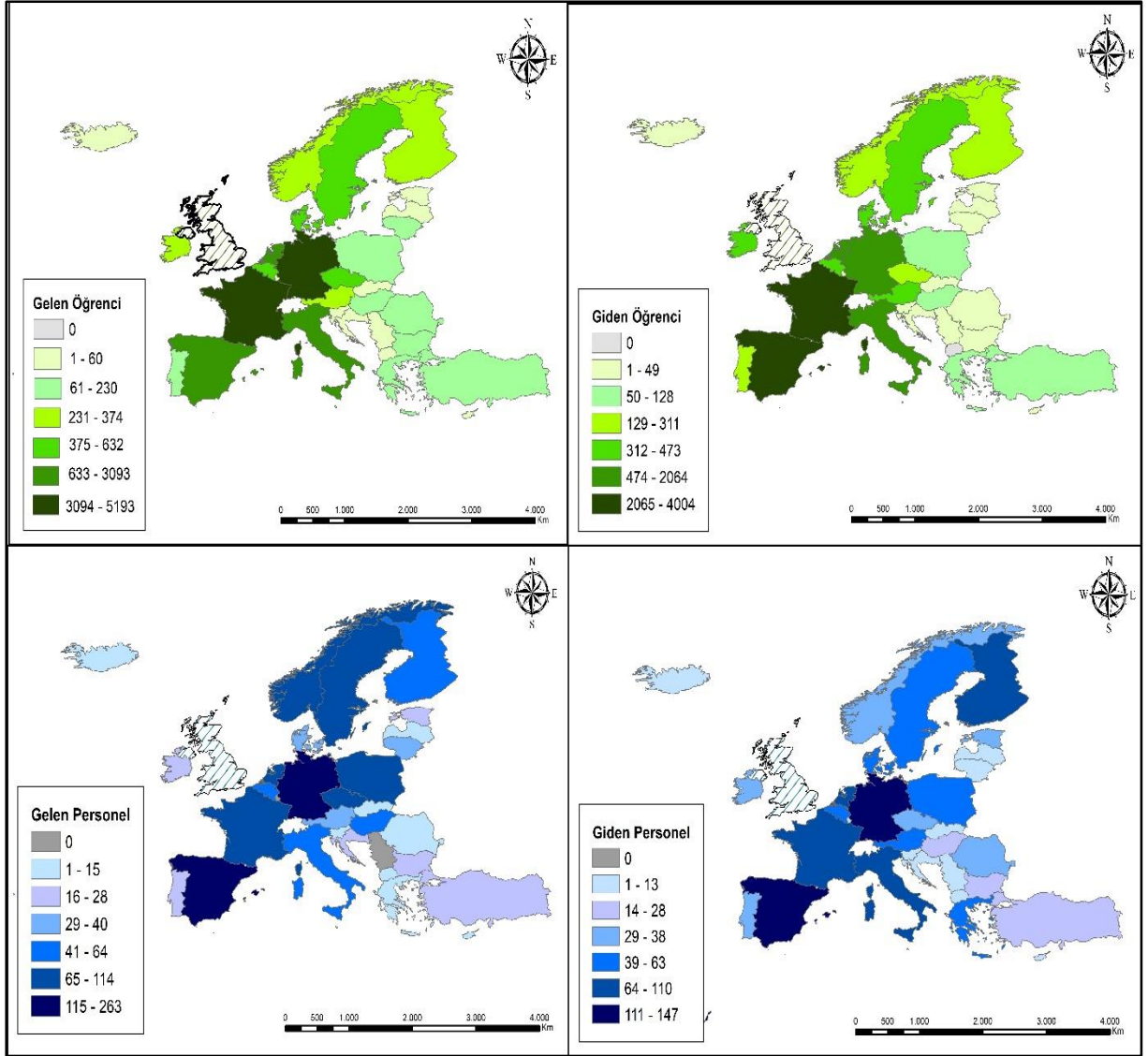

Şekil 2. BK'da Erasmus Personel Hareketliliğinin Yıllara Göre Dağılımı (2014-2019)

Kaynak: Avrupa Komisyonu Raporları, 2014-2019

BK'nın Erasmus hareketliliğini genel olarak değerlendirdiğimizde (Şekil 3) öğrenci ve personel hareketliliğinin dinamikleri oldukça farklı olsa da tüm hareket birimlerinde öne çıkan ülkelerin oldukça benzer olduğu söylenebilir. Bu bağlamda öğrenci hareketliliğinde öne çıkan ülkeler İspanya, Fransa, Almanya, İtalya ve Hollanda iken, en çok personel kabul ettiği ve gönderdiği ülkeler ise İspanya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İtalya'dır. Bu açıdan bakıldığında Erasmus hareketliliğinin ülkelerin tarihsel bağları, coğrafi mesafeleri, ülkelerarası ikili ilişkileri ve politik yakınlıklarıyla oldukça bağlantılı olduğu söylenebilir. Dil faktörünün de hareketlilikte önemli bir etken olduğuna daha önce değinmiştik. Bu noktada Hollanda'da en fazla konuşulan dillerden birinin İngilizce olması iki ülke arasındaki eğitim hareketliliğini kolaylaştırmaktadır.

BK ile en az hareketlilik gerçekleştiren ülkeler ise Kuzey Makedonya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Sırbistan, Slovakya, Slovenya gibi ülkelerdir (Şekil 3).

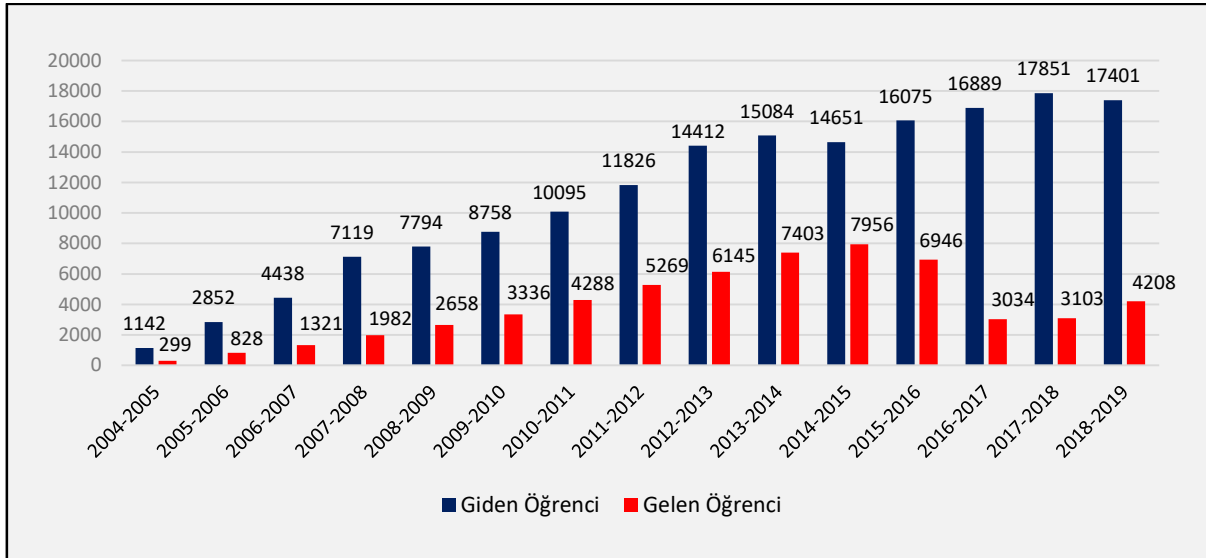

Şekil 3. BK'nın Ülkelere Göre Öğrenci ve Personel Hareketliliği (2019)

Kaynak: Avrupa Komisyonu Raporları, 2019

Erasmus hareketliliğini ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde 2004 yılından bu yana, programa katılan öğrenci sayılarında yıllar içinde dalgalanmalar görülse de genel bir artış eğilimi göstermektedir. Şekil 4'te sunulan veriler Erasmus kapsamında giden ve gelen öğrenci sayılarını göstermektedir. Türkiye'de giden/gelen öğrenciler arasında bir dengesizlik söz konusudur ve giden öğrenci sayısı her zaman gelen öğrenci sayısından daha fazladır.

Türkiye, 2019 yılında (**Giden öğrenci sayısı: 15,596/ Gelen öğrenci sayısı: 4404**) %3,18'lik payla öğrenci hareketliliğinde program ülkeleri arasında 10. sırada yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2020).

Şekil 4. Türkiye’de Erasmus Öğrenci Hareketliliğinin Yıllara Göre Dağılımı (2004-2019)

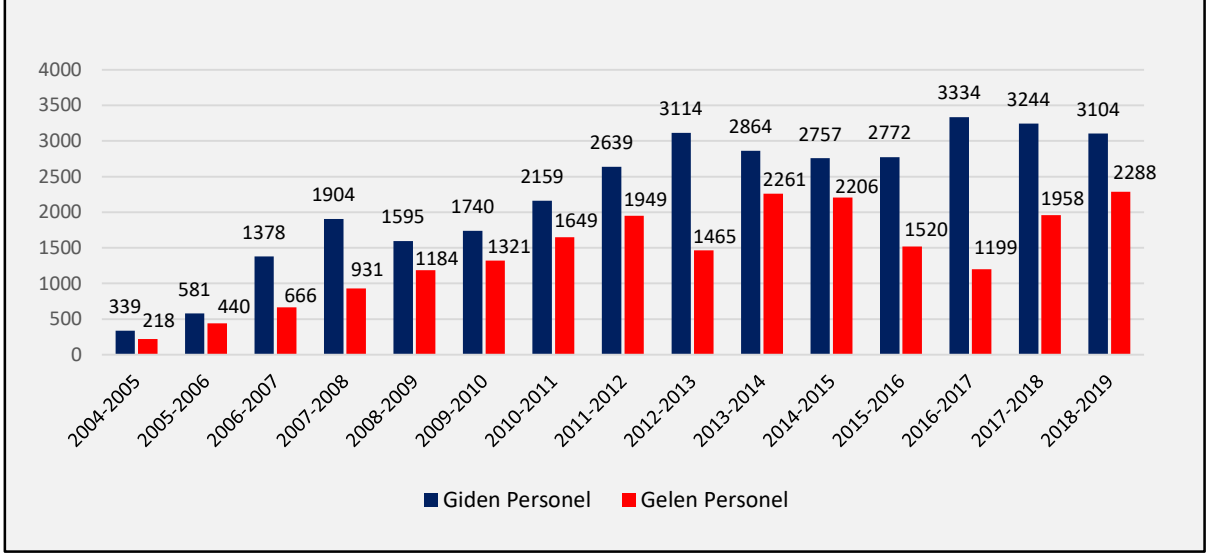
Kaynak: Ulusal Ajans ve Avrupa Komisyonu raporlarından üretilmiştir, 2004-2019

Türkiye’nin en fazla öğrenci gönderdiği ülkeler arasında Polonya, Almanya, İtalya, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Portekiz, Romanya, Litvanya, Fransa, Hollanda gibi ülkeler yer almaktadır (Şekil 6). Öğrenci gönderilen ülkeler arasında ilk sırada Polonya’nın yer almasında Doğu Avrupa ülkeleri arasında en kalabalık nüfuslu ülkelerden biri olması, eğitim dilinin İngilizce olması, eğitim maliyetlerinin düşük olması (Özey ve Özözen Kahraman, 2020) ve Polonya’nın para birimi olan Zloti’nin değerinin Türk lirasına yakın olması gibi nedenler etkili olmaktadır (Karlı ve Özel, 2020). Kosmaczewska’a (2015) göre Polonya’da hareketliliğe katılmaya uygun kurum sayısının oldukça fazla olması ve uzun süredir devam eden göç dalgalarına açıklık geleneği de çekici faktörler arasında gösterilebilir. Yine İtalya’nın coğrafi konumu, hareketliliğe katılmaya uygun kurum sayısı açısından İtalya’nın 6. sırada yer alması (Breznik ve Ragozini, 2015), İspanya’da yaşam maliyetlerinin düşük olması, İngilizcenin çok fazla konuşuluyor olması, coğrafi konumu ve iklimi öğrenci tercihlerinde önemli bir argümandır. Rodriguez Gonzalez, Bustillo Mesanza ve Maril’e (2011) göre ülkelerin iklim özellikleri söz konusu bu hareketlilikte oldukça belirleyici olabilmektedir ve katılımcılar daha çok sıcak iklim bölgelerini tercih etmektedir.

2019 verilerine göre Türkiye’nin en az öğrenci gönderdiği ülkeler ise Lüksemburg, İzlanda, Güney Kıbrıs, Lihtenştayn’dır (Şekil 6).

Ülkemize en fazla öğrenci gönderen ülkeler arasında Almanya, Fransa, Romanya, Polonya, Hollanda gibi ülkeler yer almaktadır (Şekil 6). Almanya’nın ilk sırada yer almış olmasında Türklerin Almanya’da yaşayan en büyük azınlık olmasının da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çalışkan’ın (2017) çalışmasında da belirttiği gibi özellikle Almanya ve Hollanda’dan gelen öğrenciler arasında Türk kökenli ailelerin çocuklarının olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu durum Erasmus Programı’nda öğrencilerin seçimlerinde tarihsel ve kültürel bağların önemli rol oynadığını göstermektedir.

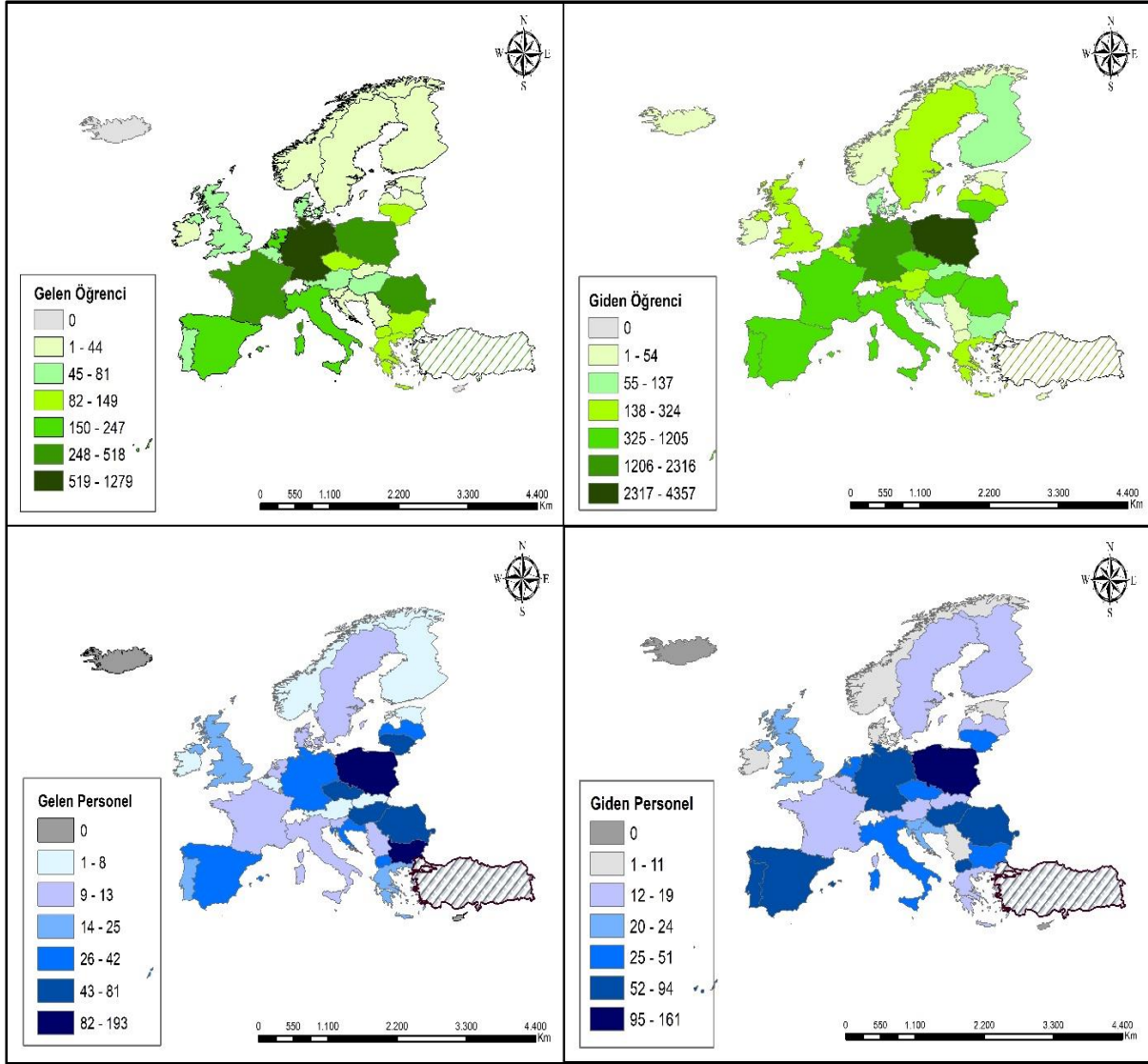
Şekil 5'te sunulan veriler Erasmus personel değişimi kapsamında giden ve gelen personel sayılarını göstermektedir. Personel hareketlilik sayılarında da yıllar içinde dalgalanma görülmektedir ve giden/gelen personel arasındaki dengesizlik hala geçerlidir. Türkiye'nin 2019 yılında (**Giden personel sayısı: 1042/ Gelen personel sayısı: 1018**) personel hareketliliğindeki payı %2,73'tür ve program ülkeleri arasında 16. sırada yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2020).

Şekil 5. Türkiye’de Erasmus Personel Hareketliliğinin Yıllara Göre Dağılımı (2004-2019)

Kaynak: Avrupa Komisyonu raporlarından üretilmiştir, 2004-2019

Türkiye'nin en fazla personel gönderdiği ülkeler arasında Polonya, İspanya, Almanya, Kuzey Makedonya, Romanya; Türkiye'ye en fazla personel gönderen ülkeler ise Bulgaristan, Polonya, Romanya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti'dir (Şekil 6). Personel hareketliliğinde Türkiye, özellikle Balkan ülkelerinden gelen katılımcılar için bölgesel bir merkez konumundadır. Yine ülkeler arasındaki ilişkilerin, coğrafi mesafenin, kültürel yakınlığın vb. bu hareketlilikte belirleyici olduğu söylenebilir.

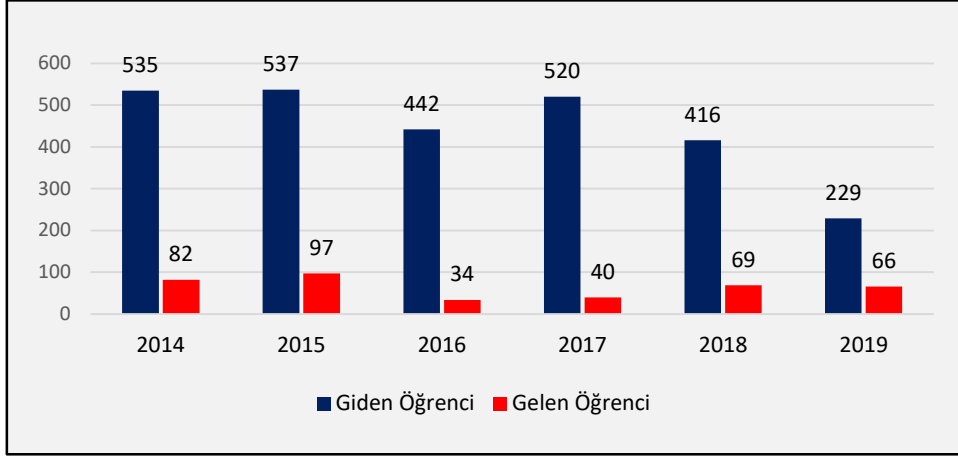
Şekil 6. Türkiye'nin Ülkelere Göre Öğrenci ve Personel Hareketliliği (2019)
Kaynak: Avrupa Komisyonu Raporları, 2019

BULGULAR

Erasmus Kapsamında Birleşik Krallık ve Türkiye Arasındaki Karşılıklı İlişkilerin Dinamikleri

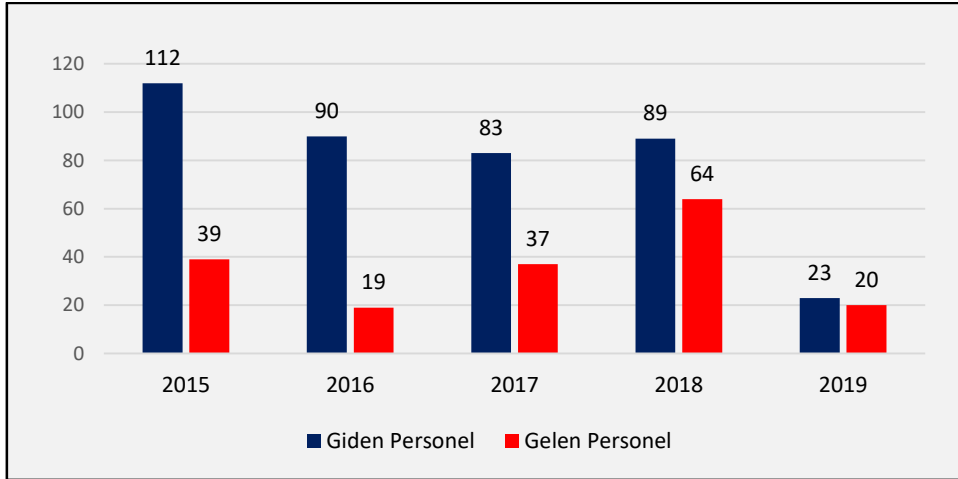
Brexit öncesi ve sonrasında iki ülke arasındaki Erasmus ilişkilerinde Türkiye, BK'ya her zaman daha fazla öğrenci ve personel göndermektedir. BK her iki hareketlilik türünde de kabul eden ülke konumundayken, Türkiye gönderen ülke konumundadır. Giden ve gelen öğrenci sayılarının yer aldığı Şekil 7'ye göre 2015 yılından sonra Türkiye'nin gönderdiği ve kabul ettiği öğrenci sayılarında azalma söz konusudur. Çalışkan'ın (2017) çalışmasında belirttiği gibi ülkemizde yaşanan siyasi istikrarsız ortam ve Türkiye'nin uğradığı terör saldırılarının ülkeye gelen öğrenci akışını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Bunun dışında 2016 yılında olağanüstü hâl uygulamalarının bu azalmada etkili bir faktör olduğu söylenebilir. 2015 yılında giden öğrenci sayısı 537 iken 2016 yılında bu rakamın 442'ye gerilemesi sebebiyle böyle bir yorum yapılmıştır. 2019 yılına bakıldığında hem Türkiye'den giden hem

de Türkiye'ye gönderilen öğrenci sayısı azalmıştır. Giden öğrenci sayısındaki yaşanan bu azalmada pandemi sürecinin ve 2019 ekonomik krizinin eş zamanlı etkisinden söz edilebilir.

Şekil 7. 2014-2019 Yılları Arasında Türkiye'den BK'ya Giden ve BK'dan Türkiye'ye Gelen Öğrenci Sayıları
Kaynak: Avrupa Komisyonu Raporları, 2014-2019

2015²-2019 yılları arasında Türkiye ve BK arasındaki personel hareketliliğinde ise öğrenci hareketliliğine benzer sonuçlar görülmektedir (Şekil 8). 2015 yılından sonra Türkiye'nin gönderdiği ve kabul ettiği personel sayılarında azalma olmuştur. Bu noktada ülkemizde 2016 yılında olağanüstü hâl uygulamaları ve Türkiye'nin uğradığı çeşitli terör saldırıları personel akışını önemli ölçüde etkilemiştir.

Şekil 8. 2015-2019 Yılları Arasında Türkiye'den BK'ya Giden ve BK'dan Türkiye'ye Gelen Personel Sayıları
Kaynak: Avrupa Komisyonu Raporları, 2015-2019

Erasmus dahilinde Türkiye ve BK arasındaki hareketlilikte Türkiye'nin daha aktif bir rol oynadığı görülmektedir. İki ülke arasındaki hareketliliğin sona erdirilmiş olması BK'ya göre Türkiye'yi görece olarak daha çok olumsuz etkileyecektir. BK'nın söz konusu dönemler içinde Türkiye'ye gönderdiği

² Türkiye ve BK arasındaki hareketliliğin gösterildiği şekillerde Avrupa Komisyonu tarafından 2014 yıllana ait verilerde ülkelerle ilgili eksik veriler bulunduğu için 2015 başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir.

öğrenci ve personel sayılarına bakıldığında bu süreçten çekilmiş olması BK'dan gidenler için önemli bir kayıp yaratmamaktadır ve bu açık başka programlarla telafi edilebilecek boyutlardadır. Fakat Türkiye'den BK'ya olan hareketliliğin daha fazla olduğu düşünüldüğünde programın en nitelikli aktörlerinden birinin programdan çekilmiş olmasının ülkemiz için bir kayıp olacağı açıktır.

Brexit Sonrası Eğitim Hareketliliğinde Yeni Açılımlar: Erasmus'tan Turing'e

İki ülke arasındaki Erasmus hareketliliğini genel olarak değerlendirdikten sonra bu bölümde Erasmus Programı'nın prototiplerinden biri olan BK'nın AB'den ayrılmış olmasının program üzerinde yaratacağı etkiler tartışılacaktır.

Değişim programları, özellikle gençlere serbest dolaşım, iş imkânı ve yabancı dili geliştirmek gibi birçok imkanlar sunması açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple BK'daki genç nüfus, AB'nin sağlamış olduğu imkanlardan vazgeçmek istememiştir. Sirkeci'nin (2016) de belirttiği gibi gençler, üniversiteliler, büyükşehirlerde yaşayanlar, Londra'nın metropolitan ve büyük ölçüde göçmen kökenli seçmenleri referandumda AB'de kalma doğrultusunda oy kullanmıştır (Sirkeci, 2016). Referandum sonuçlarına göre 18-24 yaş grubunda %73, 25-34 yaş grubunda %62 oranında AB'de kalma yönünde oy kullanılırken; 55 yaş ve üzerindeki nüfusta %60 civarında AB'den ayrılma yönünde oy kullanılmıştır (Topaloğlu, 2018). Her ne kadar referandum sonucunda BK'nın AB'den ayrılması netleşmiş olsa da Erasmus Programı'na devam edebilmesi mümkündür. Sonuçta programda yer alan ülkelerin hepsi AB üyesi değildir. Kuzey Makedonya, İzlanda, Lihtenştayn, Norveç, Sırbistan, Türkiye gibi ülkeler AB üyesi olmasalar da programın tüm avantajlarından yararlanabilmektedir. Bu bağlamda Brexit süreci boyunca BK'nın programda kalması yönünde birçok öneri sunulmuş fakat AB ile Erasmus üyeliğinin maliyeti üzerine anlaşma sağlanamaması sebebiyle BK, Erasmus'tan ayrılmayı tercih etmiştir. James'e (2021) göre Erasmus'tan ayrılma nedeni mali gerekçelere dayandırılmış olsa da tek geçerli sebep bu değildir. Erasmus Programı'nın Avrupalı kimliğini teşvik etmesi ve güçlendirmesi amacıyla tasarlanmış olması programa şüpheyle yaklaşan Brexit taraftarları için önemli bir endişe kaynağıdır. Tüm bu gerekçeler bir araya getirildiğinde de yeni bir eğitim hareketliliği programı gündeme gelmiştir.

Turing Programı, olarak bilinen bu program adını ünlü bilim adamı Alan Turing'den almaktadır. Bu program 110 milyon £ (132 milyon €) bütçe ile (2019 yılında BK'da Erasmus için ayrılan hibe miktarı 144 milyon €) farklı kademelerde 35.000 öğrenciye uluslararası platformda eğitim fırsatı sağlamaktadır. 2021-22 akademik yılı içinde faaliyete geçirilen programın hedefleri arasında BK Hükümeti'nin 'Küresel Britanya' vizyonuna uygun olarak, mevcut ortaklıkları derinleştirmek ve dünya çapında yeni ilişkilerin kurulmasını teşvik etmek, katılımcıların temel becerilerini geliştirmek, küresel iş piyasasında öne çıkmalarına ve istihdam edilebilirliklerini artırmalarına yardımcı olmak gibi hedefler bulunmaktadır. Programda dezavantajlı olarak kabul edilen düşük sosyo-ekonomik statüye sahip öğrencilere, engellilere, mültecilere, sığınmacılara vb. gruplara öncelik verileceği ve bu öğrencilerin vize ve pasaportla ilgili seyahat masraflarının da karşılanacağı belirtilmiştir (Turing Scheme, 2021).

Programın hedefleri, Erasmus ile oldukça benzer olsa da Erasmus'ta sunulan avantajların çok gerisinde kaldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Aktan, 2021). Ulusal Öğrenci Birliği, hükümetin Erasmus'tan ayrılma kararının birçok öğrencinin yurtdışında eğitim görme potansiyeline zarar vereceğini belirtirken, İskoçya Özerk Bölge Başbakanı ve Brexit eleştirmeni Nicola Sturgeon, BK'nın Erasmus Programı'ndan çekilmesini çok sert eleştirmiş, *“Pek çok genç için fırsatları ve ufku genişleten bir girişim olan Erasmus'a katılımı sona erdirmek, BK hükümeti tarafından yapılan kültürel bir vandalizmdir.”* açıklamalı bir tweet paylaşmıştır (Gallardo, 2020). Aynı zamanda öğrenci hareketliliğinin ikinci sınıf versiyonu olarak tanımlanan Turing Programı'nın, öğrencilerin yurtdışına seyahat etme fırsatlarını azaltarak BK'ya daha içe dönük bir yer haline getireceği de öne sürülmektedir (Picton, 2021).

Bu tartışmalardan yola çıkarak iki programı kıyasladığımızda; Turing dünya çapında hareketliliğe katılım imkânı sağlarken, Erasmus AB bağlantılı bir hareketlilik sağlamaktadır. Her iki program da sadece üniversite öğrencilerini değil, aynı zamanda mesleki eğitim gören, stajyerlik gibi amaçlarla katılım gösteren bireyleri de kapsamaktadır. Fakat Erasmus Programı personel hareketliliğine imkân sağlarken, Turing Programı'nda böyle bir durum söz konusu değildir. Turing, sadece BK'dan giden öğrenci hareketliliğini desteklediği için karşılıklıya dayanmamaktadır (Hoey, 2021).

Erasmus öğrencilere en az 3 ay en fazla 12 ay boyunca hareketlilik imkânı sağlarken, bu süre Turing Programı'nda en az 4 hafta en fazla 12 aydır. Program kapsamında verilecek hibe miktarı hedef ülkelere göre üç gruba (Yüksek-Orta-Düşük Yaşam Maliyeti) ayrılmıştır. Dört ile sekiz hafta süren hareketlilikte yüksek yaşam maliyeti olan ülkelere (ABD, Kanada, Japonya vb.) gidenlere ayda 545 £ (634,92 €), orta (Almanya, Fransa, Türkiye vb.) ve düşük (Afganistan, İran, Rusya vb.) yaşam maliyeti olan ülkelere gidenlere ayda 480 £ (559,19 €) hibe verilecektir. Sekiz haftadan uzun süren hareketlilikte yüksek yaşam maliyeti olan ülkelere gidenlere ayda 380 £ (442,32 €), orta ve düşük yüksek yaşam maliyeti olan ülkelere gidenlere ayda 335 £ (390,27 €) verilmesi planlanmaktadır (Turing Scheme, 2021). Erasmus'ta ise 1. ve 2. grup ülkelere (Almanya, Danimarka, Fransa vb.) verilen aylık öğrenim hibesi 600 €, aylık staj hibesi 750 €'dur. 3. grup ülkelere (Bulgaristan, Polonya, Türkiye vb.) verilen aylık öğrenim hibesi 450 €, aylık staj hibesi ise 600 €'dur (Ulusal Ajans, 2021).

İki program arasındaki temel farklılıklardan bir diğeri Erasmus Programı altında sınırlı süre boyunca (en az 3 ay en fazla 12 ay) tüm Avrupa'da vizesiz seyahat etmek mümkünken, Turing ile bu süre AB dışından gelen değişim öğrencileri için 90 gün ile sınırlıdır. Bu durum AB vatandaşı olmayan Türk öğrencilerinin de Turing'e katılmış olmasının Erasmus'a göre hareketliliklerini sınırlayacağını göstermektedir. AB vatandaşları ise İngiltere'de en fazla 6 ay boyunca bulunabilecek bunun üzerindeki süreler için öğrenci vizesine başvurmak zorunlu olacaktır (Reuben and Kovacevic, 2021). Fakat bu durum ekstra maliyet ve bürokrasi demektir. Brexit sürecinden sonra kişilerin serbest dolaşım hakkının sona ermiş olması hem kısa dönemli hem de uzun dönemli göç akışları üzerinde etkili olacaktır. Bu durumun olumsuz etkilerinin görülmeye başlandığı da söylenebilir. Örneğin, Brexit sonrasında ülkeler arasında seyahatlerde ilk kez vize sürecinin başlatıldığı bu dönemde, çok sayıda öğrenci vize engeliyle

karşılaştığı için eğitimlerini devam ettirme hususunda sorun yaşamaktadır. Özellikle İspanya'ya yapılan vize başvurularında yaşanan sorunlar nedeniyle Bileşik Krallık Dışişleri Bakanlığı üniversiteler adına işlemlerin hızlandırılması için İspanyol yetkililerle temasa geçmiş fakat bu talebe her hangi bir yanıt verilmemiştir. Ayrıca İspanya'ya vize başvurusunun oldukça masraflı olması ve Almanya, Belçika, Hollanda ve Fransa'ya yapılan başvurularda bürokratik engellerin bulunması gibi sebepler ülkeler arasındaki hareketlilik üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla hareketliliğin daha kolay vize alınabilen Latin Amerika ülkelerine doğru kayacağı öngörülmektedir (Adams and Hall, 2021). Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri düşünüldüğünde Türkiye'nin yabancı öğrenci akışına oldukça açık ülkelerden biri olduğu da unutulmamalıdır.

Bazı eleştirmenlere göre Brexit sürecinin yaratmış olduğu olumsuz etkileri azaltabilmek için Turing Programı iyi bir seçenek olacaktır. Programa bu yıl 40.000 üniversite öğrencisinin başvurduğu ve bu öğrencilerin 28.000'inin yerleştirileceği belirtilmiştir. 2018-2019 akademik yılında BK'da Erasmus'a katılım gösteren öğrencilerin 18.099 olduğu düşünüldüğünde, Turing Programı'na olan bu katılım tahminlerin çok üzerindedir (Mitchell, 2021).

Programın planlanması sürecinde BK Eğitim Bakanlığı tarafından büyükelçiliklerden ve İngiliz konseyinden denizaşırı paydaşları programa dahil etmeleri istenmiş ve ülkedeki üniversitelerle işbirliği yapılmıştır. Bu kapsamda Turing Programı'nın sitesinde program ülkeleri ve bu ülkelere yükseköğrenim kapsamında verilen kontenjanlar yayınlanmış, 158 ülkenin yer aldığı listede 1. sırada ABD (3911) yer alırken, onu Çin (1857), Kanada (1766), Avustralya (1405), Fransa (1212), İspanya (1171), Japonya (1169), Hong Kong (1012), Hindistan (1002), Almanya (933) ve Güney Kore (808) izlemiştir. Türkiye ise 49 kişilik kontenjanla Malavi, Zambiya, Ruanda, Fas ve Filipinler gibi ülkelere sonra yer almaktadır (Turing Scheme, 2021). Söz konusu bu listede yer alan ülkelere bakıldığında BK'nın yeni küresel planının bir parçası olarak uluslararası ortaklıkları güçlendirmeyi ve Avrupa sınırlarının ötesindeki fırsatları değerlendirmeyi hedeflediği söylenebilir.

BK'nın ülkelere verdiği kontenjanlardan AB ülkeleri ile Erasmus bağlantılarını Turing Programı'nda da devam ettirmek istediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak listede Çin, Japonya, Hindistan gibi ülkelerin yer alması eğitimde coğrafi çeşitliliğin sağlanması adına oldukça önemli bir adımdır. HESA'nın (2019-2020) yayınlamış olduğu çalışmada AB dışından BK'ya öğrenci gönderen ülkeler arasında Çin ilk sırada yer almaktadır (HESA, 2021). Dolayısıyla BK ve Çin arasında gerçekleştirilen hareketlilik, Turing ile daha sistematik bir hale getirilmek istenmiştir. Erasmus Programı kapsamında 2019 yılında BK ve Türkiye arasındaki öğrenci hareketliliğine toplamda 295 öğrenci katılmıştır (Şekil 7), Turing kapsamında ise Türkiye verilen kontenjan 49 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Söz konusu bu kontenjanın oldukça sınırlı kalması BK'nın 'Küresel Britanya' açılımının Türkiye açısından önemini olmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye, bu ülkeler arasında kalabalık ve genç nüfus potansiyeli oldukça yüksek bir ülke olmasına rağmen kontenjan sayısının çok az olması Türkiye'nin program içinde sembolik

varlığıyla temsil edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu süreçte ihmal edildiği ve beklentilerin ülkemiz açısından karşılanamadığı söylenebilir.

Sonuç olarak Çin'in dünyada yükselen bir değer olması, Japonya'da teknoloji, bilim programlarının gelişmiş olması gibi faktörler düşünüldüğünde BK'nın eğitim hareketliliğinde yeni açılımlarını siyasi, ekonomik, kültürel temeller üzerine şekillendirdiği söylenebilir. İlerleyen süreçte yüksek kontenjan verilen ülkelere hangi alanlarda daha fazla öğrenci gönderildiğine bakılarak bu eğitim politikasının arka planında jeopolitik kaygıların ve ülke uzmanları yetiştirmek gibi planların olup olmadığı ile ilgili yorumlar daha sonra tartışılabilir.

Her ne kadar İşçi Partisi'nin Eğitim Sekreteri Kate Green, hükümetin Turing Planı üzerindeki hedeflerinin gerçeğe uymadığını belirtmiş olsa da (Reuben and Kovacevic, 2021) programın hedeflerine ulaşip ulaşamayacağını söylemek için oldukça erkendir. İçinde bulunduğumuz pandemi koşulları nedeniyle uluslararası hareketlilikte yaşanan kısıtlamalar programın uygulanma sürecini de olumsuz etkilemiştir. Brexit'ten sonra eğitim hareketliliğinde yeni açılımların tasarlandığı, uluslararası ortaklıkların kurulduğu, yeni düzenlemelerin yapıldığı bu akademik yılda, İngiliz öğrencilerin ve üniversitelerin yeni sürece alışabilmeleri için belli bir süre gerekmektedir. Universities UK International (UUKİ) tarafından düzenlenen webinarında Turing Programı, Erasmus'un yerine alacak program olmayıp alternatif bir seçenek olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (UUKİ, 2021).

BK, sahip olduğu nitelikli üniversiteleri ile eğitimde fark yaratarak eğitim göçünde önemli bir merkez konumundayken kısa süreli programlar dahilinde uluslararası fonlarla oluşmuş öğrenci kabulü yerine, kendi imkanları dahilinde gelen yabancı öğrencilere açık bir ülke olduğunu Turing Programı'yla ilan etmiştir. BK'da eğitimin üst düzeyde ticarileştiği düşünülürse alınan bu kararın arka planında ekonomik sebeplerin etkili olduğu ve BK'nın hareketlilikten elde ettiği geliri daha fazla arttırmak istediğine yönelik yorumlar yapılabilir. Bu süreçte BK'ya gelecek öğrenciler kendi imkanları dahilinde gelecekleri için büyük üniversitelere (Oxford, Cambridge vb.) olan talep artarken, küçük üniversitelerin kendilerini tanıtabilecekleri fırsatların azalacağı ve bu üniversitelere gelen öğrenci sayısının ve üniversitelerin yabancı öğrenci gelirlerinin azalacağına yönelik yorumlar tartışılabilir. Ayrıca BK, AB'den ayrılarak sadece Erasmus'tan değil Horizon 2020 Programı'ndan yararlanma imkanını da kaybetmiştir.

Horizon 2020, AB'nin şimdiye kadarki en yüksek bütçeli (95,5 milyar €) araştırma ve yenilik çerçeve programıdır. Bu programla Avrupa'nın dünya standartlarında bilim üretmesi, yenilik üretiminin önündeki engelleri ortadan kaldırması ve yenilik üretiminde özel sektör ve kamu sektörünün ortak çalışma yapmalarının kolaylaştırılması misyon edinilmiştir. 2021-2027 yıllarını kapsayan bu program bütçesinden en fazla hibe alan kuruluşlar ise üniversitelerdir. Program kapsamında desteklenen projelere en fazla katılım gösteren ülke Almanya'dan sonra BK'dır (Güner, 2020). Fakat Brexit sonrası üniversitelerin bu hibelerden yararlanamayacak olması sebebiyle BK, uzun vadede uluslararası öğrenci pazarındaki payını kaybetme ihtimali ile karşı karşıya kalabilir.

BK'nın denenmiş test edilmiş bir sistemin rahatlatıcı çerçevesinin dışında bir öğrenci hareketlilik şeması başlatırken dikkate alması gereken bazı konular bulunmaktadır. Bu bakımdan, daha önce Erasmus'a katılan ancak şimdi onun dışında faaliyet gösteren başka bir ülkenin deneyimini dikkate almak ihtiyatlı olabilir. İsviçre, 2014 yılında gerçekleştirdiği referandum sonrasında AB ile anlaşma müzakerelerini bitirme kararı alarak Erasmus Programı'ndan da çekilmiştir. Ekonomik gerekçeleri bahane göstererek alınan bu kararda ülkeler arası serbest dolaşım haklarının sınırlandırılması, vatandaşlık hakları vb. konular oldukça belirleyicidir. Erasmus Programı ülkeleri arasında ikinci ve üçüncü grup ülkelere mesafeli duran ülkenin İsviçre olması ve Hırvatistan'ın 2013'te AB'ye üyeliğinin ardından Hırvat vatandaşlarına sınırsız serbest dolaşım haklarının verilmesi bu kararın alınmasında etkili olmuştur (James, 2021). İsviçre'nin bu kararı, 2014 yılında Erasmus'a katılan Hırvatistan'ın AB üyeliğini kullanarak daimî göçmen olabilecekleri riski sebebiyle aldığı söylenebilir. James'e (2016) göre İsviçre'nin Erasmus sonrası süreçte '(SEMP) İsviçre-Avrupa Hareketlilik Programı'nı yürütmeye başlama kararı alması İsviçre üniversiteleri ve İsviçre'deki öğrenciler için endişe yaratmıştır. SEMP'in başlangıcından bu yana, öğrenci hareketliliğindeki büyümenin yavaşladığı ve bazı yıllarda keskin bir şekilde düştüğü, bu da İsviçre üniversitelerinin Erasmus dışındaki programlardan beklentileri için bir hayal kırıklığıdır. Uluslararası eğitim hareketliliği alanında İsviçre'nin, 'tek başına devam etme' deneyimi, BK için bir selamlama dersi niteliğindedir.

Brexit sürecinde ekonomik, sosyal, siyasi konularda yürütülen tartışmalar BK'nın Erasmus Programı'ndan ayrılarak Turing'e geçmesiyle birlikte de yaşanmıştır. Tıpkı İsviçre örneğinde olduğu gibi BK'da da yeni programın geleceğine ilişkin endişeler bulunmaktadır. James'in (2021) de belirttiği gibi BK'nın Erasmus'tan Turing'e geçmesinin olası bir sonucu olarak BK merkezli dezavantajlı öğrencilerin eğitim hareketine katılımında bir artış yaşanmış olabilir fakat yurtdışındaki üniversitelerden gelen dezavantajlı öğrencilerin BK'daki bu tür fırsatlara katılımının azalabileceği olasılığı bu endişelerden biridir. Yine ülkelerin tek başına yürütmeye çalıştıkları hareketlilik programlarını tehdit eden artan idari yük, karşılıklı ilişkisinin sağladığı teşvikin kaybı ve Avrupa üniversiteleriyle yapılan iş birliklerinin azalması gibi unsurların varlığı da önemli bir kaygı kaynağıdır.

Birçok konuda (serbest dolaşım, göç yasaları, sığınmacılar) AB programlarından uzaklaşan ve AB'ye geri dönme ihtimali zayıflayan BK'nın kurallarını kendi belirlediği programlarda kalıcı ve başarılı olabilmek, uzun vadede akademik işbirlikleri sağlamak ve yeni proje ortaklıkları güçlendirmek için daha sistemli bir planlama yapması gerekmektedir. Bu bağlamda BK, Erasmus Programı'ndaki olumlu tarafları Turing'e entegre ederek ve programın kapsayıcılığını arttırarak sadece kendi öğrencilerinin değil diğer ülkelerin öğrencilerinin de hareketliliğe katılmasını sağlayarak eğitim hareketliliğindeki konumunu güçlendirebilir.

Erasmus Programı'nın Geleceğine Yönelik Tartışmaların Program Ülkeleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

BK'nın AB'den ayrılmak istemesiyle başlayan süreç, eğitim hareketliliğinde de yeni açılımları gerekli kılmıştır. BK, Erasmus Programı için oldukça önemli bir destinasyondur. Bu açıdan düşünüldüğünde sorulacak en önemli sorulardan biri BK'nın programdan ayrılmasının yaratmış olduğu boşluk hangi ülkeler tarafından doldurulacaktır?

Ülkeler arasında gerçekleştirilen eğitim hareketliliğinde ülkelerin coğrafi konumları, gelişmişlik düzeyleri, para birimleri, ülke içinde konuşulan diller, ülkeler arasındaki diplomatik ilişkiler, tarihsel ve kültürel bağlar, ekonomik faktörler, mesafe faktörü gibi birçok etmenin etkisinden söz edilebilir. Bu bağlamda BK'nın ayrılmasıyla birlikte İspanya, Almanya, Fransa ve İtalya'nın zaten diğer program ülkelerine göre oldukça yüksek olan Erasmus paylarını daha fazla arttıracakları öngörülmektedir. Bu hareketliliğin ivme kazanabilmesinde bu ülkelere verilen hibe miktarının yüksek olması, küresel ülke sıralamaları gibi faktörler de belirleyici olacaktır. Örneğin, Times Higher Education'ın (2022) uluslararası öğrenci sayıları, personel başına düşen öğrenci sayıları gibi göstergelere göre yayınlamış olduğu "Dünyanın En İyi Üniversiteleri" listesinde Almanya'dan 41, İtalya'dan 26, Fransa'dan 16 üniversitenin yer almış olması ve QS Best Student Cities (2022) tarafından yayınlanan "En İyi Öğrenci Şehirleri" sıralamasında İspanya, Almanya ve Fransa'dan 3 şehir, İtalya'dan ise 2 şehrin bulunması gibi sebepler bu ülkeleri hareketlilik için cazip hale getirmektedir. Ayrıca Almanya'nın vasıflı eleman açığının giderek büyüyor olması (DW, 2021) sebebiyle Erasmus payını yükselterek söz konusu bu açığı kapatmak isteyeceği öngörülmektedir. Sonuç olarak hareketliliğe katılan bireyler beşerî sermaye dolaşımı için potansiyel göçmenler olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında dünyada nitelikli öğrenci çeken ülkelerin aynı zamanda nitelikli işgücü çektiği de görülmektedir (Özözen Kahraman, Gültay, İsmayıl ve Çalışkan, 2018). Almanya'da 2020 yılında yürürlüğe giren "Nitelikli İş Gücü Yasası" da bu süreci hızlandıracaktır.

Söz konusu bu ülkelerin dışında Hollanda, Belçika, Polonya, İrlanda gibi ülkelerde de hareketlilik payının artacağı söylenebilir. Hollanda ve Belçika'nın coğrafi konumu itibarıyla gelişmiş pek çok ülkeye yakın olması, Polonya'da eğitim maliyetlerinin düşük olması, bu ülkelerde İngilizcenin yaygın olarak kullanılıyor olması ve üniversitelerde İngilizce olarak verilen ders sayılarının artırılması gibi faktörler hareketlilikte bu ülkeleri öne çıkarabilir.

BK'nın Erasmus'tan ayrılmış olması Türkiye için önemli bir kayıp mıdır? 2019 verilerine göre Türkiye'nin öğrenci gönderdiği ülkeler arasında BK 14. sırada yer alırken, Türkiye'ye öğrenci gönderen ülkeler arasında da 14. sıradadır. Personel hareketliliğinde Türkiye'nin gönderdiği ülkeler arasında 15. sırada, Türkiye'ye personel gönderen ülkeler arasında ise BK 14. sıradadır (Avrupa Komisyonu, 2020). BK'nın bu sıralamada oldukça gerilerde yer almasının altında yatan temel sebeplerden biri ekonomiktir. Yaşam maliyetinin yüksek olması Türkiye'den BK'ya olan öğrenci hareketliliğinde olumsuz bir etki

yaratmaktadır. Fakat Türkiye'nin BK gibi önemli bir eğitim ülkesinden Erasmus kapsamında az sayıda öğrenci/personel çekmesi ya da göndermesi Türkiye'deki üniversitelerin ve Ulusal Ajans'ın durumla ilgili kendilerine eleştirel bir bakış açısı getirmesini de gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin uluslararasılaşma stratejilerinde hiçbir dönem BK'nın ön planda yer almadığı görülmektedir. Bu açıdan hem Erasmus hem de Turing Programı'nda Türkiye'nin ihmal edilmiş olması beklenen bir sonuçtur. Turing Programı çerçevesinde Türkiye'ye verilen kontenjanlara bakıldığında (49 kişi) Türkiye'nin Erasmus ile elde ettiği fırsatları (2019 yılında BK ve Türkiye arasındaki öğrenci hareketliliğine toplamda 295 öğrenci katılmıştır (Şekil 7)), Turing ile kaybetmiş olduğu ve durumun ülkemiz açısından bir fırsat yaratmadığı anlaşılmıştır. Bu hususta Turing Programı ile ilgili ülkelere herhangi bir talep sunulup sunulmadığı ya da sunulduysa Türkiye'nin bu talebe nasıl yanıt verdiği ve yükseköğretim kurumlarının ilgili birimlerinin konuyla ilişkili hazırlık çalışmaların ne düzeyde olduğuna yönelik sorular oldukça kritiktir. Sonuç olarak BK, Türkiye için oldukça iyi bir beşerî sermaye kaynağıdır. Türkiye'den BK'ya nitelikli göç kaçağının olduğu düşünülürse AB kurallarının çerçevesi dışında kontenjanı yükseltilmiş yeni anlaşmalar imzalamak iki ülke arasındaki karşılıklı etkileşimi arttırmak için iyi bir fırsat yaratacaktır.

BK'nın programdan ayrılmasıyla birlikte bu hareketlilikte Türkiye için hangi ülkeler öne çıkacaktır? Türkiye'den BK'ya gitmeyi tercih eden katılımcıların öncelikli sebepleri arasında dil faktörünün yer aldığı düşünüldüğünde İngiltere'nin yoğun olarak kullanıldığı ülkeler bu noktada öne çıkacaktır. Özellikle bu süreçten sonra Türkiye ve Hollanda arasındaki hareketliliğin daha fazla artacağı öngörülmektedir. 1960'lı yıllarda misafir işçi göçü ile başlayıp, aile birleşmeleriyle kalıcı hale gelen kültürel bağların devam ediyor olması sebebiyle iki ülke arasındaki hareketliliğin artış göstereceği söylenebilir. Yine Almanya'da Almancadan sonra en çok konuşulan dilin İngilizce olması, göç sebebiyle kurulan kültürel ve tarihsel bağların varlığı, Türklerin Almanya'da yaşayan en büyük azınlık olması gibi sebepler bu iki ülke arasındaki hareketliliği daha fazla arttıracaktır. Gençler arasında zaten popüler değişim rotalarından biri olan Polonya ile hareketliliğin daha fazla artış göstereceği tahminler arasındadır. Karlı ve Özel'in (2020) çalışmasında da belirttiği gibi Polonya'nın para birimi olan Zloti'nin değerinin Türk lirasına yakın olması Polonya'yı Türkiye'deki Erasmus öğrencileri için çekici hale getirmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Uluslararası hareketliliğin ülkelerin politikalarını dolaylı veya doğrudan etkilediği ve ev sahibi ülkeler için büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bu hareketliliğe katılan bireylerin ev sahibi ülkeye akademik, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel anlamda ciddi kazanımlar sağladığı bilinen bir gerçektir (Knight, 2004). Birçok ülke bu hareketliliğin hem eğitim sistemine hem de ülke ekonomisine yaptığı katkılardan yararlanabilmek için kıyasıya rekabet halindedir. Son yıllarda ülkemizde yükseköğretimin uluslararasılaşma sürecine yönelik önemli adımlar atılsa da Türkiye'nin Erasmus Programı'na dahil olma süreci birçok AB ülkesine göre daha geç olmuştur. Bu sebeptendir ki Türkiye'de eğitim

programlarının amaç ve hedeflerine ulaşım ulaşmadığı ya da programdan ne kadar verim sağlandığı konusu oldukça tartışmalıdır.

Türkiye’de Erasmus Programı’na olan katılım yıllar içinde dalgalanmalar gösterse de genel bir artış eğilimindedir ve Türkiye’nin hareketlilik gerçekleştirdiği ülkeler yıllar içinde çok fazla bir değişim göstermemiştir. Aynı zamanda ülkeler arasında yaşanan politik krizler, salgın hastalıklar vb. gelişmelerin hareketlilik üzerinde önemli problemler yarattığı bilinmektedir. Örneğin AB ve BK arasında yaşanan ideolojik ayrılık sebebiyle Türkiye ve BK arasındaki eğitim hareketliliğinde karşılıklı ilişkinin son bulması iki ülke içinde bir kayıp olmuştur. Ayrıca Turing Programı’nda Türkiye’ye verilen kontenjanlarında oldukça sınırlı olması Türkiye’nin sürecin dışında tutulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla eğitim hareketliliği üzerinde bu olumsuz etkilerin azaltılması, Türkiye’nin eğitim hareketliliğindeki payının artırılması, uzun vadede akademik işbirliklerinin sağlanabilmesi, yeni proje ortaklıklarının güçlendirilmesi ve yeni program kontenjanların artırılması için daha sistemli planlamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Erasmus hareketliliğindeki en önemli aktörlerden biri üniversitelerdir. Sahip oldukları ekonomik, sosyal ve beşerî sermaye farklılıklarına bağlı olarak üniversitelerin söz konusu hareketlilikten yararlanma durumlarında zamansal ve mekânsal bağlamda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Eğitim hareketliliğinde nitelikli üniversiteler arasında yer almak, Ulusal Ajans’ın ve üniversitelerin uluslararasılaşma konusunda belirleyeceği politikalar doğrultusunda uygulayacağı gerçekleştirilebilir, dinamik ve sürdürülebilir stratejilere ve çalışmalara bağlıdır. Bu bağlamda Ulusal Ajans’ın ve üniversiteler tarafından AB ve AB dışından gelen öğrencilerin eğitim ve diğer beklentilerini karşılayacak üniversiteler belirlenmeli, üniversiteler arasında imzalanan anlaşmalarda Erasmus koordinatörlerinin bireysel inisiyatiflerinin ötesinde çatı anlaşmaları yapabilmek için uygunluk analizleri yapılmalı ve üniversitelerdeki yabancı dil bilen akademisyen sayıları, yayın sayıları, yabancı dilde açılmış dersler, akademik ve araştırma faaliyetleri için uygun çalışma ortamları ve çevresel olanaklar (yurt, kütüphane vb.) tespit edilerek tanıtım raporları hazırlanmalıdır.

Dünyada güncel hareketlilik trendlerinin takip edilmesi ve buna yönelik stratejilerin geliştirilmesi de oldukça kritik bir konudur. AB kurallarının çerçevesinde ya da dışında kontenjanı yükseltilmiş yeni anlaşmalar imzalamak Türkiye ve diğer ülkeler arasındaki karşılıklı etkileşimi arttırmak için iyi bir fırsat yaratacaktır. Örneğin, İsviçre-Avrupa Hareketlilik Programı ve Galler Hükümeti tarafından 2021 yılında kurgulanan uluslararası öğrenim değişim programı yeni hareketlilik programlarından birkaçıdır. Erasmus Programı’na benzer fırsatlar sunan bu programlar, uluslararası hareketlilikte Türkiye için alternatif programlar olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Ulusal Ajans ve üniversitelerin Erasmus ofisleri tarafından Erasmus dışındaki hareketlilik programlarını takip eden çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, R. & Hall, R. (2021, Eylül 1). Thousands of British students in limbo with post-Brexit visa chaos. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/education/2021/sep/01/thousands-of-british-students-in-limbo-with-post-brexit-visa-chaos> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Aktan, S. (2021, Mart 10). Erasmus'tan çıkan İngiltere daha az desteğin ve imkânın olduğu Turing Programı'nı başlattı. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2021/03/10/erasmus-tan-c-kan-ingiltere-daha-az-destegin-ve-imkan-n-oldugu-turing-program-n-baslatt> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Alkan, Y. S. ve Bakırcıoğlu, Ö. (2017). Brexit, Avrupa ortaklık hukuku ve serbest dolaşım: İngiltere'de yaşayan Türk vatandaşlarının durumu. İçinde Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu (der.), *Brexit-elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den ayrılmasından sonra Avrupa bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde fırsatlar ve tehditler* (s. 323-354). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Altunkaya, T. (2021, Mart 15). AB vatandaşlığı almada İngilizler Türkleri geçti. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2021/03/15/ab-vatandasl-g-almada-ingilizler-turkleri-gecti> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Aras, İ. ve Günar, A. (2018). Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma referandumu: Brexit süreci ve sonuçları. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2), 90-110.
- Birleşik Krallık Hükümeti (2020). *NHS frontline workers visas extended so they can focus on fighting coronavirus*. <https://www.gov.uk/government/news/nhs-frontline-workers-visas-extended-so-they-can-focus-on-fighting-coronavirus> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Breznik, K. & Ragozini, G. (2015) Exploring the Italian Erasmus agreements by a network analysis perspective. *2015 IEEE/ACM Inter. Conf. on Advances in Social Networks Analysis and Mining, ASONAM*, 837-838.
- British Council (2021). *Strengthening UK-Turkey partnerships in higher education: baseline research*. https://www.britishcouncil.org.tr/sites/default/files/strengthening_uk-turkey_partnerships_in_higher_education-_baseline_research.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Burns, J. (2016, Ekim 27). Sharp drop in eu student applications to UK universities. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/education-37786916> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Celayir, A (2020, Aralık 07). Birleşik Krallık, Türkiye'den daha fazla kişiyi kabul edebilecek. *TGRT Haber*. <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/birlesik-krallik-turkiyeden-daha-fazla-kisiyi-kabul-edecek-2757544> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.

- Çalışkan, E. (2017). *Erasmus mobility in Turkey: Motivations and expectations of higher education students at metu* (Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Ankara) YÖK Tez Merkezi (No. 481698).
- Çolak, M. ve Bozkaya, Ö. (2018). Birleşik Krallık'taki göç karşıtı söylemlerin Brexit sürecine etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 185-209.
- DW (2021). *Almanya'da vasıflı eleman açığı giderek büyüyor*. <https://www.dw.com/tr/g%C3%BCndem/s-10201> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Erem, O. (2020, Aralık 8). Ankara Antlaşması: 31 Aralık'ta sona erecek anlaşma kapsamında vize başvuruları rekor kınıyor. *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55224051> (Erişim Tarihi: 09.12.2021).
- European Commission (2020). *Erasmus+ programme- annual report*. https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/turkey-erasmus-2018-numbers_en (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Gallardo, C. (2020, Aralık 24). UK pulls out of EU's 'extremely expensive' Erasmus scheme. *POLITICO*. <https://www.politico.eu/article/uk-students-lose-participation-in-eu-erasmus-university-exchange-scheme/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Güner, O. (2020). Avrupa Birliği ülkelerinin Ufuk 2020 programına katılımı ve yenilik üretimi sürecinde yükseköğretim kurumlarının rolü. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 75-83.
- HESA (2021). *Top ten EU and non-EU countries of domicile (excluding the UK) in 2019/20 for he student enrolments 2015/16 and 2019/20*. <https://www.hesa.ac.uk/data-and-analysis/sb258/figure-11> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Hoey, T. (2021, Ekim 20). The UK's new outward mobility programme, the Turing scheme. *Yerun*. <https://yerun.eu/2021/10/20/the-uks-new-outward-mobility-programme-the-turing-scheme/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- James, C. (2016). Brexit: What now for study mobility between the UK and the EU? *Pécs Journal of International and European Law*. <https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2016/12/1.pdf>
- James, C. (2021). From Erasmus to Turing: what now for study mobility between the UK and the EU? Damage limitation and new opportunities. *Pécs Journal of International and European Law*. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/pjiel2021&div=7&id=&page=>
- Karlı, İ. ve Özel, M. (2020). Türkiye'nin uluslararası imajında yurttış diplomasisinin rolü: Erasmus+ Değişim Programı özelinde Polonya örneği. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 1-17.
- King, R. (2002). Towards a new map of Europe migration. *International Journal of Population Geography*, 8, 8-106.

- Knight, J. (2004). Internationalization remodeled: Definitions, approaches and rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 5–31. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1028315303260832>.
- Kosmaczewska, J. (2015). Academic attractiveness of a host country to Erasmus exchange students. the case of Poland. https://www.researchgate.net/publication/278359586_ACADEMIC_ATTRACTIVENESS_OF_A_HOST_COUNTRY_TO_ERASMUS_EXCHANGE_STUDENTS_THE_CASE_OF_POLAND (Erişim Tarihi: 19.05.2022).
- Lexlegal (2021). *Birleşik Krallık'ta yeni puan tabanlı göç sistemi: işverenler için tanıtım kılavuzu*. <https://lexlegal.com/tr/ingiltere/birlesik-krallikta-yeni-puan-tabanlı-goc-sistemi-isverenler-icin-tanitim-kilavuzu/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Mitchell, N. (2021, Ağustos 12). Turing spurs boost for UK outbound student mobility. *University World News*. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210812131216694> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Özerim, G. (2017). Göç konusunun Birleşik Krallık'ta AB Referandumu sürecindeki yeri. İçinde Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu (Ed.), *Brexit– elveda Avrupa İngiltere 'nin AB'den ayrılmasından sonra Avrupa bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde fırsatlar ve tehditler* (s. 83-95). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Özey, E. ve Özözen Kahraman, S. (2020). *Türkiye üniversitelerinde Erasmus hareketliliğinin mekânsal ve dönemsel analizi*. II. Göç Çalışmaları Lisansüstü Öğrenci Konferansı'nda sunulan bildiri. https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2020/12/07/ozet-kitapciği-2020_ITEHAen.pdf.
- Özözen Kahraman, S., Gültay, B., İsmayil, G. ve Çalışkan, V. (2018). *Uluslararası öğrencilerin göç potansiyeli: ÇOMÜ örneği*. IX. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi'nde sunulan bildiri. https://www.researchgate.net/publication/330094101_Uluslararası_Oğrencilerin_Goc_Potansiyeli_COMU_Ornegi.
- Picton, J. (2021, Nisan 30). The Turing Scheme may not be as beneficial as the Erasmus+ Scheme was. *Epigram*. <https://epigram.org.uk/2021/04/30/untitled-157/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- QS World University Rankings (2022). *Best Student Cities*. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2022> (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Reuben, A. & Kovacevic T. (2021, Mart 12). Turing Scheme: what is the Erasmus replacement? *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/education-47293927> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Rodriguez Gonzalez, C.; Bustillo Mesanza, R.; Mariel, P. (2011) The determinants of international student mobility flows: an empirical study on the Erasmus programme. *Higher Education: The International Journal of Higher Education and Educational Planning*, v62 n4 p413-430.

- Sirkeci, İ. (2016, Haziran 27). Brexit: AB'den çıkış. *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber/brexit-ab-den-cikis-117810> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Times Higher Education (2022). *World university rankings* https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2022/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Topaloğlu, G. (2018). Avrupa Birliği'nden ayrılma hakkı ve Brexit süreci. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 34, 341-365.
- Turing Scheme (2021). *About the scheme*. <https://www.turing-scheme.org.uk/about/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Ulusal Ajans (2021). *Yükseköğretim kurumları için el kitabı*. https://www.dogus.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/2021-ulusal-ajans-erasmus-el-kitab%C4%B1.pdf?sfvrsn=491ec6f9_6 (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Universities UK International (UUKİ). (2021). *Turing: the UK's new student mobility programme* [Video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=fT6mwPuZfd0> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2021). Brexit, göç ve Avrupa bütünleşme süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 20 (Özel Sayı: Brexit), 69-94.

Geliş Tarihi:
28.04.2022
Kabul Tarihi:
24.10.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Yıldız, A., & Turhan, E. (2022). Entegre sınır yönetimi ve Frontex ile ilişkiler bağlamında Türkiye'nin AB ile harici farklılaştırılmış entegrasyonu. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21* (Özel Sayı), 211-231. doi: 10.46928/iticusbe.1110418

ENTEĞRE SINIR YÖNETİMİ VE FRONTEx İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN AB İLE HARİCİ FARKLILAŞTIRILMIŞ ENTEGRASYONU

Araştırma

Ayselin Yıldız

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Yaşar Üniversitesi

ayselin.yildiz@yasar.edu.tr

Ebru Turhan

Türk-Alman Üniversitesi

turhan@tau.edu.tr

Ayselin Yıldız, Yaşar Üniversitesi uluslararası ilişkiler bölümünde öğretim üyesi ve ayrıca UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü yürütücüsüdür. Çalışma alanları göç, iltica ve Türkiye-AB ilişkileri olan Yıldız, “The European Union’s Immigration Policy: Managing Migration in Turkey and Morocco” (Palgrave 2016) kitabının yazarıdır.

Ebru Turhan, Avrupa Çalışmaları alanında doçenttir ve Türk-Alman Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde öğretim üyesi ve Avrupa Çalışmaları Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Institute for European Politics (Berlin) ve Center for Turkey and European Union Studies (Köln) kıdemli araştırmacıdır. Turhan, “EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies” (Palgrave, 2021) kitabının eş editörüdür.

ENTEĞRE SINIR YÖNETİMİ VE FRONTEX İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN AB İLE HARİCİ FARKLILAŞTIRILMIŞ ENTEGRASYONU¹

Ayselin Yıldız
ayselin.yildiz@yasar.edu.tr
Ebru Turhan
turhan@tau.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışma, Türkiye’nin sınır yönetimi konusunda AB ile harici farklılaştırılmış entegrasyonunun sınırlarını ve belirleyici faktörlerini Entegre Sınır Yönetimi (ESY) sisteminin uygulanması ve AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (FRONTEX) ile işlevsel işbirliğinin durumu kapsamında analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Makalenin kuramsal bölümünde, harici farklılaştırılmış entegrasyon ve belirleyici faktörleri, farklı politika aktarımı modelleri ve literatür haritalandırılması üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Ampirik bölümdeyse, ESY’nin uygulanması ve FRONTEX ile işbirliği konularında gerçekleşen farklılaştırılmış entegrasyonun kapsamı Avrupa Komisyonu Türkiye ilerleme/ülke raporları temel alınarak incelenmektedir. Entegrasyonun kapsamını ve sınırlarını etkileyen faktörler, makalenin kuramsal bölümünde gerçekleştirilen haritalandırmadan yararlanılarak ele alınmaktadır.

Bulgular: Makalenin ana bulgusu, cazip ve güvenilir teşviklerin Türkiye’nin sınır yönetimi konusunda AB ile entegrasyonunu kolaylaştırırken, sektörel siyasallaşmanın ve öngörülen yüksek uyum maliyetlerinin harici farklılaştırılmış entegrasyonu olumsuz etkilediğidir.

Özgünlük: AB-Türkiye ilişkilerinin ele alındığı yazında, harici farklılaştırılmış entegrasyon konusundaki kuramsal çalışmalar az sayıda olmakla birlikte, oldukça da yeni bir alandır. Bunun ötesinde, kuramsal tartışmaları farklı politika alanları bağlamında inceleyen sınırlı sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu makale, AB-Türkiye ilişkilerini, göç ve sınır yönetimi gibi oldukça önemli ve güncel bir politika alanında, harici farklılaştırılmış entegrasyon tartışmaları bağlamında inceleyerek özellikle Türkçe yazına önemli ve özgün bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Harici Farklılaştırılmış Entegrasyon, AB-Türkiye İlişkileri, Göç, Sınır Yönetimi, FRONTEX, Entegre Sınır Yönetimi, Mülteci Krizi

JEL Sınıflandırması: R23

¹ Bu makale, Ebru Turhan ve Ayselin Yıldız (2022), Turkey’s external differentiated integration with the EU in the field of migration governance: the case of border management, Benjamin Leruth, Stefan Gänzle ve Jarle Trondal (Ed.), The Routledge Handbook of Differentiation in the European Union, Abingdon: Routledge, 502-518, temel alınarak hazırlanmıştır. Yazarlar, Türk-Alman Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü eski Araştırma Görevlisi Efsane Deniz Baş’a makalenin editoryal düzenlenmesi sürecindeki değerli desteğinden dolayı çok teşekkür etmektedir.

TURKEY'S EXTERNAL DIFFERENTIATED INTEGRATION WITH THE EU IN THE CONTEXT OF INTEGRATED BORDER MANAGEMENT AND ITS RELATIONS WITH FRONTEX

Abstract

Purpose: This study aims to analyze the limits and drivers of Turkey's external differentiated integration with the EU in the field of border management by focusing on the implementation of the Integrated Border Management (IBM) system by Turkey and the functional cooperation with the European Border and Coast Guard Agency FRONTEX.

Methodology: The theoretical part of the article conceptualizes external differentiated integration and its drivers based on different policy transfer models and literature mapping. In the empirical part, the scope of differentiated integration concerning the implementation of IBM and cooperation with FRONTEX is examined based on the European Commission's Turkey reports. The factors affecting the scope and limits of integration are revealed by utilizing the mapping presented in the theoretical part of the article.

Findings: The main finding of the article is that while attractive and reliable incentives facilitate Turkey's integration with the EU in the field of border management, sectoral politicization and high adaptation costs negatively affect the success of external differentiated integration.

Originality: As a new sub-field of European studies, theoretical/conceptual work on the EU's external differentiated integration remain limited, particularly pertaining to EU-Turkey relations. Only a limited number of studies exist that analyze Turkey's external differentiation with the EU in specific policy fields. This article provides a significant and original contribution to the literature by scrutinizing Turkey's differentiated integration with the EU pertaining to the intriguing policy area of migration and border management from both policy-centered and theory-directed angles.

Keywords: External Differentiated Integration, EU-Turkey Relations, Migration, Border Management, FRONTEX, Integrated Border Management, Refugee Crisis

JEL Classification: R23

GİRİŞ

2005 yılında Avrupa Birliği (AB) ile katılım müzakerelerine 'ucu açık' bir perspektifle başlayan ve inişli çıkışlı bir şekilde seyreden Türkiye'nin AB'ye katılım üyelik müzakereleri, Haziran 2018'de (AB) Bakanlar Konseyi'nin aldığı kararlarla fiilen durdurulmuştur (Council of the European Union, 2018). Türkiye'nin AB üyelik sürecinin belirgin bir çıkmaza girmesinde üç önemli etkenin kilit rol oynadığından söz edilebilir. Bunlardan ilki, Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin hazırlıklarının oldukça yeterli olduğu ifade edilen fasıllarda müzakerelere başlanması önerisinin, Fransa ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) tarafından tek taraflı veto edilmesi ve Türkiye'nin üyelik süreci kapsamında AB'nin güvenilirliğinin zayıflamış olmasıdır (Turhan ve Wessels, 2021). İkinci etken ise, üyelik perspektifinin güvenilirliğinin azalmasına da bağlı olarak Türkiye'de AB ve değerlerinin temel kriter olarak alındığı Avrupalılaşma sürecinin 2010'un ortasından itibaren yerini adım adım Avrupalılaşmadan uzaklaşmaya (*de-Europeanization*) bırakmış olmasıdır (Alpan ve Öztürk, 2022). Üçüncü etken ise, AB'nin son on senede içinden geçtiği Avro krizi, Brexit ve Orta Avrupa ülkelerinde illiberalleşme gibi süreçleri içeren çoklu krizler dönemine bağlı olarak, genişleme arzusunu azaltıp daha çok AB içindeki bütünleşmenin derinleştirilmesine odaklanmasıdır.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin son on yılda yukarıda bahsi geçen temel nedenlerden dolayı girdiği belirgin çıkmaz, "harici farklılaştırılmış entegrasyon" (*external differentiated integration*) kavramı üzerinden Türkiye'nin AB norm ve değerleri ile Birlik'e üye olmadan ne derecede uyum yakalayabildiği ya da yakalayabileceği üzerine tartışmaların ve analizlerin yürütülmesini beraberinde getirmiştir. Harici farklılaştırılmış entegrasyon, üçüncü ülkelerin AB içerisindeki ilgili karar alma mekanizmalarına katılım göstermeden Birlik müktesebatının belirli kısımlarını ve kurallarını benimsemesini açıklayan bir kavramdır (Gstöhl, 2016). Yakın dönemde Türkiye örneği üzerinden yayımlanan sınırlı sayıda çalışma, mevcut ve olası harici farklılaştırılmış entegrasyon modelleri hakkında kavramsal analizler (bkz. Karakas, 2013; Müftüler-Baç, 2017; Turhan, 2017; 2018; Cianciara ve Szymański, 2020) ve AB-Türkiye arasında kalkınma ve ticaret politikalarında gerçekleşen farklılaştırılmış entegrasyonun ampirik tahlili (Cihangir-Tetik ve Müftüler-Baç, 2018; Özer, 2020) gibi konulara yoğunlaşmıştır. Aslında Türkiye, bir yandan üyelik perspektifi oldukça zayıflamış bir aday ülke, bir yandan da AB'nin önde gelen politika alanlarında "kilit ortağı" (European Commission, 2021a, s.2) olarak AB'nin üçüncü ülkelerle harici farklılaştırılmış entegrasyonunu incelemek açısından oldukça uygun ve önemli bir örnek teşkil etmektedir. Buna rağmen, bu konuda yapılan gerek ampirik gerekse kavramsal ve kuramsal çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Göç ve sınır yönetimi, Türkiye'nin AB'ye harici farklılaştırılmış entegrasyonunu incelemek için çok uygun bir politika alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzensiz göçün ve sınırların kontrolü AB için her zaman öncelikli bir hedef olmakla birlikte, 2015-2016 yıllarında yaşanan "göç krizi" ile bir milyondan fazla göçmen ve sığınmacının AB ülkelerine ulaşmasına bağlı olarak, göçün özellikle üçüncü ülkelerle iş birliğini arttırarak kontrol edilebilmesi AB için daha da önem kazanmıştır. İnsan

hareketliliğinin güvenlikleştirildiği, önlenmesi ve kontrol edilmesi gerektiği yönündeki yaklaşım, sınır yönetimi ve geri dönüş prosedürlerinin sıkla vurgulandığı AB'nin Yeni Göç ve İltica Paketi'nde (European Commission, 2020a) oldukça açık ortaya konmuştur. Birlik, son yıllarda, üçüncü ülkelerle olan iş birliğinde sınır yönetimine ilişkin normların ve standartlarının AB politikalarıyla uyumlu şekilde dönüştürülmesini hedefleyerek, güvenlik odaklı yaklaşımını AB üyesi olmayan üçüncü ülkelere dışsallaştırmaktadır (Dimitriadi vd., 2018). Bu bağlamda AB, düzensiz göç açısından kilit bir hedef ve geçiş ülkesi konumunda olan Türkiye'yi, iş birliği diyalogunun merkezine yerleştirmiştir. Bu yaklaşımın en net ve açık yansıması, temelde düzensiz göçün önlenmesi ve Avrupa'ya yönelen geçişlerin engellenmesine ilişkin 18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'dır (European Council, 2016). Her ne kadar son yıllarda yayımlanan Avrupa Komisyonu Türkiye Raporları (bkz. European Commission, 2021a; 2020b) Türkiye'de demokratik kurumlar, sivil toplum ve hukuki sistem gibi konularda AB müktesebatından uzaklaşmanın devam ettiğini vurgulasa da aynı raporlar göç ve iltica politikalarını içeren "Adalet, Özgürlük ve Güvenlik" başlıklı 24. fasılda son yıllarda Türkiye'nin istikrarlı bir biçimde AB ile uyum yakalamaya devam ettiğini belirtmektedir. Bu durumun yanı sıra, sınır yönetimi alanında AB ve Türkiye arasında Türkiye lehine bir "ters bağımlılık" (*reverse interdependence*) (Yıldız, 2016) olması da Türkiye'nin bu politika alanında AB ile harici farklılaştırılmış entegrasyonunun analizini klasik hiyerarşik güç ilişkisi perspektifinden bağımsız olarak farklı açılardan incelemek için son derece önemli kılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen bilgiler ve gelişmeler ışığında bu makale, Türkiye'nin sınır yönetimi konusunda AB ile harici farklılaştırılmış entegrasyonunu, ikili iş birliğinin sınırları ve entegrasyonu belirleyici faktörler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle sınır yönetimi ve düzensiz göç kapsamında AB-Türkiye diyalogunun merkezine yerleşmiş iki konuya odaklanmaktadır: Türkiye tarafından Entegre Sınır Yönetimi (ESY) sisteminin geliştirilerek uygulanması ve AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (FRONTEX) ile teknik ve işlevsel iş birliğinin durumu. Makalenin giriş bölümünü sonrasında, harici farklılaştırılmış entegrasyon farklı politika aktarımı modelleri üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Aynı zamanda bu kısımda literatür tarafından harici farklılaştırılmış entegrasyonun oluşumunu açıklamak için kullanılan belirleyici faktörlerin (*drivers*) bir haritalandırılması yapılmaktadır. Ampirik bölümdeyse, ESY'nin uygulanması ve FRONTEX ile iş birliği konularında gerçekleşen harici farklılaştırılmış entegrasyonun kapsamı, sınırları ve işlevselliği 1999'dan bu yana Avrupa Komisyonu Türkiye raporları temel alınarak incelenmektedir. Bununla beraber, entegrasyonun kapsamını ve sınırlarını etkileyen faktörler, makalenin kavramsal ve kuramsal bölümünde gerçekleştirilen haritalandırmadan faydalanılarak ele alınmaktadır. Çalışmanın ana bulgusu, cazip ve güvenilir (maddi) ödüllerin/teşviklerin Türkiye'nin sınır yönetimi konusunda AB ile entegrasyonunu kolaylaştırırken, tematik siyasallaşmanın ve uyum maliyetlerinin yüksek olması durumunda harici farklılaştırılmış entegrasyonu olumsuz etkilediğidir.

HARİCİ FARKLILAŞTIRILMIŞ ENTEGRASYONUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE BELİRLEYİCİ FAKTÖRLERİ

Kavramsal Çerçeve

AB'ye üye olmayan üçüncü ülkelerin AB'nin karar alma yapılarına resmi katılımı olmaksızın belli politika alanlarında AB normlarını kısmen benimsemesi, harici farklılaştırılmış entegrasyonu beraberinde getirir. Dolayısıyla, harici farklılaştırılmış entegrasyon, topluluk müktesebatının bazı kısımlarının AB sınırlarının ötesinde uygulanması anlamını da taşımaktadır (Leruth ve Lord, 2015). Bu durum, bir yandan üçüncü ülkelerin AB'nin karar alma süreçlerine dahil edilmemeleri ancak ilgili politika alanlarındaki AB müktesebatına uyum sağlamaları kurumsal açıdan üçüncü ülkeler aleyhine asimetrik bir ilişkinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan, AB'ye ekonomik ve siyasi bağımlılığı güçlü olan ülkeler, ilgili sektörlerde gerçekleştirdikleri harici farklılaştırılmış entegrasyon ile AB ile ilişkilerini derinleştirerek ve genişleterek entegrasyondan önemli (maddi) kazançlar elde etmektedir. Bu nedenle, harici farklılaştırılmış entegrasyon kapsamında AB ile kurulan diyalogun güç ve yönetim asimetrisine rağmen, birçok üçüncü ülke bu prensip aracılığıyla AB ile ilişkilerini güçlendirmeyi tercih etmektedir. Örneğin, Avrupa Ekonomik Alanı'na AB üyesi olmadan üye olan Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn, Ortak Pazar'ın dört temel özgürlüğünden (mallar, hizmetler, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımı) yararlanma hakkını kazanmıştır. Bir yandan da bu üç ülke Ortak Pazar ile ilişkili tüm politika alanlarında AB müktesebatına uyum sağlama sorumluluğunu da üstlenmiştir (EFTA, 1994). İsviçre ise AB ile harici farklılaştırılmış entegrasyonunu ortak çıkarların hâkim olduğu sektörlerde düzenli olarak müzakere edilen ve akabinde yürürlüğe konan birçok ikili sözleşme ile gerçekleştirmektedir. AB'ye katılım müzakereleri 2005'ten beri giderek yavaşlayarak devam eden Türkiye ise, AB'ye üye olmadan halihazırda AB müktesebatının önemli bir bölümü ile uyum sağlamıştır. 2021 Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu'na göre, Türkiye AB müktesebatıyla ilintili 33 faslın 13 tanesinde başlangıç seviyesinde, 11 tanesinde kısmen, 9 tanesinde ise ileri seviyede uyum sağlamıştır.²

Özellikle son on yılda AB'nin iç krizleri yüzünden genişleme perspektifinin giderek zayıflaması sebebiyle, AB için stratejik önem arz eden üçüncü ülkelerin AB normları ve değerlerine üyelik dışı mekanizmalar ile yakınlaştırılmasının önemi artmıştır. Bu durum, her ne kadar harici farklılaştırılmış entegrasyon kavramı ilgili bilimsel çalışmaların ve tartışmaların sayısında bir artışa sebebiyet verse de literatürde harici farklılaştırılmış entegrasyonun tanımı ve nedenleri konusunda nihai bir uzlaşmaya henüz varılamamıştır. Bu bağlamda, mevcut çalışmalar üçüncü ülkelerin AB müktesebatının seçilmiş kısımlarına uyumlarını “iç içe geçmiş çemberler (*concentric circles*)” (Schäuble ve Lamers, 1994), “dış yönetim (external governance)” (Lavenex, 2004; 2011; Lavenex ve Schimmelfennig, 2009) ve “değişken geometri (*variable geometry*)” (Wallace ve Ridley, 1985) gibi kavramlarla açıklamaktadır.

² 2021 Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu'ndaki bilgiler çerçevesinde yazarlar tarafından belirlenmiştir.

Her ne kadar yazında bu bağlamda son derece geniş bir terminoloji çeşitliliği bulunsa da tüm bu kavramlar aslında üçüncü ülkeler ile AB arasında vuku bulan harici farklılaştırılmış entegrasyona değinmektedir.

Türkiye'nin AB ile sınır yönetimi alanında harici farklılaştırılmış entegrasyonun ESY ve FRONTEX örnekleri üzerinden analiz edileceği bu çalışmada, devletlerin göç politikalarının oluşmasında çok düzeyli (*multi-level*) ve hükümet-aşırı (*transgovernmental*) birçok faktörün ve aktörün de etkili olduğu göz önünde bulundurularak (Scholten ve Penninx, 2016), "dış yönetim" kavramı ve dış yönetişimin çeşitleri üzerine odaklanılmıştır. Politika transferinde sadece hükümetlerarası aktörleri değil birden çok düzeyde faaliyet gösteren birçok aktör grubunu dikkate alan dış yönetim kavramına göre, AB'nin üçüncü ülkelere müktesebatının belli kısımlarını aktarması iki şekilde gerçekleşmekte ve böylelikle harici farklılaştırılmış entegrasyona sebebiyet vermektedir. Bu yaklaşıma göre, politika transferi genellikle ya AB lehine kurulmuş hiyerarşik bir yönetişim süreciyle ya da daha yatay ve iki tarafın eşit söz hakkı olduğu ağ yönetişimiyle (*network governance*) gerçekleşmektedir (Lavenex ve Wichmann, 2009). Hiyerarşik yönetişime dayalı harici farklılaştırılmış entegrasyonda, üçüncü ülkeler, kendilerini bağlayıcı, önceden AB tarafından belirlenmiş ve müzakere edilemez bir koşulluluk prensibi temelinde AB müktesebatının seçilmiş kısımlarına uyum sağlamayı taahhüt etmektedirler (Lavenex ve Schimmelfennig, 2009). Hiyerarşik mekanizmalar sayesinde vuku bulan politika aktarımlarında AB'nin ana muhatapları üçüncü ülkelerin hükümetleridir. Ağ yönetişimi aracılığıyla gerçekleşen harici entegrasyonda ise AB ve üçüncü ülkeler arasında ön görülen sektörel ve işlevsel iş birliğinin ve politika aktarımının kapsamı iki taraf tarafından birlikte belirlenmektedir. Bu şekilde gerçekleşen politika transferinde AB sadece ilgili yabancı ülkelerin hükümet temsilcileri değil çok düzeyli bir düzlemde faaliyet gösteren birçok aktör grubu (sivil toplum, teknokratlar, yerel yönetim vb.) ile iletişim içinde olmaktadır (Lavenex, 2008).

Harici Farklılaştırılmış Entegrasyonun Belirleyici Faktörleri

Harici farklılaştırılmış entegrasyonun kapsamını ve şeklini belirleyen faktörler konusunda yazında sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Her ne kadar bu çalışmaların büyük bir bölümü "karşılıklı bağımlılık" ve "siyasallaşma" kavramlarına odaklanan kavramsal ve ampirik analizler içerse de de diğer bazı çalışmalarda başka etkenlerin üzerinde durulmuştur. Farklılaştırılmış entegrasyon literatürü detaylıca incelendiğinde AB ile üçüncü ülkeler arasında birbirinden farklı harici entegrasyon modellerinin ortaya çıkmasında özellikle beş belirleyici faktörün öne çıktığı gözlemlenmektedir: "siyasallaşma", "karşılıklı bağımlılığın derecesi", "karşılıklı bağımlılığın asimetrisi", "teşvikler" ve "iç dinamikler".

Siyasallaşma (*politicization*), (harici) farklılaştırılmış entegrasyonun gerçekleşebilmesinde çok önemli bir engel olarak yorumlanmaktadır (Schimmelfennig vd., 2015). Siyasallaşan konularda ya da politika alanlarında çıkar gruplarının ve teknokratların şekillendirdiği geleneksel siyaset biçiminden kitle siyasetine bir kayış gözlemlenmektedir (Börzel ve Risse, 2018). Kapalı kapılar ardında konuşulacak ve

şekillendirilecek konular, medyanın ve kamunun ilgisine açılmaktadır. Bu bağlamda siyasallaşmanın ana göstergeleri, ilgili konunun belirginliği (*saliency*), tartışmalara dahil olan aktörlerin çeşitlenmesi (*actor expansion*) ve aktörler arası kutuplaşmanın artmasıdır (*polarization*) (de Wilde vd., 2016). Siyasallaşma özellikle ulusal egemenliği ve güvenliği etkileyen konularda gerçekleşmektedir ve AB bu alanlarda hiyerarşik politika transferini tercih etme eğilimindedir. Ancak, ilgili üçüncü ülke lehine asimetrik karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan uygulama sorunları durumunda ağ yönetişimine geçebileceği öne sürülmektedir (Lavenex, 2008).

AB ve üçüncü ülkeler arasındaki **karşılıklı bağımlılığın derecesi** politika transferinin kapsamını ve şeklini etkileyen kilit faktörlerdendir (Turhan, 2018). Karşılıklı bağımlılık, ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkileşimleri doğuran durumlar olarak tanımlanabilmektedir (Keohane ve Nye, 1977, s.7). Devletler arasında değişen derecelerde karşılıklı politika duyarlılığı doğuran karşılıklı bağımlılık, toplumsal aktörler için dışsallıklar oluşturarak ortak politikaların formüle edilmesini kaçınılmaz hale getirir (Schimmelfennig vd., 2015). Devletlerarası karşılıklı bağımlılıkların ilgili ülkelerde çok çeşitli aktör gruplarının çıkarlarını etkiledikleri göz önünde bulundurulursa gerek hiyerarşik süreçler gerekse ağ yönetişimi aracılığıyla gerçekleşen harici farklılaştırılmış entegrasyon modellerinde karşılıklı bağımlılığın önemi ortaya çıkmaktadır.

Karşılıklı bağımlılığın asimetrik oluşu da bağımlılığın düzeyi kadar üye olmayan devletlerin AB müktesebatına belli politika alanlarında sağlayacakları uyumun sınırlarını belirleyen kilit faktörlerden birisidir. Bu faktör, özellikle yönetenler ve yönetilenler arasında ‘dikey’ bir ilişki biçimi ortaya çıkaran hiyerarşik yönetim modellerinde öne çıkmaktadır (Lavenex ve Schimmennig, 2009). Ülkeler arasındaki bağımlılığın asimetrisi, özellikle ilgili ülkelerin politika hedeflerine ulaşmak için birbirlerine ne kadar ihtiyaç duydukları ve bu bağlamda başka iş birliği ve politika alternatifleri bulunup bulunmadığıyla ilgilidir. Üçüncü ülke lehine “ters bağımlılığın” (Yıldız, 2016, s.21) olduğu ve AB teşviklerinin zayıf kaldığı politika alanlarında, hiyerarşik yönetim biçimlerinin etkinliğini kaybetmesi muhtemeldir ve AB ağ yönetişim modellerine geçme eğilimindedir (Lavenex ve Schimmelfennig, 2009). AB’ye gerçekleşen düzensiz göçün yönetimi konusunda bir yandan üçüncü ülkelerin transit ülke olarak işlev görmeleri ve bir yandansa konunun AB ülkelerinde siyasallaşmaya ve güvenlikleştirmeye çok elverişli olması nedeniyle AB ve üçüncü ülkeler arasında çoğunlukla ters bir karşılıklı bağımlılık mevcut olmaktadır.

Teşvikler, özellikle koşulluluk mekanizması ile şekillendirilen hiyerarşik yönetim tarzlarında, AB müktesebatının üye olmayan devletlere kısmen aktarılmasının itici gücü olarak algılanmaktadır (Lavenex, 2011; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004). AB üyelik koşulluluğu çerçevesinde verilen teşviklerin çekiciliği, üçüncü ülke hükümetlerinin maliyet-fayda hesaplamalarını etkilediği için (Börzel ve Risse, 2012) hiyerarşik politika transferinin gerçekleşme başarısını etkilemektedir. Söz verilen teşviklerin çekiciliğinin yanı sıra, AB koşulluluğunun güvenilirliği ve itibarı da harici farklılaştırılmış entegrasyonun gerçekleşmesine ve sürdürülebilirliğine etki etmektedir. Bu noktada, bilhassa Türkiye’nin AB katılım müzakerelerinin özellikle bazı üye devletlerin tek taraflı vetoları nedeniyle

2008 yılından itibaren yavaşlamasıyla üyelik koşulluluk mekanizmasının güvenilirliğinin de zayıflamasının politika transferine etkilerinin araştırılması önemli olacaktır.

Son olarak, üçüncü ülkelerin **iç dinamikleri** de AB müktesebatının Birlik sınırları dışına aktarılmasının kapsamını ve uygulanabilirliğini belirleyen faktörlerdendir. Özellikle AB normları ve standartlarına uyumun getirdiği yerel maliyetler, üçüncü ülkelerin AB politikalarına uymasını etkilemektedir. Bir üçüncü ülkenin mevcut mevzuatları ve kanunları AB müktesebatı ile ne kadar uyumlu ise harici entegrasyon o kadar kolay gerçekleşecektir (Youngs, 2009). Aynı zamanda AB'nin koşulluluk prensibi çerçevesinde verdiği teşviklerin bazı toplumsal aktörleri yerel siyasal ve ekonomik yapılarda diğer aktörlere göre daha fazla güçlendirmesi durumunda politika transferini veto edecek gruplar ortaya çıkabilmektedir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005).

BULGULAR: ENTEGRE SINIR YÖNETİMİ ALANINDA TÜRKİYE’NİN AB İLE OLAN HARİCİ FARKLILAŞTIRILMIŞ ENTEGRASYONU

Entegre Sınır Yönetimi (ESY) kavramı, AB'nin 1980'li yıllarda Schengen düzenlemeleri sonrasında Birliğin özellikle dış sınırlarının yönetimi konusunda üye ülkelerin iş birliği ve ortak bir koordinasyon çerçevesinde hareket etmesi ihtiyacından ortaya çıkmıştır (Zaiotti, 2020). AB'nin dış sınırlarının üye devletlerce kontrolünde ortak yönetim modeli olarak önerilen ESY (European Commission, 2002), AB'nin sınır güvenliğinin sağlanması ve ticaretin kolaylaştırılması konularında ilgili tüm kurum ve otoritelerin iş birliğini, ulusal ve uluslararası koordinasyonunu sağlayarak etkin ve etkili bir sınır yönetimi sistemi kurmayı hedeflemektedir (Official Journal of the EU, 2016). Kolluk kuvvetleri (emniyet, jandarma, sahil güvenlik vb.), askeri birlikler, göç kurumları ve gümrük gibi sınırlarının yönetimi ve gözetiminden sorumlu otoritelerin görevleri temelde her ülkede benzerlik gösterse de ulusal ve uluslararası düzeyde aralarındaki iş birliği ve koordinasyon düzeyi farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, ESY öncelikle sınır ve kolluk kuvvetlerinin tüm faaliyetlerini koordineli olarak birleştiren çok düzeyli bir yönetim yapısı öngörür (Council of the European Union, 2006). Bunun ötesinde, sınır kontrol ve gözetleme yetkisinin askeri ve benzeri kuvvetlerden sivil tek bir otoriteye kademli olarak devrini ve sivil bir yönetim anlayışını öne çıkarır (European Commission, 2010, s.29).

AB'nin ESY ile sınır iş birliği faaliyetlerini üçüncü ülkelere daha çok güvenlikçi bir yaklaşımla “kontrol” ve “önleme” vurgusu üzerinden dışsallaştırdığını, dolayısıyla ESY'nin AB'nin düzensiz göçle mücadele ve sınır yönetimi alanında öne çıkan önemli bir dışsallaştırma aracı olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. AB sınır politikalarının dış boyutu, düzensiz göçün Avrupa sınırlarının dışında da güvenleştirilmesi ve göç yönetişimin teknokratik işleyişi (örneğin kapasite geliştirme faaliyetleri) üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmuştur (Üstübcü, 2019). Bu bağlamda Türkiye, Doğu Akdeniz düzensiz göç güzergahı üzerinde Avrupa'ya yönelen göçün kontrolünde AB için oldukça önemli stratejik bir konuma sahiptir. AB, genişleme politikasına ilişkin güncel raporunda, Türkiye'yi özellikle göç alanında ortak çıkarlarının olduğu “kilit ortağı” olarak tanımlamaktadır (European Commission,

2021b). Avrupa Komisyonu'nun Türkiye hakkındaki ilerleme/ülke raporları incelendiğinde ise, 1999'dan bu yana tüm raporlarda sınır kontrolü ve bu alanda AB müktesebatına uyuma ilişkin mutlaka bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. ESY'ne ilişkin doğrudan ilk yorum 2002 raporunda "Dış sınırlara ilişkin olarak, entegre bir sınır yönetim stratejisi geliştirilmesi yolundaki son gelişmeler önemli bir adım teşkil etmiştir" (AB Başkanlığı, 2002) şeklinde belirtilse de, aslında 1999 yılındaki Komisyon raporunda ESY'ne ilişkin ilk dolaylı değerlendirme "Gelecekte, koordinasyonu ve verimliliği arttırmak için, sınır kontrolleriyle görevli farklı birimlerin tek bir Sınır Muhafaza teşkilatı içinde birleştirilmesi düşünülebilir" ifadesiyle yer almaktadır (AB Başkanlığı, 1999). 2002'den bu yana tüm ilerleme raporlarında ESY'ye doğrudan açıkça atıfta bulunulması ve Türkiye'nin bu konuda gösterdiği ilerlemeye ilişkin mutlaka bir değerlendirme yapılmış olması AB'nin göç alanında özellikle ESY konusuna verdiği önemin açık bir göstergesidir.

AB, entegre sınır yönetimi konusunda Türkiye'den temelde iki konuda ilerleme göstermesini ve AB müktesebatına uyum sağlamasını beklemektedir. Bunlardan ilki, ESY sisteminin kurulması ve etkin şekilde uygulamasıdır. İkinci beklenti ise, Türkiye'nin sınır yönetiminden sorumlu tek, askeri olmayan, sivil bir sınır yönetim birimi kurulması ve buna ilişkin mevzuatın çıkarılmasıdır.

Avrupa Komisyonu ilerleme/ülke raporları sistematik olarak incelendiğinde, Türkiye'nin ESY sisteminin geliştirilmesi konusunda gösterdiği uyum performansının yıllar içerisinde yavaş da olsa bazı alanlarda olumlu yönde ilerlediği görülmektedir. Türkiye, 2006'da ESY Ulusal Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Her ne kadar AB uygulanması yönünde eksikler bulunduğunu belirtse de (European Commission, 2018), 2016'da çıkarılan "Sınır Yönetimi Alanında Kurumlararası İş Birliği ve Koordinasyon Hakkında Yönetmelik" ile sınır yönetiminden sorumlu kurumlar arasında ESY'ye uyumlu bir koordinasyon teşvik edilmiştir. 2016'da kurulan ESY Uygulama Kurulu 2020'ye kadar toplam dört kez toplanmış ancak denetleme organı olan Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulu henüz toplanmamıştır (European Commission, 2021a). Yine yıllar içerisinde sınır yönetiminden sorumlu kolluk kuvvetleri personelinin kapasitesinin güçlendirilmesi açısından birçok proje yürütülmüş ve sınır kontrol/izleme noktaları için çok sayıda hizmet içi eğitim verilmiştir. Sınırlarda yeni kontrol noktaları kurulmuş, sınır izleme sistemlerinin kapasitesi, altyapısı ve modernizasyonu güçlenmiştir (Commission of the European Communities 2007; European Commission, 2013; 2018).

Bu parametreler üzerinden incelendiğinde, ESY alanında Türkiye'nin AB ile olan harici farklılaştırılmış entegrasyonun yukarıda belirtilen alanlarda kısmen gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Politika transferinin ve uyumun gerçekleşmesinde temel etkenin AB'nin sunduğu üyelik perspektifi ve mali/teknik destek programlarından oluşan teşvik mekanizması olduğu söylenebilir. Kuramsal tartışmaları destekler nitelikte, AB'nin üyelik perspektifine ilişkin güvenilirliğinin yüksek olduğu 2006 senesine kadar, ESY alanında politika transferi temelde koşulluluk ekseninde şekillenen hiyerarşik yönetim çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu noktada Türkiye'nin özellikle mevzuat uyumuna ilişkin attığı adımlarda, üyelik koşulluluğunun ve çekiciliğinin politika uyumunu destekleyen itici güç olduğu açıktır (Kirişçi, 2007; Elitok, 2013). Diğer taraftan, mali ve teknik destek programları da ESY alanında

uyumun gerekleŖmesinde AB teŖvik mekanizmasının 3nemli bir boyutunu temsil etmektedir. 2002 ile 2017 yılları arasında temelde AB mali desteği ile y3r3t3len eŖleŖtirme (*twinning*) projelerinin y3zde 43'3 Adalet ve İiŖleri alanına y3neliktir (TAEK, 2020; B3rgin, 2014). Mali ve teknik teŖvikler sayesinde T3rkiye, sabit ve hareketli sınır g3zetim kapasitesini ESY stratejisine uygun olarak kara ve deniz sınırlarında g3lendirmiŖtir. Daha çok sınır g3venliğini arttıran bu destek programları elektronik g3zetleme sistemlerinin kurulması, g3zetleme kulesi, termal kameralar, pasaport okuma/inceleme ekipmanları ve zırhlı g3zetleme aracı tedariki gibi konuları kapsamaktadır. Ayrıca, bu programlar 3zellikle sundukları eğitimler aracılığıyla sınır y3netiminde g3revli yerel y3neticiler, g3 uzmanları, emniyet, jandarma, sahil g3venlik, liman yetkilileri, kara kuvvetleri ve g3m3r3k yetkilileri gibi birçok farklı akt3r arasındaki koordinasyonu g3lendirerek, çok d3zeyli bir y3netiŖim yapısının oluŖabilmesine de katkı saęlamıŖtır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, ESY konusu y3ksek politika alanını ilgilendiren ve nispeten hiyerarŖik y3netiŖim çerçevesinde ele alınması beklenen bir alanken, mali ve teknik teŖvik programlarıyla desteklenen çok d3zeyli y3netiŖim yapıları, harici entegrasyonun daha yatay iliŖkilerle Ŗekillenen ağ y3netiŖimi çerçevesinde gerekleŖebilmesine kısmen olanak yaratmıŖtır. ‘‘T3rkiye, Yunanistan ve Bulgaristan Arasında Sınır Y3netimi Alanında B3lgesel İŖ Birliği’’ projesi kapsamında 3 3lkenin de sınır kontrol3nde g3revlilerinin katılımıyla birçok kapasite geliŖtirme eğitimi ve alıŖtaylar gerekleŖtirilmiŖtir (İiŖleri Bakanlığı, 2019). Bu eğitimler, katılımcıların ESY'ye iliŖkin idari kapasitelerini artırmanın 3tesinde, 3 farklı sınır komŖusu 3lkenin 3zellikle sınır kapılarında/karakollarında g3revlilerinin bir araya gelmesi ve bilgi paylaŖımı için de uygun bir ortam yaratmıŖtır.

Sınır g3zetiminde altyapı, ileri teknoloji g3zetim ekipmanlarının temini ve modernizasyonun g3lendirilmesinin yanı sıra sınır kontrol g3revlilerinin idari kapasitesinin geliŖtirilmesi konularında gerekleŖen olumlu y3nde ki uyum performansı, ESY alanında AB ile tam olarak uyumlu bir mevzuatın kabul3 ve sivil bir sınır birimi kurulması konularında gerekleŖmemiŖtir.

ESY alanında harici entegrasyonun sınırlarını belirleyen ve kimi konularda uyumun gerekleŖmemesinin temel fakt3rlerinden biri Konsey'in 2006 yılında aldığı sekiz fasılda katılım m3zakerelerini durdurma kararıyla T3rkiye açısından 3yelik teŖvikinin ve dolayısıyla AB'nin normatif tutarlılığının zayıflamasıdır. Bir diğer ifadeyle, teŖvik mekanizması uyumu desteklediği gibi, teŖvik mekanizmasının zayıflaması da uyumun gerekleŖmesinin zor olduğu alanlarda s3reci daha da yavaŖlatmıŖ hatta neredeyse tamamen durdurmuŖtur. Avrupa Komisyonu, ısrarla her sene belirttiği gibi son raporunda da T3rkiye'nin Ulusal ESY Stratejisi'nin kabul3n3n ve ESY Ulusal Eylem Planı'nı g3ncellemesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (European Commission, 2021a). Bu konuda 2.000.000 avro tutarındaki AB desteği olmasına rağmen alıŖmalara hen3z baŖlanmamıŖtır (AB BaŖkanlıęı, 2022). Sivil bir sınır biriminin kurulmaması ise sınır y3netimi alanında uyumun yaratacağı maliyetin y3ksek oluŖu, i dinamikler ve tematik siyasallaŖmanın artmasından kaynaklanmaktadır. T3rkiye'nin sivil bir sınır teŖkilatı kurmasının Ŗ3phesiz ki ulusal egemenliği ilgilendiren kendine 3zg3 g3venlik çıkarları ve

endişeleri nedeniyle yüksek siyasi uyum maliyetleri olacaktır. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu sınırları, zorlu coğrafi koşullara sahip kontrolü ve izlenmesi oldukça zor uzun sınırlardır. Batı'daki deniz sınırları da girintili çıkıntılı birçok koy ve körfezden oluşan, Ege adalarına oldukça yakın yine kontrolü kolay olmayan coğrafi şartlara sahip sınırlardır. Komşu ve ardalanı coğrafyalardaki siyasi karışıklıklar, savaş ve ekonomik istikrasızlıklar sınırlar üzerinde yoğun bir göç baskısı oluşturmaktadır. Daha da önemlisi Türkiye özellikle Güneydoğu sınırında yıllardır terörle mücadele etmektedir. Bu derece yüksek güvenlik unsurları içeren sınırların sivil bir otoritenin denetimine bırakılması ulusal güvenliğe bir tehdit olarak görülmektedir (Turhan ve Yıldız, 2022). Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin sınırlarının kontrolünü sivil bir otoriteye devretmesi ülkenin güvenlik çıkarları, ulusal egemenliği ve dış politikasıyla yakından ilgili, olası ESY uyumunun yüksek maliyet içerdiği hassas bir konudur. Ayrıca, sınırların korunması konusu son dönemlerde oldukça siyasallaşmış bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan göçmen karşıtı söylem ve göç konusunun siyasi çevrelerce farklı siyasi çıkarlar uğruna popülist yaklaşımlarla medyada olumsuz yönde sıklıkla bir endişe kaynağı olarak yansıtılması (Yanaşmayan vd., 2019), özellikle sınırlardan düzensiz geçişlerin arttığına dair sosyal medya paylaşımları, göç ve sınır yönetiminin doğrudan ilişkilendirilerek toplumsal kutuplaşmanın da artmasıyla (Erdoğan, 2020) konu yüksek derecede siyasallaşmıştır. Bu noktada sınır yönetimine ilişkin iş birliğinde karşılıklı bağımlılığın derecesi yüksek olsa da siyasallaşmanın yüksek olduğu konularda harici farklılaştırılmış entegrasyonun da gerçekleşmemektedir.

BULGULAR: FRONTEX İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN AB İLE HARİCİ FARKLILAŞTIRILMIŞ ENTEGRASYONU

AB'nin dış sınırlarının korunmasından ve güvenliğinden sorumlu “Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (FRONTEX)” ve Türkiye arasındaki ilişkiler, harici farklılaştırılmış entegrasyonun özellikle ağ yönetişimi bağlamında kapsamı ve sınırlarını incelemek için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

FRONTEX idari yapısı itibari ile orta düzeyde özerkliğe sahip AB'nin hükümet-aşırı düzenleyici kurumlarından biridir (Lavenex, 2015). Görevi itibari ile de AB'nin hava, deniz ve kara sınırlarının güvenlik ve gözetiminden sorumlu olmak üzere üye devletler arasında operasyonel iş birliğinin koordine edilmesi, risk analizlerinin yapılması ve sınır kontrolü/gözetimine ilişkin üye devletlere destek olunması konularında kilit bir role sahiptir. FRONTEX, üye devletlerin yanı sıra, üçüncü ülkelerin sınır otoriteleri ile teknik ve işlevsel alanlarda doğrudan iş birliklerini destekler (Wessel vd., 2011, s.294). FRONTEX'in sınır gözetimi bağlamında göçmenlere yönelik özellikle deniz operasyonlarındaki müdahale yetkisi uluslararası hukuk açısından oldukça tartışmalı bir konu olsa da (Bilgin, 2017), Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Yönetmeliği, FRONTEX'i AB'nin ESY sisteminin uygulanmasından ve sınır yönetimine ilişkin müdahale yetkisiyle sorumlu kurum olarak tanımlamaktadır (Official Journal of the EU, 2016). AB'nin Yeni Göç ve İltica Paktı ise, FRONTEX'in görev alanını ve sınır kontrolleriyle ilgili

denetim yetkisini gelecekte arttırmayı ve hatta iltica başvurusu reddedilen sığınmacıların da sınır dışı edilmesinde süreçlere destek vermesini öngörmektedir (European Commission, 2020b).

FRONTEX, AB'nin dış sınırlarına ilişkin politikasını özellikle güvenlik odaklı bir yaklaşımla dışsallaştırarak hem üye devletlere hem de üçüncü ülkelere yönelik kurumsallaştırmasında oldukça önemli ve etkin bir kurumdur (Leonard, 2010). 2004'te kurulan FRONTEX ile Türkiye'nin ilişkisi ilk kez 2009 ilerleme raporunda, Türkiye ile FRONTEX'in çalışma düzenlemesi (*working arrangement*) yapılması yönünde çaba gösterdiklerinin vurgusuyla gündeme gelmiştir. Çalışma düzenlemesi yapılması yönündeki müzakereler yavaş da olsa ilerleme katetmiş ve 2012'de Türkiye ile FRONTEX arasında bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bunun akabinde önemli bir sonuç olarak iş birliği önceliklerini belirlemek için veri paylaşımını amaçlayan Türkiye- FRONTEX Risk Analizi Ağı (TURAN) kurulmuştur. Türkiye ve FRONTEX arasında güçlendirilmiş operasyonel iş birliği için oldukça önemli bir zemin oluşturan ve mütakabiliyet ilkesine dayanan Mutabakat Zaptı, sınır yönetiminden sorumlu ilgili makamlar arasında düzenli veri alışverişi ve risk analizinin yapılabilmesinden sınır uzmanlarının eğitime kadar yayılan bir yelpazede teknik iş birliği için oldukça uygun bir ortam yaratmıştır. Türkiye'nin 2014 Komisyon raporunda da Türkiye ve FRONTEX arasında imzalanan iş birliği planı sonrasında risk analizi, eğitim faaliyetleri ve operasyonel iş birliği için istatistiki verilerin paylaşılmasının sorunsuz şekilde başladığı belirtilmiştir (European Commission, 2014). Diğer taraftan, 2016'da ilk kez bir FRONTEX irtibat yetkilisi AB üyesi olmayan bir ülke olarak Türkiye'de görevlendirilmiştir.

Tüm bu olumlu gelişmelerin temelinde, AB ve Türkiye arasında asimetrik bir ilişki çerçevesinde gelişen ancak Türkiye'nin lehine özellikle düzensiz göçün kontrolü noktasında ters karşılıklı bağımlılıkla açıklanabilecek bir durum yatmaktadır. Bu noktada, Mutabakat Zaptı'nın imzalanması oldukça önemli bir gelişme olarak, sınır yönetiminden sorumlu ilgili kurumların yatay bir iletişim sağlayarak sınır yönetimine özgü teknik konularda ortak faaliyetler yürütebilmesi ve nihayetinde politika transferinin ağ yönetimi ile gerçekleşmesine alan açmıştır. Koşulluluğa dayanan, hiyerarşik ve dikey bir etkileşim şekli yerine, teknik ve işlevsel yapılara dayanan çok düzlemli bu yaklaşım, AB ve Türkiye tarafındaki sınır yönetiminden sorumlu aktörleri ortaklaşa kararlaştırılan eylem planlarına dahil edebilmeye fırsat yaratmıştır. FRONTEX ile yapılan anlaşma, sınır yönetimi konusunda belirli bir dönem için olsa da Türkiye ve Yunanistan arasındaki diyalogunun özellikle sınır görevlileri arasında gelişmesine imkân sağlamasının yanında, taraflar arasında çok sayıda üst düzey toplantının da gerçekleştirilmesini kolaylaştırmıştır (FIDH –Migreurop – EMHRN, 2014). Oluşturulan temas noktalarından biri olarak Bulgaristan-Türkiye sınırındaki üçlü yapıdaki Polis ve Gümrük İş birliği Ortak Temas Merkezi, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki sınır faaliyetleri için önemli bir iş birliği adımıdır.

2020 senesinde Türkiye ile FRONTEX arasında imzalanan ancak henüz aktif şekilde uygulanmayan “2020-2022 İş Birliği Planı” risk analizi alanında gelişmiş bir iş birliğine gidilmesini, operasyonel faaliyetlerde gözlemci değişiminin artırılmasını ve Varşova'daki Türk Büyükelçiliği'ne bir Türk irtibat görevlisinin atanmasını öngörmektedir. Ancak, teknik iş birliğini ve harici entegrasyonun

gerçekleşmesini destekleyici bu girişimler, Yunanistan ile artan siyasi gerginlik, sınır geçişlerinde Yunan makamlarının göçmenlere karşı insanlık dışı muamelelerine ve Yunanistan makamlarınca yapılan geri-itmelere FRONTEX'in göz yumduğu iddiaları nedeniyle oldukça olumsuz etkilenmiş, FRONTEX ile olan görüşmeler de büyük ölçüde kesintiye uğramıştır.

2020 senesine kadar FRONTEX ile yatay işlevsel diyalogun sağladığı çerçevede gerçekleşen teknik iş birliği (risk analizi için veri paylaşımı, gözlemci faaliyetleri, eğitimler vb.) ve politika uyumunda teşvik mekanizmaları etkin rol oynamıştır. Teşvikler bu noktada temelde kapasite geliştirme eğitimleri ve sınır yönetimi alanında verilen eşleştirme projeleri gibi teknik ve mali destek programlarını kapsamaktadır. Diğer taraftan, Türkiye- FRONTEX iş birliği 2020 öncesine kadar kamuoyu ilgisinden uzak, medyada veya siyasi aktörlerin söylemlerinde neredeyse hiç yer almadan gelişmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında yükselen siyasi tansiyonlardan bağımsız, FRONTEX ile teknik ve operasyonel iş birliği uzun bir süre Türkiye'nin sınır yönetimi alanında AB ile olan harici farklılaştırılmış entegrasyonunda olumlu itici bir güç olarak ön plana çıkmıştır (Dimitriadi vd., 2018). Diğer bir ifadeyle, işlevsel iş birliği Türkiye ve AB kamuoyunun ve sivil toplumun konuya dahiliyetinin dışında gelişmiştir (Baird, 2015, s.857). Ancak konunun son dönemde yüksek derecede siyasallaşması, FRONTEX'in geri-itme vakalarına göz yumduğuna dair sıklıkla ortaya konulan raporlar (Amnesty International, 2021; Human Rights Watch, 2022), kurum hakkında Kasım 2020'de Avrupa Ombudsmanı, Aralık 2020'de Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Bürosu (OLAF) tarafından başlatılan soruşturmalar ve Avrupa Parlamentosu'nun devam eden incelemeleri (European Parliament, 2021), FRONTEX ile Türkiye arasındaki iş birliğinin güvenilirliğini doğal olarak olumsuz etkilemiş ve ilişkiler neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Her ne kadar, özellikle 2020 sonrasında Türkiye- FRONTEX ilişkileri oldukça olumsuz bir yöne evrilsede 2020'ye kadar gerçekleşen ilerlemeler ve harici entegrasyon FRONTEX örneği üzerinden sınır yönetimi gibi yüksek politika alanlarında da politika uyumunun sektör spesifik ve işlevsel bir iş birliği çerçevesinde mümkün olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin AB katılım müzakerelerinin uzun yıllardır oldukça yavaş seyretmesi ve hatta birçok politika alanında müzakerelerin başlayamaması, akademik çevrelerde Türkiye'nin AB üyesi olmadan da Birliğin normlarına ve standartlarına ne derece uyum sağlayabileceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu makale, son yıllarda AB-Türkiye diyalogunun oldukça merkezinde yer alan sınır yönetimi (politika) alanında gerçekleşen harici farklılaştırılmış entegrasyonun kapsamını ve itici güçlerini kavramsal ve ampirik açılardan mercek altına almıştır. Çalışmada özellikle bu politika alanının kapsamına giren iki temel konuda gerçekleşen ya da gerçekleşemeyen entegrasyona odaklanılmıştır: Türkiye tarafından entegre sınır yönetimi sisteminin uygulanması ve AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı FRONTEX ile işlevsel iş birliğinin durumu.

Makalenin ana bulgusu, cazip ve güvenilir teşviklerin Türkiye'nin sınır yönetimi konusunda AB ile entegrasyonunu kolaylaştırırken, sektörel siyasallaşmanın ve öngörülen yüksek adaptasyon maliyetlerinin harici farklılaştırılmış entegrasyonu olumsuz etkilediğidir.

Kuramsal tartışmaları destekler nitelikte, AB'nin üyelik perspektifine ilişkin güvenilirliğinin yüksek olduğu 2006 senesine kadar, ESY alanında politika transferi temelde üyelik koşulluluğu ekseninde şekillenen hiyerarşik yönetim çerçevesinde gerçekleşmiştir. 2006 yılından itibaren Türkiye'nin AB üyelik perspektifinin giderek zayıflamasıyla beraber Türkiye tarafından ESY sisteminin uygulanması alanında atılan adımları özellikle eşleştirme (*twinning*) projeleri gibi teknik ve mali yardım programları teşvik etmiştir. Bu programlar, hiyerarşik politika aktarımında kilit rol oynayan hükümet temsilcilerinin yanı sıra yerel yöneticiler, göç uzmanları, emniyet, jandarma, sahil güvenlik, liman yetkilileri, kara kuvvetleri ve gümrük yetkilileri gibi birçok farklı aktör arasındaki koordinasyonu güçlendirerek, çok düzeyli, daha yatay ve ağ yönetişiminin (*network governance*) mümkün olabildiği bir harici farklılaştırılmış entegrasyon sürecinin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Benzer şekilde, bu dönemde FRONTEX ile Türkiye arasında gerçekleşen teknik ve işlevsel iş birliği, koşulluluk mekanizmasını temel alan hiyerarşik bir yönetim süreciyle değil, iki tarafın eşit derecede söz sahibi olduğu ve iş birliğinin koşullarını ve kapsamını beraber belirleyebildiği ağ yönetişimi sürecinin oluşmasına ortam yaratmıştır. Bunun en temel örneği olarak, FRONTEX ile Türkiye arasında 2012'de imzalanan iş birliği mutabakatı, işlevsel yapılara ve müşterek kararlaştırılan eylem planlarına dayanmaktadır ve stratejik bilgi alışverişi gibi karşılıklı bağımlılığa dayalı alanlarda iş birliğini teşvik etmektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin sınır yönetimi alanında harici farklılaştırılmış entegrasyonu her alt konu başlığında aynı düzeyde gerçekleşmemektedir. ESY alanında harici entegrasyonun sınırlarını belirleyen en önemli iki faktör, öngörülen siyasi uyum maliyetleri ve sektörel siyasallaşmadır. Türkiye'de AB müktesebatına uygun şekilde sivil bir sınır biriminin kurulamaması, ülkenin zor coğrafi ve siyasi koşullara sahip sınırlarının ve ulusal egemenliğe ilişkin güvenlik çıkarlarının ortaya çıkardığı yüksek uyum maliyetleri ile açıklanabilmektedir. Aynı zamanda, son dönemlerde mülteci "krizinin" etkileriyle artan göçmen karşıtı siyasi söylemler ve kamuoyunda göçmen algısında yaşanan değişimler, sınır yönetimi konusunun Türkiye'de siyasallaşmasına sebebiyet vermiştir. Sınırların kontrolünün kitle siyasetinin bir parçası olması, sivil bir sınır biriminin kurulması gibi ulusal egemenlikle birebir bağlantılı bir konu başlığında entegrasyonun gerçekleşmesine mâni olmaktadır. Benzer durum, FRONTEX ile olan ilişkiler için de geçerlidir. İş Birliği Mutabakatı çerçevesinde olumlu seyreden ve harici entegrasyonun ağ yönetişimi çerçevesinde gerçekleşebilmesine imkân veren ortam, FRONTEX'in son yıllarda insan hakları ihlallerine ve sınırlarda geri-itmelere göz yumduğu iddialarına karışması neticesinde büyük zarar görmüş, açılan soruşturmalarda FRONTEX'in kamuoyundaki güvenilirliğinin zedelenmesi ve siyasallaşması bağlamında da ilişkiler neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye sınır rejimi konusunda AB ile uyumunu belirgin bir özerklikle ve çalışmanın kavramsal bölümünde yürütülen literatür haritalandırması aracılığıyla kategorize edilmiş belirleyici faktörlerin etkisi altında gerçekleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- AB Başkanlığı (2022). *Ulusal entegre sınır yönetimi stratejisinin oluşturulması ve türkiye'nin entegre sınır yönetimini uygulaması için ulusal eylem planı'nın güncellenmesi*. <https://ab.gov.tr/taslak-ulusal-entegre-sinir-yonetimi-stratejisinin-olusturulmasi-ve-turkiyenin-entegre-sinir-yonetimini-uygulamasi-icin-52372.html> (Erişim tarihi: 1 Mart 2022)
- AB Başkanlığı (2022). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin 2002 yılı ilerleme raporu*. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim tarihi: 5 Nisan 2022)
- AB Başkanlığı (1999). *Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesi'ne ilişkin komisyon düzenli raporu*. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf (Erişim tarihi: 1 Mart 2022)
- Alpan, B. ve Öztürk, A. E. (2022). Turkish foreign policy in the Balkans amidst 'soft power' and 'de-Europeanisation'. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1(19), 45-63.
- Amnesty International (2021). *Greece: Violence, lies and pushbacks*. <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/EUR2543072021ENGLISH.pdf> (Erişim tarihi: 5 Mart 2022)
- Baird, T. (2015). Functional actorness? Border security in the EU and Turkey. *International Journal of Public Administration*, 38(12), 849-859.
- Bilgin, A. (2017). Göçmenlere yönelik deniz operasyonlarında frontex'in müdahale yetkisinin uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilmesi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 55-82.
- Börzel, T. A. ve Risse, T. (2018). From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics. *Journal of European Public Policy*, 25(1), 83-108.
- Börzel, T. A. ve Risse, T. (2012). When Europeanisation meets diffusion: Exploring new territory. *West European Politics*, 35(1), 192-207.
- Bürgin, A. (2014). Strategic learning, limited Europeanization: How the Turkish national police used twinning to prepare itself for the planned new border agency. *Turkish Studies*, 15(3), 458-475.
- Cianciara, A. K. ve Szymański, A. (2020). Differentiated integration: towards a new model of European Union-Turkey relations?. *Turkish Studies*, 21(2), 254-273.
- Cihangir-Tetik, D. ve Müftüler-Baç, M. (2018). Turkey's compliance with the European Union's development policy: a pattern of external differentiated integration?. *Journal of European Integration*, 40(7), 939-959.
- Commission of the European Communities (2007). *Commission staff working document: Turkey 2007 progress report, SEC (2007) 1436. Brussels, 6 November 2007*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/turkey_progress_report_2007.pdf. (Erişim tarihi: 20 Mart 2022)

- Council of the European Union. (2018). *Enlargement and stabilisation and association process— Council conclusions. 10555/18. Brüksel.* <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>. (Erişim tarihi: 1 Mart 2022)
- Council of the European Union (2006). *Council Conclusions on Integrated Border Management*, <https://europa.eu/capacity4dev/ibm-eap/documents/2-council-conclusions-integrated-border-management-jha-council-4-5-december-2006>. (Erişim tarihi: 21 Mart 2022)
- de Wilde, P., Leupold, A. ve Schmidtke, H. (2016). Introduction: the differentiated politicisation of European governance. *West European Politics*, 39(1), 3-22.
- Dimitriadi, A., Kaya, A., Kale, B. ve Zurabishvili, T. (2018). EU-Turkey relations and irregular migration: Transactional cooperation in the making. *FEUTURE Online Paper*, 16. [https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/FEUTURE Online Paper No 16 D6.3.pdf](https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/FEUTURE_Online_Paper_No_16_D6.3.pdf). (Erişim tarihi: 28 Mart 2022)
- Elitok, S.P. (2013). Turkish migration policy over the last decade: a gradual shift towards better management and good governance. *Turkish Policy Quarterly*, 12(1): 161- 172.
- Erdoğan, M. (2020). *Syrian barometer 2019: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey*. Ankara: Orion Kitabevi.
- European Free Trade Association (EFTA) (1994). *Agreement on the European Economic Area, (OJ No L 1, 3.1.1994, p. 3; and EFTA States' official gazettes)*. fta.int/media/documents/legal-texts/eea/the-eea-agreement/Main%20Text%20of%20the%20Agreement/EEAAgreement.pdf. (Erişim tarihi: 12 Mart 2022)
- European Commission (2021a) *Commission staff working document: Turkey 2021 Report, SWD(2021) 290.Brussels, 19.10. 2021.* <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Turkey%202021%20report.PDF>. (Erişim tarihi: 8 Mart 2022)
- European Commission (2021b). *2021 communication on eu enlargement policy, COM(2021) 644 final. Strasbourg, 19.10.2021.* https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/2021-communication-eu-enlargement-policy_en (Erişim tarihi: 7 Mart 2022).
- European Commission (2020a) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a new pact on migration and asylum, COM(2020) 609. Brussels, 23.10.2020.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A609%3AFIN>. (Erişim tarihi: 8 Mart 2022).
- European Commission (2020b). *Turkey 2020 Report. Brussels, 6.10.2020, SWD(2020) 355 final.* https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf. (Erişim tarihi: 3 Mart 2022).
- European Commission (2018) *Commission Staff Working Document: Turkey 2018 Report, SWD(2018) 153.Brussels, 17.04.2018.* <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20180417-turkey-report.pdf>. (Erişim tarihi: 9 Mart 2022)

- European Commission (2014) *Commission Staff Working Document: Turkey 2014 Progress Report*, SWD(2014) 307. Brussels, 8.10.2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014SC0307&from=BG>. (Erişim tarihi: 2 Mart 2022)
- European Commission (2013) *Commission Staff Working Document: Turkey 2013 Progress Report*, SWD(2013) 417. Brussels, 16.10.2013. https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/tr_rapport_2013_en.pdf. (Erişim tarihi: 2 Mart 2022)
- European Commission (2010) *Guidelines for integrated border management in European Commission external cooperation*. <https://www.icmpd.org/file/download/48280/file/Guidelines%20for%20Integrated%20Border%20Management%20in%20European%20Commission%20External%20Cooperation%20EN.pdf>. (Erişim tarihi: 5 Mart 2022)
- European Commission (2002). *Towards integrated management of the external borders of the member states of the European Union*. Brussels, 7.5.2002, COM(2002) 233 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0233&from=EN>. (Erişim tarihi: 5 Mart 2022)
- European Council (2016). EU-Turkey statement. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>. (Erişim tarihi: 15 Mart 2022)
- European Parliament (2021). Report on the fact-finding investigation on Frontex concerning alleged fundamental rights violations. *Working Report*. 14.07.2021. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/238156/14072021%20Final%20Report%20FSWG_en.pdf(Erişim tarihi: 5 Mart 2022)
- FIDH – Migreurop – EMHRN (2014). *Frontex – Between Greece and Turkey: At the Border of Denial*. http://migreurop.org/IMG/pdf/rapport_en_web-2.pdf. (Erişim tarih: 6 Mart 2022)
- Gstöhl, S. (2016). ‘Brexit’ lessons from third countries’ differentiated integration with the EU’s internal market. *College of Europe Policy Brief*, 14. <http://aei.pitt.edu/93089/>. (Erişim tarihi: 6 Mart 2022).
- Human Rights Watch (2022). “*Their Faces Were Covered*” Greece’s Use of Migrants as Police Auxiliaries in Pushbacks. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/greece0422_web.pdf. (Erişim tarih: 3 Mart 2022)
- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). *Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında sınır yönetimi alanında bölgesel işbirliği aşama-2 projesi*. <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-yunanistan-ve-bulgaristan-arasinda-sinir-yonetimi-alaninda-bolgesel-isbirligi-asama-2-projesi>. (Erişim tarih: 3 Mart 2022)
- Karakas, C. (2013). EU–Turkey: integration without full membership or membership without full integration? A conceptual framework for accession alternatives. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51(6), 1057-1073.

- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence*. (2nd ed.). New York: Harper Collins.
- Kirişçi, K. (2007). *Border management and EU-Turkey relations: Convergence or deadlock*. *European University Institute CARIM-RR* 2007/3. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/7988/CARIM-RR_2007_03.pdf. (Erişim tarihi: 7 Mart 2022)
- Lavenex, S. (2015) The External face of differentiated integration: third country participation in eu sectoral bodies. *Journal of European Public Policy*, 22(6), 836-853.
- Lavenex, S. (2011). Concentric circles of flexible 'EUropean' integration: A typology of EU external governance relations. *Comparative European Politics*, 9(3), 372-393.
- Lavenex, S. (2008). A governance perspective on the European neighbourhood policy: integration beyond conditionality?. *Journal of European Public Policy*, 15(6), 938-955.
- Lavenex, S. (2004). EU external governance in 'wider Europe'. *Journal of European Public Policy*, 11(4), 680-700.
- Lavenex, S. ve Schimmelfennig, F. (2009). EU rules beyond EU borders: theorizing external governance in European politics. *Journal of European Public Policy*, 16(6), 791-812.
- Lavenex, S. ve Wichmann, N. (2009). The external governance of EU internal security. *Journal of European Integration*, 31(1), 83-102.
- Leonard, S. (2010). EU border security and migration into the European Union: Frontex and securitization through practices. *European Security*, 19(2), 231-254.
- Leruth, B. ve Lord, C. (2015). Differentiated integration in the European Union: a concept, a process, a system or a theory? *Journal of European Public Policy*, 22(6), 754-763.
- Müftüler-Baç, M. (2017). Turkey's future with the European Union: an alternative model of differentiated integration. *Turkish Studies*, 18(3), 416-438.
- Official Journal of the EU (2016). *Regulation (EU) 2016/1624*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R1624&from=EN>. (Erişim tarihi: 9 Mart 2022)
- Özer, Y. (2020). External differentiated integration between Turkey and the European Union: the customs union and its revision. *Turkish Studies*, 21(3), 436-461.
- Schäuble, W. ve Lamers, K. (1994). *Überlegungen zur europäischen Politik*. https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/schaeuble-lamers-papier-1994.pdf?__blob=publicationFile&v=1. (Erişim tarihi: 9 Mart 2022)
- Schimmelfennig, F., Leuffen, D. ve Rittberger, B. (2015). The European Union as a system of differentiated integration: interdependence, politicization and differentiation. *Journal of European Public Policy*, 22(6), 764-782.
- Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U. (2004). Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, 11(4), 661-679.

- Scholten, P. ve Penninx, R. (2016). The multilevel governance of migration and integration. İçinde B. Garcés-Mascareñas & R. Penninx (der.), *Integration processes and policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, (s. 91-108). Springer Cham.
- Turhan, E. ve Wessels, W. (2021). The European Council as a key driver of EU–Turkey Relations: Central functions, internal dynamics, and evolving preferences. İçinde W. Reiners & E. Turhan (der.) *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies*, (s. 185-217). Palgrave Macmillan Cham.
- Turhan, E. ve Yıldız, A. (2022). Turkey’s external differentiated integration with the EU in the field of migration governance: the case of border management. İçinde B. Leruth, S. Gänzle and J. Trondal (der.), *The Routledge Handbook of Differentiation in the European Union*. (s. 502-518) Londra: Routledge.
- Turhan, E. (2018). Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelerle harici farklılaştırılmış entegrasyon modelleri ve Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği: neoliberal bir yaklaşım. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 27(1), 95-120.
- Turhan, E. (2017). Thinking out of the accession box: The potential and limitations of internal and external differentiated integration between Turkey and the EU. İçinde M. Waechter (der.), *Europe–Against the Tide*, (s. 43-59). Nomos: Baden-Baden.
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (Turkish Atomic Energy Authority - TAEK) (2020). *Twinning projects in Turkey*. www.taek.gov.tr/en/twinning-project/home/227-what-is-a-twinning-project/1325-twinning-projects-in-turkey.html. (Erişim adresi: 16 Mart 2022).
- Üstübici, A. (2019). The impact of externalized migration governance on Turkey: technocratic migration governance and the production of differentiated legal status. *Comparative Migration Studies*, 7(46), 1-18.
- Wallace, H. ve Ridley, A. (1985). Europe the challenge of diversity, *Chatham House Papers*. Londra: Routledge.
- Wessel, R.A., Marin, L. ve Matera, C. (2011). The External dimension of the eu’s area of freedom, security and justice. İçinde C Eckes & T. Konstadinides (der.), *Crime within the area of freedom, security and justice: A European Public Order içinde*, (s. 272-300). Cambridge: Cambridge University Press.
- Yanaşmayan, Z., Planck, M., Üstübici, A. ve Kaşlı, Z. (2019). Under the shadow of civilizationist populist discourses: political debates on refugees in Turkey. *New Diversities*, 21(2), 37-51.
- Yıldız, A. G. (2016). *The European Union’s immigration policy: Managing migration in Turkey and Morocco*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Youngs, R. (2009). Democracy promotion as external governance?. *Journal of European Public Policy*, 16(6), 895-915.
- Zaiotti, R. (2020). Border management. İçinde A. Ripoll Servent & F. Trauner (der.), *The Routledge Handbook of Justice and Home*. Londra: Routledge.

Geliş Tarihi:

28.04.2022

Kabul Tarihi:

21.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Yıldız, U., & Sert, D. (2022). Türkiye-İran göç sistemi: süreklilik ve değişimler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21* (Özel Sayı), 232-253. doi: 10.46928/iticusbe.1110346

TÜRKİYE-İRAN GÖÇ SİSTEMİ: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER

Araştırma

Uğur Yıldız

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Aksaray Üniversitesi

uyildiz@aksaray.edu.tr

Deniz Sert

Özyeğin Üniversitesi

denizsert@gmail.com

Dr. Uğur Yıldız, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde 2010 yılında tamamladığı lisans eğitiminin ardından yüksek lisans eğitimini 2012 yılında Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ve doktora eğitimini 2017 yılında Kanada'da Carleton Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlamıştır. İlgi alanları arasında sınırlar ve göç, mülteciler, yönetimsellik ve yurttaşlık konuları yer almaktadır. 2020 yılında Tracing Asylum Journeys başlıklı kitabı Routledge Yayınevi tarafından yayımlanan Dr. Yıldız halen Aksaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Prof. Dr. Deniz Sert, lisans derecesini Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, yüksek lisans derecesini London School of Economics Avrupa Birliği Çalışmaları dalında yaptıktan sonra Siyaset Bilimi alanındaki doktora derecesini 2008 yılında City University of New York'tan almıştır. Dr. Sert'in çalışmaları zorunlu, uluslararası, düzensiz ve ulusötesi göç, çatışma, sınır yönetimi ve sivil toplum konularına yoğunlaşmıştır. 2019-2022 döneminde "Avrupa'da Göç ve Hareketlilik" alanında bir Jean Monnet Kürsüsü yürütmektedir.

TÜRKİYE-İRAN GÖÇ SİSTEMİ: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİMLER

Uğur Yıldız
uyildiz@aksaray.edu.tr
Deniz Sert
denizsert@gmail.com

Özet

Amaç: Son yıllarda Türkiye'ye dair göç çalışmalarında ciddi bir artış gözlenirse de Türkiye-İran göç koridoruna dair araştırmalar sınırlı sayıdadır. Bu makalede Türkiye-İran Göç sisteminde son dönemde yaşanan gelişmeler incelenecektir. Bu bağlamda tartışılacak üç kategori: yıllardır süregelen uluslararası korumaya tabi kişiler; sayıları gittikçe artan uluslararası öğrenciler ve yatırım yoluyla vatandaşlık hareketliliklerini kapsamaktadır.

Yöntem: Türkiye-İran göç koridorunda son yıllarda artış gösteren öğrenci hareketliliği ve konut alımı ile aynı süreçte Türkiye'ye gelerek sığınma başvurusunda bulunan İranlı bireylerin sayısında ciddi azalma olmuştur. Tarihsel süreçte bu değişimi iz sürme yöntemiyle sunan çalışma bu noktada verilerin ne ifade ettiğini göstermek adına TÜİK, YÖK ve GİB'den yararlanmaktadır. Azalan ve artan trendi anlamak adına ise makro politikadaki değişiklikleri analiz ederek, makro değişimlerin yeni olan etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Bulgular: 1980'lerin başından itibaren İranlı bireylerin sığınma temelli Türkiye'ye olan hareketliliğiyle sınırlı olan Türkiye-İran göç koridorunda 2011 sonrası süreçte önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle 2011 sonrası dönemde İranlı öğrenciler ile İranlı ailelerin Türkiye'de konut edinimi yoluyla göçü her yıl sürekli olarak artış göstermektedir. Bu iki kategorinin varlığı ilk olarak Türkiye ve İran arasındaki göçü bir göç sistemine dönüştüğünün göstergesidir. Daha da önemlisi çalışma, bu iki düzenli göç kategorisinin varlığı Türkiye'nin göç politikalarının neoliberalleşmesiyle ilgili olduğunu tartışmaktadır.

Özgünlük: Türkiye'ye olan İranlı bireylerin hareketliliği temel olarak İranlı sığınmacı ve mülteciler ile onların üçüncü ülkelere yerleştirilmesi üzerinden tartışılmıştır. Son dönemlerde Türkiye'de artan sayıdaki İranlı yabancı lisans öğrencisi ve konut satın alan İranlı bireyler akademik olarak yazında irdelenmemiştir. Çalışmanın özgün tarafı bu iki kategorileri makro politikadaki değişiklikler ile ilişkilendirmesi, Türkiye-İran arasındaki hareketliliğin bir göç sistemine dönüşmesini göstermesi ve Türkiye göç yönetiminin giderek piyasa mantığına uygun politika tercihleriyle neoliberalleşmesini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Göç, Öğrenci, Uluslararası Koruma, Yatırım Yoluyla Vatandaşlık, Neoliberalizm

Jel Sınıflandırması: F2-J6

TURKISH-IRANIAN MIGRATION SYSTEM: CONTINUITY AND CHANGES

Abstract

Purpose: Although there has been a significant increase in migration studies regarding Turkey in recent years, studies on the Turkey-Iran migration corridor are limited. In this article, the recent developments in the Turkey-Iran immigration system will be examined. Three categories to be discussed in this context are the continuing but declining trend of persons subject to international protection, increasing number of Iranian international students and Iranian nationals purchasing real estate in Turkey.

Methods: In case of the Turkish-Iranian migration corridor, while there is steady rise in the number of Iranian students in Turkey's higher education and Iranians purchasing real estate in Turkey, the number of Iranians seeking asylum has begun to decline significantly. By utilizing process tracing method, this paper benefits from TUIK, YOK and PMM data on Iranian undergraduate students, Iranians buying real estate and Iranians seeking asylum in Turkey to demonstrate what has historically changed based on numbers. In understanding the declining and increasing trends in the corridor, the article analyzes macro policy changes and their impacts on "new" migration categories in the corridor.

Findings: The article argues that in the post-2011 period there has been significant transformation in the Turkish-Iranian migration corridor which had been historically dominated by the mobility of Iranian asylum applicants. Particularly in the post-2011 period, as the article demonstrates, numbers of Iranian undergraduate students and Iranians purchasing real estate in Turkey are gradually increasing every year. The emergence and existence of international student mobility and citizenship-by-investment migration in this corridor is indicator of transformation towards the Turkish-Iranian migration system. More importantly, the article articulates that the formation of these two new regular migration categories is closely related to the neoliberalization of Turkey's migration policies.

Originality: The literature examining migration of Iranians to Turkey has largely discussed within the domain of asylum seeking and the resettlement of Iranians via Turkey. However, the literature has not explored the increasing number of Iranian undergraduate students and Iranians buying real estate in Turkey. The novelty of this paper is to link international student mobility and citizenship-by-investment migration categories with the changes in Turkey's macro policies; to emphasize the transformation in the Turkish-Iranian migration system; and, to demonstrate the neoliberalization in Turkey's migration governance through policy preferences in line with market logic.

Keywords: Turkey, Iran, Migration, Student, International Protection, Citizenship by Investment, Neoliberalism

Jel Classification: F2-J6

GİRİŞ

Türkiye'yi içine alan Avrupa merkezli göç sistemleri üzerine yoğunlaşan literatürde Türkiye'nin uluslararası göç ve sığınma politikaları yaygın bir şekilde yer almaktadır. Ancak 1979 İslam Devriminden itibaren İran'dan Türkiye'ye doğru olan sığınmacı hareketliliği bir gerçeklik teşkil etmesine rağmen, konu, çok boyutlu, detaylı ve kapsamlı olarak az sayıda makalede incelenmiştir. Bu eksiklikten hareketle bu makalede, 1980'lerin başında sığınmacı hareketliliğinin hâkim olduğu Türkiye-İran göç koridorunun, 2010 sonrasında uluslararası öğrenci hareketliliği ve yatırım yoluyla vatandaşlık gibi yeni göç kategorilerinin eklenmesi neticesinde artan şekilde Türkiye-İran göç sistemine dönüşümü irdelenecektir. Türkiye-İran göç koridorunun giderek göç sistemine doğru dönüşümünü kapsamlı ve farklı boyutlarıyla irdelleyen bütüncül bir araştırmanın olmaması Türkiye sosyal bilimlerinde önemli eksiklerden biri olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'nin içinde yer aldığı göç sistemleri göz önünde bulundurulduğunda akademik odak, temel olarak Türkiye-Avrupa bağlamında, son dönemde özellikle Suriyeliler, tarihsel olarak ise 1960'ların başında işgücü hareketliliği ile başlayan Türkiye-Almanya göç sistemi olmuştur (Abadan-Unat ve Kaya'nın çalışmaları önem arz etmektedir). Türkiye-Almanya göç sisteminin yanı sıra Türkiye-Rusya (Karaçay, 2011; İçduygu ve Karaçay, 2012; Yüksek, 2007), Türkiye-Bulgaristan (Parla, 2019) konunun farklı boyutlarını ve kapsamlarını ele alacak şekilde tartışılmalı gelmişken, bir diğer göç sistemi olarak karşımıza çıkan Türkiye-İran göç koridoru farklı boyut ve kapsamlarıyla yeterince yer bulamamıştır (az sayıdaki çalışmalar için bakınız: Akçapar, 2006; Biner, 2016; Birdişi ve Gören, 2018). Bu boşluğu doldurmak hedefiyle makalede Türkiye-İran göç koridoru bağlamında incelenecek üç kategori, (i) uluslararası koruma, (ii) uluslararası öğrenci ve (iii) yatırım yoluyla vatandaşlık hareketliliklerini kapsamaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası arenada Soğuk Savaş döneminin ideolojik kutuplaşması yaşanırken, Türkiye bir yandan “komünizm tehdidi” altında olmanın etkisi, diğer yandan uluslararası politikanın aktif katılımcısı olmak adına 1951 Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni ilk imzalayan taraf devletlerden biri olmuştur. Coğrafi ve zamansal anlamda mülteci statüsüne sahip olabilme şartını 1 Ocak 1951 öncesine ve Avrupa kıtasında yaşanılmış bir duruma bağlayan 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü ile yenilenmiş ve zamansal ve coğrafi sınırlamaların kaldırılması koşulları Sözleşme ve Protokolü imzalayan taraf ülkelere bırakılmıştır (Goodwin-Gill, 2008). Türkiye 1967 Protokolü'nü zaman sınırlamasını kaldırmış ve “coğrafi kısıtlama” uygulamasını devam ettirerek imzalamıştır (Yıldız, 2020). Döneme dair vurgulanması gereken nokta, Türkiye'nin “coğrafi kısıtlama” ile mültecilik statüsünü sadece Avrupa ülkelerinden gelen bireylere tanımış olmasıdır. 1980'lerden itibaren başlayan Ortadoğu coğrafyasının siyasal ve toplumsal olarak değişen konjonktürü Türkiye'nin “coğrafi kısıtlama” tercihinin uluslararası göç ve mülteci sisteminde anlam kazanmasına yol açmıştır. Bu

dönemde mülteci hareketliliğinin jeopolitik eksenini büyük ölçüde değiştiren, Türkiye'nin uluslararası koruma sistemine yansımaları olan ve sistemini doğrudan ilgilendiren olayları özetlemek gerekirse: İlk olarak, 1979 yılında İran'da yaşanan rejim değişikliği ve 1980-1988 İran-İrak Savaşı sonucu Türkiye'ye sığınan yüzbinlerce İran vatandaşı ilk büyük sığınmacı grubunu oluşturmuştur. "Coğrafi kısıtlama" uygulamasının bir yansıması sonucu İran'dan gelen sığınmacıların Türkiye'de geçici bir süre dilimi için kalmalarına izin verilmiştir. Daha sonrasında, 1988 yılı itibariyle Saddam Hüseyin rejimi, İran-İrak Savaşı ve 1991'de de Körfez Savaşı nedeniyle Irak'tan Türkiye'ye sığınmacı hareketleri yaşanmıştır. Yine "coğrafi kısıtlamanın" bir yansıması olarak, gelen bireyler "mülteci" statüsünde değerlendirilmemiş ve Türkiye-İrak sınırında oluşturulan güvenli bölgedeki kamplara "misafir" olarak yerleştirilmişlerdir (Kirişci, 1996). İleriki dönemde, 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Saddam Hüseyin yönetimine askeri müdahalesiyle Irak'tan Türkiye'ye yeni bir sığınmacı hareketliliği yaşanmıştır. Son dönemde ise 2011 yılı ortalarından itibaren ve halen çözümsüz durumda olan Suriye'deki iç savaş sonucu Suriye'den Lübnan, Türkiye ve Ürdün başta olmak üzere çevre ülkelere milyonlarca insan sığınmacı olarak göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmeler de göstermektedir ki, Türkiye'ye yönelik uluslararası göçe ilişkin en önemli sonuç 1980'li yıllardan itibaren göçün kaynak ülkeleri ve sebepleri açısından farklılaşıp çeşitlendiğidir. Bu dönemden itibaren çevre ülkelerde yaşanan toplumsal ve siyasal açmazlar bir yandan Türkiye'nin uluslararası koruma sistemindeki önemini artırırken, diğer yandan da Türkiye'nin uluslararası koruma sisteminin kapasite açısından yetersiz ve sınırlı kaldığını göstermiştir (Kirişci, 1996). Bu göçler özelinde düşünüldüğü zaman Türkiye'ye yönelik olan göç olgusunun gerek kaynak ülkelerin farklılaşması gerekse sebepleri açısından deneyimlenen göçün önemli ölçüde çeşitlenmesi literatürde sıklıkla vurgulanmıştır (İçduygu ve Sert, 2009). Türkiye, 1990'lardan sığınma sistemini güncellemek adına yavaş da olsa adımlar atmaya başlamış ve neticesinde 1994 Yönetmeliğini kabul etmiştir (Kirişci, 1996). 1990'ların sonundan itibaren başlayarak 2000'lerin başında hızlanan Avrupa Birliği üyelik görüşmelerinin etkisi ile Türkiye, AB uyum paketleri doğrultusunda göç politikalarını AB yasaları ile uyumlulaştırmak adına ulusal bir göç ve mülteci yasası hazırlamaya başlamıştır (Kaya, 2009). AB üyelik sürecinin 2005 sonrası dönemde yavaşlaması nedeniyle Türkiye'nin yeni yasa yapma konusundaki arzusu azalmış ve AB müktesebatına göre AB'nin "coğrafi sınırlama" çekincesinin kaldırılması talebi olumlu bir karşılık almamıştır. 2013 yılında hazırlanıp yürürlüğe giren YUKK uluslararası koruma ve yabancıların statülerine ilişkin Türkiye'nin en kapsamlı yasası olurken, uzmanlar ve bürokratlardan oluşan bir Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) ki 2021 yılında Göç İdaresi Başkanlığı'na (GİB) dönüşmüştür ve valilikler bünyesinde İl Göç İdaresi Müdürlüklerinin (İGİM) kurulması en önemli kurumsal yenilik ve dönüşüm olmuştur. Kurumsallaşma yolunda atılan adımlar ve yeni göç yasasıyla birlikte Türkiye'nin göç ve sığınma sistemindeki kategorilere dair belirsizlikleri büyük oranda ortadan kaldırmıştır.

Yeni yasa ve göç bürokrasisinin oluşturulmasına ek olarak, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) de internet sitesinden duyurusu ile 10 Eylül 2018 tarihi itibarıyla Türkiye, sığınma ve mülteci rejimi tarihindeki en önemli değişimlerinden birine adım atmıştır. BMMYK belirtilen tarih itibarıyla uluslararası koruma ve sığınma amacıyla Türkiye'ye bireylerin kayıt altına alınması ve mülteci statü belirlenmesi işlevini GİB ve illerde açılmış olan İGİM'e devretmiştir. BMMYK, uluslararası koruma ve sığınma başvuru sahiplerinin kayıt işlemleri için GİB bünyesindeki İGİM'e müracaat etmeleri gerektiğini duyurmuştur. Bu düzenlemeye göre, Avrupa coğrafyası dışından olan uluslararası koruma arayışında olanlar, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) hükümleri çerçevesinde kayıt yaptırabilmek için İGİM'e bireysel olarak başvuru yapmak gerekliliğindedirler. Kayıt işlemleri yapıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti makamlarınca belirtilen şehirlerde ikamet etmesi gereken uluslararası koruma başvuru sahipleri ileri tarihlerde yapılacak olan statü belirlenme mülakatı için İGİM'e davet edilmekteler ve başvuruların değerlendirilmesi GİB tarafından tamamlanmaktadır.

BULGULAR

Eylül 2018 tarihine kadar olan sürecin nasıl işlediğinin kısaca aktaracak olursak 1980 sonrasında Türkiye'nin daha çok, Avrupa ülkeleri dışından gelen ve uluslararası koruma biçiminde gerçekleşen bu insan hareketliliğine tanıklık etmiş ve etmeye devam etmektedir. Türkiye'nin uygulamış olduğu "coğrafi kısıtlama" Türkiye-İran sığınmacı hareketliliğinde en önemli makro düzey uygulaması olurken, en görünür yansıması Türkiye ve BMMYK'nın sığınma başvuru kayıtları ile mülteci statüsü belirlenmesi sürecinin bir iş birliğiyle yürütülmesi olmuştur. Bu iş birliği daha doğru bir ifadeyle aslında, Kirişçi'nin (1996) vurguladığı gibi Türkiye'nin mülteci sistemini ikili bir yapıya dönüştürmüştür. Yani BMMYK'nın sığınma başvuru sahiplerinin kayıt işlemleri ve mülteci statüsü belirlenmesi sürecinde temel bir aktör olmasına ve daha aktif bir rol oynamasına yol açmıştır. Bu süreçte bir yandan sığınmacılar ülkeye giriş yaptıkları valiliklerdeki Emniyet Müdürlüklerinin Yabancılar Şubesine gidip ülkeye giriş yaptıklarına dair bilgi verip sığınma başvurusunda bulunacaklarını aktarırken diğer yandan BMMYK Ankara ofisine giderek sığınma başvurusunda bulunmak için kayıt yaptırmaktaydılar. Avrupa ülkeleri dışından gelen uluslararası koruma ve sığınma başvurusu sahiplerinin "coğrafi kısıtlama" nedeniyle Türkiye'de geçici olarak ikametlerine izin verilmekte ve mülteci statüsü belirlenme süreci olumlu sonuçlanan başvuru sahipleri BMMYK aracılığıyla üçüncü ülkelerin taleplerine göre yerleşebilmektedirler. Uygulanmış olan "coğrafi sınırlama" çekincesi Avrupa ülkeleri dışından gelen bireyler için caydırıcı olmaktan ziyade çekim etkisi yaratan bir araca dönüştüğü iddia edilebilir (Yıldız ve Sert, 2017; Yıldız ve Sert, 2019; Yıldız, 2020). Uygulamayı çekici hale getiren ise her ne kadar garantisi olmasa da BMMYK aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi üçüncü ülkelere yerleştirilme sürecidir.

Diğer bir deyişle 1980'lerin başında başlayan İran uyruklu sığınma yolcularının Türkiye aracılığıyla gerçekleştirdiği bu “sığınma yolculukları” zamansallık içinde birbirine benzer deneyimleri paylaşan bireyler arasında tekrarlanan pratiklerin ve alışkanlıkların gerçekleştiği, resmi kuralları olmayan bir “habitus”a dönüşmüştür. Bu sığınma habitusu Kunz'un (1973) mültecilerin hareketliliği üzerine ortaya attığı öngörülü ve acil mülteciler modelinde İranlı sığınmacıları bir anlamda öngörülü mülteciler kategorisine koymaktadır. Tekrar edilen pratiklere ek olarak oluşan “sığınma habitusu”u, yolculukları başarılı bir şekilde deneyimlemiş yani Türkiye aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleşen sığınmacıların bilgi ve paylaşımlarını, olası sığınma yolcularına ve geride bıraktıklarına aktarımlarıyla kendini var etmiş ve bugüne değin mevcudiyetini sürdürmüştür. Türkiye, “umuda yolculuk” süresince ve bahsi geçen “sığınma habitusu”u bağlamında birçok sığınma yolcusu tarafından, üçüncü ülkelere yerleşim amacıyla “hareketlilik içinde hareketsizliğin” olduğu bir bekleme ya da aktarım istasyonu olarak ikinci ülke olarak algılanmıştır. Bu algının ve Türkiye aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleşim şeklinde “sığınma habitusu”nun oluşmasında şüphesiz Türkiye'nin “coğrafi kısıtlama” ilkesinin ve BMMYK'nın statü belirlenmesindeki etkinliği nedeniyle özellikle mülteci statüsünü edinmiş ve üçüncü ülkelere yerleştirilmiş bireyler arasında bir seyahat acentesi işlevi görmesinin temel etkenler olduğunu iddia edebiliriz.

Azalan Trend: Türkiye-İran Göç Koridorunda 'eski' Olan Kategoriye Bakış

Türkiye'nin uygulamış olduğu “coğrafi kısıtlama” daha önce ifade edildiği gibi 1980'lere değin gerek uluslararası koruma sistemi gerekse Türkiye'nin mülteci sistemi için pek de önem arz etmeyen bir durum olmuşken, 1980 sonrasında yoğunlaşan Avrupa menşeli olmayan sığınmacıların hareketliliğiyle farklı bir boyut taşımaya başlamıştır (Akçapar, 2006). Bu farklı boyut, Yıldız (2020) tarafından Michel de Certeau'nun (1988) taktik ve strateji kavramsal ayrımı ile kategorik açıdan ele alınmıştır. Bu ayrım coğrafi sınırlama çekincesinin 1980 öncesi ve sonrası işlevinin sığınmacılar için ne ifade ettiğini kavramsallaştırmak açısından önemlidir. Certeau'nun (1988) ayrımı, Michel Foucault'nun (1991) yönetimsellik kavramsallaştırması yani bireylerin tutumlarının düzenlendiği ve aynı zamanda yönetme işini kolaylaştırmak için politika yapımcıların belirlediği kurallar ve normlar ile paralellik göstermektedir. Denetlemek için ve aynı zamanda yönetme işini kolaylaştırmak için belirlenen norm ve kurallar de Certeau'nun (1988) ifadesiyle strateji olarak kavramsallaştırılmışken, dayatılan stratejilere karşı bireylerin kendi tutum ve resmi olmayan kurallarını oluşturduğu durumlarla dayatılan kuralların etrafından dolanmalarıyla üstesinden gelmeleri taktik olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu noktada Türkiye'nin özellikle 1980 sonrası dönemde Avrupa menşeli olmayan sığınmacıların yoğun bir şekilde hareketliliğine rağmen coğrafi sınırlama ilkesini kaldırmak yerine sürdürmeye devam etmesi Michel de Certeau'nun strateji kavramına uymaktadır. Türkiye'nin uluslararası koruma bağlamında strateji olarak coğrafi kısıtlama çekincesi olası Avrupa menşeli olmayan sığınmacıların Türkiye'de mülteci statüsü elde edip kalıcı olarak ikametine engel olurken Türkiye'de BMMYK tarafından mülteci statüsü edinen Avrupa menşeli olmayan bireylerin Türkiye'den üçüncü ülkelere yerleştirilmesi prosedürleri, BMMYK

ile üçüncü ülke yetkilileri arasındaki bilgi alışverişi ile tamamlanmaktadır. BMMYK aracılığıyla Türkiye’de belirsiz sürede kalmayı göze alarak Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yerleşmek için sığınma yolculuğuna katılan sığınmacılar için coğrafi kısıtlama, inşa edilmiş ve 1980’den itibaren defalarca tekrarlanıp üretilmiş habitus içinde taktik niteliğine bürünmüştür (Yıldız, 2020). Diğer bir ifadeyle sığınmacılar, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi mülteci yeniden yerleşim yerlerine direkt olarak göç edip mülteci başvurusu yapmak yerine, coğrafi sınırlama ile kestirme bir şekilde süreci Türkiye’de tamamlayıp üçüncü ülkelere yerleşim sürecini benimsemişlerdir. Strateji ve taktik kavramsallaştırılmasıyla birlikte göz önüne alındığında, kısacası 2018 öncesi dönemde bir taraftan Türkiye’ye uluslararası koruma niyetiyle giriş yapan Avrupa menşeli olmayan bireyler, giriş yaptıkları illerin Emniyet Müdürlüklerine erişmekte ve sığınma durumlarını açıklamaktayken, diğer taraftan sığınma başvurularını Ankara’da bulunan BMMYK Ofisine giderek yerine getirmekteydiler. BMMYK’yı ziyaretleri neticesinde kayıt altına alınan başvuru sahipleri, İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen ve ‘uydu kent’ olarak bilinen illerde geçici olarak yani üçüncü ülkelere yerleşene kadar ikamet etmektedirler. BMMYK başvuru sahiplerinin mülteci statü belirlenmesi sürecinde gerekli olan prosedürleri ve mülakatları yerine getirmekteydi. Bu bürokratik süreçte sığınma başvuru sahiplerinin mülteci statüsü almaları durumunda üçüncü ülkelere yerleştirilmesi işlemlerinde yine BMMYK söz konusu yerleşim ülkelerinin makamlarıyla belirlenen kotalar dahilinde üçüncü ülkelere yerleştirilecek bireylerin bilgilerinin paylaşımını yaparak bir anlamda sığınma başvuru sahipleri açısından bir nevi “mülteci seyahat acentesi” işlevi üstlenmiştir (Yıldız, 2020).

2013 yılından itibaren Türkiye’nin göç ve uluslararası koruma sisteminin bürokratikleşip kurumsallaştığı söylenebilir. Eylül 2018 tarihinde sığınma başvuru kayıt ve mülteci statü belirlenmesi BMMYK’dan Türkiye makamlarına devredilmiştir. Bu bürokratik devir ve kurumsallaşma Türkiye’nin sığınma sisteminde statü belirlenmesindeki ikili durumun ortadan kaldırılmasındaki önemli bir adımdır. Bu önemli değişikliğe göre daha önce BMMYK aracılığıyla başvuruda bulunmuş statü sahiplerinin ve uluslararası koruma için ilk başvurularını yapacak bireyler de BMMYK yerine İGİM’ye giderek kaydolmaları gerekmektedir. Bu noktada vurgu yapılması gereken en önemli değişiklik ilk kez uluslararası koruma için İGİM’ye kayıt yaptıran başvuru sahiplerinin uluslararası koruma için gereken şartları taşıyıp taşımadığına İGİM’nin karar verecek olmasıdır. Diğer bir önemli husus ise Türkiye’nin uluslararası koruma başvuru sahiplerinin kayıt işlemlerini kendi bürokrasi içine yani GİB aracılığıyla yerine getirecek olması şimdiye kadar uygulanagelmiş olan “coğrafi sınırlama” politikasının yeniden gözden geçirilip geçirilmeyeceği ya da devam edip etmeyeceğidir. İlk etapta en azından BMMYK’nın duyurusundan anlaşılan husus, Türkiye’nin “coğrafi sınırlama” ile ilgili herhangi bir değişim olmadığı, BMMYK’nın yine mülteci statüsü belirlenme sürecinde etkin olup üçüncü ülkelere yerleştirmeye aracılık etmeye devam edeceği ve sadece kayıt alma işlemlerinin İGİM’ye bırakılmış olduğudur.

Bu devir işleminin üzerinde durulması neden gereklidir? Öncelikle son yıllarda, uluslararası koruma sebepli Türkiye’ye gelen İran uyruklu bireylerin sayılarının 2013 sonrası dönemde her geçen yıl

azalmaktadır. Örnek verilecek olursa, GİB ve BMMYK verilerine göre, 2016 yılında 12.116; 2017 yılında 9.186; 2018 yılında 6.387 ve 2019 yılında 3.558 İranlı birey Türkiye’de sığınma başvurusunda bulunmuştur (GİB, 2020). İkinci olarak, sosyal medyada ve internette, BMMYK’den İGİM’e devir sonrası ortaya çıkan münhasır olaylar üzerinden oluşan ve oluşması olası birtakım algıların doğruluğunun ya da yanlışlığının bilimsel bir araştırmayla gösterilmesi önem arz etmektedir. Bu durumu kısaca üç örnekle açıklayacak olursak: haberlere göre, (1) Türkiye’de mültecilik belirleme statüsü işletilmeden İran’a gönderilen iki kişi için İran’da idam cezasının onaylanması (Mülteci Medyası, 29.06.2020), (2) İran’da başörtüsü karşıtı eylemlere katıldığı için hapis cezası kesinleşmiş olan aktivistin İran’a iade edileceği (Bianet, 08.09.2020), (3) BMMYK yetkili konumdayken üçüncü bir ülkeye yerleştirilme hakkı elde eden İran menşeli mültecinin İGİM tarafından tekrar mülakata çağırılıp uluslararası koruma statüsü alamaması nedeniyle sınır dışı edilme durumunda olabileceği (Mülteci Medyası, 09.09.2020). Bu üç haberin ortak paydası olarak bürokratik devrin yani statü belirleme yetkisinin BMMYK’den İGİM’e aktarılmasının İran uyruklu sığınmacılar için olumsuz bir durum yarattığı kanaati olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada vurgulamamız gerekir ki, Türkiye’ye gelip sığınma başvurusunda bulunan İranlı sığınma başvuru sahiplerine yönelik derinlemesine saha araştırması yapılmadan karşımıza çıkan tablonun kesin bir olumsuz yarattığı yargısına ulaşmanın doğru olmadığını ifade edebiliriz. Diğer bir deyişle, son yıllarda giderek azalan İranlı sığınmacı sayılarından ve bahsi geçen üç haberden yola çıkarak bu devir işleminin tüm İranlı sığınmacılar için olumsuzluk yarattığı genellemesine ulaşamayız.

Yükselen Trend: Uluslararası Öğrenci Hareketliliği

Çalışmanın odaklanmış olduğu ikinci kategori olan İran uyruklu uluslararası öğrencilerin Türkiye’deki yükseköğrenim kurumlarına kaydolmak koşuluyla gerçekleştirdiği hareketlilik, Türkiye-İran göç koridorunun 2010 sonrası değişen ve dönüşen doğasının bir işaretidir. Uluslararası öğrenci hareketliliği son yıllarda akademik literatürde farklı boyutlarıyla ve farklı disiplinler açısından ele alınmasına rağmen, Türkiye’de sayıları her yıl önemli oranda artış gösteren İran uyruklu uluslararası öğrenciler için önemli sayıda olmasa da diğer yabancı uyruklu uluslararası öğrenciler kapsamında yapılmış kapsamlı bir akademik çalışmaların son yıllarda arttığını söyleyebiliriz (Kıroğlu vd., 2010; Kumcağız vd., 2016; Yardımcıoğlu vd., 2017; Gültay vd., 2018; Karadirek ve Kara, 2021). Uluslararası öğrenci hareketliliği kategorisinde yer alan bu olguyu inceleyen çalışmaların yaygınlaşması aslında konunun farklı disiplinleri yani eğitim bilimleri, siyaset bilimi, işletme gibi disiplinleri içermesi bakımından ve gerek hareketliliğe katılan bireylere katkıları gerekse bu hareketlilikten fayda sağlamayı hedefleyen gönderen ve kabul eden ülkeler ve bu ülkelerin eğitim kurumlarına olan yansımaları nedeniyle çeşitli boyutları olmasından kaynaklanmaktadır (Findlay vd., 2017). Çalışmalar bir taraftan yükseköğrenim kurumlarının uluslararasılaşma (internationalization) eğilimini vurgulamakta ve öğrencilerin bu hareketliliği talep ve tercih etmelerindeki sosyal ve kültürel etkileri ön planda tutarak irdelemektedir (Brooks ve Waters, 2011; Bilecen, 2014). Diğer taraftan olgunun arz tarafında ise, ülkeler ve

üniversitelerin öğrencileri uluslararası olma ve uluslararası öğrencileri çekmek için ne tür politikalar, marketleşme ve markalaşma faaliyetlerinde buldukları değerlendirilmiştir (Findlay vd., 2017). Aynı zamanda bu göç tipiyle üniversitelerin uluslararasılaşmasının gerek öğrenci alan ülkeye gerekse üniversitelere finansal açıdan getirileri ortaya çıkan ‘eğitim-göç endüstrisi’ kapsamında çalışmalar konuyu tartışmaktadırlar (Haussen ve Uebelmesser, 2016; Baas, 2019). 1970’lerden itibaren uluslararası öğrenci hareketliliğinde önemli gelişmelerden bir tanesi bu hareketliliğe Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık gibi geleneksel uluslararası öğrenci çeken ülkelerin yanına Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin eklenmeye başlaması olmuştur (Baas, 2019). Yeni eklenen ülkelerin mezuniyet sonrası vize kolaylığı ve kalıcı ikamet gibi uygulamaya geçirdikleri politikalarla uluslararası öğrencileri çekmeleri sonucu uluslararası eğitim, bu ülkeler için de önemli finansal gelir kaynağı haline gelmiştir. Eğitimin uluslararasılaşması tarihsel gelişmeler ışığında incelendiğinden, 1970’ler sonrasında başlayıp 1980’lerde hız kazanan neoliberal etmenlerin etkisiyle yüksek eğitimin metalaşma eğilimine girmesi ve artan bir şekilde bireylerin faydasına işleyip üzerine fiyat etiketi konulmuş kişisel bir yatırım olarak görülmeye başlanması eğitim-göç endüstrisinin ortaya çıkmasında güçlü faktörler olarak değerlendirilmiştir (Baas, 2019).

Tarihsel olarak Türkiye’de uluslararası öğrenci hareketliliğinin Türkiye’nin 1981 yılından itibaren Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) aracılığıyla yabancı öğrencileri kabul etmesiyle başlamıştır. Fakat 1990’lara kadar mevcut bursların eksikliği nedeniyle Türkiye’ye gelen öğrencilerin sayısı az kalmıştır. 1992 yılından itibaren Türkiye’nin başlatmış olduğu Büyük Öğrenci Projesi kapsamında, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları Sınavı’nın (TCS) başlaması ve öğrenciler için burs seçeneklerinin genişlemesiyle Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nden yani Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelere gelen öğrencilerin sayısında artış olmuştur (Kıroğlu vd., 2010; Yılmaz vd., 2016). Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı altında 2012’de başlatılmış olan Türkiye Bursları gerek başvuru yapan yabancı öğrencilerin menşe ülkelerinin çeşitlenmesi gerekse de başvuruda bulunan uluslararası öğrencilerin sayılarının artması açısından önemli politika değişikliklerindedir. Ne var ki Türkiye Bursları’nın da etkisiyle Türkiye’deki yabancı öğrenci sayısı 2012 yılında 2003’teki sayısının iki katı olan 35,000 yabancı öğrenciye ulaşmıştır. Türkiye devletinin burs programlarının farklı kotalarla farklı bölgelere yayılması da bu sayıların artışında önemli etkenlerden olmuştur. Menşe ülkeler çerçevesinde burs en çok Türk dilini konuşan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan’dan gelen öğrencilere, daha sonra Afganistan, İran, Irak ve Suriye’den gelen Orta Doğu öğrencilere ve üçüncü olarak da Güney ve Doğu Avrupa’dan öğrencilere sağlanmıştır. UNESCO’nun istatistikleri göz önüne alındığında Türkiye’ye uluslararası öğrenci göçünün öğrenci hareketliliğindeki küresel trende paralellik gösterdiğini ifade edebiliriz.

Türkiye bağlamındaki bu gelişmeler uluslararası öğrenci hareketliliğinin artışına önemli etkilerde bulunmuştur. Buna rağmen uluslararası literatürde farklı kapsam ve boyutlarıyla tartışılan uluslararası

öğrenci hareketliliği Türkiye akademik yazınında konunun belli bir disiplin altında, dar ve kısıtlı olarak incelendiği ifade edilebilir. Uluslararası öğrenci hareketliliği kapsamında Türkiye literatüründe konu ilk etapta, Avrupa coğrafyasında yer alan yükseköğretim kurumları arası öğrenci değişim programı olan Erasmus öğrenci değişim programı kapsamında gerek Avrupa'daki yüksek öğretim kurumlarına giderek programdan yararlanan Türk öğrencilerine bu programın etkileri gerekse Türkiye'deki eğitim kurumlarına gelen yabancı öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversitelere etkileri ile gelen öğrencilerin karşılaştıkları güçlükler daha çok eğitim bilimleri disiplini çerçevesinde değerlendirilmiştir (Yağcı vd., 2007; Önder ve Balcı, 2010; Yağcı vd., 2013; Aslan ve Jacobs, 2014; Çepni vd., 2018). Bu çalışmanın ikinci göç kategorisini oluşturan Avrupa Birliği dışından olan öğrenciler kapsamındaki uluslararası öğrenci hareketliliği hususunda ise, Türkiye'deki ilgili literatürde son yıllarda yaygınlaşmaya başlamasına rağmen, Türkiye'deki literatür dünyadaki örneklerine kıyasla konuya dar bir perspektiften yaklaşmaktadır. Daha somut bir şekilde ifade edilecek olursa, UNESCO'nun istatistikleri ve Türkiye'de bu konuda yapılmış en önemli araştırmalardan olan SETA raporundan hareketle dünya üzerinde artan uluslararası öğrenci sayısına vurgu yapılarak Türkiye'de de bu trendin yoğunlaştığı dile getirilmektedir (Özoğlu vd., 2012; Kethüda, 2015). Yine bu raporlara referanslarla daha çok Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına gelen uluslararası öğrencilerin profilleri, karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara olası çözümler eğitim bilimleri disiplini üzerinden değerlendirilmiştir (Özer, 2012; Kumcağız vd., 2016; Karadirek ve Kara, 2021). Türkiye'de konu ile ilgili en önemli araştırmalardan olan Kondakçı'nın (2011) Türkiye'deki devlet üniversitelerinde lisans eğitimlerini alan 331 uluslararası öğrenciyle düzenlemiş olduğu ampirik çalışma, Batı'nın ekonomik olarak gelişmiş ülkelerinden gelen öğrencilerin Türkiye'ye kişisel gerekçelerle geldiğine karşın, Doğu'nun ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerinden gelen öğrencilerin akademik ve ekonomik gerekçelerle Türkiye'yi tercih ettikleri bulgusunu vurgulamaktadır. Çalışma Batı eksenli yaklaşıma karşı olarak, çevre ülkelerde meydana gelen uluslararası öğrenci hareketliliğindeki artışa odaklanmasının yanı sıra, (1) öğrenci gönderen ve öğrenci alan ülkeler arasındaki kültürel, siyasal ve tarihsel yakınlık ve (2) öğrencileri çeken merkezin dışında yer alan çevrede bölgesel merkezlerin oluşması gibi faktörlerin vurgusunu yapması bakımından önemlidir (Kondakçı, 2011; Kondakçı vd., 2018).

İran uyruklu uluslararası öğrenci hareketliliğine tarihsel olarak kısaca değinmek gerekirse, 1979 İslam Devrimi öncesinde finansal açıdan durumları iyi olan ailelerin çocuklarını öncelikli olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne göndermesi şeklinde gerçekleştiği göze çarparken, devrimin akabinde öğrenci hareketliliği uluslararası ekonomik ve politik yaptırımlar ile yeni İran'ın küresel izolasyon politikalarının etkisiyle önemli ölçüde kesintiye uğramıştır (Mobasher, 2012; Mehrabi, 2014). İranlı uluslararası öğrenci hareketliliği 1990'ların ortasından itibaren önemli oranda artış göstermeye başlamış ve 2007 yılında 8,000 kadar olan İranlı uluslararası öğrenci 2012 yılına gelindiğinde 17,000 öğrenciye ulaşmıştır (Zijlstra, 2020: 2). Bu artışın önemli sebeplerinden biri olarak Amerika Birleşik Devletleri güdümlü İran'a yönelik ekonomik yaptırımlarına Ahmedinejat'ın 2005-2013 yılları

arasındaki cumhurbaşkanlığında İran'ın nükleer programı konusunda izlemiş olduğu politikalara Birleşmiş Milletler ile Avrupa Birliği'nin de ekonomik yaptırımlar uygulaması olmuştur (Chaichian, 2012; Mehrabi, 2014). Bu yaptırımlar sonuç olarak İran ekonomisine ciddi olumsuz etkiler getirmiş ve toplumsal rahatsızlıkların artmasına neden olarak 2009 yılında başlayan Yeşil Hareket'e dönüşmüştür (Zijlstra, 2020). Ekonomik kriz İran'daki birçok sektörü etkilediği gibi eğitim alanını da etkilemiştir. Ülkenin yüksek eğitime teknoloji ve bilimsel ekipmanların temini için ayırdığı bütçeler azalmış ve zaten hoşnut olmayan toplumdaki yansıması beyin göçüyle öğrencilerin başka ülkelere olan hareketliliğinin tetiklenmesi olmuştur (Mehrabi, 2014). Ayrıca İran'a uygulanagelen yaptırımlar özellikle İranlı öğrencilerin Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği vize edinimlerini zorlaştırmıştır. Böylece İranlı öğrenciler eğitimleri için giderek daha yakın coğrafyalara ve bölgesel merkezlere yani Türkiye ve Malezya gibi ülkelere yönelmişlerdir (Kondakçı vd., 2018).

İran uyruklu öğrencilerin uluslararası hareketliliği kapsamında Türkiye'yi de içine dahil eden önemli çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür. Paul'un (2011) aşamalı göç (stepwise migration) yaklaşımından yararlanan Sadri ve Chaichian (2018) ve Zijlstra'nın (2020) Türkiye'de yürüttüğü saha incelemelerini içeren çalışmaları, İran uyruklu uluslararası lisansüstü öğrencilerin gerek vakıf gerek devlet üniversitelerinde lisansüstü çalışmaları için neden Türkiye'yi tercih ettiklerini göstermektedir. Çalışma, lisansüstü İranlı öğrencilerin, İran'a yönelik yaptırımların Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine vize edinimlerinin zorlaştırması nedeniyle Türkiye'nin en-iyi ikinci seçenek olarak seçtiklerini vurgulamaktadır (Zijlstra, 2020). Yine aynı çalışma Pierre Bourdieu'nun sermaye biçimleri kategorileştirmesinden yararlanarak, bir taraftan Koç Üniversitesi gibi vakıf üniversitelerinde eğitim alan öğrencilerin aşamalı göç (stepwise migration) biçiminde Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa ülkelerine geçiş için gereken sermayeleri Türkiye'de biriktirip, Türkiye'ye güzergahlarındaki basamak taşı olarak geldikleri ve bir üst derece eğitimleri için güzergahlarına devam ettiklerini göstermektedir (Zijlstra, 2020). Öte yandan devlet üniversitelerinde lisansüstü çalışmalarını sürdürenlerin ise edindikleri Türkiye'ye entegrasyonunu kolaylaştıran sermaye ile enine göç (crosswise migration) ile daha uzun süreler Türkiye'de kaldıklarını veya İran'a geri dönüş yaptıkları ayrımı bulgusuna ulaşmaktadır (Zijlstra, 2020). Bu çalışma lisansüstü öğrencilerin dikey ya da yatay hareketliliklerini irdelemekte ve Türkiye'deki lisans programlarında eğitim gören İran uyruklu uluslararası öğrencileri araştırma sınırlarına dahil etmemiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Kayıtlı İranlı Uluslararası Öğrenciler

Öğretim Yılı	Erkek	Kadın	Toplam
2013-2014	2762	1581	4343
2014-2015	3288	2014	5302
2015-2016	3455	2206	5661
2016-2017	3627	2472	6099
2017-2018	3667	2751	6418
2018-2019	3853	3301	7154
2019-2020	4489	4287	8776
2020-2021	5621	5602	11223

Kaynak. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, istatistik.yok.gov.tr, son erişim 12 Haziran 2022. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nden derlenen verilere göre hazırlanarak sunulan Tablo 1, 2013-2014 ve 2020-2021 öğrenim dönemleri arasında Türkiye’deki İranlı öğrencilerin sayılarını göstermektedir. Verilerin ilk bakışta bize sunduğu üzere iki önemli çıkarım yapılabilir: Birincisi, 2013-2014’ten 2020-2021’e uzanan süreçte toplam İran uyruklu yabancı öğrenci sayısı yaklaşık olarak yüzde 150’den fazla artış göstermiştir. İkincisi, kadın öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına göre her öğrenim yılı için daha fazla artmış, aynı dönemsellikte kadın öğrenci sayısında yaklaşık olarak yüzde 250 gibi bir artış gerçekleşmiştir. Bu veriler 1980’lerden itibaren uluslararası koruma temelli hareketliliğe sahne olan Türkiye-İran göç koridorunda değişimi ve dönüşümü göstermek açısından anlamlıdır. İran uyruklu yabancı öğrencilere tekrar dönersek, bir taraftan veriler yıl, üniversite, cinsiyet, şehir gibi değişkenleri de ifade etmekte ve sayısal artışı doğrulamak için önemli olanaklar sunmaktadır. Öte taraftan bu artışın temelinde yatan gerekçeleri yani İran uyruklu uluslararası öğrencilerin özellikle kadın öğrencilerin bu altı yıllık süreçteki artışını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de İranlı uluslararası öğrenci hareketliliğinin derinlemesine incelenmesi dolayısıyla, sadece bu koridorda yeni ve yaygınlaşan bir trendin incelenmesi açısından değil, aynı zamanda bu hareketliliğin ekonomik-politik düzlemle ilişkisi bakımından önem arz etmektedir.

“Neoliberal Müesses Nizam” ve En Yeni Kategori: Yatırım-yoluyla-Vatandaşlık Göçü

Makalenin üçüncü ayağını oluşturan İranlı bireylerin yatırım-yoluyla-vatandaşlık ekseninde Türkiye’ye yönelik hareketliliği, son yıllarda Avrupa özelinde de benzer uygulamaların başlamasıyla en canlı akademik tartışmalara tanık olduğumuz kategoridir. Yatırım-yoluyla-vatandaşlık, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerin yabancı yatırımcıları ve sermayeyi çekebilmek adına, belli bir tutarda yatırım yapan ve istihdam olanağı yaratan yabancı yatırımcıların belli bir süre ikameti sonrası kalıcı ikamet alabilmesi olanağı sağlayan farklı bir düzenli göç kategorisi olarak nüveleri atılmış olan hareketliliklerdir. Vatandaşlık literatürü sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk gibi farklı disiplinlerde çok farklı boyutlarıyla incelenmekte ve oldukça hacimli bir yapıya sahiptir. 1980 sonrasında küreselleşmenin etkisi ve neoliberal mantığın hâkim olmaya başlamasıyla devlet, birey ve

pazar ilişkilerinde önemli dönüşümler meydana gelmiş ve bu dönüşümlerin ekonomik, toplumsal ve siyasal yansımaları neticesinde devlet ve birey arasındaki bağa işaret eden vatandaşlık kurumu da etkilenmiştir. Bu bağlamda, uluslararası göçlerin etkisiyle dışarı-sı-ıçerisi boyutlarına, ulus devletin sınırlarına yasal ve yasal olmayan biçimlerde dahil olan ya da olmak arzusunda olan göçmenler üzerinden yeni biçimler verildiğini söyleyebiliriz. Bu biçimlenme küresel ekonominin birbirine sıkıca bağlı hale geldiği günümüzde, piyasanın toplum ve devlet üzerinde artan baskısıyla vatandaşlık gerek devletler gerekse yatırımcılar için performanslarını optimize edecekleri bir mal haline gelmesiyle yakından ilişkilidir (Dzankic, 2012: 2). Devletlerin piyasanın işleyişine uygun olarak, göç politikalarını olabildiğince seçkin göçmenlerin, profesyonellerin ve yatırımcıların lehine olacak şekilde uyarladıklarına tanıklık etmekteyiz (Ong, 2005; Shachar ve Hirschl, 2014). Bu doğrultuda Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler yatırımcı çekebilmek adına vatandaşlık hakkından ziyade ikamet hakkı verilmesi şeklinde göç politikalarında düzenlemeler yapmışlardır (Dzankic, 2012). Bahsedilen ekonomik olarak gelişmiş ülkeler yatırımcılara, belirlenen sektör için belli süre ve tutarda yatırım yapması ve istihdam yaratılması şartıyla ikamet hakkı vermekteler ve belli bir süre ülkede ikamet etme koşulu gibi vatandaşlığa geçiş için kriterlerde esnekliğe gidilebildiklerini görmekteyiz (Dzankic, 2012). Bu uygulamanın sadece yatırımcılar-girişimciler için olmadığını ve diğer alanlarda hızla görüldüğünü de ifade etmek gerekmektedir. Örneğin, Shachar ve Hirschl (2014: 231-232) *olimpik vatandaşlık* etiketiyle elit göçmenlerin kırmızı halı muamelesi görmelerine dikkat çekerlerken; zengin girişimcileri, önemli bilim insanlarını, başarılı atletleri ve ünlü sanatçıları içeren bu göçmenlerin ayrıcalıklı bir şekilde hızlı vize ve vatandaşlık programları aracılığıyla dahil edilmeleri süreçlerini, piyasa mantığı ile ulusal çıkarların birleşmesinin bir yansıması olarak yorumlamaktadırlar. Bu durum Brown'ın (2016), Çalışkan ve Callon'un (2009) kavramsallaştırmasından hareketle 1980'ler itibariyle hakimiyetini genişleten neoliberalizmin, finansal olmayan sahaların, aktivitelerin ve öznelerin iktisadi alanın içine dönüştürülerek hayatın tüm alanlarını *ekonomikleştirme* (economization) pratiği olarak adlandırdığı sürecin bir göstergesidir. Vatandaşlık kurumundaki günümüzde yaşanan dönüşümler ya da değişimler Brown'ın bahsettiği süreç ile ilintilidir. Diğer bir deyişle, neoliberal pratik öznelere, hayatın safhalarında yatırımcı, girişimci ve tüketici gibi çeşitli roller atfettiği piyasa aktörleri olarak anlam vermektedir (Brown, 2016: 3). Böylece daha öncelerde siyasal üyelikten hariç tutulmanın devletin etkin bir silahı olduğu vatandaşlık olgusu, günümüzde *dahil etme* siyasasının daha efektif bir mekanizmaya dönüştüğü bir yapı haline gelmiştir. *Dahil etme*, devlet için artık daha etkindir çünkü dahil edilen dahil edilmek için birtakım meziyetlerini, birikimlerini ve kültürel-beşerî-ekonomik sermayelerini bu uğurda seferber etmektedir. Dolayısıyla dahil eden bir işveren ya da bir girişimci tutumuyla, kimin dahil edileceğinin sınırları piyasa tarafından belirlenmiş bir arzu politikası uygulamaya geçirmektedir. Kısacası bu gelişmeler, vatandaşlık olgusunun birey ve devlet ile birey ve toplum arasında bir bağ olmaktan çıkıp bir ticari mala dönüşmesinin işareti olarak okunabilir.

Çalışmanın kapsamı içinde yer alan bu üçüncü kategori çerçevesindeki yatırım-yoluyla vatandaşlık hareketliliğini Türkiye’de siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin konuyu henüz ele almadığını ifade edebiliriz. Bu kapsama yakın olabilecek son dönemde yapılmış en önemli çalışma, Amerika Birleşik Devletleri’nin *jus soli* vatandaşlık ile doğumdan ötürü kazanılan vatandaşlık (birthright citizenship) prensibinden yararlanmak amacıyla Türkiye’nin seküler orta ve üst sınıf vatandaşlarının ABD’de bebeklerini dünyaya getirmeleri yoluyla stratejik pratiklerini ortaya çıkarmaktadır (Altan-Olcay ve Balta, 2016). Burada Türk üst sınıflarının takındıkları stratejik tavrın temel nedeni, vatandaşı oldukları Türkiye’de siyasal, toplumsal ve ekonomik hoşnutsuzlukları ve güvensizlik algıları ön plana çıkarken kendi çocuklarının geleceğini en azından Amerikan pasaportu edinimiyle güvence altına almaları arzusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Altan-Olcay ve Balta (2016) beşerî sermaye (human capital), kültürel sermaye (cultural capital) ve ekonomik sermayeye (economic capital) ek olarak hareketlilik sermayesine (mobility capital) daha rahat erişimi olan üst sınıfların bu stratejilerinin vatandaşlığın dönüşümünü yansıttığını ileri sürerken, bu durumu küresel ve ulus-ötesi eşitsizliklerin günümüz vatandaşlık rejimindeki yansıması olarak yorumlamaktadırlar. Tam da bu noktadan hareketle, Türkiye’nin stratejik vatandaşları çocuklarının Amerikan pasaportuna erişimiyle stratejik bir pratik geliştirerek çocuklarını “güvence altına” alırken, Türkiye’ye gelen “stratejik vatandaşlar” hangi temel motivasyonla hareket etmektedirler kapsamı ve bu yeni gelenlerin ne tür resmi (formal) ve resmi olmayan (informal) pratikler sergilediklerinin açığa çıkarılması önemli olgu olarak derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir.

2018 yılında Türk vatandaşlığı ile ilgili yönetmelikteki değişiklik sonrasında hacminde artış gözlemlendiğimiz bu olgunun Türkiye’de henüz yeterince tartışma olanağı bulamaması uluslararası öğrenci hareketliliğiyle birlikte Türkiye-İran göç koridorunda gözlemlenen ‘trend’ halindeki ‘yeni’ kategorilerden biri olmasından ileri gelmektedir. Türkiye bağlamında ‘yeni’ bir hareketlilik kategorisi olmasına ve göç-vatandaşlık bağlantı noktasını göstermesine ek olarak, neoliberal siyasal-ekonomik düzlemin getirdiği sınıflı ve hiyerarşik eşitlikleri gözler önüne sermesi bakımından konunun derinlemesine ve kapsamlı bir biçimde tartışılması ve araştırılması gerekmektedir. Peki Türkiye’de politika düzeyinde bu yeni kategorinin oluşumu hakkında neler söylemeliyiz? Malta ve Portekiz gibi ülkelerin 2013 yılında uygulamaya geçirdiği yatırım-yoluyla-vatandaşlık olgusu, 2018 yılı Eylül ayında Türkiye’de yabancılara mülk satışı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş için kolaylıklar sağlanması hususundaki değişikliklerle hız kazanmıştır ve özellikle Türkiye-İran göç koridorunda yeni denilebilecek bir hareketlilik kategorisidir. Bu noktada 18 Eylül 2018 tarih ve 106 karar sayısı ile Resmî Gazete’de yayımlanan “Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin” 20. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan kimi bentlerinde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre (a) bendindeki 2 milyon Amerikan Doları, 500 bin Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası, (b) bendindeki 1 milyon Amerikan Doları, 250 bin Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası, (ç) bendindeki 3 milyon Amerikan Doları, 500 bin Amerikan Doları veya karşılığı döviz

ya da karşılığı Türk Lirası ve (d) bendindeki 3 milyon Amerikan Doları, 500 bin Amerikan Doları veya karşılığında döviz ya da karşılığı Türk Lirası şeklinde değiştirilmiştir (Resmi Gazete 19 Eylül 2018). Bu yönetmelikte yer alan bentleri açacak olursak (a) bendi sermaye yatırımı gerçekleştirilmesi, (b) bendi taşınmaz alımı ve üç yıl satılmaması, (ç) ilgili tutarında mevduatı Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara yatırılması ve (d) bendi ise ilgili tutarda üç yıl boyunca devlet borçlanma araçlarını tutma şartlarını sağlayan “yabancı” Cumhurbaşkanı kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabilir (5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 20. madde). İlgili kararın Resmî Gazete’de yayımlanmasının ardından özellikle İstanbul, Antalya, Ankara, Bursa ve Yalova gibi illerde gerek İranlı bireylerin gerekse İran dışından olan yabancı bireylerin konut alımlarında önemli oranda bir artış söz konusudur (bknz. Tablo 2 ve Tablo 3).

Tablo 2. İllere göre Yabancılara Yapılan Konut Satışları (2013-2020)

İl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (Ocak-Eylül)
İstanbul	2447	5580	7493	5811	8182	14270	20857	11966
Antalya	5548	6542	6072	4352	4707	7938	8951	5125
Aydın	1112	1191	1107	871	826	1070	837	Veri yok
Muğla	1053	1051	717	632	634	Veri yok	957	489
Mersin	545	783	830	580	600	1022	Veri yok	819
Bursa	375	954	1501	1318	1474	2729	2213	882
Yalova	284	765	1425	822	1079	2063	1696	821
Ankara	175	369	599	623	817	2133	2539	1829
Sakarya	103	512	833	657	770	1366	1247	555
Trabzon	Veri yok	225	778	810	978	1344	935	Veri yok
Toplam	12181	18959	22830	18189	22234	39663	45483	26165

Kaynak. TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=in%C5%9Faat-ve-konut-116&dil=1>, son erişim 27 Eylül 2020. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 2 incelendiği zaman 2018 yılıyla birlikte İstanbul, Antalya, Bursa, Ankara ve Yalova illerinde yabancılara yapılan konut satışında muazzam bir artış söz konusudur. Yine aynı tabloya göre, 2017 yılında toplamda 22.234 konut satışı yapılmışken, bu rakam 2018’de 39 binin üzerinde ve 2019’da 45 binin üzerinde gerçekleşmiştir. Yabancılara yapılan konut satışındaki artışın 2018 Vatandaşlık yönetmeliğindeki değişikliklerle yakından ilişkili olduğu iddia edilebilir. Sahada yapılacak olan araştırma, yönetmelikteki değişikliğin yabancılara Türkiye’de konut alımına ne denli etki göstermiş olduğunu somut olarak bizlere sunacaktır.

Tablo 3. Ülke Uyruklarına göre Yabancılara Yapılan Konut Satışları (2015-2020)

Uyruk	2020 (Ocak-Eylül)	2019	2018	2017	2016	2015
İran	4716	5423	3652	792	664	744
Irak	4165	7596	8205	3805	3036	4228
Rusya	1895	2893	2297	1331	1224	2036
Afganistan	1277	2191	2084	1078	1205	656
Azerbaycan	883	1191	1250	942	610	815
Suudi Arabistan	487	2208	2718	3345	1886	2704
Almanya	847	1723	1866	772	714	869
Yemen	769	1564	851	390	v.y.	231
İngiltere	676	1353	1237	794	827	1054
Kuveyt	711	1903	2199	1691	1744	2130
Diğer Ülkeler	4722	8802	6899	3638	3067	3514
Toplam	26466	45967	40044	22428	18391	22991

Kaynak. TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=in%C5%9Faat-ve-konut-116&dil=1>, son erişim 27 Eylül 2020. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde ise İran ve Irak uyruklu yabancıların son yıllarda Türkiye’de en fazla konut alımı gerçekleştiren gruplar olduğu görülmektedir. Özellikle 2018 öncesi yıllarda sayısal olarak diğer grupların gerisinde kalan İranlı bireylerin 2018 itibariyle sayıları katlanarak artarak en fazla konut alımı gerçekleştiren yabancı grubu olmasının temel nedeni 2018 yönetmelik değişikliği olarak görülebilir. Yani 2018 yönetmelik değişikliği ile İran uyruklulara yapılan konut satışlarındaki artış arasında doğrudan bir ilişki olduğunu iddia edebiliriz. Somut olarak gözlemlenebilen bu artışa neden olduğunu düşündüğümüz bu yönetmelik değişikliğinin ilk olarak Türkiye-İran göç koridorunun doğasında nasıl bir değişikliğe gittiği ve bir sığınma hareketliliği olarak oluşan bu koridorun 2018 yönetmelik değişikliğinden etkilenip etkilenmediği ve yeni taktikler üretimine nasıl katkıda bulunduğu açığa çıkarılması gerekmektedir.

SONUÇ

Bu makalede, Türkiye-İran göç koridorunun değişen doğasına odaklanılmıştır. Uluslararası öğrenci ve yatırım-yoluyla-vatandaşlık düzenli göç kategorilerini sermaye yoğun hareketlilik kategorisi altında kavrayan makale, Türkiye-İran göç koridorunun dönüşümünü bu yeni ortaya çıkan ve yoğunlaşan kategoriler üzerinden değerlendirmektedir. Bu doğrultuda tarihsel olarak incelendiğinde 1980’lerin başından itibaren İranlı bireylerin daha ziyade sığınma temelli hareketliliğinin gözlemlendiği Türkiye-İran göç koridorunda 2010 sonrası süreçte sermaye yoğun hareketliliğe ilişkin göç kategorilerinin arttığını görmekteyiz.

Azalan sığınmacı başvuru sayılarına karşın sayıları her yıl artan uluslararası öğrenci ve yatırım-yoluyla-vatandaşlık göçleri “neoliberal müesses nizam”ın ulusal ve uluslararası göç politikalarına yansımalarını göstermekte ve bu politikaları ve bireylerin hareketliliklerini nasıl değiştirip dönüştürdüğünün

sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla politik-ekonomik düzlemde, azalan sığınmacı sayılarının değerlendirmesi yapılırken artan uluslararası öğrenci ve yatırım-yoluyla-vatandaşlık hareketlerinin de dikkate alınması son derece gereklidir. Diğer bir deyişle günümüz “neoliberal müesses nizam” altında, bir göç kategorisindeki azalmanın ya da azalan trendin diğer göç kategorisini bu nizama uygun olarak yaratıyor olabileceği gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Vatandaşlık anlayışındaki yeni bir konfigürasyon olarak yatırım-yoluyla-vatandaşlık, ulus devletlerin teritoryal sınırlarına dahil olan veya dahil olmak arzusunda olan ve bir hak ve statü olarak vatandaşlığa erişememiş olan göçmenler açısından kimin dahil edilip kimin hariç tutulacağı, kuralları piyasa yasalarının tahakkümü altında belirlenen bürokratik ve yasal kodların çerçevesini çizdiği bir arzu politikası olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçapar, Ş. K. (2006). Conversion as a migrant strategy in a transit country: Iranian shiites becoming christians in Turkey”. *International Migration Review* 40(4), 817-853.
- Altan-Olcay, Ö., Balta, E. (2016). Strategic citizens of america: transnational inequalities and transformation of citizenship. *Ethnic and Racial Studies*, 39(6), 939-957.
- Aslan, B., Jacobs, B. D. (2014). Erasmus student mobility: Some good practices according to views of Ankara University exchange students. *Journal of Education and Future*, 5, 57-72.
- Baas, M. (2019). The education-migration industry: International students, migration policy and the question of skills. *International Migration*, 57(3), 222-234.
- Barbulescu, R. (2014). Global mobility corridors for the ultra-rich: The neoliberal transformation of citizenship. *EUI Working Paper*, RSCAS 2014/1. Floransa: European University Institute.
- Bauböck, R. (2014). What is wrong with selling citizenship? It corrupts democracy. *EUI Working Paper* RSCAS 2014/1. Floransa: European University Institute.
- Bianet. “Aktivist Şariatmedari, serbest bırakıldı”. <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/230449-turkiye-nin-aktivist-sariatmedari-yi-iran-a-iyade-edecegi-iddia-edildi>, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020).
- Bilecen, B. (2014). *International student mobility and transnational friendship*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik: İltica, geçicilik ve yasallık ‘Van uydu şehir örneği’*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birdişli, F., Gören, M. (2018). Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bağlamında Türkiye-İran arasındaki göç ve sınır güvenliği. *İran Çalışmaları Dergisi* 1(2), 11-38.
- Brooks, R., Waters, J. (2011). *Student mobilities, migration and the internationalization of higher education*. Basingstone: Palgrave Macmillan.
- Brown, W. (2016). Sacrificial citizenship: Neoliberalism, human capital, and austerity politics. *Constellations*, 23:1, 3-14.
- Çalışkan, K., Callon, M. (2009). Economization, part 1: Shifting attention from the economy towards processes of economization. *Economy and Society*, 38(3), 369-398.
- Çepni, O., Aydın, F., Kılınç, A. Ç. (2018). Erasmus programına katılan öğrencilerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri: Fenomenolojik bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(3), 436-450.
- Chaichian, M. A. (2012). The New phase of globalization and brain drain: Migration of educated and skilled Iranians to the United States. *International Journal of Social and Economics*, 39(1/ 2), 18:38.
- Dzankic, J. (2012). The pros and cons of ius pecuniae: Investor citizenship in comparative perspective. *EUI Working Papers*, RSCAS 2012/14, Floransa: European University Institute.
- Dzankic, J. (2014). The Maltese falcon, or: My Porsche for a passport!. *EUI Working Paper*, RSCAS 2014/1, Floransa: European University Institute.
- Goodwin-Gill, G. S. (2008). Convention relating to the status of refugees protocol relating to the status of refugees. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/prsr/prsr_e.pdf. Erişim tarihi: 27 Ekim 2020.
- Gültay, B., Özözen Kahraman, S., İsmayıl, G., Çalışkan, V. (2018). Uluslararası öğrencilerin göç potansiyelleri: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. *IX Uluslararası STK Kongresi Sunumları*, 15-17 Kasım 2018.

- Haussen, T., & Uebelmesser, S. (2016). Student and graduate migration and its effect on the financing of higher education. *Education Economics*, 24(6), 573-591.m
- İçduygu, A., & Sert, D. S. (2009). Country profile: Turkey, *Focus migration*, 5. Hamburg: Hamburg Institute of International Economics.
- İçduygu, A., & Karaçay, A. B. (2012). The International migration system between Turkey and Russia: project-tied migrant workers in Moscow". *International Migration*, 50: 1, 55-74.
- Karaçay, A. B. (2011). Bir göç sisteminin analizi: Türkiye-Rusya örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Karadirek, G., & Kara, M. A. (2021). Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyokültürel ve akademik uyumu üzerinde ulusal ve örgütsel kültürün etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 1046-1065.
- Kaya, İ. (2009). Reform in Turkish asylum law: Adopting the EU acquis?. *CARIM Research Report 16*. Floransa: European University Institute.
- Kethüda, Ö. (2015). Türkiye'deki uluslararası öğrenci hareketliliği üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 5(3), 147-161.
- Kıroğlu, K., & Kesten, A., Elma, C. (2010). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin kültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Kirişçi, K. (1996). Is Turkey lifting geographical limitation-the November 1994 regulation on asylum in Turkey". *International Journal of Refugee Law*, 8(3), 293-318.
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kondakçı, Y. (2011). Student Mobility Reviewed: Attraction and Satisfaction of International Students in Turkey. *Higher Education*, 62(5), 573-592.
- Kondakçı, Y., Bedenlier, S., Zawacki-Richter, O. (2018). Social network analysis of international student mobility: Uncovering the rise of regional hubs. *Higher Education*, 75, 517-535.
- Kumcağız, H., Dadasgzadeh, R., Alakuş, K. (2016). Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki yabancı uyruklu öğrencilerin sınıf düzeylerine göre yaşadıkları sorunlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 37-50.
- Massey, D., ve diğerleri. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Mavelli, L. (2018). Citizenship for sale and the neoliberal political economy of belonging. *International Studies Quarterly*, 62, 482-493.
- Mehrabi, S. (2014). International economic sanctions, university life, and global citizenship education: The case of Iran. *Cultural and Pedagogical Inquiry*, 6(1), 43-66.
- Mobasher, M. M. (2012). *Iranians in Texas: Migration, politics, and the ethnic identity*. Austin: University of Texas Press.
- Mülteci Medyası. "Türkiye'nin sınır dışı ettiği İranlı 2 mültecinin idam cezası onandı". <https://multecimedyasi.org/2020/06/29/turkiyenin-sinir-disi-ettigi-iranli-2-multeci-idam-edilecek/>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020.
- Mülteci Medyası. "Üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen İranlı mülteci sınır dışı edilme tehlikesi ile karşı karşıya". <https://multecimedyasi.org/2020/09/09/ucuncu-bir-ulkeye-yerlestirilmeyi-bekleyen-iranli-multeci-sinir-disi-edilme-tehlikesi-ile-karsi-karsiya/>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020.
- Ong, A. (2005). (Re)articulations of Citizenship, *Political Science and Politics*, 38(4), 697-699.

- Önder, R. K., & Balcı, A. (2010). Erasmus öğrenci öğrenim hareketliliği programının 2007 yılında programdan yararlanan Türk öğrenciler üzerindeki etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 93-116.
- Özer, M. (2012). Türkiye’de uluslararası öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 10-13.
- Özoğlu vd., (2012). *Küresel eğilimler ışığında Türkiye’de uluslararası öğrenciler*. Ankara: SETA
- Parla, A. (2019). *Precarious hope: Migration and limits of belonging in Turkey*. Stanford: Stanford University Press.
- Paul, A. M. (2011). Stepwise international migration: A multistage migration patterns for the aspiring migrants, *American Journal of Sociology*. 116(6), 1842-1886.
- Resmî Gazete. “18 Eylül 2018, Karar Sayısı: 106” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180919-15.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020.
- Sadri, H., & Chaichian, M. A. (2018). The role of shared ethnicity in facilitating stepwise migration of educated and skilled individuals: The case of Iranian graduate students in Turkey. *Crossings: Journal of Migration & Culture*, 9(2), 205-231.
- Sert, D. S., & Daniş, D. (2020). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- Sert, D. S., & Yıldız, U. (2016). Governing without control: Turkey’s “struggle” with international Migration”. İçinde Özbay, C., Erol, M., Türem, U., & A. Terzioğlu, (der.), *The Making of Neoliberal Turkey*. (s. 53-71) Surrey: Ashgate.
- Shachar, A. (2014). Dangerous liasons: Money and citizenship”. *EUI Working Paper RSCAS 2014/1*. Floransa: European University Institute.
- Shachar, A., Hirschl, R. (2014). On citizenship, states, and markets. *The Journal of Political Philosophy*, 22(2), 231-257.
- Shachar, A., Bauböck, R. (der). (2014). Should citizenship be for sale?. *EUI Working Paper RSCAS 2014/1*. Floransa: European University Institute.
- Türkiye Bursları. <http://www.turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda/turkiye-burslari> Erişim tarihi: 16 Eylül 2020.
- Universities UK. (2014). *International students in higher education: The UK and its competition*. Londra: UK.
- Yağcı, E., Ekinci, E. C., Burgaz, B., Kelecioğlu, H., Ergene, T. (2007). Yurt dışına giden Hacettepe Üniversitesi Erasmus öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 229-239.
- Yağcı, E., Çetin, S., Turhan, B. (2013). Erasmus Programı ile Türkiye’ye Gelen Öğrencilerin Karşılaştıkları Akademik Güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 341-350.
- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., Savaşan, F. (2017). Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri, *Akademik İncelemeler Dergisi* 12(1), 203-254.
- Yıldız, U., & Sert, D. (2017). Göçün jeopolitiği ve Türkiye’nin coğrafi kısıtlaması üzerine farklı bir yorum. *Toplum ve Bilim*, 140, 93-105.
- Yıldız, U., & Sert, D. (2019). Dynamics of mobility-stasis in refugee journeys: Case of resettlement from Turkey to Canada. *Migration Studies*, 9(2), 196-215.
- Yıldız, U. (2020). *Tracing asylum journeys: Transnational mobility of non-european refugees to Canada via Turkey*. New York & Londra: Routledge.

- Yılmaz, A., Akdağ, M., Durmuş, M. A. (2016). Türk ve yabancı öğrencilere Türkiye’de yükseköğretim fırsatları: YÇS, UİP ve TCS. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 40-57.
- YÖK İstatistik. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://www.istatistik.yok.gov.tr> Erişim tarihi 17 Eylül 2020.
- Yükseker, D. (2007). Shuttling goods, Weaving consumer tastes: Informal trade between Turkey and Russia. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(1), 60-72.
- Zijlstra, J. (2020). Stepwise student migration: A trajectory analysis of Iranians moving from Turkey to Europe and North America. *Geographical Research, Special Selection Article*, 58, 403-415.

Geliş Tarihi:

25.07.2022

Kabul Tarihi:

23.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Deniz, O. (2022). Türkiye İnan sınırında düzensiz göç ve göçmenlerin sınır geçme pratikleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 254-273. doi: 10.46928/iticusbe.1148196

TÜRKİYE İRAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN SINIR GEÇME PRATİKLERİ

Araştırma

Orhan Deniz

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

odeniz70@hotmail.com

Atatürk Üniversite mezunu olan Orhan Deniz, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Coğrafya bölümünde Profesör olarak görev yapmaktadır. Uluslararası göç, göç ve güvenlik, sınır yönetimi, düzensiz göç ve yerinden edilme konularında çalışmalar yürüten Deniz, nüfus, yerleşme ve göç konularında da dersler vermektedir.

TÜRKİYE İRAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN SINIR GEÇME PRATİKLERİ

Orhan Deniz
odeniz70@hotmail.com

Özet

Amaç: Bu araştırma, Güney Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelip, İran üzerinden Türkiye'ye giren, özellikle Afganistan, Pakistan, İran, Bangladeş ve Somalili düzensiz göçmenlerin göç süreçlerini ve sınır geçme pratiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, göçmenlerin ülkelerinde kopuş nedenlerini, göçmen profillerini, İran'ın göçmenlere karşı tutumunu, göçün maliyetini, göç sürecinde karşılaşılan güçlükleri ve göçmenlerin sınır geçme pratiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Türkiye-İran sınırında göçle birlikte güvenlik konusunun irdelenmesi de çalışmanın bir başka amacını oluşturmaktadır.

Yöntem: Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada mülakat ve görüşme teknikleri kullanılarak birincil veriler elde edilmeye çalışılmıştır. İkincil veri kaynağı olarak da daha önce yapılan akademik çalışmalar, Göç İdaresi Başkanlığı ve Van Valiliği İl Göç İdaresi verilerinden yararlanılmıştır. Çok boyutlu ve çok aktörlü bir olgu olan düzensiz göç meselesi ele alınırken, göçmenler, göçmen kaçakçıları, güvenlik güçleri, mülki idare amirleri ve sınır köylüleri gibi aktörlerden istifade edilmiştir.

Bulgular: Son yıllarda sayıları artan ve İran üzerinden Türkiye'ye giren göçmenlerin önemli bir kısmını Afganlar, Pakistanlılar ve İranlılar oluşturmaktadır. Yıllara göre sayıları değişmekle birlikte Afganların oranı yıllık ortalama %30 ile %45 arasında değişmektedir. Gerek Afgan gerekse diğer göçmen grupların artışında temel etkenin güvenlik kaygısı ve ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. İran yönetiminin ülkedeki göçmenleri batıya yönlendirmesi ve göçmen kaçakçılarının faaliyetleri de bu durumda önemli rol oynamaktadır. Göçmenler seyahat sürecinde başta coğrafi koşullar ve kaçakçıların suiistimalleri olmak üzere birçok zorlukla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. En dramatik olanlardan birisini göçmen ölümleri oluşturmaktadır. Her yıl sadece Türkiye İran sınırında soğuktan donarak hayatını kaybeden göçmen sayısı yaklaşık 50 civarındadır.

Özgünlük: Son yıllarda Türkiye ve dünyanın konuştuğu önemli gündem başlıklarından birisi haline gelen göç meselesine, özellikle doğudan gelen göç meselesine, odaklanılan bu çalışmanın hem literatüre, hem de politika yapıcılara katkı sunması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Düzensiz Göç, Sınır, Afgan Göçü, Türkiye-İran Sınırı

JEL Sınıflandırması: R23

IRREGULAR MIGRATION AT THE TURKIYE-IRAN BORDER AND THE BORDER CROSSING PRACTICES OF IMMIGRANTS

Abstract

Purpose: The main objective in conducting this research has been investigating and enquiring into the migration processes and border crossing practices of irregular migrants from South Asian and Middle Eastern countries, who entered Turkey via Iran, especially from Afghanistan, Pakistan, Iran, Bangladesh and Somalia. Within this context, the study aims to reveal the reasons for the departure of immigrants in their countries, immigrant profiles, factors affecting immigration decisions, Iran's attitude towards immigrants, the cost of immigration, the difficulties encountered in the immigration process and the border crossing practices of immigrants. Examining the issue of security along with migration at Turkey-Iran border has been another objective of this study.

Methods: In the study, in which the qualitative research method was adopted, primary data were obtained by using interviewing and various interview techniques. As a secondary data source, previous academic studies, data from the Directorate of Migration Management and the Provincial Migration Administration of Van Governorate were used. While dealing with the issue of irregular migration, which is a multidimensional and multi-actor phenomenon, actors such as immigrants, migrant smugglers, security forces, civil administrators and border villagers were used.

Findings: Afghans, Pakistanis and Iranians constitute a significant part of the immigrants who have increased in number in recent years and entered Turkey via Iran. Although their number varies from year to year, the rate of Afghans varies between 30% and 45% annually. It is seen that the main factor in the increase of both Afghan and other immigrant groups is security concerns and economic reasons. The Iranian administration's directing the immigrants in the country to the west and the activities of migrant smugglers also play an important role in this situation. Immigrants have to struggle with many difficulties, especially geographical conditions and abuses of smugglers, during the travel process. One of the most dramatic is migrant deaths. The number of immigrants who froze to death just on the Turkish-Iranian border each year is around 50.

Originality: It is hoped that this study, which focuses on the issue of migration, which has become one of the most important agenda topics of Turkey and the world in recent years, especially the issue of migration from the east, will contribute to both the literature and policy makers.

Keywords: Migration, Irregular Migration, Border, Afghan Migration, Turkey-Iran Border

JEL Classification: R23

Kaynak ülkeden hedef ülkeye varıncaya dek göçmenler yolda türlü sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Afgan göçmenlerin göç süreçlerinin araştırıldığı bir çalışmada, bireylerin önemli bir kısmının siyasi ve ekonomik faktörlerden dolayı göç ettiği ve büyük bir bölümünün (%82) kaçakçılar aracılığıyla geldiği belirtilmektedir (Mixed Migration Centre, 2020). Aynı çalışmada, göçmenlerin bu yolculukta kaçakçıların kötü muamelesine maruz kaldığı ve bu nedenle yolculuk süresince finans koşullarını düzenleme noktasında (depozito, havale) farklı stratejiler geliştirdiği belirtilmektedir. Göçmenlerin hedef ülkeye ulaştığında karşılaştığı sorunlar, yoğunluk ve çeşitlilik boyutunda birtakım farklılıklar arz etse de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Barınma, sağlık, eğitim ve istihdam ile ilgili sorunlar bunların başını çekmektedir (Mixed Migration Centre, 2020). Bu durum yoksulluktan kurtulmak isteyen göçmenlerin vardığı yerlerde de önceki yaşamına dair benzer koşulları tekrarladığını göstermektedir. Nitekim Kars özelinde yapılan bir çalışmada Afganların kentsel ortamda önceki hayatlarına benzer olarak türlü sorunlarla karşılaştıkları ifade edilmektedir (Geyik Yıldırım, 2018, s. 150-154).

Van, sınır kenti olması hasebiyle Asya ve Ortadoğu üzerinden gelen düzensiz göçmenlerin en önemli uğrak noktalarından biridir. Kent, göç boyutunda bu önemini tarihsel süreçte hep korumuştur (Biner, 2016). Böylesine köklü bir göç mirasına sahip kentin sınır hattında yaşanan göç hikâyelerinin nasıl ve hangi dinamikler üzerinden tanımlandığı konusunun anlaşılması önemlidir. Bu çalışmanın yapılmasındaki temel gaye, düzensiz göç akışının nasıl gerçekleştiği, özellikle son dönemde sınır hattında alınan önlemlere karşın göçmenlerin ne tür stratejiler geliştirdiğine dair bir durum analizi yapmaktır.

Bu çalışmada Türkiye-İran sınırının coğrafi yapısının düzensiz göçe etkisi, farklı ülkelere gelen düzensiz göçmenlerin karşılaştığı temel sorunlar, ulus-devlet sınırlarını geçme pratiği, kaynak ülkeler, demografik profil ve göç nedenleri irdelenmiştir.

YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, mülakat ve görüşme teknikleri ile birincil veriler elde edilmeye çalışılmıştır. İkincil veri kaynağı olarak da daha önce yapılan akademik çalışmalardan, Göç İdaresi Başkanlığı ve Van Valiliği İl Göç İdaresi verilerinden yararlanılmıştır. Çok boyutlu ve çok aktörlü bir olgu olan düzensiz göç meselesi ele alınırken, göçmenler, göçmen kaçakçıları, güvenlik güçleri, mülki idare amirleri ve sınır köylüleri gibi aktörlerle görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmada 12 göçmen ile derinlemesine mülakat, 2 göçmen kaçakçısı, 4 güvenlik personeli, 2 mülki idare amiri ve sınır hattındaki her biri farklı köyden olmak üzere 10 vatandaşa da görüşme yapılmıştır. Mülakata katılan göçmenlerin tamamı bir aydan daha kısa süre önce Türkiye'ye giriş yapmış ve henüz kayıt altına alınmamış kişilerden oluşmaktadır. Son yıllarda İran üzerinden Türkiye'ye giriş yapan en büyük göçmen grubunu oluşturduğu için, en çok mülakat Afganlarla yapılmıştır. Mülakat yapılan göçmenler Afganistan, İran ve Pakistan uyrukludur. Mülakata dâhil olan

kişilerin 10'u erkek, 2'si kadındır. Çalışmaya, mülakat için her bir göçmen grubundan en fazla iki kişi ile görüşme kısıtlaması getirilmiştir.

Çalışmanın mekân olarak kapsamını 534 km uzunluğundaki Türkiye-İran sınırı oluşturmaktadır. Ancak, çalışmada ağırlıklı olarak yoğun göçmen geçişinin olduğu 295 km uzunluğundaki Van sınır hattı üzerine odaklanılmıştır.

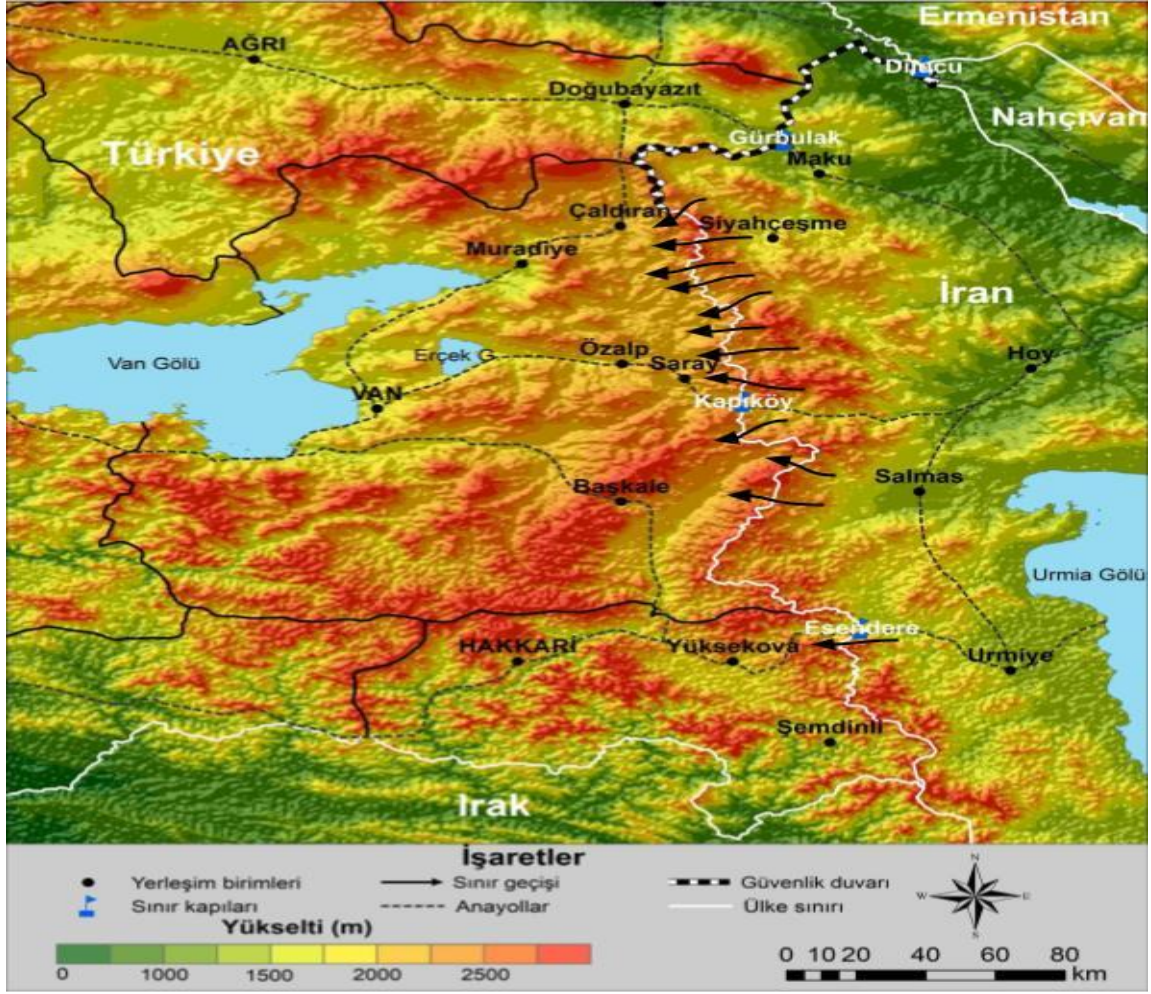
Çalışmada, sınır bölgesinin doğal ortam özellikleri ile göçmenlerin sınır geçiş noktaları arasındaki ilişkiyi ve rotaları ortaya koymak amacıyla, 2021-2022 yıllarının muhtelif aylarında sınır üzerinde yer alan çok sayıda kırsal yerleşim birimine gidilerek yerel halkla mülakat yapılmıştır. Ayrıca, göçmen geçişini önlemek için alınan önlemler ve özellikle "güvenlik duvarının" etkisini yerinde görmek için sınır hattı üzerinde gözlemler ve güvenlik birimleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR: SINIRIN COĞRAFI YAPISI VE DÜZENSİZ GÖÇE ETKİSİ

Türkiye'ye yönelik düzensiz göç akışında, coğrafi konum kadar, sınırların coğrafi özellikler de önemli rol oynamaktadır. Özellikle Kafkaslardan Mezopotamya'ya kadar uzanan ve Türkiye'ye en fazla göçmen girişinin olduğu doğu sınırı, coğrafi olarak birbirinden farklı özelliklere sahip arazilerden geçmektedir. Kabaca kuzey güney yönünde uzanan sınır, kuzeyde Karadeniz kıyısından (Sarp Sınır Kapısı'ndan), güneyde Şemdinli'ye kadar yaklaşık 1070 km uzunluğa sahiptir. Bu alanlarda sınır, yer yer yükseltisi 2500-3000 metreyi aşan dağların su bölümü çizgilerinden, platolardan, göl yüzeylerinden ve akarsu vadilerinden geçmektedir (Deniz, 2009, s. 137). Türkiye'nin doğu sınırları içerisinde en dağlık ve dolayısıyla kontrolünün en zor olduğu sınır, şüphesiz Türkiye-İran sınırıdır. Kontrolün zor olması nedeniyle en fazla yasadışı geçişler de buradan yapılmaktadır (Harita 2). Bu yüzden sınırın bu kısmı üzerinde biraz daha fazla durmak icap etmektedir.

Türkiye-İran sınırı kuzeyde Aras nehri kıyısından (800 m.) Gürbulak sınır kapısına kadar yükseltisi fazla olmayan, hafif dalgalı bir araziden geçerken, Gürbulak sınır kapısından itibaren dağlık araziye yönelen sınır, Çaldıran'da (Tendürek dağı eteklerinde) 2700 m'ye, daha güneydeki Başkale'de (Yiğit Dağı civarında) 3000 metreyi aşan dağlık alandan geçerek Yüksekova ve Şemdinli üzerinden Türkiye-İrak sınırına kadar uzanmaktadır. 534 km uzunluğundaki sınır üzerinde Şemdinli civarındaki çalı formundaki bitki örtüsünün dışında herhangi bir ormanlık veya çalılık araziye rastlanmaz. Bölgede görülen karasal iklim, yüksek sınır hattında şiddetli karasallığa dönüşmektedir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre şimdiye kadar Türkiye'de ölçülen en düşük sıcaklık -46,2 °C ile araştırma sahamız içinde yer alan Van'ın sınır ilçelerinden Çaldıran'da görülmüştür. Sınırın Çaldıran şehrinden 700 m daha yukarıda geçtiği düşünüldüğünde hava sıcaklığının bu alanlarda çok daha düşük olacağını söylemek mümkündür. Ayrıca kış aylarında kar kalınlığı sınır hattında yer yer 3-4 metreyi bulmaktadır. Bütün bu coğrafi şartlar, sınırı kontrol etmeye çalışan güvenlik kuvvetlerinin işini zorlaştırırken, göçmenler ve kaçakçılar için bir fırsata dönüşebilmektedir. Örneğin yoğun kar yağışı ve tipinin etkili olduğu zamanlarda bazı yerlerde göçmenler 3 metre yüksekliğindeki sınır duvarına tırmanmadan adeta sınırı yürüyerek geçebilmektedir.

Harita 2. Türkiye-İran Sınırının Coğrafi Yapısı Ve Göçmen Geçiş Alanları

Ancak bu ağır coğrafi şartlar her yıl sınır hattında onlarca göçmenin hayatını kaybetmesine, en az bir o kadarının da el ve ayaklarının donması veya kangren nedeniyle uzuvlarını kaybetmesine yol açmaktadır (Çelik ve diğ., 2022, s. 44). Göçmen ölümlerinin çoğu donma, kaza ve az sayıda da kurt saldırıları nedeniyle gerçekleşmektedir. Her yıl Mart-Nisan aylarında karların erimeye başlamasıyla birlikte sınırın sadece Türkiye tarafında onlarca göçmen cesedinin çobanlar veya sınır köylülerinin ihbarı üzerine güvenlik kuvvetleri tarafından toplandığı ve bunların çoğunun Van kent merkezindeki Seyrantepe kimsesizler mezarlığına gömüldüğü bilinmektedir. Sadece 2021 yılında Van'da 30'u donarak, 13'ü trafik kazasında, 25'i ise hastalık, kalp krizi ve cinayet gibi nedenlerle olmak üzere toplam 68 göçmen hayatını kaybetmiştir. Bölgede hayatını kaybeden ve kimsesi bulunmayan göçmenler, Van merkez Seyrantepe mahallesinde yaklaşık 300 mezarın bulunduğu kimsesizler mezarlığına gömülmektedir. Buradaki mezarların kimlere ait olduğu, istisnalar hariç, bilinmemekle birlikte, mezar taşları üzerinde nereli oldukları, ne zaman öldükleri, buraya nereden getirildikleri ve adli tıp numaralı gibi bilgiler bulunmaktadır (Foto 1). Mezarlıktaki mezarların çoğu çocuklara aittir. Savaş ve çoğu insani krizde olduğu gibi, göç esnasında da en büyük mağduriyeti yaşayanların yine çocuklar olduğu burada da görülmektedir. Van'ın Saray ilçesine bağlı bir sınır köyünde görüştüğümüz bir köylü (K1, Erkek, 55 yaşında) sınırda donarak hayatını kaybeden göçmenlerle ilgili şunları ifade etmiştir.

Bizim buralarda her yıl karların erimeye başladığı Mart Nisan aylarında mutlaka göçmen ölümlerine veya onlara ait bazı kalıntılara rastlarız. Gördüğümüz zaman karakola haber veriyoruz, onlar da gelip götürüyorlar Sınıra yakın olduğumuz için bazen kaçaklar soğuktan gece yarısı kapımızı çalıyor, ekmek istiyorlar, evde kalmak istiyorlar. Bazen de bize haber vermeden ahırlarımıza ve köyü terk eden komşularımızın boş evlerine giriyorlar.

Türkiye-İran sınırında 2010 yılı öncesinde yoğun bir şekilde yapılan mal ve eşya kaçakçılığının getirdiği refah nedeniyle sınır köylerinin nüfusları iç kısımlardaki köylere göre daha fazla artmıştı. Ancak, özellikle 2015’den sonra sınırda artan önlemler nedeniyle kaçakçılığın azalmasına bağlı olarak sınır köyleri, göç vermeye, köyden göç edenlerin evleri ise göçmen kaçakçıları tarafından göçmenlerin geçici barındırdığı mekânlara dönüşmeye başladı. Burada geçmişte mal ve eşya kaçakçılığı yapan bazı kişilerin de göçmen kaçakçılığına yöneldiğini belirtmek gerekir. Yaptığımız tespitlere göre göçmen kaçaklığı işini isteyen herkes de yapamamaktadır. Bu işi yapacak kişilerin özellikle sınırı ve yöreyi iyi bilmesi, sınır ötesiyle güçlü bağlarının olması ve en önemlisi göçmen kaçakçılığı ağı içinde kabul görmesi gerekiyor. Türkiye-İran sınırının iki tarafındaki etnik ve kültürel yapıyla birlikte oluşan sosyolojik benzerliğin de, göçmen kaçakçılığında önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Zira kaçakçılıkta güven duygusu önemli bir husustur. Sınırın iki tarafında aynı dili konuşan ve akrabalık bağları bulunan toplulukların varlığı, bu güvenin oluşmasında önem rol oynamaktadır.

Foto 1: Bölgede Hayatını Kaybeden Göçmenlere Ait Kimsesizler Mezarlığı.

BULGULAR: GÖÇ AKIŞI VE GÖÇMEN PROFİLLERİ

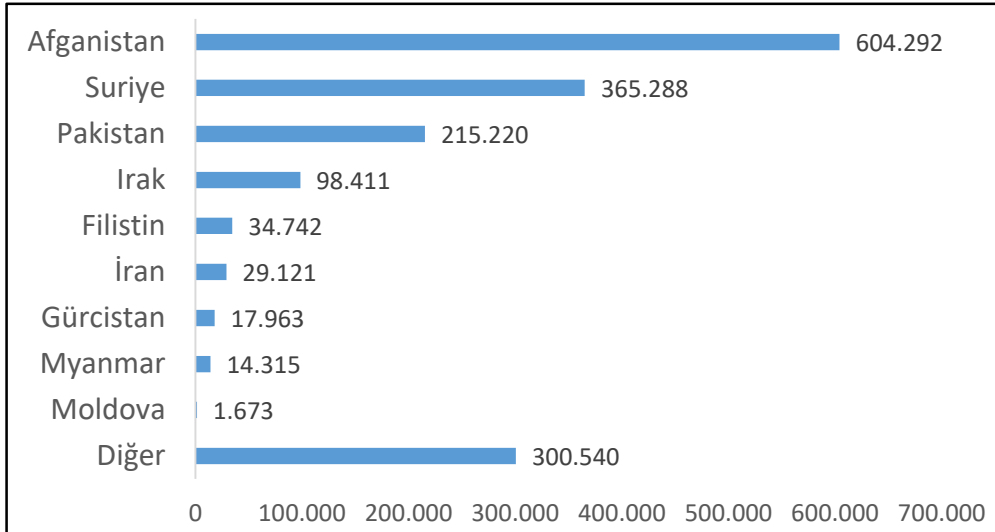
Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı yıllara göre dalgalanmalar gösterse de genel eğilim artış yönündedir (Şekil 1). İçişleri Bakanlığı Göç Başkanlığı verilerine göre 2000- 2014 yılları arasında 50-60 bin aralığında seyreden düzensiz göç rakamları 2019 yılında hızla artarak 454.662’ye kadar yükselmiş, sonraki yıllarda başta COVID 19 Pandemisi ve dünya ekonomisinde meydana gelen daralmanın etkisiyle 2021 yılında 163.000’e kadar gerilemiştir. 2022 yılının ilk altı ayında ise yakalanan düzensiz göçmen sayısı yeniden artış trendine girmiş ve 118.000’e ulaşmıştır (<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim:23. 06. 2022)).

Şekil 1: Türkiye’de Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (2005-2022)

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı Göç Başkanlığı (<https://www.goc.gov.tr>)

Şekil 2: Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruklarına göre dağılımı (2014-2022)

Kaynak: Göç Başkanlığı Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin önemli bir kısmının Türkiye’nin doğusundaki ülkelerden geldiği gözlemlenmektedir. Zira Göç Başkanlığı verileri üzerinden yapılan hesaplamalara göre 2014-2022 yılları arasında Türkiye’de yakalanan 1.681.565 göçmenin %78’ini Afganistan, Pakistan, Irak, İran ve Gürcistan’ın içinde yer aldığı beş doğu ülkesinden gelenler oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında Afganistan 604.292 kişi ile açık ara ilk sırada yer almaktadır (Şekil 2). Türkiye’de yakalanan tüm göçmenler içinde Afganların oranı, yıllara göre değişmekle birlikte %44 (2019) ile %36 (2021) arasında değişmektedir. 2022 yılının ilk altı ayında ise bu oran %48 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye-İran sınırının yoğun bir şekilde göçmen akımına uğramasında Afganistan başta olmak üzere diğer kaynak ülkelerde yaşanan çatışma ortamı ve istikrarsızlıklara ek olarak aşağıda belirtilen faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür:

Afganistan’daki gelişmeler

ABD, 2001 yılında girdiği Afganistan’da barış ve istikrarı bir türlü sağlayamadı ve nihayetinde ABD ve Afganistan hükümetleri Taliban’a karşı yürüttükleri 20 yıllık savaşı, Ağustos 2021 itibariyle kaybetti. Uzun yıllar savaştan yorgun düşen ve yoksullaşan Afganların, 2017’den itibaren ülke dışına göçü artmaya başlamıştı. Göç süreci, ABD başkan adayı Joe Biden’ın Kasım 2020 seçim kampanyaları ve seçimi kazanmasının ardından Afganistan’dan asker çekeceğini ilan etmesi Ağustos 2021’de bu geri çekilmenin tamamlanmasıyla birlikte Taliban kısa süre içinde ülkenin tamamını kontrol altına aldı. Bu süreçte küçük çaplı dirençler olsa da muhalifler başarılı olamadı ve adeta ülke dışına kaçışlar başladı. Taliban’ın geçmişte yaşattıklarını unutamayan ve Afganistan’dan gelecek göremeyen halk kitle halinde komşu ülkelerden Pakistan ve İran’a yöneldi. O dönemde sahada alınan bilgilere göre yaklaşık 800.000 kişi İran’a, 750.000 kişi de Pakistan’a geçmişti. Taliban’ın kontrol ettiği yollardan ve sınır kapılarından geçemeyenler ise bir tarafta ülke içinde kendilerini gizlemeye çalışıyor, diğer taraftan da Taliban’ın vaatlerinin inandırıcılığını görmek istiyordu. Bu arada Taliban, uluslararası kamuoyu ve halk desteğini almak için, birtakım vaatlerde bulundu. Vaatler arasında kız çocuklarının okullarına devam etmesi, genel af ve bütün kesimleri içine alacak kapsayıcı bir hükümet kurmak da vardı. Bu vaatlerin hiç birisinin tutulmaması ve kırılgan olan ülke ekonomisinin büsbütün çökmesiyle birlikte Afganların ülke dışına göçü de hızlandı. Bu süreçte en fazla göçmen İran ve Pakistan’a gitti. İran’a gidenlerin bir kısmı da Türkiye’ye geldi.

İran’ın göçmenlere yönelik tutumu

İran’ın uzun yıllardan beri Afgan göçmenlere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. İslam Devrimi’nin ilk yıllarında İran, Sovyet işgaliyle gelen Afgan göçmenlere İslam kardeşliği ile yaklaşmış olsa da, İran-Irak savaşının sona ermesi ve Afganistan’daki Sovyet işgalinin bitmesiyle Afganlara karşı politikası da değişmeye başlamıştı. İran’ın yeniden imarı ve inşasında insan gücü olarak da kullanılan Afganlar, zamanla ülkenin ekonomisi için ciddi bir yük ve sorun olarak görülmeye başlanmıştı (Koç, 2019, s. 7). Buna karşın İran kendisi için “işe yarar gördüğü” Afganları ülke dışına itmek bir tarafa kimi zaman ağır işlerde çalıştırmak, kimi zaman da geçmişte İran-Irak günümüzde de Suriye

savaşında olduğu gibi çeşitli vaatlerle milis olarak savaş alanlarına sürmeye devam etti (Koç, 2019, s. 6). İran'ın Afgan göçmenlere karşı pragmatik yaklaşımı geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Türkiye ve Avrupa'ya gitmeye çalışan göçmenleri engellemek yerine, teşvik ettiğine şahit oluyoruz. İran üzerinden Van'a gelen bir göçmenin (K3, Erkek, Evli, 28 yaşında) konuya dair anlattıkları şöyledir:

Eşim ve çocuklarımla birlikte Afganistan'dan İran'a uçakla kişi başına 1000 Dolar vize parası verip geldim. Tahran'da Azadi parkında tanıştığım bir göçmen kaçakçısının yardımıyla da Van'a kadar geldim. ... İran'da yolda karıştığımız İran askerleri bizi soydu, eşyalarımıza el koydu. Avrupa'ya gideceğimizi söyleyince de, sınıra nasıl gideceğimizi anlattılar. Türkiye sınırına kadar araçlarla getirildik.

Benzer ifadeleri yine bir başka göçmen (Afgan, erkek, 32 yaşında) şöyle anlatmaktadır.

Afganistan'dan çıkıp İran sınırındaki Nimruz kentine geldik. Oradan da insan kaçakçılarınca Pakistan'a getirildik. Pakistan'da hiçbir sıkıntı yaşamadık. Sadece bizden para aldılar. Daha sonra İran'da bir süre kaldık. İşkence ve eziyete maruz kaldık. Üzerimizdeki bütün paraları ve telefonları aldılar. Üzerimizdeki kıyafete kadar aldıktan sonra Türkiye sınırını gösterdiler. Her yer dağ ve taş olduğu için İran askeri bizi Türkiye sınırına yaya olarak getirdi. Sınırdaki döverek, korkutarak bizi Türkiye tarafına yönlendirdiler. Burası Türkiye, gidin, orada size daha iyi bakarlar dediler.

Türkiye ve Avrupa'nın İran ile geri kabul anlaşması yapmadığı ve ekonomik ambargo hafifletilmediği sürece, İran'ın göçmenleri engellemesini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Ancak burada Türkiye'nin kendi sınırlarına duvar inşasının İran'ın sınır güvenlik politikasında yaptığı etkiye de dikkat çekmek gerekir. Türkiye İran sınırına duvar inşa etmeye başlayınca, İran da tutum değiştirdi ve Türkiye'ye geçemeyecek olan göçmenlerin kendisinde kalacağını ve daha önce biriken 1.650.000 göçmene yenisinin ekleneceğini düşünerek Afganistan'la olan sınırını ciddi anlamda korumaya başladı. Ayrıca İran Afganistan, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelere gelen göçmenlerin kendisinde kalacağı ve göçmen deposuna dönüşeceği endişesiyle Türkiye'nin sınıra duvar inşa etmesini de istememektedir. Bunu da zaman zaman sınırdaki duvar çökülecek hattın belirlenmesinde güçlükler çıkararak belli etmektedir.

Türkiye'nin sınır güvenlik politikası

Türkiye uzun yıllardan beri doğu ve güneydoğu sınırlarında terör örgütü mensuplarının, sınır köylülerinin, kaçakçıların ve göçmenlerin yasadışı geçişlerine karşı mücadele etmektedir. Ancak Türkiye'nin esas sınır güvenlik politikasının sorgulanması ve değişime başlaması, AB'ye katılım müzakere sürecinin başlamasıyla birlikte olmuştur. Bu dönemde sınır güvenliğine dair söylemlerin kurumsal yapı, profesyonellik, sınırlarla ilgili fiziki durum ve entegre sınır yönetimi çevresinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür (Kaya, 2013, s. 7). Özellikle 2011'den itibaren Suriye iç savaşı ve başka aktörlerin daha sonra Suriye sahasına girmesiyle birlikte ortaya çıkan kitlesel göç akımına karşı, Türkiye sınırına duvar inşa etme fikrini uygulamaya başlamıştır. Türkiye, 2021 yılı sonu itibarıyla sınırlarına 837 km'si Suriye sınırında, 185 km'si de İran sınırında olmak üzere toplamda

1000 km'den fazla güvenlik duvarı inşa etmiştir. Dünyada 2019 yılı itibariyle sınırlarına duvar inşa eden ülke sayısı 77'yi bulmuştur (Hjelmgraad, 2018). 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte ise küreselleşmenin en parlak argümanı olarak ortaya atılan "sınırsız dünya" söylemi yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Mbembe, 2018).

Türkiye'nin sınır güvenliği ve göçmen kaçakçılığına karşı mücadelede çeşitli yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bunlar arasında sınır hattına güvenlik duvarı inşa etmesi, tel örgülerinin çekilmesi, hendek kazılması, güvenlik için devriye yolunun yapılması, gözetleme kuleleri, aydınlatma çalışmaları, elektro optik sensörlü kulelerin sınır hattına yerleştirilmesi ve insansız hava araçlarıyla sınırın ve göçmenlerin muhtemel göç rotalarının sürekli gözetlenmesi gibi fiziki önlemlerin yanı sıra, sınır hattından içeriye doğru piyade birlikleri, Polis Özel Harekât ve jandarmadan oluşan güvenlik personeline dayalı üçlü güvenlik setini sayabiliriz. Yukarıda özetlenen fiziki güvenlik önlemlerinin, İran sınırının tamamında alınması planlanmaktadır. Çoğunluğu sınırın kuzeyinde olmak üzere şimdiye kadar sadece 185 km duvar inşası tamamlanmıştır. Burada temel soru, inşa edilen ve edilecek olan güvenlik duvarının göçü önleyip önleyemeyeceğidir. Şimdiye kadar duvarın göçü önlediğine dair kanaat oluşturmak güçtür. Çünkü duvarla birlikte sınırda alınacak önlemler tamamlanmış değildir. Ayrıca göçmenlerin duvardan geçişi devam ettiği gibi kaçakçıların göçmenleri duvarın olmadığı bölgelere yönlendirmesi de devam etmektedir. Kanaatimiz, sınırda fiziki olarak hangi önlemler alınırsa alınsın, insan kaynağı ile ciddi bir şekilde desteklenmedikçe göçmen akışını bitirmenin mümkün olmayacağıdır. Hâlihazırda da sınır duvarının yapıldığı alanlarda kaçakçıların yardımıyla ülkeye göçmen girişi devam etmektedir. Ancak alınacak ciddi önlemlerle düzensiz göçü yönetilebilir bir düzeye çekmek mümkündür. Düzensiz göçle mücadelede yukarıda zikredilen önlemlerin yanında; sınırda görev yapan askeri ve diğer güvenlik personeli sayısı da 2021 Ağustosundan itibaren ciddi oranda arttırılmıştır. Ayrıca düzensiz göçle mücadele kapsamında sınır köylerinde ve Van kent merkezinde bulunan ve göçmenlerin kaçak olarak barındırıldığı metruk binaların yıkımına ve göçmen kaçakçılarına yönelik operasyonlara da hız verilmiştir. 2021 yılında düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı ile mücadele konusunda Van Valiliğinden edinilen bilgiye göre 1400'den fazla olayda yaklaşık 1900 göçmen kaçakçısı yakalanmış, bunların 700'den fazlası tutuklanarak cezaevine gönderilmiş, düzensiz göçmenlerin barındırıldığı 153 "şok ev" olarak tabir edilen yapı yıkılmış ve yine suça karışan 900'den fazla kara ve deniz aracına el konulmuştur. Türkiye'de düzensiz göçle mücadele, ağırlıklı olarak göçmenlerin ülkeye giriş-çıkış yaptığı doğu ve batıdaki sınır illerinde verilmektedir. Türkiye'de illere göre yakalanan düzensiz göç istatistikleri de bunu doğrulamaktadır. Bu durum göçmen ve kaçakçılara sınır illeri geçildikten sonra Türkiye'nin batısına kadar rahatlıkla gidilebileceği hissini vermektedir. Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesinde belirtilmesi gereken bir başka husus da Türkiye'yi tehdit eden göçün doğudan geldiği ve dolayısıyla verilmesi gereken mücadelenin de harcanması gereken enerjinin de Türkiye'nin doğu sınırında harcanması gerektiğidir. Ayrıca dünyada en fazla göçmene ev sahipliği yaparken, ülkeden

ayrılıp Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenleri sınırda durdurmanın Türkiye'nin lehine mi aleyhine mi olduğu konusu da tartışılması gereken bir başka husustur.

Göçmen kaçakçılarının faaliyetleri:

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de göçmen kaçakçılığı sermaye gerektirmeyen ancak düşük riske karşın getirisi büyük olan bir iş olarak algılanmaktadır. Bu nedenle sınır bölgesinde geçmişte mal ve eşya kaçakçılığı yapanların önemli bir kısmı artık göçmen kaçakçılığına yönelmiş durumdadır. Göçmen kaçakçılığı bireysel değil organize gerçekleştirilen bir eylemdir ve kaynak ülkelerden hedef ülkeye kadar belli bir ücret karşılığında göçmenlerin illegal olarak sınırlardan geçirilmesi, taşınması ve barındırılması süreçlerini kapsamaktadır. Türkiye-İran sınırında göçmen kaçakçılığı yapan kişiler genellikle Türkiye, İran ve Afganistan vatandaşlarıdır. Kaçakçılar arasında az da olsa Pakistan vatandaşlarına rastlanılmaktadır. Birbirleriyle entegre çalışan kaçakçılar göçmenlere kaynak ülkeden Türkiye'ye veya Avrupa'ya kadar birlikte veya ayrı ayrı paket sunmakta ve yaptıkları işin reklamını da sosyal medya ağlarında rahatlıkla yapabilmektedirler. Facebook, Tik Tok, Youtube ve Twitter gibi Sosyal medya ağlarında kaçakçıların Pakistan'dan Türkiye'ye kadar nasıl geldiklerini, göçmenleri nasıl taşıdıklarını ve duvara rağmen sınırı nasıl geçtiklerine dair reklam videolarına rastlamak mümkündür. Son yıllarda İran üzerinden Türkiye'ye yönelik göçmen geçişinin artışında yukarıda anlatılanlara ilave olarak şunları da söylemek mümkündür:

(a) Kaynak ülkelerdeki çatışmalar, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar; (b) Türkiye'nin göçe hedef ve kaynak ülkeler arasındaki coğrafi konumu; (c) Göçmen kaçakçılarının sıfır sermaye ile bu işten ciddi kazanç sağlaması; (ç) Göçmen kaçakçılığının gerek İran, gerek Türkiye sınır köylerinde bir kazanç, iş alanı olarak görülmeye başlanması ve daha önce akaryakıt, sigara, gıda, türü kaçakçılıkla uğraşanların göçmen kaçakçılığına yönelmesi; (d) Organizatörlerin sosyal medya ağlarını kullanarak Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerde rahatlıkla etkileyebildikleri potansiyel göçmenlerin çok fazla olması; (e) Kaçakçılara uygulanan cezanın yeterince caydırıcı olmaması; (f) Sayısı milyonlarla ifade edilen Afgan uyruklu göçmene ev sahipliği yapan İran İslam Cumhuriyeti'nin ekonomik sıkıntılara bağlı olarak göçmenleri Türkiye'ye yönlendirmesi ve bunların geçişlerine engel olmama eğilimi göstermesi.

Türkiye'nin doğusundan gelen göçmenlerin, Gürcistan'dan gelenler hariç, neredeyse tamamı Türkiye'ye İran sınırından giriş yapmaktadır. İran sınırında da özellikle 2015 yılına kadar göçmenler ağırlıklı olarak Başkale ve Çaldıran'ın sınır köylerini kullanırken, 2020'den itibaren daha çok Özalp ve Saray ilçelerinin sınırlarını kullanmaya başladıkları görülmektedir (Harita 2). Göçmenlerin güzergâh değişikliğine gitmesinde ise sınırda alınan önlemlerin ve kaçakçıların tercihlerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kuzeyde sınırın Iğdır-Çaldıran arasına yaklaşık 185 km uzunluğunda duvar örülmesi, güneyde ise Van merkezdeki Tugay komutanlığının Başkale'ye taşınmasının önemli etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Doğudan gelip Avrupa'ya gitmeye çalışan göçmenlerin Türkiye-İran sınırını kullanmalarının birtakım, coğrafi, ekonomik, stratejik ve sosyolojik temelleri bulunduğunu söylemek mümkündür. Göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmada Türkiye-İran güzergâhını kullanmalarında bu güzergâhın en kısa, maliyeti en düşük ve aynı zamanda göçmenler açısından daha güvenli bir güzergâh olarak öne çıkması, sınırın iki tarafında uzun yıllar geçimini kaçakçılıktan sağlayan ve aynı zamanda sınır hattını ve güvenli geçiş alanlarını çok iyi bilen kaçakçılık şebekelerinin varlığı önemli rol oynamaktadır. Burada kaçakçılık için karşılıklı güven duygusunu pekiştiren dil, kültür ve etnik yapı birliğinin yanı sıra, aralarında akrabalık bağları bulunan bir sosyolojik yapının varlığını da belirtmek gerekir. Yıllarca yörede göçmen kaçakçılığı yapan ve artık bu işi bıraktığını ifade eden bir kaçakçı (K2, Erkek, 47 yaşında, evli ve ilkokul mezunu) konuyla ilgili şunları anlatmaktadır.

Bizim İran tarafında akrabalarımız var. Yılda üç dört kez birbirimize gider geliriz. Oradan gelirken de çay, sigara, şeker, benzin ne olursa getiriyoruz. Çünkü orada her şey çok ucuz. Ben daha önce hayvancılık yapıyordum. Bir tanıdığım yıllar önce bana hayvancılıktan daha kolay ve bol para kazanacağım bir iş olduğunu kabul etmem durumunda bu işi birlikte yapabileceğini söyledi. Yani kendisiyle birlikte göçmenlere refakatçilik yapmamı söyledi. Benim işim Yukarı Tulgalı köyünün karşısındaki sınırdaki gece göçmenleri alıp köyün yakınında bekleyen araçlara kadar getirmektir. İşe böyle başladım. Zamanla gözcülük, şoförlük ve rehberlik dahil her işi yaptım, çok para da kazandım. O paralar geldiği gibi gitti elimde sadece Van'da aldığım bir arsa kaldı. Bir kaza geçirdim, ayağım kırıldı ve sakat kaldım. Ondan sonra da bir daha bu iş yapmadım. Büyük oğlumun bu işe devam etmesini istediler, ben izin vermedim. Buradan gelen paradan hayır olmuyor. Bu işin sonu yok. Son zamanlarda yakalandın mı zor kurtuluyorsun. Ben hiç yakalanmadım ama çoğu arkadaşım yakalandı. Eskide yakalandığın zaman, cezaevine girmiyorduk girenler de nadir oluyordu. Ama şimdi öyle değil.

İran sınırından Türkiye'ye giriş yapan düzensiz göçmenlerin profillerine gelince; bu konuda elde sağlıklı veri bulunmadığı için ileri sürülen fikirler tamamen kolluk ve İl Göç Müdürlüğü personelleri ile yapılan ikili görüşmelere ve saha gözlemlerine dayanmaktadır. Göçmenlerin profili menşe ülke ve zamana göre değişiklik göstermektedir. İran ve Afganistan kökenli göçmenlerin dışında (Pakistan, Bangladeş, Somali vb.) neredeyse tamamı 20-35 yaş aralığındaki erkeklerden oluşmaktadır. Uzun göç yolculuğunun getirdiği zorluklar nedeniyle böyle bir durumun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Sınıra yakın ülkelerden İranlı göçmenler arasında kadın erkek oranının birbirine yakın olduğu, yaş aralığının da diğer ülke vatandaşlarına göre daha geniş olduğu görülmektedir. İranlı göçmenler genellikle aileleriyle birlikte geldiğinden çocuklardan yaşlılara kadar her yaş grubundan insanlara rastlamak mümkündür. İranlı göçmenlerin diğer göçmen gruplarına göre daha eğitilmiş ve ekonomik durumlarının daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Afganistan kökenli göçmenler ise diğer göçmen gruplarından pek çok açıdan ayrılmaktadır. Özellikle, etnik çeşitlilik, dinsel yapı, eğitim düzeyi ve ekonomik durum açısından farklılıklar göstermektedir. Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi göçmen profilini de önemli ölçüde değiştirdi. 2021 Ağustos ayına kadar Türkiye'ye gelen Afganların önemli bir kısmını, 18-40 yaş aralığında ülkenin alt ve orta gelir grubunda eğitim düzeyleri düşük, çoğunluğunu Hazara, Özbek ve Tacik etnik yapıya sahip göçmenler oluştururken, bu tarihten sonra gelenler daha çok üst ve orta gelir grubundakiler olmaya başladı. Taliban'ın yeniden iktidara

gelmesiyle birlikte ülkeyi hızlı bir şekilde terk eden göçmenler arasında asker, polis ve kamu görevlileri çoğunluğu oluşturmaya başladı ve ortaya çıkan bu yeni durum, göçün maliyetini de yükseltti. Daha önce Afganistan'dan Van'a gelinceye kadar, (kaçakçılara ödenen para dahil) kişi başına göçün maliyeti 600 Dolara kadar düşmüşken, günümüzde bu rakam göçün konforuna göre değişmekle birlikte ortalama 2000 Dolar düzeyindedir. Göçmen kaçakçılarının "VIP göç" olarak adlandırdıkları konforlu göç hizmetinin sunulması durumunda göçün maliyeti 15.000 Dolara kadar yükselmektedir. Mevcut ekonomik şartlarda Afganistan'ı terk etmek kolay değildir. Artan göç maliyetleri nedeniyle günümüzde parası olanlar Afganistan'ı terk edebiliyor. İMF'nin rakamlarına göre 2021 yılı itibariyle Afganistan'da kişi başına 592 Dolar düşmektedir ki bu rakamla Afganistan, dünyadaki 197 ülke arasında en düşük gelir düzeyine sahip 188. ülke durumundadır (IMF, 2021).

BULGULAR: GÖÇMENLERİN SINIR GEÇME PRATİKLERİ

Sınırın hem oldukça uzun olması hem de dağlık, engebeli ve yüksek bir coğrafyadan geçmesi kontrolü zorlaştıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda alınan tüm sınır güvenlik tedbirlerine rağmen göçmenler kaçakçıların sunduğu hizmetten istifade ederek düzensiz yollarla Türkiye'ye girebilmektedir. Gelenlerin çok büyük bölümünü Afganlar oluştursa da İran, Pakistan, Bangladeş, Myanmar gibi çeşitli ülkelerden de Türkiye'ye giriş yapanlar olabilmektedir. Düzensiz göçmenlerin göç etme gerekçeleri genellikle ülkelerinde yaşadıkları ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel sorunlardır. Temel hedefleri daha iyi bir yaşama erişebilmek olan düzensiz göçmenler, iş imkânlarının daha gelişmiş olduğu, özgürlüklerinin kısıtlanmadığı, eğitim olanaklarının geniş olduğu coğrafyalara yönelmektedir.

Dağları, çölleri ve şehirleri geçerek sınırları yasadışı yollarla aşan bu insanların, Türkiye'deki yasal prosedür gereği en yakın valilikteki İl Göç Başkanlığına sığınma talebinde bulunması gerekmektedir. Fakat hedef ülke veya şehre ulaşabilmek için kısıtlamalara takılacaklarını düşündükleri için bu prosedürü uygulamak yerine izinsiz olarak hareket etmeye çalışmaktadırlar (Koç, 2019, s. 4). Bu doğrultuda, sınır güvenlik ekipleri tarafından yakalanan ve sınır dışı edilen göçmenler defalarca kez Türkiye-İran sınırından hedefledikleri ülkeye ulaşabilmeyi hayatları pahasına denemektedirler.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin kaynak ülkesi ne kadar uzaksa doğal olarak göç süresi de o oranda uzamaktadır. Göçmenler, Türkiye-İran sınırından geçene dek en az bir farklı ülke sınırı geçerek gelmektedir. Örneğin; Afganistan'dan Türkiye-İran sınırına kadar uzanan yolculuk 3 bin km'yi aşmakta ve buna bağlı olarak yolculuk süresi de ortalama 20-30 gün arasında değişmektedir (Mixed Migration Centre, 2021).

Büyük ölçüde Afganistan, Pakistan ve İran güzergahını kullanarak Türkiye'ye gelen düzensiz göçmenler yolculuk boyunca kaçakçılardan yardım almak zorundadırlar (Ünay, 2020: 22). Özellikle sınır geçme ve yolculuk boyunca güvenli seyahat etmeleri için göçmenlerin kaçakçılara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda göçmenler ile kaçakçılar arasında ödenecek ücrete göre seyahat şekli, süresi, mesafesi, barınma koşulları ve yeme-içme hizmetlerinin kalitesini belirleyen bir anlaşama

yapılmaktadır. Özellikle sınır geçişleri ve varılacak hedefe ulaşılmadan göçmenlerin yakalanması durumunda kaçakçılar kendilerine ödenecek ücretin karşılığı, göçmenlere üç hak tanımaktadır. Bu üç haktan da başarısız olan göçmenlerin paraları yanmakta ve yeni göç denemeleri için yeni ücret ödemek durumunda kalmaktadırlar. Bu ücret daha önce de ifade edildiği üzere göçün konforuna göre değişmekle birlikte 2000 ile 15.000 Dolar arasında değişmektedir.

İran üzerinden Türkiye'ye gelen göçmenler için sınırın İran tarafında toplanma ve sınır geçiş hazırlıklarının yapılması açısından bazı kentler ön plana çıkmaktadır. Tahran ve Tebriz güzergâhından Türkiye Sınırına yaklaşan göçmenler, sınırın hangi noktasından geçileceğine göre değişmekle birlikte Maku, Siyah Çeşme, Hoy, Salmas veya Urmiye şehirlerinden birine yönlendirilmektedir. Adı geçen şehirlerde toplanan göçmenler için hazırlıklar tamamlandıktan sonra yolların hem İran hem de Türkiye tarafından sınıra en yakın bulunduğu noktaya doğru hareket edilmektedir. Türkiye sınırında alınan önlemlerin yoğunluğuna göre geçiş planlarında değişiklikler yapılabilmektedir. Sınıra yaklaşan göçmen grubunun büyüklüğü birkaç kişiden birkaç bine kadar değişebilmektedir. Büyük gruplar halinde Türkiye sınırına getirilen göçmenler, sınırın daha kolay geçilmesi ve güvenlik birimlerinin şaşırtılması için kaçakçılar aracılığıyla 40-50 kişilik küçük gruplara ayrılmaktadır. Her bir gruba ve o gruptan sorumlu kaçakçıya bir takma isim verilerek sınır üzerinde buluşmaları ve göçmenlerin kaçakçıya teslimatları sağlanmaktadır. Sınırdaki göçmenler (hasta ve yaşlılar hariç) genellikle yaya olarak geçirilmektedir.

Kaçakçılar kış aylarında göçmenleri sınırdan geçirmek için özellikle bulutlu, sisli ve kar yağışlı günleri tercih etmektedirler. Çünkü bu tür havalarda görünmeden sınırı geçmek daha kolay olmaktadır. Söz konusu hava koşullarının olduğu zamanlarda sınırı geçen göçmen grubunun büyüklüğü zaman zaman 1000 kişiyi aşabilmektedir. Normal şartlarda kış sezonu gelince sınır yoğun kar ve soğuk hava nedeniyle kapanır ve çok az göçmen geçişine şahit olunurdu. Ancak 2021-2022 kış sezonunda durum böyle olmadı ve yaz döneminde görülen yoğun göçmen geçişinin kışın da devam ettiği görüldü. Bu durumda, Taliban sonrası İran'a geçen göçmenlerin Türkiye'nin sınırdaki tedbirler nedeniyle geçememesi ve kışın kötü hava şartlarının yarattığı güvenlik zafiyetinin kaçakçılar tarafından fırsata çevrilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Hali hazırda 2022 yaz aylarında alınan güvenlik önlemleri nedeniyle sınırdaki göçmen geçişleri güvenlik kaynaklarından edinilen bilgiye göre %80 oranında azalmış olup, kış aylarının gelmesiyle birlikte tekrar artışların başlayacağı beklenmektedir. Dolayısıyla kaçakçılar, göçmenlerin sınır geçme stratejilerini belirlerken ülkenin güvenlik önlemlerine göre hareket etmektedirler. Sınırdaki ve şehirlerin kontrol noktalarında güvenlik tedbirlerinin artırılması durumunda kaçakçılar göçmenleri geçiş güzergâhları üzerindeki şok evlerinde tutmaktadır. Bu bekleyiş süresi de hem kaçakçıların diğer hedef ülkedeki bağlantılarının yönlendirmesine hem de ülkelerin sınır güvenlik politikalarına göre değişebilmektedir (Goldbaum & Akbary, 2022).

Göçmenler yolculuk esnasında barınma, yiyecek, sağlık ve güvenlik konularında çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Barınma meselesini ülke içerisinde kaçakçıların yönlendirdiği ve “şok evi” olarak adlandırılan yerlerde konaklayarak çözmeye çalışmaktadırlar. Bu yerlerin çok büyük bölümü ahırlar, yıkıntı meskenler, derme çatma evler gibi insani koşullar barındırmayan mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır. Kaçakçılar tarafından çok sayıda göçmenin küçük bir araçta taşınması veya oldukça küçük bir alanda bekletilmesi de sıklıkla karşılaşılan durumlar arasındadır. Göçmenler yolculuk esnasında hem İran kolluk kuvvetleri hem kaçakçılar hem de çeteler tarafından çeşitli suiistimallere uğramaktadırlar. En yaygın olanları arasında fiziksel şiddet, zorla alıkoyma, rüşvet alma, fidye gibi durumlardır. Yolculuğun aşırı zor ve uzun olması, göçmenlerin sınırı geçme pratiklerinde sağlık sorunlarıyla karşılaşmasına da sebep olabilmektedir. Düzensiz göçmenler yolculuk esnasında veya ülke içinde kaçak statüde olduklarından dolayı hastalandıkları zaman sağlık hizmetlerinden istifade edememektedirler. Hastalandıkları zaman ya yanlarında taşıdıkları ilaçları kullanarak tedavi olmaya çalışmaktadırlar ya da çoğunlukla olduğu gibi hastalığın kendiliğinden geçmesini beklemektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İran üzerinden Türkiye’ye gelen göçmenlerin çoğunluğunu Afganistan, Pakistan ve İran vatandaşları oluşturmaktadır. Afganlar genellikle güvenlik ve ekonomik kaygılarla, Pakistanlılar ekonomik nedenlerle, İranlılar ise genellikle siyasi sebeplerle göç etmektedirler. Diğer göçmen gruplarına göre Afganistan kökenli göçmenlerin miktarı açık ara öndedir. Bu durumun temel nedeni Afganistan’daki çatışmalı ortam ve ekonomik koşulların ağırlaşmasıdır. Kat edilecek mesafeye göre kaynak ülkelerin göçmen profili de değişmektedir. Türkiye’ye yakın ülkelerden gelen İranlılar genellikle kadın ve erkeklerin bir birbirine yakın oranda olduğu ve eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu bir profil gösterirken, Afganlar az miktarda kadın daha çok genç erkekler ve eğitim düzeyi düşük bireylerden oluşan bir profil sergilemektedir. Pakistan ve Bangladeşliler ise neredeyse tamamı uzun göç yolculuğuna dayanabilecek genç erkeklerden oluşan bir profile sahiptir. İran üzerinden Türkiye’ye gelen üçüncü ülke vatandaşı göçmenler için İran’ın sınır bölgesinde Maku, Siyah Çeşme, Hoy ve Salmas kentleri toplanma ve sınır geçiş hazırlıklarının yürütüldüğü kentler olarak öne çıkmaktadır. Kış ve yaz durumuna göre sınıra gelen göçmenler, 40-50 kişi ile 1000 kişiye kadar değişen göçmen grupları halinde Türkiye’ye girmektedirler. Her bir göçmen mutlaka seyahatleri boyunca göçmen kaçakçılarından yardım alarak yollarına devam etmektedirler. Sınır geçişinde rota tercihi tamamen kaçakçılar tarafından belirlenmekte ve uygulanmaya konulmaktadır. Seyahatleri için kaçakçılara binlerce dolar ödeyen göçmenler, göç yolculuğu sürecinde başta göçmen kaçakçıların uyguladığı fiziksel şiddet olmak üzere, cinsel istismar, soyulma, hastalık ve ağır coğrafi şartlardan hayatlarını kaybetme gibi pek çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Göçmenler yasadışı konumlarından dolayı genellikle hak arayışında da bulunamamaktadırlar.

Sonuç olarak Türkiye'ye göçmen gönderen kaynak ülkelerde siyasal ve ekonomik istikrarın kısa ve orta vadede çözülmesi pek mümkün görülmediğinden İran üzerinden Türkiye'ye yönelik göç baskısı zaman zaman azalsa da uzun vadede artarak devam edeceği düşünülmektedir. Bu durum dikkate alınarak uluslararası işbirliği, güvenlik ve hukuki temelli bazı tedbirlerin uygulanmaya konulması gerekmektedir. Güvenlik bağlamında Türkiye'yi tehdit eden göçün doğudan geldiği göz önüne alındığında Türkiye'nin Doğu sınırlarına daha fazla odaklanması, fiziki önlemlerin yanı sıra önlemlerin teknoloji ve insan kaynağı ile de desteklenmesi gerekmektedir. Ancak düzensiz göçmenlerin çoğunluğunu ekonomik amaçlı göçmenler oluştursa da içlerinde uluslararası korumaya ihtiyacı olan kimselerde olabilmektedir. Bu tür göçmenlerin diğerlerinden ayrıştırılmasını sağlayacak mekanizmaların da düşünülmesi gerekmektedir. Türkiye'yi tehdit eden göçün uluslararası boyutu olduğundan, ulusal tedbirlerin dışında, kaynak ülkeler başta olmak üzere transit ve hedef ülkelerle de iş birliğine gidilmesi elzemdir. Bu bağlamda İran, Türkiye için kritik bir ülkedir.

Düzensiz göçün gerçekleşmesinde önemli bir aktör de göçmen kaçakçılarıdır. Düzensiz göçle mücadelede, özellikle göçmen kaçakçılığına karşı yetersiz kalan yasaların yeniden gözden geçirilmesi ve caydırıcı yasal düzenlemelerin yapılması bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alagöz, B., & Demirkıran, Y. (2020). Düzensiz göç, güvenlik ve politika: İran ve Türkiye örnekleri. *Ortadoğu Etütleri*, 12(1), 206-237.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik, iltica, geçicilik ve yasallık: “Van uydu şehir örneği”*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, S., Elcin Alpat, S., Bulut, S., Koksall, H., (2022), Frostbite – from Turkish eastern border as a consequence of irregular migration, *Eastern Journal of Medicine*, 27 (1), 41-46.
- Deniz, O. (2009), *Uluslararası göçler ve Türkiye’ye yansımaları*, İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Deniz, O. (2016) Ortadoğu ve Asya kökenli göçmenlerin göç güzergahında Türkiye opsiyonu, *Sosyoloji Divanı*, 1(6), 209–31.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: “istikrarlı mülteciler”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.
- Goldbaum, C., Akbary, Y. (2022). The smugglers’ paradise of Afghanistan. The New York Times. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2022/03/08/world/asia/smugglers-afghanistan.html>. Erişim tarihi: 10.06.2022.
- Hjelmgraad, K. (2018). *Border walls: 77 walls or fences around World, Many Erected Since 9/11*. USA Today. <https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/05/24/border-walls-berlin-wall-donald-trump-wall/553250002/>
- İç İşleri Bakanlığı Göç Başkanlığı, düzensiz göç istatistikleri, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim:23.06.2022).
- İçduygu, A., & Keyman, E. F. (2000). Globalization, security, and migration: the case of Turkey, *Global Governance*, 6(3), 383-398.
- Kaya, A, (2013) Sınır güvenliği paradigmalarındaki değişim ve Türkiye’nin sınır güvenliği yapısının analizi, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4 (2), 1-13.
- Koç, M. (2019), Türkiye’ye düzensiz Afgan göçü ve İran’ın göç politikaları, *İran Araştırmaları Merkezi*, Ankara: Perspektif
- Mbembe, A. (2018). The idea of a borderless world. Africa Is a Country. <https://africasacountry.com/2018/11/the-idea-of-a-borderless-world> (Erişim: 10.07.2022)
- Mixed Migration Centre, (2020). Bilinmeyen istikamet Türkiye’de ilerleyen Afganlar. MMC Orta Doğu Araştırma Özeti. Erişim adresi: [/https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/06/115_destination_unknown_2_pager_tr.pdf](https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/06/115_destination_unknown_2_pager_tr.pdf). Erişim tarihi: 10.06.2022.

Mixed Migration Centre, (2021). The impact of the Afghanistan crisis on migration: increasingly securitized borders will only make migration riskier and more dangerous. Erişim adresi: <https://mixedmigration.org/articles/the-impact-of-the-afghanistan-crisis-on-migration/>. Erişim tarihi: 10.06.2022.

Ünay, H. (2020). Düzensiz göçmenlerin sınırı geçme deneyimleri ve kararlılıklarının analizi: Pazarkule sınır kapısı örneği. GAV Raporu.

Geliş Tarihi:

21.10.2022

Kabul Tarihi:

02.11.2022

Yayınlanma Tarihi:

11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Akdemir, İ. O., & Akman, E. (2022). Sınırın iki yüzü: Türkiye-İran sınır duvarı ve hayata etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21 (Özel Sayı), 274-292. doi:10.46928/iticusbe.1192926

SINIRIN İKİ YÜZÜ: TÜRKİYE-İRAN SINIR DUVARI VE HAYATA ETKİSİ

Araştırma

İlhan Oğuz Akdemir

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Fırat Üniversitesi

ioakdemir@outlook.com

Emine Akman

Fırat Üniversitesi

e.akman47@outlook.com

İlhan Oğuz Akdemir, Uluslararası İlişkiler ve Jeopolitik Uzmanı. Uluslararası İlişkiler ve Coğrafya mezunu. 2010'da The University of Nottingham'da "Kentleşme" üzerine postdoktora, 2012 yılında The University of Memphis, Earth Science'ta "Göç ve Kentsel Dönüşüm" üzerine misafir öğretim üyeliği yaptı. Bilimsel çalışmalarını ağırlıklı olarak, siyasi coğrafya, nüfus, göç ve kentleşme temaları üzerine sürdürmektedir. Hâlâ Fırat Üniversitesi İSBF Coğrafya Bölümünde öğretim üyesidir.

Emine Akman, lisans eğitimini Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Coğrafya Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini de aynı üniversitede Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim dalında tamamlayan Akman, Fırat Üniversitesi İSBF Coğrafya Bölümü'nde, 100\200 Öncelikli Alan Siyasi Coğrafya Programı'nda doktora yapmaktadır. Bilimsel çalışmalarını ağırlıklı olarak siyasi coğrafya, geri kalmışlık ve sınır üzerine devam ettirmektedir.

SINIRIN İKİ YÜZÜ: TÜRKİYE-İRAN SINIR DUVARI VE HAYATA ETKİSİ

İlhan Oğuz Akdemir
ioakdemir@outlook.com
Emine Akman
e.akman47@outlook.com

Özet

Sınır, devlet egemenliğinin sembolü, güvenliğin kutsandığı sahalara ve kolektif bir kimlik olan kavramsal ve ideal olanı kuşatması sebebiyle 'vatan' olarak kavramsallaşmıştır. Jeopolitik bir kesinti olan sınırlar, siyasi coğrafya çalışmalarının 'merkezindedir.' Dolayısıyla Türkiye'nin coğrafi konumu; son dönemde küresel bir aktör, Avrupa ile gibi nedenlerden ötürü sınır güvenliği ve güvenleştirme eksenini, sınır tezinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca özellikle neoliberal politikaların etkisinin artması ile beraber sınır bölgeleri; yoğun mal, bilgi ve insan akışının güzergâhı olmuştur. Sınırlar; duvarların, dikenli tellerin yükseldiği yer yer düşük yoğunluklu çatışma alanları haline dönüşmüştür ve bu durum ülke siyasetlerinde önemli bir konu olarak varlığını sürdürmektedir.

Amaç: Araştırmanın temel tezi ve amacı; sınır ve mülteci çalışmalarında ve uygulamada sıkça vurgulanan, sınır güvenliği/güvenleştirilmesi ekseninde alınan her türlü güvenlik önleminin eksik olduğu ve sınırların oluşturulması ve güvenliği aşamasında mutlaka "sınır insanların" ve onların günümüzde ve gelecekte yaşamlarını kesintiye uğratmayacak "çok boyutlu sınır modelini" Türkiye-İran sınır duvarı örneğinde açıklamaktır

Yöntem: İrsal veya kalıtsal özelliklere vurgu yapılmasına itiraz ederek "Germen mikrop teorisini" kabul etmeyen "Turner'ın sınır modeli" dönüştürücü bir güç olarak "batılı yerleşimcilerin sınırlar için mücadelesini merkeze alıyordu. Daha sonraki sınır çalışmaları da güvenlik esasına göre (Wisconsin Okulu vb) gelişime devam etti. Çalışma mağdurlar oluşturan tek boyutlu sınır modellerine karşı olarak oluşturulmuş "sınır insanların" günümüzde ve gelecekte sınırda hayatlarını sürdürmesini merkeze alan ve diğer sınır unsurlarını da buna göre dizayn edilmesi mantığına dayalı "çok boyutlu sınır modeli" adı altında yeni bir sınır tezi üzerine bina edilmiştir. Modelin tipik örneği, Türkiye-İran sınır duvarı verileri üzerinden geliştirilen öngörülerdir.

Bulgular: Sınır güvenliği mantığına dayalı uygulamalar, sınırlarda yaşayan nüfus düşünülmeden kurgulanmıştır. Türkiye-İran sınırına örülen duvar ile geçirgenliği ortadan kalkan ve sınır boyunca görülen "illegal, kaçak, gölge sınır ticareti" sınırlandırılmıştır. Böylece geçim kaynakları engellenen sınır insanları, iç bölgelere göç edecek, sınırda olması gereken güvenilir ve caydırıcı nüfus yoğunluğu azalacaktır. Kaldı ki sınırı terk eden göçmenler, büyükşehirlerde Türkiye'de yaşayan göçmenlerin Türk toplumunun sosyal ve kültürel yapısı için bir tehdit oluşturduğu ve göçmenlerin kriminalize edilerek, çeşitli suçlarla eşleştirilmesi gibi söylemlerle karşılaşacak, bu da farklı sorunları gündeme getirecektir.

Özgünlük: Tek boyutlu "güvenlik" ekseninde doğru olarak düşünülen sınır modelinin, çok boyutlu çok faktörlü fizibiliterde sınır insanları ve sınırın geleceği açısından risk oluşturacağı bilinmelidir. Araştırmada; Türkiye-İran sınır güvenliği için inşa edilen duvarların oluşturduğu çok boyutlu olumlu ve olumsuz ortamlar, öngörülen ampirik sonuçlarına karşılık, öngörülme-yen olası olumsuz senaryolar ile birlikte kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Coğrafya, Güvenleştirme, Sınır, Sınır Güvenliği, Mülteci

JEL Sınıflandırması: R23

TWO FACES OF THE BORDER: TURKEY-IRAN BORDER WALL AND ITS IMPACT ON LIFE

Abstract

The border is conceptualized as the 'homeland' because it encompasses the symbol of state sovereignty, the sanctuary of security, and the conceptual and ideal, which is a collective identity. Borders, as a geopolitical interruption, are 'at the center' of political geography studies. Therefore, Turkey's geographical location; Recently, the border security and securitization axis has formed the basis of the border thesis due to reasons such as a global actor, with Europe. In addition, especially with the increase in the effect of neoliberal policies, border regions; It has been the route of intense flow of goods, information and people. Limits; The place where the walls and barbed wires rise has turned into low-intensity conflict areas and this situation continues to exist as an important issue in the country's policies.

Purpose: The main thesis and purpose of the research; The Turkey-Iran border model, which is frequently emphasized in border and refugee studies and practice, where all kinds of security measures are lacking in the axis of border security/securitization, and which will not interrupt the "border people" and their lives today and in the future, during the creation and security of the borders. is to explain in the example of the wall.

Method: "Turner's frontier model", which did not accept the "Germanic germ theory" by objecting to the emphasis on racial or hereditary characteristics, centered the "western settlers' struggle for borders" as a transformative force. Later border studies continued to develop on the basis of security (Wisconsin School etc.). The study is built on a new border thesis called the "multidimensional border model", which is based on the logic of "border people" to continue their lives at the border today and in the future, which was created against the one-dimensional border models that create victims, and based on the logic of designing other border elements accordingly. The typical sample of the model is the predictions developed on the Turkey-Iran border wall data.

Originality: It should be known that the border model, which is considered correctly on the one-dimensional "security" axis, will pose a risk for the border people and the future of the border in multidimensional multi-factor feasibility. In the research; The multidimensional positive and negative environments created by the walls built for the Turkey-Iran border security have been constructed together with the possible unforeseen negative scenarios, despite the predicted empirical results.

Keywords: Political Geography, Securitization, Border, Border Security, Refugee

JEL Classification: R23

GİRİŞ

İnsanoğlu yeryüzünde yaşamını devam ettirdiği tarihten beri güvenlik, korunma ve hayatta kalma mücadelesini de devam ettirmektedir. Bu bağlamda İlhan'ın (1999) belirttiği gibi “kişi için ev, toplum için coğrafya, güvenliğin ve diğer yaşam şartlarının sığınakları olma değerini taşımanın ve coğrafya toplumun evi; güvenlik aradığımız, barındığımız, doyduğumuz ve son olarak kaldığımız yerdir” (İlhan, 1999:5). Günümüzde devletler, sınırları içerisindeki doğal kaynakları koruma, kullanma ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak ister. Bunun için devletler sınırlarından geçen her türlü mal, sermaye ve hareketliliği doğal olarak kontrolü altında alma ve tutma hakkına sahiptir. Sonuçta sınır güvenliğinin sağlanması devletler için stratejik öneme sahiptir. Sınra yönelik algının değişmesi ve interdisipliner bir alana dönüşen sınırlar, salt haritalarda basit bir hat olmaktan öte sosyo-ekonomik ve kültürel temasın yaşandığı sınır bölgeleri olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda yeryüzünde sınır güvenliğinin sağlanmasında ve sınırın istikrarında coğrafi şartlar önemli rol oynamaktadır. Bunun için yüksek dağ sıraları, yaylalar, akarsular gibi doğal unsurlar, sınırların tespit edilmesinde en çok tercih edilen doğal yapılardır.

Devletlerin sınırlarının güvenliklerini sağlama çabası, küreselleşme olgusu ile “tehdit eksenli güvenlik” anlayışının yerini “risk eksenindeki güvenlik” anlayışına bırakması (Önen, 2015) sonrasında daha da zor hale gelmiştir. Türkiye jeopolitik, etnik ve kültürel nedenlerden kaynaklı savaşların, istikrarsızlıkların yaşandığı Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslara yakın bir coğrafyada yer almaktadır. Bu yüzden meydana gelen olaylardan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Sınır güvenliğini sağlamak için örülen duvar ve dikenli teller, devlet iktidarının coğrafi göstergesi olan teritoryanın korunmasını ifade etmektedir. Baud ve Shendel'in (1997) ifade ettiği gibi devletlerin sınır geçişlerine kısıtlama getirmesinin bir amacı da ideolojiktir. Dolayısıyla sınır geçişlerinde akrabalığın kullanımı ve mübadele biçimleri ideolojik bir sorun haline gelmiştir (Baud ve Shendel, 1997:214).

Sınırlar, hafızalarda kırmızı çizgi olarak yer eden ve uluslararası ilişkiler başta olmak üzere coğrafya, sosyoloji ve birçok disiplinin üzerinde çalışmalar yürütülen akademik çalışmaların ilgi odağı haline gelmiştir. Dolayısıyla sınırda yaşam ve sınır insanları bu çalışmaların en önemli konuları olmuştur. Böylece sınırdaki hayat, sınır insanı, sınır kültürü, sınırın geçişkenliği/geçirgenliği kimi zaman birleştirici kimi zaman da ayırıcı olmaktadır. Sınır bölgesinde yaşayan insanlar, sınırın ‘öteki’ tarafı ile sosyal, siyasal ve ekonomik bağlar kurmaya çalışmaktadır. Sınır bölgesi insanları ile ilgili olarak Martinez (2002)'in de ifade ettiği gibi ‘sınır insanların sınıflandırılması hem bir ulus devletin sınırları içerisindeki farklı gruplar arasındaki ilişkileri anlamak hem de sınırın ‘öteki’ tarafı ile kurulan ilişkileri açıklamak için önemlidir (Martinez, 2002:7). Devletlerin bütün engellemelerine karşın sınırın diğer tarafı ile ilişkiler sürmeye devam edecektir.

KURAMSAL TARTIŞMA

Sınırın Güvenlikleştirilmesi: “Yükselen Sınır Duvarı”

Geçmişten günümüze “güvenlik” kavramı birbirinden farklı şekillerde kullanılmaktadır. Güvenlik için farklı tanımlamalar yapılmasına rağmen Buzan (1991) güvenlik ile ilgili olarak ‘kesin bir tanım oluşturulmasını reddederek, kesin bir tanım yapılmasını tartışmalı kavramların sosyal bilimdeki işlevini yanlış olarak değerlendirmektedir’ (Buzan, 1991:3-4). Öte yandan güvenlik ile ilgili olarak Brauch (2008) ‘bireysel veya toplumsal bir siyasi değer olarak güvenliğin bağımsız anlamından söz etmenin zorluğunu, daima bir bağlam, belirli bir bireysel değer sistemi ve bunların hayata geçirilmesi ile ilgili olduğunu’ (Brauch, 2008:28) ifade etmektedir. Güvenlik kavramının birbirinden farklı tanımlaması yapılmıştır ancak, en kapsayıcı ve genel anlamı ile güvenlik, ‘temel değerlere karşı tehdidin yokluğu’ (Baylis ve diğerleri, 2008:229) olarak tanımlanabilir.

Both (1991) ‘geleneksel güvenlik anlayışını, üç unsurun karakterize ettiğini belirterek, bunları; askerî tehditlerin öne çıkarılması, güçlü karşı koyma gerekliliğinin vurgulanmayışı, statüko eğilimli ve devletleri merkeze koyması şeklinde sıralamaktadır’ (Booth, 1991:318). “Güvenlikleştirme” kavramını güvenlik çalışmaları alanına yerleştiren Kopenhag Okulunun eleştirel inşacı analizcileridir. 1980 yılından sonra gelişim sağlayan Kopenhag Okulu, özellikle güvenlik tehditlerinin ortaya çıkışı ve kapsamı konularında eleştirel yaklaşım getirilmesine katkı sağlamıştır (Hisarlıoğlu, 2019:1).

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ulus-devletlerin askerî güvenliklerini öne çıkaran güvenlik anlayışı, küresel güvenlik gündemine hâkim olmuştur. Bunun teori ve pratiğe dönüşümü, sosyo-ekonomik eşitsizlikler, çatışmaların adil ve barışçıl yollarla çözümü, toplumsal kimliğe bağlı güvenlik kaygıları gibi konuların güvenlik gündeminin dışına itilmesi sonucunda meydana gelmiştir. Bu dönem boyunca geleneksel-realist yaklaşımların gölgesi altında kalan güvenlik olgusu, Soğuk Savaş’ın bitmesi ile değişen güvenlik tanımı ve alternatif yaklaşımların etkileri görülmeye başlanmıştır. Özellikle iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması ile beraber küresel ve ulusal siyasetin askerî güvenlik merkezli gündemin yerini, küreselleşen tehditleri içine alan ‘yeni güvenlik’ anlayışı ortaya çıkmıştır (Bilgin, 2010).

Güvenliğe birbirinden farklı tanımlamalar yapılması ve 1990 yılından itibaren eleştirel güvenlik yaklaşımının yerleşmesiyle birlikte güvenlikle ilgili yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Brauch (2008) güvenliğin yeniden kavramsallaşması ile ilgili olarak; güvenlik kavramları, gösterilen referans nesnelere, risk altındaki değer ve tehdit kaynağı şeklinde gruplandırmaktadır (Tablo 1). Kopenhag Okulu bir meselenin ‘gerçek bir güvenlik tehdidi meydana getirip getirmediğini irdelemek yerine bu durumu çerçeveyen söylemin nasıl inşa edildiğine odaklanır. Kısaca bir sorunun “güvenlikleşebilmesi” için siyasi elitlerin veya güvenlik politikalarına etkisi olan grup ve kişilerin sorunu, acil önlemler almayı gerektirecek kadar ciddi bir güvenlik sorunu olarak ele alması gerekir (Hisarlıoğlu, 2019: 2).

Tablo 1. Güvenliğin Tanımlanması ile İlgili Tanımlamalar

Güvenlik Kavramları	Gösterilen-Referans Nesnelere (Kimin Güvenliği?)	Risk Altındaki Değer (Neyin Güvenliği?)	Tehdit Kaynağı (Kimden, Neden Koruma?)
Ulusal güvenlik (siyasî ve askerî boyut)	Devlet	Egemenlik, toprak bütünlüğü	Diğer devletler, terör ve terörizm (devlet dışı aktörler)
Toplumsal güvenlik (boyutu)	Milletler toplumsal gruplar	Ulusal birlik, kimlik	(Devletler) milletler, göçmenler, yabancı kültürler
İnsan güvenliği	Bireyler, insanlık	Beka, hayat kalitesi	Devlet, küreselleşme, küresel çevre sorunları, doğa, terörizm
Çevresel güvenlik (boyutu)	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet güvenliği	Cinsiyet ilişkileri, yerli halk, azınlıklar, çocuklar, yaşlılar	Eşitlik, adalet, kimlik, dayanışma, sosyal temsil (representations)	Ataerkil, totaliter kurumlar (hükümetler, dinler, elitler, kültür), hoşgörüsüzlük (intolerance), şiddet

Kaynak. Brauch (2008, s. 29)

“Güvenikleştirme” ilk olarak Ole Waever’in ‘Securitization and Desecuritization’ adlı makalesinde ortaya atılmıştır. Güvenikleştirme yaklaşımı, “dil kuramının yardımı ile” siyaset teorisinin unsurlarından faydalanarak ve sosyal inşacılık perspektifini kullanarak “yeni ve kapsayıcı bir çerçeve oluşturmayı” hedeflemektedir (Weaver 1995:55; Waever, 2003:9). Kopenhag Okulu bir problemin ne zaman güvenlik sorunu haline geldiği ile ilgili olarak; güvenliğin de ‘bizzat kendisinin yeniden siyasallaştırıldığı’ söyleyerek yeni bir ‘güvenlik ve siyaset’ gündemi önerisi getirirler. Yapılan bu öneri, güvenliğin yeniden inşa süreci, güvenikleştirmedir. Birçok açıdan eleştirilen güvenikleştirme kuramı, birbirinden farklı ampirik çalışmaya uygulanarak, çalışmalara konu olmuştur. Bu konuların başında göçün güvenikleştirilmesi, terörizm, ulus ötesi suçlar, sınırlar, kalkınma ve insan güvenliği gelmektedir.

Sınır ve sınır bölgeleri 20. yy’nin sonuna kadar askerî ve uluslararası politikalar nedeni ile ulus-devletlerin kalkınmalarına öncelik vermediği için göz ardı edilen mekânlardı. Sınır bölgelerinin sahip oldukları stratejik konumu, kaçakçılık, sınır ötesi ticaret, sınırın öteki tarafı ile kurulan akrabalık ilişkileri, kültürel alışveriş gibi nedenlerden dolayı son yıllarda üzerinde en fazla çalışma yapılan konulardan biridir. 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel olarak yaygınlık kazanan ‘ulusal egemenlik’ ve ‘sınır güvenliği’ kavramlarına eleştirel yaklaşımlar getirilmiştir. Sosyal bilimciler bu tartışmaları, sınır ve hukuk ilişkisini devletin sınır alanlarında kurguladığı özel egemenlik ve şiddet

rejimleri üzerinden yürüttüler. Türkiye-İran sınırında da sınırdan izinsiz geçenlerin engellenmesi amacı ile yükselen duvarlar, tel örgüler, gözetleme kuleleri ve devriye gibi uygulamalara başvurulmaktadır.

Jeopolitik açıdan sınır; siyasi mekânları, olayları açıklamak için kullanılmaktadır. Bu yüzden siyasi coğrafya açısından ülkeler arasındaki sınır belirleme ve sınır güvenliği stratejik öneme sahiptir. Newman'ın (2005) ifade ettiği gibi “ Bir sınırın özü ‘kendi’ni ‘öteki’nden ayırmaktır. Dolayısı ile sınırın en büyük işlevlerinden biri bir engel olarak rol oynamaktır. Dolayısı ile sınırlar, girilmesi istenmeyen ‘zararlı etkenleri (göçmen, eşya, silah, uyuşturucu madde gibi) dışarda bırakarak engeller.” (Newman, 2005:14-15). Ulus-devlet bakımından sınırlar devletin egemenliğini, vatandaşlık haklarını, sorumluluklarını ve güvenliğini pekiştirip tamamlayan önemli araçlar iken sınırda yaşayan insanlar için fırsatlar ve engellerdir (Kamazima, 2004:1-29). Dolayısıyla sınırlar, devletlerin egemenliklerinin zayıfladığı, yer yer geri kalmış olan sahaları temsil etmektedir.

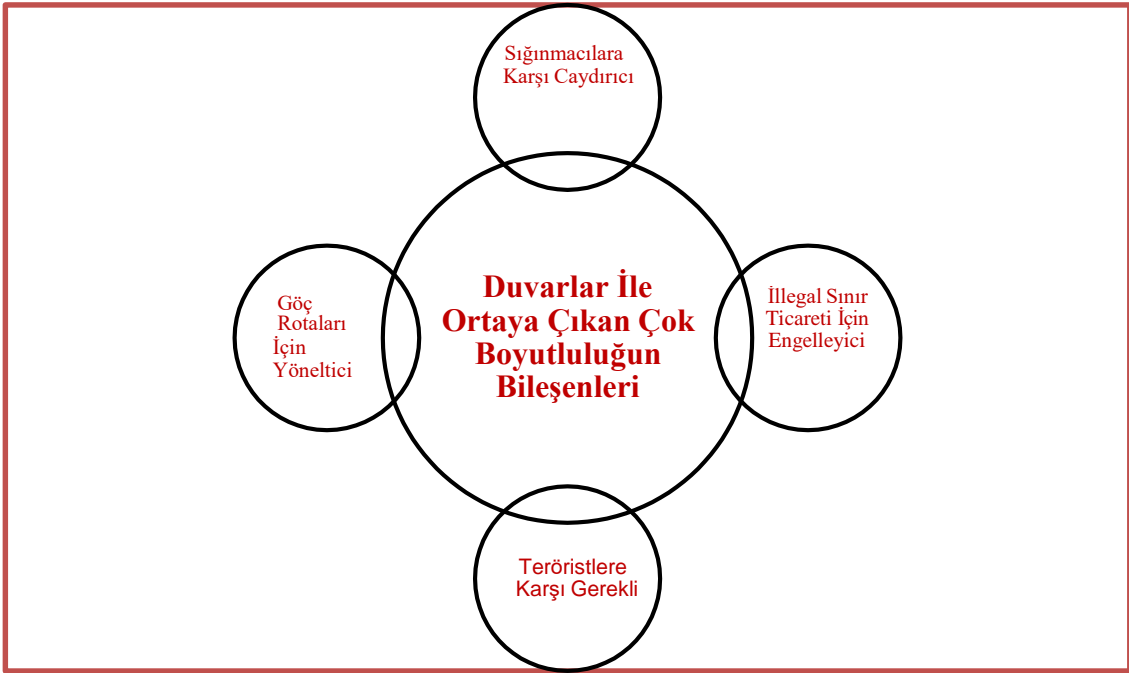
Devletlerin sınırlarının güvenliğini sağlama çabası, ‘tehdit eksenli güvenlik’ anlayışı özellikle küreselleşme ile beraber yerini ‘risk eksenli güvenlik’ anlayışına bırakmıştır (Önen, 2015). ‘Ötekini’ dışarda bırakmak için ‘duvar inşa etme, yeni bir olgu olmayıp tarihî geçmişi Çin Seddi’ne, Kuzey İngiltere’deki Hadrian Duvarı’na dayanmaktadır ve bu duvarlar özellikle kuzey sınırını akıncı hareketlerine karşı korumak için yapılmış eski sınır duvarlarıdır. Modern dönemde ise sadece dışardan gelen ‘tehditlere’ karşı değil içeride var olan çatışmaları engellemek amacı ile Berlin Duvarı Doğu Almanya’yı Batı Almanya’dan ayırmak için örülen duvardan birisidir. Küreselleşme ile beraber sınırların geçirgen olduğu bu dönemde artan düzensiz göçmen akınları, sığınmacı ve ‘öteki’leri dışarda bırakmak amacı ile devletler, sınırlarına politik amaçlarla duvarlar örmeye başlamıştır.

Günümüz devletlerinin çoğu sınırlarında yabancı olarak gördüklerini dışarda tutmak için sınırlarına tam kapasiteli yüksek sınır duvarları örmektedir. Bu sınır duvarlarının belki de en önemlisi yaşanan insanlık dışı olaylar ile gündemden düşmeyen ABD-Meksika arasındaki sınır duvarıdır. Öyle ki ABD’de politikacıların seçim vaadi bu sınıra ek duvar inşa etmek olmuştur. Türkiye de özellikle stratejik konumundan ve göç rotalarının kavşak noktasında yer almasından dolayı kara sınırlarına duvarlar örmeye hız vermiştir. Güneyde Suriye iç savaşının yaşanmaya başlamasının ardından Türkiye, sınır güvenliği sağlamak amacıyla duvar örmeye başlamıştır. 837 km’lik olan bu sınır duvarı, dünyanın en uzun üçüncü sınır duvarı olma özelliğine sahiptir. Yine Türkiye, İran’la olan sınırına yasadışı düzensiz göçmen geçişlerini kontrol etmek, terör saldırıları ve kaçakçılığı önlemek amacı ile sınır duvarı inşa etmektedir.

Sınır duvarları esas olarak güvenlik ve ekonomik kaygılar nedeni ile motive edilmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrasında devletler sınır güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar oluşturmuştur. Artan savaşlar, düzensiz göçmen hareketliliği ve illegal sınır ticaretine karşı dünyada kara sınırlarına duvar

ören devletlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Önemli bir dönüm noktası olan 1989 Berlin Duvarı'nın yıkıldığı süreçte dünyada sadece 15 tane sınır duvarı varken günümüzde bu sayı ciddi şekilde artış göstermektedir. Elbette bu artış, küreselleşmenin etkisi ile sınırsız bir dünyanın sadece ütopyadan ibaret olduğunu göstermiştir. Carter ve Poast'un (2017) belirttiği gibi 'devletler göçü ve göçmeni duvar inşa ederek engelleme çabasıdadır fakat inşa edilen bu duvarlar işe yaramayacaktır' (Carter ve Poast, 2017).

Devletlerin egemenlik sahalalarının göstergesi olan sınırlar, yerini günümüzde yüksek teknolojiler ile korunan yüksek güvenli ve yükselen sınır duvarlarına bırakmıştır. 20. yüzyıla kadar devletler sınırlarını daha çok gözetleme kuleleri ve kontrol noktaları ile korurken günümüzde bu önlemlere ek olarak sınırlarda devriye yolları, dikenli teller, algılayıcı sensörler, kızıl ötesi kameralar, duvarlar ve aydınlatmalar ile çok kontrollü güvenleştirilmiş sınır bölgeleri meydana getirmiştir. Günel (2002)'in sınır duvarları ile ilgili olarak 'günümüzde sınır duvarları, sabit temeller üzerinde sınırlara inşa edilen bariyerlerden çok daha fazlasını ifade etmektedir. En geniş ifade ile 'duvar' metaforu, karmaşık teknolojileri, kontrol yöntemlerini, yasama hükümlerini ve 'sınırı koruma' söylemini kapsayan bir kavramdır' demektedir (Günel, 2002: 69).

Şekil 1: Sınır Duvarı Bileşenleri

Bununla birlikte duvarlar ile sağlanan hudut güvenliği çok boyutlu sonuçları olabilecek bir siyasi seçenektir. Devlet için elzem ve öncelikli, teröristlere karşı gerekli, sığınmacılara karşı caydırıcı, göç rotaları için yöneltilici, sınırdaki komşu topluluklar için ayırıcı, illegal sınır ticareti için engelleyici, sınırdaki vatandaşlar için geçimi zorlaştırıcı, kaçakçılar için gelir düşürücü, sınır nüfusu için sınırı terk etme nedenidir. Sınır duvarı hem soyut-sosyal bir argümanı hem de somut-materyal bir anlamı barındırmaktadır. Söz konusu bu iki anlamlılıktaki sosyal ayırım, sınır duvarının iki tarafındaki 'biz' ve

'onlar' ayrımı ile ortaya çıkarken, materyal ayırım duvarın yüksekliği, kalınlığı ve sahip olduğu teknik özelliklerle ortaya çıkmaktadır (Brown, 2011: 89). Sınır duvarlarının sayısının her geçen gün arttığı günümüzde sınır kavramının da anlam ve dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Duvarlar sığınmacılara karşı caydırıcı güç, illegal sınır ticareti için engelleyici bariyer, göç rotaları için yöneltici ve teröristlere karşı gereklidir.

BULGULAR

Türkiye-İran Sınır Güvenliği

Hayatını sınır üzerinden sürdüren insanlar için sınır, bir fırsattır. Dolayısıyla Flynn'in (1997) belirttiği gibi 'sınır sakinleri, serbestçe öteki tarafa gidip gelebiliyorsa o zaman sınırlar onlar için fırsat koridorlarıdır (Flynn, 1997:313). Sınırların en önemli stratejik özelliği çelişkili ve çok yönlü olmalarıdır. Sınırlar bir yandan dış dünya ile aramızdaki engeller konumunda iken öte yandan dış dünya ile temas yerleri ve giriş kapılarıdır (Anderson ve O'Dowd, 1999: 595). Dolayısıyla Banerjee'nin (2010) ifade ettiği gibi 'sınırlar salt çizgilerden meydana gelmezler. Sınırlar aynı zamanda yerleşilen gri bölgelerdir veya bir devlet otoritesinin bittiği ve diğerinin başladığı mekânlardır (Banerjee, 2010:138). İşte bu yüzden sınırlar çok aktörlü ve çok işlevli yapıya sahiptirler.

Bir sınırın özü 'kendi'ni 'öteki'nden ayırmak olduğu için sınırın en önemli işlevlerinden biri engel görevi görmektir. Böylelikle sınırlar girilmesi istenmeyen 'zararlı' etkenleri –göçmen, silah, uyuşturucu madde ve kaçak mallar- dışarıda bırakmayı amaçlar (Newman, 2005: 14-15). Turner (2008)'ın bakış açısına göre vatandaşlık kimlik, toplum ile politik, ekonomik ve kültürel kaynaklarla bağlantılıdır (Turner, 2008). Türkiye-İran sınırında da 'Turner'ın sınır modeli dönüştürücü bir güç olarak batılı yerleşimcilerin 'Güvenlikli' sınır olgusunu merkeze almaktadır. Bu çalışmada Türkiye-İran sınırında günümüzde ve gelecekte sınırda yaşamlarını sürdüren insanların 'çok boyutlu sınır modeli' adlı yeni bir sınır tezi üzerine bu çalışma yürütülmüştür.

Türkiye-İran sınırı 1639 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması ile belirlenen ve küçük çaplı değişiklikler dışında, Ortadoğu'nun en istikrarlı siyasi sınırlarından birisidir. Kuzeyde Azerbaycan, güneyde Irak sınırı ile kesişen Türkiye-İran sınırı, Türkiye'nin ikinci en uzun sınırınıdır. Bu sınır yükseltisi 2500-3000 m'yi aşan dağlık bir sahadan geçmektedir. Genel olarak bu sınır, Kuzeyde Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan, İran ve Türkiye topraklarının kesiştiği Aras Nehri üzerinden başlamaktadır. Daha sonra Şemdinli'nin Güneydoğusundaki Kelşin Gediği'nde Türkiye, İran ve Irak sınır ayırımında son bulmaktadır. Sınır genel olarak dağların doruklarını takip ettiği gibi bazı yerlerde doğu-batı doğrultusunda akarsu vadileri ve ovaları da takip etmektedir. Sınırın Iğdır ve Doğubeyazıt Ovası'ndan geçtiği yerler Türkiye-İran sınırının en alçak sahalarını meydana getirmektedir (Deniz ve Doğu, 2011: 52).

Türkiye-İran sınırı dağlık alandan geçtiği için sınır güvenliğinin sağlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Türkiye-İran sınırı fiziki güvenlik sistemi projesi çalışmaları neticesinde sınırın Ağrı bölümüne 2020 yılında yapılmaya başlanan güvenlik duvarı ile sınır korunmaya çalışılmaktadır. Sınırdaki güvenlik

duvarının yanı sıra gözetleme kuleleri, gece görüşlü termal kameralar, harekete duyarlı sensörler ve optik kuleler yardımı ile sınırdan göçmenlerin, kaçakçılık yapanların ve teröristlerin geçmeleri engellenmektedir. Ancak genel olarak sınıra örülen duvar tam anlamı ile bir koruma sağlayamamaktadır. Entegre güvenlik sistemi doğrultusunda duvarların üzerine jiletli teller yerleştirilmekte böylece sınır geçilmez hale getirilmektedir. Ağrı-İran arasındaki 87 km'lik sınırın 83 km'sine sınır duvarı yapılmıştır (Söylemez, 2022: www.aa.com.tr). Zor bir topoğrafyaya sahip bu sınır hattı, güvenliğin sağlanması amacıyla yapılan sınır duvarı ile “caydırıcı” olmuştur. Çünkü sınıra örülen duvar her ne kadar yasadışı göçmenlerin geçişini engellemek amacı ile yapılmışsa da sınırdan geçişler tam olarak önlenememiştir

Foto 1: Türkiye-İran Sınırının Ağrı Bölümündeki Sınır Duvarı. (Söylemez, 2022.)

Türkiye-İran sınırı sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından geri kalmış bölgelerden birisidir. Bölgede en önemli sorunlardan biri olan güvenlik zafiyetidir ve bu nedenle bölgeden büyükşehirlere göç bölgenin kaderi haline gelmiştir. Bölgenin geri kalmışlığında topoğrafyanın zorlu oluşu ve sert iklim şartları nedeni ile temel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılıktan istenilen verim alınamamaktadır. Böylelikle insanlar bölgeden göç etmekte ve bu durum boşalan sınır köylerinde güvenlik açığının meydana gelmesine neden olmaktadır. Bölgeden göçün önüne geçilmesi için sınır kimi zaman ‘**fırsat**’ kapısı olmuştur. Tarım ve hayvancılık yapan ve geçimlerini sağlayacak miktarda verim alamayan bölge halkı, sınırın öteki tarafı ile illegal sınır ticareti yapmaktadır. Devletin, sınırlarının kontrolünü sağlaması en doğal haktır ancak sınır köylerinde yaşayanların göç etmelerini engellemek için küçük çaplı sınır ticareti yapılmasına kısmen izin verilmesi bölge için önemlidir.

Foto 2: Van-İran Sınır Hattında İnşa Edilen Duvar. <https://tr.euronews.com/2021/07/22/turkiye-iran-s-n-r-na-yasa-d-s-gecisleri-onlemek-icin-duvar-insa-ediliyor> (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2022)

Donan ve Wilson'a (2002) göre 'sınırlar ve kaçakçılık bir dereceye kadar birbirlerine göre tanımlanmıştır. Çünkü tanımı gereği de kaçakçılığın gerçekleşmesi için mutlaka bir devletin, sınırı ve devletin yasal olarak neyin ihracatı ile neyin ithalatının yapılabileceğini bildirmesi gerekir (Donan ve Wilson: 2002: 177). Baud ve Schendel (1997) ise kaçakçılığı 'siyaset ve ekonominin bir arada bulunduğu tipik bir sınır eylemi olarak tanımlayarak, devletlerin sınır ticaretini kanunlarla kısıtlamaya çalıştığını ifade etmektedir (Baud ve Schendel, 1997: 23). Fakat sınır bölgelerinde yaşayanlar ile illegal olarak tanımlanan ticareti; kaynakların kıtlığı, yoksulluk, malların pahalılığı ve çekicilik gibi nedenlerden dolayı gerçekleştirmektedirler. İlegal sınır ticareti ile ilgili çalışmalar yapan Sikder (2005) 'kaçakçılığın devletler için yasadışı olarak kabul edilmesine karşın bu ticaretin, sınır bölgelerinde yaşayan yoksul insanların yaşamlarını devam ettirmeleri için gerekli olduğunu ifade etmektedir (Sikder, 2005: 432). Türkiye-İran sınır bölgesinde de her ne kadar duvar ile engeller oluşturulmaya çalışılsa da tam anlamı ile geçişlerin kontrol altına alındığı söylenemez.

Duvarla Yaşamak

Dünya genelinde artan terörizm, ekonomik sıkıntılar, artan düzensiz göçmenler ve küresel siyasi krizlerden dolayı devletler, sınırlarında daha fazla güvenlikleştirme amaçlı çalışmalara ağırlık vermektedir. Günümüzde gelinen noktada devletler sınır duvarı inşa etme yarışı içerisinde politikalar üretmektedir. Ancak inşa edilen bu sınır duvarlarının göçmenlerin geçişini ne yazık ki engelleyemediği ve geçişlerin halen devam ettiği görülmektedir. Yasadışı göçmenlerin devlet sınırlarını aşmak için geçmeye çalıştıkları sınır duvarlarında yaşanan ölüm olayları ve insanlık dışı uygulamalar her geçen gün artmaktadır. 2000-2014 yılları arasında sınırı geçmek isterken yaşamını kaybeden insanların sayısı 40.000'nin üzerindedir (Brian ve Laczko, 2014: 11). Göçlerin sürekliliğine ve göçmenlerin yerleşiklik kazanmasına karşın, küreselleşme ile beraber yolculukların ucuz, ulaşımın yeni teknolojiler ile daha erişilebilir olması insanların ülke sınırlarını aşarak, tek bir ülkeye bağlı olma düşüncesinin zayıflamasına neden olmuştur (Karaçay, 2012: 412).

Özellikle 2000’li yılların başında devletler sınırlarından yasadışı göçmenlerin geçişlerini engellemek, terörü azaltmak ve güvenlik amaçlı olarak sınırlarına duvar örmeye başlamıştır. Türkiye stratejik konumu ve göç güzergâhlarının kavşak noktasında bulunmasından dolayı sınırlarına duvar örmeye başlayan devletlerin başında gelmektedir. Türkiye özellikle kara sınırlarına duvar örerek, dikenli teller çekerek, gözetleme kuleleri yaparak, yüksek teknolojiye gece görüş sistemleri kurarak sınırlarının güvenliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye-İran sınırında Cumhurbaşkanlığınca sınır fiziki güvenlik sistemi projesi kapsamında yürütülen ve İçişleri Genel Müdürlüğü Sınır Yönetimi Daire Başkanlığı koordinasyonunda Türkiye-İran sınırında güvenlik duvarı inşa edilerek, sınır güvenliği sağlanmaktadır.

‘Sınır İnsanı’ olmak ve sınırdaki yaşamını devam ettirebilmek için insanlar çetin imtihanlardan geçmek zorunda kalmaktadır. Herkesin üzerinde tartıştığı ve devletin tedbir almaya çalıştığı illegal sınır ticareti, sınır bölgelerinde yaşayanların en büyük geçim kaynakları arasındadır. Yasadışı, siyah ticaret, illegal ticaret ve kavramların kullanıldığı sınırın öteki tarafı ile yapılan ticaret, sınırdaki yaşayanlar için stratejik öneme sahiptir. Sınır insanlarının bu ticareti için Gupta ve Ferguson’un da ifade ettiği gibi “sınır bölgelerindeki illegalite alanlarına bakarak bu görmezden gelmenin devletin güçsüzlüğüne işaret etmediğini, sınır bölgelerindeki bu tür faaliyetlerin ifşasının devletin toprak bütünlüğü iddiasını zedeleyeceği için görünmez kılınması gerektiğini belirtmektedirler (Gupta ve Ferguson, 1992: 11). Her yönü ile sınırdaki yaşam başlı başına büyük çaba gerektirmektedir.

Sınır bölgeleri özellikle devlet otoritesinin en fazla hissedildiği mekânlar olarak karşımıza çıkmasına rağmen yapılan akademik çalışmalarda sınırları, insandan arındırılmış mekânlar olarak görme eğilimi söz konusudur. Fakat bunun tam tersi olarak sınır bölgelerinde yaşayan nüfusun burada kalmaları başta ‘güvenleştirme’ açısından stratejiktir. Sınırın tenhalaşmasının önlenmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması açısından nüfusun sınırdaki kalmasına yönelik devletin politikalar geliştirmesi gerekir. Türkiye-İran sınırı da ekonomik açıdan geri kalmış, güvenlik zafiyetinin olduğu ve nüfusun seyrek olduğu bir bölgeyi meydana getirmektedir. Sınır köylerinde durum ilçelere nazaran daha kötü bir haldedir. Sosyo-gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alan bu sınır yerleşmeleri, sınıra örülen duvar ile geri kalmışlıklarına mahkûm bırakılmış durumdadır. Aynı zamanda bölgenin geri kalmışlığında başta güvenlik problemi olmak üzere sert iklim şartları, ulaşım sorunu, göç ve topoğrafyanın etkisi de büyük rol oynamaktadır.

Öte yandan üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisi de sınır insanlarının gündelik yaşam pratikleri olarak meydana getirdikleri bir sınır kültürünün olmasıdır. Kültürel temasın en fazla yaşandığı yerler sınır bölgeleridir. Birlikteliğin sembolü ve güçlü bir şekillendirici özeliğe sahip olan kültür, sınır bölgelerinde yaşayan insanları bir arada tutarak onların ayakta kalmasını sağlamaktadır. Sınır kültürü ve sınırın öteki tarafı ile ilişkiler ile ilgili olarak Brunet-Jailly ve Dupeyron (2007) “sınırın her iki tarafındaki topluluklar arasında kültürel farkın belirgin olması halinde sınırın etkisini artırdığını fakat sınırdaki topluluklar arasındaki kültürel bağların az olması halinde sınırın işlevini

zayıflattığını ifade etmektedir (Brunet-Jailly ve Dupeyron, 2007, 6-7).

Çok boyutlu ve dinamik olan sınır bölgelerinde yapılan sınır ticareti ile illegal ticaret, yasadışı sığınmacı ve mülteci geçişleri, terör, uyuşturucu, insan kaçakçılığı gibi birçok faaliyet yapılmaktadır. Dolayısıyla sınır bölgelerinde yaşayan insanlar, bu olaylardan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde sınırlar, salt fiziki engeller olarak görülürken günümüzde sınır bölgesinde yaşayan insanların yaşam tarzlarının, yönetim biçimlerinin ve ekonomik farklılıklarının olduğu hatlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Sınır bölgesi insanları ile ilgili olarak Barth'ın (1960) ifade ettiği gibi "sınır bölgelerinde yaşayan sınır insanları, sınırdaş sınır bölgesindeki insanlar ile ilişkiler kurar, sınırın öteki tarafındaki insanlar ile etkileşime geçer böylelikle zamanla bir ilişkiler ağı oluşur (Barth, 1960:19-20). Sınıra yerleşik olan 'sınır insanları'nın zor olan hayat şartları sınır duvarı ile daha da zorlaşmaktadır. Sınırda inşa edilen 'duvar' ile sınırın her iki tarafında yaşayan nüfusun günlük yaşamı, birbiri ile olan etkileşimleri sınırlanmaktadır (Akdemir ve Akman, 2022: 207). Birbirleri ile etkileşimleri engellenen ve geçim kaynakları bakımından sıkıntılar yaşayan sınır insanları, bu bölgeden iç kesimlere doğru göç etmeye başlayacaktır. Bu durum, güvenlik olgusu çerçevesinde korunmaya çalışılan sınır bölgesinden nüfusun göçü ile çok boyutlu, çok faktörlü fizibilitelemlerle sınır insanları ve sınırın geleceği açısından tehdit oluşturacaktır.

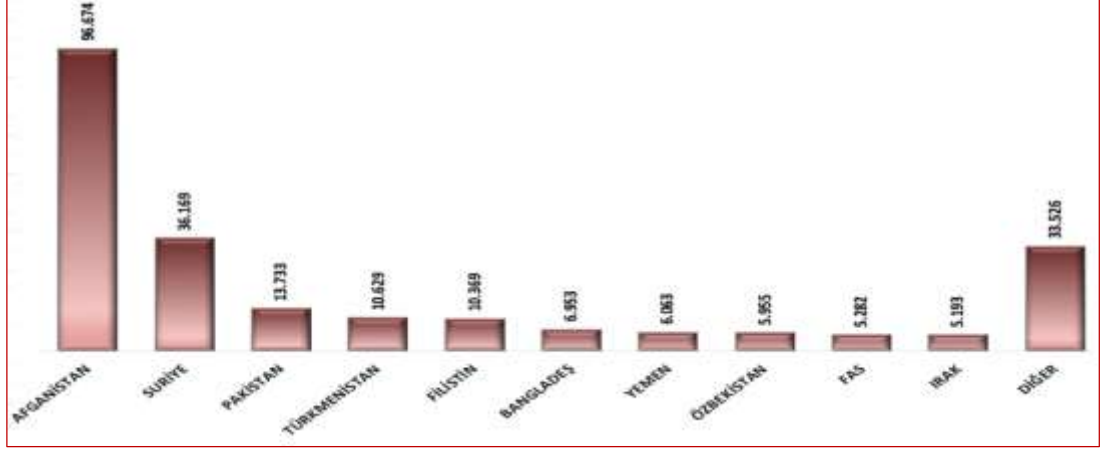
Türkiye-İran Sınırında Düzensiz Göçmenlere Karşı "Duvar"

Türkiye sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle yakın coğrafyasında yaşanan savaş, istikrarsızlık ve göç akınlarından doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Coğrafi ve stratejik konumunun yanı sıra gelişen ekonomisi ile Türkiye, düzensiz göçmenler için transit ülke konumundan çıkarak artık hedef ülke haline gelmiştir. Göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlarını, geri-dönmek isteyen ve istemeyenlerin boyutunu, nedenlerini, beklentilerini belirlemek, böylece sorunların doğru tespitinin yapılarak ilgili kuruluşların ve devletlerin doğru politikalar oluşturması ve çözümler için eylem planları üretmesi, yapısal ve karmaşık bir sistemin, 'göçün' doğru analizinin yapılması ile mümkündür (Akdemir, 2018:52). İran özellikle ekonomik ve güvenlik kaygılar nedeni ile sığınması, düzensiz göçmen sorunu için 2001 sonrası süreçte Afgan göçmenlere yönelik sert yasa ve geri gönderme politikaları uygulamaktadır.

Türkiye'nin doğu komşusu olan İran Devleti ile olan sınırı, en istikrarlı siyasi sınırlardan birisidir. Dağlık bir topoğrafyaya sahip olan bu sınırdan, İran üzerinden göçmenler Afganistan, Pakistan, İran ve hatta Afrika kökenli olanlar Türkiye'ye yasadışı geçiş yapmaktadırlar. Göçmenler açısından risk taşıyan bu sınırda can kayıplarına varan vahim olaylar yaşanmaktadır. 2008 yılında Iğdır'da 50 kişiden fazla düzensiz göçmeni taşıyan aracın kaza yapması sonucu çok sayıda göçmen hayatını kaybetmiştir. Göçmenler, sonu ölüm ile biten yolculuklarında birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye ise ülkeye kitlesel bir şekilde göç eden düzensiz göçmen akışlarını engellemek amacıyla İran ile olan sınırına duvar örmektedir. İran üzerinden gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu Afganlardan

oluşmaktadır. Türkiye'ye yönelen bu Afgan göçmenler, ülkelerindeki istikrarsızlık ve güvensiz ortamdan kaçarak İran üzerinden Türkiye'ye yasadışı yollarla girmektedir. 2022 yılında Göç İdaresi verilerine göre yakalanan Afgan düzensiz göçmen sayısı 53.617 kişi, Suriyeli göçmen sayısı 15.883 kişidir (Şekil 1). Türkiye bu yasadışı göçmen akışlarını engellemek amacı ile İran ile olan sınırını güvenli hale getirecek hamleler yapmaktadır.

Şekil 1. Türkiye'de Yakalanan Toplam Düzensiz Göçmenler (20.10.2022 Tarihi İtibariyle)

Kaynak. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi

Göçmen alan ve göçmen veren ülkeler arasında bir kavşak konumunda olan Türkiye'nin uluslararası göç geçmişinde, göç dalgaları nitel ve nicel özelliklerinde değişen eğilimler görülmektedir (İçduygu, 2015: 279). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ülkeye gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu eski Osmanlı topraklarından gelenlerden oluşmakta iken günümüzde ülke hem transit hem de hedef ülke konumunda dünyanın farklı yerlerinden uzak göç almaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan göç akışı ile sınırları aşarak gelen göçmen sayısı artmıştır. Afganistan, Bangladeş, ve Pakistan gibi ülkelerden Türkiye'ye yoğun bir düzensiz göçmen akışı yaşanmaktadır. Düzensiz göçmenler sınır illerinden geçerek büyükşehirlere doğru ilerlemektedir.

Afgan göçmenler, Türkiye-İran sınırından yasadışı yollarla Türkiye'ye geçmektedir. Sınır duvarlarının düzensiz göç, terör, organize suçlar, uyuşturucu ve sınır kaçakçılığı gibi güvenliği tehdit edici durumları ne derecede etkilediği konusunda tartışmalar söz konusudur. Sınır duvarları düzensiz göçü tamamen engellemese de 'caydırıcı' etki yapmaktadır. Jonas'ın (2016) belirttiği gibi 'Düzensiz göçmen akışının yaşandığı sınır hattı çok uzun ve engebeli ise bütün sınıra tel ya da duvar örülmesi mümkün olmadıysa, örülü olan hattın faydası azalmaktadır. Uzun sınır hattının tamamının duvar ve tellerle örülmesi durumunda ise bütün bu hattın gözetlenmesi, insan kaynağı, teknoloji kaynağı, devriye yolları ve hendekler gibi duvar dışı gereksinimler duvarın faydasını azaltmaktadır.' (Jones, 2016).

İran üzerinden gelen göç dalgasının temel nedeni Afganistan'da yaşanan istikrarsızlık, güven ortamının olmaması ve ekonomik durumun kötüleşmesidir. Ayrıca İran Devleti'nin Afgan

göçmenlere yönelik tutumu da göçmenlerin Türkiye'ye yönelmelerine neden olmaktadır. Bitlis-Tatvan ilçesi yakınlarında İran sınırından Türkiye'ye giriş yapan Afgan mülteciler, özellikle Van merkezde kalarak çeşitli işlerde çalışmaktadır. Bu Afgan mültecilerin sayısının artmasına İran'ın Afganlı mültecileri ötekileştirmesi ve geri gönderilmeleri yönündeki çalışmaları neden olmaktadır.

Deniz'in (2021) ifade ettiği gibi "İran sınırına inşa edilen duvarın göçmen akışını ve kaçakçılığı tamamen durdurması gibi bir durumdan bahsetmek zordur. Fakat Türkiye-İran sınırına örülen duvarın caydırıcı bir etkisi söz konusudur. Duvarın örüldüğü sahada bu etkiyi görmek mümkündür ancak göçmenler duvar inşa edilmeyen alanlara doğru yeni rotalara doğru yönelmektedir. Sınırın her yerinde duvar inşa etmeye uygun topoğrafya bulunmamaktadır. Sınır hattı boyunca duvar inşa etmeye uygun olmayan alanlarda yer yer teknolojik cihazlar ve gözetleme kuleleri ile sınır güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Deniz, 2021).

Yükselen Duvarlar ve 'İllegal Ticaret'

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ve geri kalmışlığın çelik zincirinin kırılmasında sınır ticareti stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle her devlet kendi sınırları içerisindeki kaynakların korunmasını, kullanılmasını, sınırdan insan, mal, sermaye ve bilgi hareketliliğini kontrolü altında tutmak ister. Bu kontrol altında tutma isteği, o devletin en doğal hakkıdır. Bu bakımdan sınırdan geçişlerin kontrol altına alınması için sınır güvenliği, devletler açısından önem arz etmektedir.

Bölgesel farklılıkları azaltmak için sınırlar önemli fırsat kapılarıdır. Bu bağlamda sınır ticareti, genellikle birbiri ile sınırı olan komşu iki devletin halklarının ihtiyaçlarını karşılama (Sönmez, 1995: 21) amacına yönelik olarak yapılan karşılıklı etkileşimdir. Genel itibariyle yapılan sınır ticaretinin amaçları (Kökçe, 2005:17-18) şöyle sıralanabilir: Bölge halkının ihtiyaçlarını kısa vadede temin etmek, Bölge halkının refah seviyesini arttırarak, kalkınmayı gerçekleştirmek, Mal kaçakçılığını en aza indirmek, Bölgede var olan işsizliğin azaltılarak, istihdamı arttırmak, ülke içerisindeki sermayenin bölgeye akışını sağlamak, bölge, geri kalmışlığını kırarak bölgesel gelişmişlik farkını azaltmak.

Yapılan sınır ticareti ile yöre halkının ihtiyaçları temin edilmekte ve bölge ekonomisi güçlenmektedir. Fakat sınır bölgesinde yaşayan insanlar sınırın öte tarafı ile illegal ticaret faaliyetini gerçekleştirmektedir. Çok boyutlu ve birden çok aktörlü olan "illegal ticaret" veya "kaçakçılık", ülke sınırlarından her türlü maddenin yasadışı olarak ülkeye girmesi faaliyetidir. Donan ve Wilson'ın (2002) belirttiği gibi 'sınırlar ve kaçakçılık bir dereceye kadar birbirlerine göre tanımlanmıştır. Çünkü tanımı gereği de kaçakçılığın gerçekleşmesi için mutlaka bir devletin, sınırın ve devletin yasal olarak neyin ihracatı ile ithalatının yapılabileceğini bildirmesi gerekir' (Donan ve Wilson:2002:177). Baud ve Schendel (1997) bu ticaretin gerçekleşme nedenleri olarak kimi zaman malların kıt, çekici ve pahalı olmasını göstermektedir.

Bangladeş sınırında illegal ticareti araştıran Sikder (2005: 432) ‘kaçakçılığın devletler için yasadışı olarak kabul edilmesine karşın, bu ticaretin sınır bölgelerinde yaşayan insanların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olduğunu ve devletlerin yoksul insanların ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olduğundan dolayı yasadışı sınır ticaretinin ortaya çıktığını’ ifade etmektedir. Sınırdaki yaşayan insanların yaptıkları illegal ticarete akrabalık ilişkilerine değinen Baud ve Schendel (1997:299) ‘yapılan bu ticaret de akrabalık ilişkilerinin büyük öneme sahip olduğunu ve buna göre hükümetlerin sınır ekonomisini ulusal ekonomiye eklemlemede başarısız oldukları birçok durumda, sınırdaki yaşayan insanların gerçekten başka şansları olmadığını’ belirtmektedir. Yapılan illegal sınır ötesi ticaretin, sınırın iki tarafına da geniş çaplı yaygınlık kazanmış olan önceki akrabalık, tanıdıklık ve dostluk gibi ilişkilere dayalı olarak yapıldığı görölmektedir.

Araştırma sahamız olan Türkiye-İran sınır bölgesinde de sınırın güvenlileştirilmesine yönelik yapılan duvarlara rağmen sınırdaki illegal ticaret devam etmektedir. Bu sınır ticareti için Sikder (2005:432) ‘kaçakçılığın devletler için yasadışı olarak kabul edilmesine karşın, bu ticaretin sınır bölgelerinde yaşayan yoksul insanların yaşamlarını devam ettirmeleri için gerekli olduğunu’ ifade etmektedir. Dolayısıyla sınırdaki illegal ticareti engellemek amacıyla her ne kadar duvar, dikenli çitler, gözetleme kuleleri ve gece görüşlü teknolojiler kullanılsa da bu önlemler geçişleri tamamiyle engellememektedir. Donan ve Wilson (2002:230), sınırdaki bu ekonomiyi her ne kadar “yıkıcı ekonomi” olarak ifade etseler de, bu sınır ekonomisi sınırdaki yaşayan halkın orada barınması için önem taşımaktadır.

Dolayısıyla sınırlarından yapılan her türlü geçişi kontrol etmek devletin en doğal hakkıdır fakat pragmatik olarak sınırdan belli miktarda sızma, kaçınılmaz olarak gerçekte gerçekleşmektedir. Böylelikle sınırdaki yoksullukla boğuşan bölge halkı, büyükşehirlere göç etmek zorunda kalmayacaktır. Sınır hattı boyunca uzanan yerleşim birimlerinin en önemli temel geçim kaynakları arasında yer alan bu ticaret, bölge halkı tarafından olağan bir ticaret olarak görölmektedir. Özellikle bu illegal ticaretin yoğun yapıldığı köylerde kaçakçılık bir meslek olarak görölmektedir. Genel olarak Türkiye-İran sınırında illegal ticaretin bu kadar yoğun bir şekilde yapılmasında bölge halkının tarım ve hayvancılıktan yeteri kadar verim alamaması, bölgede yoksulluk ve işsizliğin yaygın olması ve topoğrafyanın arızalı olması gibi nedenler etkili olmaktadır. Bundan dolayı sınır ticareti, bölge için stratejik öneme sahiptir. Bu ticarete konu olan mallar küçük miktarda çay, şeker, sigara, yağ, akaryakıt ve elektronik eşyadan meydana gelmektedir. İlegal ticareti yapan bölge halkı, can güvenliklerini tehlikeye atarak zorlu dağlık arazi şartlarına dayanmakta ve böylece her türlü zorluğa rağmen bu ticareti yapmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye, komşu olduğu ölkelerin istikrarsız politikalarından doğrudan ve dolaylı olarak en fazla etkilenen ölkedir. Ekonomik sıkıntı, siyasi istikrarsızlık ve çatışma, düzensiz göçmen akışı gibi nedenlerden dolayı Türkiye, sınır güvenliği politikalarına ağırlık vermektedir. Türkiye-İran sınırı coğrafî olarak dağlık

arazili bir yapıdan meydana gelmektedir. Sınırın dağlık olması sınır güvenliğinin sağlanmasının zorlaşmasına neden olmaktadır. Ancak sınırın topoğrafik olarak zorlu olması sınır güvenliğini zorlaştırsa da sınırın siyasi istikrarında önemi büyüktür. Avrupa'ya geçmek isteyen göçmenler için önemli sınır geçiş noktası olan bu sınırda son yıllarda yapılan duvarlar, sınır geçişleri ve kaçakçılık faaliyetlerini engellemektedir. Ancak, esas olarak stratejik konumu nedeniyle göçmenlerin hedef ve transit ülke konumunda olan Türkiye'nin sınır güvenliğine daha fazla önem vermesi gerekir. Düzensiz göçün önemli rotası üzerinde bulunan Türkiye'nin göç kapasitesi doldu hatta taşmaktadır. Bu anlamda artık göçün maliyetinden daha çok güvenlik ve sosyal yönü üzerinde tartışmalar yürütölmektedir. Özellikle sınırı geçip büyük şehirlere göç eden göçmenlerin kendi aralarında organize olup beraber hareket etmeleri yer yer çatışma ve huzursuzluklara neden olmaktadır. Bunun için Türkiye'nin sınır güvenliğini dikkate alarak sınır güvenlik mekanizmalarına ağırlık vermesi gerekir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkındırılması için geçmişten günümüze birbirinden farklı politikalar geliştirilmiş ve bu politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Bölgede topoğrafik şartların zorluğu ve olumsuz iklim şartları, bölgenin kalkınmasını zorlaştırmaktadır. Yıllardır süren güvenlik sorunu bölgenin geri kalmışlığının çelik zincirini kalınlaştırmıştır. Bölgede yaşayan insanların temel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılıktan istenilen verim alınamamakta, yöre halkı alternatif olarak sınır ticaretine yönelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, İ.O. (2018). Göç ve göçlerle ilgili sorunlar. İçinde H. Akengin-İ. Dölek, (der.), *Günümüz dünya sorunları* (s.51-100). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akdemir, İ.O., ve Akman, E. (2022). Sınırın 'ötekileri' ve düşük yoğunluklu çatışma bölgeleri. İçinde H. Çiftçi, S, Yıldız, (Der.), *Sosyal bilimlerde seçme konular 6* (s.201-227). Adıyaman: İKSAD Yayınevi.
- Banerjee, P. (2010). *Borders, histories, existences: Gender and beyond*. SAGE Publications, India. (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Baud, M., & Van Schendel, W. (1997). Toward a comparative history of borderlands. *Journal of World History*, 8(2), 211–242.
- Baylis, J., Steve S., Patricia O. (2008). *The globalization of world politics*, Oxford: University Press.
- Bilgin, P. (2010). Güvenlik çalışmalarında yeni açılımlar: Yeni güvenlik çalışmaları. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(14), 69-96.
- Booth, K. (1991). Security and emancipation. *Review of International Studies*, 17(4), 313–326.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: Barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü . *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel sayı: Güvenlik, 1-47.
- Brian, T., and Laczko, F. (2014). Fatal journeys tracking lives lost during migration, international organization for migration, Switzerland, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/migrated_files/pbn/docs/Fatal-Journeys-Tracing-Lives-Lost-during-Migration-2014.pdf (Erişim Tarihi:28.10.2022).
- Brown, W. (2011). *Yükselen duvarlar zayıflayan egemenlik*. İstanbul: Metis Yayınevi
- Brunet-Jailly, E., & Dupeyron, B. (2007). Borders, borderlands, and porosity. İçinde, E. Brunet-Jailly (der.), *Comparing border security in North America and Europe* (s.1-19). Ottawa: University Of Ottawa Press.
- Buzan, B. (1991). *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*, Harlow, Londra: Pearson Longman.
- Deniz, O. &Doğu, A. F. (2011). Türkiye-İran sınırı: sınırın coğrafi durumu ve sınır köylerimizin sosyo-ekonomik yapıları, *Doğu Coğrafya*, 13(19), 49-72.
- Deniz, O. (2021) *Türkiye-İran sınırına duvar: Göçmenler yeni rotalar belirliyor*, T24, <https://t24.com.tr/haber/turkiye-iran-sinirina-duvar-gocmenler-yeni-rotalar-belirliyor,973500> (Erişim Tarihi: 20:08.2022)
- Dünya Bülteni. (2022). Kaçakçıların zorlu hayatı, <https://www.dunyabulteni.net/t-genel/kacakci-larin-az-bilinen-zorlu-hayati-h190137.html> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Donnan, H., and Wilson, T. (2002). *Sınırlar-kimlik, ulus ve devletin uçları*. Yaş, Z. (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Dettmer, J.(2021). Fortress europe takes shape as eu countries fear bigger migration flows, (<https://www.voanews.com/a/europe-fortress-europe-takes-shape-eu-countries-fear-bigger-migration-flows/6219293.html>). (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Flynn, D.K. (1997). "We are the border": Identity, exchange, and the state along the Benin-Nigeria border, *American Ethnologist*, 24(2), 311-330.
- Gupta, A., & Ferguson, J. (1992). "Beyond 'culture': Space, identity and the politics of difference", *Cultural Anthropology*. 7(1), 6-23.
- Günel, K. (2002). *Coğrafyanın siyasal gücü*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

- Hisarlıoğlu, F. (2019). "Güvenikleştirme", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.24 https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Guvenliklestirme_FulyaHisar%C4%B1oglu_v.1.pdf, (Erişim Tarihi: 29.10.2022).
- İçduygu, A. (2015). Türkiye'ye yönelen düzensiz göç dalgaları. İçinde Erdoğan, M.M., ve Kaya A. (Der), *Türkiye'nin göç tarihi 14.yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* (S.279-294). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jones, R. (2016). Borders and walls: Do barriers deter unauthorized migration? <https://www.migrationpolicy.org/article/borders-and-walls-do-barriers-deter-unauthorizedmigration> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Kamazima, S.R. (2004). Borders, boundaries, peoples and states: A comparative analysis of post-independence Tanzania-Uganda border regions, Phd. Thesis, University of Minnesota.
- Karaçay, A.B. (2012). Türkiye-Avrupa göç sistemi: Misafir işçilikten ulus-ötesi kimliklere. İçinde S. G. Ihlamur-Öner & N. A. Şirin Öner (der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s.399-416). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martinez, O.J. (2002). The dynamic of border interaction: New approaches to border analysis. İçinde C.H Schofield (der.), *Global Boundaries: World Boundaries* (s.1-14), London: Taylor & Francis e-Library.
- Newman, D. (2005). World society, globalization and a borderless world: The contemporary significance of borders and territory, *World Society Focus Paper Series*, s.1-24.
- Sikder, M.J.U. (2005). Livelihoods and informal trade at the Bangladesh border. Barun Kumar Sarkar (Trans.). *Inter-Asia Cultural Studies*, 6 (3), 432-445.
- Söylemez, A. (2022). 'Türkiye-İran sınırı kamera ve sismik sensörlerle gece gündüz gözetleniyor', <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-iran-siniri-kamera-ve-sismik-sensorlerle-gece-gunduz-gozetleniyor/2613985> (Erişim Tarihi:20.06.2022).
- Turner, B. (2008). Bir Vatandaşlık kuramının ana hatları. İçinde A. Kadioğlu (der.). *Vatandaşlığın dönüşümü içinde* (s. 107-139). İstanbul: Metis.
- Weaver, O. (1995), Securitisation and desecuritisation. İçinde D. Ronnie (der.), *On Security* (s. 46-86). New York: *Columbia University Press*.

Geliş Tarihi:
02.10.2022
Kabul Tarihi:
01.11.2022
Yayınlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Karadağ, S. (2022). Ege Denizi'nin dalgalarında sınır yönetimi: aktörler, söylemler ve pratikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21 (Özel Sayı), 293-315. doi:10.46928/iticusbe.1183277

EGE DENİZİ'NİN DALGALARINDA SINIR YÖNETİMİ: AKTÖRLER, SÖYLEMLER VE PRATİKLER

Araştırma

Sibel Karadağ

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Kadir Has Üniversitesi

sibel.karadag@khas.edu.tr

Karadağ, Kadir Has Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doktor öğretim üyesidir. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında doktora derecesini 2020 yılında Koç Üniversitesi'nden aldı. H2020 ADMIGOV projesi kapsamında MiReKoc'ta doktora sonrası araştırmacı olarak çalıştı. 2018-2019 akademik yılında Yale Üniversitesi'nde Fulbright bursiyeri olarak misafir araştırmacı oldu. Araştırma alanları temel olarak eleştirel güvenlik ve sınır çalışmaları, göç ve hareketlilik, insani yardım politikaları, emek çalışmaları ve siyaset sosyolojisidir. Çalışmalarını pek çok ülkede ve ISA/EISA gibi uluslararası konferanslarda sunmuştur. Araştırmaları *Geopolitics*, *Turkish Studies*, ve *Comparative Migration Studies* gibi akademik dergilerde yayınlanmıştır. 2022 yılında Routledge tarafından basılan "Refugee Externalization Policies" başlıklı derleme kitabın yazarların biridir.

EGE DENİZİ'NİN DALGALARINDA SINIR YÖNETİMİ: AKTÖRLER, SÖYLEMLER VE PRATİKLER

Sibel Karadağ
sibel.karadag@khas.edu.tr

Özet

Bu araştırma, Ege Denizi'ndeki düzensiz göçe ilişkin sınır yönetimi uygulamalarının kapsamlı bir ampirik analizini sunmaktadır. Çalışma, deniz sınırının ayırt edici materyalliğine atıfta bulunan “ıslak ontoloji” kavramını kullanarak, Ege Denizi'nin siyasi alanını oluşturan söylemler ağını, fiili pratikleri ve teknolojileri analiz etmektedir. Ege Denizi'nin kendine has siyasi coğrafyası, mekânsal ve hukuki konfigürasyonu bağlamında revize edilen “ıslak ontoloji” kavramı, sınır aktörlerinin durdurma tekniklerini hangi yöntem ve aygıtlar aracılığı ile kurtarma faaliyetine içkin hale getirerek meşrulaştırdıklarını incelemektedir.

Amaç: Bu makale, Ege Denizi'ndeki düzensiz göçe ilişkin sınır pratiklerinin ampirik bir analizini sunmaktadır. Çalışma, deniz sınırının ayırt edici materyalliğine ve siyasi coğrafyasına atıfta bulunan “ıslak ontoloji” kavramını kullanarak, Ege Denizi'nin siyasi alanını oluşturan söylemler ağını, fiili günlük sınır pratiklerini ve kullanılan teknolojileri analiz etmektedir.

Yöntem: Çalışmanın ampirik verileri etnografik bir araştırma tasarımına dayanır. 2015-2018 yıllarında Yunanistan (Midilli adası) ve Türkiye'de (Küçükkuyu, Dikili, Çeşme, Bodrum), sahil güvenlik ekipleri, AB sınır güvenliği (Frontex) personeli ve arama kurtarma sivil toplum örgütleri ile derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlemci analizi yapılmıştır. Araştırmacı, etnografik araştırma tasarımına içkin olarak, bahsedilen yıllar arasında Midilli adasında bulunan sivil toplum örgütleri bünyesinde arama ve kurtarma faaliyeti yürütmüştür.

Bulgular: Çalışmanın bulguları nezdinde, Ege Denizi'nin coğrafi bağlamı içerisinde anlam kazanan ıslak ontolojisi, sınır aktörlerinin politikalarını ve anlatılarını şekillendirerek çoklu askeri durdurma tekniklerinin kurtarma görevine içkin olarak meşrulaştırılması için belirli bir yönetim aygıtının üretilmesine zemin hazırlar. İlimli ve orantısız bir şiddet olarak kurgulanan durdurma ve geri itme uygulamaları, kurtarma görevi ile bütünleştirilir ve bu sayede meşrulaştırılır.

Özgünlük: Çalışma, sınır aktörlerini, söylemlerini ve uygulamalarını Türkiye ve Yunanistan örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Makalede, ilk olarak Ege Denizi'nin coğrafi yapısı, uzamsal ve hukuki konfigürasyonu ile detaylandırılmaktadır. Ardından, bu konfigürasyon içerisinde iki egemen devletin gündelik sınır pratikleri ve söylemleri incelenmektedir. Çalışma, Ege Denizi'ndeki sınır yönetimi üzerine yapılmış ilk etnografik araştırma olması açısından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Yönetimi, Ege Denizi, Düzensiz Göç, Kurtarma, Islak Ontoloji

JEL Sınıflandırması: R23

BORDER GOVERNANCE ON THE WAVES OF THE AEGEAN SEA: ACTORS, DISCOURSES AND PRACTICES

Abstract

The article provides an extensive empirical analysis of sovereign practices and border governance monitoring and controlling the clandestine migration in the Aegean Sea. By utilizing the notion of “wet ontology” that refers to the distinctive materiality of the sea shaping the nature of the modus operandi, the study analyzes the web of discourses, actual practices and technologies constituting the political space of the Aegean Sea. The article argues that the contextualized “wet ontology” of the Aegean Sea lays the ground for the production of certain governing tool for armed forces to legitimize their military actions of interceptions as a rescue mission. The strategy of *intercepting in guise of rescue* as a moderated violence is produced and materialized in different manners in Turkey and Greece. In the article, firstly the contextualized “wet ontology” of the Aegean Sea will distinctive be elaborated together with its spatial and juridical configuration that lead to particular power projections. Then, these particular power projections and interception techniques will be empirically discussed within the contexts of Turkey and Greece. The empirical data of the study is based on an ethnographic research design conducted in 2015-2018 in Greece (Lesbos) and Turkey.

Purpose: This article presents an empirical analysis of border practices regarding the unauthorized migration in the Aegean Sea. Utilizing the concept of “wet ontology”, which refers to the materiality and political geography of the sea border, the study analyzes the web discourses and actual daily border practices/technologies that construct the political space of the Aegean Sea.

Method: The empirical data of the study is based on an ethnographic research design. In-depth interviews and participant observation were conducted with coast guards, EU border agency Frontex, and search and rescue NGOs in Greece (Lesvos) and Turkey (Küçükkuyu, Dikili, Çeşme and Bodrum) in 2015-2018.

Findings: In the lights of the findings of the study, the wet ontology, which gains meaning in the geographical context of the Aegean Sea, shapes the policies and narratives of the border actors, and paves the way for the production of a specific governing apparatus to legitimize multiple military interception techniques inherent in the rescue mission. Constructed as a moderate violence, interception practices are integrated with the rescue mission and thus justified.

Originality: The study comparatively examines border actors, discourses and practices through the examples of Turkey and Greece. In the article, firstly, the geographical structure of the Aegean Sea with its spatial and legal configuration is detailed. Then, within this configuration, the daily border practices and discourses of the two states are examined. The study aims to make a significant contribution to the literature in terms of being the first ethnographic research on border governance in the Aegean Sea.

Keywords: Border Governance, Aegean Sea, Irregular Migration, Rescue, Migration, Wet Ontology

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Son yıllarda, gözetleme ve sınır teknolojilerindeki gelişmeler, radarlar, insansız hava aracı sistemleri ve algoritma odaklı akıllı sınır projeleri, Akdeniz'in yeni bir temsilini yarattı. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde, hareket halindeki bir göçmen botunu¹ engellemeye yönelik oluşturulan tüm siyasi aygıtlar ve teknolojik altyapı, bu yeni temsilin ana unsurunu oluşturuyor. Günümüzde Akdeniz, çok sayıda egemenin ve aktörün dahil olduğu çekişmeli bir alan haline gelirken aynı zamanda Avrupa Birliği'nin dışsallaştırılmış sınır politikalarının hayata geçirildiği ve giderek genişletildiği bir uzamdır (Bialasiewicz, 2012). Bu çekişmeli alanda, belirli şiddet biçimleri ve hiyerarşiler, diğer unsurların yanı sıra, artık çoğunlukla göçmen bedenler üzerinden şekilleniyor. 2000'li yıllardan itibaren devam eden Avrupa'nın göç ve sınır politikaları neticesinde, Mbembe'nin (2003) dediği gibi, Akdeniz'in altında bir "ölüm dünyası" ile karşı karşıyayız.

Eleştirel güvenlik ve sınır çalışmalarındaki literatür, dünyanın pek çok coğrafyasında göç politikalarının ne denli sistematik bir şiddet üreterek sınır ölümlerine yol açtığına dair incelemeler yapar ve "ölüm yoluyla yönetme" pratiklerine dair önemli bilgiler sunar (Fekete, 2003; Urrera, 2004; Weber, 2010; Weber ve Pickering, 2011; Ferrer-Gallardo ve van Houtum, 2014; Doty, 2011; Vaughan-Williams, 2015; Jones, 2015; Squire, 2016; Cuttitta ve Last, 2020). Akdeniz bağlamında ise, son yıllarda, denizin "ölümcül bir sıvı" haline gelmesine yol açan koşulları inceleyen yeni bir çalışma grubu vardır. Devlet otoritelerinin tespit etmelerine rağmen ölümcül tehlike altındaki göçmen botlarına kayıtsız kalmaları, bu sistematik ölüm koşullarını doğuran ana etkidir (Heller ve Pezzani, 2014).

Bu makale, son yıllarda oldukça gelişen ve Akdeniz'deki sınır politikalarını esas alan eleştirel literatürün çoğunlukla es geçtiği ve kendine has materyal özellikleri sebebiyle de ayırt edici bir yapıya sahip Ege Denizi'ni konu edinmektedir. Araştırmanın temel amacı, Ege Denizi'nde düzensiz göçü kontrol eden sınır pratiklerinin kapsamlı bir ampirik analizini yapmaktır. Ege Denizi'ni bir siyasal alana dönüştüren mevcut söylemler, uygulamalar ve teknolojiler ağı, bu makalenin ana eksenini oluşturur. Ege Denizi'nde egemen devletler, yani Türkiye ve Yunanistan, düzensiz göçü izlemek, tespit etmek ve önlemek için ne tür sınır pratikleri ve söylemler geliştirmekte ve uygulamaktadır? Bu temel soruyu yanıtlarken, Ege Denizi'nin Orta Akdeniz'den oldukça farklı olan jeofizikseliği ve denizin hukuki mimarisi, denizdeki kontrol ve hareketliliği şekillendiren ana unsur olarak incelenecektir. Yani, Ege

¹ Eleştirel sınır çalışmalarında, mülteci kavramı uluslararası hukuk kategorisi olarak değil, tam olarak da hukuki zeminin sorunsallığını ifşa edebilmek, yerinden edilen kişilerin hukuki zeminde iltica haklarını engelleyen ve mülteci olabilme ihtimallerinin önünü tıkayan politikalara işaret etmek amacıyla, bir politik tercih olarak kullanılır. O nedenle de "göçmen botu" demek yerine kimisi "mülteci botu" demeyi, kimileri ise farklı terimler kullanmayı tercih eder. Bu terimler, İngilizce'de "undocumented" (belgesizler ya da kağıtsızlar), "irregularized" (düzensizleştirilenler), "illegalized" (illegalleştirilenler), "people on the move" (hareket halindeki insanlar), "clandestine migration" (gizli göç) vb. kullanımlar içerir. Devlet merkezli bir terim olduğundan "düzensiz göç" (*irregular migration*) teriminin de kullanılması sıklıkla reddedilir. Ancak Türkiye'de henüz eleştirel sınır literatürü jargonu yerleşmediğinden ve mevcut göç literatürü tarafından kullanılmadığından, makale boyunca, okuyucu açısından kavram karışıklığı yaratmaması adına, Türkiye'deki yaygın kullanım tercih edilmiştir.

Denizi'nin ada ve adacıklarla dolu olan çok parçalı ve yarı kapalı yapısı, iki devletin kara sularının birbirine yakınlığı ve denizin sığılığı hem göçün hem de sınır uygulamalarının yapısını şekillendirir. Çalışma, yalnızca pratik ve teknolojilerin nasıl düzensiz göçü kontrol ettiğini değil, aynı zamanda denizin jeofizikselliğinin belirli şiddet ve meşrulaştırma biçimlerini nasıl şekillendirdiği ve meşrulaştırdığını da inceler. Bu tür bir analizi geliştirirken, siyasi olasılıklar ve sınırlamalar hakkında yeni bir anlayış üreten, denizin ayırt edici materyalini vurgulayan analitik bir araç olan “ıslak ontoloji” (Steinberg ve Peters, 2015) kavramı kullanılacaktır.

Türkiye'den Yunan adalarına yapılan göç yolculuğunun güzergahında uluslararası sular ve SAR (arama ve kurtarma) bölgelerinin olmaması nedeniyle, arama ve kurtarma faaliyeti, Akdeniz'deki gibi coğrafi bir anlam taşımaktan öte, farklı bir bağlam kazanır. Bir göçmen botu, Türkiye kıyılarından ayrıldığı andan itibaren, *kendiliğinden (ipso facto)* aranması ve kurtarılması gereken, yani “daimi olarak tehlikede” olarak kabul edilir. Bu sebeple de, Ege Denizi'nde de kurtarma eyleminin sorumluluğundan kaçınma ya da erteleme bir sınır politikası olarak mevcut olsa da, ana yönetim biçimi, çoklu müdahale ve durdurma tekniklerinin kurtarma faaliyeti olarak meşrulaştırılmasına dayanır. Bu makalenin öne sürdüğü üzere, Orta Akdeniz bağlamında “dokunmadan öldürme” (Heller ve Pezzani, 2014) üzerinden uygulanan sınır politikası, Ege Denizi'nde “kurtarma adı altında müdahale” siyasetine dönüşmektedir.

Makalenin bulguları, Ege Denizi'nin iki yakasında, Türkiye ve Yunanistan'da (Midilli adası) üç yıl boyunca (2015-2018) yürütülen etnografik araştırmaya dayanmaktadır. Saha araştırması boyunca gönüllü arama ve kurtarma faaliyetini içeren katılımcı gözlemci analizin yanı sıra alandaki aktörler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu aktörler, Türk ve Yunan Sahil Güvenlik ekipleri, Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi (Frontex) personeli, Midilli adasının kuzey köyünde (Skala Sikamineas) arama kurtarma faaliyeti yürüten yerel sivil toplum kuruluşlarından oluşmaktadır. Bütün bu aktörler ile, toplamda 84 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Buna ek olarak, arama kurtarma faaliyeti yürüten yerel bir STK bünyesinde katılımcı gözlemci olarak analiz yapılmıştır. Etnografik araştırma, araştırmacının, görüşmeler esnasında, aktörlerin söylemlerinin, öznelliklerinin ve kendi öz projeksiyonlarının ötesine geçerek, alandaki gerçek uygulamaları inceleyebilmesine olanak tanır. Kuus (2013) buna “prova edilmiş söylemlerin” aşılması der; yani görüşme esnasında görüşmecinin öznelliğini ve öz anlatısını aşarak fiiliyattaki gerçekliği tespit edebilmek, etnografik araştırmaların önemli katkılarındanır.

Makale şu şekilde düzenlenmiştir: ilk olarak, “ıslak ontoloji” kavramı Ege Denizi'nin jeofiziksel yapısı özelinde detaylandırılarak mekânsal ve hukuki konfigürasyonu, yani Ege Denizi'nin *nomos*'u incelenecektir. İkinci olarak, Türkiye ve Yunanistan'daki sınır uygulamaları, gözetleme teknikleri, egemen aktörler ve onların “sosyal evrenleri” (Bigo, 2014), gündelik pratiklerle birlikte ampirik olarak detaylandırılacaktır. Son olarak da, makalede bir ehven-i şer siyaseti olarak tanımlanan “kurtarma adı altında müdahale” politikasının üretildiği ve meşrulaştırıldığı koşullar tartışılacaktır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: ISLAK ONTOLOJİ VE EGE DENİZİ’NİN NOMOS’U

Siyasi coğrafya literatüründe okyanus çalışmaları, son yıllarda yeni bir ontoloji geliştirerek denizden/okyanustan ve onun akışkanlık dünyasından düşünmeyi öncülleyen bir kavram ortaya attı. “Islak ontoloji” kavramı, denizde hareket eden, suyun içine giren ve suyun dışına çıkan nesnelerin ve canlıların farklı konfigürasyonlarının “tanınmayan ve beklenmedik” şekillerde çözülmesi gerektiğini savunur ve deniz uzamının farklı bir lens ile okunması gerektiğini söyler (Steinberg ve Peters, 2015). Su dünyası, akışkanlığı, hacmi ve derinliği ile karasal uzamdan farklılaşan bir karaktere sahiptir ve bu materyal gerçeklik mevcut sınır politikalarını ve aynı zamanda da direnme ve kaçış stratejilerini şekillendirir (a.g.e). Sonsuz, ehlileştirilemez, sabitlenemeyen ve akışkan doğası gereği denizin, hudut çizilebilen ve tahakküm kurulabilen karadan farklı olduğu düşüncesi, Batı düşünce tarihinde uzun bir geçmişe sahiptir. Hollandalı bir hukuk düşünürü olan Hugo Grotius 1609 tarihli temel metni *Mare Liberum*’da (Özgür Deniz), denizi, katı topraklar gibi sahiplenemeyecek ve “hiçbir ülkenin malına eklenmeyecek, anlaşılmaz, sıvı ve akışkan” olarak nitelendirir (2004, s.34). Bu nedenle, Grotius’a göre deniz, sınırlı egemenler arasında, ulus ötesi serbest bir alan olarak ortak kullanım halinde olmalıdır. Benzer şekilde, Carl Schmitt’e göre, her türlü hukuki ve toplumsal düzenin kurulması için temel olan mekânın, yani özgün bir “mülkiyet, dağıtım, üretim” olan *nomos*’un kökleri topraktır (2003 [1950], s.324). Ona göre, topraktaki hudut, toprağa özgü düzenin maddi temelini özetler. Karanın aksine deniz, özgür ve şekle sığmayan olarak tasavvur edilir; “hudutları, sınırları, kutsanmış yerleri, kanunları ve mülkleri yoktur” (2003, s. 42-43). Grotius ve Schmitt’in boş, topraksız, zamansız ve kanunsuz bir alan olarak tasvir ettiği “serbest deniz” vizyonu, post-kolonyal literatürde kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir ve bu vizyonun 17. yüzyıldan itibaren nasıl Avrupa sömürgeciliğinin ve yayılmacı ideolojik aygıtının temelini oluşturduğuna dair geniş çaplı bir külliyat mevcuttur (Bose, 2009; Benton, 2009; Gilroy, 1993; Lewis, 1999; Rediker, 2007; Mawani, 2018).

Denizin uçsuz bucaksız bir boşluk olarak idealleştirilmesinin aksine, gemicilik ve deniz teknolojisindeki ilerlemeler, esasında Avrupa sömürgecilik tarihinde ana husustur. Renisa Mawani’nin (2018) etkili kitabında incelediği gibi, hareket halindeki bir gemi, tarihte ırksal hiyerarşilerin ve şiddet rejimlerinin tasarlandığı ve uygulandığı kilit teknolojidir, ancak aynı zamanda da karşılaşma, direniş ve mücadele tarihinin de simgesidir. Analitik olarak hareket halindeki bir gemiden bakıldığında, okyanuslar ve denizler, gemilerin Avrupalı yerleşimcilerin ve kölelerin, zorla çalıştırılanların ve göçmenlerin taşınmasını ve dolayısıyla da Avrupa küresel düzeninin genişlemesini mümkün kıldığı, hukukun da buna içkin olarak tahsis edildiği bir alan olarak görünür. Yüzyıllar sonra, günümüzde de hareket halindeki bir göçmen botu, bu tartışmalı tahakküm alanını ifşa eden başat sosyal olgu haline gelmiştir. Denizden bakmak, onun sıvı maddeselliğinin, derinliğinin ve akışkanlığının ön plana çıkarıldığı, egemenin pratiklerini de hareketliliğin karakterini de bu analitik lens ile kavramsallaştırmak anlamına geliyor. Siyasi coğrafyacı Steinberg ve Peters (2015) tarafından ortaya atıldığı şekliyle, “ıslak

ontoloji” kavramı, bu bağlamda alternatif bir anlayış üretir çünkü deniz dünyası “akışkanlık, hacim, ansızın vuku bulma, derinlik ve likidite” alanıdır. “Islak” siyaset, materyalliğinden doğar ve bu da yönetişimin formunu belirler. “Tartışılmaz derecede hacimli, inatla maddi ve şüphe götürmez bir şekilde form değiştiren” bir mekân olduğu için, istikrarsızlığı, rastgeleliği ve sürekli dinamizmi tarafından şekillenen siyasi olanaklara ve sınırlamalara sahiptir (Steinberg ve Peters, 2015, s. 248). Schmitt’in “boşluk” tanımının aksine, bir yöntem olarak deniz, birbiri ile kesişen yasallıkları ve pratikleri bünyesinde barındırır, hudut çizme eyleminin kendisi de bu sıvı yüzey üzerinde çok daha girift ve akışkan hale gelir ve bu sebeple de deniz sınırının karadan daha farklı bir *nomos*’u vardır.

Denizlere ilişkin hudutlar, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) tarafından kodlanmıştır. Sözleşme, yetki alanını ve devletlerin kontrol derecelerini tanımlar. Kıta sahanlığı, kıyı devletlerinin tam egemenliğine giren on iki deniz miline kadar uzanan alanı kapsar. Sözleşme ayrıca hiçbir devletin tam egemenliğini ve yetkisini kullanamayacağı uluslararası suları (açık denizler olarak bilinir) da belirler. 1979 Uluslararası Denizde Arama ve Kurtarma Sözleşmesi de, açık denizler boyunca, her biri belirli bir kıyı devletinin kapsamına giren ve kurtarma faaliyetlerini koordine etmek için yasal sorumluluğa sahip Arama ve Kurtarma (SAR) bölgelerini belirler. SAR bölgeleri içinde gemilerin kıyı devletlerin koordinasyonunda, tehlikede olan insanlar için kurtarma operasyonlarına yardımcı olma yükümlülüğü vardır. Ancak, fiiliyatta, devletlerin açık denizlerde farklı yorum ve iddiaları, muğlak mekansallıkların ortaya çıkmasıyla kalmaz, aynı zamanda “belirsiz egemenlikleri” (Cuttitta, 2018) ve “yamalı yasal alanları” da üretir (Heller ve Pezzani, 2014). Tam olarak da bu belirsizlik, kurtarma operasyonlarında sorumluluktan kaçınma ve eylemsizlik stratejilerini mümkün kılar.

Akdeniz, bu anlamda kategorik bir vaka örneği oluşturur; devletler farklı açık deniz yorumlamaları ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda SAR sözleşmelerinin de farklı versiyonlarını kullanırlar (Gammeltoft-Hansen and Aalberts, 2010). Devletlere ek olarak, açık denizlerde bulunan ticari gemiler ve yük gemileri de ağır ekonomik yük nedeniyle kurtarma operasyonlarına dahil olmaktan kaçınırlar ve bu nedenle de gemi takip verilerinden (otomatik tanımlama sistemi, AIS) sinyallerini kapatarak sıyrılmaya çalışırlar. Akdeniz’deki devletlerin sığınmacıların karaya çıkarılmasını kabul etmemeleri ve hatta “yasadıışı” göçü kolaylaştırdığı için denizcilere ve insani yardım görevlilerine yönelik suçlamaları, sivil aktörler üzerinde daha fazla isteksizliğe yol açmaktadır (Tazzioli, 2016). Orta Akdeniz özelinde, Heller ve Pezzani (2014), deniz sınırını karmaşık ve üst üste binen hukuki alanların inşa edildiği girift bir alan olarak tanımlar. Bu aynı zamanda deniz yüzeyinin dağılımı ve paylaşımının yanı sıra egemenlik pratiklerinin de çok daha karmaşık, akışkan ve esnek hale geldiği bir yönetimi işaret eder. Adli Oşinografi (Forensic Oceanography) projesinin çok ses getiren “ölüme terk edilmiş bot” vakası, sığınmacıların zor durumda kaldıklarında genellikle nasıl yardımsız bırakıldıklarını ve Akdeniz’in acımasız dalgalarına ve rüzgarlarına terk edildiklerini göstermektedir (Heller ve Pezzani, 2012). Akdeniz’in ölümcül sulara nasıl dönüştüğünü eleştirel gözle araştıran çalışmalar, sorumluluktan kaçma,

kaderine terk etme ve eylemsizlik siyaseti üzerinden mevcut sınır rejiminin yapısal şiddet mekanizmasını ortaya çıkarır (Heller ve Pezzani, 2014; 2016; Stierl, 2016; Casas-Cortes vd., 2017; Cuttitta, 2018; Davies vd., 2017; Cuttitta ve Last, 2020). Bununla birlikte, deniz yüzeyindeki farklı kıta sahanlıkları ve uluslararası suların kaynaklı parçalanmış mekansallıklar, hukuki rejimler ve çoklu aktörler, deniz sınırını çok daha girift ve öngörülemez bir alan haline getirir (Heller ve Pezzani, 2014; Cuttitta, 2018; Cuttitta ve Last, 2020). Akdeniz bağlamında, hâkim devletlerin arasındaki belirsiz ve çatışmalı kıta sahanlıkları ve yetki alanı, arama ve kurtarma faaliyetleri söz konusu olduğunda sorumluluktan kasten kaçma, geciktirme ya da terk etme gibi uygulamaların da önünü açar. Tam da bu noktada, kurtarma operasyonlarını geciktirme, erteleme veya reddetme stratejilerinin bir sonucu olarak, Akdeniz, bir kayıp alanına dönüşür. Sonuç olarak, Akdeniz’in ortasında, denizin sert rüzgarında ve dalgalarında, göçmenler yalnız bırakılır ve ölüme terk edilir; “dokunmadan öldüren sistematik şiddet” de tam olarak bu eylemsizlik ve sorumsuzluk siyaseti ile kurumsallaşır (Heller and Pezzani, 2014; 2016; Cuttitta, 2018).

“Islak ontoloji” kavramı, üstlendiği analitik lens açısından oldukça yaratıcı bir bakış açısı sunsa da belirli coğrafyalara ve denizlerin spesifik özelliklerine içkin olacak şekilde bir bağlama gömülmelidir. Bu çalışmanın da amacı, kavrama böyle bir katkı sunarak, bu kavramı Ege Denizi’nin jeofiziksel yapısı bağlamında işlevselleştirmektir. Ege Denizi’ndeki “ıslak ontoloji”, deniz seviyesinin sığlığı, yoğun ada ve adacıklarla çevrili yapısı ve karasularının yakınlığı gibi faktörler ile kendine has bir jeofizik oluşturur. Adasal dağılımı ve yarı kapalı coğrafyası da deniz üzerindeki yönetim ve sınır politikaları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Akdeniz’in aksine, göçmenlerin hedef aldığı Yunan adaları (Midilli, Samos, İstanköy ve Sakız) ile Türkiye kıyıları arasındaki uzaklık altı deniz mili civarında olduğundan, açık deniz yoktur. Türkiye 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne taraf olmadığı için de uygulamada iki egemen devlet “orta hat” ilkesini benimser. Jeofiziksel özelliklerin düzensiz göç ve sınır politikalarına olan etkisine dönecek olursak, birincisi denizin sığlığı ve kıyıların yakınlığı nedeniyle, göçmen botları da devriye botları da Akdeniz’e kıyasla çok daha küçüktür. İkincisi, Türkiye kıyıları ile kuzey Yunan adaları arasında (bu araştırma kapsamında Midilli adası arasında) coğrafi SAR bölgesinin olmamasından ötürü eşit bölüşüme dayalı ilke geçerlidir. Üçüncü olarak da, SAR bölgesinin yokluğunda, SAR’ın anlamı açık denizlerde olduğu gibi belirli bir bölge olmaktan ziyade botun tehlike içeren koşullarına referans veren çağrışım kazanır, yani bir göçmen botu kıyıdan ayrıldığı andan itibaren uygulamada SAR kapsamına girer. Ege Denizi’nin bu jeofiziksel özelliği, göç hareketinin yolculuk biçimlerini şekillendirdiği gibi sınır yönetiminde de belirli teknolojilerin yorumlanması ve tezahür etmesinde rol oynar. Yani, “ıslak ontoloji” kavramı, her bir deniz sınırının kendi materyal ve hukuki bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir ve Ege Denizi de bu anlamda nevi şahsına münhasır özellikler içermektedir.

Ege Denizi’ndeki iki egemen devlet, Türkiye ve Yunanistan, Türkiye kıyıları ile Midilli adası arasındaki alanı, “orta hat” prensibine dayanarak deniz sınırını iki bölgeye böler. Akdeniz ile kıyaslandığında deniz

sınırı üzerindeki aktörlerin sayısı ve yetki alanı daha nettir. Orta hat koordinatlarının Türkiye tarafında Türk Sahil Güvenliği yegâne otorite iken, Yunan sularında ise Yunan Sahil Güvenliği, Frontex ekipleri ve arama kurtarma STK'ları (2020 yılına kadar) faaliyet göstermektedir. Ege Deniz'inde bulunan NATO gemileri ise, denizin her iki tarafında da faaliyet gösteren, göçmen botlarını denetleyen ve Türk ve Yunan (ve AB) sınır yetkilileri arasındaki koordinasyonu kolaylaştıran caydırıcı bir güç olarak bulunur². Ancak, deniz kuvvetleri olarak NATO gemileri, göçmen botlarının yolunu kesmek ya da kurtarma operasyonu yapmak için daha küçük sürat botlarına ihtiyaç duyulduğundan, aktif olarak görev yapacak fiziksel koşullara sahip değildir. Denizin iki yakası, yönetim tarzları, organizasyonel yapıları ve gözetleme teknolojileri açısından farklı karaktere sahiptir. Sonraki bölüm, bu iki egemenin sınır politikaları açısından farklı karakterleri ve organizasyon yapılarını inceleyecektir.

YÖNTEM

Çalışmanın ampirik verileri etnografik bir araştırma tasarımına dayanır. 2015-2018 yıllarında Yunanistan (Midilli adası) ve Türkiye'de (Küçükkuşu, Dikili, Çeşme, Bodrum), sahil güvenlik ekipleri, AB sınır güvenliği (Frontex) personeli ve arama kurtarma sivil toplum örgütleri ile derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlemci analizi yapılmıştır. 2015-2018 yılları arasında yapılan toplam 84 derinlemesine görüşmenin, 44 tanesi Türk Sahil Güvenliği personeli ile yapılmıştır. Yunanistan'ın Midilli Adası'nda ise, 2016-2018 yılları arasında 7 Frontex ve 2 Yunan Sahil Güvenlik personeli ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Frontex personeli (Portekiz ekibi) ile Midilli Adası'nda yapılan yüz yüze görüşmelerin yanı sıra Varşova'da bulunan Frontex Basın Ofisi ile eposta yoluyla resmi yazışmalar yapılmış, yapılandırılmış sorular yöneltilmiş ve yanıtlar alınmıştır. Derinlemesine görüşmelerin ötesine geçmeyi ve gündelik sınır pratiklerine ilişkin nüanslı bulgular elde etmeyi amaçlayan bu çalışma, etnografik araştırma tasarımına içkin olarak uzun erimli bir katılımcı gözlemi içerir. Bu bağlamda, Midilli Adası'nda 2016-2018 yılları arasında arama ve kurtarma gönüllüsü olarak görev yaparak, Frontex ve Yunan Sahil Güvenlik ekipleri ile aynı ortamı paylaştım.

BULGULAR: EGE DENİZİ'NİN İKİ YAKASINDA AKTÖRLER VE GÖZETLEME TEKNOLOJİLERİ

Operasyon Merkezi ve Merkezileşmiş Gözetleme: Türkiye

2015 yılında Türkiye'den Avrupa'ya yoğun göç hareketinin ardından, Türk Sahil Güvenliği (TSG) *Ege Umut Operasyonu*'nu başlattı³. Sürat teknelerinin sayısı arttırıldı; devriye gezme sıklığı yoğunlaştı ve göçü kontrol etmek için destekleyici mobil ve yüzer ekipman geliştirildi. 2016 yılı Türkiye'de Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın tüm teşkilat yapısının değiştirildiği bir yıla tekabül eder. 2016 AB-Türkiye

² Türk Sahil Güvenliği (TSG), Görüşme, Eylül 2018.

³ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

Mutabakatı'ndan⁴ dört ay sonra, ülkedeki darbe girişiminin ardından, 25 Temmuz 2016 tarihinde TSG genel silahlı kolluk kuvveti olarak doğrudan İç İşleri Bakanlığı'na bağlandı. Bu yapısal transferin ardından, 2016 yılında Ege Denizi Bölge Komutanlığı kapsamında, İzmir'de Bölgesel Operasyon Merkezi (OM) kurularak Çanakkale'den Muğla'ya kadar Türkiye'nin tüm Ege kıyı şeridini kontrol eden bir yapı oluşturuldu. Tüm Ege kıyı şeridini yöneten operasyon merkezinin kurulması, Türkiye'de sınır yönetiminde oldukça merkezi bir yönetim politikasının başlangıcını temsil etmektedir. TSG personelinin görüşmeler sırasında belirttiği gibi:

Operasyon Merkezi, Ege'nin tüm haritasını gözlemleyebilir. Mobil radarların verileri, Ege kıyı şeridinin uzunluğu boyunca tüm ufku taramayı sağlar. Merkezdeki operasyon koordinatörü, devriye ve kurtarma operasyonlarının da programını belirler. Merkez bir vaka olduğunda tüm ekipleri yönlendirir ve tam olarak hedeflenen koordinasyonu söyler. OM, Ege'deki sahil güvenlik botlarının tüm programını, yerini ve koordinasyonunu izler. Merkezden talimat geldiğinde beş dakika içerisinde duruma en yakın olan birim olaya intikal eder⁵.

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın da yaptığı açıklamanın belirttiği üzere, operasyon merkezi, 2016 yılından bu yana Türkiye'nin tüm batı kıyı şeridinden sorumlu en büyük izleme ve yönlendirme organı konumundadır. Ege'deki tüm gözetleme sisteminin altyapısı bu ana merkeze bağlıdır. Kayıtlı gemilerin deniz trafiği, uydu alıcıları tarafından yakalanan canlı otomatik gemi izleme verileri aracılığıyla kontrol edilir. Bu nedenle, ticari kargo gemileri ya da balıkçı tekneleri tanımlanabilmek için denizdeyken otomatik tanımlama sistemlerini (AIS) veya balıkçı teknesi izleme sistemlerini (VMS) açmak yükümlülüğündedir. Yoğun deniz trafiği içinde, ışısız ve açık AIS veya VMS sistemine dahil olmayan bir bot, genellikle durdurulması gereken bir göçmen botuna işaret eder. Ege Denizi yüzeyini tarayan mobil termal kameralar, otomatik olarak teknolojik aparatlar ile donatılmıştır ve içlerindeki algoritma, deniz trafiğindeki büyük veri içerisinde "anomalileri" ve "tehditleri" otomatik olarak tespit eder. Algoritma deniz ufkunu tarayarak ışığı olmadan "hareket eden şeyleri" tespit edecek şekilde tasarlanmıştır.

Tüm bu gözetleme sistemi, uydu alıcılarından gelen veriler ve çeşitli sahil bölgelerindeki mobil termal kameralar tarafından oluşturulan görüntüler, İzmir'deki Operasyon Merkezi'nde toplanır. OM, yalnızca Ege kıyı şeridinin vizyonuna sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda devriye nöbetlerini ve sahil güvenlik ekiplerinin koordinatlarını planlamada da merkezi otoriteye sahiptir. Bu durum, sahil güvenlik organizasyonunda dikey bir yönetimi gösterir. Bir botu Türkiye kıyılarından ayrıldığında ve operasyon merkezinde görüntülenen ve toplanan radar algoritmaları tarafından tespit edildiğinde, merkezdeki komutan önce botun tam koordinasyonunu doğrular ve ardından sorumlu birime harekete geçmesi

⁴ AB-Türkiye Mutabakatı, 18 Mart 2016 yılında imzalanmıştır. Mutabakatın kapsamı, fiiliyatta yarattığı dönüşüm ve 2016 yılından bu yana geçirdiği değişimlere dair kapsamlı analiz için, Karadağ ve Bahar (2022) tarafından yazılan "Ending up in Cul-de-Sac?: Critical Junctures in the EU-Turkey "Deal" on Its Sixth Anniversary" başlıklı analiz incelenebilir.

⁵ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

talimatını verir. Bottaki kişilerden acil yardım çağrısı gelirse, yine bu hat da koordinasyona doğrudan bağlıdır ve ana merkez tarafından yönetilmektedir:

Ege Denizi Bölge Komutanlığı 158 acil yardım hattının işleyişini de koordine ediyor. Operasyon merkezi, çok sayıda yanlış veya manipülatif ihbar olduğu için çağrılara cevap veriyor ve olayla ilgili gerekli detaylı sorularla bilgi alıyor. Operasyon merkezi tarafından yapılan değerlendirme ve konum sorgulamasına göre sahil güvenlik botları bölgeye sevk ediliyor⁶.

2016 yılındaki yapısal dönüşüm, Türk Sahil Güvenliği'nin organizasyonel yapısında değişikliğe işaret etmektedir. O zamandan bu yana, kurulan operasyon merkezi Ege'deki sınır yönetiminde her şeyi kapsayan bir birim olmaya başlamıştır. Eş zamanlı olarak, o tarihten bu yana Ege kıyı şeridi boyunca, deniz karakolları kurulmaya başlanmıştır. Bodrum, Küçükkuyu ve Çevlik'te göçmenlerin tüm belge ve kimlik tespiti işlemlerinin yanı sıra kaçakçılara ilişkin takip süreçlerinin de yürütüldüğü üç deniz karakolu inşa edilmiş olup⁷ TSG'nin "hem denizde hem karada tüm süreci izlemeyi" hedeflediği bir yapıya geçilmiştir⁸. Deniz karakolu sayısı da artmaya devam etmektedir. Bu yapısal dönüşümden önce, sahil güvenlik, polis ve jandarma, denizde ve karada operasyonel süreçlerde kendi aralarında iş bölümüne sahipti. TSG, 2016 yılından bu yana dikey organizasyon yapısı ile deniz sınırı yönetiminde tek aktör olmayı hedeflemektedir. Bu, Bigo'nun (2014) örgütsel yapıların farklı "sosyal evrenleri" arasındaki rekabetçi ilişkiler olarak adlandırdığı duruma benzer. TSG personelinin dediği gibi, "bu şekilde işler daha kolay halledilir". Bu her şeyi kapsayan yetki alanı, aynı zamanda, sınır bölgesinde devlet dışı aktörlerin herhangi bir katılımını da engeller. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) üyeleri, bir vaka meydana geldiğinde askeri güvenlik bölgesine girme iznine sahip tek aktördür. Ancak devriye gezme, kurtarma, karaya çıkarma ve belgelendirme süreçlerine dahil olmalarına izin verilmez; sadece limanda dağıtılan temel ihtiyaçların temini, ilk yardım süreci ve tercümanlık süreçlerinde dahil olurlar. Dolayısıyla, Türkiye sınır bölgesinden devlet dışı, sivil bir aktörün deniz üzerindeki uygulamalara dair tanıklığı imkansızdır.

TSG personelinin görüşmeler sırasında detaylıca dile getirdiği tüm gözetleme teknolojilerine ve merkezleşmiş dikey yönetime rağmen, deniz suları total bir kontrole imkân tanımaz. Kıyıların yakınlığına rağmen mevcut teknoloji insan hareketliliğini topyekûn engellemeye yeterli değildir. Dalgaları, rüzgarları ve akıntılarıyla denizin "ıslak ontolojisi", mobil radarların çözünürlüğünü bozar. Benzer şekilde, göçmenler çoğunlukla geceleri yolculuğa başladığı için, karanlıkta radar algılama kapasitesi "anomalileri" tespit etmekte sınırlı kalır. TSG personelinin görüşmelerde söylediği gibi, "deniz farklıdır, taş duvar öremezsiniz" ve "genelde bir göçmen teknesi bir anda suyun üzerinde belirir". TSG personelleri görüşmeler esnasında, mobil termal kameraların eksik kapasitesini telafi etmek

⁶ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

⁷ Görüşmelerin yapıldığı 2018 tarihinden bu yana deniz karakollarının sayısı artmıştır.

⁸ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

amacıyla Havelsan tarafından 2019 yılı itibariyle hayata geçirilmeye başlanan Kıyı Radar Gözetleme Sistemi adlı yeni projeden bahsetti. Bu kapsamlı proje, sabit kıyı radarları, insansız hava araçları ve elektro-optik sensörlerden deniz resmi toplayarak kıyıların ve suların gelişmiş radar verisini sağlamayı amaçlamaktadır (detaylı analiz için, bkz. İşleyen, 2021). Bu proje, Heller ve Pezzani'nin (2014) dediği gibi “bütünleyici panoptik görünümü” ve Amoore'un (2007) belirttiği “uyanık görsellikleri” elde etmeyi hedefliyor. Keşif etkinliğini artırmak için, bu gözetleme teknolojileri ve verilerinin bir araya getirilmesi, alınan verilerin toplanması ve iletilmesi için bir ağ sistemi olan COAST-NET sistemi bu verilerin kurumlar arasında da paylaşılmasını amaçlar. TSG personeli, yeni projenin kapasitesinin yüksek olduğunu açıklarken, “AB bütçesi ile değil, tamamen milli kaynaklarla yapıldığını” eklemek istediler⁹. Özellikle vurgulanan bu detay, Avrupalı “öteki” karşısında her zaman “üstün operasyonel kapasitesini” (Karadağ, 2019) dile getiren TSG'nin öznelliğinin de bir parçasını oluşturur. Görüşmelerde sıklıkla dile getirildiği üzere, tek bir birimden yönetilen merkezi ve dikey yapılanma, TSG perspektifinden, Yunanistan'daki çoklu ve “karmaşık” yapının aksine, kendi üstün kapasitelerinin göstergesini oluşturmaktadır. Yunanistan tarafında ise, Türkiye'nin bu merkezi yapısı, göç hareketlerini de belirleyen ve yöneten bir mekanizma olarak algılanmaktadır.

Çoklu Yapıdan Merkezileşmeye: Yunanistan

“Frontex ile yakın iş birliği yapıyoruz. Yetersiz olduğumuz için ve neredeyse tüm saatler boyunca devriye gezmemiz gerektiğinden onlar da bize yardımcı oluyorlar” diyor ve ardından aralarındaki hiyerarşiye dair detaylı bir açıklama yapıyor Yunan Sahil Güvenliği personeli:

Her Frontex botunda bir Yunan irtibat subayımız var, kanun bu çünkü, kendi ülkelerinde değil ve yaptırım yetkileri yok. Yani Yunan irtibat görevlisi onlara bu yetkiyi de tanımış oluyor ve bağlantı görevlisi de o oluyor. Biz sadece devriye planı yapıyoruz, onlar da uyguluyorlar¹⁰.

YSG ve Frontex botları, Midilli kıyıları ile orta hat koordinasyonu arasındaki alanı kapsayan sulara, yani Yunan sularında devriye gezilerini nöbetleşe paylaşırlar. Programları, Midilli'deki karargâh tarafından planlanır, ancak denizdeki her devriye botu, arama ve kurtarma operasyonlarında harekete geçme özerkliğine sahiptir. Bir sonraki bölümde detaylı olarak inceleneceği gibi, orta hattı geçip Yunan sularına giren bir göçmen botu olduğunda, onu tespit etmeye çalışırlar. YSG personelinin görüşmede açıkladığı gibi, “ya bir sorun olduğunda onları kurtarıyorlar ya da onları kıyıya götürmek için eşlik ediyorlar”¹¹. Devriye gezmek, “denizde olmak anlamına geldiği için, botu tespit etmeye, hedef belirlemeye, eskort etmeye ve kurtarmaya çalışır”, ve hem YSG hem de Frontex bu yetkiye sahiptir¹². Hareket halinde bir göçmen botu tespit edildiğinde, en yakın devriye botu (YSG ya da Frontex) bota

⁹ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

¹⁰ Yunan Sahil Güvenliği (YSG), Görüşme, Ekim 2017.

¹¹ YSG, Görüşme 1, Ekim 2017.

¹² YSG, Görüşme 2, Ekim 2017.

yaklaşır ve çeşitli tekniklerle onu durdurur. Müdahalenin ardından göçmenleri kendi devriye botlarına aktararak karaya çıkarmak için Midilli kıyılarına getirirler. Midilli’de iki karaya iniş yeri vardır: merkez Mytilene ve kuzeydeki Skala Sikamineas. Göçmenleri taşıyan devriye botu limana yanaştığında, STK’ların kara ekipleri ilk yardım, temel ihtiyaçların sağlanması (hipotermiyi önlemek için kurtarma battaniyeleri, su, vb.) ve sığınmacıların güvenli bir şekilde BMMYK otobüslerine aktarılması için hazır bekler. Oradan da Sikamineas’daki geçici kampa (Stage 2 olarak adlandırılan) götürülür. Bir gece o geçici kampta kaldıktan sonra da ertesi sabah, yine otobüslerle, adadaki ana kampa, Moria’ya aktarılır.

“İniş” (landing) olarak adlandırılan tüm bu süreç, kurtarma STK’larının kara ekipleri tarafından kendi bütçeleri ile gerçekleştirilir. İki yıl boyunca Skala Sikamineas’da gönüllü olarak katıldığım her vakada, Yunan liman polisi, YSG ve Frontex ekipleri, silahlarıyla öylece bekliyor ve hiçbir işlem yapmadan tüm süreci teftiş ediyorlardı. Bu acil durum sürecinde, göçmenleri (ve bazen gönüllüleri) disipline etmek için genellikle kısa kelimeler, katı bir ses ve eğitici bir şekilde müdahale ederek komutlar veriyorlardı. Kurtarma STK’ları alanda tüm süreci yürüten yegâne aktör iken, denizde bu denli bir yetkiye sahip olamıyorlardı. YSG, 2016 Mutabakatı sonrası dönemde, STK’lar ile olan ilişkilerini anlatırken, “yardımlarına minnettarız ama meslektaş değiliz” dedi. YSG için “denizde onlarca STK botu ile tam bir kargaşa olan” 2015 yılında “denizde ne yapmak istiyorlarsa onu yaptılar” ve “kontrol edilemez bir durum” oluştu. “2016’dan beri durum böyle değil”di¹³. Katılımcı gözlemci olarak yürüttüğüm saha çalışmam sırasında, başlangıçta Sikamineas’da iki küçük STK kurtarma botu vardı; ancak ardından bire düştü ve köyde faaliyet gösteren STK’lardan biri olan *Refugee Rescue/Mo Chara* denizdeki tek aktör haline geldi. 2020 yılındaki Pazarkule olaylarından¹⁴ sonra ise, zirveye ulaşan militerleşme, artan tehditler ve merkezileşme sürecinde, tüm kurtarma STK’ları (limanda, geçici kampta ve denizde görev yapan) alandan süpürüldü¹⁵.

Yunanistan tarafında, Türkiye örneğinden farklı olarak gözetleme teknolojileri tek bir merkezi birim tarafından yönetilmemektedir. Midilli’deki merkez, devriye vardiyalarının planlanmasından ve YSG ile Frontex arasındaki iş bölümünün izlenmesinden sorumlu olsa da radar sistemlerinden toplanan veriler doğrudan devriye botu ile paylaşılır. Türkiye’nin aksine, devriye botlarındaki mürettebat, Midilli’deki çeşitli tepelerin üzerinde konuşlanan mobil termal karavanların içerisindeki ekiple doğrudan iletişim halindedir¹⁶. Yüksek teknoloji ile donatılmış ve yine algoritma ile çalışan bu karavanların içerisinde genelde bir Frontex personeli nöbet bekler, ekranda bir “anomali” tespit edildiğinde, harekete geçmek

¹³ YSG, Görüşme 1, Ekim 2017.

¹⁴ 28 Şubat 2020 akşamı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yaptığı açıklamada AB’nin sözünde durmadığı gerekçesi ile sınır kapılarını açtıklarını ve bundan sonraki süreçte de sınırların kapanmayacağını duyurdu. Açıklamanın üzerine binlerce sığınmacı Edirne’ye doğru yola çıkarken, binlerce kişi de Pazarkule sınır kapısında toplandı. Pazarkule sınır kapısında yaklaşık bir ay boyunca kalan sığınmacıların görüntüleri o dönemde medyada geniş yer buldu. Erdoğan’ın açıklaması için, <https://www.youtube.com/watch?v=NfYfqGHam4k>

¹⁵ Detaylı bilgi için, Mark Bain (8 Eylül 2020), Belfast Telegraph, <https://www.belfasttelegraph.co.uk/news/northern-ireland/ni-charity-refugee-rescue-suspends-work-in-greek-waters-39512109.html>

¹⁶ Frontex personeli, Görüşme 1, Ekim 2017.

için en yakın devriye botu ile koordinatları paylaşırlar. O nedenle hem YSG hem de Frontex personeli ile yapılan görüşmeler gösteriyor ki, dikey bir yapılanmadan ziyade, yatay bir koordinasyon mevcuttur. Koordinatlar devriye botu ile paylaşıldıktan sonra ise, ortak kullanılan WhatsApp grubundan, desteğe gelmeleri için, STK'ların koordinatörüne haber gider ve göçmen botunun bulunduğu bölgeye doğru harekete geçmeleri istenir. STK botları, YSG'nin izni ve onayı olmadan harekete geçemez, onlardan haber gelmesini beklemek durumundadır.

Ege Denizi'ndeki sınır aktörlerinin yapısına ve işleyiş mekanizmasına bakıldığında, Türkiye ve Yunanistan ekipleri farklılık gösterir. Türkiye tarafı, oldukça merkezileşmiş bir yapıda faaliyet gösterirken, Yunanistan tarafında çok aktörlü bir yapı ile karşılaşmaktayız. Türkiye tarafında, Ege kıyıları boyunca sınır teknolojisi ve yönetimi Operasyon Merkezi tarafından koordine edilmektedir ve TSG personeli dışında herhangi bir aktörün deniz sularında bulunması söz konusu değildir. Yunanistan tarafında ise, 2020 yılına kadar sivil kurtarma STK'ları alanda faaliyet gösterebilmiş, limandaki kurtarma ve ilk yardım faaliyetlerini bizzat üstlenmiştir. Ek olarak, tüm Ege kıyılarının, yani tüm adaların tek bir merkezden yönetildiği bir altyapı mevcut değildir, her bir ada kendi sahil güvenlik komutanlığına bağlıdır ve koordinasyon o merkezden (Mytilene) yapılır. YSG ve Frontex arasındaki iş bölümü ise kendine has koşulları içerir. Frontex personeli yabancı bir ülkede bulunduğundan emir-komuta zinciri açısından YSG'ye bağlıdır, ancak sınır teknolojisine vakıf olmaları, gözetleme ekipmanlarının Frontex tarafından sağlanmış olması ve de hesap verebilirlik açısından farklı kıstaslara tabi olmaları sahadaki ilişkileri daha girift hale getirmektedir. Frontex ekiplerinin altı aylık zaman dilimlerinde değişmesinin ve farklı AB ülkelerinden ekiplerin gelmesinin YSG ile ilişkiler nezdinde değişkenliklere sebebiyet verdiğini de vurgulamak gerekir. Her ülke birimlerinin farklı askeri alışkanlıklar ve usullere bağlı olması nedeniyle ortaya çıkan zorluklar, görüşmeler sırasında YSG personeli tarafından dile getirilmiştir. Bu husus, başlı başına derinlikli bir araştırmayı gerekli kılmaktadır.

Ancak, şunu belirtmek gerekir ki, Yunanistan tarafındaki bu çok aktörlü yapı, 2020 yılındaki Pazarkule olaylarının ardından köklü bir değişiklik sürecine girmiş, sivil aktörlerin sınır alanında mevcudiyeti ve dolayısıyla da tanıklığı sona ermiştir. Bu nedenle, son iki yıla bakıldığında, Yunanistan'daki yapının da Türkiye'dekine benzer bir süreç izlediği söylenebilir. STK'ların alandan ayrılmak zorunda kalmasının ardından, Ege Denizi'nde o zamana kadar hiç kullanılmayan yeni teknikler ve sınır politikaları devreye girmiş, geri itme pratiği, artık can salları kullanılarak icra edilmeye başlanmıştır¹⁷.

Kurtarma Adı Altında Müdahale: Ehven-i şer Siyaseti

2017 yılında Skala Sikamineas'da gerçekleştirdiğimiz kurtarma faaliyetlerinin birinde, tamamen ıslak bir halde bottan çıkardığımız bir sığınmacı, “önce botu batırdılar, sonra bizi kurtardılar” demişti. Bu

¹⁷ The New York Times, Temmuz 2021, <https://www.nytimes.com/2021/07/18/world/europe/greece-migrants.html>

cümledeki görünüşte paradoksal görünen bu bilgi, esasında Ege Denizi'ndeki yönetim biçimini göstermektedir. Genel kanının aksine, adalar ile Türkiye kıyıları arasındaki yakınlık ve denizin nispeten daha az ölümcül olması, göçmen botlarının çoğunun (beklenmedik bir hava durumu olmadığı sürece) Ege'de adalara güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlar. Midilli'deki saha araştırmam boyunca, bir botun Midilli kıyılarına tespit edilmeden güvenli bir şekilde ulaştığı sayısız vakaya tanık olduk. Yine, ıslak ontolojisine ve de jeofiziksel özelliklerine içkin olarak, Ege Denizi'nin doğurduğu bazı sonuçlar mevcuttur. Birincisi, denizin sığ olması nedeniyle, göçmenler yaklaşık 20-30 kişi taşıyan küçük lastik botlar kullanır. Bununla paralel olarak da sahil güvenlik ekipleri de hızlı manevralarda gelişmiş küçük sürat botları kullanır. Bu durum, Orta Akdeniz'in tam tersidir. İkincisi, coğrafi SAR bölgesinin olmaması, SAR kavramının coğrafi bir bölge olmak yerine, göçmen botunun koşullarına referans veren bir anlam kazanmasını doğurur. Yani, göçmen botu, yola çıktığı andan itibaren tehlikede olarak nitelendirilir. Bu yorum, sadece sahil güvenlik tarafından değil, STK'lar tarafından da paylaşılan ortak bir kanıdır. Denize elverişsiz ve aşırı kalabalık göçmen botlarının koşulları nedeniyle, her bot *ipso facto* "aranması ve kurtarılması gereken" bir "tehlike potansiyeline" sahiptir¹⁸. YSG, Ege'de SAR'ın fiili anlamını şu şekilde açıklamaktadır:

SAR, botların tehlikede olduğu ve tehlike potansiyelinin olduğu zamandır. Bazen denizde değillerdir ama yine de tehlikedeler. Bu da SAR'dır. Klasik SAR şudur, bizi aradıklarında ve biz onları tespit ettiğimizde, tehlikenin nerede olduğunu söylüyorlar ve biz de onları arıyoruz. Ama bizi aramasalar bile hala tehlikedeler¹⁹

"Tehlikede olma" kavramının bu kapsamlı yorumu, Ege'de Akdeniz'e kıyasla tam tersi bir durumu ortaya çıkarır. Bir göçmen botu, Türkiye kıyılarından ayrıldığı anda, teknedeki insanların hayatı tehlikede olarak kabul edilir. Tüm göçmen botlarının, her an tehlikede olduğunun ön kabulü, arama kurtarma adı altında durdurma teriminin de kullanılmasının koşullarını hazırlamaktadır. Kuşkusuz bu yorumun kendi içinde insani bir kaygısı mevcuttur; ancak uygulama düzeyinde, eş zamanlı olarak, kurtarma adı altında çeşitli müdahale tekniklerinin sınır aktörleri için belli bir meşruiyet biçimi kazanmasına zemin hazırlar.

Akdeniz koşullarının aksine, belirtildiği gibi, Ege Denizi'nde bot üzerinde ölüm tehlikesi olmadan yolculuk yapma ihtimali daha yüksektir. Kıyıların yakınlığı göz önüne alındığında, insanlar Türkiye kıyılarında bir bota bindiklerinde Midilli'de karşı kıyının ışıklarını görebilirler ve o ışıklara ulaşana kadar da denizde ilerlemeyi hedeflerler. Orta hattın nerede konuşlandığından haberdar olmadıkları için de deniz yüzeyinde coğrafi sınırı aşıp aşmadıklarını anlayamazlar. Sanılanın aksine, botlarda kaçakçılar da bulunmaz (Cetina, 2009); bottaki göçmenlerden biri motoru kontrol etme sorumluluğuna sahiptir ve genellikle "karşı kıyıya ulaşana kadar durmadan devam et" şeklinde bir sözlü hafıza vardır. Bu nedenle de, Yunan adalarına ulaşma arzusuyla, tam olarak nerede olduklarını ve hangi aktör ile karşı karşıya kaldıklarını bilmediklerinden, deniz üzerinde herhangi bir devriye botu gördüklerinde kaçmaya

¹⁸ Frontex personeli, Görüşme 3, Ekim 2017.

¹⁹ YSG, Görüşme 2, Ekim 2017.

çalışırlar. Sonuç olarak, Ege Denizi'ndeki bir bot, ölüm riskiyle karşılaşmadıkça, deniz üzerinde herhangi bir sınır aktöründen kaçmaya çalışır.

Denizde göçmen botu gözetleme teknolojileri tarafından tespit edildiğinde ise, dalgaların üzerinde, göçmen botu ile devriye sürat botu arasında bir çekişme başlar. Denizin her iki yakasında da, çeşitli müdahale teknikleri, göçü kontrol altına almanın ve sınır güvenliğinin parçasıdır. Türkiye'deki müdahale teknikleri, botu durdurma ve geri çekme şeklinde vuku bulurken, Yunan sularına girdiğinde ise, botu durdurma, devriye botuna transfer etme ve kıyıya getirme şeklinde gerçekleşir; orta hat civarında ise geri itme teknikleri yaygındır. Eğer göçmen botu orta hat sınırını çoktan geçmiş ve Yunan kıyılarına yaklaşmış bir konumda tespit edilirse, Yunan sınır güvenliği, botları deniz üzerinde durdurmak ister ve kıyıya kendiliğinden yanaşmasına izin vermez, çünkü ancak bu yolla toplu bir şekilde kampa koyabilir. Aksi takdirde, Midilli'nin kıyılarına göçmen botu yanaşabilir ve insanlar adada kontrol altına alınmadan ve kamplara götürülmeden serbestçe dolaşabilir. Bunu engellemek adına, Yunan sınır güçleri, botları denizde durdurmaya ve transfer etmeye çalışırlar.

Denizin her iki yakasında, farklı durdurma teknikleri devreye girer ve uygulanır. Bütün görüşmeler sırasında, bu teknikler sahil güvenlik ekipleri tarafında detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Birincisi, durdurma aparatı denen özel bir halat kullanmaktır. Botun motorunu çevrelemek, yakıt hortumunu kancadan çıkarmak ve botu devre dışı bırakmak için halat atılır. Manevra tekniği, ikinci yöntemdir. Göçmen botları denizde çok yavaş hıza sahip olduklarından sahil güvenlik sürat botları onları rahatlıkla geçebilir ve “bota tutunup önden çekerek” onları durdurur²⁰. Dalga tekniği, sınır görevlilerinin botları çekmek ya da geri itmek için denizde dalgalar oluşturduğu başka bir stratejidir. Bir Frontex personelinin aktardığı gibi, devriye botundan bir personel, “göçmen botuna atlar, motoru durdurur” ve ardından “onları kendi botlarına almaya başlarlar”²¹. Bu tekniklerin tümü, hem Türk hem de Yunan karasularında, rutin bir yönetimin parçasıdır. Türkiye tarafında, sınır güvenliği bakımından geçişleri engellemek ve botları geri çekmek için yapılır; Yunan sularında ise amaç, orta hat civarında ise geri itmek, bottaki insanları kontrol altına almak ve adanın kıyılarına serbest gelmelerini engellemektir. Dalgalar üzerindeki bu mücadele, denizin doğası gereği beklenmedik neticelere de gebebilir; kimi zaman göçmen botu su almaya başlayabilir ya da devrilebilir, insanlar denize düşebilir. Her koşulda, tüm bu süreç, kelimenin anlamı ile ters bir şekilde, bir “kurtarma operasyonu” olarak adlandırılır.

“Önce üç dilde duyuru yapıyoruz; Türkçe, İngilizce ve Arapça. Afrikalılar genellikle duyuru ile dururlar. Ama Suriyeliler istemiyor. En dirençli olanlar ise Afganlar. Hiç durmuyorlar” diyen TSG personeli, işlerinin zorluklarını anlatırken şöyle devam etti:

Uzun süredir burada yaşadıkları için bizim merhametimizi çok iyi biliyorlar. Bu yüzden bizim amacımızdan faydalanıyorlar ve durmuyorlar. Onlara zarar vermeyeceğimizi biliyorlar. Bize çok zor anlar yaşatsalar da personelimiz oldukça sabırlı. Genellikle

²⁰ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

²¹ Frontex personeli, Görüşme 7, Ekim 2017.

anonsla durmadıklarından, botu çok yumuşak ve nazik bir şekilde durdurmak için [çeşitli] tekniklerimizi kullanırız. Mürettebatımız zor anlar yaşa da çok sabırlı. Ama günün sonunda onlara yiyecek, giyecek vs. sağlayacağımızı biliyorlar.²²

“Çok yumuşak ve nazik yol” retoriği, Weizman’ın (2011; ayrıca Ignatieff, 2004 ve Ophir, 2005) “ehven-i şer” diye tanımladığı, orantılı şiddet olgusuna işaret eder. “Kurtarma adı altında müdahale” stratejisi, bir sınır yönetimi politikası olarak, şiddetin “moderasyonu ve minimizasyonu” ilkesine dayanır, hesaplanan ve dengede tutulan bir şiddet, aynı zamanda meşruiyet ve ahlaki üstünlük arayışına da hizmet eder. Orantılı bir şiddet olarak, ahlaki ekonomi ve bunun meşrulaştırılması için gerekli koşulları da hazırlar. Bu sayede deniz sınırının güvenliği sağlanır; kurtarma rolünün de devreye girmesi ile durdurma tekniklerinin ölümcül koşulları yumuşatılır ve durdurma-kurtarma simbiyozu kamusal alanda da meşruiyet sağlar. Sahil güvenlik ekipleri, görüşmeler boyunca durdurma tekniklerini anlatırken, sıklıkla ahlaki duyguların altını çizmeye ve hayatları asla tehlikeye atmadıklarını tekrarlamaya özen gösterdiler: “bunu elbette yumuşak güç yöntemiyle, onları tehlikeye atmadan yapıyoruz. Müdahale teknikleri ile yasa dışı bir eylemin önlenmesini hayat kurtarma operasyonuna dönüştürüyoruz”²³. Bu meşrulaştırma söylemi, YSG/Frontex tarafından farklı bir anlatıyla ele alınmaktadır:

Yunan sularına girdiklerinde, genellikle durmuyorlar. Bizi Türk Sahil Güvenliği sanıyorlar, geri alacağız sanıyorlar. Durdurmak için anonslar yapıyoruz ama İngilizce bilmiyorlar ve anlamıyorlar. Kıyılara ulaşmak istiyorlar sürekli ancak kıyıları botlar için güvenli yerler değil ve ikinci olarak da kıyıların kayalıklarla dolu, botlara zarar verecek yerler olduğundan haberleri yok. Bu nedenle, kayalara ulaşmadan onları durdurmalısınız. Bu durumda botlara atlayıp motoru durduruyoruz. Çoğunlukla denizde dalga olur bot su alır. Ancak tek yol bu ve onların güvenliği için gerekli²⁴.

Yukarıdaki alıntıda, Frontex personelinin kullandığı dil dikkat çekicidir. Öz-anlatısını, deniz yolunu bilmeyen göçmeni “koruyan ve kollayan” paternalistik bir yerden kurmaya çalıştığı anlaşılıyor. “Bilgisiz”, kendini ölümcül sulara atmış, “kandırılmış” göçmen, suları ve adayı “iyi tanıyan” Frontex personeli tarafından ölümden “kurtarılmaktadır” ve bu söylem hem YSG hem de Frontex tarafından sıklıkla vurgulanır.

Bu anlatının aksine, etnografik çalışmam sırasında, kıyılarıdaki kayalıklarda yaralanma ya da ölüm vakası hiç yaşanmadı. Ancak göçmenlerin kıyıları tespit edilmeden yaklaşıp adanın kuzey köylerinde durdurulana kadar yollarda yürümeye başladıkları, bahçelerde oturup dinlendikleri ya da restoranlarda yemek yedikleri çok sayıda vaka oldu. Kamplara konabilmeleri için denizdeyken önlerinin kesilmesi ve transfer edilmesi, sınır aktörleri tarafından bir yönetim stratejisi olarak görülüyor. Ancak, onların güvenliği ve kurtarılması etrafında inşa edilen anlatıda, bottaki göçmen, bir yandan yasadışı faaliyette bulunan, suç işleyen, yakalanması, hapsedilmesi gereken bir özne iken, eş zamanlı olarak da kaçakçı

²²TSG, Görüşme, Eylül 2018.

²³ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

²⁴ Frontex personeli, Görüşme 5, Ekim 2017.

tarafından sömürülen “masum bir kurban” olarak tasvir edilir. Göçmenin özne pozisyonu, “sınır geçen suçlu” ile “masum ve kandırılmış, tehlikede olan kurban” arasında sürekli gider gelir ve sınır politikalarının da tam olarak merkezini oluşturur. Bu salınım, Didier Fassin’ın (2012) tanımladığı gibi, insancıl faaliyet ile kontrolün birbirine sıkıca bağlı olduğu (Ticktin, 2005) yapıyı gösterir. Fassin (2012) ise, buna “insancıl akıl” der; yani herhangi bir şiddet politikası aynı zamanda meşruiyet sağlayacak bir anlatıya ihtiyaç duyar ve bunun aygıtlarını geliştirir; dolayısıyla da göçmen hem risk altında olan hem de risk olarak kabul edilen bir öznedir (Aradau, 2004). Ege Denizi örneğindeki kurtarma adı altında müdahale uygulamaları, insani yardım alanını eleştirel bir perspektiften inceleyen, aktörlere ve farklı öznelliklerine odaklanan literatüre de katkı sunar (bkz. Malkki, 1996; Doty, 2006; Barnett ve Weis, 2008; Agier, 2011; Fassin, 2012; Feldman ve Ticktin, 2010; Walters, 2011; Redfield, 2013; Pallister-Wilkins, 2015; Squire, 2015). Aynı zamanda, askeri durdurma tekniklerinin nekro (ölümcül) gücünün (Mbembe, 2019) sınır muhafızları tarafından kurtarma eylemi aracılığıyla nasıl yönetildiğini ve meşrulaştırıldığını da göstermektedir.

Bu politika, Akdeniz örneğinde olduğu gibi, yalnızca denizin “zor ve ölümcül koşullarının” bir ürünü olarak sınırdaki ölümlerin inkâr ve sorumluluktan kaçınma siyasetini içermez (bkz. Doty, 2011); aynı zamanda “denizin tehlikelerini fark edemeyen”, “cahil” ve “basiretsiz” rolünü de göçmene biçer (Squire, 2016). Sınır muhafızlarının gözünden, göçmenler, durmadıkları zaman daha da tehlikede olduklarını fark edemeyen kişiler oldukları gibi, “kıyıların riskli kayalarla dolu olduğundan haberi olmayan” öznelendir aynı zamanda. Bu nedenle, denizde hareket eden botu onların kendi “güvenlikleri” için her an durdurmak sınır muhafızlarının sorumluluğundadır. Bu sayede “hiç durmayan” bottaki göçmenlerin failliği de onların cehaletine indirgenir.

Müdahale teknikleri noktasal olarak uygulanırken, orta hat alanı, “ıslak ontolojinin” tam olarak kristalleştiği bir alanı temsil eder. Geri itme (*push back*) diye adlandırılan pratikler, bu alanda vuku bulur. Bu karşılaşma alanı, iki devletin sınır muhafızlarına ait sürat botları ile göçmen botları arasında yoğun bir mücadeleye tanıklık eder. Bu alan, aynı zamanda iki egemenin sınır güçleri arasındaki çekişmeli iş birliğini de gözlemlemek açısından bir tür laboratuvar haline gelir. Özellikle, Türkiye ve Yunanistan örneğinde, bu iş birliği daha da tartışmalı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Longo’nun (2017) ifade ettiği gibi “müşterek sınır yönetimi” ile tanımlanamayacak kadar çekişmeli bir birliktelikten söz etmek mümkündür. Derinlemesine görüşmeler gösteriyor ki, her iki taraf da çeşitli sebeplerle birbirine suçlamalar yöneltebiliyor. TSG için, Yunan tarafının “sert” ve “ne olduğu belirsiz” operasyonlarının aksine, TSG, hem “hayırsever” hem de “profesyonel” olan taraftır²⁵. Yunan sınır güçleri için ise, Türkiye tarafı anlaşılabilir büyük bir gizemi temsil etmektedir ve Türkiye’nin kasıtlı olarak botların geçmesine izin verdiği kanısı görüşmelerde ima edilmektedir.

²⁵ TSG, Görüşme, Eylül 2018.

Geri itme pratiği esnasında, manevra tekniği sıklıkla başvuru olan bir tekniktir²⁶. Arama ve kurtarma STK'ları ile yaptığım derinlemesine görüşmelerde geri itme pratiklerinin botta bulunan YSG personelinin gözetimi altında daha çok Frontex ekipleri tarafından gerçekleştirildiği dile getirildi. Özellikle Frontex devriye botları, Ege'de orta hat koordinatlarına yakın durmayı tercih ederek göçmen botunun hattı geçmek üzere olduğu durumlarda anında müdahale etmeyi hedefler. Bu sayede, botun Yunan sularına girmelerini engelleyerek Türkiye tarafına doğru itmeyi amaçlar. Bu mücadele sırasında, orta hat sınırının da gündelik olarak aşılması, denizin ıslak ontolojisine içkindir. Orta hat etrafındaki geri itme pratikleri, kurtarma STK'ları tarafından tanık olunan ve raporlanan en yaygın ve en sistematik eylemlerdir (bkz. Alarm Phone raporları). STK'ların kamuya açık pek çok videosu ve tanıklık ifadeleri olmasına rağmen, YSG ve Frontex ekipleri görüşmeler esnasında geri itme suçlamalarını asla kabul etmemiştir.

SONUÇ

Ege Denizi'nin özgül sınır yönetimi, bu makale tarafından incelendiği üzere, iki egemenin sınır aktörlerinin söylemlerine ve gündelik uygulamalarına odaklanılarak ampirik olarak araştırılmıştır. Ege Denizi bağlamında yeniden yorumlanan “ıslak ontoloji” kavramı eşliğinde, bu makale, Ege Denizi'ndeki düzensiz göçe ilişkin olarak sınır politikalarını, anlatılar, eylemler ve teknolojiler ağı çerçevesinden ele almıştır. Genel olarak, denizin ıslak ontolojisi ve Ege'nin kendine has jeofiziksel özellikleri – kıyıların yakınlığı, SAR bölgesinin olmaması, denizin sığılığı, küçük botlar ve sürat tekneleri – sınır politikalarını ve meşruiyet mekanizmalarını şekillendirmektedir.

Makale ilk olarak, orta hat ilkesi etrafında şekillenen iki egemen tarafından Ege Denizi'nin *nomos*'u olan mekânsal bölünmeyi analiz etmiştir. Her ülkedeki egemen aktörler, sınır muhafızları, kendilerine özgü örgütsel yapılar ve bu alanı üreten “sosyal evrene” sahiptir. Her ikisi de “bütünleştirici bir panoptik görüş” oluşturmak için geliştirilen gözetim teknolojilerini benimsemektedir; ancak yine de Ege'nin ıslak ontolojisi üzerinden bu amaca ulaşabileceklerini iddia etmek oldukça zordur. Türkiye, düzensiz göç ile mücadele etmek için oldukça dikey, hiyerarşik ve merkezi bir örgütsel yapılanma yoluna giderken, Yunanistan, Frontex personeli ve kurtarma STK'larından oluşan, çok aktörlü bir yapıya sahiptir. Fakat, bu çok aktörlü yapının son iki yılda dönüşmüş olduğunu ve çok daha merkezi bir yapılanmaya doğru evrildiğini de not etmek gerekir.

İkinci olarak, bu çalışma, her göçmen botunun harekete geçtiği andan itibaren, “hayati tehlike” barındırdığı için, aranması ve kurtarılması gereken bir olgu olduğunun altını çizmiştir. Bu sebeple, Ege Denizi'ne özgü olarak, SAR kavramı, coğrafi değil durumsal bir çağrışım kazanır. Teoride insani olan bu düşünce, pratikte kurtarma adına meşrulaştırılan çoklu müdahale tekniklerini uygulamak için sınır yetkilileri tarafından işlevselleştirilmektedir. Dolayısıyla, Akdeniz'deki sorumluluktan kaçınma, erteleme ve geciktirmenin “caydırıcılık yoluyla önleme” (Doty, 2011) şeklinde kullanıldığı siyasetinden

²⁶ Arama ve kurtarma faaliyeti yürüten STK mensubu, Ağustos 2018.

farklı olarak, Ege Denizi'nde *kurtarma adı altına müdahale* etme biçimine dönüşür. Sınır politikasının temelini de bu strateji oluşturur. Ege'nin dalgaları üzerinde çeşitli durdurma teknikleri ile günlük mücadeleler yaşanır; durdurulan ya da beklenmedik durumlarda batan botlardan geriye kalan kişiler kurtarılır ve bütün bu süreç bir kurtarma operasyonu olarak adlandırılır. Denizin ıslak ontolojisi ve buna bağlı olarak da kurtarma pratiği, kaçınılmaz olarak, sınır güvenliğini amaçlayan müdahale tekniklerinin gerekçelendirilmesi için özel bir fırsat sunmaktadır. Kurtarma eylemi, ılımlı bir şiddet stratejisi olarak botları durdurmak ya da geri itmek için sınır aktörleri tarafından işlevselleştirilir. Denizin dalgaları üzerinde hesap verebilirlik ve kanıt elde etmek zor olduğundan, sınır aktörleri için durdurma-kurtarma simbiyozu, geniş bir manevra yelpazesi sunar.

Bu makalede kullanılan ve denizin maddeselliğini ön plana çıkaran “ıslak ontoloji” kavramı hem tahakküm hem direniş mekanizmalarını yeniden yapılandırmak için zengin bir bakış açısı üretir. Günümüzün tüm gelişmiş gözetleme mekanizmalarına rağmen, denizin yüzeyindeki dalgalar, mekânı tam olarak kavramaya izin vermemektedir; göçmenler hala bir anda “sahneye fırlayabilmektedir”. Ancak aynı zamanda, aynı dalgalar, kurtarma eyleminin bir sınır güvenliği uygulaması için stratejik bir araç haline geldiği meşrulaştırma mekanizmalarının da koşullarını sağlar. Hem sınır kontrolü hem de göç hareketliliği açısından, denizin sıvı dünyası, her özne için, belirli olanaklara ve sınırlamalara sahiptir. Günümüz dünyasında, hareket halindeki bir göçmen botu, kontrol ve kaçış rejimlerinin perdelerini açmak, yapısını incelemek için hayati bir aracı temsil ediyor.

KAYNAKÇA

- Agier, M. (2011). *Managing the undesirables: Refugee camps and humanitarian government*. Trans David Fernbach, Cambridge: Polity Press.
- Amoore, L. (2007). Vigilant visualities: The watchful politics of the war on terror. *Security Dialogue*, 38(2), 215–32.
- Aradau, C. (2004). The perverse politics of four-letter words: Risk and pity in the securitisation of human trafficking. *Millennium*, 33(2), 251–278.
- Barnett, M. & Weiss, T.G. (2008). *Humanitarianism in question: Politics, power and ethics*. New York: Cornell University Press.
- Benton, L. (2009). *A search for sovereignty: Law and geography in European empires, 1400–1900*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bigo, D. (2014). The (in)securitization practices of the three universes of EU border control: Military/navy – border guards/ police – database analyst. *Security Dialogue*, 45(3), 209–225.
- Bose, S. (2009). *A hundred horizons: The Indian ocean in the age of global empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Casas-Cortes, M., Cobarrubias, S, Heller, C., & Pezzani, L. (2017). Clashing cartographies, migrating maps: The politics of mobility at the external borders of E.U. rope. *ACME*, 16(1), 1–33.
- Cuttitta, P. (2018). Inclusion and exclusion in the fragmented space of the sea. actors, territories and legal regimes between Libya and Italy. İçinde E. Burroughs & K. Williams (der.), *Contemporary boat migration: Data, geopolitics and discourses* (ss. 75-94). Londra: Rowman & Littlefield.
- Cuttitta, P. & Last, T. (2020). *Border deaths: Causes, dynamics and consequences of migration-related mortality*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Davies, T., Isakjee, A. & Dhesi, S. (2017). Violent inaction: the necropolitical experience of refugees in Europe. *Antipode*, 49(5), 1263–84.
- Doty, R.L. (2011). Bare life: Border-crossing deaths and spaces of moral alibi. *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(4), 599–612.
- Fassin, D. (2012). *Humanitarian reason: A moral history of the present*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Feldman, I., & Ticktin, M. (2010). *In the name of humanity: The government of threat and care*. Durham, NC: Duke University Press.
- Fekete, L. (2003). Death at the border – Who is to blame? *European Race Bulletin*, (44), 2-4.
- Ferrer-Gallardo, X., & Van Houtum, H. (2014). The not so collateral damage politics of deadly EU border control. *Acme: An International E-Journal for Critical Geographies*, 13(2), 295-304.
- Gilroy, P. (1993). *The black Atlantic*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grotius, H. (2004). *The free sea*. Indianapolis, IN: Liberty Fund.
- Heller, C. & Pezzani, L. (2012). Forensic oceanography: *Left-to-die* boat case. <http://migrantsatsea.files.wordpress.com/2012/04/forensic-oceanography-report-11april20121.pdf> (Erişim tarihi: 10 Eylül 2022)
- Heller, C. & Pezzani, L. (2014). Liquid traces: Investigating the deaths of migrants at the EU's maritime frontier. İçinde E. Weizman (ed.), *Fronsis. The architecture of public truth* (ss. 656-684). Berlin: Sternberg Press.
- Ignatieff, M. (2004). *The lesser evil: Political ethics in an age of terror*. Princeton: Princeton University Press.

- İşleyen, B. (2021). Technology and territorial change in conflict settings: migration control in the Aegean Sea. *International Studies Quarterly*, 65(4), 1087-96.
- Karadağ, S. (2019). Extraterritoriality of European borders to Turkey: an implementation perspective of counteractive strategies. *Comparative Migration Studies*, 7(12), 1-16.
- Kuus, M. (2013). Foreign policy and ethnography: A sceptical intervention. *Geopolitics*, 18(1), 115–131.
- Jones, R. (2015). The Mediterranean: international region and deadly border. *Nordia*, 44(4), 37-42.
- Lewis, M. W. (1999). Dividing the ocean Sea. *Geographical Review*, 8(2), 188–214.
- Longo, M. (2017). *The politics of borders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malkki, L. (1996). Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism and dehistoricisation. *Cultural Anthropology*, 11(3), 377–404.
- Mawani, R. (2018). *Across oceans of law: The Komagata Maru and jurisdiction in the time of empire*. Durham: Duke University Press.
- Mbembe, A. (2019). *Necropolitics*. Durham: Duke University Press.
- Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*, 15(1), 11-40.
- Ophir, A. (2005). *The order of evils: Toward an ontology of morals* (Çev. R. Mazali & H. Carel). New York: Zone Books.
- Schmitt, C. (2003). *The nomos of the earth in the international law of the jus publicum europaeum*. New York: Telos.
- Steinberg, P. & Peters, K. (2015). Wet ontologies, fluid spaces: Giving depth to volume through oceanic thinking. *Environment and Planning D: Society and Space*, 33(2), 247–264.
- Squire, V. (2016). Governing migration through death in Europe and the US: Identification, burial and the crisis of modern humanism. *European Journal of International Relations*, 23(3), 1-20.
- Squire, V. (2015). *Post/Humanitarian border politics between Mexico and the US: People, places, things*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Stierl, M. (2016). A sea of struggle—activist border interventions in the Mediterranean Sea. *Citizenship Studies*, 20(5), 561–578.
- Pallister-Wilkins, P. (2015). The humanitarian politics of European border policing: Frontex and border police in Evros. *International Political Sociology*, 9(1), 53–69.
- Redfield, P. (2013). *Life in crisis: The ethical journey of doctors without borders*. Berkeley: University of California Press.
- Rediker, M. (2007). *The slave ship: A human history*. New York: Viking.
- Tazzioli, M. (2016). Eurosur, humanitarian visibility, and (nearly) real-time mapping in the Mediterranean. *ACME*, 15(3), 561–579.
- Ticktin, M. (2005). Policing and humanitarianism in France: Immigration and the Turn to law as state of exception. *Interventions*, 7(3), 347–368.
- Urrera, L.A. (2004). *The devil's highway: A true story*. New York, NY: Little, Brown and Company.
- Vaughan-williams, N. (2015). *Europe's border crisis: Biopolitical security and beyond*. Oxford: Oxford University Press.
- Walters, W. (2011). Foucault and frontiers: Notes on the Humanitarian Border. İçinde U. Bröckling, S. Krasman, & T. Lemke (der.), *Governmentality: current issues and future challenges*, New York, NY: Routledge.

- Weber, L. & Pickering, S. (2011). *Globalization and borders. Death at the global frontier*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Weizman, E. (2011). *The least of all possible evils: Humanitarian violence from Arendt to Gaza*. Londra: Verso.

Geliş Tarihi:
30.09.2022
Kabul Tarihi:
02.11.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: İçduygu, A., & Demiryontar, B. (2022). Türkiye’de devlet ve Suriyeli mülteciler: çelişkili politikalar ve araçsal rasyonellik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 316-334. doi:10.46928/iticusbe.1182299

TÜRKİYE’DE DEVLET VE SURİYELİ MÜLTECİLER: ÇELİŞKİLİ POLİTİKALAR VE ARAÇSAL RASYONELLİK

Araştırma

Ahmet İçduygu

Koç Üniversitesi

aicduygu@ku.edu.tr

Birce Demiryontar

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Koç Üniversitesi

bidemiryontar@ku.edu.tr

Prof. Dr. Ahmet İçduygu, Koç Üniversitesi'nin Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji Bölümlerinde profesör olarak ders vermektedir. Ayrıca 2004'ten bu yana Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi'nin kurucu direktörü olarak görev yapmaktadır. 2014-2017 döneminde Koç Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. Araştırmacı ve misafir öğretim üyesi olarak İsveç, İngiltere, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Hollanda'da bulunmuştur. Türkiye Bilim Akademisi seçilmiş üyesidir. Avrupa Birliği, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Uluslararası Göç Örgütü gibi uluslararası kuruluşlara danışmanlık yapmış ve onlar adına araştırma projeleri gerçekleştirmektedir. Yoğunlukla uluslararası göç ve yurttaşlık konularına odaklanan on kitabı ve yüzün üzerinde makalesi vardır.

Dr. Birce Demiryontar, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi'nde (MiReKoc) doktora sonrası araştırmacı ve aynı zamanda bilimsel koordinatör olarak çalışmaktadır. Sussex Üniversitesi, Sussex Göç Araştırmaları Merkezi'nden Göç Çalışmaları alanında doktora derecesine sahiptir. Tezi “Türkiye Göç Politikasının Şekillenmesi: Avrupa Birliği, Uluslararası Örgütler ve Yerel Otoriteler Arasındaki Çakışan Etkiler” başlığını taşımaktadır. Yüksek lisans ve lisans dereceleri Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümündendir. Göç yönetişimi konusundaki çalışmaları uluslararası ilişkiler odaklıdır ve AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkisini ve uluslararası kuruluşların geri kabul, vize ve sığınma gibi politika alanları dahil olmak üzere göç politikasına katılımını irdelemektedir.

TÜRKİYE’DE DEVLET VE SURIYELİ MÜLTECİLER: ÇELİŞKİLİ POLİTİKALAR VE ARAÇSAL RASYONELLİK

Ahmet İçduygu
aicduygu@ku.edu.tr
Birce Demiryontar
bidemiryontar@ku.edu.tr

Özet

Amaç: Bu makalenin amacı Türkiye’nin Suriyelilere yönelik iç ve dış politika alanlarında ortaya çıkan çelişkili politikaları, devletin “araçsal rasyonellik” (instrumental rationalism) bakış açısından kaynaklanan politika tutarsızlığı teorik çerçevesi ile açıklamaktır.

Yöntem: Araştırmanın yöntemi, politika belgelerinin ve internet haber sitelerinin sistematik ve kapsamlı bir nitel analizine dayanmaktadır. Makale süreç izleme (process tracing) metodu ile, “araçsal rasyonellik” teorik çerçevesinin Türkiye devletinin Suriyelilere yönelik politikalarını açıklamadaki geçerliliğini test etmektedir.

Bulgular: Bulgular son on senede Türkiye’de devletin Suriyelilere yönelik uyum üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme ve geri gönderme politikalarını zaman içinde değişen - hatta çelişen - söylemlerle birbirlerini alternatifleri olarak dile getirdiği yönündedir. Başlangıçtaki Suriye’deki krizin kısa süreceği ve gelen sığınmacıların ülkelerine geri döneceği beklentisi ile edinilen “misafir” bakış açısı; daha uzun süre kalacakları anlaşılınca, önce “geçici koruma” statüsü verilerek (2014), sonra da çok sınırlı da olsa “çalışma izni” ve “vatandaşlığına geçiş” sağlanarak (2016) nerdeyse onlar için bir entegrasyon sürecinin öngörülmesine evrilmiştir. 2017 yılından sonra ise devlet söyleminde, Suriyeliler için hızla “geri gönderme” eğiliminin yükselişine tanıklık edilmiştir. 2019 yılında bir yandan bu “geri gönderme” söylemlerinin somut politikalara doğru evrildiği, diğer yandan ise “11. Kalkınma Planı”(2019-23) ve “Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-23) gibi temel politika belgelerinde Suriyelilerin entegrasyonu için somut planlamalar yapıldığı görülmüştür. Bu örneklerden de deneyimlendiği gibi Türkiye’de devlet sığınmacıların geleceğini çoğul bir dizi politika seçeneği ile uluslararası iltica rejiminde normatif kabul gören üç politika seçeneğine paralel olarak düzenleme eğiliminde olmuştur. Bu politika ve söylemlerdeki iç ve dış politik konjonktüre cevaben ortaya çıkan ani değişiklikler, göç politikalarındaki birbiri ile çelişen uyumsuzluğun, Türkiye’de devletin göç politikalarını araçsal bir rasyonalite ile şekillendirmesinden kaynaklandığını göstermektedir. Ana bulgu bu rasyonalitenin Türkiye’de devletin Suriyeli mülteciler üzerine olan politikalarında bir tutarlılık problemine yol açtığı yönündedir.

Özgünlük: Makalenin özgün değeri, Türkiye’de devletin Suriyelilere yönelik ulaşılabilir kıldığı politika seçeneklerine yönelik eleştirel bir bakış açısı sunmasıdır. Türkiye’de devletin Suriyeli mültecilere yönelik, uyum ya da geri gönderme gibi mevcut tüm politika seçeneklerini ulaşılabilir kılma çabası, politika yapıcılar tarafından olumlu bir durum olarak ortaya konulmaktadır. Bu politika tutarsızlığının olası siyasi, toplumsal ve bireysel sonuçları bu makalede irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Araçsal Rasyonellik, Göç, Mülteciler, Türkiye, Suriyeliler, Geri Dönüş, Uyum, Politika Tutarlılığı

JEL Sınıflandırması: R23

TURKISH STATE AND SYRIAN REFUGEES: CONFLICTING POLICIES AND INSTRUMENTAL RATIONALITY

Abstract

Purpose: The main aim of this article is to explain the contradictory policies of Turkish state, towards Syrian refugees in the domestic and foreign policy areas, with the theoretical framework of policy inconsistency stemming from the state's "instrumental rationalism" point of view.

Methodology: The data collection method of the research is based on a systematic and comprehensive qualitative analysis of policy documents and online news articles. With a process tracing methodology, the article tests the power of "instrumental rationality" theoretical framework to explain the development of Turkish state policies against Syrians in Turkey.

Findings: The findings show that in the last ten years, Turkish state has introduced policies of integration, resettlement and repatriation towards Syrians as alternatives to each other, with varying, and even contradictory, discourses. The "guest" perspective, was acquired with the expectation that the crisis in Syria would be short-lived and that the incoming refugees would return to their countries. When it was understood that they would stay longer, a process of integration emerged, first by giving them the status of "temporary protection" (2014), and then, albeit very limitedly, by providing "work permits" and "transition to citizenship" (2016). After 2017, a rapid increase in the discourse of "repatriation" for Syrians has emerged in Turkish state. In 2019, on the one hand, these "repatriation" discourse began to be evolved into concrete policies, and on the other hand, concrete plans for the integration of Syrians are added to the main policy documents such as the "11th Development Plan" (2019-23) and the "Integration Strategy Document and National Action Plan" (2018-23). As these examples show, Turkish state has tended to regulate the future of asylum seekers with plural policy options, in parallel with the three accepted in the international asylum regime. Sudden changes in these policies and discourses in response to the domestic and foreign political conjuncture show that the conflicting inconsistency in immigration policies stems from an instrumental rationality. The main finding is that, this rationality causes a problem of inconsistency in the state's policies against Syrian refugees in Turkey.

Originality: The original value of the article is that it offers a critical perspective on the policy options that the state makes available to Syrians in Turkey. In Turkey, the state's effort to make all policy options for Syrian refugees, such as integration or refoulement, as available, is presented as a positive situation by Turkish policy makers. Possible political, social and individual consequences of this policy inconsistency are deliberated in this article.

Keywords: Instrumental Rationality, Migration, Refugees, Turkey, Syrians, Refoulement, Integration, Policy Consistency

JEL Classification: R23

GİRİŞ

15 Mart 2022'de yaptığı bir konuşmada Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan, muhalefet partilerinin Suriyelileri ülkelerine geri gönderme söylemine karşı olarak Türkiye'deki Suriyeliler için şu açıklamaları yapmıştı: “Biz göndermeyeceğiz. Çünkü biz Ensar'ın ne olduğunu, *mülteciyi, eğer iktidar olurlarsa tekrar Suriye'ye, Afganistan'a göndereceklermiş. Biz göndermeyeceğiz, ev sahipliğine devam edeceğiz. Bundan tedirgin değiliz”¹. Oysa bu söylemle karşıtlık içerecek şekilde, iki hafta sonra 28 Mart 2022'de İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, yararlanıcısı olduğu ve Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) ile birlikte yürüteceği, gönüllü geri dönüş ve menşei ülkelere yeniden uyumu amaçlayan “Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi” (N-AVRR) projesinin açılış toplantısını gerçekleştirdi². 3 Mayıs 2022’de ise İdlib’de inşa edilen briket evlerin anahtar teslim törenine video mesajla katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan, iç politikadaki ve kamuoyundaki artan göçmen karşıtı söyleme karşılık olarak “Güvenli bölgelere 500 bin Suriyeli geri dönüş yapmıştır. Briket evler, bu adımlardan biriydi. 1 milyon Suriyeli kardeşimizin gönüllü geri dönüşünü sağlayacak yeni bir projenin hazırlıkları içindeyiz”³ dedi. İki aydan kısa bir süre içerisinde ortaya çıkan bu çelişkili söylem ve politikalar, Türkiye’de devletin Suriyelilere yönelik politikalarındaki karmaşık görüntünün bir göstergesidir.

2011 yılından bu yana Suriyeliler yakın tarihin en yoğun zorunlu göç hareketi ile karşı karşıya gelmişlerdir. Türkiye bu kitlesel sığınma hareketinden, nicel ve nitel olarak en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Resmi verilere göre 2022 yılının şubat ayında, yaklaşık 3 milyon 745 bin Suriyeli geçici koruma statüsü ile Türkiye’de ikamet etmektedir. Açık bir şekilde, son on senede Türkiye’de devletin Suriyelilere yönelik farklı politikaları -uyum, üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme ve geri gönderme politikalarını- değişken ve paralel olarak uyguladığı görülmüştür. Başlangıçtaki Suriye’deki krizin kısa süreceği ve gelen sığınmacıların ülkelerine geri döneceği beklentisi ile edinilen “misafir” bakış açısı; daha uzun süre kalacakları anlaşılınca önce “geçici koruma” statüsü verilerek (2014), sonra da çok sınırlı da olsa “çalışma izni” ve “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş” sağlanarak (2016) nerdeyse onlar için bir entegrasyon sürecinin öngörülmesine evrilmiştir. 2017 yılından sonra ise devlet söyleminde,

¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan mülteci açıklaması: Ülkelerine göndermeyeceğiz”, 23.03.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-multeci-aciklamasi-ulkelerine-gondermeyecegiz.wzYzjb0JHEGwVj4GinVL0w>

² “‘Türkiye’de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi’ Projesi Açılış Toplantısı Gerçekleştirildi”, 08.04.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.goc.gov.tr/turkiyede-ulusal-destekli-gonullu-geri-donus-mekanizmasının-desteklenmesi-projesi-acis-toplantisi-gercekleştirildi>.

³ “SON DAKİKA: İdlib'te anahtar teslim töreni... Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar”, 05.05.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-idlibte-anahtar-teslim-toreni-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar>

Suriyeliler için hızla “geri gönderme” eğiliminin yükselişine tanıklık edilmiştir. 2019 yılında bir yandan bu “geri gönderme” söylemlerinin somut politikalara doğru evirildiği, diğer yandan ise “11. Kalkınma Planı”(2019-23) ve “Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-23) gibi temel politika belgelerinde Suriyelilerin entegrasyonu için somut planlamalar yapıldığı görülmüştür. Bu örneklerden de görüldüğü üzere Türkiye’de devlet sığınmacıların ülkedeki varlığını tek bir politika ile düzenlememiş, uluslararası iltica rejiminde normatif kabul gören üç politika seçeneğini olan üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme, uyum ve geri gönderme, politikalarının her birini uygulamaya koymayı denemiştir. Bu durum Türkiye’de devletin mültecilere ilişkin uyum ya da geri gönderme gibi mevcut tüm politika seçeneklerini Suriyelilere ulaşılabilir kılma çabasının olumlu bir göstergesi olarak da ele alınabilir. Ancak bu politika ve söylemlerdeki iç ve dış politik konjonktüre cevaben ortaya çıkan ani değişiklikler, göç politikalarındaki birbiri ile çelişen uyumsuzluğun, bu tip bir çabanın sonucu olmaktan daha çok Türkiye’de devletin göç politikalarını araçsal bir rasyonalite (instrumental rationalism) ile şekillendirmesinden kaynaklandığını göstermektedir. Bu metin içinde aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz şekilde araçsal rasyonalite, özsel (substantive) rasyonaliteden tercihlerin sonuçlarını maksimize etmeye ve sonuca götüren araçlara odaklanması nedeniyle ayrılır. Araçsal rasyonalite, amaç ve bu amaca ulaştırabilecek en etkin ve verimli araçları, neden-sonuç ilişkisine dayalı bir karar alma çerçevesinde tanımlar (Nozick, 1993). Bir anlamda değerlerden daha çok pratik nedenlere dayanarak akıl yürütmeyi öne alan politika üretmeye referans verir. Araçsal rasyonalite farklı politika alanlarında devletlerin sıklıkla başvurdukları bir uygulamadır, ancak politikalarının tutarlılığı/uyumu (policy coherence) konusunda çelişkili sonuçlar da üretmektedir.

İlgili literatürde politika yapımı üzerine çalışan bilim insanları, özel bir politika alanında politikalarının tutarlılığı konusunun önemini vurgularken, bu konunun kuramsal gelişiminin ve onla ilgili ampirik tartışmaların sınırlı kaldığına dikkat çekmişlerdir (Parsons, 2004; May, Sapotichne, & Workman, 2006). Politika tutarlılığı, farklı politika alanları veya farklı hükümet seviyeleri arasındaki politikalar arasındaki etkileşimin potansiyel bir sonucudur. Farklı alanlar veya düzeylerdeki politika hedefleri uyumlu hale getirildiğinde ve politika müdahaleleri bu hedefleri karşılıklı olarak desteklediğinde politika tutarlılığına erişilir. Ek olarak bir ulusal hükümetin politikaları ile uluslar-üstü grupların, uluslararası sistemin, diğer ülkelerin ve hükümet dışı paydaşların politikaları arasında farklı derecelerde tutarlılık olabilir. Aksi takdirde gerekli veya değerli olan politika müdahalelerinin, politika hedefleriyle tutarsız olduğu düşünülen diğer politika alanlarına yayılma etkileri olduğu zaman, politika tutarlılığına ulaşmak zordur (KNOMAD, OECD, UNDP, 2020). Politika tutarsızlığı birbiri ile çelişebilecek politikaların bir arada var olması olarak algılanmamalıdır. Politika hedeflerine yönelik tasarlanmış olduğu sürece çelişen politikalar da tutarlı olabilir. Örneğin, göç politika hedeflerine yönelik tasarlanmış bir biçimde bir arada sığınmacılara sunulacak üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme, uyum ve geri gönderme politikalarının varlığı uluslararası mülteci rejimi çerçevesinde olumludur. Ancak sağlam bir politika hedefinin yokluğunda bu politika seçeneklerinin iç ve dış politik konjonktüre cevaben araçsal bir biçimde ortaya

çıkması, Türkiye’de devletin Suriyeli mülteciler üzerine olan politikalarında bir tutarlılık problemine yol açmaktadır. Bu makale, bu argümandan yola çıkarak, Türkiye’nin Suriyelilere yönelik, iç ve dış politika alanlarında, ortaya çıkan çelişkili politikaları, devletin “araçsal rasyonellik” (instrumental rationalism) bakış açısından kaynaklanan politika tutarsızlığı ile açıklamaya çalışacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVEVE: ULUSLARARASI MÜLTECİ REJİMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR POLİTİKA SEÇENEKLERİ

İltica hareketliliği, bireysel vatandaşlar ve devletleri arasındaki bağlantının koptuğu bir belirsizlik ortamı yaratır. Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi⁴ ile kurulan geleneksel uluslararası mülteci rejimi, bu kopukluğa çözüm olarak üç ana seçenek önermektedir: *birincisi*, yerel entegrasyon ve ilk sığınma ülkesinde yerleşim; *ikincisi*, üçüncü bir ülkeye yeniden yerleşim; ve *üçüncüsü*, menşei ülkeye geri dönüş. Bu seçeneklerin bireyler ve devletler arasında kalıcı bir ilişkiyi yeniden kurma veya sürdürme ışığında görülmesi gerekir (Galagher, 1994). Uluslararası toplumun ve örgütlerin bu seçenekleri değerlendirme biçimleri, uluslararası bağlama göre değişiklik göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana, uluslararası mülteci rejiminde, iltica hareketliliğine yönelik büyük paradigma değişiklikleri olmuştur. Batılı liberal rejimlerin ideolojik olarak mültecilere karşı nispeten daha misafirperver olduğu Soğuk Savaş sırasında, yerel entegrasyon ve yeniden yerleşim mekanizmaları ve işbirlikleri işler durumdayken; Soğuk Savaş sonrası dönemde bu politika seçenekleri sığınma sağlayan devletlerce tercih edilmemeye başlanmıştır. Özellikle ilk sığınma ülkelerinde uzun süre yaşayan mültecilerin sayısının artması ve sığınmanın siyasallaşması nedeniyle, mülteci alan devletler uyum, entegrasyon ve yeniden yerleştirme politikaları konusunda giderek daha isteksiz hale gelmişlerdir (Newland, 2019).

Böylece 1990’lı yıllardan itibaren uluslararası mülteci rejimi, menşei ülke dışında kalıcı bir sığınma modelinden, menşei ülke içinde belirlenen sınır bölgelerine yakın “güvenli bölgelerde” geçici koruma modeline dönüşmeye başlamıştır (Chimni, 2004; Frelick, 2007; İçduygu & Nimer, 2019). 1990’ların sonu ve 2000’lerin başında ise, uluslararası mülteci rejimindeki ana aktörlerin güvenlik temelli dışlayıcı anlayışı, yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme seçeneklerini daha da ulaşılmaz bir hale getirmiştir. Böylece, uluslararası mülteci rejimi, liberal, seçici fakat bütünleştirici bir politika uygulayan, sosyal haklar, kalıcı yerleşim ve vatandaşlığa erişim hakkı gibi haklara erişim sağlayan bir bakış açısından; sığınma ülkesine girişten itibaren dışlayıcı, kısa vadeli yerleşim ve geri dönüş odaklı bir bakış açısını benimsemeye dönüşmüştür.

⁴ “The 1951 Refugee Convention”, 12.04.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>.

Uluslararası sığınma rejimindeki bu dönüşüm, bu rejimin en temel iki prensibi olan mültecilere koruma sağlama (*protection*) ve geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkelerinin ciddi olarak yara almasını ortaya çıkarmıştır. Öyle ki, sığınma/iltica talepleri almama ya da kabul etmeye yanaşmama (*non-entry*) politikaları, 1951 yılından bu yana sığınma/iltica rejiminin bu iki temel prensibinin önüne geçmiştir. Bu alanda öne çıkan hukukçu bilim insanlarından Gammeltoft-Hansen (2014) oluşan bu paradoksun - özellikle devletlerin 1951 Cenevre sözleşmesini tarafı olarak bu sözleşmede imzaları olmalarına rağmen, sığınma/iltica talepleri almama ya da kabul etmeye yanaşmama eğilimlerinin - günümüzdeki sığınma/iltica rejiminin en önemli sorunu olduğunu dile getirmiştir.

Bu noktada özet olarak, Türkiye’deki Suriyeliler gibi, kitlesel göç hareketleri ile ortaya çıkan ve “geçici koruma altında olma” (“*temporary protection*”) statüsü ile “uzun süren mülteci durumları”nda (“*protracted refugee case*”) “sürekli geçicilik” (“*permanent temporariness*”) konumunda yaşamaya başlayan mülteciler ile ilgili politikalar devletleri sıklıkla ve sürekli olarak uyum, geri gönderme ve üçüncü ülkeye yerleştirme seçenekleri ile karşı karşıya bıraktığını vurgulamak gerekir. Sonuç olarak bu somut durum da sığınma ve mültecilikle ilgili politikaların araçsallaştırılması konusunda devletlere bir alan açmakta ve onların çok daha sınırlayıcı ve dışlayıcı politikalar uygulamasına ortam yaratmaktadır.

YÖNTEM

Bu makalenin veri toplama yöntemi, politika belgelerinin ve internet haber sitelerinin sistematik ve kapsamlı bir nitel doküman analizine dayanmaktadır. Bu çalışma için veri toplama sürecine, ilgili birincil kaynakların derlenmesi ve analizi ile başlanmıştır. Bu kaynaklar, yıllık raporlar, anlaşmalar veya mevzuatlar gibi devlet kurumlarının ve diğer kuruluşların orijinal kayıtları ve politika dokümanlarıdır. Bu çalışmanın kullandığı birincil kaynaklar, Türk ulusal mevzuat belgeleri, meclis kararları ve eylem planları, AB değerlendirme belgeleri ve Türkiye ile ilgili anlaşmalar ve uluslararası sözleşmelerden oluşmaktadır. Bu belgelerin toplanması, dikkatli bir çevrimiçi araştırma ile mümkün olmuştur.

Sonrasında makale, süreç izleme (*process tracing*) metodu ile, “araçsal rasyonellik” kuramsal çerçevesinin Türkiye devletinin Suriyelilere yönelik politikalarını açıklamaktaki geçerliliğini test etmektedir. Süreç izleme yöntemi bir kuramın gözlemlenebilir çıkarımlarını (hipotezlerini) ve kuramla tutarsız olan alternatif açıklamaları sunarak çalışır. Bu gözlemlenebilir çıkarımlar sunulduktan sonra, hangi çıkarımların gözlemlenip hangilerinin gözlemlenemediğini görmek için ampirik olarak test edilirler. Bu makale bağlamında, bağımlı değişken Türkiye’nin göç politikalarıdır. Bağımsız değişkenler ise siyasi, ekonomik ve kültürel konjonktür; Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ilişkileri; Türkiye’nin Suriye İç Savaşı’na siyasi katılımı; Kürt meselesi; ve klientalist iç politika ilişkileridir. Süreç izleme, olayların zamansal sırasını vurgular ve ayrıntılı vaka bilgisi gerektirir. Bu makalenin veri toplama süreçlerine birinci kaynakların yanı sıra kapsamlı bir haber analizinin de eklenmesi bu sebepten önemlidir. Makale, Türkiye’deki Suriyeli mülteci politikalarının evrimini bu çerçevede irdelleyecektir.

BULGULAR: TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ MÜLTECİ POLİTİKALARININ EVRİMİ

Açık Kapı Politikası, Misafirlik ve Geçici Koruma

2011 yılında, Suriye’deki artan iç çatışmalar sebebiyle Türkiye’ye ve diğer komşu ülkelere kitlesel bir göç akımı başlamıştır. 2011-2013 yılları arasında, Türkiye’deki Suriyelilerin sayısı ülke nüfusuna görece olarak göz ardı edilebilir miktarda kalmıştır. Bu dönemde, Suriyelilerin genellikle kamplarda ikamet etmesi sebebiyle toplumda görünürlükleri az olmuş, dolayısıyla toplumda sosyal bir tepkiye yol açmamış ve bu şekildeki varlıkları politika yapıcılar tarafından sosyo-ekonomik olarak kabul edilebilir görülmüştür. Türkiye bu dönemde krizi insani bir mesele olarak algılayarak, “misafir” kavramı çerçevesinde bir açık kapı politikası uygulamıştır. Bu çerçevede, 2012 yılı sonunda geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 14.200’ye, 2013’te ise 224.700’e ulaşmıştır⁵. Bu dönemde, Türkiye’deki yetkililer, Suriyelilerin ülkedeki varlıklarının geçici olduğu yaklaşımı ile politika araçları üretmiş, bu kişilere kamplarda insani yardım sağlanmasına odaklanmışlardır.

2013 yılından itibaren, Suriyeli mültecilerin sayısının ve kamplar dışındaki yerleşimlerinin artması ile, bu insani yardım odaklı açık kapı politikası siyasallaşmaya başlamıştır. 2014 yılında, 1,5 milyonun üzerine ulaşan Suriyeli mülteci sayısı, bu kişilerin neredeyse yüzde sekseninin kentsel alanlarda ikamet etmesi ve Suriye sorunun sürmesi bağlamında Suriyelilerin Türkiye’de kalışının daha uzun yıllara yayılacağına ortaya çıkması farklı politikaların oluşturulmasına neden olmuştur. Böylece öncelikle Suriyelilere “misafir”den öte resmi bir statü ve çeşitli haklar verilmesi gündeme gelmiştir. Bu bağlamda 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (No: 6458) ve 2014’te kabul edilen Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde, Suriyelilerin statüsü “geçici koruma” olarak belirlemiştir. Bu statü ile Suriyelilerin sağlık, eğitim, işgücü piyasaları, sosyal yardım, insani yardım, tercümanlık ve benzeri hizmetlere erişimini güçlendirmiştir (İçduygu & Millet, Syrian refugees in Turkey: Insecure lives in an environment of pseudo-integration, 2016). Ancak bu dönemde mültecilerin geçiciliğine yönelik süregelen söylem ve politikalar süregelmiş, mültecilerin entegrasyonunu da amaçlayan bir dönüşüm gerçekleşmemiştir: diğer bir söyleyişle, bu dönemi belirleyen ortam “*sürekli geçicilik*”in temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.

AB-Türkiye Anlaşması ve Üçüncü Ülkeye Yeniden Yerleştirme

2015 yılında, resmi rakamlara göre, Türkiye’de ikamet eden geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 2,5 milyona yükselirken, Türkiye üzerinden Avrupa’ya kitlesel mülteci hareketi bu yıl içinde tepe

⁵ Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin istatistiki verisine T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı’nın web sitesinden, 07.03.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

noktasına ulaşmıştır. 2015 yılı yazı ve sonbaharında Avrupa ülkelerine bir milyonun üzerinde çoğu Suriyeli olmak üzere sığınmacı ve düzensiz göçmenin geçmesi özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde bir “kriz” ortamı olarak algılanmıştır. Bu durum, AB-Türkiye ilişkilerinde “sorumluluğu paylaşma” ve “sorumluluğu kaydırma” tartışmalarına yol açmış ve Türkiye’deki Suriyelilerin desteklenmesi ve Avrupa’ya geçişin önlenmesi konularında uzun bir müzakere süreci başlamıştır. Sonuç olarak Türkiye, AB finansal desteğine ek olarak bir takım teşvikler karşılığında sığınmacıları Türkiye’de tutmayı ve desteklemeyi kabul etmiş; taraflar 2016 yılında *AB-Türkiye Bildirisi*’nde mutabakata varmışlardır. Buna göre, taraflar bir geri dönüş ve yeniden yerleşim planı, Türkiye için vize serbestleştirme sürecinin hızlandırılması, bazı katılım müzakere fasıllarının yeniden açılması ve hemen teslim edilecek üç milyar avroluk AB mali desteğine ek olarak daha sonra teslim edilmek üzere üç milyar avroluk AB mali desteği üzerinde anlaşmışlardır (European Council, 2016).

Bu belgenin kilit maddesi, 20 Mart 2016’dan sonra Türkiye’den düzensiz bir şekilde Yunan adalarına geçen göçmenlerin Türkiye tarafından geri kabul edilmesini önermektedir. Buna karşılık AB, Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin, BM’nin kırılganlık kriterleri (*vulnerability criteria*) çerçevesinde ve önceden AB’ye düzensiz giriş veya giriş girişiminde bulunmamış olmaları şartı ile seçerek (her geri gönderilen bir Suriyeliye karşı Türkiye’deki bir başka Suriyeliyi almak şeklinde) AB ülkelerine yerleştirilmesi konusunda sorumluluk almıştır (Aksel & İçduygu, 2019). Bu maddenin, hem düzensiz varışları iade ederek, hem de yeniden yerleşim yoluyla yasal ve güvenli bir yol sunarak, düzenli bir şekilde geri kabulü kolaylaştırması ve olası düzensiz girişler için caydırıcı bir önlem olması beklenmiştir. Anlaşma, sayısal olarak düzensiz girişleri caydırmaya yönelik beklentileri karşılamıştır. Türkiye üzerinden göçmen geçişlerinin en yüksek olduğu 2015 yılında Yunanistan’a deniz yoluyla 900.000’e yakın düzensiz göçmen geçiş yapmış, bu sayı mutabakattan bir yıl sonra, 2017’de 30.000’in altına düşmüştür⁶. Ancak “birebir” modeli ile yeniden yerleştirme vaadi beklenenden çok daha düşük bir şekilde gerçekleşmiştir. Mart 2016’dan Mart 2021’e kadar, anlaşmada belirtilen maksimum 72.000’in çok altında kalan şekliyle; 28.000 civarında Suriyeli mülteci Türkiye’den AB ülkelerine yerleştirilmiştir. Bu arada, Türkiye’nin AB üyeliği ve Türkler için vize işlemlerini kolaylaştırma tartışmaları, AB-Türkiye ilişkilerindeki kötüleşmeye paralel olarak durma noktasına gelmiştir.

Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler için, AB ile yapılan bu anlaşmadan bağımsız olarak da üçüncü ülkeye yerleştirme seçenekleri mevcuttur. Türkiye, gerek 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’ndaki “şartlı mülteci” statüsü çerçevesinde, gerekse de 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin coğrafi kısıtlama maddesini koruyor olması bağlamında yeniden yerleşimi hala bir politika seçeneği

⁶ Yunanistan’a Akdeniz’den düzensiz geçişlerin verisine Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin web sitesinden, 07.03.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/46733>

olarak korumak istemektedir. Günümüzde uyum ve geri dönüş politikalarına nazaran üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme seçeneği geri planda kalsa da Türkiye özellikle Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile ortak olarak, yukarıda belirtilen “birebir” sistemi ile AB ülkelerine yeniden yerleştirmenin yanı sıra ABD, Kanada, Avusturalya ve Birleşik Krallık gibi ülkelerle de yeniden yerleştirme bağlantıları kurmaya ve mevcut bağlantıları korumaya çalışmaktadır. Ancak Avrupa’daki üçüncü ülkelerin, özellikle AB’nin dışsallaştırma (“*externalization*”) politikaları ve mülteci korumasının birinci iltica ülkesinde sağlanması vurgusu yeniden yerleşim olasılığını ve seçeneklerini azaltmaktadır.

Bu noktada bir “yeniden yerleştirme” mekanizması olarak 28 Şubat 2020’de Türkiye’nin İdlib’deki çatışmalarda yaşanan askeri kayıplara kayıtsız kalan Avrupa ülkelerine yönelik, özellikle Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınır kapılarını açıp göçmenlerin geçişinin kontrolünü askıya alarak bir “cezalandırma mekanizması” devreye sokmasından da bahsedilmelidir. Bu dönemde, AB’nin Türkiye’nin Suriyeli mülteci sorununa ilişkin sorumluluk paylaşım talebine ve Türkiye’nin güvenli bölge planına yönelik süregelen olumsuz yaklaşımları sebebiyle Türkiye, ülkeyi terk etmek isteyen göçmenlerin Avrupa’ya geçişini kolaylaştırmak için sınırlarını açacağını açıklamıştır. Özellikle AKP hükümet yetkilileri, Türkiye’nin güneydoğusundaki askeri müdahaleleri ülkeye İdlib’den göçmen geçişlerini engellemeye yönelik çabalarının bir parçası olarak sunmuş ve bu müdahalelerin başarısız olması durumunda Türkiye’nin AB’ye göçmen geçişini durduramayacağını bir ön gösterimi olarak sınır kontrolünü bırakmıştır. Bu, mültecileri AB ülkelerine karşı diplomatik bir koz olarak kullanmaya yönelik stratejik bir girişimdir. Bu duyuru ile harekete geçen farklı ulusal kökene sahip binlerce mülteci ve düzensiz göçmen, başta Yunan ve Bulgar kara sınırlarına ve Yunan adalarına geçmek için Ege Denizi kıyılarına olmak üzere, ülkenin Avrupa sınırlarına ve akın etmiştir. AB Türkiye’ye mevcut anlaşmalara sadık kalarak sınır kontrolünü sağlaması konusunda uyarıda bulunmuş, Yunanistan, özellikle Edirne Pazarkule sınır kapısına gelen göçmenlere karşı sınırı kapatarak teyakuz durumuna geçmiştir. Almanya Başbakanı Angela Merkel, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, İngiltere Başbakanı Boris Johnson ve Cumhurbaşkanı Erdoğan arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, Türkiye, açılmasından on sekiz gün sonra COVID19 salgınına öne sürerek sınır kapılarını kapatmıştır. Ancak bu süreç, Türkiye’nin AB ile “sorumluluk paylaşımı” yapılmaması halinde “yeniden yerleştirme” konusunu tek taraflı olarak nasıl değerlendirebileceğinin bir göstergesi olarak algılanmış; ve Türkiye’nin “göç diplomasisinin” bir uygulaması niteliğinde olmuştur.

Uyum ve Türkiye’ye Entegrasyon

2022 yılının mart ayı itibariyle Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin varlığı on birinci yılına girerken geçici koruma kapsamındaki 3.750.000 civarında Suriyelinin ancak yüzde bir kadarı barınma merkezlerinde ikamet etmekte ve neredeyse tamamına yakını ülke genelindeki kentsel alanlarda yaşamaktadır. Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin yüzde 47’si 0-18 yaş aralığındadır. İki milyonun üzerindeki

Suriyeli ise (yaklaşık yüzde 58) 15-64 yaş aralığındadır, ancak bu kişilerin sadece yarısı işgücüne dahildir ve büyük çoğunluğu kayıt dışı çalışmaktadır⁷. Ayrıca, Türkiye'de örgün eğitim sistemine entegre edilen yaklaşık 700.000 Suriyeli çocuk bulunmaktadır ve bu da okul çağındaki Suriyeli çocukların sadece üçte ikisini (5-18 yaş) oluşturmaktadır. Türk üniversitelerinde 50.000' yakın Suriyeli öğrenci kayıtlıdır⁸. 2020 yılında gerçekleştirilen Suriyeliler Barometresinde, Suriyelilerin Türkiye'deki kalıcılık eğilimi açıkça görülmektedir. Suriyelilerin yüzde 49'u Suriyelilerin vatandaşlık almak, yüzde 39'u ise Türkiye'de kalmak istediğine dair yanıtlar vermiştir. Bunun yanı sıra Suriyelilerin yüzde 46'sı Suriyelilerin Türkiye'ye büyük ölçüde ya da bütünüyle uyum sağladığına inanmaktadır (Erdoğan, Suriyeliler barometresi 2020, 2021). Bu rakamlar son on bir yılda “kendiliğinden bir entegrasyon” süreci yaşanmasına rağmen, Suriyeli mültecilerin başta eğitim ve istihdam olmak üzere sosyo-ekonomik alanlara dahil olmak için hala ciddi zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır (İçduygu & Millet, Syrian refugees in Turkey: Insecure lives in an environment of pseudo-integration, 2016). Suriyeliler somut politika ve uygulamaların eksikliğine karşın Türkiye'ye Türkiye'deki yerli nüfusla birlikte çalışarak, ilişki ve iletişim kurarak ve birlikte eğitim alarak uyum sağladıklarına inanmaktadırlar (Erdoğan, Suriyeliler barometresi 2020, 2021). Ancak Erdoğan'ın (2021) aynı araştırması Türkiye'deki yerli nüfusun bakış açısı içinde çok ciddi bir uyum sorunun varlığına da işaret etmektedir.

Bu kendiliğinden uyum eğilimine paralel olarak, Türkiye'de devletin Suriyelilerin uyumuna yönelik somut çabaları ilk olarak istihdam konusunda ortaya çıkmıştır. 2016 yılında yürürlüğe giren *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*, Suriyelilerin çalışma izinlerine ve istihdamlarına yönelik düzenlemeleri içermektedir⁹. Aynı yıl Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere yönelik bir vatandaşlık açıklaması yapmış, Suriyelilere vatandaşlık imkanının verileceğini belirtmiştir¹⁰. Suriyelileri gelecek Türk vatandaşları olarak gören bu politik söyleme paralel olarak, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırladığı “*On Birinci Kalkınma Planı (2019-23)*” ve T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) hazırladığı “*Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı*” (2018-23) gibi temel politika belgelerinde Suriyelilerin entegrasyonu için somut planlamalar yapıldığı görülmüştür. On birinci kalkınma planında geçici koruma altındaki kişilerin eğitim imkanlarına erişimi, Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesi, istihdama yönelik

⁷ Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı verisi, T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı'nın web sitesinden, 07.03.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

⁸ Uyuğa göre öğrenci sayıları raporu, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi web sitesinden, 08.03.2022 tarihinde indirilmiştir: <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

⁹ “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” 11.01.2016, No:6575.

¹⁰ “Erdoğan'dan Türkiye'deki Suriyelilere Vatandaşlık Açıklaması” 08.04.2022 tarihinde erişilmiştir: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/07/160703_erdogan_suriyeliler

mesleki olarak yönlendirilmesi, çocukların ve gençlerin kültürlerarası etkileşimi ve sosyal uyumu gibi konulara atıflarda bulunulmuş, devletin bu alanlarda iyileşmeye gitmek için somut adımlar atacağı belirtilmiştir. Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı'nda ise toplumsal uyum, bilgilendirme, eğitim, sağlık, işgücü piyasası ve sosyal destek stratejik öncelikler olarak alınmış, bu çerçevede kurumsal yapı ve araçların geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu politikalar ve süregelen “kendiliğinden uyum” durumu çerçevesinde Suriyeliler kademeli olarak ve cinsiyete, yaşa, yaşam evresine, sosyal sınıfa ve diğer faktörlere göre değişim göstermek suretiyle, sosyo-ekonomik hayatın tüm alanlarına farklı düzeylerde de olsa entegre olma eğilimi göstermektedirler. “Kendiliğinden uyum” süreci Türkiye'deki şehirler arasında “ev sahibi” nüfusun nitelik ve niceliklerine göre değişim gösterirken, yukarıda bahsi geçen politikalar çerçevesindeki hizmetlerin sunumu büyük oranda tutarlılık göstermektedir (Kaya, Rottman, Gökalp-Aras, & Şahin-Mencütek, 2020).

Türkiye'de kendiliğinden ve aynı zamanda devletin çeşitli söylem ve etkinlikleri ile gelişen bir uyum süreci gerçekleşirken; özellikle 2022 yılında toplumsal tepki düzeyinde yükselen bir sığınmacı/göçmen karşıtlığı içinde Suriyelilerin uyum sürecinin ciddi sorunlar içerdiği de tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, özellikle uyum sorunlarının ortaya çıkardığı iklim içinde, Türkiye'deki Suriyeliler konusu aşırı düzeyde siyasallaşma eğilimi göstermiştir. Bu eğilim ile Suriyelilerin kendi ülkelerine dönmeleri konusu siyasi aktörler için onları “geri gönderme ya da göndermeme” söylemi ikilimi içinde tartışılırken uyum sorunları hem ekonomik yanı ile hem de ve siyasal ve kültürel yanı ile gündeme gelmekte, Suriyelilerin Suriye'ye geri dönüş konusu ağırlıklı bir gündem maddesi halini almaktadır.

Geri Dönüş ya da Geri Gönderme

2011 yılında Suriyelilerin sığınma hareketliliğinin başlamasından bu yana; Türkiye'de devlet geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilere karşı nispeten liberal bir politika uygulamıştır. Politika yapıcılar Suriyelilerin olası uzun vadeli yerleşimini göz önüne alarak onlara istihdama, sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim dahil olmak üzere çeşitli haklar sağlamıştır (İçduygu, 2015). Diğer yandan Suriyeli mültecilere karşı Türkiye'de toplumun gösterdiği kabul düzeyi de göreceli olarak onların gelişiminin beşinci altıncı yılına kadar yüksek düzeylerde kalmıştır (Erdoğan, 2020). 2017 yılından başlayarak Türkiye'deki ekonomik ve siyasal krizlerin artışı ve Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısının 3,5 milyonu aşması, Türkiye'de toplumsal tepkinin bu konuda hızla yükselmesine neden olmuştur. Hükümet özellikle sosyal hizmetler, istihdam hakları ve vatandaşlık konularında kademeli olarak adımlar atarken, kamuoyunun Suriyelileri aynı kaynaklar için rekabet ediyor olarak algılaması toplumun Suriyelilere yönelik dayanışma duygusunu gittikçe azaltmıştır. 2021 yılı sonu ve 2022 yılı ile birlikte Türkiye'nin doğu sınırından düzensiz geçiş yapan Afganistan vatandaşlarının sayısındaki artış da göz önünde bulundurularak, gelişmiş ülkelerden sorumluluk paylaşımı konusundaki desteğin kısıtlılığı ve çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapmanın sosyo-ekonomik ağırlığı sebebiyle Türkiye'de devlet, diğer siyasi aktörler ve toplum düzeyinde “geri dönüş ya da geri gönderme” tartışmaları

yükselmiştir. Özellikle 2022 yılı içinde kamuoyunun Suriyelilere yönelik söylemi giderek negatif bir hal almış yabancı düşmanlığı eğilimleri ve ayrımcılık yükselişe geçmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar sebebiyle Suriyelilere karşı kamuoyu algısı daha da kötüleşmiş, Türkiye'deki Suriyelilerin geleceği için Türkiye içinde bir arada yaşamak yerine güvenli bölgeye dönüş, kamplarda yaşama veya sınır dışı edilme gibi dışlayıcı seçeneklere yönelim giderek artmıştır (ICG, 2018). Bu hoşnutsuzluk Suriyelilere yönelik politika seçeneklerini de şekillendirmektedir. 2019 yılında kötüleşen kamuoyu algısına paralel olarak geçici koruma altındaki Suriyelilerin uyum ve üçüncü ülkeye yerleştirilme koşulları da daralmış bu bağlamda hükümet geri gönderme söylemini artırarak geri dönüş için somut mekanizmalar önermiştir (İçduygu & Nimer, 2019). Hükümet kamuoyu baskısı altındaki *utangaç* uyum politikalarının yanı sıra Suriyelilerin Türkiye'de kalmasının siyasi ve toplumsal maliyetini de düşünerek söylemini geri dönüş ya da geri gönderme bağlamında da geliştirmiştir. Buna paralel olarak, Türkiye'nin terörle mücadele misyonları olarak çerçevelenen kuzey Suriye'ye yönelik askeri hareketlerinin geri dönüş için sonuçları olmuştur. Hükümet Suriye'nin kuzeyinde güvenli bir bölge oluşturmuş girişimlerini güçlendirmiş ve mültecileri geri göndermeyi somut olarak gündemine almıştır: bu gelişmeye kanıt sağlayan en belirgin örnek, 2022 yılının Mayıs ayında hem Cumhurbaşkanı hem de İçişleri Bakanı tarafından dile getirilen bir milyon mültecinin Türkiye'nin kontrolünde olan Kuzey Suriye'ye yerleştirileceği söylemidir.¹¹ Bu durum, Türkiye'nin Kürt Sorunu bağlamında Kuzey Suriye'ye yönelik askeri ve stratejik çıkarlarıyla da paralellik göstermektedir. Sınır bölgelerine Türkiye devletine dostane bir nüfusun yerleştirilmesi arzu edilmekte ve bunun Türkiye'nin terörle mücadelesine katkıda bulunması beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de devletin Suriyeli mülteciler konusunu güvenlik konusu olarak algıladığı Kürt sorunu bağlamında bir araçsallık içinde gördüğünü söylemek mümkündür.

Türkiye'de yaşayan mültecilerin ikamet sürelerinin uzaması ve yukarıda bahsedilen kendiliğinden uyum süreci de geri dönüş olasılığını azaltmaktadır. Suriyeliler barometresinde “Suriye'ye dönmeyi hiçbir şekilde düşünmüyorum” yanıtı veren Suriyelilerin oranı 2017'de yüzde 17'den, 2019'da yüzde 52'ye ve 2020'de yüzde 78'e yükselmiştir. Güvenli bölgeye dönebileceğini belirten Suriyeli katılımcı oranı ise 2019'da yüzde 6'dan 2020'de yüzde 2'ye düşmüştür. Barometre 'deki tüm veriler Suriyelilerin gönüllü geri dönüşünün etkin geri dönüş mekanizmaları oluşturulması halinde dahi çok marjinal bir azınlıkla sınırlı kalacağını göstermektedir (Erdoğan, Suriyeliler barometresi 2020, 2021).

¹¹ “Türkiye: Yüzlerce Mülteci Suriye'ye Sınır Dışı Edildi: Avrupa Birliği, Türkiye'nin Sığınmacılar İçin Güvenli Olmadığını Kabul Etmeli” 31.10.2022 tarihinde erişilmiştir: <https://www.hrw.org/tr/news/2022/10/24/turkey-hundreds-refugees-deported-syria>

Aralık 2019'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na geri dönüşle ilgili değişiklikler eklemiştir: bu çerçevede ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne (günümüzde Göç İdaresi Başkanlığı'na dönüştürülen kurum), sınır dışı edilme kararı alınmış (Madde 60/3) veya uluslararası koruma statüsüne sahip olmalarına rağmen gönüllü olarak geri dönmek isteyen (Madde 87) düzensiz göçmenlerin gönüllü geri dönüşlerine aynı veya nakdi destek sağlamak amacıyla kamu, hükümet ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapma yetkisi sağlanmıştır. Bu yasal dayanak doğrultusunda, Eylül 2020'de Göç İdaresi ile Türkiye Konsolosluk İşleri Genel Müdürlüğü, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Türk Kızılayı da dahil olmak üzere diğer çeşitli devlet ve sivil toplum kuruluşları arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokolle, güvenli ve gönüllü geri dönüşü gerçekleştirmek ve çeşitli yardım paketleriyle menşei ülkeye yeniden uyumu sağlamak amacıyla ulusal olarak desteklenen bir gönüllü geri dönüş mekanizması kurulması hedeflenmektedir. Medya ve politika yapıcılarının Suriyeli geri dönüşüne dair süregelen vurgusuna rağmen bu geri dönüş programı Mart 2021'de yaklaşık kırk Afgan'ın Afgan hükümeti, konsoloslugu ve Kızılay ile işbirliği içinde geri dönüşüyle başlatılmıştır. Program ayrıca geri dönenlerin psikolojik, sosyal ve ekonomik yeniden entegrasyonunun sağlanması amacı ile Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) tarafından da desteklenmektedir.

Türkiye'de resmi makamlar 500,000 kadar Suriyelinin Kuzey Suriye'deki Türkiye'nin kontrolü altındaki bölgelere geri döndüğünü söylese de uluslararası gözlemciler ve Türkiye'deki Suriyeli kanaat önderleri bu rakama yüksekliği anlamında şüphe ile bakmaktadırlar. Benzer şekilde yukarıda yeniden yerleştirme tartışması çerçevesinde yazılan Türkiye'nin Şubat-Mart 2020 döneminde Yunanistan'a sınır geçişi yapan kişilerin sayısı da tartışmalıdır. Mart 2020'nin başlarında Covid-19 krizinin Türkiye'yi vurmasından hemen önce, bir kısım Suriyeli ve çok sayıda başka sığınmacı, mülteci ve diğer birçok ülkeden düzensiz göçmen Avrupa sınırlarını geçmeyi başarmıştır. Ancak büyük çoğunluğu Avrupa sınırlarını önce Türkiye'nin sözde "açık sınırı" ile Avrupa'nın "yakın sınırı" arasında sıkışıp kalmış, ardından sınır bölgesini terk etmek ve kendi tercihleriyle ülkenin çeşitli yerlerindeki barınaklarına geri dönmek ya da Covid-19 önleyici tedbirler nedeniyle hükümet yetkilileri tarafından karantina kamplarına girmek zorunda kalmışlardır. Dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu bu süreçte her gün verdiği demeçlerde yüksek rakamlı geçiş sayılarını bildirip ve sürecin sonunda bu rakamın 150 bin civarında olduğunu ifade etse de sahadaki sivil toplum kuruluşları, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Yunan makamları bu rakamı yalanlamıştır. Bu yüksek rakamlar üzerine olan tartışma "rakamların politikası" ("politics of numbers") kavramı ile siyaset bilimi içinde tartışılan "nasıl bazı konuların rakamlar ile araçsallaştırdığı" konusunu akla getirmektedir (Broome & Quirk, 2015).

TARTIŞMA: ÇELİŞKİLİ POLİTİKALAR VE ARAÇSAL RASYONELLİK

"Araçsal rasyonellik" ve "değer rasyonelitesi" bilim insanlarının iki farklı akıl yürütme biçimini tanımlamak için kullandıkları terimlerdir. Araçsal rasyonellik ulaşılmaması hedeflenen temel amaçlara

ulaşmak için verimli bir şekilde "çalışmak" anlamına gelir. Değer rasyonalitesi "doğru" olan amaçlara yönelik çalışmayı öngörür. Araçsal rasyonellik yalnızca etkin araçların aranmasıyla ilgili olan ve sonuç olarak, izlenen hedeflerin veya amaçların değerlendirilmesiyle ilgilenmeyen bir rasyonalite tarzıdır. Devletler ellerindeki mevcut kaynaklar çerçevesinde amaçlarına uygun araçları benimsediği sürece araçsal rasyonalite sergiler (Nozick, 1993). Teknik olarak araçsal rasyonalite, hedefe yönelik adımların optimizasyonu olarak nitelendirilebilir. Araçsal rasyonelliğe yönelik bazı önemli felsefi eleştiriler vardır. Örneğin Max Weber artan araçsal rasyonelliği son derece sorunlu görmüş ve bu durumu "demir kafes" adını verdiği bir metafor aracılığıyla bir kafeste kapana kısılmaya benzetmiştir. Weber, araçsal rasyonellik için kişilerin ve toplumların hissettiği tükenmek bitmek bilmeyen dürtünün, kişileri ve toplumları, seçimlerini değerler ve duygularla şekillendirmek yerine, ne pahasına olursa olsun araçsal bir yaklaşımla yapmaya yönlendirerek tuzağa düşürdüğünü öne sürmüştür (Weber, 1978).

Türkiye’de devletin Suriyeli mültecilere yönelik politikaları, söylemleri ve uygulamaları, somut ve tutarlı bir politik hedeften yoksun araçsal rasyonel bir yaklaşım ile belirlenmekte ve bu durumdan kaynaklanan çelişkiler barındırmaktadır (Sert, 2014; İçduygu, 2015; Rygiel, Baban, & Ilcan, 2016; Memişoğlu & Iğıt, 2016). Özellikle ilk sığınma ülkesine entegrasyon, kendi ülkelerine geri gönderme ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme konularında ortaya çıkan bu çelişkili politikalar, söylemler ve uygulamalar, Türkiye’de devletin Suriyeli sığınmacılara yaklaşımındaki politika tutarsızlıklarını ortaya çıkarmaktadır. Araçsal rasyonel bir yaklaşım ile inşa edilen bu tutarsızlık anomiyeye, diğer bir söyleyişle bir rahatsızlıklar ve sorunlar yumağına sebep olabilir. Anomi bireylerin izlemesi gereken herhangi bir değer, standardın veya rehberliğin kökünden sökülmesi veya yıkılması ile tanımlanan sosyal bir durumdur. Bu durum birey ve topluluk arasındaki sosyal bağların bozulmasına ve bireylerin ya da ilgili kurumların ilişkilerde başarılı olma gibi sosyal dünyalarının normatif durumlarıyla bütünleşmede işlevsiz bir yetersizliğe düşmelerine ve buldukları topluma yabancılaşmalarına yol açabilmektedir. Suriyelilere yönelik politikaların ulusal ve uluslararası politikalar, kamuoyu algısı ve diplomasi alanlarındaki konjonktüre göre, geçicilik-kalıcılık ve uyum-geri gönderme, eksenlerinde gösterdiği ani değişiklikler, hem Türkiye’deki yerli birey (ve hatta kurumların) hem de Suriyeli bireylerde değer, standart ve rehberlik sapmasına ve Türkiye’ye yabancılaşmalarına yol açabilmektedir.

Yukarıdaki arka plana yönelik bölümlerin de gösterdiği üzere, Türkiye’deki Suriyelilere yönelik politikalar, ulusal politika ve uluslararası jeopolitik dinamikler ile yakından ilintili olarak değişme ve gelişme göstermiştir. Mültecilerin sorunları hükümetin birincil kaygıları olan ulusal ve uluslararası politika konularının yanında çoğunlukla ikincil konumda yer almıştır. Özellikle son yirmi yıldır iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Suriyelilerin Türkiye’ye kabulü ve ülkedeki varlıklarını çeşitli değerlere ve ideolojik çerçevelere bağlamıştır. AKP’nin göç ve mülteci sorunlarına yaklaşımı bu çalışma içinde özetlemeye çalıştığımız şekliyle, oldukça araçsaldır ve sıklıkla iç ve dış politikada pazarlık unsuru olarak belirginleşmektedir. Örneğin AKP’nin ilgili politika ve söylemleri Suriyeli mültecilere karşı göreceli olumlu bir şekilde çerçevelenirken, bu politika ve söylemler hegemonik

medeniyetçi popülist bir üslup, dinsel bir millet ve Osmanlı mirası anlayışıyla evirilmiştir (Yanaşmayan, Üstübcü, & Kaşlı, 2019). Sonuç olarak bu dönemde ülkedeki göç ve mülteci sorunlarının yönetiminde bazı modernleşme çabalarına rağmen politika ve uygulamalarında genelde bir dizi milliyetçi ve gelenekçi eğilim açık şekilde kalıcı olmuştur (İçduygu & Aksel, 2021). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) hegemonik medeniyetçi popülist üslubu, dinsel bir millet ve Osmanlı mirası anlayışının yanı sıra geçici koruma altındaki Suriyelileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin potansiyel gelecek vatandaşları olarak gören algısının da bir yansımasıdır. AKP, özellikle ikinci jenerasyonun uyum politikalarını yönlendirerek Suriyelileri gelecek seçmenler olarak görmekte, iç politikada verdiği geri dönüş ya da dış politikada verdiği üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme mesajına ek olarak Suriyelilere karşı bir "ensar" mesajı da inşa etmekte, bu çerçevede araçsal rasyonel bir tutum ile politika tutarlılığını göz ardı etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma boyunca vurguladığımız gibi uluslararası mülteci rejimi mülteciliğin temel sorununa "en iyi ve en kalıcı çözüm önerisi" olarak ilk sığınma ülkesine entegrasyon, kaynak ülkeye geri gönderme ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme seçeneklerini sunmaktadır. Türkiye'de mültecilerin geçiciliğine yönelik söylem ve politika araçları, mültecilerin entegrasyonu sorunsalına net yanıt vermeyip onları bir "kalıcı-geçicilik" durumuna maruz bıraksa da, "11. Kalkınma Planı"(2019-23) ve "Uyum Strateji Belgesi – Ulusal Eylem Planı" (2018-23) gibi temel politika belgelerinde Suriyelilerin entegrasyonu için bir dizi somut planlamalar yapıldığı görülmektedir. Suriyelilerin Türkiye'deki kalış sürelerinin uzaması ve Suriye'deki siyasal sorunun süregelmesi geri dönüş olasılığını azalttığı belirgindir, ayrıca Suriye sınırındaki Türkiye tarafından tek kurulduğu savunulan güvenli bölge ile ilgili jeopolitik, sosyal ve ekonomik sorunların da yüksek olduğu açıktır. Bu koşullar altında Suriyelilerin geri dönüşünün sürdürülebilir bir politika olarak ele alınması zordur. Üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme ise, AB ve diğer üçüncü ülkelerin dışsallaştırma (externalization) politikaları ve taraflar arasındaki göçe dayalı ilişkilere bir çerçeve niteliğinde olan AB-Türkiye Bildirisi, yeniden yerleşim olasılığını ve seçeneklerini gerçekçi kılmaktan oldukça uzaktır. Özet olarak, Türkiye'de devletin bu kalıcı üç çözüm yolu üzerine söylem ve uygulamaları belirgin şekilde çelişkili bir görüntü çizmemekte, ayrıca bu üç seçeneğin hem iç politika da hem de dış politika araçsal kullanımına da açıkça göstermektedir.

Bu çalışma Türkiye'nin Suriyelilere yönelik politikalarındaki çelişkileri irdeleyerek, "politika tutarlılığı" (policy coherence) literatürü içinde bir vaka analizi sunmayı amaçlamıştır. Bu anlamda ayrıca geliştirilen ampirik tartışma ile ilgili kuramsal çerçeveye katkıda sağlamayı da amaçlamıştır. Burada söz edilen politika tutarsızlığının iki temel nedeni olduğu vurgulanmalıdır. İlk olarak, uluslararası sığınma rejiminin küresel düzeydeki krizidir: bu rejim küresel boyutta mültecilerle ilgili "sorumluluk paylaşımı" ilkesinin yerini "sorumluluğu başka aktörlerin (özellikle kitlesel mülteci gönderen ülkelere komşu ülkelere) üzerine atma" tutumunu, kısacası dışsallaştırmayı, öne

çıkarmaktadır. Özellikle bu eğilim üçüncü ülkeye yerleşme/yerleştirme seçeneğini bu rejimin dışına atmakta, Türkiye gibi yoğun kitlesel mülteci alan ülkeleri ya entegrasyon ya da geri dönüş/gönderme seçenekleri ile karşı karşıya bırakmaktadır. İkinci olarak, Suriyeli mülteciler konusu Türkiye için özelden kuzey Suriye'deki Kürt sorunu, genelde bölgedeki daha geniş yansımaları olan Kürt sorunu bağlamında, büyük bir siyasal tartışmaya temel ve içsel bir konu haline gelmiştir: bu durum özellikle kuzey Suriye'de Türkiye'nin askeri hareketler ile güvenli bölge oluşturması konusu ile Suriyeli mültecilerin geri dönüşü konularının üst üste binmesi ile ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, 2023 yılında olacak seçim dönemine girilmesi bağlamında, 2021 yılında artan bir ivme ile Türkiye'nin ağır bir ekonomik kriz içinde olması ve toplumsal anlamda göçmen ve mülteci karşıtlığının artışı ile Türkiye'deki Suriyeliler konusunun aşırı düzeyde siyasallaşması entegrasyon tartışmaları üzerine de ciddi bir gölge düşürmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de Suriyeliler ile ilgili politikalarındaki karmaşa ve tedirginlik farklı alanlar veya düzeylerdeki politika hedeflerinin uyumsuzluğundan ve politika müdahalelerinin araçsal rasyonel bir tavırla her bir farklı politika hedefini farklı araçlarla desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Dış politikada Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadaki belirsizlikler ve iç politikada Türkiye'nin hızla değişen kutuplaşmış siyasi iklimi nedeniyle mülteciler sık sık yeni ve farklı düzenlemelere tabi olunan zorlu bir durumla karşı karşıyadırlar. Diğer bir söyleyişle Türkiye'de devletin geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik, üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme, Türkiye'ye uyum ve Suriye'ye geri dönme/gönderme çerçevesindeki politika tutarsızlıklarını iç ve dış siyaset alanlarında bu konuların araçsallaştırılması bağlamında görmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Aksel, D. B., & İçduygu, A. (2019). *Borders and the mobility of migrants in Turkey*.
http://ceaseval.eu/publications/32_WP4_Turkey.pdf (Erişim tarihi: 16 Eylül 2022)
- Broome, A., & Quirk, J. (2015). The politics of numbers: The normative agendas of global benchmarking. *Review of International Studies*, 41, 813-818.
- Chimni, B. S. (2004). From resettlement to involuntary repatriation: Towards a critical history of durable solutions to refugee problems. *Refugee Survey Quarterly*, 23(3), 55-73.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Erdoğan, M. M. (2021). *Suriyeliler barometresi 2020*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- European Council. (2016). *EU-Turkey Statement, 18 March 2016*. Brüksel: Foreign Affairs & International Relations.
- Frelick, B. (2007). Paradigm shifts in the international response to refugees. İçinde J. White, & A. Marsella, (der.), *Fear of persecution: Global human rights, international law, and human well-being* (s. 33-58). MD: Lexington Books.
- Galagher, D. (1994). Durable solutions in a new political era. *Journal of International Affairs*. 47(2), 429-450.
- Gammeltoft-Hansen, T. (2014). International refugee law and refugee policy: The case of deterrence policies. *Journal of Refugee Studies*, 27(4), 574-595.
- ICG. (2018). *Turkey's Syrian refugees: Defusing metropolitan tensions*. Brüksel: International Crisis Group.<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions> (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2022)
- İçduygu, A. (2015). *Syrian refugees in Turkey: The long road ahead*. Washington DC: Migration Policy Institute.
- İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2021). Turkey's responses to refugees: past and present. İçinde J. Jongerden, *The Routledge handbook on contemporary Turkey*, (s. 444-455), Londra: Routledge.
- İçduygu, A., & Millet, E. (2016). *Syrian refugees in Turkey: Insecure lives in an environment of pseudo-integration*. İstanbul: Global Turkey in Europe.
- İçduygu, A., & Nimer, M. (2019). The politics of return: Exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. *Third World Quarterly*, 41(3), 1-19.
- Kaya, A., Rottman, S., Gökalp-Aras, E., & Şahin-Mencütek, Z. (2020). *Reception and integration of Syrian refugees in Turkey*. Uppsala: RESPOND.
- KNOMAD, OECD, UNDP. (2020). *Measuring policy coherence for migration and development: A new set of tested tools*. Global Knowledge Partnership on Migration and Development (KNOMAD).

- May, P. J., Sapotichne, J., & Workman, S. (2006). Policy coherence and policy domains. *Policy Studies Journal*, 34(3), 381-403.
- Memişoğlu, F., & Igit, A. (2016). Syrian refugees in Turkey: Multifaceted challenges, diverse players and ambiguous policies. *Mediterranean Politics*, 22(3), 1-22.
- Newland, K. (2019). Temporary protection as the new normal in refugee policy. *Vicious cycles: Toward a research agenda on return and repeat displacement*. Philadelphia: Perry World House, University of Pennsylvania.
- Nozick, R. (1993). *The nature of rationality*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Parsons, W. (2004). Not just steering but weaving: Relevant knowledge and the craft of building policy capacity and coherence. *Australian Journal of Public Administration*, 63(1), 43-57.
- Rygiel, K., Baban, F., & Ilcan, S. (2016). The Syrian refugee crisis: The EU-Turkey 'deal' and temporary protection. *Global Social Policy*, 16(3), 315-320.
- Sert, D. (2014). Elements of uncertainty in Turkey's refugee system. *Turkish Policy Quarterly*, 13(1), 160-164.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An out-Line of interpretive sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Yanaşmayan, Z., Üstübcü, A., & Kaşlı, Z. (2019). Under the shadow of civilizationist populist discourses: Political debates on refugees in Turkey. *New Diversities*, 21(2), 37-51.

Geliş Tarihi:
26.10.2022
Kabul Tarihi:
06.11.2022
Yayımlanma Tarihi:
11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Kaya, A. (2022). Türkiye’de entegrasyon tartışmaları: aktörler ve rolleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye’nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 335-359. doi:10.46928/iticusbe.1194893

TÜRKİYE’DE ENTEGRASYON TARTIŞMALARI: AKTÖRLER VE ROLLERİ

Araştırma

Ayhan Kaya

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Bilgi Üniversitesi

ayhan.kaya@bilgi.edu.tr

Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü öğretim üyesidir. Halihazırda 2019 yılında başlayan ve 2023 yılında bitecek olan ve Avrupa’da gençler arasında radikalleşme konulu bir Avrupa Araştırma Konseyi çalışması yürütmektedir. 2011 yılı itibariyle Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Jean Monnet Profesörü olarak ödüllendirilmiştir. 2016-2017 Akademik yılında Floransa’da bulunan European University Institute içinde Jean Monnet Fellow olarak araştırmalarını yürüten Kaya’nın araştırması Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ hareketler ve Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler konusundadır. Kaya’nın diasporalar, kimlik, uluslararası göç, etnisite, milliyetçilik, çokkültürcülük, yurttaşlık, ulusaşırı alan, mülteciler, popülizm ve sürdürülebilir kalkınma gibi konular hakkında kitap, makale ve tercümeleleri bulunmaktadır. Kaya, 2013 Yılında Aziz Nesin Profesörü olarak Almanya’da Viadrina Avrupa Üniversitesi’nde ve 2011 yılında da Willy Brandt Profesörü olarak İsveç’te Malmö Üniversitesi’nde araştırmalarına devam etmiş ve dersler vermiştir. Kaya, 2003 yılı Sosyal Bilimler Derneği Araştırma ödülü ile 2005 yılı Türkiye Bilimler Akademisi Ödülüne layık görülmüştür. Kaya, Bilim Akademisi üyesidir.

TÜRKİYE’DE ENTEGRASYON TARTIŞMALARI: AKTÖRLER VE ROLLERİ

Ayhan Kaya
ayhan.kaya@bilgi.edu.tr

Özet

Bu makale, Türkiye’de göçmenlerin uyumu alanında Osmanlı’dan günümüze ortaya çıkan farklı uyum modelleri hakkında ikincil kaynaklara ve yazarın kendi alan çalışmalarından elde ettiği bulgulara referansla değerlendirmeler yapmaktadır. Etno-kültürel ve dinsel farklılıkların siyasal yönetişimi konusunda Osmanlı’dan gelen çokkültürcü gelenek ile cumhuriyet dönemiyle birlikte ortaya çıkan cumhuriyetçi modelin Türkiye’de son yıllarda iç içe geçtiği görülmektedir. Geçtiğimiz on yılı aşkın sürede yaşanan kitlesel Suriyeli göçü ile birlikte ortaya çıkan entegrasyon tartışmalarını teorik, tarihsel, hukuksal ve kurumsal yanlarıyla tartışmak ve entegrasyon süreçlerinde rol oynayan aktörlerin rollerini ele almak bu makalenin asıl amacıdır. Çalışmada entegrasyon ve uyum kavramları eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

Amaç: Kitlesel Suriyeli göçü ile birlikte ortaya çıkan entegrasyon tartışmalarını teorik, tarihsel, hukuksal ve kurumsal yanlarıyla tartışmak ve entegrasyon süreçlerinde rol oynayan aktörlerin rollerini ele almak bu makalenin birinci amacıdır.

Yöntem: İkincil kaynaklardan ve yazarın kendi alan araştırmalarının bulgularından faydalanarak daha çok betimsel bir çalışma yapmak.

Bulgular: Günümüzde cumhuriyetçi ve çokkültürcü modelin göçmenlerin entegrasyonu süreçlerinde iç içe geçmiş bir şekilde kullanılıyor olduğunu göstermek; ve 2015 ve 2020 yılları arasında Türkiye’nin geçici koruma altındaki Suriyelilerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim ve yurttaşlık gibi alanlardaki uyum prosedürlerine büyük bir ilerleme kaydettiği saptamasını yapmak.

Özgünlük: Göçmenlerin uyumu konusunda uluslararası literatürden de faydalanarak Türkiye’nin tarihsel olarak hangi uyum modellerine daha yakın olduğu konusunda bilimsel bir değerlendirme yapmak.

Anahtar Kelimeler: Uyum, Çokkültürcülük, Cumhuriyetçi, Ayrımcılık, Farklılıklar, Toplumsal Katılım

JEL Sınıflandırması: R23

DEBATES ON INTEGRATION IN TURKEY: MAJOR ACTORS AND THEIR ROLES

Abstract

This article analyses different integration models that have emerged from the Ottoman period to the present in the field of immigrant integration in Turkey. To do so, the author benefits from the secondary sources as well as from his own field studies. The main premise of the article is that the debates on migrant integration in Turkey benefit from both multiculturalist and republican models of integration. Based on the theoretical, historical, legal and institutional aspects of migrant integration in Turkey as well as the role of the actors in this process, the main purpose of this article is to discuss the integration debates that have emerged with the mass migration of Syrians over the past ten years. In the study, the concepts of integration and harmony (uyum) will be used synonymously.

Purpose: The primary purpose of this article is to discuss the integration debates that emerged with the mass migration of Syrians to Turkey and the role of various actors in the integration processes.

Methodology: Doing a more descriptive study by making use of secondary sources and the findings of the author's own field studies.

Findings: To demonstrate that today the republican and multicultural models are used intertwined in the integration processes of immigrants; and to determine that between 2015 and 2020, Turkey made great progress in compliance procedures for Syrians under temporary protection in areas such as access to education and health services and citizenship.

Originality: To make a scientific analysis of the integration models Turkey has historically been closer to, by making use of the international literature on the integration of immigrants.

Keywords: Integration, Multiculturalism, Republicanism, Differentialism, Diversity, Social Participation

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Türkiye, etno-kültürel ve dinsel farklılıkların siyasal yönetişimi konusunda yakın tarihi itibarıyla ilginç birtakım özellikler taşımaktadır. Çokkültürcü ve cumhuriyetçi modellerin her ikisinin de yakın zamanda uygulandığı ve toplumsal bellekte yer edindikleri bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan "millet sistemi", çokkültürcü yönetim modelinin tarihsel arka planını oluştururken modern Türkiye Cumhuriyeti devleti ise, etno-kültürel ve dinsel farklılıkları yönetebilmek için cumhuriyetçi retoriği benimsemiştir (Tunaya, 1960; Mardin, 1981, 1997; Keyder, 1997; Mardin, 1997; Zürcher, 2003; Ülker, 2007; Barkey, 2008). Dolayısıyla, Anadolu toprakları kısa zamanda hem çokkültürcü hem de cumhuriyetçi modeli uygulayan ender örneklerden biridir. Bu makalenin amacı kitlesel Suriyeli göçü ile birlikte ortaya çıkan entegrasyon tartışmalarını teorik, tarihsel, hukuksal ve kurumsal yanlarıyla tartışmak ve entegrasyon süreçlerinde rol oynayan aktörlerin rolleri ele alınacaktır. Çalışma, göç ve mülteci araştırmaları çerçevesinde ortaya çıkan teorik tartışmalardan, ikincil kaynaklardan ve yazarın alan çalışmalarından yola çıkarak elde ettiği bulgulardan ve gözlemlerden yararlanmaktadır. Çalışmada sırasıyla farklı ülke örneklerinde entegrasyon modellerinin nasıl uygulandığı, Osmanlı'dan günümüze Türkiye'deki entegrasyon yaklaşımları, günümüz Türkiye'sinde göçmen entegrasyonu süreçlerinde karşılaşılan kavramsal ve kurumsal çerçevenin ayrıntıları, entegrasyon süreçlerinde yere alan aktörlerin rolleri ve son olarak Entegrasyon Politikalarının Türkiye'deki normatif çerçevesi ele alınmaktadır. Batıda daha çok entegrasyon kavramı kullanılırken Türkiye'deki tartışmalarda "uyum" kavramının yoğunluklu olarak tercih edildiği görülmektedir. Çalışmada entegrasyon ve uyum kavramları eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI: AYRIMCI ÇOKKÜLTÜRCÜ VE CUMHURİYETÇİ UYUM MODELLERİ

Neoliberal ve kültüralist yönetim biçimlerinin egemen olduğu günümüzde, özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde göçmenlerin entegrasyonu linguistik ve kültürel asimilasyonla paralel olarak anılmaktadır. Örneğin, göçmenlerin öncelikli olarak buldukları ülkenin resmi dilini konuşmaları ve ülkenin kültürel kodlarını özümsemiş olmaları gerekir. Uyumu linguistik ve kültürel öğelerin benimsenmesine indirgeyen bu yaklaşım, günümüzde oldukça yaygındır (Schinkel, 2017, 2018). Göçmenlerin uyum öncelikli olarak sosyo-ekonomik, siyasal ve yapısal düzeylerde gerçekleşmesi beklenen bir süreçtir. Bu çerçevede, iş piyasalarına, eğitime, sağlık hizmetlerine, siyasal kaynaklara eşit erişim hakkı, uyum süreçlerinin bileşenleri şeklinde karşımızda çıkmaktadır (Kaya, 2012).

"Entegrasyon" kavramı hakkında tartışmalar devam etmektedir. Göçmenlerin entegrasyonu toplu düzeyde değil, birey düzeyinde ölçülür. Etimolojik olarak, entegrasyon sözcüğünün kökeni Latince "*integer*" kavramında türetilmiştir ve "bütün" anlamına gelir. Ancak, bir bireyin toplumsal açıdan entegre olup olmaması, diğer bir deyişle var olan bütüne eklenmesi tek başına bir şey ifade etmez. Entegrasyon kavramı ifade ettiği anlam açısından, mevcut bütüne herhangi yeni bir parçanın

eklenmesi durumunda bütünsel yapının tamamıyla değişeceğini ifade eder (Schinkel, 2017, s. 101). Dolayısıyla entegrasyon aslında toplumsal bütünün ve yeni gelen unsurun karşılıklı olarak birbirlerinin değişimine yol açar. Bütün statik değildir, dinamiktir, değişkendir. Yeni gelen ister istemez bu değişimi yeniden başlatır ve kendiyle birlikte bütünün de dönüşümüne neden olur. Bu nedenle, sık sık “entegrasyon tek taraflı değil, çift taraflı bir süreçtir” ifadesi konuyu çalışanlarca kullanılır ve bu yersiz kullanılan bir ifade değildir. Entegrasyon kavramı özü itibariyle toplum ve yeni gelenlerin karşılıklı değişimini ifade eden bir kavram olduğu için kavramın kullanılması bir sakınca yaratmamalıdır. Tüm bu ilkesel tartışmaların yanı sıra, entegrasyonun sınıfsal bir boyutunun da olduğu unutulmamalıdır. Gündelik hayatta entegrasyon bağlamında yapılan tartışmalarda varsıl, kozmopolitan, orta veya üst sınıflardan gelen ve çok dilli göçmenlerin çoğunluk toplumuna entegre olmaları şeklinde tartışmalara pek rastlanmadığı görülürken daha çok yoksul, işçi sınıfına ait olan veya işsiz olan göçmenlerin çoğunluk toplumuna entegre olmaları beklenmektedir (Schinkel, 2018).

Entegrasyon süreçlerinin linguistik ve kültürel olana ilişkin tanımlandığı günümüzde, çoğunluk toplumlarına ait aktörlerin göçmen kökenli insanların toplumla bütünleşmedikleri, dil öğrenmek istemedikleri ve kültürel kodları benimsemedikleri şeklinde bazı şikâyetleri dillendirdikleri bilinmektedir (Bauböck ve Joppke, 2010). Entegrasyon sadece kültür, tarih ve dile ilişkin konularda çoğunluk toplumuna benzeşmekle mi ilgili bir konudur? Linguistik ve kültürel bağlamda göçmenlerin ve onların çocukları çoğunluk toplumu tarafından istenilen düzeye geldiklerinde sosyo-ekonomik, psikolojik ve siyasal açılardan da buldukları topluma gerçekten uyum sağlamış olurlar mı? Bu durumda, kurumsal ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi sorunların üstesinden gelebilirler mi? Bu soruların yanıtlarını henüz bugüne değin uygulanan dışlayıcı, cumhuriyetçi ve kültüralist uyum modelleri verebilmiş değil. Bu nedenle, bu çalışmada interkültüralist bir perspektifi benimseyen ve entegrasyonun çift taraflı bir süreç olduğunu, diğer bir deyişle göçmen toplulukları değiştirirken aynı zamanda ev sahibi çoğunluk toplumunu da dönüştüren karşılıklı bir etkileşim süreci olduğunu iddia edilirken, aynı zamanda son yıllarda entegrasyon sürecinde rol oynayan aktörlerin analizi yapılacaktır.

Etno-kültürel ve dinsel farklılıkların yönetimi konusunda üç farklı siyaset anlayışından bahsetmek mümkündür: *Ayrımcı-tecrit edici model (segregationist model)*, *çokkültürcü çeşitlilik içinde bütünlük modeli (unity-in-diversity)* ve *cumhuriyetçi çeşitlilik-üstü-bütünlük modeli (unity-over-diversity)* (Schnapper, 1998, 2004). Genel olarak bakıldığında, *ayrımcı/dışlayıcı model*, yakın zamana değin Almanya’da görülen “misafir işçi” (*gastarbeiter*) uygulamasında tecrübe edildiği üzere, göçmenleri çoğunluk toplumunun dışında tutmaya çalışan, göçmenler ile ev sahibi toplumun üyelerinin karşılıklı etkileşime girmelerini arzu etmeyen ve göçmenleri geçici olarak kabul eden anlayıştır. Bu modelin bugün itibariyle küresel dünyada pek uygulanma ihtimalinin olmadığı açıktır. Kaldı ki, Almanya bu modeli 2000 yılı itibariyle terk etmiştir (Kaya, 2012).

Batılı olmadığı düşünülen toplumsal grupların ‘çokkültürcülük’ ideolojisi çerçevesinde oluşturulan ve fonlanan kuruluşlarda kendilerini temsil edebilmelerinin sağlanması, söz konusu kültürler ile “ev

sahibi” kültür arasında yer aldığı düşünölen sınırların derinleşmesine neden olduğu iddiası çokkültürcölük ideolojisinin soldan eleştirisi anlamını taşır. Çokkültürcölük ideolojisi, kültürleri, birbirlerinden ayrı kompartımanlar şeklinde tanımlama eğilimindedir. Kùltürleri kendilerine özgü tözsel ve statik yapılar olarak gören bu anlayış, kültürleri etnik gruplara ait birer meta olarak tanımlama eğilimindedir. Bu bağlamda, etno-kültürel azınlıkların “folklorik” ve “egzotik” niteliklerini ön plana çıkaran ‘çokkültürcölük’ anlatısının, pek çok olumsuzluğu beraberinde getirdiği ifade edilebilir. John Russon (1995) çokkültürcölük anlatısının genellikle olumlu bir anlatı olarak görüldüğünü söylerken, çokkültürcölük ideolojisini hayata geçiren kurumların ‘ötekine’ ait kültürleri çoğunluk toplumunun üyesi olan bireylerin gözünde daha da ‘ötekileştirdiğini’ ve “egzotik” kıldığını iddia etmektedir. Benzeri bir eleştiriyi Renato Rosaldo (1987) ve Olaf Radtke (1994) ve Willem Schinkel (2017, 2018) gibi yazarlar da farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda yapmışlardır.

Aslında, batılı-olmayan çeşitli kültürlerin müzik, plastik sanatlar ve seminerler aracılığıyla temsil edilmesi “batı ve geri kalanı” şeklindeki sınıflandırmanın pekiştirilmesinden başka bir şey değildir. Bu “egzotik ötekilerin” kültürel oluşumlarının çokkültürlü alanlarda temsili, “ayrık” olduğu söylenen kültürler arasındaki sınırları derinleştirir. Çokkültürcölük ideolojisi kültürleri kompartımanlara ayırma eğilimindedir. Bunun yan ısıra, kültürleri etnik gruplara bağlı, kendi içinde tutarlı, birleşik ve yapısal bütünlükler olarak kabul eder. Çokkültürcölük, kültür kavramını bir etnik grubun mülkiyeti olarak tözselleştirerek, kültürleri bağımsız birimler olarak şeyleştirme ve farklılıkları aşırı vurgulama riskini taşır.

Öte yandan çokkültürcölük model, birey hakları üzerinden değil de grup hakları üzerinden inşa edilen bir model olduğundan, göçmen kökenli bireyleri kendi etno-kültürel veya dinsel grupları içine hapseden ve dolayısıyla bireysel anlamda özgürleşmenin yolunun tıkayan bir etki de yaratmaktadır. Bu yönüyle göçmen kökenli grupları etno-kültürel ve dini sınırlar içine iten çokkültürcölük model söz konusu grupları siyasal, toplumsal ve iktisadi hak arayışlarından da uzaklaştırdığı görölmektedir (Kaya, 2000, Russon, 1995, Rosaldo, 1987). Çokkültürcölük modelde altı çizilmesi gereken bir diğer sorun da, ev sahibi siyasal otorite karşısında söz konusu cemaatleri temsil ettiğini ileri süren ve bu durumdan sembolik ve/veya maddi çıkar sağlayan aracı (*broker*) kişilerin ortaya çıkıyor olması gerçeğidir. Olaf Radtke (1994) ortaya çıkan bu durumu “çokkültürcölük klientalizm” olarak tanımlamıştır. Buna göre, bu tür lider olarak ortaya çıkan kişilerin çıkarları, cemaatin sınırlarının daima güçlü tutulmasına ve dolayısıyla göçmenlerin toplumsal açıdan daha da marjinalleşmesine neden olduğu görölmektedir (Kaya, 2012).

Diğer yandan *cumhuriyetçi entegrasyon modeli*, farklılıklar-üstü bir şekilde dil, ırk, din ve cinsiyet farklarını gözetmeksizin kendince benimsediği yurttaşı milli eğitim müfredatını kullanarak yoluyla yaratmaya çalışır. Söz gelimi, Fransız Cumhuriyetçi geleneği, ulusal değerleri benimseyen herkesin Fransız yurttaşı olabileceği varsayımı üzerine kuruludur. Cumhuriyetçi gelenek, yurttaşlık kurumunun vatana, devlete ve cumhuriyete sadakat anlamına geldiğini düşünür. Siyaset felsefesinde

cumhuriyetçi anlayış, çeşitlilik-üstü-bütünlük (*unity-over-diversity*) şeklinde formüle edilebilir. Cumhuriyetçiler, etno-kültürel ve dinsel gruplara bir takım ayrıcalıklı hakların (grup hakları) verilmesini yanlış bulurlar. Cumhuriyetçiler, grup-merkezli çokkültürcü yaklaşım yerine bireysel hakları önceleyen bir yaklaşımı savunurlar. Ancak, günümüzde Fransız cumhuriyetçi idealin retorik düzeyde kaldığı, uygulamaların daha çok asimilasyoncu hale büründüğü gözlemlenmektedir (Schinkel, 2017; Kaya, 2012).

LİTERATÜR TARAMASI: OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNİN FARKLILIĞININ YÖNETİMİ

Anadolu, bir yandan çokkültürlü demografik niteliği ve diğer yandan cumhuriyetçi bir anlayışla etno-kültürel ve dinsel farklılıkları yönetmiş olması açısından oldukça ilginç bir coğrafyadır. Çokkültürcü Osmanlı geleneğinden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş olmasına rağmen, millet sisteminin pek de değişmediği görülmektedir. Millet sistemi, dini farklılıklar üzerinden bir yönetim modeli oluşturma anlamına gelirken, cumhuriyetçi sistem ise eşit yurttaşlık kurumu üzerinden bir yönetim modeli benimsemiştir. Çokkültürcü model grup hakları üzerinden hareket ederken, cumhuriyetçi model ise birey hakları üzerinden hareket etmektedir (Mardin, 1981; Keyder, 1997; Yıldız, 2001; Ülker, 2007; Barkey, 2008).

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ülkedeki yabancılara ilişkin çok sayıda hukuki düzenleme gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca uygulamada olan Yurttaşlık Kanunu, çalışma hayatını düzenleyen kanunlar ve diğer ilgili kanunlar genellikle Türk etnisitesinden ve İslam dininden olmayanların dışlanmasına yönelik birtakım maddeler içermiştir (Yıldız, 2001; Keyman ve İçduygu, 2005; İçduygu ve Korfalı, 2014). Türkiye'de yurttaşlık rejiminin küreselleşme süreçleriyle ortaya çıkan demografik ihtiyaçları karşılamak yerine, etno-kültürel ve dinsel sınırları yeniden üreten bir çerçeve çizdiği görülmektedir. Türkiye'nin erken dönem göç ve yurttaşlık politikaları ulus-devlet yaratma süreci içinde şekillenirken Türk soyundan ve kültüründen olan başka ülke yurttaşlarının ülkeye gelişleri ve entegre olmaları mümkün olmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte "Türk ve Müslüman" olmayan farklı kategorideki göçmenlerin Türkiye'ye gelmeye başladıkları görülmektedir (İçduygu ve Korfalı, 2014). Bu çerçevede, Türkiye göç alan bir ülke olarak ilgili politikalarını da değiştirme sürecine girmiştir. Son on yıl içinde, vize koşullarından ikamet ve çalışma izinlerine, sığınma ile ilgili düzenlemelerden uyum ve yurttaşlık düzenlemelerine kadar birçok konuda ilgili yasal ve idari mevzuatta değişikliğe gidilmiştir. Bu açıdan, 2013 yılında çıkarılan ve 2014 Nisan ayında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Türkiye'nin resmi olarak göç alan bir ülke olduğunun kabul edilişi olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda genel hatlarıyla anlatılan ayrımcı model, göçmenleri dışlayan ve uyum konusunda hiçbir şey söylemeyen bir model olduğundan göz ardı edilebilir. Çokkültürcü yaklaşım, her ne kadar kültürler arasında eşitliğe vurgu yapsa da etno-kültürel-dinsel azınlıkların ve göçmenlerin kültürleri ile çoğunluğun kültürü arasındaki sınırların derinleşmesine neden olur. Çokkültürcü uyum modeli

ister istemez kültürel, etnik ve dini gettoların oluşmasına ve bu tür gettolarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve siyasal kaynaklardan eşit bir şekilde pay almalarına olanak tanımayacaktır. Çokkültürcü uyum modeli, kültürler arasında eşitliğe vurgu yaparken kültürlerin birbirleriyle karışmaması gerektiğini savunmaktadır. Azınlıkların ve göçmenlerin kültürlerini egemen toplumun kültüründen uzak tutan çokkültürcülük ideolojisi, azınlıklara kültürel ve dini kimliklerini rahatlıkla yüceltmeleri imkanını verirken bu tür grupları siyasal ve toplumsal kaynakların paylaşımı süreçlerinden büyük ölçüde uzak tutabilmektedir. Öte yandan, Fransa’da olduğu üzere maddi uygarlık söylemi üzerine inşa edilen cumhuriyetçi yaklaşım ise, göçmenlerin egemen toplumun uygarlık normlarına, değerlerine ve diline asimile olması gerektiğinin altını çizer. Cumhuriyetçi yaklaşım her ne kadar teoride devletin, dinsel ve etnik farklılıklara eşit mesafede olduğu üzerinden bir söylem inşa etse de, pratikte kültürler arasında bir hiyerarşinin var olduğunu var sayar ve çoğunluk toplumunun kültürünü bu hiyerarşinin en üstüne yerleştirir. Bu nedenle, her iki yaklaşım da gettolar, paralel toplumlar ve dışlanmış kitleler oluşturur (Kaya, 2012). Bu açmazdan kurtulmak için, göçmen kökenli insanların iş piyasalarına, eğitim ve sağlık hizmetlerine, siyasal alana ve yerel siyasete erişimleri için gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve yerel düzeyde göçmenlerin uyumları için merkezi devlet, yerel yönetim, ilgili sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler ve göçmen grupların temsilcileriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmek gerekmektedir.

Göçmen kökenli insanların içinde buldukları ülkenin toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel yaşantısına entegre olabilmeleri için pek çok farklı model geliştirilmiş ve bu bağlamda farklı kavramlar kullanılmıştır. Bu bağlamda, eritme potası, çokkültürlülük, çoğulculuk, çeşitlilik, uyum, entegrasyon, kaynaşma, birlikte yaşamak, hoşgörü, saygı, tanıma ve benzeri pek çok kavram üretilmiştir (Kaya, 2013). Bir göç ülkesi haline gelen Türkiye’de getto tarzı göçmen topluluklarının oluşmasını engellemek ve dolayısıyla göçmenlerin çoğunluk toplumu tarafından dışlanmalarını ve yaftalanmalarını engelleyebilmek için çoğunluk toplumuyla göçmenlerin birbirleriyle etkileşime girebilecekleri alanların ve imkânların yaratılması gerekmektedir (Meer and Madood, 2009; Wood, 2010; Schinkel, 2018).

KAVRAMSAL VE KURUMSAL ÇERÇEVE: TÜRKİYE’DE GÖÇMEN ENTEGRASYONU

1990’lı yıllarda başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçte Türkiye, çevresinde yaşanan konjonktürel gelişmeler ve ülkenin sergilediği ekonomik büyüme nedeniyle uluslararası göçmenlerin tercih ettikleri bir coğrafya haline gelmiştir. Ülkeye yasal ve yasal olmayan yollarla giriş yapan insanların Türkiye için birtakım fırsatlar ve tehditler sunduğu bilinmektedir. Bir yandan ülkeye giriş yapan kalifiye insanların sayısında artış olurken, diğer yandan ülkede bulunan düzensiz göçmenlerin ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı hızla artmıştır (Erdoğan ve Kaya, 2015). Bu tür göç dinamiklerine 2011 yılı itibariyle sayıları hızla artan ve 2022 yılı ortası itibariyle yaklaşık 4 milyon olan Suriyeli toplulukların Türkiye’ye yerleşmesi ile birlikte Türkiye’nin göç ve uyum olguları ile

imtihamı giderek daha karmaşık bir hal almıştır. Son yıllarda sayıları hızla artan ikâmet talebinde bulunan göçmenlerin, geçici koruma altındaki göçmenlerin ve uluslararası koruma talebindeki göçmenlerin varlığı nedeniyle Türkiye'nin göç yönetim süreçleri de giderek karmaşık bir yapıya bürünmek durumunda kalmıştır.

Değişen küresel ve bölgesel koşullar nedeniyle Türkiye'de geçici veya daimi ikâmet talebinde bulunanlar ile birlikte geçici koruma ve uluslararası koruma talebinde bulunanların sayıca artıyor olması göç ve uyum konusundaki kavramsallaştırmalarımızın da farklı ihtiyaçlara yanıt verecek şekilde yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede uyum konusunda da yeniden bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Göç İdaresi Başkanlığı'nın uyum konusundaki hassasiyeti de bu ihtiyacın bir ürünüdür.

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından başta Türkçe olmak üzere İngilizce ve Almanca da hazırlanan Türkiye ve Göç Kitapçığında, Türkiye'nin nasıl bir göç ülkesi haline geldiği tarihsel referanslarla anlatıldıktan sonra Türkiye'de göçmenler, mülteciler ve geçici koruma altında yaşayanlar hakkında bilgi verilmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)¹ hakkında da ayrıntılı bilgilendirmenin yapıldığı bu kitapçıkta uyum konusuna da bir sayfanın ayrıldığı görülmektedir.² Bu sayfada yer alan bilgiler aynen aşağıdaki gibidir:

“Uluslararası Kanunda ve Genel Müdürlüğümüz çalışmalarında öngörülen uyum, ne *asimilasyon ne de entegrasyondur*. Göçmenle toplumun *gönüllülük* temelinde birbirlerini *anlamalarıyla* ortaya çıkan *harmonizasyondur*. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, yabancıların ve uluslararası koruma başvurusu ve statüsü sahibi kişilerin toplumla *karşılıklı uyumu* için yapılacak çalışmalara imkân tanımıştır. Uyum stratejileri oluşturulurken çok taraflı ve iki yönlü aktif bir etkileşim ile *göçmen odaklı* bir yaklaşım benimsenmiştir. Uyum çalışmalarımız aşağıdaki içerikleri kapsamaktadır. Yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştıracak etkinlikler yapmak; ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak; yabancılar için, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslar düzenlemek; kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere

¹ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu toplam 11 dilde yayınlanmıştır: Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, Arapça, Rusça, Bulgarca, İspanyolca, Yunanca ve Farsça. Göç İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen tanıtım materyallerini indirebilmek için bkz., http://www.goc.gov.tr/icerik6/kurumsal-tanitim-materyalleri_564_565_4608_icerik

² Geçici Koruma altında bulunan insanların kendilerini toplumsal, iktisadi, siyasi ve hukuki açıdan yeterince güvende hissetmedikleri ve dolayısıyla Geçi Koruma halinin söz konusu sığınmacılara yeterince güçlü bir statü verilmediği konusu Türkiye kamuoyunda ve bilimsel çevrelerde fazlasıyla tartışılmaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı etnografik bir bilimsel çalışma için bkz., Biner (2016).

erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri yapmak; kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlamak; kendi kültürel kimliklerinden vazgeçmek zorunda kalmadan ev sahibi topluma uyum sağlamalarını desteklemek; ve toplumda uyum sürecine karşı farkındalık ve anlayış ortamı oluşturmak” (s.25).

Bu alıntıda GİB'nın uyum kavramından ne anladığı konusunda bazı ipuçları elde edilebilmektedir. Uyum kavramının ne asimilasyon ne de entegrasyon anlamına geldiğine vurgu yapan bu metin belli ki, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türk göçmenlerin ve onların çocuklarının buldukları ülkelerde muhatap oldukları uyum modellerinin Türkiye’de yarattığı birtakım olumsuz çağrışımların beraberinde getirdiği kaygılarla kaleme alınmıştır. Asimilasyon kavramının ne denli sorunlu bir kavram olduğunu tartışmaya gerek yok. Bu noktada asimilasyon sürecinin sadece devletin zorlamasıyla gerçekleştirilen bir süreç olmayabileceğini, bazı durumlarda da göçmenlerin sosyo-ekonomik ve politik anlamda kendi kariyerlerini ve çıkarlarını düşünerek bilerek ve isteyerek asimile olmayı tercih edebileceklerini hatırlatmakta fayda olabilir (Kaya ve Kentel, 2005; 2008).

Öte yandan “entegrasyon” kavramı konusunda ortaya çıkan olumsuz algı da, göçmenlerin Avrupa Birliği ülkelerinde tecrübe ettikleri uyum süreçlerinde yaşanan zorluklar ve bu süreçlerin bir türlü istenilen sonuçları vermemesinin yol açtığı olumsuz çağrışımlarla alakalı olsa gerek. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde New York’taki İkiz Kulelere yapılan terör saldırılarından sonra Batı dünyasında ve AB ülkelerinde giderek yükselen entegrasyon tartışmaları ve bir türlü bitmek bilmeyen İslamofobi, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve popülizm tartışmalarının, Türkiye’deki bürokratik çevreler ve karar alıcıların entegrasyon kavramı konusunda eleştirel bir tavır almalarına neden olabilmektedir.

Bu metin içerisinde dikkati çeken diğer kavramlar ise “gönüllülük”, “karşılıklılık”, “harmonizasyon” ve “göçmen odaklılık” şeklinde belirlemektedir. Her bir kavram, bu kitapçıkta teorik ve pratik örneklerle açıklanan farklı uyum modelleri açısından son derece önemlidir ve retorik düzeyde GİB ekibinin göçmenlerin uyumu konusunda dikkat ettikleri öncelikli hususları sergilemektedir. “Gönüllülük” kavramıyla uyum sürecinin zorla olamayacağını, gönüllülük esasında olabileceğini ifade eden bu yaklaşım, aynı zamanda “karşılıklılık” kavramıyla da uyum sürecinin tek taraflı değil iki taraflı bir süreç olduğunun altını çizmek suretiyle bu süreçte göçmenlerle birlikte ev sahibi toplumun da bir dönüşüm sürecine tabi olduğunun altını çizmektedir. Söz konusu bu dönüşüm süreci kültürel ve toplumsal değerlerin karşılıklı “harmonizasyonunu” beraberinde getirecektir şeklinde bir beklentinin karar alıcılar arasında yaygın olduğu görülmektedir. Birlikte, birbirine uyma, katılma gibi anlamlara gelen harmonizasyon, Yunanca kökenli bir kelimedir ve daha çok müzik alanında kullanılır. Genellikle farklı tonları hoş bir şekilde bir araya getirerek etkileyici bir ses yaratmayı ifade etmek için müzikte kullanılır. Harmonizasyon, yani uyum kelimesinin özellikle seçilmesinin nedeni

de çeşitlilikleri (dil, din, kültür gibi farklılıkları gibi) bir ahenk içinde bir araya getirerek hoş bir bütünlük yaratma beklentisi olmalıdır.

Harmonizasyon kavramının içeriğinde iki tarafın uyumu, müzakeresi ve değişimi söz konusu olduğundan uyum sürecinde “karşılıklılık” ilkesine vurgu yapıldığı düşünülebilir. Ayrıca, bu metinde dikkati çeken bir diğer önemli kavram ise “göçmen odaklılık” kavramıdır ve uyum sürecine ilişkin politikalar ve uygulamalar hayata geçirilirken göçmenlerin ihtiyaçlarının ön planda tutulacağı yönünde bir önermeyi içinde barındırmaktadır. Uyum konusunda dile getirilen bu tür kavramlar ve verilen sözler retorik düzeyde oldukça olumlu bir başlangıcın GİB tarafından yapıldığını göstermektedir. Burada hiç şüphe yok ki, merkezi devlet aktörleri, uluslararası örgütler, yerel yönetimler, bilim çevreleri, göçmen kuruluşları ve ilgili sivil toplum kuruluşları arasında 2000’li yılların başından bu yana devam etmekte olan karşılıklı istişare, danışma ve diyalog süreçlerinin göç politikalarının oluşumu sürecinde etkili olmuştur. Ancak, retorikte yer alan bu ve benzeri temennilerin gerçek hayatta karşılık bulup bulamayacağı başka bir tartışmanın konusudur.

6458 sayılı YUKK kapsamında, Türkiye’deki yabancı kişilere yönelik hâlihazırda uygulanan uyum faaliyetleri gönüllülük esasına dayanmaktadır. Mümkün olduğunca gruplar arasında ayırım yapmadan, her statüden yabancının uyum etkinliklerine katılımı desteklenmektedir. Yine GİB yetkilileriyle yapılan görüşmelerde aktarıldığı kadarıyla ifade etmek gerekirse, göçmenlerin toplumsal kabulü ve uyumunun yerelde başlayan bir olgu olduğu kabulünden yola çıkılmaktadır. GİB yetkilileri ayrıca başta yerel yönetimler olmak üzere, kamu, STK, üniversiteler ve gerektiğinde Uluslararası Kuruluşlarla iş birliği içinde bulunulması gerektiğine de inanmaktadırlar. GİB’nın uyum konusundaki ön kabulleri ve varsayımları aşağıda daha ayrıntılı tartışılacak olan ve uyum sürecini çift yönlü bir kaynaşma pratiği olarak tanımlayan kültürlerarası uyum modeliyle benzerlikler taşıdığı iddia edilebilir. Retorik düzeyindeki bu benzerliğin pratik düzeyde de gerçekleşip gerçekleşmeyeceği zaman içinde görülecektir.

Uyum Süreçlerinin Yönetimi: Devlet Aktörleri, Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Örgütlerinin Süreçlerdeki Roller

Türkiye’de uyum süreçleri diğer Batılı ülkelerde olduğu gibi çok katmanlı bir şekilde yönetilmektedir. Başta GİB ve İl Göç İdaresi Müdürlükleri olmak üzere merkezi devlet aktörleri ve onların yereldeki uzantılarıyla birlikte yerel yönetimler, ilgili STKlar, bilim çevreleri ve medya göçmenlerin entegrasyonu süreçlerinin şekillenmesinde önemli roller oynamışlardır.

GİB Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı

Göç alanında bütüncül, uzun vadeli politika ve stratejilerin geliştirilmesine yönelik mevzuat eksikliğini gidermek amacıyla 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile uyum konusuna hukuksal düzlemde resmi bir başlık ve içerik kazandırılmıştır. 11 Nisan 2014 tarihinde tüm hükümleriyle yürürlüğe girmiş olan ilgili kanunun 96. maddesi gereğince yabancıların toplumla olan karşılıklı uyumlarını sağlama, kamuoyunu bilgilendirme ve toplumsal bilinci artırma

ve Basın ve Halkla İlişkiler faaliyetlerini planlama ve yürütme alanlarında görevleri gerçekleştirmek üzere GİB bünyesinde Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur.³ 6458 sayılı YUKK'un 96. maddesinde uyum sürecinde gönüllülük esasına uygun bir şekilde iki yönlü aktif bir etkileşim hedeflenmekte ve göçmen odaklı bir yaklaşım benimsenmektedir.

İçişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmalarını yürüten GİB Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü, göçmenlerin uyumu sürecinde ilgili bakanlıklarla ve kamu kuruluşlarıyla istişare etmek suretiyle uyum konusunda önemli adımlar atmaktadır. Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü, göçmenlerin yoğun olduğu illerde göçmenlerin, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetim temsilcilerinin, ilgili sivil toplum kuruluşlarının ve akademinin temsilcileriyle bir araya gelmek suretiyle uyum politikaları oluşturma süreçlerinde çok farklı aktörün bir araya gelmesini sağlamaktadır. Merkezi ve yerel düzeyde düzenlenen toplantılarda ve yürütülen projelerde ilgili bakanlıkların temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, göçmen örgütleri, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi (ICMPD), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu gibi uluslararası kuruluşların temsilcileri ve akademik çevreler bir araya gelerek istişare etmekte ve uyum politikalarının oluşumuna katkıda bulunmaktadırlar.

Diğer Devlet Aktörleri

Göçmenlerin uyumu konusunda politikalar oluşturulurken bakanlıklar ve kamu kuruluşları önemli bir rol üstlenirler. Göçmenlerin iş piyasalarına, eğitime, sağlık hizmetlerine, barınma hizmetlerine, sosyal hizmetlere eşit bir şekilde erişimlerinin sağlanması konusu ilgili bakanlıkların öncelikleri arasında yer alır. Uyum konusu, hiç şüphesiz GİB'nin koordinasyonunda gerçekleştirilebilecek süreçlerin içinde ele alınabilecek bir konudur. Bu çerçevede, bakanlıklar ve kamu kurumları GİB Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü ile eş güdüm içerisinde çalışmak suretiyle göçmenlerin sosyal uyumu konusunda çalışmalarını yürütmek durumundadırlar. GİB'nin internet sayfasından erişilebilecek olan ve özellikle Suriyelilerin entegrasyonu gibi konuların kamuoyunda yarattığı tedirginliğin yol açtığı oy kaygıları nedeniyle uzun süre kamuoyu ile paylaşılmadığı bilinen "Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023" adlı belgede Bakanlıklar ve taşra teşkilatları gibi devlet aktörlerinin uyum konusunda nasıl işbirliği içerisinde olmaları gerektiği konusunda gerekli iş planları sergilenmiştir.⁴

Yerel Yönetimler ve Belediye Kanunu

Kent yönetimlerinin küresel yönetim süreçlerinde artan oranda bir öneme sahip oldukları görülmektedir. Gerek Uluslararası kapitalizm, gerek Uluslararası siyaset ve gerekse mülteci ve göç

³ GİB Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü'nün idari yapılanması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.goc.gov.tr/uyum-ve-iletisim-genel-mudurlugu>

⁴ Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023 için bkz., <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>

hareketliliği gibi süreçlerde kentlerin artan rolünü detaylı şekilde aktaran bilimsel bir literatüre rastlamaktayız. Sözelimi, Saskia Sassen, *The Global City* (Küresel Kent, 1990) adlı kitabında küreselleşen kentlerin uluslararası kapitalizm içinde giderek artan bir öneme sahip olduğunu anlatır. Benjamin Barber ise, *If Mayors Ruled The World* (Dünyayı Belediye Başkanları Yönetiyor Olsaydı, 2013) başlıklı kitabında büyük küresel kentlerin belediye başkanlarının sergiledikleri pragmatik yönetim anlayışının mevcut problemlerin daha etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması konusundaki görüşlerini dile getirir. Uluslararası ilişkilerde kentlerin artan önemine ilişkin literatürde görülen artış aynı şekilde göç araştırmaları ve mülteci araştırmaları gibi alanlarda da görülmektedir. Tiziana Caponio and Borkert (2010), Peter Scholten and Rinus Penninx (2016) ve Ricard Zapata-Barrero vd. (2017); Petra Bendel vd., 2019. Tiziana Caponio vd. (2019) gibi yazarlar göç ve entegrasyon yönetim süreçlerinde son yıllarda yerel aktörlerin daha fazla rol oynamaya başladıklarını ifade etmektedirler. Göç araştırmaları, mülteci araştırmaları ve entegrasyon araştırmaları gibi alanlarda yerel yönetimlerin ve aktörlerin göç yönetimi sürecine aktif bir şekilde katılıyor olmalarını vurgulayabilmek için “local turn” (yerele dönüş) kavramı dahi üretilmiştir.⁵ Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda yerel yönetimlerin ve aktörlerin ülkemizde göç ve entegrasyon yönetimi süreçlerinde etkin bir rol oynamaya başlaması, aynı zamanda 18 Mart 2016 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye - Avrupa Birliği Mülteci Mutabakatı’yla birlikte derinlik kazanmıştır.⁶

Göçmenlerin buldukları yere entegrasyonu süreçlerinde yerel aktörlerin ve yerel yönetimlerin yaklaşımlarının belirleyici olduğu gerçeğinin altını çizmekte fayda olacaktır. Belediye Kanunu’nun 13. Maddesinde yer alan “Hemşehrilik Hukuku” ilkesinin zaten kentlerde yaşayan her türlü insanın gündelik ihtiyaçlarının karşılanması konusunda belediyelerin görevlendirilmiş oldukları gerçeğinin altını çizmekte fayda var.⁷ Söz konusu maddede görüldüğü üzere hemşehri hukuku, kültürel anlamda Hemşehrilerin karşılıklı etkileşimini özendirmek ve desteklemek için Belediyelere sorumluluk yüklerken öte yandan yurttaş olsun olmasın belediye sınırları içinde yaşayan bütün hemşehrilere haklar ve sorumluluklar vermektedir.

Türkiye’de yerel yönetimlerin de göçmenlere dönük sosyal destek ve yardım faaliyetlerinde buldukları görülmektedir. Bu faaliyetlerin yasal temellerine bakıldığında, 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun “Belediyenin görev ve sorumlulukları” başlıklı 14’üncü maddesinde, sosyal hizmet ve yardım uygulamalarına yer verildiği görülmektedir. Nitekim yasanın “Belediyenin giderleri” başlıklı 60’ncı maddesinin “i” bendinde, “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” sayılmaktadır. Bunun dışında, Kanun’un, “hemşehri hukuku” başlıklı

⁵ “Local turn” kavramı hakkında daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Scholten ve Penninx (2016)

⁶ AB-Türkiye Mülteci Mutabakatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf Erişim tarihi 23 Nisan 2022.

⁷ 5393 sayılı ve 3 Temmuz 2005 tarihli Belediye Kanunu metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> Erişim tarihi 23 Nisan 2022.

13'üncü maddesine göre, "herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrısı" olarak tanımlanmış olup, "Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları" olduğu kaydedilmiştir. Aynı madde kapsamında, "yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması"nın zorunlu olduğu da hüküm altına alınmıştır. Öte yandan, Kanun'un "Belediye başkanının görev ve yetkileri" başlıklı 38'inci maddesinin n fıkrasına göre, belediye başkanının, "bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak" şeklindeki göre ve sorumluluğu bulunmaktadır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda da "Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görev ve sorumlulukları" başlıklı 7'nci maddede, "sağlık hizmetleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmet" in yürütülmesi, geliştirilmesi "ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak"tan söz edilmektedir. Bu yasa kapsamında da 24'üncü maddede, "dar gelimli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar" belediye giderleri arasında sayılmıştır. Ancak, 5393 sayılı Belediye Kanunu, her ne kadar, 13. Madde ile belediye sınırları içinde yaşayan herkese eşit hizmet sunulması ilkesini benimsemiş olsa da bazı tutarsızlıkları da içinde taşıdığı görülmektedir. Sözgelimi, Madde 14'de yer alan "Belediye hizmetleri, yurttaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulmaktadır.

Öte yandan, Belediye Kanunu'nun 13. Maddesi ile 14. Maddesi arasında tezat bir ilişki olduğunun altı çizilmelidir. Kanuna bir yandan Hemşehrilik ilkesi uyarınca yurttaş olsun olmasın herkese eşit hizmet sunulmasını şart koşarken diğer yandan da merkez idareden belediyelere ayrılan ödeneklerin sadece söz konusu belediyenin sınırları içerisinde ikamet eden yurttaşların sayısına göre yapıldığı, dolayısıyla çok sayıda geçici koruma altında göçmen bulunduran belediyelerin dezavantajlı durumda kaldıkları görülmektedir. Bu durumda, merkezi idarenin sorumlulukları yerel yönetimlere devrederken mali destekte bulunmaması konusu ayrıca tartışılmayı hak edecek kadar önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşları

1999 Marmara Depremi sırasında ve sonrasında Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı örgütlenme becerisi, Suriye krizi ile ortaya çıkan kitlesel göç süreçlerinde yaşanan birtakım sorunların da hızla çözülmesinde belirleyici olmuştur. Bir yandan, deprem sonrasında doğal afetlerle ilgilenen Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü gibi farklı kamu kuruluşların yerini alan tek bir kuruluş olan AFAD'ın kriz çözme ve yönetme becerisini geliştirdiğine tanık olurken, diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının sergiledikleri benzeri beceriler ülkedeki Suriyelilerin sosyal uyumu konusunda da yol gösterici olmuştur. Kayıtlı STK'ların sayısı, Suriyelilerin gelişini izleyen beş yıl boyunca artış göstermiştir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nden alınan resmi rakamlar gösteriyor ki, Ankara,

Gaziantep, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde kayıtlı STK sayısı artmış olsa da, ülkenin güneydoğu sınır bölgelerindeki artış en belirgin düzeyde yaşanmıştır (Macreath ve Sağnıç, 2017).

STK'lar, bazı alanlarda merkezi idare ile güç paylaşımında bulunurken özellikle göç ve göçmenlerin uyumu konusundaki çalışmalarıyla ve özellikle geçici koruma altındaki Suriyelilere ilişkin faaliyetleriyle insani değerleri yerleştirmeyi veya devam ettirmeyi amaç edinmektedirler. Konu itibarıyla çalışmalarda bulunan STK'lar incelendiğinde yerel kuruluşlar yanında Hayata Destek Derneği, İHH İnsani Yardım Vakfı, Mazlum-Der, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Helsinki Yurttaşlar Derneği, İltica ve Göç Araştırma Merkezi (İGAM) ve Uluslararası Mavi Hilal Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarıyla karşılaşılırken bu kuruluşların barınma, sağlık, eğitim gibi alanlarda hizmet sunmaya çalıştığı görülmektedir.

Türkiye'de ayrıca özellikle sayıları Suriye Krizinden sonra artan çok sayıda uluslararası sivil toplum kuruluşunun bulunduğu ve projeler geliştirdiği bir ülke haline gelmiştir. Danimarka Mülteci Konseyi (*Danish Refugee Council*), International Medical Corps (*IMC*), Mercy Corps, GOAL, International Rescue Committee, CARE (*Cooperative for Assistance and Relief Everywhere*), Save the Children International gibi izin alabilen kuruluşlar özellikle Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde göçmenlerin uyumu sürecinde büyük katkılar sunmuşlardır (Çelik ve Pekküçükesen, 2018; Macreath ve Sağnıç, 2017).

Kuruluşundan bu yana, diğer kamu kuruluşları, farklı bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler, göç araştırma merkezleri, göçmenler ve onların oluşturdukları örgütsel yapılanmalar, uluslararası göç örgütleri ve benzeri pek çok kişi, kurum ve kuruluş ile istişare ve ortak çalışmalar yapan GİB, bu çerçevede çok başarılı bir çizgi çizmeye devam etmektedir. Bu çerçevede İl Göç İdaresi Müdürlüğü personeli de, GİB tarafından tecrübe edilen bu başarılı çizgiyi örnek almak suretiyle benzeri işbirlikleri ve istişare süreçlerini hayata geçirmektedirler. Bu süreçlerin, demokratik karar alma, sorunlar ve tehditler hakkında açıkça fikir beyan etme, ilgili tarafların aynı konu etrafında fikir alış-verişinde bulunma, sorumlulukların mümkün olduğunca eşit şekilde paylaşımı ve yerelde sorunlara çözüm bulma gibi konularında çok belirleyici olduğu bilindiğinden İl Göç İdaresi Müdürlüğü personelinin bu çizgiyi devam ettiriyor olması uyum süreçlerinin başarılı şekilde hayata geçirilmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Akademi

Disiplinlerarası bir nitelik sergileyen göç araştırmaları, o denli kapsamlı bir hal almıştır ki, 1980'li yıllardan bu yana Mülteci Çalışmaları adı altında yeni bir araştırma alanı daha ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de Göç Çalışmaları alanı tarihsel olarak köklü bir araştırma alanıdır ve özellikle 2000'li yılların başlangıcından bu yana büyük bir sıçrama göstermiştir. Nermin Abadan Unat ile başlayan uluslararası göç literatürü, ülke içindeki insan hareketliliğini sosyolojik yaklaşımlarla çalışan Mübeccel Kıray, Bahattin Akşit ve İlhan Tekeli gibi araştırmacılar tarafından derinleştirilmiştir. Çağlar Keyder'in kapitalizmin değişen çehresi hakkındaki çalışmaları ve Sema Erder'in

gecekondukların oluşumunu betimleyen çalışmaları Göç Çalışmaları alanına büyük bir zenginlik katmıştır. Sonraki yıllarda Kemal Kirişçi, Ahmet İçduygu, Nuray Ekşi, Neşe Özgen, Helga Tılıç, Bianca Kaiser, Canan Balkır, Murat Erdoğan, İbrahim Sirkeci, Ayşe Güveli, İlkay Südaş, Didem Daniş, Ulaş Sunata, Deniz Sert, Ayşem Biriz Karaçay, Besim Can Zırh, Doğu Şimşek, Saime Özçürümez, İlke Şanlıer Yüksek, Onur Unutulmaz, Gülay Göksel, Meral Açıkgöz, Neva Övünç Öztürk, Fulya Memişoğlu, Nermin Aydemir, Ezgi Haliloğlu Kahraman ve Lülüfer Körükmez gibi isimlerin çalışmaları çok farklı disiplinlerin getirdikleriyle birlikte büyük bir canlılık getirmiştir alana.⁸

Özellikle 2000’li yılların başlangıcından itibaren Bilim çevreleri göç ve uyum politikalarının oluşturulması sürecinde aktif rol oynamışlardır. Gerek YUKK’un hazırlanması sürecinde sundukları katkılarla gerek daha sonraki süreçlerde Göç İdaresi Başkanlığı’na, bakanlıklara, Kalkınma Planlarının oluşumuna, yerel yönetimlere, ulusal ve uluslararası nitelikteki sivil toplum örgütlerine, IOM, UNHCR, ILO, UNICEF ve ICMPD gibi uluslararası kuruluşlara ve göçmen kuruluşlarına sundukları bilimsel katkılarla bilim insanları uyum politikaları oluşturulması konusunda önemli katkılar sunmuşlardır. 2000li yıllar itibariyle pek çok üniversitede Göç Araştırmaları Merkezi açılmıştır. Bu araştırma merkezlerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkün olabilir. İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (Mirekoç), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü (HÜNEE), Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO), Anadolu Üniversitesi Yurt Dışı Türkler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi (BAUMUS), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Celal Bayar Üniversitesi Nüfus ve Göç Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul Üniversitesi Göç ve Göçmen Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya Üniversitesi Diaspora Araştırmaları Merkezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) ve Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü şeklinde sıralanabilecek çok sayıda Göç Araştırma Merkezi konu hakkında önemli ulusal ve uluslararası araştırmalar yapmış ve alana katkı sunmuşlardır.⁹ Bu tür bilimsel kuruluşların yanı sıra, TESEV, USAK, SETA, ORSAM, TASAM, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (IGAM), Göç Araştırmaları Derneği (GAR), Göç Araştırmaları Vakfı (GAV) gibi düşünce tankı kuruluşlar da göç ve uyum araştırmaları konusunda önemli bilimsel katkılar sunmuşlardır (Göksun, 2016).

⁸ Burada verilen isimler göç araştırmaları, mülteci araştırmaları ve entegrasyon araştırmaları gibi alanların tamamını kapsamaktadır. Bu makalenin konusu daha çok uyum olduğundan, aşağıda sıralanan isimlerin özellikle uyum konusunda çalışmaları yaptıklarını ifade etmekte fayda vardır: Bianca Kaiser, Canan Balkır, Saime Özçürümez, İlkay Südaş, Didem Daniş, Besim Can Zırh, Doğu Şimşek, İlke Şanlıer Yüksek, Onur Unutulmaz, Meral Açıkgöz, Neva Övünç Öztürk, Fulya Memişoğlu ve Nermin Aydemir.

⁹ Türkiye’de Yükseköğretim kurumlarında yer alan Göç araştırmaları alanında uzmanlaşan merkezlerin listesi için bkz., <https://goc.bilgi.edu.tr/tr/baglantilar/4/universite-arastirma-merkezleri/>

2019 yılı sonu itibarıyla Yüksek Lisans ve Doktora Programlarına bakıldığında göç araştırmaları alanından yeterince program olmadığı görülmektedir. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı içinde yer alan Göç Çalışmaları Tezli YL Programı ilk açılan programlardan biridir. Programda Türkiye’de Göç Çalışmaları, Göç Sosyolojisi, Uluslararası Göç Hukuku, Coğrafya Tarih ve Göç ve Sınır Aşan Göçler gibi dersler sunulmaktadır.¹⁰ Göç araştırmaları alanında bir diğer Yüksek Lisans Programı ise Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından açılan Göç Politikaları ve Araştırmaları Yüksek Lisans Programıdır. Programda Uluslararası Karşılaştırmalı Göç Politikaları, Kentleşme ve Nüfus Hareketleri, Göç, Uyum ve İletişim, Yurttaşlık Hukuk ve Göç Sosyolojisi gibi dersler verilmektedir.¹¹ Ankara TED Üniversitesi tarafından açılan bir diğer program olan Göç Çalışmaları İngilizce Tezli/Tezsiz YL Programında ise Göç Teorileri, Uluslararası Göç Politikaları, Küreselleşme, Çokkültürlülük ve Göç, Din ve Göç, Göç ve Bellek, Göç Ekonomisi, Göç Hukuku ve Göç ve Toplumsal Cinsiyet gibi dersler verilmektedir.¹² Düzce Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi tarafından da programların verildiği bilgisine erişilse de bu çalışmanın yapıldığı sırada (Mart 2020), programların açık olmadığı bilgisine erişilmiştir. Ancak, farklı üniversitelerdeki akademisyenleri deneyimlerinden hareketle her ne kadar yeni Yüksek Lisans programları açılması yönünde bir istek olsa da Yüksek Öğretim Kurulunun Yüksek Lisans Programı açma mevzuatındaki herhangi bir programda kayıtlı bulunan öğretim üyelerinin yeni bir program açılması yönünde geliştirilen başvurularda gösterilemeyeceği şeklindeki kriterler nedeniyle, yeni programların açılması pratik açıdan mümkün olamamaktadır.

Medya

Medya, pek çok ülkede göç ve göçmenler konusunda belirginleşen olumsuz algıların oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medya başta olmak üzere gazeteler, televizyonlar, radyolar, internet portalları, bloglar ve benzeri medya araçları da göçü klişelerle gösterirken göçün ulusal, toplumsal, kültürel ve çevresel güvenliği tehdit eden bir unsur olarak algılanmasına neden olabilmektedir. Göçmenler genellikle medya tarafından toplumun “homojenliğini bozan”, “kaynaklarını kurutan”, “işlerini çalan” ve “garip” gelenekler ve dinler getiren hayali bir düşman olarak sergilenmektedir (Hall, 1997). Türkiye’de göçmenler konusunda medyada ve özellikle sosyal medyada üretilen ayrımcı söylemler, ev sahibi toplumla göçmen toplulukların birbirinden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Özerim ve Tolay, 2021).

Medyada temsil edilme biçimleri göçmenlerin içinde yaşadıkları toplum ve ülkeyi algılama biçimini belirler ve toplumsal uyum konusunda görüşlerin oluşmasına etki eder. Bu nedenle, uyum konusunda

¹⁰ İstanbul Üniversitesi Göç Çalışmaları YL Programı hakkında detaylı bilgi için bkz., http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=go%CC%88c%CC%A7_lisansu%CC%88stu%CC%88kitapc%CC%A7ik_web.pdf (Erişim tarihi 17 Mart 2020) Erişim tarihi 17 Mart 2022.

¹¹ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları ve Araştırmaları YL Programı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., https://aybu.edu.tr/gpm/content_detail-336-557-goc-pol-ve-ara-yukse-lisans-programi-ders-programi.html?src=0&src=0 Erişim tarihi 17 Mart 2022.

¹² Ankara TED Üniversitesi Göç Araştırmaları YL programı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., <https://www.tedu.edu.tr/tr/course-descriptions/migs> Erişim tarihi 17 Mart 2022.

medyaya önemli bir sorumluluk düşmektedir. Medya sektöründe yer alan gerek kamu kuruluşları gerekse özel medya kuruluşlarının, göçmen kadın ve erkeklerin toplumsal uyumları ve katılımları konusunda özel çaba harcamaları gerekmektedir. GİB tarafından oluşturulacak etkin bir iletişim stratejisinin gereği olarak medya paydaşları (prodüktörler, planlamacılar, geliştiriciler, sanat direktörleri, senaristler), gerçekleştirilecek düşünce atölyeleri kapsamında, televizyon için yenilikçi programların hazırlanması konusunda öncü olabilir. Bu atölyeler kapsamında yazılı ve görsel medyada göçmenlerin nasıl olumlu temsillerinin gerçekleştirilebileceği konusu ayrıntılı şekilde tartışılabilir ve ortaya somut projelerin çıkması sağlanabilir.

Göçmenler genellikle medya tarafından kolektif kimlikleri ön plana çıkarılarak ve birtakım basmakalıp önyargıların kullanılması suretiyle resmedilirler. Göçmenlerin buldukları toplumla kaynaşabilmeleri için medyanın bireysel göçmen hikâyelerini insani boyutları ön plana çıkararak resmetmesi gerekmektedir. Medya, göçmenlerin sadece ilgiye ve şefkate ihtiyaç duyan edilgen kişiler olmadığını, bazı başarı hikâyelerini aktarmak suretiyle kamuoyuna anlatabilmelidir (Sunata ve Yıldız, 2018). Göçmenlerin kendilerini güçlü hissetmeleri kendi problemlerini çözebilmeleri için gerekli olan beceriyi geliştirmelerine de katkı sunabilir.

Bu çerçevede, medyada göçmenlere yönelik olarak kullanılan dilin olumsuz ve damgalayıcı öğeleri barındırmaması ve göçmenlere dair doğru terminolojinin kullanılması için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu konuda GİB, önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, medyada kültürel ve dini çeşitliliğin yansıtılması ve yansıtılan farklı grupların homojen bir kitleymiş gibi algılanmaması için çalışmalar yapılması, grup hakları kadar bireysel hakların da vurgulanması gerekmektedir (Özerim ve Tolay, 2021). Unutulmamalıdır ki, kamuoyu denilen şey önceden var olan ve hep aynı kalan verili bir unsur değildir. Kamuoyu dediğimiz şey inşa edilir. Siyasetçiler, entelektüeller ve medya bu anlamda belirleyici bir rol oynarlar. Göçmenlere ve etno-kültürel-dinsel açıdan farklı olana ilişkin geliştirilecek toplumsal refleksi olumluya veya olumsuzla çevirmek büyük ölçüde eylemleriyle ve söylemleriyle belirleyici olan aktörlerin elindedir (Doğanay ve Keneş, 2016).

TARTIŞMA: ENTEGRASYON POLİTİKALARININ NORMATİF ÇERÇEVESİ

Günümüzde göçmenlerin entegrasyonu konusunda Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, AGİT, IOM, UNHCR, ICMPD gibi pek çok uluslararası kurum tarafından birtakım çerçeveler çizilmiştir. Bu çalışma bağlamında özellikle AB tarafından hazırlanan ve yürürlükte olan çerçeve metninin daha kapsayıcı olması nedeniyle kullanılması uygun görülmüştür. Avrupa Birliği Adalet ve İçişleri Konseyi tarafından Kasım 2004'te kabul edilen Göçmen Entegrasyon Politikası için Ortak Temel İlkeler, uyum konusunda takip edilmesi gereken yol haritasının yapıtaşları konusunda bir fikir verebilir.¹³ Uyum sürecinin sadece göçmenlerin buldukları yeni toprakların toplumsal, iktisadi, siyasi, kültürel ve insan coğrafyasına tek taraflı katılımı anlamına gelmediği, aksine uyum sürecinin

¹³ AB Göçmenlerin Entegrasyonu İçin Ortak Temel İlkeler Belgesi için bkz., https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf Erişim Tarihi 23 Nisan 2022.

çift taraflı olduğu¹⁴ ve çoğunluk toplumunun da dönüştüğü unutulmamalıdır. Yukarıda sıralanan söz konusu tematik alanların Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı kapsamında da ayrıntılı olarak verildiği belirlenmiştir.¹⁵ Bu nedenle, Türkiye’de göçmenlerin uyumu konusunda gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerin büyük ölçüde AB tarafından oluşturulan çerçeveden esinlenilerek oluşturulduğunu iddia etmek yanlış bir tespit olmayacaktır.

Yasal Uyum

Yasal uyum, göçmenin yasal statüsü, ikamet hakları, yurttaşlık ve haklara, mallara, hizmetlere ve kaynaklara eşit erişimi konularını kapsar. Bir başka deyişle yasal uyum, bireyin göç ettiği ülkedeki hukuki konumu ile ilgilidir. Hukuki konumdan kastedilen ise, göçmen bireyin özellikle haklara ve hizmetlere erişim açısından tek başına ve yurttaşla kıyaslandığında sahip olduğu güvencelerdir. Hak ve hizmetlere erişim açısından “güvence” teriminin kullanılması ise tam anlamıyla “yasal” uyum teriminin karşılığıdır. Hukuki temelde haklara ve hizmetlere erişimi sağlayan düzenlemeler, devletin göçmene karşı ödevlerini ve yükümlülüklerini içerir. İşte bu nedenledir ki; bir hukuk devleti bakımından anılan hususlara erişimi mümkün kılan düzenlemeler, gerek göçmen penceresinden gerek toplumsal uyum amacı açısından birer “güvence” olarak kabul edilebilir. İşte bu güvencelerin yasal uyumun ideal oryantasyon noktası üzerindeki görünümü ise yurttaşla eşitlik olarak tezahür etmektedir. Yasal uyumun hedef noktası, haklar bakımından göçmenin yurttaşla eşit konuma gelebilmesidir. Bu çerçevede, uyumu, sıkça tabir edildiği şekilde iki yönlü bir yol değil, özellikle yasal çerçevede, aynı zamanda bir tarafın tartılıp diğeri ile dengelendiği iki kefeli bir terazi olarak görebilmek de mümkündür.

Karşılama ve Oryantasyon: Yasal Statülere, Medeni, Sosyal ve Ekonomik Haklara Erişim

Devletin herhangi bir kimlik gözetmeksizin her yurttaşla eşit mesafede durması ve eşit haklar sağlaması beklenir. Bu bağlamda, mevcut YUKK yasasında vurgulanan haklar, bireyin dışlanmaması ve saygı duygusunu geliştirebilmesi için çok önem arz etmektedir. Etno-kültürel ve dinsel nitelikleri açısından farklılık sergileyen göçmen grupların kültür, dil ve din pratiklerinin koruması ve yeşertilmesi adına düzenlenen birtakım Çokkültürlü Eğitim Politikaları da bu hususta öne çıkmaktadır. Öte yandan, uyum konusunda oluşturulacak politikaların etkin bir stratejiye hizmet edebilmesi, bu politikaların etki doğurmasının beklendiği sistem içerisinde hukuken işletilebilir olması ile yakından ilişkilidir.

¹⁴ Avrupa Birliği metinlerinde de uyumun çift yönlü bir süreç olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bkz., Justice and Home Affairs Council (November 2004), “Common Basic Principles,” http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf Erişim Tarihi 23 Nisan 2022.

¹⁵ Bkz., <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf> Erişim Tarihi 23 Nisan 2022.

Eğitim ve Uyum

Eğitim, göçmenlerin ve göçmen kökenli ailelerin çocuklarının içinde buldukları topluma uyum sağlamaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda pek çok g alan ülke göçmenlere yönelik, onların topluma uyumlarını sağlamayı amaçlayan eğitim politikaları ve uygulamaları geliştirmiştir. Göçmenlerin uyumuna yönelik eğitim politikalarının tasarlanması ve uygulanmasında en önemli noktalardan bir tanesi de göçmen toplulukların talep, beklenti ve ihtiyaçlarının tespit edilerek dikkate alınmasıdır (Crul, 2016). Bu bağlamda göçmen topluluklarının yeleri ve onları temsil kabiliyeti bulunan STK'lar ile görüşmeler büyük önem taşımaktadır.

Sağlık ve Uyum

Gn sağlığa etkileri, yer değiştirmenin boyutu ile yakından ilişkilidir. Göçmenlerin menşei ülkesi, g öncesi durum, g nedenleri, zorunlu ya da gönüllü göçmen olma durumu, g yolları, göç sırasında karşılaşılan koşullar, göç edilen ülke ve göçmenlerin sosyo-demografik özellikleri gibi pek çok özellik, göçmenlerin sağlığını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. G edilen ülkedeki sağlık koşulları ya da bu süreçler içinde sağlık hizmetine erişim sorunları, beslenme sorunları, fiziksel, ruhsal ve sosyal travmalar gibi etkenlerin hepsi bir araya gelerek göçmen sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Tüm bu sayılan nedenlerle göçmenler genellikle daha özel sağlık hizmetlerine gereksinim duyarlar (Ertem ve Tülek, 2014).

Göçmenlerin sağlığı, cinsiyet, ekonomik durum, öğrenim düzeyi, çalışma durumu, kültür, gelenek ve görenekler, göç edilen ülkede yaşama süresi ve kültürel etkileşim, iklim, sanitasyon, barınma koşulları, çalışma koşulları, beslenme, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetlerine erişim, eğitime erişim, g edilen ülkede edinilen olumlu ve olumsuz sağlık davranışları, sosyal destek ağlarının varlığı, ırkçılık ve benzeri damgalama ve ayırmıcılığa maruz kalma durumu, kültürel engeller ve yabancı dil engeli, göçmenlere duyarlı sağlık hizmetlerinin varlığı ve sağlık çalışanlarının kültürel sağlık uygulamaları ile ilgili farkındalık düzeyi gibi çok çeşitli faktörlerle ilişkilidir (Karadağ aman ve Bahar zvarış, 2010). G ve sağlık ilişkisinin bir diğer boyutu, göçmen alan ülkedeki yerel toplumun sağlığının, g nedeni etkilenebilmesidir. Burada göç eden topluluğun ya da toplulukların, yerel topluluklara olumlu sağlık etkileri söz konusu olabileceği gibi, g dalgasının büyük ve ani olması durumunda mevcut sağlık çalışanları ve sağlık kurumlarının yükünün artması, bu nedenle hem göçmen hem de yerel nüfusun sağlık hizmetlerine erişiminin sınırlanması, göçmenlerin bağışıklama hizmetlerine erişiminin sınırlı olması nedeniyle aşı ile korunulabilen bulaşıcı hastalıkların artması ya da göçmen topluluklarda sık görülen bazı bulaşıcı hastalıkların yerel toplumu etkilemesi gibi olumsuz durumlar söz konusu olabilir (EU, 2016).

İş Piyasalarına Erişim Hakkı ve Uyum

Hiç şüphesiz, göçmenlerin iş piyasalarına dahil konusu, uyum sürecinin en önemli bileşenlerinden biridir. Göçmenlerin ve göçmen kökenli insanların kendi potansiyellerini fark edip kendi sorunlarını

çözebilmek için sosyo-ekonomik açıdan güçlendirilebilmeleri için kendi hayatlarını idame ettirebilecek kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. İş piyasalarına erişim, göçmenlerin söz konusu potansiyellerini harekete geçirmeleri açısından kilit önem arz etmektedir. Türkiye’de farklı kategorilerdeki göçmenlerin önemli bir kısmı düzensiz göçmenlerden oluşmakla birlikte, son yıllarda düzenli göç kapsamında Türkiye’de çalışma ve ikamet izni ile çalışan göçmen kişi sayısında da artış görülmüştür.¹⁶ Düzenli göçmen işgücü sayısındaki artış hiç şüphesiz olumludur, ancak göçmenlerin işgücü piyasalarında çalışma ve sosyal güvence hakları açısından yasal mevzuatın gereklerine uygun bir biçimde çalışmadığı da bilinen bir gerçektir. Düzenli bir biçimde işgücü piyasasına erişim önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Uluslararası ve ulusal yükümlülükler kapsamında çalışma haklarına tam erişimi sağlayacak olanakların yaratılması da önem taşımaktadır. Bu bağlamda göçmenlerin işgücü piyasalarına erişimi ile işgücü piyasalarında yukarı doğru mobilitelerinin sağlanması yönünde geliştirilecek uyum strateji ve politikaları göçten hem göçmenlerin hem de göç alan ülke olarak Türkiye’nin olumlu dışsallık sağlaması açısından önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.

Geçici koruma altında bulunanların enformel iş piyasalarından çıkmaları, çocuk işçiliğinin ve kayıt dışı işçiliğin azaltılması için büyük bir öneme sahip olan çalışma izni, 15 Ocak 2016 tarihinde resmî gazetede yayımlanan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile çıkarılmıştır (Aslantürk ve Tunç, 2018). Geçici koruma altında bulunan kişiler, yine 2016 yılında yürürlüğe giren Turkuaz Kart haricinde bütün çalışma izni türlerine başvurabilmektedirler (UİK, m.17/4).

Sosyal Politikalar ve Uyum

Devletlerin, yurttaşlarına dönük sağladığı hizmetleri, ülkelerinde bulunan göçmenlere de sağlamak şeklinde bir sorumluluğu bulunmaktadır. Göç olgusu, yabancılar açısından çeşitli finansman sorunları ve yurttışı olunmayan ülkeye ilişkin yeni sosyal riskleri beraberinde getirebileceği için, devletlerin bu sosyal grupların yaşam hakları ve buna dayalı sosyal haklarına ilişkin görevleri vardır. Bu durum, göç ve sonrasına ilişkin belirli bir sosyal hukuk çerçevesinin oluşmasını gerektirmektedir. Nitekim sosyal yardım hakkı genel olarak herkes için çeşitli uluslararası insan hakları belgeleri ve sözleşmeler ile güvence altına alınan haklardandır. Yakın zamana değin Türkiye’de yapılan araştırmalar, göçmenlere dönük yapılan sosyal yardımların, yurttaşlık rejimi temelinde yapılan sosyal yardım uygulamalarına paralel bir biçimde, standart olmayan ve dağınık bir yapı taşıdığını ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti yurttışı olup sosyal yardım alan hane halklarının, sosyal yardıma gereksinim duyma sürecinde işgücü piyasasına ve çalışmaya katılım dinamiklerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Benzer bir eğilimin göçmenler için de geçerli olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede, göçmenlerin kayıtlı sektörlerde ya da enformel ekonomi kapsamında, ücretli ya da ücret dışı faaliyetlere dayalı kazanç biçim, düzey ve dönemleri ile sosyal yardıma ihtiyaç duyma

¹⁶ Türkiye’de yıllara göre değişen ikâmet izinleri konusunda ayrıntılı sayısal veriler için bkz., <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> Erişim Tarihi 6 Kasım 2022.

dinamikleri arasındaki ilişkinin sorgulanması gerekmektedir. Ancak 2016 yılıyla birlikte yapılan düzenlemelerle göçmenlere yapılan sosyal yardımlar konusunda daha başarılı ve düzenli adımlar atılmıştır. 2016 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği ile işbirliği halinde gerçekleştirilen Kızılay Sosyal Uyum Programı (SUY) kapsamındaki Kızılaykart prosedürüyle 1,6 milyonu aşan ihtiyaç sahibi yabancıya erişim sağlanmış, değerlendirme kriterleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığıyla tutarlı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır.¹⁷

SONUÇ

Türkiye’de kitlesel Suriyeli göçünün kalıcılığa yüz tutmasıyla birlikte entegrasyon konusunun siyasal partiler düzeyinde ve kamuoyunda giderek siyasallaştığına tanık olunmaktadır. Her ne kadar, iktidardaki ve muhalefetteki partiler tarafından uyum konusunun değil de gönüllü geri gönderme konusunun altı çizilse de, kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, akademinin mevzuatın el verdiği ölçüde iş birliği içinde uyum süreçlerine başarılı bir şekilde katkıda buldukları görülmektedir. Göç Politika Endeksi (mipex.eu) tarafından açıklandığı üzere 2015 ve 2020 yılları arasında Türkiye’de göçmenlerin toplumsal hayata entegrasyonu konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle sağlık, eğitim, yurttaşlık, ayrımcılık ile mücadele, aile birleşimi ve uzun dönem ikâmet izni gibi alanlarda Türkiye’nin gerçekleştirdiği yasal ve idari düzenlemelerin altını çizmekte fayda var. Ancak, formel iş gücü piyasalarına erişim ve siyasal katılım konularında başarıya ulaşamadığı görülmektedir. Son birkaç yıldır uyum konusu kamusal alanda yeterince dillendirilmemiş olsa da, devlet aktörlerinin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının yerel ve ulusal düzeylerde sergiledikleri başarılı çalışmalar uyum konusunda olumlu sonuçları beraberinde getirmiştir. Öte yandan, Türkiye’nin kendi göç tarihinden edindiği bilgi ve tecrübe birikimi ve Belediye Kanunu’nun 13. Maddesinde yer alan Hemşehrilik ilkesinin sunduğu imkânlar da göz önünde bulundurulduğunda göçmenlerin uyumu konusunda Türkiye’nin hiç de umutsuz bir noktada olmadığı gerçeği dikkatlerden kaçmamalıdır.

Teşekkürler

Bu çalışmada sunulan görüşler ve kullanılan veriler büyük ölçüde yazarın dahil olduğu MATILDE kısaltmasıyla bilinen ve Ufuk 2020 araştırma projesi çerçevesinde elde edilmiştir (Sözleşme No. 870831). Ayşem Biriz Karaçay’a makale yazım sürecindeki katkıları için teşekkür ederim.

¹⁷ Kızılay SUY Programı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., <https://platform.kizilaykart.org/tr/>

KAYNAKÇA

- Aslantürk, O. ve Tunç, Y.E. (2018). Türkiye’de yabancıların çalışma izinleri: Suriyeliler örneği. *Ombudsman Akademik*, 5(9), 141-180.
- Barber, B. R. (2013). *If mayors ruled the world: Dysfunctional nations, rising cities*. New Haven: Yale University Press.
- Barkey, K. (2008). *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauböck, R. ve Joppke, C. (der.) (2010). How liberal are the citizenship tests? *EUI Working Paper*. RSCAS 41. www.eui.eu/RSCAS/Publications/ (Erişim tarihi: 5 Eylül 2022).
- Bendel, P., Schammann H., Heimann C., and Sturner, J. (2019). *A Local Turn for European Refugee Politics Recommendations for Strengthening Municipalities and Local Communities in refugee and asylum policy of the EU* (March), Heinrich Böll Foundation.
- Biner, Z. Ö. (2010). From transit country to host country: A study of transformation of asylum legislation and practices in a border satellite city: Van, *MiReKoc Research Conference: Dissemination of the Findings from 2009*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Caponio, T. ve Borkert, M. (2010). *The local dimension of migration policymaking*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Caponio, T., Scholten, P. ve Zapata-Barrero, R. (der.) (2019). *The Routledge Handbook of the Governance of Migration and Diversity in Cities*. Abington: Routledge.
- Crul, M. (2016). Super-diversity vs. assimilation: How complex diversity in majority–minority cities challenges the assumptions of assimilation. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42, 54–68.
- Çelik, V. ve Pekküçükesen, Ş. (2018). Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının göç konusundaki çalışmaları üzerine bir değerlendirme, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), 1273-1283.
- Doğanay, Ü. ve Keneş, H. Ç. (2016). Yazılı basında Suriyeli ‘mülteciler’: Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası, *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 143-184.
- Erdoğan, M. ve Kaya, A. (der.) (2015). *14. yüzyıldan günümüze Türkiye’ye göçler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ertem, G. ve Tülek, N. (2014). Göç ve sağlıkta teknik destek- göç yönetiminde ulusal halk sağlığı standartlarının geliştirilmesi projesi, *IOM- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*. Ankara.
- EU, European Union (2016). Technical Assistance for a comprehensive needs assessment of short and medium to long term actions as basis for an enhanced EU support to Turkey on the refugee crisis, *Needs Assessment Report*. Service Contract 2015/366838.
- Göksun, Y. (2016). Akademi ve düşünce kuruluşları bağlamında Türkiye’de bilgi üretimi ve mülteciler, *Marmara İletişim Dergisi*, 25, 99-116.
- Hall, Stuart, (der.) (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Londra: The Open University Press.

- İçduygu, A. ve Korfalı, D. K. (2014). Türkiye’de göçmenlerin yurttaş olma eğilimleri: deneyimler ve eğilimler. İçinde Ayhan Kaya, (der.), *Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşama Tartışmaları*, (s. 95-120), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karadağ Çaman, Ö. ve Özvarış, Ş. B. (2010). Uluslararası göç ve kadın sağlığı, *Sağlık ve Toplum*, 20(4), 3-13.
- Kaya, A. (2000). *Berlin’deki küçük İstanbul*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Kaya, A. (2012). Backlash of multiculturalism and republicanism in Europe, *Philosophy and Social Criticism Journal*, 38, 399-411.
- Kaya, A. (2012). *Islam, migration and integration*. Londra: Palgrave.
- Kaya, A. (2013). *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*. London: Palgrave.
- Kaya, A. and Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile AB arasında köprü mü, engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. and Kentel, F. (2008). *Belçika Türkleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyman, F. and İçduygu, A. (der.) (2005). *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*. London and New York: Routledge.
- Keyder, Ç. (1997). The Ottoman Empire, in M. von Hagen and K. Barkey (eds.), *After Empire*, Boulder: Westview Press.
- Macreath, H. ve Sağnıç, S. G. (2017). *Türkiye’de sivil toplum ve Suriyeli mülteciler*. İstanbul: Helsinki Yurttaşlık Derneği.
- Mardin, Ş. (1981). Religion and secularism in Turkey, in Ali Kazancıgil and Ergun Özbudun (eds), *Atatürk: Founder of a Modern State*, London: C. Hurst & Company: 191–220.
- Mardin, Ş. (1997). The Ottoman Empire, in M. von Hagen and K. Barkey (eds.), *After Empire*, Boulder: Westview Press.
- Meer, N. ve Modood, T. (2009). Refutations of racism in the ‘Muslim question. *Patterns of Prejudice*, 43(3-4), 335-354.
- Özerim, M.G., and Tolay, J. (2021). Discussing the Populist Features of Anti-refugee Discourses on Social Media: An Anti-Syrian Hashtag in Turkish Twitter, *Journal of Refugee Studies*, Volume 34, Issue 1 (March): s. 204–218, <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa022>
- Radtke, F. O. (1994). The formation of ethnic minorities and the transformation of social into ethnic conflicts in a so-called multi-cultural society: The case of Germany. İçinde John Rex and B. Drury (der.), *Ethnic Mobilisation in a Multi-Cultural Europe*. (s. 55-76) Hampshire: Avebury.
- Rosaldo, R. (1989). *Culture and truth: The remaking of social analysis*. Londra: Routledge.
- Russon, J. (1995). Heidegger, Hegel, and ethnicity: The ritual basis of self-identity, *The Southern Journal of Philosophy* XXXIII, 524.

- Sassen, S. (1990). *The Global City*. Princeton: Princeton University Press.
- Schinkel, W. (2017). *Imagined societies: A critique of immigrant integration in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schinkel, W. (2018). Against 'immigrant integration': for an end to neo-colonial knowledge production, *Comparative Migration Studies*, 6(31), 1-17
- Schnapper, D. (1998). *La relation à l'autre. Au cœur de la pensée sociologique*. Paris: Gallimard.
- Schnapper, D. (2004). La république face aux communautarismes, *Études*, février.
- Scholten, P. ve Penninx, R. (2016). The multilevel governance of migration and integration. İçinde Garcés-Mascareñas ve R. Penninx (der.). *Integration processes and policies in Europe: Contexts, levels and actors*. (s.91-108), Cham: Springer.
- Sunata, U. ve Yıldız, E. (2018). Representation of Syrian refugees in the Turkish media, *Journal of Applied Journalism & Media Studies* 7(1), 129-151.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Ülker, E. (2007). Assimilation of the Muslim communities in the first decade of the Turkish Republic (1923-1934), *European Journal of Turkish Studies*, Articles, URL: <http://www.ejts.org/document822.html>
- Wood, P. (der.) (2010). *Intercultural Cities: Towards a model for intercultural integration: Insights from the intercultural cities programme, Joint action of the Council of Europe and the European Commission*. Brüksel: Council of Europe.
- Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etmo-seküler sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zapata-Barrero R., Caponio, T., and Scholten, P. (2017). Theorizing the 'local turn' in a multi-level governance framework of analysis: A case study in immigrant policies, *International Review of Administrative Studies*, 1-6, 241-246.
- Zürcher, E. Z. (2003). *Turkey: A Modern History*. London: I. B. Tauris.